

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı

Türkiyat Araştırmaları Doktora Programı

OSMANLI DÖNEMİ OKÇULUK TERİMLERİ VE DEYİMLERİ

Enes AZBAY

Doktora Tezi

Ankara, 2023

OSMANLI DÖNEMİ OKÇULUK TERİMLERİ VE DEYİMLERİ

Enes AZBAY

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı
Türkiyat Araştırmaları Doktora Programı

Doktora Tezi

Ankara, 2023

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**" kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

03/08/2023

Enes AZBAY

¹"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokollü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir

*Tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Prof. Dr. Bülent GL danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığımı beyan ederim.

03/08/2023

Enes AZBAY

TEŞEKKÜR

Öd keçer kişi tuymas yaljuq oğlı meġgü ħalmas... [DLT, vr.17b/9]

2017 yılında başladığım doktoramı, verilen öğrenim sürem ziyan olmasın diye sonuna kadar kullanıp 6. yılın sonunda eğer doğruysa Aristoteles'in tedrisatından geçen Büyük İskender'in öldüğü yaştayken bitiriyorum. Süreç başladığında yalnız ve güzel ülkemin şartlarında akademik bir kadro peşinde koşan taze bir doktorantım. Bugünse hem bir akademik kadronun sahibi hem de şanlı Türk ordusunun bir subayı olarak bu süreci tamamlıyorum. Özünde filoloji doktorantı olmamla çelişse de süreç içinde her ne olduysa unuttum. Gerçekten unutmanın da bir cazibesi varmış.

Sürecin başında yaşadığım maddi imkansızlıklardan ötürü her şeyi bırakmayı göze almışken, tanıdığım en büyük Türk dili âşığı olan büyük insan ATATÜRK'ün mirasından gelen payla verilen TDK bursunun ateşleyici gücü sayesinde bugün tezimi bitirebildim. En büyük teşekkür, en büyük minnet sana yüce Türk.

Süreç içindeki her türlü eksiğimi gidermemde yardımcı olan müşfik tez danışmanım Prof. Dr. Bülent GÜL'e şükranlarımı sunuyorum. Yıpranan sinirlerime, gergin hâlime katlanan yol arkadaşım Büşra'ya müteşekkirim. Son olarak her ne kadar öğrenme uğraşı hayat boyu devam etse de, 96 yılının bir köhne bahar günü ana okulu eğitimiyle resmî olarak başlayan öğrencilik sürecimin ve akabinde üniversiteyle öğrenime dönen talebeliğimin sonuna geldiğim bu günlerde tüm ömürlerini benim rahatım, iyiliğim için harcayan anneme ve babama sonsuz teşekkürlerle ellerinden öpüyor, kendilerine hep birlikte geçireceğimiz sağlıklı ve huzurlu yıllar diliyorum..

ÖZET

AZBAY, Enes, *Osmanlı Dönemi Okçuluk Terimleri ve Deyimleri*, Doktora Tezi, Ankara, 2023.

Bu çalışmada, Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmış, literatürde *kavsnâme* başlığı altında değerlendirilen yazma eserlerin sahip olduğu okçuluk terim ve deyimlerinden oluşan söz varlığı ele alınmıştır. İlk XV. - XIX. yüzyıllar arasını kapsayan yazma eserlerden bir korpus oluşturulmuştur. Bu korpusa ilk tercüme eser kabul edilen *Umdetü'l-Mütenâsilîn*, ilk telif eser kabul edilen *Bahtiyârzâde Risâlesi*, muhtevası itibarıyla korpusun en önemli eseri *Telhîs-i Risâilâ't-ı Rumât* ile birlikte toplamda 33 yazma eser alınmıştır.

Çalışma 5 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ok türleri, okun bölümleri ve temren türleri üzerine derlenen terminoloji incelenmiştir. İkinci bölümde yay türleri, yayın bölümleri ve giriş türleri ve parçalarıyla ilgili derlenen terminoloji incelenmiştir. Üçüncü bölümde okçuluk aksesuarlarıyla ilgili terminoloji incelenmiştir. Dördüncü bölümde ok atışlarıyla ilgili terminoloji ve deyimler ayrı alt başlıklarda incelenmiştir. Beşinci ve son bölümse çalışma boyunca değerlendirilen okçuluk terim ve deyimlerinin kavram alanlarına göre dizinlerinden oluşmaktadır.

Çalışmanın sonucunda, yaklaşık 5 asırlık bir dönemi kapsayan yazma eserlerin incelenmesiyle Türkçenin tarihsel terim ve deyim söz varlığına katkı sağlayacak veriler temin edilmiş, tarihi boyunca çok sayıda başka dille ve kültürle etkileşimde olan Türkçenin zengin söz varlığına Osmanlı Türkçe safhasından da çok sayıda terim ve deyim dâhil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı Türkçesi, Türk okçuluğu, okçuluk, ok, yay, temren, giriş, yazma eser, deyim, terminoloji, leksikoloji, metin onarımı

ABSTRACT

AZBAY, Enes, *Ottoman Period Archery Terms and Idioms*, PhD Thesis, Ankara, 2023.

In this study, the vocabulary consisting of archery terms and idioms in manuscripts written in Ottoman Turkish, which are considered under the title of kavsnâme in the literature is analyzed. First, a corpus of manuscripts covering the period between the 15th - 19th centuries was created. In this corpus, *Umdetü'l-Mütenâsilîn*, which is considered the first translated work, *Bahtiyârzâde Risâlesi*, which is accepted as the first copyrighted work, together with *Telhîs-i Risâilâ't-ı Rumât*, which is the most important work of the corpus in terms of its content, has been taken as a total of 33 manuscripts.

The study consists of 5 chapters. In the first chapter, the terminology collected on arrow types, parts of the arrow and temren types is analyzed. In the second section, the terminology collected on types of bows, parts of the bow and types of bowstrings is analyzed. In the third section, archery accessories and related terminology are analyzed. In the fourth section, terminology and idioms related to arrow shooting are analyzed under separate subheadings. The fifth and last part consists of indexes of archery terms and idioms evaluated throughout the study, according to their concept areas.

As a result of the study, data that will contribute to the historical terminology and idiomatic vocabulary of Turkish have been provided by analyzing manuscripts covering a period of approximately 5 centuries, and a large number of terms and idioms from the Ottoman Turkish phase have been included in the rich vocabulary of Turkish, which has interacted with many other languages and cultures throughout its history.

Key Words

Ottoman Turkish, Turkish archery, archery, arrow, bow, arrowhead, bowstring, manuscript, idiom, terminology, lexicology, emendation

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	i
ETİK BEYAN.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
İŞARETLER	xv
ÇEVİRİ YAZI ABECESİ, İŞARETLER VE HARF KARŞILIKLARI.....	xvi
GİRİŞ	1
Konu, Amaç ve Yöntem	1
Literatür Değerlendirmesi	3
Korpus	11
Çalışmanın düzeni	16
Açıklamalı madde düzeni	18
1. BÖLÜM: OK	19
1.1. Ok türleri	19
1.1.1. Eğitim Okları	20
1.1.2. Menzil Okları.....	26
1.1.3. Hedef Okları	37
1.1.5. Diğer Oklar	52
1.1.5.1. Yeleğine Göre Oklar	66
1.1.5.2. Temrenine Göre Oklar	69
1.1.5.3. Nâvek ile Atılan Oklar	73

1.1.5.4 Avcılık Okları.....	76
1.2. Okun bölümleri.....	78
1.3. Temren türleri.....	89
2. BÖLÜM: YAY	96
2.1. Yay türleri.....	96
2.1.1. Eğitim Yayları.....	96
2.1.2. Menzil Yayları	101
2.1.3. Hedef Yayları.....	110
2.1.4. Savaş Yayları	111
2.1.5. Diğer Yaylar	114
2.1.5.1. Yapısına Göre Yaylar.....	128
2.1.5.1.1. Sert Yaylar	128
2.1.5.1.2. Yumuşak Yaylar	133
2.1.5.2. Peygamberin Kullandığı Yaylar.....	136
2.1.5.3. Arbalet Yayları.....	138
2.1.5.4. Arap Yayları.....	140
2.1.5.5. Acem Yayları	143
2.1.5.6. Yörelere ve Şahıslara Özgü Yaylar.....	145
2.2. Yayın bölümleri.....	155
2.3. Kiriş türleri ve parçaları.....	183
3. BÖLÜM: OKÇULUK AKSESUARLARI	198
4. BÖLÜM: OK ATIŞLARI	254
4.1. Ok atışlarıyla ilgili terimler	254
4.2. Ok atışlarıyla ilgili deyimler.....	362
5. BÖLÜM: DİZİNLER.....	409
5. 1. Ok türleri dizini	409
5. 2. Okun bölümleri dizini	414
5. 3. Temren türleri dizini.....	416

5. 4. Yay türleri dizini	417
5. 5. Yayın bölümleri dizini.....	421
5. 6. Giriş türleri ve parçaları dizini	423
5. 7. Okçuluk aksesuarları dizini	424
5. 8. Ok atışlarıyla ilgili terimler dizini	427
5. 9. Ok atışlarıyla ilgili deyimler dizini.....	434
5.10. Türkçe terimler dizini	440
SONUÇ	446
KAYNAKÇA.....	454
EKLER	463
Ek-1 Etik Kurul İzin Muafiyeti Formu.....	463
Ek-2 Orijinallik Raporu.....	464
Ek-3 Turnitin Raporu	465

KISALTMALAR

A. E. 2229	Atıf Efendi Ktp. Atıf Efendi Koleksiyonu Nr. 2229
A. g. e.	Adı geçen eser
Ahterî	Ahterî-yi Kebir (Kırkılıç & Sancak 2017)
Alm.	Almanca
Alt.	Altayca
Ar.	Arapça
Aram.	Aramca
Āşir	Dürerü'l-Müntehabâti'l-Mensûre Fî Islâhi'l-Galatâti'l-Meşhûre (Yılmaz, 2018)
Az.	Azeri
Balk.	Balkarca
Bşk.	Başkurtça
CC	Codex Cumanicus (Argunşah & Güner, 2015)
cm	Santim
Coğ.	Coğrafi
Çuv.	Çuvaşça
DLT	Divânu Lugâti't Türk (Kaçalın & Ölmez, 2019); Tıpkıbasım (2017)
DerS	Derleme Sözlüğü
EDPT	An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish (Clasun, 1972)
Emirî 914	Millet Ktp. Ali Emirî Koleksiyonu Nr. 914
Emirî 915	Millet Ktp. Ali Emirî Koleksiyonu Nr. 915
Erm.	Ermenice
ET.	Eski Türkçe

ETDES	Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü (Eren, 2020)
Far.	Farsça
Fr.	Fransızca
H. P. 816	Süleymaniye Yazma Eserler Ktp. Hüsrev Paşa Nr. 816
Hak.	Hakasça
Halimî	Lügat-i Halimî (Uzun, 2013)
Hasîb	Tuhfetü'l-Hasîb (Ölçücü, 2014)
İBB	İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı M. Cevdet Kütüphanesi 0.122
İtal.	İtalyanca
İÜ.	İstanbul Üniversitesi
İÜ. 6685	İÜ. Ktp. Nadir Eserler Bölümü Türkçe Yazmalar Kısmı Nr. 6685
İÜ. 6923	İÜ. Ktp. Nadir Eserler Bölümü Türkçe Yazmalar Kısmı Nr. 6923
İtal.	İtalyanca
Johnson	Dictionary Persian, Arabic, and English (Johnson, 1852)
KS	Kitâb-ı Silâhşörân British Library Add MS 23595
K. 495	Süleymaniye Yazma Eserler Ktp. Hacı Selim Ağa-Kemankeş Nr. 495
Kâmûs	Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi I-VI (Koç & Tanrıverdi)
Katı	Burhân-ı Katı (Öztürk & Örs, 2009)
Kgz.	Kırgızca
Kıp.	Kıpçakça
Kklp.	Karakalpalça
Ktp.	Kütüphane
KTS	Kıpçak Türkçesi Sözlüğü (Toparlı, Vural & Karaatlı, 2019)
Kubbealtı	Misalli Büyük Türkçe Sözlük I-III (Ayverdi, 2020)

Kum.	Kumukça
Kzg.	Kazakça
L. İ. 559	Süleymaniye Yazma Eserler Ktp. Lala İsmail Bölümü Nr. 559
Lat.	Latince
Lessing	Moğolca-Türkçe Sözlük (Lessing, 2017)
Lexicon	A Turkish and English Lexicon (Redhouse, 1987)
LL	Lehçetü'l-Lügat (Kırkkılıç, 1999)
LN	Lügat-i Ni'metu'llâh (İnce, 2015)
LO	Lehce-i Osmânî (Toparlı, 2000)
m	Metre
M. 913	Millet Ktp. Ali Emiri Koleksiyonu Nr. 913
M. 918	Millet Ktp. Ali Emiri Koleksiyonu Nr. 918
M. 919	Millet Ktp. Ali Emiri Koleksiyonu Nr. 919
Moğ.	Moğolca
Nişanyan	Nişanyan Sözlük Çağdaş Türkçenin Etimoloji Sözlüğü (Nişanyan, 2018)
Nişanyan-a	Türkiye Kişi Adları Sözlüğü (Nişanyan-a, 2021)
Niyâzi	Nevâyî'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar (Kaçalın, 2011)
Nr.	Numara
Nog.	Nogayca
Osm.	Osmanlıca
Özb.	Özbekçe
Pakalın	Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-III (Pakalın, 1971)
R. 1932	Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı Nr. 1932
R. E. 1027	Süleymaniye Yazma Eserler Ktp. Reşid Efendi Bölümü Nr. 1027
s.	Sayfa

S. 1457	Süleymaniye Yazma Eserler Ktp Yazma Bağışlar Nr. 1457 vr. 43a-91b
S. 4427	Süleymaniye Yazma Eserler Ktp. Ayasofya Koleksiyonu Nr. 4427
S. 846-1	Süleymaniye Yazma Eserler Ktp. Nr. 846-1 / Ok Risâlesi
Sag.	Sagayca
Selimiye	Edirne Selimiye Ktp. El Yazmaları Bölümü Mecmua-i Resâ'il Nr. 533/7 vr. 105a-141b
SÖ 18775	Seyfettin Özege Koleksiyonu
Steingass	A comprehensive Persian-English Dictionary (Steingass, 1963)
Sür.	Süryanice
Şu'ûrî	Ferheng-i Şu'ûrî I-IV (Yılmaz, 2019)
T.	Türkçe
T. 6891	İstanbul Üniversitesi Ktp. Nadir Eserler Bölümü Türkçe Yazmalar Kısmı Nr. 6891
T. R. MÜ	Michigan Üniversitesi Ktp. Nüshasını
Tar.	Tarañçı
Tat.	Tatarca
TatK.	Kazan Tatarcası
TDK	Türk Dil Kurumu
Tel.	Teleütçe
TETTL	Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati I-IX (Tietze, 2016; 2019)
Tkm.	Türkmence
TMEN	Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen (Doerfer, 1963- 1975)
Tr.	Türkçe
TSMK 1408	Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Emânet Hazinesi Nr. 1408
TSMK 1417	Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Emânet Hazinesi Nr. 1417

TSMK 620	Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Emânet Hazinesi Nr. 620
TSMK 626	Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Emânet Hazinesi Nr. 626
TSMK 628	Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Emânet Hazinesi Nr. 628
TTK	Türk Tarih Kurumu
TTK Y/546	Kühü'l-Ahbâr (Çavuşoğlu, 2019)
Tulum	17. Yüzyıl Türkçesi Söz Varlığı (Tulum, 2011)
Tuv.	Tuvaca
TY.	Türkçe Yazmalar
UM F	Fransa Bibliotheque Nationale Nr. 164
UM M	İstanbul Millet Ktp. Ali Emiri Efendi Bölümü Nr. 911
Uyg.	Uygurca
V. E. 1187	Kütahya Vahîd Paşa Ktp. Nr. 1187
V. E. 823	Kütahya Vahîd Paşa Ktp. Nr. 823
Vankulu	Vankulu Lügati I-II (Koç & Tanrıverdi, 2014)
vr.	Varak
Yak.	Yakutça
YTS	Yeni Tarama Sözlüğü (Dilçin, 2013)
Yun.	Yunanca.
Yücel	Türk Okçuluğu (Yücel, 2015)
yy.	Yüzyıl
Zenker	Türkisch-Arabisch-Persisches Handwörterbuch I-II (Zenker, 1862; 1876)
Ziya	Farsça-Türkçe Lügat Gencinei Güftar Ferhengi Ziya I-III (Şukûn, 1984)

İŞARETLER

- + Kendisinden sonra gelen ekin isme eklendiğini gösterir.
- Kendisinden sonra gelen ekin fiile eklendiğini gösterir
- () Lügatlerin künye bilgilerini içerir.
- [] Yazmaların künye bilgilerini; terim ya da deyimlerin orijinal imlalarını, kökenlerini, ek-kök ayrımlarını ve tanıklanan pasajlarda eksik olduğu düşünülen yerlere yapılan eklemeleri gösterir.
- < Kendisinden sonra köken bilgisi ve kelime tahlili yapılacağını gösterir.
- > Kendisinden sonra kelime tahlili yapılacağını gösterir.
- ... Terim veya deyimleri tanıklamak için yazmalardan yaptığımız alıntılarda pasajın öncesinin ve sonrasının olduğunu gösterir.
- * Sözcüklerin tahmine dayalı şekillerini gösterir.
- ? Muhtemel ya da sorunlu görüşleri bildirir.
- Madde başı değerlendirilen terimler ya da deyimler arasındaki anlam ilişkilerine dikkat çeker.
- ~ Yaklaşık; Denklik.
- / Terimlerin farklı biçimlerini gösterir; yazmalardan yapılan alıntılarda varak ve satır numarasını böler.
- : Sonrasında terim ya deyim açıklaması gelir.
- - İki kısa çizgi, ara sözleri göstermek için kullanıldı.

ÇEVİRİ YAZI ABECESİ, İŞARETLER VE HARF KARŞILIKLARI

<u>İşaret</u>	<u>Ses Değeri</u>	<u>Harf Karşılığı</u>
ā	uzun /a/	آ
a	/a/	ا / اء
b	/b/	ب
c	/c/	ج
ç	/ç/	چ
d	/d/	د
ḍ	/ḍ/	ض
e	/e/	ا / اء
é	kapalı /e/	اي / اء
f	/f/	ف
g	ince /g/	ك
ġ	kalın /g/	غ
h	güzel /h/	ه
ḥ	/h/	ح
ḥ	/h/	خ
ı	/ı/	ی / ي
i	/i/	ی / ي

ī	uzun /i/	ی / ي
k	ince /k/	ك
ķ	kalın /k/	ق
l	/l/	ل
m	/m/	م
n	/n/	ن
ŋ	nazal /n/	ك / ك
o	/o/	او
ö	/ö/	او
p	/p/	پ
r	/r/	ر
s	/s/	س
ş	/s/	ص
ş̣	peltek /s/	ث
ş	/ş/	ش
t	/t/	ة / ت
ţ	/t/	ط
u	/u/	او
ü	/ü/	او
v	/v/	و

y	/y/	ى
z	/z/	ز
ẓ	/z/	ظ
ẓ	/z/	ض
ẓ	/z/	ذ
‘	ayın /‘/	ع
’	hemze /’/	ء

GİRİŞ

KONU, AMAÇ VE YÖNTEM

Araştırmanın konusunu Osmanlı sahasına ait telif yahut tercüme yoluyla üretilmiş en erkeni XV. yüzyılın ikinci yarısına, en geçiyse XIX. yüzyılın ikinci yarısına ait okçuluk metinlerinin terim ve deyim söz varlıklarının incelenmesi oluşturmaktır.

Terimler bir dilin bilim, sanat, ticaret, askerî vs. özel alanlarında kullanılan tek bir kavramın, nesnenin karşılığı olan özel kelimelerdir. Deyimlerse dilin ifade gücünü artırmak için zamanla oluşan ve gerçek anlamları dışında yeni anlamlar kazanan söz öbekleridir. Dil ile kültür tıpkı bir kâğıdın iki yüzü gibi ayrılmaz olduğundan bir toplumun zamanla oluşturduğu kültürel birikim dilinde kendini gösterir ve tedricen şekillenen söz varlığı, kuşaktan kuşağa bu birikimin devam etmesini sağlar.

Türkçe tarihsel seyri içinde çok geniş coğrafyada konuşulup birbirinden farklı alfabelerle de yazıya geçirilmiştir. Bu süreçte belirli dönemlerde sanat ve bilim dili olarak geri planda kalsa da çeşitli alanlarda hatırı sayılır bir Türkçe korpus da oluşmuştur. *Askeriye* de bunlardan biridir. En uzun soluklu devlet teşkilatlanmamız olan Osmanlı döneminden de günümüze Türkçenin askerî kültür tarihine ışık tutacak, varsılığını yansıtacak denli kaynak kalmıştır. Bunlar askerî yönümüzü pratikte olduğu kadar teoride de gösterdiğimizizin kanıtıdır.

Osmanlı sahasına ait devri için bir nevi *talimname* sayılabilecek muhtevası itibarıyla Türk okçuluğunun ve okçularının anlatıldığı çok sayıda yazma eser mevcuttur. Literatürde *kavsnâme* başlığı altında değerlendirilen bu yazmalar, ok ve yay yapımı, türleri, kullanım teknikleriyle ok atışları üzerine çok sayıda argümanı içermektedir. Ağırlıklı olarak Arapçadan yapılan tercümelemlerle oluşmaya başlayıp Türkçe teliflerle genişleyen bu korpusta bildiğimiz en eski eserler, dil tarihi açısından Klâsik Osmanlıca safhasında yoğunlaşmış olsa da yazmaların çoğunun temel söz varlığı ve gramer özellikleri Eski Anadolu Türkçesi dönemi özelliklerini haizdir. Bu eserler, dil-kültür ilişkisini yansıtan çok sayıda terimi ve deymi barındırmaktadır. Askerliğin Türk toplumunun ayrılmaz bir parçası olması devrin en etkili savaş silahı olan ok ve yay

üzerine çok sayıda eser yazılmasında etkili olmuştur. Bu silahlarla ilgi hemen her şeyin en ince ayrıntısına kadar adlandırılması da dil tarihimiz ve Osmanlı Türkçesinin söz varlığı için son derece zengin veri oluşturmaktadır. Terim ve deyim söz varlığının bolluğu o dilin işlenmişliğinin ve zenginliğinin açık bir göstergesidir. Bu söz varlığı aynı zamanda o dili konuşan toplumun neyle ne kadar meşgul olduğunu, nasıl bir kültüre mensup olduğunu da gösterir. Tarih sahnesine çıktıkları ilk andan itibaren teşkilatçı yapılarıyla bütünleşip asker zihniyetine sahip olan Türk milleti, ordu-millet anlayışının en güzel örneğidir. Bu özellikler, Osmanlı döneminde de devam etmiş ve dönemin en işlevsel silahları olan ok ve yay ile ilgi geniş bir korpus oluşmuştur. Oluşan bu korpus derinlemesine değerlendirildiğinde ok, yay ve aksamlarıyla birlikte ok atışları kavram alanlarında çok sayıda terimi ve deyimi tespit etmek mümkündür.

Bu çalışma, yukarıda da bahsedildiği gibi yoğunluk olarak Klâsik Osmanlıca dönemi eserleri olmak üzere genel söz varlığı itibarıyla Eski Anadolu Türkçesi olarak adlandırılan dönemin temel özelliklerini taşıyan yazma eserlerin incelenmesiyle ok, yay, okçuluğun icrası için gerekli olan yardımcı öğeler ile birlikte ok atışlarıyla ilgili çeşitli dillerde tespit edilen terim ve deyimlerin tarihsel süreçteki seyirlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Araştırmaya literatür taraması yapılarak başlanmıştır. Bunun için yurtiçi ve dışı kütüphanelerinde bulunan Osmanlı dönemine ait okçuluk konulu yazmaların kopyaları temin edilmiştir. Akabinde birincil başvuru kaynağımızı oluşturan bu yazmalar üzerine varsa yapılan ikincil mahiyetteki yayımlar da toplanmıştır.

Temel prensibimiz, yazmaların asıllarına müracaat edip tarama-fişleme yoluyla derlediğimiz ok, yay ve aksamlarıyla okçuluk aksesuarları ve ok atışları kavram alanlarıyla ilgili terim veya deyimlerin bağlamına ve dönemine en uygun anlamlarını verebilmek için tanıklandıkları pasajları alıntılar ve eğer o yazma eser üzerine bir çalışma yapılmışsa yapılan yayımla mukayese edip farklı okuyup yorumladığımız noktalar olduğunda bunlara dipnotlarda yer vermekle birlikte madde başı olarak değerlendirmeye aldığımız bu terim veya deyimler için eğer dönem sözlüklerinde bir karşılık veriliyorsa tanık olarak bu karşılıklardan da yararlanarak en son adımda da geçtiği bağlama, metnin dönemine uygun olabildiğince açık ve net bir karşılık vermeye çalışmak, şeklindedir.

LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

Osmanlı sahası okçuluk yazmaları üzerine çok sayıda çalışma mevcuttur. Bunların çoğunluğu çeşitli üniversitelerde yüksek lisans tezi seviyesinde yapılanlardır. Okçuluk terim ve deyimlerine değinen derli toplu ilk çalışma Ünsal Yücel'in 1970'li yıllara dayanan çalışmalarıyla hazırlanan *Türk Okçuluğu* adlı yayımıdır. Bu yayımın sonunda, *Okçuluk Terimleri ve Deyimleri* başlığı altında Yücel, çalışmasını oluştururken yararlandığı yazmalarda en sık karşılaştığı terimlere ve deyimlere yer vermiştir. *Türk Okçuluğu* kitabında yer alan bu bölüm, gerek yazmalarla uğraşan araştırmacılar için gerekse alan dışından meraklılarla birlikte yapıla gelen tüm okçuluk yayımlarında kullanılan en önemli başvuru kaynağıdır (2015, s. 441-482).

Mehmet İnan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Okçuluk Spor ve Temel Teknikleri* adıyla dönem yazmaları içinde en önemlilerinden olan Kâni Bey'in *Telhîs-i Risâilât-ı Rumât*'ıyla beraber İbni Ruşen'e ait *Fezâil-i Remy* ve Kâtip Abdullah Efendi'nin *Tezkire-i Rumât* eserleri ekseninde yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1992, s. 8). Tez boyunca ok-yay ve ok atışları kavram alanlarına ağırlık verilmiş ve çalışmanın sonunda da *Okçuluk'la İlgili Deyim ve Terimler* başlığıyla ayrıntılı açıklamalara girmeden küçük bir sözlüğe yer verilmiştir (1992, s. 91-94).

Ali Tunç, *Osmanlı Devletinde Spor (Okçuluk)* adıyla bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (2000). Çalışmasında ağırlıklı olarak Ünsal Yücel'in *Türk Okçuluğu* yayımı ile Âtîf Kahraman'ın *Osmanlı Devleti'nde Spor* yayımının *Ok Atıcılığı (Kemankeşlik)* (1995, s. 233-439) adlı V. bölümünde yer alan bilgilerden faydalanmış ve *Ok Çeşitleri* (1995, s. 57-68) ile *Yay Çeşitleri* (1995, 73-75) başlıkları altında biline gelen genel bilgiler vermekle yetinmiştir.

Burhan Çağrı Yıldırım, *Kemankeş Mustafa Kavîsnâme (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)* adıyla Kemânkeş Mustafa Paşa'ya ait olan Millet Kütüphanesi 913 numarada kayıtlı "kavsnâme" üzerine yüksek lisans tezi hazırlamıştır (2004, s. 5). Tez, esas alınan yazmaya dayalı bir gramer incelemesi, transkripsiyonlu metin çeviri ve dizin-sözlük bölümlerden oluşmaktadır. Haricen *Okçuluk Terimleri ve Deyimleri* alt başlığında ayrıntıya girilmeden yazmada geçen terim ve deyimler de toplu bir şekilde verilmiştir (2004, s. 9-16).

Kemal Yavuz ve Mehmed Canatar, Mustafa Kânî Bey tarafından II. Mahmud'un emriyle o zamana kadarki hemen bütün okçuluk kitaplarının derlenip güncel bilgilerin de Kânî Bey'ce eklenerek *Telhîs-i Resâilât-ı Rumât* adıyla XIX. yüzyılın ilk yarısında yazılan yazma eser üzerine yaptıkları çalışmalarını *Okçuluk Kitabı Telhîs-i Resâilât-ı Rumât* adıyla 2010 yılında yayımlamışlardır. Canatar bilimsel yazı çevirimini, Yavuz da günümüz Türkçesine aktarımını yapmıştır. Esra Egüz de bu yayımı esas alarak *Telhîs-i Resâilât-ı Rumât'ta Geçen Okçuluk Terimleri ve Adetleri Üzerine* adlı bir çalışma gerçekleştirerek *Telhîs*'te yer alan okçuluk terimlerine değinmiştir (2011).

İlhan Uçar, devrinde ok meydanı şeyhliği de yapmış olan Abdullah el-Kâtib'e ait *Kavâidü'r-Remy* adlı yazmanın Millet Kütüphanesi Ali Emirî Koleksiyonu 914 numarada kayıtlı nüshası üzerine *Ok Atıcılığın Kuralları Kavâidü'r-Remy İnceleme-Metin-Gramatikal Dizin* (2010) adıyla bir çalışma yayımlamıştır. Yayımının girişinde belli başlı okçuluk yazmaları hakkında bilgiler verdikten sonra nüshanın istisnai gramer özellikleri üzerinde durmuş, akabinde transkripsiyonlu metin çevirisi ve dizinine yer vermiştir. Bu çalışma üzerine doğrudan okçuluk terim ve deyimleri yönünden harici bir çalışma olmasa da muhtevası itibarıyla çalışmanın kendisi son derece önemlidir.

Abdullah el-Kâtib'in bir diğer eseri *Tezkire-i Rumât* üzerine birden fazla araştırmacı tarafından yayımlar yapılmıştır. Yazmanın tespit edilebilen toplam 6 nüshası vardır. Bunlardan üçü İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümünde NEKTY00334, NEKTY02638 ve NEKTY06892 numaralı kayıtlardayken diğerleri Ankara Üniversitesi Yazma Eserler Kütüphanesi Mustafa Con A 535; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi TSMK Y.Y. 36 ve Michigan Üniversitesi Kütüphanesi nüshası olacak şekilde üç farklı kurumdadır. İlkın Saddam Bzour *Tezkire-i Rumât (Dil İncelemesi-Metin-Dizin)* adıyla İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümünde NEKTY2638 numaralı nüshası üzerine bir yüksek lisans tezi ve ardından hem tezini tanıtıcı hem de esas aldığı yazmadaki terimleri derlediği çalışmasını hazırlamıştır (2016, s. 5; 2021). Michigan ve Ankara Üniversitesi nüshalarını karşılaştırmalı şekilde *Tezkire-i Rumât (Atıcılar Tezkiresi)* adıyla İ. Aydın Yüksel ve A. Turgut Betin yayımlamışlardır (2019).

Akabinde aynı yazmanın <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015079130616> (Erişim Tarihi: 28.04.2023) çevrim içi adresinden erişilebilen Michigan Üniversitesi

Kütüphanesi nüshasını Seçkin Anık, *Tezkire-i Rumât Okçular Tezkiresi* adıyla yayımlamıştır (2020, s. 37). Son olarak da İbrahim Halil Tuğluk ve Özkan Cığa tarafından ortaklaşa olarak *Tezkire-i Rumât Okçular Kitabı* adıyla yazmanın Michigan Üniversitesi Kütüphanesi nüshası temelinde, eldeki altı nüshanın tamamının değerlendirilmeye alındığı edisyon kritik yayımı yapılmış ve çalışmanın sonuna “eserde yer alan okçuluk terim ve deyimlerini içermektedir” şeklindeki açıklayıcı dipnotun yer aldığı bir *Sözlük*’e yer verilmiştir (2021, s. 397-408).

Abdullah Ergin, *Hüsnü Paşa Koleksiyonu Risâle-i Bahtiyârzâde Adlı Eserin Transkrip ve Değerlendirilmesi* adıyla Osmanlı sahası okçuluk yazmaları içinde Türkçe ilk telif eser kabul edilen Bahtiyârzâde Hacı Hasan Çelebi’nin Süleymaniye Kütüphanesi 846-1’de *Ok Risâlesi* adıyla kayıtlı olup *Bahtiyârzâde Risâlesi* olarak bilinen yazma üzerine yüksek lisans tezi hazırlamıştır (2011, s. 2-3). Tezin EK’ler kısmında *EK 1: Okçuluk Terim ve Deyimleri* başlığı altında yazmada yer alan terim ve deyimler derlenmiştir. Bu çalışma daha sonrasında, Abdullah Ergin ve Çetin Altan’ın ortak yayımları olarak *Osmanlı’nın Yükseliş Çağında İslambol Okçuları* adıyla yayımlanmıştır (2015).

Necip Fazıl Şenarslan, *Risâle-i Kavsiyye Der-Beyân-ı Zümre-i Tîr-Endâzân İnceleme-Metin-Dizin* adıyla Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Koleksiyonu’nda 915 numaralı kayıta yer alan yazma eser üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (2012, s.7). Çalışmasının *Söz Varlığı* başlığı altında *Okçuluk Sözlüğü* alt başlığıyla yazmada yer alan okçuluk terim ve deyimlerini derlemiştir (2012, s. 52-55).

Hasan Çağrı Ölçücü, *Tuhfetü’l-Hâsib (İnceleme-Metin-Dizin)* adıyla III. Ahmed dönemi okçularından Seyyid Halîl Hâsib Efendi’nin dönemin padişahı III. Ahmed’e ithafen kaleme aldığı eserin Millî Kütüphaneler Başkanlığı Yazmalar Koleksiyonu’nda 06 Mil Yz A 8288’de kayıtlı nüshası üzerine yüksek lisans tezi hazırlamıştır (2014, s. 4-5). Ölçücü daha sonra tezinde esas aldığı nüshaya dayalı *Tuhfetü’l-Hâsib’de Geçen Okçuluk Terimleri Üzerine* adıyla bir makale yayımlamış, bu yayımında *Eserde Geçen Okçuluk Terimleri* alt başlığı altında değerlendirmelerde bulunmuştur. (2020, s. 75-79).

Enes Azbay, *Hazâ Kitâb-ı Kavsnâme: İnceleme-Metin-Dizin* adıyla Muhammed bin Yûnus ed-Dervâzî’ye ait 1603 yılında Mustafa bin Hüseyin tarafından istinsah edilen *Kavsnâme*’nin Atıf Efendi Yazma Eserler Kütüphanesi Atıf Efendi Koleksiyonu’nda 34 Atf 2229’da kayıtlı nüshası üzerine yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Tezin *Söz Varlığı*

başlığı altında ayrıntıya girilmeden *Okçuluk Terimleri* alt başlığıyla terimler derlenmiştir (2016, 64-66). Daha sonrasında *XVII. Yüzyıldan Bir Okçuluk Kitabı: Hâzâ Kitâb-ı Kavsnâme ve Okçuluk Terimleri* adıyla hem tezin tanıtıldığı hem de okçuluk terimlerinin dönem sözlükleri tanıklığında yay ve yayın bölümleriyle ilgili terimler, ok ve okun bölümleriyle ilgili terimler ve okçuluk aksesuarlarıyla ilgili terimler olacak şekilde kavram alanları özelinde daha ayrıntılı şekilde açıklandığı çalışmasını yayımlamıştır (2019, s. 191-211). Bu çalıma daha sonrasında bazı değişikliklerle *Kavsnâme Dervâzî'nin Okçuluk Kitabı* adıyla Türkiye Yazma Eserler Kurumundan yayımlanmıştır (2020).

Mehmet Yastı, *Okçuluğun İlkeleri Umdetü'l-Mütenâzilîn* adıyla *Umdetü'l-Mütenâzilîn* adlı yazma eserin Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu'nda Ae Tarih 911 numarada kayıtlı nüshasıyla Fransa Bibliothèque Nationale nr. 164'teki nüshalarını edisyon kritik şeklinde yayımlamış ve çalışmasının *İnceleme* kısmında nüshalarda yer alan okçulukla ilgili terim ve tabirleri değerlendirmiştir (2016, s. 33-66).

Sefanur Akyıldız, *Minhâc-ı Rumât (Okçuluğun Yolları) Mehmed Emin Vahîd Paşa (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin)* adıyla yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Yazmanın tespit edilebilen 12 nüshası olduğunu dile getirip bunlar içinden Topkapı Sarayı Türkçe Yazmaları H. 623 numaralı nüshayı esas alarak hazırladığı çalışmasında *Minhâc-ı Rumât'ta Geçen Okçuluk Terimleri* başlığı altında yazmada geçen terimleri değerlendirmiştir (2021, s. 20, 42-66). Akabinde bu çalışmasında yer alan *okçuluk terimleri*yle ilgili harici bir makalesini tezinin de danışmanlığını yapan İlhan Uçar ile birlikte *Mehmed Emin Vahîd Paşa'nın Minhâc-i Rumât Adlı Eserinde Geçen Okçuluk Terimleri Üzerine* adıyla yayımlamıştır (2020, s. 117-138). Ayrıca Nurettin Gemici tarafından yazma eserin eldeki nüshaları içinden Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu 1903 ve Hafid Efendi Koleksiyonu 256 numaralı nüshalarla birlikte Kütahya Vahîd Paşa Kütüphanesi 823 numaralı nüshaları kullanılarak edisyon kritiği de hazırlanmıştır (2020, s. 29).

Seda Yılmaz, *Osmanlı Türkçesiyle Yazılmış Okçuluk ve Atıcılık Mecmuası (Hüsrev Paşa 816) Metin ve Gramer İncelemesi* adıyla bir yüksek lisans tezi hazırlamış ve çalışmasında *Metinde Geçen Okçuluk İlgili Terim ve Tabirler* başlığı altında okçuluk

terimlerinin yazmada kaç kez geçtiğini belirtip geçtiği pasajlardan alıntılar hâlinde terimleri değerlendirmiştir (2020, s. 21-67).

Sümeýra Karasu, *Çukadâr-ı Şehriyârî Kemânkeş Ahmed'in İrşâdü'r-Rumât Adlı Eseri Transkripsiyon ve Değerlendirme* adıyla Topkapı Sarayı Hazinesi 626 numarada yer alan *İrşâdü'r-Rumât* adlı yazma üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlamış ve çalışmasının III. bölümünde *Metinde Geçen Okçulukla İlgili Terimler ve Deyimler* başlığı altında okçuluk terim ve deyimlerini derlemiştir (2020, s. 65-72).

Recep Selman Doğru, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu 918 numaralı kayıta yer alan *Kevserü'l-hayât ve Mücellâ'ü'r-rumât* adlı yazmayı *Kevserü'l-Hayât Geyveli Hüseyin Efendi'nin Okçuluk Rehberi* adıyla yayımlamıştır (2021, s. 24). Çalışmada *Okçuluk Terimleri* başlığı altında yazmada geçen terimler de değerlendirilmiştir (2021, s. 34-38).

Feridun Hakan Özkan, *Kühü'l-Ahbâr'da Osmanlı Okçuluğu* adıyla yayımladığı yazısında Kühü'l-Ahbâr'ın Türk Tarih Kurumu Y/546 numarada kayıtlı nüshasında yer alan okçuluk terimlerini değerlendirmiştir. Bu çalışmada yeni okumalar ve görüşler mevcuttur (2011, s. 223-238).

Hanifi Vural, *Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Yer Alan Okçuluk Terimleri* çalışmasında 13 farklı dönem sözlüğünü tarayarak tespit ettiği 279 adet okçuluk terimine yer vermiştir (2020, s. 115-123).

İlhan Uçar, *Osmanlı Döneminde Okçuluk Alanında Yapılan Çalışmalar ve Okçuluk Terimleri* çalışmasında farklı yüzyıllara ait Osmanlı sahası okçuluk yazmaları hakkında kısa bilgiler verip *Osmanlı Türkçesinde Sık Kullanılan Okçuluk Terimleri* alt başlığı altında da en çok karşılaşılan bazı terimleri derlemiştir (2022, s. 136-138).

Literatürde *kavsnâme* adıyla bilinen Osmanlı Türkçesi okçuluk yazmalarını esas alan okçuluk terim ve deyim çalışmaları haricinde şimdilik az sayıda da olsa *divân edebiyatı* kaynaklarında yer alan okçuluk terimleri üzerine de bazı çalışmalar yapılmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu alanda ilk yayın 1995 yılında İsmail Hakkı Aksoyak tarafından *Divan Şiirinde Okçuluk Terimleri* adıyla hazırlanmış ve Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi'nin I. sayısında yayımlanmıştır (1995, S. 1, s. 81-94). Bu yayımda, 90 adet okçuluk teriminin tasnifi yapılmıştır.

M. Fatih Köksal, Aksoyak'ın çalışmasının devamı mahiyetinde “*Divan Şiirinde Okçuluk Terimleri*”ne Ekler adıyla çeşitli divanlarda geçen 46 adet terimi, geçtikleri beyitler tanıklığında değerlendirmiştir (2001, s. 235-253).

Fatih Bakırcı, *Kadı Burhaneddin Divanı'nda Okçulukla İlgili Unsurlar* başlığıyla hazırladığı çalışmada divanda yer alan toplam 75 terimi geçtikleri beyitler tanıklığında değerlendirmiştir (2018, s. 41-55).

Ahmet Atilla Şentürk, *Okçuluk Tarihine Yeni Bir Kaynak Olarak Osmanlı Şiiri* adıyla çok sayıda divandan tarayarak derlediği Osmanlı Türkçesi okçuluk terim ve deyimlerini geçtikleri beyitler tanıklığında layıkıyla değerlendirmiştir (2015, s. 71-142).

Yukarda bahsettiğimiz çalışmalarla karşılaştırıldığında bizim çalışmamızı farklı kılan ve literatürdeki mevcut kimi eksiklikleri gidermesi açısından önemini artıran bazı yönler vardır:

Öncelikle aşağıdaki korpus başlığında da temel künye bilgileri verilen nüshalarıyla birlikte toplamda 33 yazma eser ilk kez karşılaştırmalı olarak topluca ele alınmış ve derlenen 1500 küsur terim ve deyim madde başı olarak işlenerek her biri için tanıklanabildiği sürece birden fazla yazmadan doğrudan alıntılar şeklinde geniş pasajlara yer verilmiştir. Bu alıntılar sırasında yararlanılan yazma eser üzerine herhangi bir seviyede daha öncesinde bir yayım yapılmışsa mukayese süzgecinden geçirilerek *bizce* hatalı okunup yorumlanan noktalar düzeltilmiş ve bunlar dipnotlarda gösterilmiştir.

Akabinde kapsamlı dönem sözlüklerine başvurulmuş, karşılığı bulunduğu takdirde mukayeseli olarak daha sarih açıklama imkanı yaratılması için birden fazla dönem sözlüğünün de tanıklığından faydalanılmıştır. Özünde yapılan bu *mukayeseli* çalışma yöntemimizle özellikle çok sayıda terimin literatürü oluşturan ikincil kaynaklarda son derece *yanlış* okunup *yetersiz* karşılıklar verildiği tespit edilmiş, ihtiyaç görüldüğü noktalarda gerekli *metin onarımlarıyla* (emendation) düzeltmeler yapılmış; ayrıca bir o kadar da satır aralarında kalmış terimlerin ve deyimlerin de tesbiti yapılarak gerekli değerlendirmeler neticesinde bunlar da literatüre kazandırılmıştır.

Korpusun çoğunlu Arapça'dan tercüme olduğu için toplam tespit edilip değerlendirilen 1500 küsur terim ve deyim köken olarak yoğunluğu Arapça ve Farsça başta olmak üzere yabancı dillerde olsa da, Türkçe terimlerin sayısal verisi de yadsınamayacak

düzyededir. Mukayeseli okumalarımızla tespit edip değerlendirdiğimiz Türkçe terimlerin toplamı 314'tür. Bunların 76'sı yabancı kelimelerle tamlama kurmuşken 238'i salt Türkçedir.

Deyimler açısından bakıldığında öbekleri oluşturan kelimelerin çoğunluğunun Türkçe olduğu tespit edilebilmekte olup şimdiye kadar satır aralarında kalmış olanlarıyla birlikte toplam 226 deyim tespit edilmiştir. Türkçenin kullanım gücünü, Osmanlı dönemi toplumunun ok ve yay ile olan uğraş yoğunluğunun seviyelerini göstermesi açısından bu Türkçe veriler son derece önem arz etmektedirler. Türkçe terimler ve deyimler için bazı dikkat çekici örnekler vermek gerekirse:

Çavuş oku, geçmişi Hunlara kadar geriye giden esfanevî kişiliğe bürünmüş Mete Han tarafından icat edilmiş ve dünya literatüründe *ıslık çalan ok* olarak adlandırılmıştır. Bu okun varlığını, korpusu oluşturan Osmanlı dönemi yazmalarında tanıklıyor olmamız kültürel devamlılığın ne denli sağlam temeller üzerine kurulu olduğunu göstermektedir. Haricen *Çuram / Cerm okı* terimi her ne kadar tanıklanan yazmada sorunlu bir imlaya sahip olduğunu düşünsek de varsayımımızın doğrulanması hâlinde en eski kaydını *DLT*'den tanıklayabildiğimiz *çuram okı* verisinin Osmanlı dönemi kaynaklarında da varlığını sürdürüyor olması yukarıda bahsettiğimiz kültürel bağın devamı niteliğinde önemli bir başka veridir. Haricen *alaca ok*, *ördelenmiş ok*, *şınanmış ok*, *sınuş ok*, *yağlık* vs. gibi Türkçe ok türleri de ilk kez ayrıntılı değerlendirilerek literatüre kazandırılmışlardır. Yay için Türkçe terminolojiye katkılar açınsansa *gelişlü yay*, *gelişsiz [yay]*, *gevşek yay*, *atlu yayı*, *ağızlı yay*, *şağrılı yay*, *şarşak yay*, *şonlı yay*, *yügrük yay* gibi veriler sıralanabilir.

Ülgi olarak tanıklanan terimse dönem metinlerinde okçuların kullandığı *hedef*, *nişan* anlamındayken uzun bir süre gölgede kaldıktan sonra 1930'lu yıllardaki dil devrimi sırasında ulaşılması için uğraşılan hedef, gaye kelimelerinin karşılığı olarak bu sefer soyut anlamla tekrardan aydınlığa kavuşturularak bugün de çok sık kullandığımız *ülkü* kelimesine evrilmiştir.

Osmanlı dönemi ok atışları, hedefe karşı yapılanlar veya uzun mesafeye yönelik olanlar şeklinde temelde ikiye ayrılmış hâldeydi. Bu atışlar öncesinde, anında ve sonrasında da uyulması gereken çeşitli ritüeller vardı. Ayrıca, bu atışların altında yatan asıl amaç, her daim savaşa hazır olmak da olduğu için son derece özenle icra edilmekteydiler.

İçselleştirilen bu sürecin, ok atışlarıyla ilgili çok sayıda terimin ve deyimmin Türkçede oluşmasını sağladığını yazmalar üzerinden rahatlıkla tanıklayabilmekteyiz. Bunlar içinde satır aralarında kalmış ve şimdiye dek ayrıntılı şekilde değerlendirilmemiş Türkçe verileri için şunları sıralayabiliriz: *Açık kesdürme, apışma, aşağı çalma, aşlama, ayırtlama, bekletme, bilmeyerek, boğazlama, boylama, çavmak, göğüs kaçma, kuşdurma, şıçrama, silkme, üvegi biçci, aykırı biçcisi, yılginlık, başbuğ* gibi daha birçok terim, satır aralarından taranıp derlenerek işlenmiştir.

Başka bir açıdan bakıldığında Türkçe terminolojinin kırılmaya başladığını da gözlemleyebilmekteyiz; bizzat taranan 33 yazma eserde 26 farklı temren türü tespit edilmişken bunlardan sadece *çatal demren* ile *yaşşı temren* olarak ikisinin Türkçe olması ve Türkçenin farklı dönemlerinde ve özellikle korpusu oluşturan yazmalarla aynı döneme sahip edebî kaynaklarda çok sık geçen temren anlamında *başak* terimine rastlanmamış olması şaşırtıcıdır.

Deyimler, bir dilin işlerliğinin en güzide örneklerinden olmakla birlikte tarihsel süreçte toplumun ilgi odaklarını göstermeleri açısından da önem arz etmektedirler. Osmanlı dönemi okçuluk literatürünü oluşturan yayımlarda şimdiye kadar pek üstünde durulmamış, bahsi geçse de Arap harfli asıllarından yanlış okunup, yanlış yorumlanmış çok sayıda deyim de geniş tanıklamaları ve açıklamalarıyla literatüre kazandırılmıştır. Her biri yoğun kültürel birikimin izlerini taşıyan deyimler için şu örnekleri sıralayabiliriz:

Ok atış derecelerinin genel kurallara aykırı, usûlsüzce yöntemlerle değiştirilmesinin *açmazdan çıkar-*, *oķını üfle-*, *şarğı ét-*, gibi deyimlerle; atışlarda mesafe ihlâlinin *gezini tecāvüz ét-* deyimleriyle; atış tekniğinde hata yapılmasının *fincānı düşür-* ile; yayın kabzasının kavranması tekniğinin *bināya temel bırakmak gibi at-* ile açıklanması ve haricen *açmazdan oķ yarış-*, *azgun çık-*, *berkun hātif gibi kapmak, bulutlar üstüne alıyor, çekiş tavranmak, eki çekme bir sürme, gözi yilup gögsi kaç-*, *idmāna bel bağla-*, *ķabza eyitdi, kesilmedük kamış, ķabzadan geç-*, *ķabza vēr-*, *ocağına şu ķo-*, *oķ kaçurmak(ğ)*, *oķ yemek, oķa yedür-*, *oķ yolu bul-*, *urastıya at-*, *yabana at-* gibi daha birçok deyim de tespit edilip işlenerek literatüre kazandırılması Osmanlı dönemi okçuluğunun gölgede kalan yanlarını aydınlatması açısından önemlidir.

KORPUS

Araştırmamızda kullanılan kaynak metinler, XV. - XIX. yüzyıllar arası Osmanlı sahasında telif ya da tercüme yoluyla çeşitli adlarla yazıya geçirilmiş, literatürde *kavsnâme* genel başlığı altında değerlendirilen, tespit edebildiğimiz kadarıyla günümüzde çoğunluğu yurtiçi kütüphaneleri olmak üzere yurtdışında da bazı kütüphanelerde muhafaza edilen yazma eserlerden oluşmaktadır.

Çalışmalarımızda olabildiğince çok yazma esere ve nüshalarına ulaşmaya gayret sarf edilip tespit edilebilen hemen bütün okçuluk terim ve deyimleri tanıklarıyla değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu yazmaların bazıları üzerine çeşitli seviyelerde bilimsel yayımlar olduğu gibi bazıları henüz çalışılmamışlardır.

Tanıklamalar esnasında kullanılan yoğunluğa göre araştırma korpusunu oluşturan yazma eserler:

Telhîs-i Resâilât-ı Rumât, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Bölümü Türkçe Yazmalar Kısmında T. 6891 numarada kayıtlı tek nüshası olan eser, Osmanlı okçuluk tarihinin zengin terim ve deyim söz varlığıyla araştırma boyunca en çok yararlanılan yazma olup korpusun en önemli kaynağıdır. Eserin bu denli zengin bir içeriğe sahip olmasındaki ana neden kendisi de rekor kırmış bir kemankeş olan II. Mahmud'un emriyle hazırlanmış olmasındandır. Eserin müellefi Mustafa Kânî Bey padişahıtan aldığı emir doğrultusunda 1835 yılında o zamana kadar gelmiş okçulukla ilgili kitapları derleyip zamanın güncel bilgilerini de kendisi ekleyerek 1836 yılında çalışmasını tamamlamış ve padişaha takdim etmiştir. Bu yazma eseri, Kemal Yavuz ve Mehmed Canatar yayıma hazırlamıştır (2010).

Kavâidü'r-Remy, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Emânet Hazînesi 1417 ve Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu 34 Ae Tarih 914'de kayıtlı iki nüshası olan eser, XVII. yüzyıl ikinci yarısında Ok Meydan'ı şeyhliği de yapmış olan Eminönü Yeni Valide Camii kâtibi Abdullah el-Kâtib tarafından kendisinden önce yazılmış okçuluk kitaplarından da yararlanılarak telif edilmiştir. İlhan Uçar, Emiri 914 nüshasını esas alarak yazmayı yayıma hazırlamıştır (2013, s. 8-9). Her iki nüshasından da mümkün olduğunca yararlanılmıştır.

Tezkire-i Rumât, Abdullah el-Kâtib'in bir diğere eseridir. Tespit edilebilen 6 nüshasından çalışmamızda Michigan Üniversitesi Kütüphanesinin şu çevrim içi adresinden erişilebilen nüshası kullanılmıştır:

<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015079130616> (Erişim Tarihi: 28.04.2023)

Kavsnâme, Tayboga el-Eşrefî el-Beklemişî el-Yunanî'nin *Bugyetü'l-Merâm Gâyetü'l-Garâm* eserinin Osmanlı Türkçesine tercümesi olan eserin bildiğimiz tek nüshası, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Kitaplığı 1932'de kayıtlıdır. 2017 yılında Kutlay Reyhan Kesimli yüksek lisans tezi olarak çalışmıştır.

İrşâdü'r-Rumât, eserin günümüzde bilinen tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazîne Kitaplığı 626 numarada kayıtlıdır. 2022 yılında Sümeyra Karasu yüksek lisans tezi olarak çalışmıştır.

Umdetü'l-Mütenâsilîn Osmanlı sahası okçuluk metinleri içindeki ilk tercüme eser kabul edilir. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Hüsrev Paşa Koleksiyonu 34 Sü-Hü 816 numarada kayıtlı mecmuanın 2a-19a varakları arasında kalan bölümü, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu'nda Ae Tarih 911 numarada kayıtlı yazma ve Fransa Bibliothèque Nationale Nr. 164'tekiyle birlikte tespit edilebilen üç nüshası vardır. İlk bu mecmuanın 2a-19a arasını Necip Fazıl Şenarşlan, *Osmanlı Sahasında Tercüme Edilmiş İlk Okçuluk Risalesi: Umdetü'l-Mütenâsilîn* adıyla yayımlamıştır (2016, s. 1089-1103). Ardından Seda Yılmaz, 2020 yılında Hüsrev Paşa Koleksiyonu'ndaki mecmuanın tamamını yüksek lisans tezi olarak çalışmıştır. Son olarak bu nüsha üzerine İsmail Taş da çeviri yazı-sadeleştirme-tıpkıbasım olacak şekilde bir çalışma yayımlamıştır (2022). Yazmanın Ali Emiri 911 ile Fransa nüshalarını ise edisyon kritik şeklinde Mehmet Yastı yayıma hazırlamıştır (2016). Araştırmamızda bütün nüshaları değerlendirilmeye alındı.

Bahtiyârzâde Risâlesi, Osmanlı Türkçesi okçuluk metinleri içinde ilk telif eser kabul edilmektedir. Tespit edilebilen 4 nüshasından İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 6923'te kayıtlı olanı 2017 yılında İbrahim Aydın Yüksel; Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü S. 846-1'de kayıtlı olanı da 2015 yılında Abdullah Ergin ve Altan Çetin; Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Kemankuş 497'de *Kavsnâme-i Menzilât* adıyla kayıtlı olan nüshasının 1b-51a varakları arasını Serap Arık, 51b-101b varakları arasını da Gülfem Öztürk çalışmışlardır. Kaynaklarda geçen son nüshası ise

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı M. Cevdet Kütüphanesi 0.122’de kayıtlı olmaktadır. Çalışmamızda ağırlıklı olarak İstanbul Üniversitesi nüshasını kullanmakla birlikte ihtiyaç hâlinde diğer bütün nüshalarında da faydalanılmıştır.

Kavsnâme, XVII. yüzyılda Kemankeş Mustafa Efendi’nin telif ettiği eserin tespit edilebilen nüshalarından ikisi Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail Koleksiyonu Nr. 559 ve Reşid Efendi Koleksiyonu Nr. 1027’de kayıtlıdır. Diğer ikisi Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu Tarih Ae 913 ve 919’da kayıtlıdır. Beşinci ve son nüshasıysa Milli Kütüphane Nr. A 8699’da kayıtlıdır. 2004 yılında, Burhan Çağrı Yıldırım, Ali Emiri 913 nüshası üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır. 2021 yılında da Hanifi Vural ve Yaşar Metin Aksoy, bu nüshalardan Lala İsmail Nr. 559’u esas alarak eksik gördükleri yerleri de Milli Kütüphane nüshasından ekleyerek yazmayı yayıma hazırlamışlar. Araştırmamızda ağırlıklı olarak Lala İsmail Koleksiyonu Nr. 559’daki nüshadan faydalanıldı, başka bir nüshası kullanıldığında anlarda buna değinildi.

Kitâb-ı Kavsnâme, Muhammed Yûnus ed-Dervâzî’nin Arapçadan Osmanlı Türkçesine tercüme ettiği, tespit edilebilen 6 nüshası içinden en eski XVII. yüzyılın ilk çeyreğine ait, hacmine göre çok sayıda terimi barındıran bir eserdir. 2020 yılında Enes Azbay, yazmanın Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Atıf Efendi Koleksiyonu Nr. 2229’da kayıtlı olan en eski nüshasını esas aldığı çalışmasını yayımlamıştır. Yazmanın diğer nüshaları, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Kemankeş Emîr Hoca Koleksiyonu Nr. 495 ve 496, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü 1457, İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi Nr. 1582 ve Edirne Selimiye Kütüphanesi El Yazmaları Bölümü, Mecmua-i Resâ’îl 533/7’de yer alan mecmuanın 105a-141b varakları arasında kayıtlıdır. Araştırmamız boyunca eldeki en sağlıklı nüsha olan Atıf Efendi Nr. 2229’dan yararlanıldı ama ihtiyaç hâlinde nüshalardan tanıklanan terimler de oldu.

Tuhfetü’l-Hasîb, III. Ahmed dönemi kemankeşlerinden Seyyîd Halil Hasîb tarafından telif edilen eserin tespit edilebilen 7 nüshası vardır. Bunlardan Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 8288’de kayıtlı nüsha üzerine 2014 yılında, Hasan Çağrı Ölçücü bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Diğer nüshaları, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Emanet Hazînesi 627, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü 4308 ve 6654, İstanbul Arkeoloji Müzesi Yazmalar 391 ve 392 ve

Fransa Bibliothèque Nationale Supplément Turc 1110'da kayıtlıdır. Ölçücü'nün tezinde kullandığı nüshadan yararlandı.

Minhâc-ı Rumât, XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin çeşitli kademelerinde görev almış bir bürokrat olan Mehmed Emin Vahîd Paşa tarafından telif edilmiş eserin tespit edilebilen 15 nüshası vardır. 2021 yılında Sefanur Akyıldız, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar H. 623'de kayıtlı olan nüsha üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlamış ve bu çalışmasında yazmanın tespit edilebilen 12 nüshasının olduğunu belirtip şu künye kayıtlarını vermiştir: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Kütüphanesinde NEKTY01655, NEKTY00746, NEKTY04325, NEKTY03647, NEKTY02731; İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı MC Yz K 0423; Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 8696, Mf1994 A 2067; Kütahya Vahid Paşa Yazma Eser Kütüphanesi 823; Almanya Milli Kütüphanesi Ms. or. oct. 3354; İngiltere Milli Kütüphanesi Or. 10884 (2021, s. 16-19). Akyıldız'dan 1 yıl önce *Minhâc-ı Rumât* üzerine çalışmasını yayımlayan Nurettin Gemici, eserin nüshaları hakkında kütüphanelerde mevcut olan diğer nüshalarından bahsedip kendisinin Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu 1903 ve Hafid Efendi Koleksiyonu 256 ile Vahîd Efendi Kütüphanesi 823 üçgeninde edisyon kritik yaptığını dile getirmektedir (2020, s. 29). Buradan eserin 12 değil toplamda 15 nüshası olduğu anlaşılıyor. Biz araştırmamızda Vahîd Efendi Kütüphanesi 823 nüshası temelinde ilerlendi. Başka nüshaları kullanıldığı takdirde belirtildi.

Okçuluk Risâlesi, XVIII. yüzyılda Okçular Tekkesi şeyhliği de yapmış Fethizâde Seyyid Mustafa Efendi'nin telif ettiği eserin Seyfettin Özege Koleksiyonu SÖ, 18755 kayıt numarasıyla Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazîne Kitaplığı 627'de olacak şekilde tespit edilebilen iki nüshası vardır. 2022 yılında Hasan Şahintürk SÖ, 18755 kayıt numaralı nüsha üzerine çalışmasını yayımlamıştır.

Kühü'l-Ahbâr, Gelibolulu Mustafa Âlî'nin en ünlü eseridir. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesindeki Y/546 numaralı yazmayı 2019 yılında Ali Çavuşoğlu çalışmıştır. 2011 yılında da Feridun Hakan Özkan yazmanın 423a-428a varakları arasında doğrudan devrin okçuluğuyla ilgili kısım üzerine çalışmasını yayımlamıştır.

Risâle-i Kavsiyye-i Beyân-ı Tîr-endazân, Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Kühü'l-Ahbâr'ının IV. rüknünde yer alan okçulukla ilgili kısımın son derece benzerdir. İlk

2012 yılında Necip Fazıl Şenarslan tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışmış, 2022 yılında da Seçkin Anık tarafından da yeni bir yayımı yapılmıştır.

Risâle-i Ok Atmak Hakkında, XVIII. yüzyılda ok meydanı müezzini ve hafızı Muhammed tarafından telif edilen yazmanın şimdilik tespit edilebilen tek nüshası Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Nafiz Paşa Koleksiyonu 954 numarada kayıtlıdır. 2022 yılında Seçkin Anık tarafından yayımlanmıştır.

Fezâil-i Cihâd, XVI. yüzyılın mâruf şairlerinden Bâkî'nin 1567 yılında *Meşâri 'u'l-Eşvâk ilâ Mesâri 'i'l-'Uşşâk* adlı Arapça eserden yaptığı tercümedir. Tercüman Bâkî olunca araştırma korpusumuzu oluşturan diğer yazma eserlere kıyasla günümüze çok fazla nüshası kalmıştır. Tercümenin okçulukla ilgili olan yeri, XX. bölümüdür. Araştırmamızda Kütahya Vahîd Paşa Kütüphanesi 1187 numarada kayıtlı olan nüshası kullanılmıştır. Bu nüshayı 2022 yılında Seçkin Anık yayıma hazırlamıştır.

Kevserü'l-hayat ve Mücellâ'ü'r-rumât, tespit edilebilen tek nüshası Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu Tarih 918 numarada kayıtlıdır. 2021 yılında Recep Selman Doğru tarafından yayımlanmıştır.

Risâletü'l-Kavsiyye, tespit edilebilen tek nüshası Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu 4427'de kayıtlıdır. 2019 yılında Zekiye Şeyma Erçin yüksek lisans tezi olarak çalışmıştır.

Kitâb-ı Silâhşor, British Library'de Add MS 23595 arşiv numarası ile kayıtlı nüsha üzerine henüz bir çalışma yapılmamıştır. Muhtevası itibarıyla *Umdetü'l-Mütenâsilîn*'in Hüsrev Paşa 34 Sü-Hü 816 nüshasının 33b varağıyla başlayan bölümüyle son derece benzerdir.

ÇALIŞMANIN DÜZENİ

1. Çalışmamız *Ok, Yay, Okçuluk Aksesuarları, Ok Atışları* ve *Dizinler* olacak şekilde beş büyük bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm kendi içinde *Ok Türleri, Okun Bölümleri* ve *Temren Türleri* alt başlıkları şeklinde kavram alanlarına ayrılarak değerlendirilmiştir. İkinci bölüm kendi içinde *Yay Türleri, Yayın Bölümleri, Kiriş Türleri* ve *Parçaları* alt başlıkları şeklinde kavram alanlarına ayrılarak değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde *Okçuluk Aksesuarları* kavram alanına giren terimler değerlendirilmiştir. Dördüncü bölüm kendi içinde *Ok Atışlarıyla İlgili Terimler* ve *Ok Atışlarıyla İlgili Deyimler* şeklinde iki alt başlığa ayrılarak değerlendirilmiştir. Beşinci bölüm ise çalışma boyunca madde başı olarak incelediğimiz terim ve deyimlerin kavram alanlarına göre *dizinlerinden* oluşmaktadır.

2. Değerlendirilen terim ya da deyim madde başına transkripsiyonlu yazımıyla alındı. Hemen ardından yazmadaki orijinal imlasına uygun olacak şekilde Arap harfli imlasına yer verildi. Eğer tanıklanan yazmada harekelendirilmişse bunlar da gösterildi.

3. Madde başlarını oluştururken tanıklanan terim ya da deyim harekelendirilmişse okunurken bunlara dikkat edildi eğer harekelendirme yoksa tanıklanan yazmanın tarihsel dönemine uygun olduğu düşünülen şekilde okunup Arap harfli orijinal imlasından sonra köşeli parantez [] içinde eğer varsa dönem sözlüklerinde yer alan okunuşuna yer verildi. Ayrıca bu köşeli parantez [] içinde tespit edilebildiği kadarıyla köken bilgilerine, ek kök ayrımlarına da değinildi ve yine tanıklamak için alıntılanan pasajlarda nadiren de olsa eksik kalan noktaları onarıp tamamlarken de yine köşeli parantez [] kullanıldı. Kararsız kalınan noktalarda, ya muhtemel görüşümüz bildirildikten sonra ya da herhangi bir yorum getirilmeden direkt soru işareti (?) ile geçildi.

4. Madde başı olarak incelenen terim ya da deyim dönemine ve geçtiği bağlama uygun anlamını olabildiğince anlaşılır kılabilmek için tanıklanan el yazmasından geniş pasajlara yer verildi. Bu pasajlarda, değerlendirmeye alınan terim ya da deyim koyu renk italik ile gösterildi. Alıntılanan pasajların sonuna yine köşeli parantez [] içinde ama daha küçük puntuyla pasajın alıntılandığı yazmanın künye kayıt kodu, varak numarası ve doğrudan terimin ya da deyim geçtiği satır numarası verildi.

5. Madde başına alınan terim ya da deyim, herhangi bir dönem sözlüğünde tanıklanıyorsa oradan doğrudan alıntılar yapılarak sözlükte geçtiği cilt, sayfa sayısı ve sayfa bloğu normal parantez () içinde alıntıdan hemen sonra gösterildi.
6. → işaretiyle de anlam ilişkilerine sahip madde başları arasında referanslar verildi.
7. Madde başı olarak değerlendirilmelerde ve tanıklamak için başvuru pasajlar üzerinde daha önce çalışmış araştırmacılarla uyuşmayan okuma ve anlamlandırmalar varsa bunlara gerek madde başına gerekse tanıklama için alıntılanan pasajlardaki ilgili kısımlara verilen açıklayıcı dipnotlarda değinildi.
8. Madde başları alfabetik sıraya göre dizilmedi. Bunun yerine aralarında anlam ilişkisi olanlar mümkün olduğunca peşi sıra gelecek şekilde ayarlandı. Örneğin:
- Atıcılık, Atıcı, Atıcı başı, Daķık atıcı, Kık atıcı, Kabak atıcı, Mümtāz atıcı,
Uzak atıcı, Çekdügi mertebe remye kadir atıcı
9. DİZİNLER kısmındaysa alfabetik sıraya göre madde başı ve sayfa numarasına referanslar şeklinde her bir alt başlık özelinde tanzim edilen dizinlere yer verildi ve ayrıca bütün alt başlıklarda geçen Türkçe terimler için de özel bir dizin hazırlandı.
10. Çalışmamızdan yararlanmak isteyenlerin, uygulanan madde sıralaması örgüsünden ötürü ilkin DİZİNLER kısmında ilgili terimi ya da deyimini bulup verilen sayfa numarasına göre hareket etmesi pratik kullanım için elzemdir.
11. Hemen aşağıda “Açıklamalı Madde Düzeni” başlığıyla herhangi bir maddenin nasıl ele alındığına yönelik çalışmamızın bir prototipi gibi değerlendirilebilecek örneğe yer verilmiştir.

AÇIKLAMALI MADDE DÜZENİ

Madde Başı	<p>Ceyrān¹ çile[si] جيران چله [<small>< Moğ. <i>cegeren</i> > <i>ceyran</i>; Far. <i>çille</i> > <i>çile</i>]: Ceylan kıllarından ya da derisinden yapılan son derece sert ve etkili atışlar yapılabildiğinden Habeş ve Acem yöresi sakinlerince tercih edilirken çabuk tahrip olduğundan Halep yöresindekilerin kullanımına ihtiyatla yaklaştığı sert, kuvvetli kiriş çeşidi.</small></p>	Tanımı
Yazmalardan Tanıklamalar	<p>“... ve <i>ceyrān</i> kıllarından dağı <i>çile</i> yaparlar ya'nī derisin tel eyleyüp <i>kiriş</i> gibi olur Nūbe² ki qaralar vilāyetidür bunı kullanurlar ve 'Acem tã'ifesi dağı gāyet pek ve oқи yöridür i'tikād ile isti'māl ederler bundan olan çilede 'ömr yokdur Teyzīn³ fenā bulur lākin şalābeti⁴ vardur dēmişler... [TSMK 1417, vr. 12b/1; Emirī 914, vr. 8b/16].”</p>	
Maddenin Yazılmasında Yararlanılan Diğer Kaynaklar	<p>“Karaca, sığın, gāzāl, şāhid-i vuhūş (Tulum, 496^a); Ceylan, gazelle; fauve (Zenker, I, 378^a); ‘Çöllerde yaşayan, güzel gözlü, ince bacaklı, keçiden küçük hayvan’ Anadolu ağızlarında <i>ceyran</i> > <i>ceran</i> > <i>ceren</i> olarak da geçer. Doğrudan doğruya veya Farsça yoluyla Moğolcadan alınmıştır. Moğ. <i>cegeren</i> ‘antilop’. Türkçe <i>ceyran</i> biçiminin arslan, kaplan, sırtlan gibi sözlerin analogik baskısı altında ceylan’a çevrildiği anlaşılıyor. Moğolcadan - Farsça ve Türkçe yoluyla- komşu dillere de geçmiştir (ETDES, 88^a); <i>Cegeren</i> antilop, <i>ceren</i>, <i>ceylan</i>; yaban keçisi (Lessing, 1227^a).”</p>	
Açıklayıcı Dipnotlar	<p>¹Uçar, <i>ceyrān</i> < Ar. <i>cerayan</i> denliğini kabul edip çalışmasının dizininde “akım, akma, geçme” anlamlarını vermiştir (2013, s. 37, 182^a). Terim, metnin bağlamıyla değerlendirildiğinde bu görüşün kabul edilebilir bir yanı yoktur.</p> <p>²A.g.e.’de <i>nevbe</i> olarak okunup dizinde yer verilmemiş (2013, s. 37). Terimin açıklamasını daha açık yapabilmek için düzelttik: <i>Nūbet</i>, Şa'id-i Mısr'ın cenūb tarafında vāki' bir ülkenin adıdır, <i>karalar vilāyeti</i> ta'bīr olunur; halkı zengilerdir, Bilāl-i Hābeşī oradandır (Kāmūs).</p> <p>³A.g.e.’de <i>taziyye</i> olarak okunup dizinde “< Ar. Metinde çilenin ömrünün az olması” anlamı verilmiş (2013, s. 37, 409^b). Gerek okuyuş gerekse verilen anlam yanlıştır. Metinde, <i>ceylan kılından yapılan çileyi kullanmayı tercih etmeyenlerin</i> de olduğundan bahsedilmekte bizce bir üstteki dipnotta olduğu gibi kelimeyi bir mekân, bölge, yöre adı olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. KR'den tanıkladığımız bu kelimeyi TSMK 1417 numaralı nüshasından daha sağlıklı değerlendirmek mümkündür: <i>Teyzīn</i>, Hāleb kazasında bir küre ve sancak adıdır (Kāmūs).</p> <p>⁴A.g.e.’de <i>şalāhiyet</i> (2013, s. 37) olarak yanlış okunmuş, bağlama uygun okuma <i>şalābeti</i> olmalı. <i>Şalābet</i> ‘bir nesne pek ve saht ve şedīd olmak ma'nāsınadır’ (Kāmūs).</p>	

1. BÖLÜM: OK

Ok, evrimsel süreçte insanlık tarihiyle başlayan bir geçmişe sahiptir. Gerek avlanmada gerekse saldırı ve savunmada insanların binlerce yıl en çok başvurduğu silahlar içinde olmuştur. Türk tarihi açısından en uzun soluklu devlet teşkilatlanmamız olan Osmanlı döneminde de tüfeğin aktif kullanımı yaygınlaşınca kadar ok, işlevsel olarak orduda kullanılmış, ateşli silahlara yerini bıraktıktan sonra da sportif aktivitelerdeki kullanımıyla işlevselliği devam etmiştir.

Okun anlamı ve diğer Türk dillerindeki karşılıklarını en derli toplu şekilde özetleyecek olursak:

1. 'yayla atılan, ucunda sivri bir demir bulunan ince ve kısa tahta çubuk'; 2. 'at arabası, kağı vb. araçlarda koşum hayvanlarının bağlandığı ağaç'

~Az. *ox* 1. 'ok'; 2. 'arabaların hareketli bölümlerinin ortasından geçen mil'; 3. 'eksen'. - Tkm *ok*. -Tat, Balk, Kum Nog *ok*. -TatK, Bşk *uk*. -Kzk *wok*. -Krg, Alt *ok*. -Özb *ok*. Özbek ağzlarında *hok* olarak da geçer. -Hak *ux*. -Tuva *ok*. -Yak *ox*.

~ET, Uyg, Kıp *ok*. -Orta Oğuzca *ox*.

İlk olarak 'ok' anlamında geçer. Daha sonra 'boylardan oluşan birlikler', 'at arabası, kağı vb araçlarda koşum hayvanlarının bağlandığı ağaç', 'eksen' anlamları da gelişmiştir. 'Mermi' 'arı iğnesi' 'yay' (Yak) anlamları da kazanmıştır. Etimolojisi açıklanmamıştır (ETDES, 384^b-385^a).

Korpusu oluşturan Osmanlı dönemine ait okçuluk yazmaları aracılığıyla çok sayıda farklı malzemedен, farklı ağırlık ve uzunluklarda, değişik amaçlara yönelik okların imâl edilip kullanıldığını tanımlayabiliyoruz.

Araştırmamızın ilk bölümünün ilk alt başlığında, tespit edebildiğimiz kadarıyla ok ve ok türleri için kullanılan terimleri etimolojik, semantik ve leksikolojik açıdan değerlendirdik. Akabinde ayrı alt başlıklar hâlinde okun bölümlerine ve temren türlerine de değindik.

1.1. OK TÜRLERİ

Ok türleri, *bizim için* ayırt edici en belirgin özellikleri dikkate alınarak *eğitim okları*, *menzil okları*, *hedef okları*, *savaş okları* ve *diğer oklar* olacak şekilde 5 başlıkta değerlendirilmiştir. Ayrıca, *diğer oklar* başlığı kendi içinde *yeleşine göre oklar*, *temrenine göre oklar*, *nâvek ile atılan oklar* ve *avcılık okları* şeklinde ikinci bir ayrıma

tâbi tutulmuştur. Daha farklı kombinasyonların da pekala mümkün olduğu bu ayrımlarda okların en bâriz özelliklerine dikkat edilmiştir. Özellikleri itibarıyla bazı okların birden fazla başlık altında değerlendirilmesinin de mümkün olacağı aşağıda görülecektir. Olabilecek en temel tasnifi yapmanın anlaşılabilirliği kolaylaştıracağı düşüncesinden hareketle böyle bir uygulamaya gidilmiştir. Yine de bu tarz çalışmalardan pratik şekilde yararlanmanın yolu, dizine başvurmak olduğu için en kolay şekilde yararlanılabilinmesi amacıyla hem bu bölüme hem de çalışmanın devamında ele alınan diğer bölümlere özel hazırlanmış dizinlere de çalışmanın *dizinler* başlığı altında yer verilmiştir.

1.1.1. Eğitim Okları

Cebā' / Cubbā'¹ جباع [\llcorner Ar. *cebā* / *cubbā'*]: Çocukların el öğrencesi olarak eğitim atışlarında kullandıkları kısa, yeleksiz ve temrensiz ok.

¹*Telhîs-i Resâil-lât-ı Rumât*'ta (Bundan sonra *Telhîs*) ve *Kavâidü'r-Remy*'de (Bundan sonra *KR*) bu terim, bâriz bir şekilde ha (ح) ile جباع *habā'*/*hübā'* okumaya müsait yazılmıştır. *Telhîs*'de (2010, s. 345) ve *KR*'de (2013, s. 49) yazmalardaki imlaya sâdik kalınıp terim *habā'* olarak değerlendirilmiştir. Bizce bu terimde bir yazım yanlışlığı söz konusu. Metin içinde verilen anlamı itibarıyla nasıl bir ok çeşidi olduğu az çok belli olsa da dönem sözlüklerinden yazmadaki imlayı esas aldığımızda bir veriye ulaşamıyoruz. Osmanlı dönemi okçuluk yazmalarında, çok sayıda terimin imlasında gerek dikkatsizlik gerekse o kelimeyi tanı(ya)mamanın, bil(e)memenin getirdiği yanlış yazımların -daha başka terimlerde de olduğunu tespit ettik, bunlar hakkındaki değerlendirmelerimiz de aşağıda sırası geldiğinde görülecektir- söz konusu olduğunu düşünüyoruz. Bu terimde de bir noktanın eksik atılmasından dolayı yazmalar üzerine çalışanlarca yanlış değerlendirildiği kanaatindeyiz. Ha (ح) ile جباع *habā'* okuyup değerlendirmeye almak yerine, *Vankulu*'nun tanıklığında cîm (ج) ile جباع *cebā'* veya *Ķāmūs*'un tanıklığında aynı imlayla ama *cubbā'* okuyuşunu kabul etmek bağlama daha uygun olacaktır. Bu yüzden, doğru kabul edilen imla ile terimi değerlendirerek her iki okunuşa da yer verilmiştir.

İ. Aydın Yüksel editörlüğünde Prof. Dr. Kemal Yavuz ve Prof. Dr. Mehmed Canatar tarafından *Okçuluk Kitabı Telhîs-i Resâil-lât-ı Rumât* adıyla yayıma hazırlanan -çalışmamızdaki atıflarda sadece- *Telhîs*, 2010 yılında İstanbul Fetih Cemiyeti'nin 109'uncu, bu cemiyetin bir alt kuruluşu olarak teşkilatlandırılan Tarihi Okçuluk Enstitüsü'nün 1'inci yayımı olarak neşredilen çalışmanın 8 paragraftan oluşan *Takdim* kısmının 7'inci paragrafında çalışmanın nasıl yapıldığına yönelik editör imzasıyla şu bilgiler verilmiştir:

“... eserin tek yazma nüshası İst. Ünivr. Nadir Eserler Kütüphanesinden temin edilmiş ve orijinal metin, sahasının uzmanı olan kıymetli ilim adamı Prof Dr. Mehmed Canatar tarafından Latin harflerine ve daha sonra da yine sahasının uzmanı olan müdekkik ilim adamı Prof. Dr. Kemal Yavuz tarafından da daha rahat anlaşılabilmesi için günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Bu suretle elinizdeki eser daha anlaşılabilir ve kullanılabilir olarak ortaya çıkmıştır Ayrıca eserin sonuna orijinal nüsha tıpkı basım olarak ilave edilmiştir.”

Çalışma incelendiğinde yukarıdaki alıntıda geçen *Latin harflerine çevirme* sürecinde kısmî bir transkripsiyon uygulandığı yani sadece uzun vokallerin gösterilmesiyle yetinildiği, bilimsel ilkelere uygun tam bir transkripsiyon sisteminin uygulanmadığı anlaşılıyor. Yazma, muhtevası itibarıyla tezimizin ana başvuru kaynakları arasında yer aldığı için çalışma prensibimiz gereği yazmanın orijinaline sâdik kalmak şartıyla bizden önce yazma üzerine yapılan çalışmalarını da dikkate alıp eğer farklı görüşlerimiz

“... *cebā / cubbā* ‘ ... [T. 6891, vr. 114a/13] ... *cebā / cubbā* ‘ yeleşi ve demreni olmayan oklardır... [Emirî 914, vr. 17b/14; TSMK 1417 vr. 25b/5].”

“Ve sıbyân kısmının kullandıkları kısa oka denir (Kâmûs)²; Kısa olan nesne gerek ok cinsinden gerek ‘avret tâ‘ifesinden (Vankulu)³.”

→ *Cummāh*; *Ṭümār okı*

*Cummāh*⁴ **جماح** [*< Ar. cummāh*]: Çocukların okçuluk eğitiminde kullandığı herhangi bir yaralanmaya sebep olmaması için temren yerine ucu kör, yuvarlakça olan eğitim oku.

“... *cummāh* uşakların başı müdevver ta‘lim için kullandığıdır... [TSMK 1417, vr. 25b/5; Emirî 914, vr. 17b/15].”

“İsm olur, ta‘lim okuna denir ki temrensiz olup ve ucu fındık gibi topak olur, nişândan geri merdûd olur (Kâmûs); Şol temrensiz başı müdevver oktur ki onunla oğlancıklar ok atmağı öğrenirler (Vankulu); Demir nesne ucu müdevver oktur ki oğlancıklar onunla ok atmak öğrenirler (Ahterî, 258^a); Tomar okudur (LL, 501^b); A round headed arrow with which boys learn to shoot (Johnson, 436^b; Steingass, 370^a); A stick or arrow with a knob, used as a missile (Lexicon, 673^b).”

→ *Cebā* ‘ / *Cubbā* ‘; *Ṭümār okı*

Ṭümār okı **طومار اوقی** [*< Ar. ṭümār < Yun. tomari; Tr. ok + ı*]: Çocukların okçuluk eğitiminde kullandığı, kâğıda ya da kâğıt kadar ince bir hedefe karşı atılan ucu kör ok.⁵

“... *ṭümār okları* vardur ... [TSMK 1417, vr. 83b/17; Emirî 914, vr. 60a/6].”

“Sarılarak silindir biçimi verilmiş kağıt; Rolle, Papierrolle (TETTL, VII, 234); Deri yâhûd kâğıd sahîfesine denir ki ona yazı yazılır. Murâd tûlânî sahîfe olacaktır ki dürüp büklerler, rûz-nâme ve vakfiyye kâğıdları gibi (Kâmûs); Şol uzun kâğıddır ki onu dürerler (Vankulu); Cümâh *tomar okudur* (LL, 501^b).”

varsa bunlara değineceğimiz için bundan sonra mezkûr yazmadan yaptığımız alıntılarda, yazmayı *Latin harflerine* aktaran Prof. Dr. Mehmed Canatar olduğundan, yapılan atıflarımızın özellikle Canatar’ın Latin harflerine çevirme anındaki görüşleri üzerine olduğunu belirtmek istiyoruz. Ayrıca Esra Egüz, bu yayım üzerinden hazırladığı “Telhîs-i Resâilât-ı Rumât’ta Geçen Okçuluk Terimleri ve Adetleri Üzerine” adlı bir bildiriyle 2011 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünce düzenlenen III. Genç Bilim Adamları Sempozyumu’na katılmıştır. Egüz’ün bildirisi incelendiğinde, *Telhîs* yayımına sâdik kalarak herhangi bir okuma-yorumlama düzeltmelerinde bulunmadığı anlaşılıyor. Meselâ bu terim için Egüz de *habâ* okuyuşunu tercih edip *bir tür ok* açıklamasıyla yetinmiştir (s. 397). Yine de Egüz’ün çalışması, Osmanlı dönemi okçuluk terimleri üzerine müstakilen hazırlanan ilk yayımlardan olması nedeniyle önemlidir.

²*Kâmûs*: Mütercim Âsım Efendi’nin *El-Okyânûsu’l-Basît Fi Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît* adlı eseridir. Çalışmamız boyunca şu çevrim içi site üzerinden yararlanılmıştır: <http://www.kamus.yek.gov.tr>

³*Vankulu*: Vankulu Mehmed Efendi’nin *Vankulu Lüğati* adlı eseridir. Çalışmamız boyunca şu çevrim içi site üzerinden yararlanılmıştır: <http://www.kamus.yek.gov.tr>

⁴*KR*’de *ḥammāh* (2013, s. 49). *KR*’den tanıkladığımız bu terimin yazmanın her iki nüshasında da ilk harfi olan cîm (ج)’in noktası unutulmuş. Bağlamda açıklanan anlamı, nokta eksikliği olduğunu anlamamıza yardımcı oluyor. Düzelti yapmadan yazmadaki imlaya sâdik kalarak değerlendirdiğimizde herhangi bir başka kaynakta terimi tanıklayamıyoruz.

⁵Bu ok çeşidinin daha ayrıntılı açıklamasına yazmalar üzerinden ulaşamadık. Ancak, *LL*’nin “ok” maddesinde ‘... ve cimin zammı mimin feth ve med ve teşdîdi ahirde hâ-i mühmele ile cümâh *tomar okudur*... (1999, s. 501^b)’ şeklinde geçen karşılığa istinaden bu terimi, *KR*’den tanıkladığımız ve yukarıda değerlendirdiğimiz *cummāh* ok çeşidiyle bağlantılı değerlendirmek daha kandırıcı geliyor.

→ *Cebāʿ / Cubbāʿ; Cummāh*

El-mürmāt⁶ **الْمُرْمَاتُ** [< Ar. *mirmāt*]: Yuvarlak temrenli küçük ve hafif eğitim oku.

“...**el-mürmāt** şağır oklar... [TSMK 1417, vr. 26b/18; Emiri 914, vr. 18b/14] ...yaʿnī okun şıfatların beyān kılar oka... **mürmāt** dërler... [A. E. 2229, vr. 33a/5].”

“Küçük ve zaʿif oka ʿalā-kavlin taʿlīm okuna denir (Kāmūs); Nişan oku. Ve indeʿl-baʿz temreni müdevver, küçürek ok ki onunla ok atmak öğrenirler. Cemʿi *merāmī* gelir (Ahterī, 911^a); A small or weak arrow; also one with a broad point for learning to shoot (Johnson, 1165^b; Steingass, 1219^a); An arrow; aspecially a small arrow (Lexicon, 1815^b).”

Meşq tiri **مشق تیری** [< Far. *meşq; tīr*; Tr. + i]: Eğitimin safhasına göre değişen alt türleri olan eğitim oklarının genel adı, eğitim oku.

“... ve zıkr olınan pūta hadde pūtası āzmāyiş-i ʿādī ḥākī qarabaṭaḫ bu beş nevʿ tīr **meşq** için olup... [T. 6891, vr. 111a/8] ... **meşq tīri** müsābaḫat tīrinden ne kadar uzun ise ol kadar siperde noḫşāndan küşād ederek ülfet olınsa müsābaḫat tīri küşādında şaşt maḥallinde bulunup icrāʿ-ı hūnerde zaḫmet çekmez ve bozılmaz... [T. 6891, vr. 111b/13]

“Taʿlīm maʿnāsına; yaʿnī “*Filān nesneyi öğrendi mi?*” maḥallinde **meşq eyledi mi** taʿbīri beḡāyet şāyiʿdir (Āşir, 536); Öğrenmek için yapılan ders, tâlim, çalışma, alıştırma (Kubbealtı, II, 2060^b).”

→ *Mincāb; Hevā gezi; Gez [okı]; Ebūʿr-rīş; Taʿlīm-ḥāne okı; Ḥākī; Āzmāyiş; Āzmāyiş-i ʿādī; Qarabaṭaḫ [okı]; Torba gezi*

Mincāb **مِنْجَاب** [< Ar. *mincāb*]: Yeleksiz ve temrensiz eğitim oku.

“... yeleksiz ve temrensiz tīre **mincāb** tesmiye ederlermiş ki bizim **hevā gezi** dedigimizdir... [T. 6891, vr. 114a/13].”

“Ve şu ok ki rişe ve naslı olmaya. Cemʿi *menācīb* gelir (Ahterī, 973^a); Gez okudur (LL, 501^b).”

→ *Meşq tīri; Hevā gezi; Gez [okı]; Ebūʿr-rīş; Taʿlīm-ḥāne okı; Ḥākī; Āzmāyiş; Āzmāyiş-i ʿādī; Qarabaṭaḫ [okı]; Torba gezi*

Hevā gezi **هوا كزی** [< Ar. *hevā*; Far. *gaz*; Tr. + i]: Yeleksiz ve temrensiz olarak çam ağacından yapılp eğitim atışlarında kullanılan ok.

“... **hevā gezi** maʿlūm olduğu vechile çam ağacından olup... [T. 6891, vr. 103b/10] ... yeleksiz ve temrensiz tīre **mincāb** tesmiye ederlermiş ki bizim **hevā gezi** dedigimizdir... [T. 6891, vr. 114a/13] ... **hevā gezlerinin** ve torba gezlerinin baş pāreleri ufaḫ olmaḫ lāzımdır zīrā dāʿimā keşret-i ülfet bunlar ile olduğundan başka tīr ve bā-ḫuşūş pīşrev küşādına bir ülfetsizlik peydā eder mā-ḫaşal mümkün mertebe ufaḫ olarak ve **hevā gezi** boğazından qabartaraq niḫāyet ucu cümle endāmdan kalın yapılp baş pāresiyle vezn olduğunda pāy tarafı serin vezn olan maḥallden ölçüldükde eki parmaḫ uzun gelen yaʿnī pāyı serinden eki parmaḫ ağır demek olur yāḥūd endāmda eki başı bir gelen endāmda yapılp ālet ucu temren mişāl sivrisiniḫ vasatından kesilüp

⁶A.g.e.’de *el-mermāh* (2013, s. 51).

ince maṭkâb ile delinüp derûnuna ḳurşun şokup birâz ḳurşuna ḳarb olunduḳda şıḳışur üstine cinsinden pârça yapışdurup düzeldüp belürsüz édine vezn olunduḳda evvelki ta'rifimiz gibi êki parmak pây tarafı ağır gele ziyâde olursa muzırrdır ḥulâşa ḳurşunlu ḳurşunsuz bu êki nev' ğâyet ziyâde hevâlanup ve üç dört yügrük'âdetâ gez menzilinden uzak gitdiĝi tecrübe olundı devşirme ve be-her meydâna sığmadıĝından pek meşke gelmezse daḫı aralıḳda birer dâne küşâd verilmesi nâzırları müteḥayyir éder ta'rif olunan deḳâyıka mahrem olmayanları ve ba'zan çamıñ çıralı yeri teşâdüf édüp ucuna getirürseler onda daḫı bu keyfiyyet vuku' bulur demişler... [T. 6891, vr. 107a/10] ... **hevâ gezi** daḫı sâbıḳı't-ta'rifâna muvâfiḳ olup ve çamı her ne ḳadar â'lâ olsa ol ḳadar â'lâ olur ve otuz danesine bir deste ta'bîr éderler cümlesi bir endâmda ve bir dirhemde ve bir terâzüde ve bir nev' çubukdan olmaḳ lâzımdır ki şadâ-yı hevâlanması ve etvâr-ı sâ'iresinden tîr-endâza üstâdiyyet izhâr éder nev'-i endâmı birbirine muĝâyir olunca fesâd atışda mı gezde mi bilinmez... [T. 6891, vr. 111b/22].”

“A sort of arrow or dart without wing or point (Steingass, 1087^b); Yeleksiz ok. Bir kimse baĝda bahçede bir ağaç kesip ip takıp yay eylese ve atmaĝa münasip bir çubuk kesip eğreti kanat takıp attıĝı oka derler (Niyâzi, 942).”

→ *Meşḳ tîri; Mincâb; Gez [oḳı]; Ebû'r-rîş; Ta'lîm-ḥâne oḳı; Ḥâkî; Âzmâyiş; Âzmâyiş-i 'âdî; Ḳarabaṭaḳ [oḳı]; Ṭorba gezi*

Gez [oḳı] **گز** [< Far. *gaz*]: Yeleksiz, temren yeri soyalı ya da ahşap olan eğitim oku.

“...bu cümle zıkr olunan oḳlara meşḳ için yeleksiz kimi ucı kemük şoya kimi ucı hemân ağaç aña **gez** dërler... [TSMK 1417, vr. 82b/12; Emîrî 914, vr. 12a/12] ... sonra gerekdür kim yeleksüz oḳ ala kim aña **gez** dërler ve anı ata çok zemân ol idmânı éde tâ kim ol aña ṭabî'at ola... [R. 1932, vr. 81a/7]... ziyâde açuḳ telli çubuĝı pîşrev yapmayup **gez** yaparlarmış... [TSMK 626, vr. 4a/15].”

“Bir nev' oktur ki bî-per ü peykân ya'nî yeleksiz ve demrensiz. Ortası yoğun olur (Şu'ürî, IV, 3116^b); A sort of arrow or dart without wing or point (Steingass, 1087^b); Yeleksiz ok. Bir kimse baĝda bahçede bir ağaç kesip ip takıp yay eylese ve atmaĝa münasip bir çubuk kesip eğreti kanat takıp attıĝı oka derler (Niyâzi, 942).”

→ *Meşḳ tîri; Mincâb; Hevâ gezi; Ebû'r-rîş; Ta'lîm-ḥâne oḳı; Ḥâkî; Âzmâyiş; Âzmâyiş-i 'âdî; Ḳarabaṭaḳ [oḳı]; Ṭorba gezi*

Ebû'r-rîş **ابوالريش** [< Ar. *eb* > *ebû*; *rîş*]: Kabaca, özensizce (?) yeleklenerek eğitim amaçlı kullanılan ok.

“... bir nev' gez gibi oḳ vardır ki **ebû'r-rîş** ta'bîr olunur anuñla daḫı meşḳ eylerler... [TSMK 626, vr. 28b/5].”

“*Ebû*, eb ‘baba’ kelimesinin, künye olarak kullanılan Arapça isim tamlaması şeklindeki özel isimlerin veya deyim niteliĝindeki bâzı tamlamaların başında aldığı şekil (Kubbealtı, I, 810a); *Rîş*, kuş yeleĝine denir (Ḳâmûs).”

→ *Meşḳ tîri; Mincâb; Hevâ gezi; Ta'lîm-ḥâne oḳı; Gez [oḳı]; Ḥâkî; Âzmâyiş; Âzmâyiş-i 'âdî; Ḳarabaṭaḳ [oḳı]; Ṭorba gezi*

Ta'lîm-ḥâne oḳı **تَعْلِيمِ أَوْقَى** [< Ar. *ta'lîm*; Far. *ḥâne*; Tr. *oḳ* + *ı*]: Yuvarlak, yassı ya da dört köşeli temreni olan eğitim amaçlı talimhanelerde kullanılan ok.

“... *ta ‘līm-hāne oқи* demreni dağı müdevver gerek ve ba‘zı dēmişler kim çār u sū ya‘nī kenārlu gerek... [R. 1932, vr. 28b/5] ... *ta ‘līm-hāne oқlarınıң* çuram / cerm oқи kadar yaşırek demreni olur... [TSMK 1417, vr. 21a/7; Emirî 914, vr. 14a/19].”

“*Ta ‘līm*, bir şeyi öğretmek için yapılan düzenli çalışma, alıştırma, egzersiz (Kubbealtı, III, 3055^a); *Hāne*, ev (Kubbealtı, 1190b); *Ta ‘līm-hāne*, askerlerin tâlim yaptıkları alan: “Ok tâlimhânesi.” “Tüfek tâlimhânesi” (Kubbealtı, III, 3055b).”

→ *Meşķ tiri*; *Mincāb*; *Hevā gezi*; *Ebū’r-rîş*; *Gez [oқи]*; *Hākî*; *Āzmāyiş*; *Āzmāyiş-i ‘ādî*; *Ķarabaţaķ [oқи]*; *Ķorba gezi*

Hākî **خاکی** [< Far. *hāk* + *ī*]: Soyalı ya da küçük temrenli, ensiz uzun yelekli, kısa ve ince olup menzil atışları öncesinde kullanılan, yeşile çalan toprak renkli eğitim oku.

“... ve biri dađı *hākî*dür ol dađı zıkr-i sebķ eden şoyalu olmaķ olur yāhūd zıkr-i sebķ eden küçük demren ile olur... [TSMK 1417, vr. 17b/12; Emirî 914, vr. 12a/5] ... *hākî* ve *āzmāyiş* demrenleri gezlik nođud kararca sıvrice ġāyet müdevver mevzūn olur... [TSMK 1417, vr. 21a/9; Emirî 914, vr. 14a/20] ... ve *hākî*⁷ *ķarabaţaķ* yeleklerinin tūlı zirā‘-i mi‘mārî ile bir buçuk parmaķ ve cūsse-i tîre kıyāsen dađı eksik olup yüksekliđi dađı dirhem-i tîre kıyāsen sırça parmaķ eninden pek yükseđi yine ensiz olup tūlen ve ‘arzan ziyādece olduķca māni‘-i menzil olup eksigi sebeb-i sebķat olur dēmiş... [T. 6891, vr. 110b/3] ... Hāşoţa ađalarından şahib-i menzil-i mūntehā ya‘nī vecāhetli Ahmed Ađa dest-gîr-i bād-ı şabā-yı şafā-mesîr ve *hākî* ta‘bîr eyledikleri tîr ile izhār-ı vecāhet ederek... [V. E. 823, vr. 51b/9].”

“Meşķ ve koşularda kullanılan bir ok çeşidi. Pişrev okundan tek farkı yeleğinin ensiz ve uzun olmasıdır (Yücel, 452); Oklardan birinin adıdır. Karabatak gibi bunun da yeleğinin uzunluğu mimarî zirā ile buçuk parmaktı, cūssece de eksikti. Kısalık ve inceliği cihetle fazla mesafe katederdi (Pakalın, I, 707^a).”

→ *Meşķ tiri*; *Mincāb*; *Hevā gezi*; *Ebū’r-rîş*; *Gez [oқи]*; *Ta ‘līm-hāne oқи*; *Āzmāyiş*; *Āzmāyiş-i ‘ādî*; *Ķarabaţaķ [oқи]*; *Ķorba gezi*

Āzmāyiş **ازمایش** [< Far. *āzmāyiş*]: *Hākî* ok gibi menzil atışları öncesinde yapılan eğitimlerde kullanılan oktur. *Hākî*’den farkı, soyalı değil temrenli olmasıdır. İki çeşittir. Biri, sala koşularında kullanılan bakkam gezli ve temrenliyken diğeriyse *hākî* okundan biraz daha ağır, kuğu kanadıyla karabatak kuyruğu tüyelerinin karışımıyla yeleklenip eğitim için kullanılandır.

“... biri dağı *āzmāyiş*dür ol dağı *hākî* gibi olup *hākî*den baş barmaķ boğumu kadar tūlca ve aşığısı demrendür şoya olmaz menzil için meşķ oқıdır anuđ ile menzil dikilmedi dikseler māni‘ degildir... [TSMK 1417, vr. 17b/17; Emirî 914, vr. 12a/9] ... *āzmāyiş* demrenleri gezlik noğud kararca sıvrice ġāyet müdevver mevzūn olur... [TSMK 1417, vr. 21a/9; Emirî 914, vr. 14a/20] ... ve *āzmāyiş* ta‘bîr olınan tîr dağı iki nev‘ olup bir nev‘i iki buçukdan üç buçuk dirhem kadar bakķam gez, tēmür temren ile şalā koşusuna taşşış ve bir nev‘i de ber-zıkr-i sâbıķ gez ve temren ancaķ aşhābına göre *hākî*den dirhemli ve *ķanad-ı kuđu* ve *ķuyruđ-ı ķarabaţaķ* ve sa‘irinden olursa *hākî* mişāl yeleklenüp meşķe atılır

⁷Yazmada ĥa (ح) ile *hākî* **حاکی**

iki cinsinde tūlıları zirā‘-ı mi‘mārīyla yigirmi bir parmak olup birbirinden farkı dirhem ile çubuğunuñ a‘lāsında olur dēnmiş eslāfda gezinde kendinden yaparlarmış ammā maqbūl degildir, baqqamla a‘lā olur... [T. 6891, vr. 110b/10].”

→ *Meşq tīri; Mincāb; Hevā gezi; Ebū‘r-rīş; Gez [oqı]; Ta‘līm-hāne oqı; Hākī; Āzmāyiş-i ‘ādī; Karabaṭaḳ [oqı]; Torba gezi*

Āzmāyiş-i ‘ādī **ازمایش عادی** [< Ar. ‘ādī; Far. āzmāyiş]: Meydanın uygunluğuna göre eğitim atışlarında kullanılan ok.

“... **āzmāyiş-i ‘ādī** tīr-i meşq içün olup ve meydāniñ taḥammülüne göre tarīk-i meşqde rüfekā ile cümlesiyle müsābaḳat olunur... [T. 6891, vr. 111a/7].”

→ *Meşq tīri; Mincāb; Hevā gezi; Ebū‘r-rīş; Gez [oqı]; Ta‘līm-hāne oqı; Hākī; Āzmāyiş; Karabaṭaḳ [oqı]; Torba gezi*

Karabaṭaḳ [oqı] **قره بطاق** [< Tr. karabatak]: ~4.5 cm’lik Karabatak kuşunun tüyleriyle yeleklenmiş menzil atışı öncesi yapılan eğitim atışlarında kullanılan kemik temrenli bakkam gezli eğitim oku.

“... hevā gezi de kemālini bulduḳda pūta āzmāyiş hākī **karabaṭaḳ** atmağa başlanup... [T. 6891, vr. 55a/6] ... tīmārlı yay bulunmazsa pīşrev atılan yaya mu‘ādil kavsla hākī **karabaṭaḳ** daḫı atılarak... [T. 6891, vr. 56b/9] ... tīmārlı yay ile hākī ve **karabaṭaḳ** da atılır... [T. 6891, vr. 92b/23] ... **karabaṭaḳ** yeleklerinin tūlı zirā‘-ı mi‘mārī ile bir buçuk parmak ve cüşse-i tīre kıyāsen daḫı eksik olup yüksekliği daḫı dirhem-i tīre kıyāsen sırça parmak eninden pek yüksegi yine ənsiz olup tūlen ve ‘arzan ziyādece olduḳca māni‘-i menzil olup eksigi sebeb-i sebḳat olur dēnmiş... [T. 6891, vr. 110b/3].”

“Yeleşi karabatak tüyünden yapılan, kemik soyalı ve bakkam gezli meşq oku (Kubbealtı, II, 1588^b).”

→ *Meşq tīri; Mincāb; Hevā gezi; Ebū‘r-rīş; Gez [oqı]; Ta‘līm-hāne oqı; Hākī; Āzmāyiş; Āzmāyiş-i ‘ādī; Torba gezi*

Torba gezi **طوره كزی** [< Far. tūbra; Far. gaz; Tr. + i]: Gürgen ağacından yapılan, zeytinî temrenli, ince ve her yanı bir ayarda olup torbaya karşı yapılan eğitim atışlarında kullanılan ok.

“... **torba gezi** gürgenden olur şamanlı dēyü kerestecilerin fūruht ētdükleri üç parmak cüşsede bir kulaç tūlda dōrder kūşe pārcalardır zeytūnī ta‘bīr olan yuvarlaḳça temren[lidir]... [T. 6891, vr. 106a/8] ... anların mevcleri şıḳ ve şıḳılarından ayırıp ve biçüp taşlayup birkaç sene ṭabī‘ī kuruyanından ā‘lā **torba gezi** olur yigirmi sene tūrmış ola daḫı ā‘lā olur ednā mertebe ēki üç sene murūr lāzımdur ve endāmda kiriş endām ta‘bīri evvel sebḳat ētmış idi zeytūnī temren ve kiriş endām ki ayağı ince olmayup ve bedeni qarınlı olmayup boğaz qarın ḳademi berāber gibi olan pūte tīrinden nişāna ziyāde güzer ētdiği mişillü torba meşqinde daḫı serī‘ü’t-te‘āir ve letāfetlü olur ba‘de’t-tecrūbe mā‘lūm olmuşdur... [T. 6891, vr. 103b/10] ... **torbada** maḫşuş ince

ve ufağ baş pārelü **torba gezi** yapıdırılıp ba‘zan urmağ lāzımdur... [T. 6891, vr. 55b/23].”

→ *Meşğ tūri; Mincāb; Hevā gezi; Ebū'r-rīş; Gez [oğı]; Ta līm-hāne oğı; Hākī; Āzmāyiş; Āzmāyiş-i 'ādī; Qarabağ [oğı]*

Şanduka oğı **صندوقه اوقی** [< Ar. *şandūkat*; Tr. *oğ + ı*]: Darp atışları öncesinde sandukaya yapılan atışlarda kullanılan eğitim oku.

“... èy qarındaş[ım] kabza ‘aşığı eger darb urmağ murād èdersen evvelā bir şanduka peydā èdüp içini pamuğ çekirdegi ile doldurup yüzüñ berāberi yere koyup ve on dört tutam bir bol yaydan toğuz tutam **şanduka oğı** ile yüzüñ berāberi yerde ok atup itmān èdesin... [M. 913, vr. 11b/3; M. 919, vr. 28a/4; L. İ. 559, vr. 18b/8; R. E. 1027, vr. 109a/18; Hafid Efendi 254, vr. 20a/11; TSMK 620, vr. 42a/8; TSMK 628, vr. 28b/3; TSMK 1408, vr. 28a/13; İÜ. 6685, vr. 29a/15].”

“Sanduka ‘tabut’ ~ Ar. *şandūka(t)* صندوقة ~ Aram şndūkā. Arapça eşdeğer olan sözcüklerden sandık Türkçede alelaide sandık, *sanduka* daha çok ‘tabut’ anlamında kullanılır (Nişanyan, 734^a); Mermerden veya tahtadan yapılıp üzerine çuha kaplanan tabut biçiminde mezar üstü; küçük sandık, sandık şeklinde mahfaza (Kubbealtı, III, 2704^a).”

→ *Zizān*

*Zizān*⁸ **زیزان** [< Ar. *zizān*]: ~89 cm olup sandukaya karşı yapılan eğitim atışlarında kullanılan ok.

“... ol üç yayuñ birini eline ala dağı bir **zizān** ala kim ol **zizān**[uñ] uzunı sekiz dutam èki barmağ ola dağı şanduk içindeki çiğiti döge... [UM F vr. 36b/2; M vr. 18a/11; H. P. 816, vr. 15b/3] ... **zizān** ile şandūka döğüp meşğ u ta līmden hālī olmayup... [T. R. MÜ vr. 76b/10].”

“An arrown for practice (Lexicon, 1023^a).”

→ *Şanduka oğı*

1.1.2. Menzil Okları

Atış okları **اتش اوقلری** [< Tr. *at - ış; oğ + lar + ı*]: Menzil okları.

“... yay azlığına çoklığına göre hisāb olunup dört dirhemden altı ve altı buçuğ dirheme dek **atış okları** ya nī hevā okları atılır... [TSMK 1417, vr. 22a/19; Emiri 914, vr. 15b/9-10].”

⁸T. R. MÜ yazmasında terimin ikinci ze (ز)‘sinin noktası unutulduğı için re (ر) ile *zīrān* okumaya müsait. Ciğā ve Tuğluk T. R. MÜ nüshasını esas alarak ortaklaşa hazırladıkları *Tezkire-i Rumat* yayımlarında bu istinstah hatasını kabul edip yazmanın İÜ NEKTY334 numaralı nüshasındaki *rīzān* şeklindeki imlayı metne almışlarsa da bu okuyuşta da istintisah hatası mevcut olduğı için yanlış bir tercih yapılmıştır (2021, s. 343). Anık, T. R. MÜ nüshasını önce yüksek lisans tezi olarak çalışmış sonra da yayımlamıştır. Tezinde *zeyrān* (2018, s. 85); yayımındaysa *zeberān* (2020, s. 502) olarak değerlendirmiştir. Yazmanın İÜ NEKTY2638 numaralı nüshasını yüksek lisans tezi olarak çalışan Bzour ise terimi soru işaretiyle *zīrān?* (2016, s. 138) okuyup dizinde yer vermemiştir. Yılmaz, Hüsrev Paşa 816 yazmasındaki hareketleri de gözeterik *zeyzān* okuyuşunu tercih etmiştir (2020, s. 127).

→ *Hevā okları; Müsābakat tiri*

Hevā okları **هوا اوقلری** [< Ar. *hevā*; Tr. *ok* + *lar* + *ı*]: Menzil okları.

“... yay azlığına çoklığına göre hisāb olunup dört dirhemden altı ve altı buçuğ dirheme dek *atış okları* ya'nī **hevā okları** atılır... [TSMK 1417, vr. 22a/19; Emirî 914, vr. 15b/10].”

→ *Atış okları; Müsābakat tiri*

Müsābakat tiri **مسابقت تیری** [< Ar. *sebk* > *musābaka*; Far. *tir*; Tr. + *i*]: Menzil yarışmalarında kullanılan ok.

... meşq tiri **müsābakat tiri**nden ne kadar uzun ise ol kadar siperde noğşāndan küşād ederek ülfet olınsa **müsābakat tiri** küşādında şaşt mahallinde bulunup icrā'-yı hünerde zahmet çekmez ve bozılmaz... [T. 6891, vr. 111b/13]

“En üstün olanı belirlemek için düzenlenen yarışma (Kubbealtı, II, 2256^a).”

→ *Hevā okları; Atış okları*

Baş ok **باش اوق** [< Tr. *baş*; *ok*]: Menzil atışlarında kullanılan temelde aynı özelliklere sahip oklar içinde en seçkin, en kaliteli olan ok.

“... atmada diğkāt çokdur **baş ok**ını dā'imā *şon oka* te'hīr eylemek kuvvet-i kalbe sebebdür ve hevā haşımında iken tecrübesiz ok atmak lāyık degildir... [TSMK 626, vr. 37b/17] ... **baş ok** mādām ki *şovuğ oka* te'hīr olunmuşdur ... **baş ok**umda hevā alırum dēyü pehlivān mütesellīdür lākin **baş ok**ını evvel atup bir iş göremeyen ye's-i tām ile me'yūs olur... [TSMK 626, vr. 38a/5, 7-8] ... a'lā olmak üzere cinsinden mümtāz olarak ayrılmış tīre dērler fī zemānına bizim **baş ok** ta'bir ētdigimiz misāl... [T. 6891, vr. 114a/18].”

→ *Şovuğ ok; Haşer; Sihām; Huşrun; Tedkīk olunmuş ok; Ördelenmiş ok*

Şovuğ ok **صوق اوق** [< Tr. *soğı - uk* > *soğuk* ~ *sovuk*; *ok*]: Menzil atışlarında yarışmanın durumuna göre usta okçunun hava koşullarını ve rakibini de gözeterik yarış kazandıracak son atışı yapmak için okluğunda beklettiği elindeki en kaliteli menzil oku.

“...**baş ok** mādām ki **şovuğ oka** te'hīr olunmuşdur... [TSMK 626, vr. 38a/5].”

→ *Şovuğ ok; Haşer; Sihām; Huşrun; Tedkīk olunmuş ok; Ördelenmiş ok*

Haşer⁹ **حشر** [< Ar. *haşr*]: Menzil atışlarında kullanılan, yumuşak, ince tüylü ve kaliteli olduğu için seçilmiş ok.¹⁰

⁹KR'de ve *Telhīs*'de *haşr* (2013, s. 49). Terim, KR nüshalarında harekeli olarak kayıtlı olduğundan hareketlere göre değerdendirdik.

¹⁰Dönem sözlüklerinde kelime, *yumuşak* ve *ince ok yeleş*i olarak tanımlansa da tanıkladığımız metinlerin bağlamında okun bir parçası olmasının yanısıra *bir ok çeşidini* karşıladığı da anlaşılmalıdır. Matbaa kültürlerinde, bir kelimenin çeşitli metinlerdeki farklı kullanım ve anlamlarının derlendiği sözlükler yaratılmıştır. Böylece kelimelerin bugünkü anlamlarıyla pek ilgisi olmayan kat kat anlamlar kazanmış

“...*haşer*... tedkîk olunmuş ok ya‘nî eyü olmak üzere ördelenmiş oklardır... [TSMK 1417, vr. 25b/6 Emirî 914, vr. 17b/16] ... *haşer*... a‘lâ olmak üzere cinsinden mümtâz olarak ayrılmış tîre dârler fî zemânına bizim *baş ok* ta‘bîr ettiğimiz misâl... [T. 6891, vr. 114a/18].”

“Latîf ve nâzûk olan ok yeleğine vasf oldu; Ve ince ve nâzûk olan temrene de vasf olur (Kâmûs); Ve ok yeleğinin latîfine dahi derler (Vankulu); A light feather put on an arrow (Jonhson, 480^a).”

→ *Baş ok*; *Şovuk ok*; *Sihâm*; *Huşrun*; *Tedkîk olunmuş ok*; *Ördelenmiş ok*

Tedkîk¹¹olunmuş ok **تدقيق اولنمش اوق** [< Ar. *tedkîk*; Tr. *ol - in - miş; ok*]: Menzil atışlarına özel daha iyi olması için diğer ok türleri içinden seçilmiş, inceltip boyanarak bezenmiş ok.

“... *haşer* ve *sihâm*in *huşrun tedkîk olunmuş ok* ya‘nî eyü olmak üzere ördelenmiş oklardır... [TSMK 1417, vr. 25b/7 Emirî 914, vr. 17b/16].”

“Bir nesneyi gereği gibi dövüp hurd haşhâş eylemek ma‘nâsnadır (Kâmûs); Kezâlik ince etmek (Vankulu).”

→ *Baş ok*; *Şovuk ok*; *Ördelenmiş ok*; *Haşer*; *Sihâm*; *Huşrun*

Ördelenmiş¹²ok **اوردنلنمش اوق** [< Tr. **ör + de + le - n - miş; ok*]: Menzil atışlarına özel daha iyi olması için diğer ok türleri içinden seçilmiş, inceltip boyanarak bezenmiş ok.

“... *haşer* ve *sihâm*in *huşrun tedkîk olunmuş ok* ya‘nî eyü olmak üzere ördelenmiş oklardır... [TSMK 1417, vr. 25b/7-8 Emirî 914, vr. 17b/17].”

“Örendelenmiş, seçilmiş ögürtlenmiş, ihtiyâr olunmuş, muhtâr, güzîde (Tulum, 1430^b).”

→ *Baş ok*; *Şovuk ok*; *Tedkîk olunmuş ok*; *Haşer*; *Sihâm*; *Huşrun*

Huşrun **حشرون** [< Ar. *haşr ?*]: Menzil atışlarında kullanılan yeleği, çubuğu ve temreni ince olan, boyanıp bezenmiş seçkin ok.

olduğunu biliyoruz. Sözlükler, anlamsal uyumsuzlukları sergiler (Walter J. Ong, *Sözlük ve Yazılı Kültür*, Metis, 6. Baskı, 2018, s. 63).

¹¹Uçar, “tevkîf” okuyup *alıkoyma* anlamını vermiştir (2013, s. 49, 415^b). Yazmanın her iki nüshası da dikkatlice değerlendirildiğinde kelimeyi *tevkîf* olarak okuyup *alıkoyma* anlamını vermek bizce bağlama uymuyor. Burada doğru okunuş olarak kabul ettiğimiz *tedkîk* için *Kâmûs*’ta verilen karşılıkta geçen *hurd* kelimesi bağlamı daha iyi anlamaya yardımcı oluyor:

“Ve bir nev‘ kırmızı çamur ismidir ki aşî boyası gibi onunla da nesne boyarlar. Ve bir nev‘ kök ismidir ki onunla da nesne boyanır ve bu **عُرُوقٌ صَفْرٌ** ‘*urûkun şufrun* dedikleri sarı boya olacaktır, ba‘zılar **وَرَسٌ** *vers* ile beyân eylediler (Kâmûs).”

Tabii cümlelerin devamında düzeltmemiz gereken başka bir terim daha var. Çünkü, Arapça terimin karşılığı olarak Türkçesinin verilmiş olmasıyla birbirlerini tamamlıyorlar. Uçar’ın *örülenmiş* okuyarak *dik durmak*; *metinde tutulan, saklanılan anlamında kullanılmıştır* anlamını vermesi (2013, s. 49, 370^a) de bizce bağlama uymuyor. Bu kelime, dikkatli bir okuma ile *ördelenmiş* olmalı. Meninski’de *öremek* ‘bezemek, donatmak, düzmek, zînetlemek, zînet vermek...’; *örlenmek* ‘bezelenmek, donanmak, zînetlenmek’ ve *örendelenmiş* ‘seçilmiş, ögürtlenmiş, ihtiyâr olunmuş, muhtâr, güzîde’ türevleriyle mevcut (Tulum, 1430^b).

¹²A.g.e.’de *örülenmiş* (2013, s. 49).

“... *huşrun*... a‘lā olmak üzere cinsinden mümtāz olarak ayrılmış tîre derler fî zemânına bizim baş ok ta‘bîr êtdığımız misâl... [T. 6891, vr. 114a/18] ... *huşrun*... tedkîk olunmuş ok ya‘nî eyü olmak üzere ördelenmiş oklardır... [TSMK 1417, vr. 25b/6 Emirî 914, vr. 17b/16].”

“*Haşr*, kezâlik latîf ve nâzûk olan ok yeleşine denir ve ince ve nâzûk olan temrene de vasf olur (Kāmûs); Ve gâh olur حَشْرُ *haşr* ok yeleşinin latîfine dahi derler ve gönderin dahi incesine ve latîfine de derler (Vankulu).”

→ *Baş ok; Şovuk ok; Haşer; Sihâm; Tedkîk olunmuş ok; Ördelenmiş ok*

Minza ¹³ مَنزَع [< Ar. *minza* ‘]: Menzil oku.

“... *minza* ‘... menzile atılan tîre... [T. 6891, vr. 115a/3] ... *minza* ‘ menzil okıdır ki uzağa atarlar... [TSMK 1417, vr. 26b/10; Emirî 914, vr. 18b/7].”

“Menzil okuna denir (Kāmûs); Ok, veter ma‘nâsına (Vankulu); An arrow by which any thing is removed or pulled up (Johnson, 1258^b; Steingass, 1326^a).”

Miḥṭar ¹⁴ مِطْحَر [< Ar. *miḥṭar*]: Menzil oku.

“... *miḥṭar* bekseri’l-mîm dahî okıdır... [TSMK 1417, vr. 26b/16; Emirî 914, vr. 18b/12] ... *miḥṭar* menzil okudur... [TSMK 1417, vr. 26b/16; Emirî 914, vr. 18b/12] ... *miḥṭar* menzile atılan tîre... [T. 6891, vr. 114b/3].”

“Ve irak süren oka itlâk olunur (Kāmûs); Şol oktur ki irak gide (Vankulu); Şu ok ki ba‘îdü’z-zehâb ola (Ahterî, 936^b); An arrow which files far (Johnson, 1202^b).”

‘Ufur ¹⁵ عُفْر [< Ar. ‘*ufur*]: ¹İnce, hafif yapısı itibarıyla menzil atışlarından kullanılan ok;

²Ceylan gibi tetik hareketleri olan hayvanların avında kullanılan ok (?)

“... ‘*ufur* bir cins okdur... [TSMK 1417, vr. 26a/12; Emirî 914, vr. 18a/15].”

“Şol âhûlardır ki beyâzına humret gâlib olup kasîrû’l-a‘nâk olalar. Ve bu makûle olan âhûların seğırtme cihetinden za‘îf olanıdır ki yüksek yerlerde ve sarp mevzi’lerde olur (Vankulu).”

El-merrîḥ ¹⁶ الْمَرِيح [< Ar. *mirrîḥ*]: Dört yelekli uzun menzil oku.

“... *el-merrîḥ* sehm-i ṭavîledür dört yelekli dūr... [TSMK 1417, vr. 27a/1; Emirî 914, vr. 18b/15].”

“Ve bir nev‘ uzun oka denir ki dört yelekli olur, Türkîde *menzil oku* dedikleridir ki Fârisîde *tîr-i pertâbî* derler (Kāmûs); Şol uzun oktur ki onun dört yeleşi olur ve onu uzağa atarlar (Vankulu); Sehm-i tavîl ki *pertâv oku* derler (Ahterî, 913^b); Menzil okudur (LL, 502^a); A long arrow with four wings or feathers, with which they shoot to a great distance (Johnson, 1167^b; Steingass, 1220^b).”

¹³Telhîs ‘te Menza ‘ (2010, s. 345).

¹⁴A.g.e.’de *Mathar* (2010, s. 345) ve *KR*’de *miḥṭara* (2013, s. 51).

¹⁵Terimi tanıkladığımız yazmada, bağlamdan çıkarımda bulanabileceğimiz, ayrıntılı bir açıklama yok. Aynı imlaya sahip *Vankulu*’da geçen kelime ile bir öneri olarak karşıladık. Belki de *zayıf, tetik bir ceylan yavrusuna* benzetme yoluyla hatta belki bu tarz *tetik hareketleri olan hayvanların* avında kullanılan bir ok çeşidi de olabilir.

¹⁶A.g.e.’de *el-merrîḥ* (2013, s. 51).

Bakḳam ayaklı **بَقْمِ اِيَاقَلِي** [< Ar. *bakḳam* > Far. *bekem*; Tr. *ayak + lı*]: Temren ya da soya takılan uç kısmına bakḳam ağacı eklenerek imâl edilen sonraları *pīṣrev* diye adlandırılan menzil oku.

“...selefde *bakḳam ayaklı* olan menzil okına *pīṣrev*... ta‘bīr olunmuş... sonra *bakḳam ayaklı* yek-süvārı geçemeyüp şikest oldukça *bakḳamla ayaklamak* da ‘usret olmağla *bakḳam ayaklı* külliyyen terk olunup *pīṣrev* ismi ‘umūm üzere menzil okına ıtlāk olunur oldu... [TSMK 626, vr. 1a/7, 9-10].”

“*Bekem*, bakam ismiyle maruf boyadır. Bakam ondan muarreptir, buna boya ağacı dahi derler (Katı, 62^a); Bir kırmızı ağaçtır. ħurde edip, suda kaynatıp ibrişim boyarlar, laṭīf kırmızı renk olur. Ve gāyette pek ağaçtır, niçe yıllar dursa ašlā çürüyüp fenā bulmaz. Pekliğinden kināye edeler (Şu‘ūrī, I, 799^a); Ma‘rūf kızıl ağacdur, Hindüstān’dan gelür, Yemen’de çok olurmuş, ‘Arabī’dür (LN, 88^b); *Ayak*, okun temren veya takılan uc kısmı.”

Pīṣrev **پيشرو** [< Far. *pīṣ - rev*]: İlkın temren takılan kısmı bakḳam eklentiliyken üretiminin zorluğu ve diğér menzil oklarına göre katettiğı mesafesinin noksanlığı sebebiyle bakḳam eklemeksizin kamış ve çam gibi malzemedén yapılan, kemik temrenli, rüzgâra karşı atılan kısa yelekli menzil oku.

“... evvelā cümleden baş olan *pīṣrev*dür ki anuğ ile menzil atılıp taş dikerler ol *pīṣrev* kamış olmak olur çam dağı olur kamış oldukça kiriş endām olsa ma‘küldür dēmişler ol dağı iki endām ve tarz-ı ħāş oldur *pīṣrev*ün ašağısı eger kamış eger ağaç üç barmaq ḳalür kırmızı bakḳam geçer dağı ucına sırça barmaq boğumından noḳşān kemük geçer, aya *pīṣrev* dērler... [TSMK 1417, vr. 17a/12; Emirī 914, vr. 11b/11] ... evvelā mevzu‘ baḣş olan sehm-i menzil okı *pīṣrev*[v] ‘unvāniyla meşhürdür... selefde bakḳam ayaklı olan menzil okına *pīṣrev*... ta‘bīr olunmuş... sonra bakḳam ayaklı yek-süvārı geçemeyüp şikest oldukça bakḳamla ayaklamak da ‘usret olmağla bakḳam ayaklı külliyyen terk olunup *pīṣrev* ismi ‘umūm üzere menzil okına ıtlāk olunur oldu... [TSMK 626, vr. 1a/6-7, 11] ... *pīṣrev* ta‘bīri eslāfda şol nev‘ ıtlāk olunur hālā müsta‘mel olan *pīṣrev*in endām-ı rīşinde olup baḳiyyetü’l-eslāf görüldiğı gibi şoyasından yoḳarı dört parmaq maḫalinden düz kesüp ve dört parmaq ḳadar da tīr boyu vasaṭından mıkraş açıklığı mişāl yarup kesilen dört saḳ tīre bedel ħāricde ve yarılan ḳadar yerine derūn-ı şaḳḳa duḣüle vefā édecek miḳdār ardıc ağacından yonup dört parmaq ḳadar vasaṭ-ı tīre geçürüp tīriñ şaḳḳını cānibeyn-i ardıcā atup ve nısf-ı ardıc netīce-i tīrden saḳ-ı tīre bedel yek-pāre ħāricde ḳalarāḳ imtizāc ve ba‘dehū tūtğal-ı semek ile yapışdurup tīr ayağı miāāl ḳinnāb ile şarup ḳurudukda çözüp şoyasın taḳup endāmın uydurup *pīṣrev* dēmişler sebeb-i tesmiye tīriñ ucu iki şaḳḳ ardıcın cānibeyninden üstüne énmek münāsebetiyle pīşleri ilerü geldi dēmek ola... [T. 6891, vr. 109b/5].”

“Menzil atışlarında ve koşularda kullanılan ve yapılışlarına göre kamış peşrev, ağaç peşrev, bakḳam, ayaklı peşrev gibi çeşitleri olan, ucunda demir yerine kemik bulunan ok (Kubbealtı, II, 2529^b); Oklardan birinin adıdır. Ucunda demir yerine kemik bulunan bu ok azmayışten mimar arşınıyla bir parmaq kısa, yayları da pūta yaylarından dar olur. Rüzgâra karşı atılırdı (Pakalın, II, 774^a); Menzil atışlarında ve koşularda kullanılan ok. Yapılışlarına göre, kamış pişrev, ağaç pişrev, bakḳam ayaklı pişrev gibi çeşitleri vardır (Yücel, 470); Ammā ok ma‘nāsına olan pēş-rev selefde birkaç pāre ḣayzerāndan tertīb ve pāyzāc olandır (Āşir, 149).”

→ *Ağac-ı pîşrev; Ağac-ı peşrev; Tîr-i pîşrev*

Ağac-ı pîşrev **اغاج پیشرو** [< Tr. *ağaç*; Far. *pîşrev*]: Özellikle çam ağacından yapılan pîşrev oku.

“... Pâdişâh-ı şâhib-kırân Râbi‘ Sultân Murad Hân ‘aleyhi’l-raḥmeti ve’l-gufrân ve ebed-devlet ahlâf ve ebed-eyyâm-ı saltanat evlâdehu ilâ-âḥiri devrân ḥazretleri **ağac-ı pîşrev** ta‘bîr êtdikleri tîr-i ma‘reke-gîr bād-ı şimâl feruḥ [u] müyesser ile küşâd êylediği menzil-i müntehâ... [M. 918, vr. 24a/5].”

“Ağaç ok kullanılmaya başlandığı dönemde, menzilin ne çeşit okla atıldığını belirtmek amacıyla menzil okları kamış pîşrev ve ağaç pîşrev diye ikiye ayrılmıştı (Yücel, 441).”

→ *Pîşrev; Ağac-ı peşrev; Tîr-i pîşrev*

Ağac-ı peşrev **آغاج پیشرو** [< Tr. *ağaç*; Far. *pîşrev*]: Özellikle çam ağacından yapılan pîşrev oku.

“Ağaç ok kullanılmaya başlandığı dönemde, menzilin ne çeşit okla atıldığını belirtmek amacıyla menzil okları kamış pîşrev ve ağaç pîşrev diye ikiye ayrılmıştı (Yücel, 441).”

→ *Pîşrev; Ağac-ı peşrev; Tîr-i pîşrev*

Tîr-i pîşrev **تیر پیشرو** [< Far. *tîr*; *pîşrev*]: Pişrev oku.

“... mağfîret-nişân Sultân Muştafâ ... debdebe-i ‘azamet-peymâ-yı İskenderâne ile meydân-ı tîr-endâzânı teşrîf ü âbâd ve **tîr-i pîşrev** ve ma‘reke-gir ile küşâd icâd buyurdıkları menzil-i müntehâ ve bî-nazîrûḡ cây-ı kadem-i meymenet-tev’emi Hünkâr Ayak Yeri demekle ma‘rûf... [V. E. 823, vr. 36b/17].”

→ *Pîşrev; Ağac-ı peşrev; Ağac-ı peşrev*

Yek-süvâr **یکسوار** [< Far. *yek*; *süvâr*]: Tek parça kamıştan veya çamdan yapılan, ucuna serçe parmağından küçük fildişi ya da balık dişinden kemik yani *soya* geçirilen menzil oku.

“... bütün ağaç olup bakkam geçmeyüp ucına şırça barmağından nokşân seviye kemük geçer ise aña **yeksüvâr** dërler... [TSMK 1417, vr. 17a/19; Emirî 914, vr. 11b/17] ... ve **yeksüvâr** dëyü hâlâ bu devirde *pîşrev* ismiyle isti‘mâl olan tîre dënüp... [T. 6891, vr. 109b/16] ... selefde bakkam ayaklı olan menzil okına *pîşrev* ayağı kendüden olana **yek-süvâr** ta‘bîr olunmuş... [TSMK 626, vr. 1a/9].”

“Tek parça kamıştan yapılan, soyak ve ayağı bakkam ağacından olan menzil oku (Kubbealtı, III, 3443^b); Tek parça kamıştan yapılan, soyalı ve bakkam ayaklı menzil oku. Menzil okları ağaçtan ve bakkam ayaksız yapılmaya başlanınca pîşrev okundan farkı kalmamıştır (Yücel, 481); Zemânemizde isti‘mâl olunan çâm pâresinden ma‘mül sehme *yek-süvâr* dërler (Âşir, 149).”

Zer-gerdân **زرگردان** [< Far. *zer*; *gerdân*]: *Pîşrev* okundan farkı boğaz kısmında ustasına atfen altından tel sarılı olan menzil oku.

“... ve *zergerdān* dēyü fi zemānına pīşrev dēnerek müsta‘mel olan tīre dēnüp ikisi bir faқаt farkı boğazına nişān-ı üstādī olan işāret şārgısını zer telden şarup ve şoya yerine temren taşarlar imiş... [T. 6891, vr. 109b/17].”

“Zer ‘altın’ ve gerdān < Far. gerden, boyun ile *zergerdān*. Boğaz kısmına ustasının işāreti olarak altın tel sarıldığı için bu ismi alan demir temrenli menzil oku (Kubbealtı, III, 3536^a).”

Zer-gerdān yek-süvār زرگردان یکسوار [< Far. *zer*; *gerdān*; *yek*; *süvār*]: Nohut büyüklüğünde sivri demirden temreni olan menzil oku.

“... kemük geçmeyüp ucına sivrice küçük nohud kadar demren geçer ise aña *zergerdān yeksüvār* dērler... [TSMK 1417, vr. 17b/2; Emiri 914, vr. 11b/18].”

Sınuğ ok سِنُقُ اوق [< Tr. *sin* - *uk*; *ok*]: Yaklaşık 19.5-26 gr ağırlığı geçmeyen, menzil atışlarında kullanılan ok.

“... *sınuğ ok* ya‘nī uzağa atılan ok vezni sekiz dirhemden ziyāde olmaya ve altı dirhemden eksük olmaya... [R. 1932, vr. 27b/6].”

“Sınuğ < sin- 'broken', originally in a physical sense, later also metaph. 'defeated, broken (in spirit)' (EDPT, 837^b).”

Sınanmış ok صنامش اوق [< Tr. *sina* - *n-* *mış*; *ok*]: Öncesinde menzil atışlarında kullanılmış ve iyi bir çekişle rekor kırma ihtimali olacak denli kaliteli olan, atıcısı tarafından kalitesinin farkında olunan menzil oku.

“... Hōca ‘Ali’nün *sınanmış* bir *ok*ı var idi taş dibine gelüp *yā Allāh* dēyüp tekbīr ü şalavāt getürüp *cümleñüz ‘aşkına şafā vü himmet koşıñuz* dēdi bunlar dañı *niyyet-i gāzā* dēyüp *kuvvat-i küşād olsun* dēdiler ol Hākk’a şıgıñup *bismi’llāh* ile *ok*ı atdı bu cānibden hevācılar çöküp kulağ dutup *ok*ı diñlediler ol lahzada gördiler *ok* başlarından geçüp tā menzil bozılup *kon*di hevācılar segirdüp *ok*uñ üzerine hevā eylediler... [İÜ. 6923 vr. 43b/1].”

“*Sinan-*, denenmek, tecrübe edilmek (Kubbealtı, III, 2814^a).”

Tecrübesiz ok تجربه سز اوق [< Ar. *tecribe*; Tr. + *siz*; *ok*]: Daha önce yarış amaçlı kullanılmamış, kalitesinden şüphe edilen denenmemiş menzil oku.

“...hevā haşımda iken *tecrübesiz ok* atmak lāyık degildir... [TSMK 626, vr. 37b/18] ... hevā kendünde iken *tecrübesiz ok* atılsa māni‘ degildir... [TSMK 626, vr. 38a/2].”

“*Tecribe*, deneme (Kubbealtı, III, 3111^a).”

Yügrük ok يوكرك اوق [< Tr. *yügrük* - *ük* > *yügrük*; *ok*]: Hızlı giden menzil oku.

“... şefā‘atleriyle şırāt-ı müstakīmi *yügrük ok* gibi geçmek dañı muqarrerdür... [TSMK 1417, vr. 30b/17; Emiri 914, vr. 21b/12].”

“Hızlı giden (YTS, 265^b); Düzgün uçan, uzağa giden ok (Yücel, 482).”

→ *Yörük ok*; *Yüyük ok*; *Yüyrücek ok*; *Uçkun ok*

Yörük ok **يوروك اوق** [\langle Tr. *yügrük* \rangle *yörü - k; ok*]: Hızlı giden menzil oku.

“... bir a‘lā **yörük ok** oğa ayak uymamağla¹⁷ gitmediği olur ayak uyup endām dahı uydukdan¹⁸ sonra ne kadar yüksek kırılma māni‘ degildir yine yörür... çok kerre **yörük ok**lar paralanur ok dayanurla dayanmaz mābeyni olmalı dēdikleri bu ma‘nādur... [TSMK 626, vr. 7a/2, 15].”

“Hızlı giden (YTS, 265^b); Düzgün uçan, uzağa giden ok (Yücel, 482).”

→ *Yügrük ok; Yüyrük ok; Yüyrücek ok; Uçkun ok*

Yüyrük ok **يويرك اوق** [\langle Tr. *yügür-* \rangle *yüyür - ük* \rangle *yüyrük; ok*]: Hızlı giden menzil oku.

“... *mücerreb yüyrük ok*ları ata hevā üzerinden hevālanadıķca pehlivāna şevķ ve ğayret gelüp haşmina telāş ve perīşānlık ‘arız olur... [TSMK 626, vr. 38a/3] ... bir **yüyrük ok**u gezi kırılıp cedīd gez yapıldıķda bir dahı yörümez oldıķı çok vāķi‘ olur ‘aksī dahı olur oķcınuķ üstādiyyeti gezde ma‘lüm olur... [TSMK 626, vr. 5b/16]... **oķı yüyrük** degildir... [TSMK 626, vr. 6b/8].”

“Koşmak, hızlı gitmek (YTS, 266^a).”

→ *Yörük ok; Yügrük ok; Yüyrücek ok; Uçkun ok*

Yüyrücek ok **يويرك اوق** [\langle Tr. *yügür-* \rangle *yüyür - ük + cek* \rangle *yüyrücek; ok*]: Hızlıca giden, hızlı gitmeye meyilli, menzil atışlarında kullanılan tetik ok.

“... hevā haşımda iken tecrübesiz oķ atmak lāyık degildir kılavuzda bir **yüyrücek ok** atup haşmı şındırmak²⁰ gerekdir... [TSMK 626, vr. 38a/1].”

→ *Yörük ok; Yügrük ok; Yüyrük ok; Uçkun ok*

Uçkun ok **اوچقون اوق** [\langle Tr. *uç - kun; ok*]: Uzak hedefe hızlıca ulaşan, tahrip gücü yüksek menzil oku.

“... ayağa urulan çubuk oķ çubuğundan... gevşek olursa yaya dē[g]mez aşağısı **uçkun ok** gibi olur ve yörümez... [TSMK 626, vr. 7a/7].”

“Uçup uzağa giden, hedefini delen ok [Kayar ok da denir] (Kubbealtı, III, 3264^b).”

→ *Yörük ok; Yügrük ok; Yüyrük ok; Yüyrücek ok*

Eyük uluñlu ok **ايك الوكلو اوق** [\langle Tr. *ey - ük* \rangle *eğik; uluñ + lu; ok*]: Menzil atışlarında kullanılan eğik saplı temrensiz menzil oku.

“... ol şahābeler ēyitdiler yā Resūlullāh *uzağa atmak* var mıdur dēdiler Resūl Hāzreti vardur dēdi ēyitdiler yā Resūlullāh anuñ resmi neñ gibidür bize buyuruñ dēdiler eydür yā şahābī kaçan kim *uzağa ok atmak* dileseñüz bilinüz ki evvel oķ üç dürlü endāmda atılmak gerekdir evvel bir şem‘

¹⁷Karasu’da *oymamağla* (2022, s. 88).

¹⁸A.g.e.’de *oydukdan* (2022, s. 88).

¹⁹A.g.e.’de *yüyreğ* (2022, s. 83, 87, 145).

²⁰A.g.e.’de *sındırmak* (2022, s. 145). *Sındırmak*: Korkutmak, yıldırım (YTS, 198^b).

endāmdur ikincisi *eyük uluḡludur* üçüncüsü kiriş uluḡludur daḡı gerek kim içi mücevvef ola müdevver ola yonuşları müretteb ola yünj şupurek (?) صوپرك ola *eyük uluḡlu oḡuḡ* terāzisi gerek kim açuḡ ola kiriş uluḡlu oḡuḡ terāzisi yetmiş şem'endām oḡuḡ terāzisi geçmiş [ola]... [UM F vr. 29a/6; M vr. 14b/9].”

“*Uluḡ*, ok sapı (kidh) (DLT, 521).”

Kiriş uluḡlu oḡ كرش الوكلو اوق [*Tr. kir - iş; uluḡ + lu; oḡ*]: İçi boş kamıştan her tarafı standart şekilde yontularak yapılmış menzil atışlarında kullanılan ok.

“... ol şahābeler eytdiler yā Resūlullāh *uzaḡa atmaḡ* var mıdur dēdiler Resūl Ḥāzreti vardur dēdi eytdiler yā Resūlullāh anuḡ resmi neḡ gibidür bize buyuruḡ dēdiler eydür yā şahābī kaçan kim *uzaḡa oḡ atmaḡ* dileseḡüz bilinüz ki evvel oḡ üç dürlü endāmda atılmaḡ gerekdür evvel bir şem'endāmdur ikincisi eyük uluḡludur üçüncüsü kiriş uluḡludur daḡı gerek kim içi mücevvef ola müdevver ola yonuşları müretteb ola yünj şupurek (?) صوپرك ola eyük uluḡlu oḡuḡ terāzisi gerek kim açuḡ ola *kiriş uluḡlu oḡuḡ* terāzisi yetmiş şem'endām oḡuḡ terāzisi geçmiş [ola]... [UM F vr. 29a/6; M vr. 14b/10].”

Pertāb oḡı پرتاب اوقی [*Far. pertāb; Tr. oḡ + ı*]: Yeleḡindeki tüyleri tek tip, herbiri birbirine denk olup menzil atışlarında ve uzaktaki hedefe yapılan atışlarda kullanılan ok.

“... ammā *pertāb* atan adamuḡ üç dürlü kāmēti vardur biri uzun boylu bir orta boylu bir kışa boyludur gerek kim uzun boylı kişi ceng-bāz ḡabzadan ata orta boylı kişi Türkī ḡabzadan ata kısa boylı kişi Behrāmī ḡabzadan ata [UM F vr. 30a/6; M vr. 15a/10] ... aḡaḡa oḡçılar yanında 'ādet budur ki *pertāb oḡı* yünj ber-vechle iş sāz olmaḡdur münāsebet cihetin dutduḡ üç dānesi bir yere geldiḡi vaḡtin nazar eyler olursaḡ hergiz ol üç dāne yünj bir birinden fark olunmamaḡ gerekdür böyüklüḡi ve küçüklüḡi ve uzunluḡı ve kışalıḡı ve yumşaklıḡı ve berklüḡi ber-veche vaşf olındı bunu şan'ata bu gün gelmiş oḡlancık bilür böyle gerekdür... [İÜ. 6923 vr. 49b/4] ... zīrā oḡ atmaḡdan hüner gösterüp murāda vāşıl olanlar oldur ki *pertāb* atmaḡda daḡı çekdüḡi yayuḡ üç baḡşından birin terk eyleyüp ikisinden atmaḡ gerek zīrā şol kimesne kim yayı güçle çeküp ata ol şaḡş oḡ atmaḡdan hergiz nesne anlamamışdur ve nesne ḡāşıl ēdemez... [İÜ. 6923 vr. 5a/14].”

“Menzil oku ve nişān-ı ba'ide dürüst varan ok; Ve dahi dür-efkēnde. İraḡa atılmış, her ne olursa (Şu'ūrī, II, 977^a); Atmak ve remy manasınadır, menzil okuna dahi denir ki gayette irak gider, *pirankı* oku dahi derler (Katı, 595^a); Uzaḡa atılan oḡ (Halīmī, 76^a).”

Meremmāt oḡ مرمامت اوق [*Ar. meremmet; Tr. oḡ*]: Daha önce yapılan menzil atışlarında kırıldığı için tamir edilerek tekrar kullanılan menzil oku.

“... ekser atılan menāzil *meremmāt oḡla* atılmışdır oḡcı oldur ki *meremmātı* yeñisinden pek eyleye ve oḡcınuḡ ēyüsü oldur ki kendüsü atıcı ola... [İÜ.6923 vr. 27a/17].”

“Halel bulmuş nesneyi islāh eylemek ma'nāsınadır ki onarmak ta'bīr olunur (Ḳāmūs); islāh etmek (Vankulu); to repair, restore (Lexicon, 1815^b).”

→ *Vaşlalı oğ*

Vaşlalı oğ **وصله لی اوق** [**< Ar. vaşl; Tr. + li; oğ**]: Tamir görüp özellikle Poyraz rüzgârı eserken menzil atışlarında kullanılan kemik temrenli menzil oku.

“... Hâkî Yeri demekle meşhûr bu cümle ağaç menzillerinden kadîmdür Poyrâz hevâsıyla atılır bu menzilüñ iştiḥârı Hâkî Yeri demekle meşhûr eger çî kim **vaşlalı** ve kemükli **oğ**dur lâkin ḥâkîle menzil ḳomaḳ ‘abesdür... [iÜ. 6923 vr. 31b/13].”

“*Vaşl*, sevbin yâhûd huffun birbirine ulaşmasına ya‘nî *meremmet* olmasına dahi derler (Ḳâmûs).”

→ *Meremmât oğ*.

Kemükli oğ **كموكلى اوق** [**< Tr. kemik + li; oğ**]: Kemik temrenli menzil oku.

“... Hâkî Yeri demekle meşhûr bu cümle ağaç menzillerinden kadîmdür Poyrâz hevâsıyla atılır bu menzilüñ iştiḥârı Hâkî Yeri demekle meşhûr eger çî kim vaşlalı ve **kemükli oğ**dur lâkin ḥâkîle menzil ḳomaḳ ‘abesdür... [iÜ. 6923 vr. 31b/13].”

→ *Şoyalı tîr*

Pertâvsız mirâṭ²¹ **پرتوسزمرات** [**< Far. pertâb; Tr. + sız; Ar. mirâṭ**]: Yeleksiz menzil oku.

“... ke-enne şâḥibi ol günde **pertavsız mir ‘âṭ** gibi uçar gezer... [M. 918, vr. 8a/2].”

“*Pertâb*, menzil oku ve nişân-ı ba‘îde dürüst varan ok; Ve dahi dür-efkende. İrağa atılmış, her ne olursa (Şu‘ürî, II, 977^a); Atmak ve remy manasınadır, menzil okuna dahi denir ki gayette irak gider, *pirankı* oku dahi derler (Kati, 595^a); Uzağa atılan oğ (Halîmî, 76^a); *Mir ‘âṭ*, bunlar da yeleksiz oka denir (Ḳâmûs).”

Alaca oğ **آله جه اوق** [**< Tr. ala + ca; ok**]: Ortasında baklaya benzer benekleri olan, Usta Bahtiyar’ın îmâl ettiği, her şeyiyle aynı üç yünlü menzil oku.

“... Muştafa Bêg dërlerdi sipâhi ṭâ‘ifesinden idi bir bæg-zâde var idi, şimdi dahı ḥayatedadur şonra aña Ḥançerli Sultân’ı nikâḥla vèrmişlerdür ol bæg-zâde Tozḳoparan’a bir dâne oğ vèrmiş idi ortasında bakla gibi alacaları var idi merḥûmuñ elinde çok zemân yügrüklük eylemiş idi merḥûm bizüm babamuz Üstâd Bahtiyâr’uñ işlerinden idi çok zemânlar merḥûmuñ elinde yügrügi oldı degme kerre ol oğı gayrı oğların ba‘îd dutmaz idi ḥatta Edirne ḥalkı her gün meydâna temâşaya gelürlerdi öğrenmişlerdi sorarlardı hevâcılara **alaca oğ** geldi mi eger geldi dërlerse ḳalkup dağılup giderlerdi ve illâ gelmedi dërlerse ol oğun gelmesine munṭazır olup dururlardı görürlerdi kim nâ-gâḥ **alaca oğ** gelüp cümle oğlardan aşırı düşerdi ol oğı işleyene, her kişi du‘â eylerdi... [iÜ.6923 vr. 49a/14,17] ... ol **alaca oğ** kim vaşf eyledük, anuñ yünji bu faḳîrûñ idi aşağı oğçılar yanında ‘âdet budur ki, pertâb oğı yünji ber-vechle iş saz olmaḳdur münâsebet cihetin dutduḳ üç dânesi bir yere geldügi vaḳtin nazâr eyler olursañ bir kez ol üç dâne yünj birbirinden fark

²¹Yazmada ت ile *mir ‘âṭ*

olunmamağ gerekdür, böyüklüğü ve küçüklüğü ve uzunluğu ve kısalığı ve yumşaklığı ve yürürlüğü ber-vech vaşf olındı... ol **alaca oğ** vaşfin eyledük... [İÜ. 6923 vr. 49b/15].”

“Alaca, üzerinde yer yer başka renkten benek ve lekeler bulunan (Kubbealti, I, 89^a).”

Şalâ tîri **صلا تیری** [< Ar. *şalā*; Far. *tîr*; Tr. + i]: 900 gez/594m'den fazla atamayan ihtiyar kemânkeşler için düzenlenen menzil atışı yarışlarında kullanılan menzil oku.

“...zeytünî denilen ‘âdetâ bir putâ ve âzmâyişe urılan gibi olup fakağ ucı sivri olmayup müdevverce olur, âdetâsı **şalâ tîrlerinde** torba gezlerinde görülen mişâldür... [T. 6891, vr. 113b/15].”

“Şalâ koşusu, 900 gez²² ~ 594m'den fazla atamayan ihtiyar kemânkeşler için düzenlenen ok yarışması (Kubbealti, III, 2685^b).”

→ *Şalâ âzmâyişi*

Şalâ âzmâyişi **صلا ازمايشی** [< Ar. *şalā*; Far. *âzmâyiş*]: Salâ koşularında kullanılan ucu kemikli menzil oku.

“...ve pîşrev **şalâ âzmâyişi** ve hâkî ise tokca şoya ile isti‘mâl olunur... **şalâ koşusu âzmâyişinde** dahı tecrübe sebkat êdüp ziyâde menzil aldığı manzûrimuz oldı... [T. 6891, vr. 106a/9,12].”

→ *Şalâ tîri*

Tîz-pervâz [ok] **تیز پرواز** [< Far. *tîz* + *pervâz*]: Menzil oku.

“... menzil-i Cerrâh’dan nîşter-asâ tîr ve **tîz-pervâz**ları güzer êdüp... [T. 6891, vr. 67a/11].”

“Sûratle uçan, hızlı uçan (Kubbealti, III, 3216^a).”

Şāraf²³ **شāرف** [< Ar. *şārif*]: Eskimiş uzun ve ince menzil oku.

“... **şāraf** ince ve uzun tîre bizim **aşağı koşu âzmâyişi** dedigimiz tîre dêrler... [T. 6891, vr. 114a/23] ... **şāraf** uzun ince okdur... [TSMK 1417, vr. 26a/4; Emirî 914, vr. 18a/8].”

“Ve eski oka denir (Kāmūs); Eski oka da derler (Vankulu); An old arrow (Johnson, 732^a; Steingass, 723^a).”

→ *Aşağı koşu âzmâyişi*

Aşağı koşu âzmâyişi **اشاغی قوشو ازمايشی** [< Tr. *aşak* + *a* > *aşağa* > *aşağı*; *koş* - *u*; Far. *âzmâyiş*; Tr. + i]: Eskimiş uzun ve ince menzil oku.

“... **şāraf** ince ve uzun tîre bizim **aşağı koşu âzmâyişi** dedigimiz tîre dêrler... [T. 6891, vr. 114a/23; 114b/1].”

→ *Şāraf*

²²1 gez = 66 cm.

²³*Telhîs*'de *Şārif* (2013, s. 50).

1.1.3. Hedef Okları

Nişān okı **نِشَانٌ أَوْفِي** [< Far. *nişān*; Tr. *ok* + *ı*]: Temreni yuvarlakça olan hedef oku.

“... *nişān ok*tuñ demreni yumru gerek... [R. 1932, vr. 28b/5].”

“Pota, hedef manasındır ki ok ve tüfek nişanesidir (Katı, 564^b).”

Ķābız **قَابِضٌ** [< Ar. *ķabiḍ*]: Yaydan hızlıca fırlayan, istenilen hedefi vurup görev îfâda etkin olan ok.

“... *ķābız* nef’i görülen tîre dêrler... [T. 6891, vr. 114a/20].”

“Ve evdirmek (Ahterî, 743^b); Ve kuş ve sâ’ir hayvān sūr’atle uçmak ve yürümek ma’nāsına müsta’meldir, gūyā ki hevā ve arzı kabz ederler (Ķāmūs); Sūr’at etmeğe de derler (Vankulu).”

Zālic **زَالِجٌ** [< Ar. *zālic*]: Düzgün ve pürüzsüz olduğu için yaydan hızlıca çıkan, hedefe atışlarda sekerek de olsa hedefi bulan ok.

“...*zālic* yaydan hiddet ve şiddetle çıkan tîre dêrler... [T. 6891, vr. 114a/20] ... *zālic* okdur ki yaydan hiddet ve şiddet ile çıka... [TSMK 1417, vr. 26a/17; Emirî 914, vr. 18a/4] ... ve ol [ok] kim yêrden şıçrayup nişāna êrişe aña *zālic* dêrler... [R. 1932, vr. 144b/12].”

“Ve be-gāyet emles ve hemvār olmakla hemān yaydan kayıp çıkar olan oka denir (Ķāmūs); Şol oktur ki gāyet sıyrıncak olmağın yaydan tîz çıkarır (Vankulu); Gliding from the bow (arrow) (Jonhson, 647^a).”

→ *Dābir*

Zemḥar²⁴ **زَمْخَرٌ** [< Ar. *zemḥar*]: Uzun ve ince hedef oku.

“... *zemḥar* zemḥare cinsinden uzun olan ve bir resmi cinsi sa’ir cins oklardan uzun olan cins-i tîre de itlāk olunur... [T. 6891, vr. 114a/21] ... *zemḥar* müfredi zemḥare cem’i ince uzun okdur... [TSMK 1417, vr. 25b/17; Emirî 914, vr. 18a/4].”

“Şol oktur ki uzun ve ince ola (Vankulu); Ve nişān okuna denir (Ķāmūs); A kind of arrow (Johnson, 660^a).”

Zemḥare²⁵ **زَمْخَرَةٌ** [< Ar. *zemḥaret*]: Uzun, ince hedef oku.

“... *zemḥar zemḥare* cinsinden uzun olan ve bir resmi cinsi sa’ir cins oklardan uzun olan cins-i tîre de itlāk olunur... [T. 6891, vr. 114a/21] ... *zemḥar* müfredi *zemḥare* cem’i ince uzun okdur... [TSMK 1417, vr. 25b/17; Emirî 914, vr. 18a/4].”

“Ok ma’nāsındır, Şa’leb eyitti: *زَمْخَرَةٌ zemḥaret* şol oktur ki uzun ve ince ola (Vankulu); Ok; uzun ince ok. Cem’i zemāhir gelir (Ahterî, 447^a).”

‘Āyir **عَايِرٌ** [< Ar. ?]: İstenilen yere gitmeyip hedefi şaşırın ok.

²⁴Tanıkladığımız her iki yazma eserde de ḥa (ح) ile kayıtlı.

²⁵Bu terim de tanıkladığımız yazmalarda ḥa (ح) ile kayıtlı.

“... ‘*āyir* ... murād olunan nişāna ve menzile vāşıl olmayana... [T. 6891, vr. 114b/2] ... ‘*āyir* ... murād eyledüĝin yere gitmeye... [TSMK 1417, vr. 26a/12; Emirî 914, vr. 18a/15].”

→ *Ĥicir*

*Ĥicir*²⁶ **حجر** [< Ar. ?]: İstenilen yere gitmeyip hedefi şaşırarak ok.

“... *ĥicir* murād olunan nişāna ve menzile vāşıl olmayana... [T. 6891, vr. 114b/2] ... *ĥicir*... murād eyledüĝin yere gitmeye... [TSMK 1417, vr. 26b/12; Emirî 914, vr. 18a/15].”

→ ‘*Āyir*

Ķatnata (?) / *Ķuṭnata* **قطنته** [< Ar. *ḵuṭunn* ?]: İnce puta oku.

“... *ḵatnata* pūṭa tīriniĝ incesine ki biz *ḥadde pūṭası* ta ‘bīr ederiz... [T. 6891, vr. 114b/5].”

“Ma‘rūftur ki pamuĝa denir. Fārisīde penbe denir. Ve ba‘zen aĝacı büyüklenip ve yirmi sene bakī kalır. Ĥicāz’da *pamuk aĝacı söĝüt aĝacı* kadar meşhūdumuz olmuştur. Yaprāĝının matūhunu zimād veca‘-ı mefāsıl-ı hārre ve bārideye nāfi‘ ve çekirdeĝi müleyyin ve müsahhin ve cimā‘ı mukavvī ve su‘āle müfiddir (Ķāmūs).”

→ *Ĥadde pūṭası; El-ḵuṭnata*

*Hābī*²⁷ **حابی** [< Ar. *ḥābī*]: Yere çarpıp sekerek hedefe isabet eden ok.

“... *ḥābī* pūṭa oḵuna... [T. 6891, vr. 114b/6] ... *ḥābī* pūṭa oḵıdır... [TSMK 1417, vr. 26a/8; Emirî 914, vr. 17b/17].”

“Ve yer üzerinden çavıp kaydıktan sonra nişāna isābet eden oka denir (Ķāmūs).”

→ *Zāḥif; Dābir*

Dālif **داليف** [< Ar. *dālif*]: Hedefi vursa da saplanmayıp seken ok.

“... *dālif* ṭablāya işābet édüp geçmeyüp seküp düşene... [T. 6891, vr. 114b/6] ... *dālif* ol oḵdur ki ṭablāya işbāt étmeyüp ḵalḵar... [TSMK 1417, vr. 25b/14; Emirî 914, vr. 18a/1].”

“Nişānın bir vechesine düşüp ba‘dehū oradan çavıp gayrı yere giden oka denir (Ķāmūs); Şol oktur ki nişānın aşaĝısına erişip deĝdiĝi yerden āhar cānibe mütehavvil ola (Vankulu); Nişāndan beri düşen ok (Ahterī, 354b); (An arrow) falling near the mark, and then bounding off to a distance (Johnson, 553^a).”

*Dābir*²⁸ **دابير** [< Ar. *dābir*]: ¹Hedefi vurup seken ok; ²Kumar atışlarında kaybeden ok.

²⁶*Telḥīs*’te *Hacer* (2010, s. 345) ve *KR*’de *hacer* (2013, s. 50).

²⁷*Telḥīs* ve *KR*’den tanıkladığımız bu terim, her iki eserin yazma nüshalarında da bâriz bir şekilde جانی *cānī* okumaya müsait olarak yazılmıştır. Yazmaları yayıma hazırlayanlar, bu imlaya sâdik kalıp *cānī* okuyuşunu kabul etmişlerdir. Ancak, çalışmamız sırasında yabancı kökenli birçok kelimenin imlasının sorunlu olduğunu tespit ettiğimizi dile getirmiştik. Bu terimin de Arap harfli yazımında hem fazladan bir noktanın kullanılması hem de bir noktanın yanlış yerde kullanılmasından kaynaklı bir yanlış yazılmanın söz konusu olduğunu düşünüyoruz. Bağlamda, bahsedilen ok türünün *bir hedef oku* olması haricinde, anlamına yönelik daha ayrıntılı bir açıklama elde edemesek de terimi doğru kabul ettiğimiz imla ile yani حابی *ḥābī* olarak deĝelendirdiğimizde *Ķāmūs* tanıklığında bağlama uygun ve daha ayrıntılı bir şekilde *nasıl* bir hedef okundan bahsedildiğini öğrenebiliyoruz.

“...*dābir* tablaya urup geçene... [T. 6891, vr. 114b, 7] ... *dābir* ol okdur ki tablaya urup geçer... [TSMK 1417, vr. 25b/14; Emiri 914, vr. 18a/2] ... ve eger [ok] nişāna erişe ve andan şıçraya nişānuñ yanını tolaşa aña *dābir* dërler... [R. 1932, vr. 115a/3].”

“Ve nişāndan işleyip öte güzerān eden oka itlāk olunur (Kāmūs); Şol oka derler ki nişānı delip öte yanına geçe (Vankulu); Nişāndan geçen ok (Ahterī, 352^a); An arrow passing through the mark (Johnson, 549^c; Steingass, 494^a).”

“Ve kumar oklarından bī-nasīb olan oka itlāk olunur ki en geriye kalan ok olacaktır (Kāmūs); Kumar oklarından فَائِزُ fā’iz’in mukābili olandır (Vankulu); An unlucky drawing of a gaming arrow (Johnson, 549^c).”

→ *Hābī; Zāḥif*

Zāḥif²⁹ زاحف [< Ar. *zāḥif*]: Hedefin yakınına düşecekken sekerek hedefe saplanan ok.

“... *zāḥif* tabla önüne urup sonra şıçrayup tablaya urana ... [T. 6891, vr. 114b/7] ... *zāḥif* ol okdur ki tabla önüne düşer sonra tabla üzerine şıçrar... [TSMK 1417, vr. 25b/18; Emiri 914, vr. 18a/4].”

“Şol oktur ki nişānın berisine düşüp sürünerek varır (Vankulu).”

→ *Hābī; Dābir*

Şāḥiṣ شاخص [< Ar. *ṣāḥiṣ*]: Atıldığında hedefin üstünden geçtiği görülen ok.

“... *ṣāḥiṣ* tabla üstünden geçdiğin atana görene... [T. 6891, vr. 114b/8] ... *ṣāḥiṣ* ol oğa dërler ki tablanuñ üstünden geçdügin atan ādem göre... [TSMK 1417, vr. 26a/5; Emiri 914, vr. 18a/10].”

“Nişānın üzerinden geçen oka dahi derler (Vankulu); (An arrow) flying above the mark (Johnson, 731^a).”

→ *Şārūf*

Şārūf³⁰ شارف [< Ar. ?]: Atıldığında hedefin üstünden geçtiği görülen ok.

“... *şārūf* ... ol oğa dërler ki tablanuñ üstünden geçdügin atan ādem göre... [TSMK 1417, vr. 26a/5; Emiri 914, vr. 18a/10].”

→ *Şāḥiṣ*

Şārim³¹ شارم [< Ar. *şārim*]: Hedefi köşesinden vuran ucu yarık ok.

²⁸KR nüshalarında ve Revan 1932’deki *Kavsnâme*’de terim, ye (ي) ile *dāyir* okumaya müsaittir. Bizce bir noktanın fazla atılmasıyla imla yanlışlığı yapılmıştır.

²⁹*Telhis’de Rāḥif* (2010, s. 345); *KR*’de *rāḥif* (2013, s. 50). Terim, her iki yazma ve nüshalarında re (ر) ile ya da başka bir deyişle ze (ز)’nin noktası eksik şekilde yazılmıştır. Yazmalardaki bağlamsal anlamıyla *Vankulu*’dan tanıkladığımız anlamı örtüştüğü için doğru kabul ettiğimiz imlayla madde başı olarak değerlendirdik.

³⁰*KR*’de *şārūf* (2013, s. 50). Yukarıda *Şāraf* < *Şārīf* ‘eskimiş uzun ince bir ok’ olarak değerlendirdiğimiz terimle aynı imlaya sahip ama gerek geçtiği bağlam gerekse hareketleri dikkate aldığımızda farklı bir terim olarak değerlendirmek daha ağır basıyor. Aynı veya başka bir terim fark etmeksizin peltek se (ث) ile yazılmadığı kesin. Biz farklı bir terim olarak değerlendirmekten yana olduğumuzdan ayrı bir madde başı olarak işledik. Çünkü *KR*’den tanıkladığımız bu terim, yazmanın her iki nüshasında da özel bir kelime olduğu belli olsun diye ya kırmızı mürekkeple ya da üstü çizilip her iki nüshasında da özellikle hareketlendirilmiş.

“... *şārim* nişāna toğrı varmayıp yan gidene... [T. 6891, vr. 114b/9] ... *şārim* tablaya doğrı gitmeyüp yan véren okdur... [TSMK 1417, vr. 26a/7; Emiri 914, vr. 18a/11].”

“Nişānın bir köşesini yaran oka denir (Kāmūs); Şol okdur ki nişān küşesini yara (Vankulu); Şu oka derler ki ucu yarılmış ola (Ahterī, 498^a); An arrow which grazes the side of the mark (Johnson, 732^a).”

Şārid **صَارِدٌ** [< Ar. *şārid*]: Hedefi vurup tahrip ederek delip geçen ok.

“... *şārid* nişāna işābet édene... [T. 6891, vr. 114b/9] ... *şārid* ol okdur ki işābet eyleye... [TSMK 1417, vr. 26b/8; Emiri 914, vr. 18a/11].”

“Nişāna nāfiz olan oka denir (Kāmūs); Overshooting the mark (arrow) (Johnson, 777^c).”

Hāzık **حَازِقٌ** [< Ar. *hāzık*]: Kāğittan hedefe atılıp saplanan ok.

“... *hāzık* kāğıda atduğları okdur... [TSMK 1417, vr. 26a/11; Emiri 914, vr. 17b/20].”

“Nişāna saplanıp işleyici oka denir (Kāmūs); Şol oka dahi derler ki nişāna erişmiş ola (Vankulu).”

‘Amūc **عَمُوجٌ** [< Ar. ‘*amūc*]: Hedefe atıldığında yalpalayarak giden ok.

“... ‘*amūc* ol okdur ki egri büğri yürüye... [TSMK 1417, vr. 26a/11; Emiri 914, vr. 18a/14].”

“Şol şey’e denir ki doğru gitmeyip eğri büğrü burularak dolaşık gider ola (Kāmūs); Şol oktur ki atıldıkta doğru gitmeye (Vankulu); Şol oka derler ki atıldıkta nişāna doğru varmaya, eğri gide (Ahterī, 661^b); Eğri giden oktur (LL, 501^a); (An arrow) flying aside (Johnson, 876b; Steingass, 868^a).”

→ *Mu‘atṭaf*

El-fālic **الْفَالِجُ** [< Ar. *fālic*]: Kumar ve puta atışlarında yaygın olarak kullanılıp hedefi vuran, kazandıran nasipli ok.

“... *el-fālic* bir okdur ki aña ‘Arab *fāyız* ta‘bīr eylemiş... [TSMK 1417, vr. 26a/15; Emiri 914, vr. 18a/17].”

“Nasībli gālīb ve *fā’iz* olan oka itlāk olunur... kumar okundan ve nişān okundan e‘amm olur (Kāmūs); Maksūda erişen ok (Vankulu).”

→ *Fāyız*

Fāyız³² **فَايِزٌ** [< Ar. *fā’iz*]: Kumar ve puta atışlarında yaygın olarak kullanılıp hedefi vurup ödül kazandıran nasipli ok.

“Nasībli gālīb ve *fā’iz* olan oka itlāk olunur... kumar okundan ve nişān okundan e‘amm olur (Kāmūs); Maksūda erişen ok (Vankulu).”

→ *El-fālic*

El-kuṭnata³³ **الْقُطْنَتَةُ** [< Ar. *kuṭunn* ?]: Pamuk ağacının dallarından / Akçaağaçtan yapılan küçük puta oku (?)

³¹A.g.e.’de *şārim* (2013, s. 50). Peltek se (ث) ile değil şîn (ش) ile değerlendirilmeli.

³²A.g.e.’de *fābz* (2013, s. 50).

“... *el-kuṭnata* pūta oḡlarınınuḡ küçügidür... [TSMK 1417, vr. 26a/19; Emiri 914, vr. 18a/20].”

“Ma‘rūftur ki pamuḡa denir. Fāriside penbe denir. Ve ba‘zen aḡacı büyüklenip ve yirmi sene bakī kalır. Hicāz’da *pamuk aḡacı söḡüt aḡacı* kadar meṣhūdumuz olmuştur. Yaprāḡının matūhunu zimād veca‘-ı mefāsıl-ı hārre ve bārideye nāfi ve çekirdeḡi müleyyin ve müsahhin ve cimā‘ı mukavvī ve su‘āle müfiddir (Ḳāmūs).”

→ *Ḳaṭnata / Kuṭnata; Hadde pūtası*

Mürtedi **مُرْتَدِع** [*< Ar. murtedi*]: Hedefe saplandığında çatlayan ok.

“... *mürtedi*‘ öyle oḡdur ki işābet eyledükde oḡun aḡacı ḡabalanur... [TSMK 1417, vr. 27a/5; Emiri 914, vr. 18b/18] ...ve ol kim niṣāna erişür ve andan ḡaypar aḡa *mürtedi*‘ dērler... [R. 1932, vr. 114b/15].”

“Şol oka denir ki gevşek olmakla niṣāna dokundukta ezilip çatlar ola (Ḳāmūs); Şol oktur ki kaçan niṣāna erişse başı incelip münkesir ola (Vankulu); (An arrow) broken when hitting the mark (Johnson, 1158^c).”

Nevāfir **نَوَافِر** [*< Ar. ?*]: Darp oku.

“... *nevāfir* urıcı oḡdur... [TSMK 1417, vr. 27a/9; Emiri 914, vr. 19a/1].”

Ḳaval oḡ **قَوَالِ اَوْق** [*< ?; oḡ*]: Geniş yapılı ve üzerinde hava sürkülasyonu için delikleri olan tahrip gücü yüksek, sivri temrenli delici ok

“... darb aḡvālın beyān eder tarīki çoḡdur ancak ḡāyet mühim olanı beyān edelüm evvelā ṣapan urmak gibi yāḡūd daḡı ḡalın tuc urmak gibi tarīk budur ki ta‘līmḡāne yayları ḡadar on üç on dört tutam yaylar ile urılır evvelā bir oḡı alup yeleksiz ta‘līmḡāne oḡına beḡzer dibi *yaṣṣı* ve *delüklü ḡaval* ta‘bīr olunur *oḡ*dur sivri demrenler[i] olup demrenciler yaparlar ol demrenüḡ ḡerüsin ol oḡa kanad ile idḡāl olup ḡāyet müstaḡīm olmak üzeredür... [TSMK 1417, vr. 83a/13; Emiri 914, vr. 59b/7].”

“A flatfish square wooden fife, pipe or flageolet (Lexicon, 1478^b).”

Huvāriḡ³⁴ **حَوَارِيق** [*< ?*]: Puta atışlarında hedefi delip geçen ok.

³³A.g.e.’de *el-kuṭunta* (2013, s. 50). Burada terimin bağlantılı olduğunu düşündüğümüz sözlük anlamında verilen açıklamasında geçen *pamuk aḡacı* karşılığını acaba Farsça *buṣṣīr* ile de mi bağlantılı düşünmemiz gerekiyor:

Buṣṣīr **بشجير** < Ar. Bir şecerdir, be-gayet sulb olmakla ondan yay düzerler. Arabīde neb‘ (نبع) derler teb‘ vezninde. Bu şeceri çitlembik aḡacının kuhi kısmıyla tefsir ederler. Bazılar *akḡa aḡaç* ile ki *pamuk aḡacı* dedikleridir, halen İstanbul’da Boḡaziçi’nde Hünkar İskelesi nam mesirede bir tanesi meṣhūdumuz olmuştur. Ekser ehl-i lügat *kayın aḡacı*yla beyan ederler. Hedeng ve ḡuş dahi derler, halkın koḡuş yayı ve oku dedikleri merkum ḡuş galatıdır (Kati, 103^b).

Bu bağlantıları kabul edersek Mütercim Âsım tanıklığında pamuk aḡacından yani diḡer adlarıyla akḡaaḡaç veya kayın aḡacından mamūl *puta oku* olarak terimi açıklayabiliriz.

³⁴*Telhīs*’de (2010, s. 248) ve Uçar’da (2013, s. 112) *ḡavāriḡ*. Hem harekeli olması hem de diḡer eserlere göre daha eski tarihli olmasında dolaylı Revan 1932’deki imlayı esas alarak deḡerlendirdik.

“... ok nişanı dele ammā tūrmaya düşe bu aşıllara **huvāriḳ** dërler... [TSMK 1417, vr. 91a/12; Emirî 914, vr. 65b/3] ... nişanı delüp öbür yanından çıkup giderse bu nev'ine **huvāriḳ** dërler ... [T. 6891, vr. 31a/6] ... yā **huvāriḳ** dēye ol oldur kim nişāna doḳuna ve andan işrā gece ardına yā hevālisine düşe ve andan daḥı şahrāya şıçraya... [R. 1932, vr. 110b/8].”

Şarāḳ **صراق** [< ?]: İnce bir hedefe karşı yapılan atışlarda kullanılanılp hedefi delip geçen ok.

“... ok nişanı urup delüp düşer ise bu nev'ine **şarāḳ** dërler... [T. 6891, vr. 31a/2].”

“Yufka nesneye denir (Ḳāmūs).”

Ḥavāsıḳ³⁵ **خَوَاسِيقُ** [< ?]: Hedefi vurup yelegine kadar karşı tarafa geçerek hedefte kalan ok.

“... [ok hedefi] dele düşmeye tura bu aşıllara **havāsıḳ** dërler... [TSMK 1417, vr. 91a, 13; Emirî 914, vr. 65b/4] ... nişanı delüp yelegine kadar geçüp üstünde düşer gibi tūrursa bu nev'ine **havāsıḳ** dërler... [T. 6891, vr. 31a/5] ... ve eger **havāsıḳ** dēye ol oldur kim şart oluna kim nişāna doḳuna ve sancıla... [R. 1932, vr. 110b/7].”

Ḥavārim³⁶ **خوارم** [< ?]: Hedefi herhangi bir köşesinden vurup delen ok.

“... [ok] nişānuḡ bir kenārına tōḳınuḡ gedik eyleye bu aşıllara **havārim** dërler... [TSMK 1417, vr. 91a/14; Emirî 914, vr. 65b/5].”

Ḥavāşır **خواصر** [< ?]: Hedefi ıskalayıp hedefin herhangi bir tarafına düşen ok.

“... [ok] nişānuḡ bir cānibine düşe tōḳınmaya düşe bu aşıllara **havāşır** dërler... [TSMK 1417, vr. 91a/16; Emirî 914, vr. 65b/6].”

Vāvbiḳ **واوبق** [< ?]: Hedefi ıskalayıp hedefin herhangi bir tarafına düşen ok.

“... ok nişāna tōḳunmayup yanına düşer ise bu nev'ine **vāvbiḳ** dërler... [T. 891, vr. 31a/3].”

Mevāriḳ **موارق** [< ?]: Hedefi delip geçen ok.

“...[ok] nişanı delüp ol bir yanından çıka gide bu nev'e **mevāriḳ** dërler... [TSMK 1417, vr. 91a/17; Emirî 914, vr. 65b/7].”

Ḥavāyī **حوای** [< ?]: Hedefin önünde sekmesine rağmen yine de hedefe isabet eden ok.

“...[ok] nişānuḡ öñinde yere tōḳınsa daḥı şıçrayup nişanı ura bu kısma **havāyī** dërler... [TSMK 1417, vr. 91a/19; Emirî 914, vr. 65b/9] ... nişānuḡ öñine urup şıçrayup nişāna urursa bu nev'ine **havāyī**³⁷ dërler... [T. 6891, vr. 31a/7].”

Muṭlaḳa **مُطْلَقَةٌ** [< Ar. *muṭlaḳ*]: Hedefi herhangi bir yerinden vurup delen ok.

³⁵Kesimli'de *hevāsıḳ* (2017, s. 172).

³⁶Uçar'da *hevārim* (2013, s. 113).

³⁷Yazmada ḥı (خ) ile حوای

“... **muṭlaḳa** oldur kim ne şıfat üzerinde olursa dürüst ola yā ortasında yāḥūz cevānibinde ola eger oḳ nişāna erişüp zaḥm urursa yā urmazsa berāberdür ya‘nī hemān nişāna erişmiş ola aña **muṭlaḳa** dërler... [R. 1932, vr. 110b/4, 6].”

“Mutlaka, ne olursa olsun her şeye rağmen, her hal ü kârda; kesin olarak, kesinlikle şüphesiz (Kubbealtı, II, 2190^b).”

Ḳar‘a³⁸ **قَرَعَة** [\llcorner Ar. *ḳara* ‘ ?]: Hedefi herhangi bir yerinden vurup delen ok.

“... eger oḳ nişāna erişüp zaḥm urursa yā urmazsa berāberdür ya‘nī hemān nişāna erişmiş ola aña ... **ḳar‘a** ... daḥı dërler... [R. 1932, vr. 110b/6].”

“Ok *ḳara* ‘ masdar olur, ok yarışında gālib olmak ma‘nāsına (Ḳāmūs).” (?)

Ḳırtase **قِرْطَسَلَة** [\llcorner Ar. *ḳartaset*]: Hedefi herhangi bir yerinden vurup delen ok.

“... eger oḳ nişāna erişüp zaḥm urursa yā urmazsa berāberdür ya‘nī hemān nişāna erişmiş ola aña **ḳırtase** daḥı dërler... [R. 1932, vr. 110b/6].”

“Ok nişāna vurmak ma‘nāsınadır (Ḳāmūs); Ok nişāna eriştirmek (Vankulu).”

→ *Şādır; Mıḳraṭis*

Şādır **صَادِر** [\llcorner Ar. ?]: Hedefe saplanan ok.

“... ve eger oḳı atalar ve ol oḳ nişāna şancıla ‘Arab aña **şādır** dërler... [R. 1932, vr. 114b/12].”

→ *Ḳırtase; Mıḳraṭis*

Ṭāyiş **طَائِش** [\llcorner Ar. ?]: Hedefi geçip giden ok.

“... ve ol oḳ kim nişān geçer aña **ṭāyiş** dërler... [R. 1932, vr. 114b/13].”

→ *‘Ābir; Zāhiḳ*

‘Ābir **عَابِر** [\llcorner Ar. ‘*ābir*]: Hedefi geçip giden ok.

“... ve ol oḳ kim nişān geçer aña ... ‘**ābir** dërler... [R. 1932, vr. 114b/13].”

“Geçiciye dahi derler (Vankulu).”

→ *Ṭāyiş; Zāhiḳ*

Zāhiḳ **زَاهِق** [\llcorner Ar. *zāhiḳ*]: Nişanı geçip giden ok.

“... ve ol oḳ kim nişān geçer aña ... **zāhiḳ** dërler... [R. 1932, vr. 114b/14].”

“İleri giden kimse ma‘nāsına da gelir (Vankulu).”

→ *Ṭāyiş; ‘Ābir*

Mu‘atṭaf **مُعْطَف** [\llcorner Ar. ?]: Atıldığında düz bir hat çizmeyip yalpalayarak giden ok.

“... ve ol oḳ kim bulanup gider aña **mu‘atṭaf** dërler... [R. 1932, vr. 114b/14].”

→ *‘Amūc*

³⁸A.g.e.’de *ḳur‘a* (2017, s. 172).

Mıkratıs³⁹ مِقْرَطِسْ [< Ar. *ḫarṭaset* ?]: Atıldığında hedefe ulaşıp saplanan ok.

“... ve eger [ok] nişāna erişe ve aña şancıla aña *mıkratıs* dërler... [R. 1932, vr. 115a/1].”

“Oku nişāna vurmak ma‘nāsınadır (Kāmūs); Oku nişāna eriştirmek (Vankulu).”

→ *Şadır*; *Ḳırtase*

Cāniş⁴⁰ جَانِشْ [< Ar. ?]: Atıldığında atıcının hemen önüne düşen ok.

“... ve ol ok kim atıcınuñ öñine düşe aña *cāniş* dërler... [R. 1932, vr. 115a/2].”

→ *Ḳāşır*

Ḳāşır قَاشِرْ [< Ar. ?]: Atıldığında hedefe ulaşamadan düşen ok.

“... ve eger [ok] nişāndan gèrü ḳala aña *ḳāşır* dërler... [R. 1932, vr. 115a/2].”

→ *Cāniş*

Esvā اَسْوَا [< Ar. ?]: Hedefi vuramayıp hedefin yanına düşen ok.

“... ve ḫaṭā olan vaḳitde üç ād dërler *esvā*dur... *esvā* oldur kim ata velī urmaya ammā nişāna berāber düşe... [R. 1932, vr. 115a/9-10].”

→ *Ḥevāşır*

İşrā اِصْرَا [< Ar. ?]: Bulunamayacak kadar hedeften uzağa düşen ok.

“... ve ḫaṭā olan vaḳitde üç ād dërler ... *işrā*dur... *işrā* oldur kim anuñ yavu varmısından ihtiyāṭ edilir ya‘nī nişāndan eyle ıraḳ düşe kim isteyüp bulunmaya... [R. 1932, vr. 115a/11].”

Ġareb⁴¹ عَرَبْ [< Ar. *ġareb*]: ¹Hedeflerden birini vurup diğeri vurmayan ok; ²Kimin attığı belli olmayan.

“... ve ḫaṭā olan vaḳitde üç ād dërler ... *ġareb*dür... *ġareb* oldur kim bir nişān ata birine daḫı doḳuna evvelkiye doḳunmaya... [R. 1932, vr. 115a/12].”

“Ve şol oka denir ki kim attığı ma‘lūm olmaya (Kāmūs); Şol oka derler ki kim attığı ma‘lūm olmaya. Ve Aḫterī bu makāmda العَرَب el-ġareb şol oktur ki atıldıktan sonra bulunmaya demiştir, galat etmiştir (Vankulu).”

Sirādiḳ سِرَادِيقْ [< ?]: Hedefi delip geçerek saplanmadan yere düşen ok.

“... eger [ok] nişānı urup yanı üstüne düşerse *sirādiḳ* dërler... [M. 918, vr. 17a/13].”

Ḥevāsiḳ حَوَاسِيقْ [< ?]: Nişāna isabet edip kalan ok.

³⁹A.g.e.’de *mıkratıs* (2017, s. 177).

⁴⁰A.g.e.’de *cānis* (2017, s. 177).

⁴¹A.g.e.’de *ġarīb* (2017, s. 177).

“... ve yine [ok nişanı] delip üzerinde тұrursa *hevāşık* dەرler... [M. 918, vr. 17a/14].”

Hevāşır *حواصر* [< ?]: Hedefi vuramadan hedefin yanına düşen ok.

“... ve [ok nişanu] yanına düşerse toқunmazsa *hevāşır* dەرler... [M. 918, vr. 17a/15].”

→ *Esvā*

Havārim *خوارم* [< ?]: Hedefi delip geçerek uzağa düşen ok.

“... ve [ok nişanı] delip ileriye düşerse *havārim* dەرler... [M. 918, vr. 17a/16].”

Harābī *حرابي* [< ?]: Yerden sekip hedefi vuran ok.

“... ve eger [ok] yere toқunup sıçrayarak nişanı urursa *harābī* dەرler... [M. 918, vr. 17a/17].”

Usturalı ok *استرھلی اوق* [< Far. *usture*; Tr. + *lı*; *ok*]: Aynaya karşı yapılan darp atışlarında kullanılan ustura gibi keskin temrenli ok.

“... èy қабза ‘āşıkı eger yaz günü ise demrenüñ şuyı sert olur ve eger қış ise sert olmaya ve demür ayna urduғuñ zemānda demreni ok üzerine ğayet pek èdesin tu[n]ç ayna olduғda pek olmazsa da zarar vèrmez ve demürde pek olmaқ birқаç сеbeb vardur ğāyet ğèrü deper demürden ayrıldıқda ğāyet zorlı gelmez ve demreni üzerine қurduқda đarb oқından ğāyet şaқınasın nice kimseleri kör ètmişdür ve dağı üç ayna şabāh ve üç ayna öyleden soңra ve üç ayna èkindüden soңra urasın dervişlere lāzımdur *usturalı oқlar* ve neşterli oқlar ve aña beñzer envā‘ dürlü şeyler kemān-keşde mevcüddur... [M. 913, vr. 12a/22; M. 919, vr. 32a/3; L. İ. 559, vr. 20b/17; R. E. 1027, vr. 109a/18; Hafid Efendi 254, vr. 24a/13; TSMK 620, vr. 48a/10; TSMK 1408, vr. 32a/6].”

“Usture, *yüligen* ki *geray* dağı dەرler (Halīmī, 45^b); üstüre, *yüligen* Türkide dağı ustura dەرler (LN, 50^a); ustura, tıraş için kullanılan, açılır kapanır çok keskin bıçak. Oğuzların usturaya *kerey* adını verdiklerini biliyoruz. Türklerin *kerey* yerine *yüligü* adını kullandıkları anlaşılıyor. Bu adın *yüli-* ‘tıraş etmek’ kökünden geldiği açıktır (ETDES, 536^a).”

→ *Neşterli ok*

Neşterli ok *نشترلی اوق* [< Far. *neşter*; Tr. + *lı*; *ok*]: Aynaya karşı yapılan darp atışlarında kullanılan sivri ve neşter gibi keskin temrenli ok.

“... èy қабза ‘āşıkı eger yaz günü ise demrenüñ şuyı sert olur ve eger қış ise sert olmaya ve demür ayna urduғuñ zemānda demreni ok üzerine ğayet pek èdesin tu[n]ç ayna olduғda pek olmazsa da zarar vèrmez ve demürde pek olmaқ birқаç сеbeb vardur ğāyet ğèrü deper demürden ayrıldıқda ğāyet zorlı gelmez ve demreni üzerine қurduқda đarb oқından ğāyet şaқınasın nice kimseleri kör ètmişdür ve dağı üç ayna şabāh ve üç ayna öyleden soңra ve üç ayna èkindüden soңra urasın dervişlere lāzımdur usturalı oқlar ve *neşterli oқlar* ve aña beñzer envā‘ dürlü şeyler kemān-keşde mevcüddur... [M. 913, vr. 12a/22; M. 919, vr. 32a/4; L. İ. 559, vr. 20b/17; Hafid Efendi 254, vr. 24a/14; TSMK 620, vr. 48a/10; TSMK 1408, vr. 32a/6].”

“Faşşād *nīşteri* ki gāyet sivri ve keskin demirdir. Aşılda نیش nīş, ağulu cānver dikenini ve تر ter edāt-ı tafdīldir (Şu‘ūrī, IV, 3547^a); نیش nīş, ağulu hayvānāt ignesi ve diken ve kan alıcı *nīşteri* (LN, 498^a); نیش nīş, iki ma‘nâya gelür. Evvelen nişter. Sâniyen soqıcı cānverlerün ignesi aru bigi, ‘akreb bigi (Halīmī, 408^a).”

→ *Usturalı oq*

Pūta oqı **پوطه اوقی** [< Far. *būte*; Tr. *oq* + *ı*]: Gerektiğinde savaşlarda kullanılan menzil atışı yarışmalarında *hadde pūtası* kadar iyi menzil alamadığı için pek tercih edilmeyerek kullanılsa da özellikle hedefe çok iyi isabet ettiği için tercih edilen nohuttan büyük sivrice temrenli nişan oku.

“... *pūta oqı* sepede tablaya ve ĩcābında muhārebede isti‘māl için nişāna togrı varır dēyü pūtayı yarım parmak boylu ve yelegi daḥı boylu ve ėnli ururlar gerçi meşq-i müsābaqatda menzilini pūta-i mezkūr [hadde pūtası] kadar alamadığından leḫāfet olmaz ammā nişāna muşībdır... [T. 6891, vr. 111a, 2] ... *pūtanuḡ* daḥı öñi sivrice noḡuddan büyücek [demreni] olur... [TSMK 1417, vr. 21a/8; Emiri 914, vr. 14a/20].”

“Ucu zeytunī demir temrenli nişan oku (Kubbealtı, III, 2568^a)”

Hadde Pūtası **حده پوطه سی** [< Ar. *hadde* (?); Far. *būte*; Tr. + *sı*]: Puta okuna göre daha hafif, kartal ya da kuğu kanatlarından yapılan yelegi daha kısa ve ensiz olup hedef atışlarında kullanılan ok.

“... *pūtadan* dirhemsiz ve yelekleri de pūtadan kışa ve ėnsiz olur kartal ve kuğu kanatlarından yelek urulur, boyları āzmāyiş tūlda olup farkı dirhemle yeleginde olur ki pūtaların yelegi iki parmak zirā‘-i mi‘mārī tūlunda olup ‘arzıları da tūla kıyāsen ziyāde olur ammā *hadde pūtası* dirhemde noqşān olma cihetiyle yelegi daḥı tūl [u] ‘arzda pūtadan noqşān olur... [T. 6891, vr. 110b/18].”

“Ve her şey’in keskin olan yerine denir, kılıcın ağızı gibi ki bir tarafının mūntehāsıdır (Kāmūs); Ve hiddet ve gazab ‘ārız olmağa dahi derler (Vankulu). Pūta < Far. *būte* (بوتة) Ok nişanesine denir. Türkīde tabla ve bûte muharrefi pota deler (Kati, 104^a); Deriden yapılmış, içi pamuk çekirdeği ve talaş dolu, vuruşlarda ses vermesi için etrāfına çanlar asılmış armut biçiminde ok hedefi, nişangāh (Kubbealtı, III, 2568^a).”

→ *Kaḫnata / Kuḫnata; El-Kuḫnata* (?)

Meydānī oq **میدانی اوق** [< Ar. *meydān*; Far. + *ī*; Tr. *oq*]: Yaklaşık 38-52 gr arası değişken ağırlıkta ve 75 cm uzunluğunda olan ve 215-250 m arası mesafedeki putaya yapılan atışlarda kullanılan ok.

“... oqların vezni ol yayun veznine göre olur ammā *meydānī oq* anuñıla pūta atarlar gerekdür on ėki dirhemden on altı dirheme degi ola ve ol oqla uzun meydānlarda atarlar ve ol meydānlar nişānesi yüz otuz kılacdan eksük olmaya ve yüz elli kılacdan artuk olmaya... [R. 1932, vr. 27b/1] ... *meydānī oqun* uzunluğı bir arşun ve arşunun sekizde biri ve kıraḫun yarısı ola ve ol oq orta boylu kişinüñdür... [R. 1932, vr. 30b/12] ... *meydānī oqa* saę kanād yünji

yęgrekdür... [R. 1932, vr. 29a/5]... **mejdānī oku**ş ¼amusını bu tavırda yünleye kimine sağ ve kimine şol yünlemeye... [R. 1932, vr. 29a/10].”

“Üzerinde binâ vb. şeyler bulunmayan düz, açık ve geniş yer, açıklık, alan, sâha (Kubbealtı, II, 2079^a); nispet eki î ile *mejdānī*.”

Tîr-i ma‘dûde **تیر معدوده** [< Far. *tîr*; Ar. *ma‘dûd* < ‘*add*]: Puta atışı yarışlarında önceden değerdendirme alınıp kaydedilen ok(lar).

“... puçaya kaç tîr işâbet etmiş ise cümlesin şeyhü’l-meydân bulunan zâtın önine koyup atanlar puça kurbına atmayanlar karşı şınıf-ı evvelin oturduğu mahalle oturup anlar da **tîr-i ma‘dûdesine** küşâd vèrüp kemânların omuzlarına aşup ber-vech-i sâbık tekbîr ile karşılaşup muşâfağa edüp anların tîrlerini de huzûr-ı şeyhe getürüp be-herkesin tîrlerin ayırup kaçgısının tîri ziyâde bulunursa koşuyı aña i‘tâ ederler... [T. 6891, vr. 31a/19].”

“*Ma‘dûde*, mâdut kelimesinin tamlamalarda ortaya çıkan aynı mânâdaki müennes şekli; sayısı belli olan, kaç tane olduğu bilinen, sayılmış, sayılı (Kubbealtı, II, 1917^a).”

Sehm-i şârim **سهم شارم** [< Ar. *sehm*; şârim]: Hedefi vuran görevini ifâ eden ok.⁴²

“...Resûl-i kibriyâ habîb-i Hudâ Muhammedü’l-Muştafâ hazretlerine ihdâdur ki seyf-i şârim-i şerî‘at-i garrâsı kı‘atı‘-ı ‘urûk-ı şirk ü feşâd ve **sehm-i şârim**-i millet-i beyzâsı ciger-şikâf-ı küfr ü ‘inâddur... [V. E. 823, vr. 2a/2].”

→ Şârim, *Sehm*

1.1.4. Savaş Okları

¹Tîr-keş **تیر کش** [< Far. *tîr* + *keş*]: Demir temrenli, tahrip gücü yüksek savaş oku.

“... **tîr-keş** ta‘bîr olunan *muğârabe tîrlerinin* dirhemleri nesak-ı vâhid üzere olmak elzendir ki hata az olur... [T. 6891, vr. 47b/3].”

“Tirkeş yayı ile atılan demir temrenli harp oku (Yücel, 477).”

Gezsiz ok **گزسزاق** [< Tr. *gez* + *siz*; *ok*]: Düşmanın bulup geri atmasını önlemek için özel olarak tasarlanmış gezsiz savaş oku.

“...bu faşl **gezsiz ok** atmanın tarîkûn beyân eder bunun fâ‘idesi budur ki haşm senün atduğun okı tekrâr sağa atmak olamaz iki vechle tarîki olup biri çile ortasına bir tèmürden halka ederler ve gezi kesüp halkaya okı boğazından geçürürler ve atarlar ve bir tarîki dağı ardı delüklü bir gez yaparlar ve bir gaytan geçürürler ve okı geze ‘ariyyeti geçürürler küşâd vèrdükde gez kalup ok gider bu dağı düşmen için iktizâ eyledükde keyd-i ‘azîmdür... [TSMK 1417, vr. 82b/12; Emiri 914, vr. 58b/14] ... **gezsiz ok** atmağı beyân eder eger kişi **gezsiz ok** atmağa kaçd ede gerekdür kim bir demirden muhkem halka ala kim oku kesilmiş gezi aña şığa ve anı kirişe berkide ve andan ata eger doğunursa muhkem eser eder ve eger doğunmazsa bir ok atmış olasin

⁴²Hiz. Muhammed’in görevini yerine getirmesi üzerine bir benzetme kurulmuş olmalı.

kim düşmān anuñla atamaz eger bu hileyi bilmez olursa ba'zı oldur kim kendir ipinden halkalar ederler ve anı kirişe berkidürler ve oñuñ gezini keserler ve anuñla atarlar ve evvelkine yegrekdür zīrā kim eger oñla gide dahı tuylmaz ve ba'zı atıcılar bir bitev ola ve ol tarafından gez eyleye ve hem andan aña bir bend eyleyeler ebrişim ile anı sağ elinüñ şırça barmağına şara ve atarken oñı gezini kese ve anuñ delikli tarafına şoşa ve andan ata ve ba'zı oldur kim oñ gezine konacak demirini destere yüzi bigi ederler ve ol dahı keskin olur ve hem düşmez anı degme kerret duymaz ve anı ol dedüğümüz düdügile atarlar... [R. 1932, vr. 91b/3].”

→ *Gezsiz sehm*

Gezsiz sehm **كزسز سهم** [< Tr. gez+siz; Ar. *sehm*]: Düşmanın bulup geri atmasını önlemek için özel olarak tasarlanmış gezsiz savaş oku.

“...silāh- mezkūrı [kavs-i ‘Arabī] bakırdan başka ve têmürden başka gümüştan başka yapdurup bir şey’e benzemediği ıztırab ile evkāt-güzār iken bir gün tağ başında bir vaḥşī ḥayvān katl edüp li-ecli’t-tecribe boynuzlarından yay derisinden kiriş ve ‘aşabesinden yay şıñirleyüp **gezsiz sehm** ile atmak murād étdüm ve atdum... [V. E. 823, vr. 6b/1-2].”

→ *Gezsiz oğ*

Cihād tiri **جهاد تیری** [< Ar. *cihād*; Far. *tīr*; Tr. + *i*]: Kendisine uygun bir yayla atıldığında 165 m mesafeye kadar yolunu bozmayıp hızını kesmeden giderek hedefini bulan, gerektiğinden fazla çekilip atılığında istikameti bozulup hedeflenen yere isabet edemeyen savaş oku.

“... zīrā **cihād tirlerinüñ** temrenleri resm-i icābından kabzadan içerü alınmaz ammā yay uygun olunca iki yüz elli gez maḥalle kadar şiddetlü ve düz gidüp ekşer nişāna işābeti mūcib olur ziyāde çekilen hevālanup kavislenüp ziyāde giderse de inḥirāfi mūcib olup matlūba vuşūli az olur dērler... [T. 6891, vr. 46b/6].”

“Düşman-ı dīnle harb ve kītāl eylemek ma’nāsınadır ki murād mukātelede ifrāg-ı vūs’ eylemektir (Kāmūs); Gazā etmek (Vankulu); Duruşmak ve gaza etmek (Ahterī, 264^b).”

Zenberek **زنبرك** [< Far. *zenbūrek*]: Daha çok kale kuşatmalarında kullanılan tahrip gücü yüksek, sur delici ok.

“... ve **zenberek oğları** vardır... [TSMK 1417, vr. 83b/17; Emiri 914, vr. 60a/5].”

“*Zenbūrek*, kurulduktan sonra kendi kendine hareket eden, çevirmeye veya sıkıştırmaya yarayan demir yahut çelikten esnek yay [ve] bu yayla atılan, kalın ve uzun duvar taşlarına bile tesir edebilen delici ok (Kubbealtı, III, 3531^b).”

Naft okı **نفط اوقی** [< Far. *neft / naft*; Tr. *oğ* + *ı*]: Temren kısmı petrol yağına bulanıp ateşe verilerek atılan ok; yangın oku.

“... ve **naft oğları** vardır... [TSMK 1417, vr. 84a/1; Emiri 914, vr. 60a/8].”

“Ma‘rūf yağdır. Türkide dahi “neft” derler. Mu‘arabi **نفت** *naft*tır. Şirvān memleketinde Bakü-nām bir kaşabada hāşıl olur. İki nev‘dir: Biri siyāh ve biri sarıya mā‘il sefid olur. Sefidi siyāhından a‘lādır. Naql ederler ki yerden su gibi kaynayıp çıkar. Vilāyet-i mezbūrede ma‘lūm yerdır, zābiṭi var. Miri tarafından mezkūr yeri kazdıka çıkar (Şu‘ūrī, IV, 3457^a).”

Yağmur okı **يغمور اوقى** [*< Tr. yağ - mur; ok + ı*]: Eski İnan hükümdarlarından Behram Gūr’un icat ettiğı kabul edilen, savaş anında yağmurun yağışı gibi hızlı ve çok sayıda yapılan atışta kullanılmaya elverişli iki gezli, dört dudaklı savaş oku.

“... ‘an-aşlın Behrām Gūr’unuñ icād eylediğı dört dudaklı iki gezli **yağmur oku** içündür... [TSMK 1417, vr. 24a/9; Emiri 914, vr. 16b/15-16] ... *remy-i muṭemāṭir* ki aña Türkide **yağmur oku** derler dört dudak iki gezli olur tēz yine gezlemek için iki gezli étmişlerdür... [TSMK 1417, vr. 44a/7; Emiri 914, vr. 31a/14].”

“Eski savaşlarda düşmana karşı yapılan, her okçunun dakikada ortalama otuz ok attığı çok şiddetli ok atışı, tīr-i bārān (Kubbealtı, III, 3386^b).”

→ *Remy-i muṭemāṭir; Tīr-i bārān*

Remy-i muṭemāṭir⁴³ **رمى مطماطر** [*< Ar. remy; muṭemāṭir*]: Hızlıca gezleyip atabilmek için iki gezli dört dudaklı yapılan savaş oku.

“... *remy-i muṭemāṭir* ki aña Türkide **yağmur oku** derler dört dudak iki gezli olur tēz yine gezlemek için iki gezli étmişlerdür... *remy-i muṭemāṭir*... bununuñ tarīki budur ki evvelā okuñ éki gezi ve dört dudacı olup éki gez sebebiyle tīz yēne gezlenür... [TSMK 1417, vr. 44a/7; 81b/19; Emiri 914, vr. 31a/14; 58b/4].”

“*Remy*, atmak (Kāmūs); *Muṭemāṭir*, yaz yağmuru gibi bir sā‘at yağıp bir sā‘at kesilir olan yağmura denir (Kāmūs).”

→ *Yağmur oku; Tīr-i bārān*

Tīr-i bārān **تيرباران** [*< Far. tīr; bārīden > bārān*]: Hızlıca gezleyip atabilmek için iki gezli dört dudaklı yapılan savaş oku.

“... kavş-ı kuzah āsmāndan kādīr-i endāz kudretiyle **tīr-i bārān** rahmeti hedef-i ‘unşūr-ı nābit nebātāta nāzil eyledi... [TSMK 626, vr. 1b/4].”

“*Bārān*, yağmur (Kubbealtı, I, 285^b).”

→ *Yağmur oku; Remy-i muṭemāṭir*

Harbī⁴⁴ ok **حزبي اوقى** [*< Ar. harb; Far. + ī; Tr. ok*]: Temreni *mejdānī* okun temreninden daha kalın, okunun uzunluğu daha kısa ve ağırlığı 0.20 gr daha hafif olan savaş ok.

“... ve **harbī ok** kim aña *yağlık* derler *mejdānī* ok vezince olursa eyüdü ve demreni anuñ demreninden yoğınrak olursa yegrekdür... [R. 1932, vr. 27b/4]. ... **harbī okun** uzunluğu *mejdānī* okdan kısarık gerekdür kim bir kırat eksük ola... [R. 1932, vr. 30b/15].”

⁴³Uçar’da *remy-i muṭemāṭir* (2013, s. 68, 104).

⁴⁴Kesimli’de *haricī* (2017, s. 89).

“Silahlı çarpışma, savaş, cenk (Kubbealtı, I, 1208^b); Nispet eki *t* ile *ḥarbī* savaşla ilgili (Kubbealtı, I, 1200^a).”

→ *Yağlık*

Yağlık **يَغْلِقُ** [< Tr. *yağı* + *lık*]: Yaklaşık 38-52 gr arası değişken ağırlıkta ve 75 cm uzunluğunda, temreni *meydānī ok* temrenine göre daha kalın, yoğun olup düşmana karşı kullanılmak için hazırlanan ok.

“... ve *ḥarbī ok* kim aña **yağlık** dërler *meydānī ok* veznince olursa eyüdüdür ve demreni anuḡ demreninden yoğunrak olursa yegrekdür... [R. 1932, vr. 27b/4].”

“An arrow destined for to the enemy (EDPT, 903^b).”

→ *Ḥarbī ok*

Ḥarbelü *tīr* **حربة لو تير** [< Ar. *ḥarbet*; Tr. + *lü*; Far. *tīr*]: Süngü temreni takılı, savaşlarda kullanılan tahrip gücü yüksek ok.

“...ḥarbde **ḥarbelü tīr**ler tış ḳabzadan küṣād vèrilür dèmişler... [T. 6891, vr. 48a/9].”

“Ālet ya‘nī ma‘rūf ālet-i harbe denir ki kısa mızrak olacaktır (Ḳāmūs); Şol sünüdüdür ki kısacık ola (Vankulu).”

Kavak ok **قوق اوق** [< Tr. *ḳav* - *ak*; *ok*]: Kavak ağacından yapılıp savaşta kullanılan ok.

“... ol **ok**lar kim **ḳavak** ağacından düzilmiş ola anı *uğraş günü*⁴⁵nde atarlar dèyüp dururlar... [UM F vr. 21a/5; M vr. 11a/7].”

“Sulak yerlerde yetişen bir ağaç (Populus). Türkçe *ḳav* kökünden geldiği anlaşılıyor: *ḳav*+ - (*a*)*k*. Kabuğu döküldüğü, kavladığı için bu adın verildiği açıktır. Yerel ağızlarda çınar ağacına *ḳavlağan* (>*ḳavlan*) adının verilmesi de çınar ağacının kabuklarının *ḳavlaması* olayına bağlıdır (ETDES, 271^a).”

Tīr-i ma‘reke-gīr **تيرمرعه كير** [< Far. *tīr*; Ar. *ma‘reke*; Far. + *gīr*]: ¹Savaş oku; ²Menzil atışlarında kullanılan ağaçtan yapılmış pişrev oku.

“... Pādişāh-ı şāhib-ḳırān Rābi‘ Sultān Murad Ḥān ‘aleyhi’l-raḥmeti ve’l-ḡufrān ve ebed-devlet aḥlāf ve ebed-eyyām-ı saltanat evlādehu ilā-āhiri devrān ḥāzretleri *ağac-ı pīşrev* ta‘bīr étdikleri ***tīr-i ma‘reke-gīr*** bād-ı şimāl ferruḡ [u] müyesser ile küṣād éylediği menzil-i müntehā... [M. 918, vr. 24a/6] ... pādişāh-ı şāhib-ḳırān rābi‘ Sultān Murād... ḥāzretleri ağaç pīşrev ta‘bīr étdikleri ***tīr-i ma‘reke-gir*** ve bād-ı şimāl-i ferruḡ-mesīr ile küṣād éylediği menzil-i müntehā... [V. E. 823, vr. 35b/9].”

“*Ma‘reke*, savaş alanı, harp meydanı, cenk yeri (Kubbealtı, II, 1965^a); -*Gīr*, sonuna geldiği kelimelere “tutan, tutucu, alan, zapteden; yayılan, yayıcı” anlamı katarak Farsça usûlüyle birleşik sıfatlar yapar (Kubbealtı, I, 1068^a).”

⁴⁵Uğraş harp, savaş, kavga, dalaşma (YTS, 229^a).

Ayak yayı okı **أَيْاقُ يَايِ أَوْقِي** [< Tr. *ayak; yay + ı; ok + ı*]: Ağaç gezli, 20 gr (?) ağırlığında nohut benzeri temrenli, yaklaşık 46 cm (?) uzunluğunda ve 32 gr ağırlığında olan zırh delici savaş oku.

“... *ayak yayınınuñ okları* on dirhem ola ve uzunluğı iki qarış ola pes demreni altı dirhem gerek ve ağacı dört dirhem ola ba‘zı demişler kim ağacı iki dirhem gerekdür ve ayak yayında üstād olanlaruñ bir okı olur demirden başı kiçi nohud deñlü ve kalan yeri andan incerek olur ve gezi ağacdan olur kirişine göre eger yoğunsa gez gēñ ve anuñ demreninüñ dibi qalın oklar demreni dibi bigi ve anuñ vezni oldur kim barmaq üzerinde koyıcaq üçde bir kısmı demürden yaña ve iki kısmı gezden yaña ola ve ol ok iñen eñ er eder cevşende ve ol ok yünşüz dañı yürür ve eger yünji ola muhkem đarbıla dokınur ve ne qadar kim ince ola ol qadar yügrük olur... [R. 1932, vr. 32a/10].”

→ *Merāğ; Reheb; ¹Me‘bele*

Merāğ **مَرَاغ** [< ?]: Uzun ve dört yünlü ayak yaylarında kullanılmaya uygun savaş oku.

“... *ayak yayınınuñ oklarınuñ*... bir cinsine *merāğ* dërler kim ol ok uzun olur dört yüñlü olur... [R. 1932, vr. 32b/5].”

→ *Ayak yayı okı; Reheb; ¹Me‘bele*

Reheb⁴⁶ **رَهَب** [< Ar. *rehb*]: Ayak oku çeşitlerinden büyük ve toparlak temrenli savaş oku.

“... *ayak yayınınuñ oklarınuñ*... bir cinsine... *rehb* dërler kim ol büyük okdur ve demreni büyük ve yumrı[du]... [R. 1932, vr. 32b/6].”

“Yufka temren ki oka derler (Vankulu).”⁴⁷

→ *Ayak yayı okı; Merāğ; ¹Me‘bele*

¹Me‘bele⁴⁸ **مَعْبَلَة** [< Ar. *mi‘belet*]: Ayak oku çeşitlerinden yassı ve uzun temrenli olan savaş oku.

“... *ayak yayınınuñ oklarınuñ*... bir cinsine... *me‘bele* dërler aña kim yaşşı demreni ola... [R. 1932, vr. 32b/7].”

“Yassı ve uzun temrene denir (Kāmūs); yassı, uzun temren (Ahterī, 940^b).”

→ *Ayak yayı okı; Merāğ; Reheb*

⁴⁶A.g.e.’de *zhab* (2017, s. 94).

⁴⁷Sözlüğe göre aslında ince temrenli ok. Bağlama göre belki de, ayak yayı okları özelinde en ince temrenli olanı (?)

⁴⁸A.g.e.’de *me‘bala* (2017, s. 94).

1.1.5. Diğer Oklar

Tîr تير [< Far. *tîr*]: Ok.

“... meşelâ her kim ki işbu fenn-i celîli tekmlî edüp maḥâret-i **tîr** ü kemân ola elbette ṭab‘ında şecâ‘at tebeyyün edüp Kudretü’llâh yedinde cārî olur... [M. 918, vr. 7b/19].”

“Ma‘rûf. “Ok”tur ki ‘Arabîde سهم *sehm* ve نشاب *nuşşâb* derler (Şu‘ürî, II, 1261^b); Ok ki atarlar (Halîmî, 125^b), Oğ ki ma‘rûfdur (LN, 138^a), Ok manasınadır. Arabîde *sehm* سهم denir (Kati, 777^b).”

→ *Tîrân; Sehm; Sihâm*

Tîrân تيران [< Far. *tîr* + *ân*]: Oklar.

“... ve ba‘zı uşul-i ḥākî ve pîşrev bu **tîrân**-ı mezkûrânda yumruḡ ṭutma tavrında küşâdda cümlesi yeksân olup... [T. 6891, vr. 57a/17].”

“+*ân*, Farsça ve Arapça kelimelerin sonuna gelen çoğul eki (Kubbealtı, I, 136^b).”

→ *Tîr; Sehm; Sihâm*

Sehm سهم [< Ar. *sehm*]: ¹Ok; ²Yeleksiz ve temrensiz şekilde kumar atışlarında da kullanılan ok.

“... bir aḥbâbımız ceng-i düşmende şaff-ı ma‘releden kāfir-bend olup giderken bir ‘aded **sehm** ân-ı vâhidde üç ‘aded kāfiri türâba nuşşâb edüp gâzî selâmete gelmiş... [M. 918, vr. 8a/2] ... oḡuñ şifâtlaruñ beyân kıılır oḡa **sehm** dêrler... [A. E. 2229, vr. 33b/5].”

“Ve kumar okuna denir ki onunla mukâra‘a olunur, yeleksiz ve temrensiz sâde olur. نبل *nebl* kelimesinin müfredidir ki ‘Arabî oka denir, Fâriside *tîr* denir (Ḳâmûs); Ok (Vankulu).”

→ *Tîr; Tîrân; Sihâm*

Sihâm سهام [< Ar. *sehm*]: ¹Oklar; ²Baş ok diye de adlandırılan seçilmiş ok.

“... **sihâm**... a‘lâ olmak üzere cinsinden mümtâz olarak ayrılmış tîre dêrler fî zemânına bizim *baş oḡ* ta‘bîr êdîgimiz mişâl... [T. 6891, vr. 114a/18] ... **sihâm**... tedḡîḡ olunmuş oḡ ya‘nî eyü olmak üzere ördelenmiş oklardır... [TSMK 1417, vr. 25b/6 Emiri 914, vr. 17b/16] ... ḡurâblar keşret bulup ‘Âdem’iñ zirâ‘larını ekl êylediler binâ‘en-‘alâ Ḥaḡḡ Te‘âlâ cennetden ḡavs ve **sihâm** ve veter irsâl êyledi... [M. 918, vr. 5b/2].”

“Sehm سهم’in cem‘i oklar ma‘nâsına (Vankulu); Sehm سهم ok ve nasip. Cem‘i *sihâm* ve eshüm ve sehmân gelir (Ahterî, 493^b).”

→ *Tîr; Tîrân; Sehm*

Nuşşâb نُشَاب [< Ar. *nuşşâb*]: Yeleği ve temreniyle standart bir Arap oku.

“...ve bir rivâyet de oldur kim Cebra‘il geldi Âdem ‘aleyhi’s-selâma dèdi ḡuzhâ ve nuşşâb ve ol ḡuş adıdır. Süryân dilinde ve andandur kim ‘arab oklara **nuşşâb** [dêr]... [R. 1932, vr. 4a/2] ... **nuşşâb** aḡa dêrler kim yünî ve demreni ola [R. 1932, vr. 32b/8] ... ya‘nî oḡuñ şifâtların beyân êder oḡa ... **nuşşâb**

dérler [A. E. 2229, vr. 33a/5] ... **en-niṣāb** ‘Arabîdür oğdur... [TSMK 1417, vr. 27b/10; Emiri 914, vr. 19a/1].”

“Arabların kullandıkları oka denir, نَبْل *nebl* ma‘nāsına (Kāmūs).”

→ *Neble; Rıṣāḳ; Nikāyetu’llāh*

Neble نَبْل [*< Ar. neblet*]: Araplara ait ok.

“... oğa ... **neble** ... dérler... [Selimiye, vr. 17b/5].”

“Nebl, oklara denir, سِهَام *sihām* ma‘nāsına. Ve bu cem‘dir, lafzın dan müfredi yoktur; alā-kavlin müfredi نَبْلَة *neblet*’tir, تَمْر *temr* ve تَمْرَة *temret* gibi; cem‘i أَنْبَال *enbāl*dir ve نِبَال *nibāl*’dir, سِهَام *sihām* vezninde ve نُبْلَان *nublān*’dır nūn’un zammıyla. Şārihin beyānına göre نَبْل *nebl*; Arabların kullandıkları oka mahsūstur ve ‘inde’l-efsah lafzından müfredi yoktur, müfredinde سَهْم *sehm* derler (Kāmūs).”

→ *Nuṣṣāb; Rıṣāḳ; Nikāyetu’llāh*

Rıṣāḳ رِشَاق [*< Ar. riṣḳ / reṣḳ*]: Araplara ait ok.

“...oğa ... **rıṣāḳ** dérler [Selimiye, vr. 18a/4].”

“İsmdir, atılan oka denir (Kāmūs); Ve نَبْل *nebl* nūn’un fethi ve bā-i muvahhadenin sūkunuyla ok ma‘nāsına (Vankulu); Atılan ok (Ahterī, 411^b).”

→ *Nuṣṣāb; Neble; Nikāyetu’llāh*

Nikāyetu’llāh نِكَايَةُ اللَّهِ [*< Ar. nikāyet; allah*]: Yaradan’ın gücünün yansıması olarak Arapların oka verdiği anlamlardan biri, ok.

“... ‘Arab oğ için **nikāyetu’llāh** demişlerdür... [TSMK 1417, vr. 27b/13; Emiri 914, vr. 19a/21].”

“A‘dāyı kırıp geçirmek ma‘nāsınadır (Kāmūs); Katl etmek ve yaralamak (Vankuku).”

→ *Nuṣṣāb; Neble; Rıṣāḳ*

Ehze اهز [*< Ar. ehza* ‘]: ¹Sert ve delici ok; ²Ok çantasında kalan son ok.

“... **ehze** ‘gāyet şiddetli seyr édüp darplı ve delici tîre **ehze** ‘dâyüp... [T. 6891, vr. 114a/15] ... **ehze** ‘gāyet hiddet ile delici ve darplı oka dérler... [TSMK 1417, vr. 25b/17; Emiri 914 vr. 17b/9].”

“Terkeşte en sonraya kalan oka denir, gerek iyi ve gerek kötü olsun ‘alā kavlin terkeşte olan okların pek alāsına denir (Kāmūs); Şol oktur ki kuburda cümle oklardan sonra kala gerek iyi olsun gerek yaramaz olsun (Vankulu); Tirkeş içinde geriye kalan ok (Ahterī, 116^b).”

→ *Hezā* ‘

Hezā هَزَاع [*< Ar. el-ehzā* ‘] Oklukta sona kalan ok.

“... **hezā** ‘tîrkeşte yalnız kalan tîre dérlermiş... [T. 6891, vr. 115a/10] ... **hizā** ‘ol oğdur ki yalnız tîrkeşte çala... [TSMK 1417, vr. 27b/12; Emiri 914, vr. 19a/3].”

“Terkeşte en son sonraya kalan oka denir, gerek iyi ve gerek kötü olsun (Kāmūs); Şol oktur ki kuburda cümle oklardan sonra kala gerek iyi olsun gerek yaramaz olsun (Vankulu); One remaining (arrow in a quiver) (Johnson, 1391^b).”

→ *Ehze* ‘

Çavuş oku **چاوش اوکو** [< Tr. *çav* - *uş*; *ok* + *u*]: Temreni findık şeklinde tek parça delikli kemikten olan, atıldığında ıslık çalar gibi ses çıkararak gittiği ve diğer oklara nazaran daha ağır olduğu için takibi kolay olan haberleşme oku.

“... **çavuş oku** ... ve findık resminde yek-pāre kemikten çevrilüp bir tarafı geziñ ve tiriñ ucuna münāsib ince olup şoya taqılur mişāl tīre geçürilüp ve temren mişāl sivrice ucuñ yanından vasat-ı tīre doğrı ince maţkāb ile münharif delinüp pūṭaya taqılmış olursa çavuş dērler ibtidā’ atarlar ıslık çalarak havalanup vesā’ir tīrler gibi de gider hevā gezlerine urulursa aqdem ta’rif olunan qurşun qonılan gez gibi ziyāde hevā lanur düzende mezkūr gibi ağırca olmağla ziyāde gider ve hevālanur düzende mezkūr gibi ağırca olmağla ziyāde gider ve hevāda ıslık çalarak gezinür ve devşirmeleri müşkil ise de letāfeti inkār olunmaz dēmişler... [T. 6891, vr. 112a/4].”

“Çavuş < ETü. Bağırğan, çeşitli askeri ve idari görevlilere verilen ad; < ETü *çav-seslenmek, ünlemek + Iş. Çeşitli tarih dönemlerinde görülen unvanların ortak yapısı “bağırarak emir vermek” eylemidir. ETü. çav “ses, nida” adı mevcut olmakla beraber *çav-fiili kaydedilmemiştir. Ancak Kaşgarî’de çavıġ “kamçı sesi”, çavık- “ünlemek” görülür (Nişanyan, 145^b); *Çavuş oku*, yarışlara başlanırken rüzgâr durumunu kontrol etmek için atılan, soyasında açılan meyilli delik sebebiyle ıslık çalar gibi ses çıkardığı ve yavaş uçuğu için kolayca tâkip edilebilen bir ok çeşidi (Kubbealtı, I, 549^a).”

→ *Kılavuz oku; İbrîş*

Kılavuz oku **قلاوز اوکی** [< Tr. *kılavuz*; *ok* + *ı*]: ¹Hava durumunu tespit için kullanılan ok;

²Menzil atışlarında da kullanılan ok.

“... ba’dehū cümleden evvel atılan oqa **kılāvuz** ta’bīr ederler [TTK Y/546, vr. 425a/...] ... Deve Kemāl dünyādan aḥirete gıtdikden soñra Deve Kemāl’den aşurı taş diken Hevāndelen Şolaq Bālī’dür ve Şolaq Bālī ol Yıldız yerin **kılāvuz okı**yla atmışdır... [İÜ.6923 vr. 20a/12-13].”

“Kılāvuz< ETü. Kulābuz << ETü. *kulavuz* yol gösteren, rehber. Türkçe sözcük en erken İbn Faḍlān’ın M 921 yılında Volga Bulgarları arasında yaptığı yolculuk bağlamında kaydedilmiştir. Doerfer 3:1504 bir İrani dil olan Harezmceden alıntı olduğunu savunur (Nişanyan, 442^a); Rüzgâr etkisiyle ıslık gibi ses çıkardığı için hava durumunu anlamak üzere atılan çavuş oku. İbrîş oku, çağırğan ok, ötgün ok da denirdi (Kubbealtı, II, 1693^b); hava durumunu anlamak için atılan çavuş ve ibriş oku (Yücel, 457).”

→ *Çavuş oku; İbrîş*

İbrîş **ابريش** [< ?]: Atıldığında daha yavaş gittiğinden diğer hedef oklarının atışları sırasında meydana gelen oku yayda kilitlemek hatasının (fesād-ı mandal) nedeninin anlaşılıp önlem alınmasını sağlayan kılavuz oku.

“... hevā gezi ve sā’ir tīr-endāzī meşkinde dañı ba’zan **ibrîş** ta’bīr olunan tīr atılarak mandala nizām vērerek sa’y lāzımdır zīrā ibrişin icādı fesād-ı mandalı temyīz içündür dēmişler... [T. 6891, vr. 56b/13] ... pūṭa ḥadde pūṭası āzmāyiş-i ‘ādī ḥākī, qarabaṭak... bu tīrleriñ dañı şıġmadığı meydānda meşq terk olunmasın dēyü **ibrîş** nām tīri icād etmişler şiddet-i şitāda ṭorba meşqi mişāl ve cümlesinde menzil-i müsābaqat tīrlerine birer menfa’at der-kār olup ṭorbada yumruk, gezde küşāda fevā’id misillü **ibrîş**de dañı fesād-ı

mandal nümāyān olur. Ma'lūmdur ki küşād ān-ı vāhidde icrā' olunur bir hāl olmağa fesādını atan göremedigidinden bilemeyüp bağan daḥı fark-ı temyīz etmesi müşkildir *ibrīş* sâ'ir tırlar gibi şiddet-i seyr etmeyüp baḥıyyü'l-ḥareke olduğundan küşād darbından ḥalāş ile seyr-i āheste temāşā olunup sebeb-i fesād mandalın uşul-i fenne muḥālif kaḅḅı ḥareketinden olduğu bu ibriş ile bilindiği bundan aḅdemde taḥrīr olundu idi... [T. 6891, vr. 111a/10].”

→ *Çavuş oku; Kılavuz oku*

Çam ok **چام اوق** [**Ar. şem** ; **Tr. ok**]: Çamdan māmül ok.

“... ḅamış okı[nı] **çam okı**na ḅamış okı Mīr ‘alem Aḅmed Ağa baḥḥāl etdürmişdür ḅamış okı bir dānesi bir altuna **çam okı** yarum ğuruşa cümle atıcılar çamdan ok atmağa mübāşeret edüp ḅamış baḥḥāl oldu... [Lala İsmail Nr. 559, vr. 13a/7].”

“< Ar. şem ‘ ‘mum’ dan; şem ‘ > şam > şam ağacı ‘ ‘çıra ağacı’ > çam ağacı, kısaltma yoluyla çam; halk ağızında şam olarak da geçer. Kelime Yunanca’ya ve Balkan dillerine de girmiştir. Çamgiller denen büyük bitki familyasını meydana getiren, iğne yapraklı, reçineli ağaçların ortak adı. Muhtelif cinsleri ak çam, ala çam, Amerikan çamı, çıralı çam, fıstık çamı, Halep çamı, kara çam, katran çamı, sarı çam, yalı çamı gibi isimlerle anılır (Kubbealtı, I, 531^b); Yurdumuzda birçok türü yetişen bir orman ağacı (Pinus). Yerel ağızlarda *şam* ve *ışam* olarak geçer. Kıbrıs ağızında da şam biçimi kullanılır. ~Az. *şam*. Azeri alanında *şamağacı* biçimi de geçer. Eski Kıpçakçada *şam* olarak kullanılır. Arapçadan kalma bir alıntı olduğu anlaşılıyor (Ar. *şam* ‘ ‘mum’). Başlangıçta Türkçede *şam ağacı*, yani ‘mum ağacı’ kullanıldığı açıktır. Daha sonra *şam* > *çam ağacı* adıyla *ellipse* yoluyla *şam* > *çam*’a dönüşmüştür. Çağdaş diyalektlerin büyük bir bölümünde çam ağacına *karagay* adı verilir: -Kzk karagay. -Kklp karagay. -Krg. karagay ‘ak çami köknar’; kızılkaragay ‘çam’. -Nog. karagay. -Tel, Şor, Sag karagay. -Bşk karagay. Bu adın Moğolcadan alındığını biliyoruz. Çağdaş diyaleklerde dar bir alanda *narat* adı da ‘çam’ olarak kullanılır: TatK *narat*. -Bşk *narat*. Bu adın da Moğolcadan geldiği anlaşılıyor. Tuvacada ‘çam’ olara *xadı* adının geçtiğini görüyoruz. Hakaşçada *xara* ve *xazı* adları geçer. Çuvaşçada *xır*, Yakutçada ise *xırıya* adı kullanılır. Yakutçada *bās* adı da ‘çam’ olarak geçer. Çuvaş ağızlarında *yaxtā* biçimi de göze çarpar. Karaçaycada ‘Tanne’ olara *balas* adı da geçer. Kürtçe *çam* ‘pin, sapin’ biçimi Türkçeden alınmıştır. Türkçeden Bulgarca, Sırpça, Arnavutça, Rumca, Rumence gibi Balkan dillerine de *çam* olarak geçmiştir (ETDES, 95^b-96^a).”

→ *Sāz telli; Koğaz; Peleng; Kaba telli*

Sāz telli **ساز تلی** [**Tr. sāz**; **Erm. tel**; **Tr. + li**]: Yaklaşık 16.5 gr. ağırlığında, sarı ve beyaz renklerde çeşidi olan, sık ve ince çizgili, sert ve pürüzsüz yapılı çamdan māmül ok.

“... ve cemī ‘ memālikde olan ve bilād-ı mezkūrda olan çamlarında envā ‘ı olup **sāz telli**... nev ‘i meşhūrdur ki **sāz telli** ağacıḅ telleri ince ve şıḅ ve mevcleri ḥurde ve çıbuḅı şıḅı olana ta ‘bīr ederler ve bu evşāf ile mevşūf olup temām-ı tīr yapı olup endāmına nazar olınduḅda ḥadde ta ‘bīr olunan ölçü muḅtezāsınca beş dirhem zann olunan tīr ... [T. 6891, vr. 105a/1-2] ... ve sarı ve beyāz renklü **sāz telli** de bulunur a ‘lā tīr çıbuḅununun delīli bu ta ‘rīflere muḅābaḅatından mā- ‘adā ḥaḅebi şulb ve muḅkem bu budaksız ve ḅarşılıksız olup nazar olınduḅda mūcib-i ḥālḅiyyet mūcellā ve rūşen görine ya ‘nī bir veche-i maḥlūb cilā almağa cisminde isti ‘dād-ı tāmm olduğu āşıkār ola ... [T. 6891, vr. 105a/10-11].”

→ *Çam ok; Koğaz; Peleng; Kaba telli*

Koğaz **قوغاز** [< ?]: Yaklaşık 12.8-14.5 gr arası değişken ağırlıkta olan, ustasının elinde iyi mesafe katedebilen çamdan mâmul ok.

“... ve cemî‘ memâlikde olan ve bilâd-ı mezkûrda olan çamlarında envâ‘ı olup **koğaz** ... nev‘i meşhûrdur ki... vezinde dört dört buçuk gelene **koğaz** ta‘bîr ederler temîz küşâda teşâdüf ederse akrânın ekşer sebkat eder... [T. 6891, vr. 105a/1, 6].”

→ *Çam ok; Sâz telli; Peleng; Kaba telli*

Peleng **پلنگ** [< Far. *peleng*]: Cilalandıktan sonra buğday renkli olan, küçük ve pul pul dalgalarla bezenmiş, hızlı mesafe katedebilen çamdan mâmul oku.

“... ve cemî‘ memâlikde olan ve bilâd-ı mezkûrda olan çamlarında envâ‘ı olup **peleng** ... nev‘i meşhûrdur ki ... ba‘de‘l-cilâ zâten esmerü‘l-levn olup ve mevceleri hurde ve pul pul ebrû gibi görünürse ve telleri ta‘rîf-i evvel vechle olarak sâz telli olduğu hâlde bu nev‘i dağı ekşer yügrük olduğundan tîz-refîriyyet hasebiyle **peleng** ta‘bîr ederler... [T. 6891, vr. 105a/1, 10] ... ve **peleng**⁴⁹ ta‘bîr olunan cubuk ba‘de‘l-ka‘t‘ ru‘tûbet işâbetiyle alaca olan cubuktur... pelengligün yürümege medhâli yokdur ammâ meşhûrî lodosda yürümekdür... [TSMK 626, vr. 4b/12].”

“Umumen alaca ve münakkat nesneye bitariki‘t-teşbih peleng ıtlak olunur (Kati, 586^b).”

→ *Çam ok; Sâz telli; Koğaz; Kaba telli*

Kaba telli **قبة تلى** [< Tr. *kaba*; Erm. *tel*; Tr. + *li*]: Çizgileri kalın ve seyrek, dalgaları kabaca, kolay kolay elde edilemediğinden kıymetli olan en iyilerinin *pişrev oku* yapımında kullanıldığı kaliteli çamdan mâmul ok.

“... ve cemî‘ memâlikde olan ve bilâd-ı mezkûrda olan çamlarında envâ‘ı olup **kaba telli** ... nev‘i meşhûrdur ki ... **kaba telli** ta‘bîri telleri kalın ve seyrek olup mevci dağı kabaca olur ta‘rîf olunan pek a‘lâ nev‘inden be-her nev‘ tîr yapılır lâkin nâdir bulunduğundan fî zemânına nev‘-i a‘lâsın pîşreve tahşîş etmişler... [T. 6891, vr. 105a/1, 14].”

→ *Çam ok; Sâz telli; Koğaz; Peleng*

Kamış ok **قامش اوق** [< Tr. *kamış*; *ok*]: İlk Hindistan’dan ithâl edilen ve birçok ok çeşidinin de ham maddesi olan kamıştan mamûl ok.

“... Hindî **kamış** olup içi tolu boğumu dağı ok boyunca olup cümleye gâlib ola **kamış**dur; hafîf olup gâyet pekdür ol ecluden maqbûldür. Evvel İstâbul’a kamış gelürken çok kamış işlemler tîrkeş ve âzmâyiş ve hâkî ve yeksüvâr ve pîşrev ve cümlesi kamış olduğu ‘aşr olmuş yine ol ‘aşrda bu zîkr olunan okları ağaç ile işlerler imiş sonra kamış bahâlu olmağıla işlemeyüp ferâmüş olınmış... [TSMK 1417, vr. 15b/14; Emirî 914, vr. 10b/13].”

⁴⁹Karasu’da *pelenk* (2022, s. 82).

“Sulak yerlerde yetişen, çok yıllık ve otsu bir bitki (Phragmites australis). ~Az *gamiş*. -Tkm *gamiş*. -Krg *kamiş*. -Kzk *kamis*. -Özb *kamiş*. TatK *kamiş*. -Bşk *kâmiş*. -Alt, Tel *kamiş*. -Nog *kamis*. Tar *komuş*. YUyg *komuş*. Sag *kabis*. -Yak *xomus*. Yakutlar *xomus* yanında *kulusun* adını da kullanırlar. Bu ad Moğolca bir alıntıdır (Moğ *qulusun*). -Çuv *xāmāş*, *xumāş*. Komşu diyalektlerden alınmıştır. En eski çağlardan başlayarak kullanıldığını biliyoruz. Uygurcada ve Orta Türkçede *kamiş* olarak geçer. Eski Kıpçakçada *kamiş* biçimi göze çarpar. Paasonen, Çuvaşça *xāmāl*’ı Tatarca kamıl biçimiyle birleştirmiştir. Egorov da bu birleştirmeyi vermiştir. H. Eren ‘sap’ olarak kullanılan Çuvaşça *xāmāl* biçimini Türkçe *kamiş*’ın karşılığı olarak vermiştir. Clauson da Çuvaşça *xāmāl* biçimini *kamiş*’ın karşılığı olarak değerlendirmiştir. Eren, ? işaretiyle Osetçe kamıl biçimini de Türkçeden kalma bir alıntı olara saymıştır. Leksika yazarları, Räsänen ve Clauson’un köken açıklaması yapmadığını belirterek **ka-* ‘kalmak, yanına koymak’ fiilinden yapılmış olabileceği görüşünü ileri sürmüşlerdir: < **ka-* + *-miş* eki. Türkçe *kamiş* komşu dillere de geçmiştir. Oytrotça ve Teleütçe kuluzun Moğolcadan alınmıştır (ETDES, 254^a).”

→ *Mücevvef ok*

Mücevvef ok **مجوف اوق** [< Ar. *mucevvef*; Tr. *ok*]: İki gezli ve iki tarafı da yünlü, hafif ve içi boş kamıştan yapılan yaklaşık 92 cm olup uygun havaya karşı atıldığında geri atıcısına gelen ok.

“... ol ok *mücevvef* olur bir ucından bir ucına degin ve iki tarafında gez olur ve iki başı yünlü olur üç yünile yâ dört yünile ve anı nişâna atar bigi duta ve çeke doldura çün ikinci yünle erişe şol elini yoķaru kaldura ata ol ok yay kuvvetiyle gider ve andan sonra döner yâ öñünde düşer yâ erdükte ve anuñ dönmesi ok eyü düzüldüğine bağıldur kim ok yeyni ve düz gerek ve iki başı bir birine berāber gerek şöyle kim eger ortasından bir ipligile aşalar terāzū şāhīni bigi tura ba’zı atıcılar ol oķuñ gezi katındağı deligine kıalay kıorlar iki başında ve ba’zı oldur kim atıcı dedüğüümüz oķdan uzunrak eyler ve iki tarafından gez eyleye ve yünle ye iki başını ve anı ata yele kıarşı ve eger gerü dönmeye dedüğüümüz bigi kıurşun kıoya ok gerüsine döner ola şıfatı ol demren ile atan kışıye gerü döne anuñ uzunluğı oķınuñ uzunluğı deñlü iki ola ve anı dört yün ile yünle ye demrenden yañadan tarafları dönmiş ol ve gezinden yañadan yünlemeye ve gezinüñ içinüñ delüğine kıa lay kıoya tā ağır ola her-gāh kim atasın varur gezinden doķunur demreni senden yaña olur ve ba’zı oldur kim ok düzerler kim hevāda atıldığından sonra kıurur ve yeñ ile cevelān eder ol oķı uçdan uca arkırı arkırı dele ve çün hevāya ata ve arkasını yeñe vere ve hevāda ol yeñden cevelān eder kıurur ve andan sonra kim yeñ kıuvvet vermeye düşer... [R. 1932, vr. 93b/1] ... *bir ok* oldur ki içi *mücevvef* olur iki tarafında dağı gez olur iki başdan dağı üç yāñūd dört yünlenür nişāna atar gibi dutarsın ve çekersin çünki temām öbür yeñe dek dola şol elünji yoķaruya kıaldırur atarsın ol ok yay kıuvvetiyle hayli gider sonra döner yā öñinde yāñūd ardına düşer ammā oķ böyle yapılduķdan sonra ortasın terāzū-yı şāhī ile ölçersin berāber gele ve Mışır boyından dört barmaķ ziyāde ola eger bundan sonra gelmez ise biraz kıurşunı senden yaña gezden sonra oķ içinde olan delüğe kıorsan gelür fakır tecribe eyledüm öyledür seyirinüñ kıazrı vardur... [TSMK 1417, vr.; Emirī 914, vr. 59a/16].”

“Mücevvef ok, kamıştan yapılmış içi boş ok (Kubbealtı, 2208a); uzunluğuna kesilmiş ince kamış şeritlerin birbirine yapıştınlarak yapıldığı içi boş ok (Yücel, 464).”

→ *Kamiş ok*

Ḳaṭa' ⁵⁰قَطَع [< Ar. *ḳit* ']: Enli ve adi kamiştan yapılan ok.

“... *ḳaṭa* ' ol okdur ki *ḳaṭ* 'a *ḳaṭ* 'a enlü yapılmış ola *ḳamiş ok* gibi... [TSMK 1417, vr. 26a/16; Emiri 914, vr. 18a/18].”

“*Ḳit* ' Bir ağaçtan kesilmiş dala ve çubuğa denir. Ve kötü ve kemter *oka* itlāk olunur (*Ḳāmūs*)”

→ *Ḳaṭī* ' , *Ḳuṭū* ' , *Aḳṭa* ' , *Ḳaṭā* ' , *Muḳāṭi* '

Ḳaṭī' قَطِيع [< Ar. *ḳaṭī* ']: ¹Enli ve adi kamiştan yapılan ok; ²Ağacın yukarılarından kesilen dallarından yapılan ok.

“... *ḳaṭa* ' ol okdur ki *ḳaṭ* 'a *ḳaṭ* 'a enlü yapılmış ola *ḳamiş ok* gibi *ḳaṭī* ' dahı dërler... *ḳaṭī* ' ol okdur ki ağacın üzerinden ola... [TSMK 1417, vr. 26a/17; Emiri 914, vr. 18a/19].”

“Ve ok yonmak için tasmiim olunmuş ağaç yarmasına ve dala denir (*Ḳāmūs*).”

→ *Ḳaṭa* ' , *Ḳuṭū* ' , *Aḳṭa* ' , *Ḳaṭā* ' , *Muḳāṭi* '

Ḳuṭū' قَطْوَع [< Ar. *ḳuṭū* ']: Enli ve adi kamiştan yapılan oklar.

“... *ḳaṭa* ' ol okdur ki *ḳaṭ* 'a *ḳaṭ* 'a enlü yapılmış ola *ḳamiş ok* gibi *ḳaṭī* ' dahı dërler cemī' *ḳuṭū* ' ... gelür... [TSMK 1417, vr. 26a/17; Emiri 914, vr. 18a/19].”

→ *Ḳaṭa* ' ; *Ḳaṭī* ' ; *Aḳṭa* ' ; *Ḳaṭā* ' ; *Muḳāṭi* '

Aḳṭa' أَقْطَع [< Ar. *aḳṭa* ']: Enli ve adi kamiştan yapılan oklar.

“... *ḳaṭa* ' ol okdur ki *ḳaṭ* 'a *ḳaṭ* 'a enlü yapılmış ola *ḳamiş ok* gibi *ḳaṭī* ' dahı dërler cemī' ... *aḳṭa* ' ... gelür... [TSMK 1417, vr. 26a/17; Emiri 914, vr. 18a/19].”

→ *Ḳaṭī* ' ; *Ḳuṭū* ' ; *Ḳaṭa* ' ; *Ḳaṭā* ' ; *Muḳāṭi* '

Ḳaṭā' قَطَاع [< Ar. *ḳaṭā* ']: Enli ve adi kamiştan yapılan oklar.

“... *ḳaṭa* ' ol okdur ki *ḳaṭ* 'a *ḳaṭ* 'a enlü yapılmış ola *ḳamiş ok* gibi *ḳaṭī* ' dahı dërler cemī' ... *ḳaṭā* ' ... gelür... [TSMK 1417, vr. 26a/17; Emiri 914, vr. 18a/19].”

→ *Ḳaṭī* ' ; *Ḳuṭū* ' ; *Ḳaṭa* ' ; *Aḳṭa* ' ; *Muḳāṭi* '

Muḳāṭi' مَقَاتِع [< Ar. *muḳāṭi* ']: Enli ve adi kamiştan yapılan oklar.

“... *ḳaṭa* ' ol okdur ki *ḳaṭ* 'a *ḳaṭ* 'a enlü yapılmış ola *ḳamiş ok* gibi *ḳaṭī* ' dahı dërler cemī' ... *muḳāṭi* ' ... gelür... [TSMK 1417, vr. 26a/18; Emiri 914, vr. 18a/19].”

→ *Ḳaṭī* ' ; *Ḳuṭū* ' ; *Ḳaṭa* ' ; *Aḳṭa* ' ; *Ḳaṭā* '

Ağac ok اَوَق اَوْق [< Tr. *ağaç* ; *ok*]: Çam ağacından mâmul ok.

⁵⁰“kesmek” anlamına gelen *Ḳaṭ* ' kelimesi ve türevleri olup aşağıda madde başı olarak işlenen *Ḳaṭī* ' , *Ḳuṭū* ' , *Aḳṭa* ' , *Ḳaṭā* ' ve *Muḳāṭa* ' kelimeleri bağlamında değerlendirildiğinde, tıpkı kamiş okunun yapılış aşaması gibi parça parça kesilip sonradan bu parçaların yapıştirılarak yapıldığı ve bu işlem sırasında enli hâl alan bir ok türü olduğu anlaşılmaktadır.

“... ehl-i kabza olan pehlivānlar bu Berli Karagöz’e *ağac ok* atmak müyesser olmayup durur idi... [İÜ. 6923 vr. 5b/12].”

“Çam ağacından yapılan her çeşit idman, meşki hedef ve menzil oku. 16. yüzyıla kadar her çeşit ok kamıştan yapılırdı. Yeterince kamışlık ok bulunamaması, çok pahalıya mal olması yüzünden sonraları sadece ağaç ok kullanılmıştır (Yücel, 441).”

Şevhaṭ⁵¹[okı] شَوْحَطُ [< Ar. *şevhaṭ*]: Dağ diplerinde ve çukur yerlerde yetişen kayın ağacından yapılan ok.

“...evvelā ok ne maḳūle ağacdan olur maşriḳ halkı *şevhaṭ* ağacından yaparlar imiş ki aṅa ḫalenc daḫı dەرler kayın ağac olmak gerekdür... [TSMK 1417, vr. 15a/2; Emiri 914, vr. 10b/5].”

“Bir cins ağaçtır ki ondan yay düzerler, ‘alā-kavlin نَبْعُ neb’ ağacından bir ev’dir yāhūd شَوْحَطُ *şevhaṭ* ve نَبْعُ neb’ ve شَرِيَانُ şiryān üçü de bir şecerdir; tīb-i menābitleri hasebiyle isimleri muhtelifdir. Dağ tepesinde biterse نَبْعُ neb’ ve dağ eteklerinde biterse شَرِيَانُ şiryān ve dağ diplerinde ve çukur yerlerde biterse شَوْحَطُ *şevhaṭ* derler. İşbu نَبْعُ neb’ Türkîde kayın ağacı ve koğuş ağacı dedikleridir ki ondan yay ve *ok* düzerler; Akça ağaç dedikleridir ki Fārisîde *buşcîr*⁵² denir, ok ve yay düzerler (Kāmūs).”

Senederi⁵³ سَنَدَرِي [< Ar. *senderiyy*]: Darp atışlarında kullanılan, kayın ağacından yapılma, ucunda katıksız ve temiz bir temreni olan ok.

“... *senederi* darbdur seneder ağacına sebt ile... [TSMK 1417, vr. 26a/2; Emiri 914, vr. 18a/7].”

“Bir cins oktur ki سَنَدَرَةُ *senderet*’e mahsüstür. Ve سَنَدَرَةُ *senderet*⁵⁴ bir cins ağaçtır (Vankulu); Ve be-gāyet sâf ve berrāk olan temrene denir (Kāmūs).”

⁵¹A.g.e.’de *şühut* (2013, s. 40); Kesimli’de *şavhaṭ* (2017, s. 80).

⁵²*Buşcîr* بشجير < Ar. Bir şecerdir, be-gayet sulb olmakla ondan yay düzerler. Arabîde neb’ (نَبْع) derler teb’ vezninde. Bu şeceri çitlembik ağacının kuhi kısmıyla tefsir ederler. Bazılar akça ağaç ile ki pamuk ağacı dedikleridir, halen İstanbul’da Boğaziçi’nde Hünkar İskelesi nam mesirede bir tanesi meşhudumuz olmuştur. Ekser ehl-i lügat *kayın ağacı*yla beyan ederler. Hedeng ve ğûş dahi derler, halkın koğuş yayı ve oku dedikleri merkum ğûş galatıdır (Katı, 103^b). Hem Kāmūs’daki hem de *Burhān-ı Katı*’daki açıklamalarda görüldüğü gibi “kayın” ve “akçaağaç” için aynı kelimeler kullanılmış ancak çoğunluğun *kayın* ağacından yana olduğu da özellikle dile getirilmiştir. Genel kabulden ötürü biz de yapılan okun ham maddesi olarak kayın ağacı karşılığını tercih ettik.

⁵³*KR*’den tanıkladığımız bu terimi, eseri yayıma hazırlayan Uçar yüksek ihtimalle yazmada Arapça bir beyitin peşi sıra geldiğinden beyite dâhil düşünerek bir terim olarak değerlendirmemiş ve bu yüzden de çalışmasının son bölümü olan *gramatikal dizin* kısmına almamış. Bunun yerine aslında *kayın ağacı* anlamına gelen *seneder* < *senderet* kelimesine yanlış bir karşılıkla da olsa dizinde yer vermiş. Belki de burada bir okçuluk terimi olarak *senederi* < *senderiyy*’i *seneder* + *i* şeklinde yorumladı (?) ya da sadece basit bir dikkatsizlik sonucu değerlendirmeye almadı. Dizinde yer verdiği *seneder* içinse “< Ar. Ağaç adı. Çam fıstığı ağacı (?) (2013, s. 386^b)” karşılığını vermesi yanlıştır. Soru işaretleriyle karşılaşmasından kendisinin de kelimeye şüphayle yaklaştığı anlaşılıyor. Uygun anlam, hemen alttaki dipnotta da verdiğimiz gibi Osmanlı dönemi ok ve yay yapımında sıklıkla kullanılan *kayın ağacı* olmalıydı.

⁵⁴Ve bir güne şecer ismidir ki ondan yay ve ok düzerler; bu şecer Fārisîde ğûş ve Türkîde *kayın ağacı* dedikleri metin ağaçtır (Kāmūs).

Ḳazā okı قضا اوقی [< Ar. ḳadā; Tr. ok + ı]: Okçuların piri Sa'd b. Ebî Vakkas tarafından Allah için atıldığına ve Hz. Muhammed'in düşmanlarını öldürmek için yerle gök arasında gezdiğine inanılan ölüm oku.

“... Sa'd 'ādet-i ḳadīme üzre evvel üç ok atdı idi. Soñra Ḥazret-i Resūlū'llāh için ve Ḥazret-i Ḥasan için ve Allāhu Te'ālā için üç ok dañı atdı idi. Cümlesi altı ok oldu idi. Bu altı okuñ pūta tarafında beşi bulunup biri bulunmadı. Cibrīl-i Emīn gelüp eyitdi yā Resūlū'llāh ol bulunmayan ok Allāh emriyle atılan okdur. Ol Allāh Te'ālā emriyle atılan oka Allāh-ı Te'ālā emr êtdi. Yêr ile gök arasında gezer yürür düşmenlerüñe toñunmak için Allāh-ı Te'ālā ol okı **ḳazā okı** êtdi ki nā-gāh düşmenlerüñe toñına... [Fezā'il-i Remy İnebey Ktp., 16 Or 664 vr. 21b/7].”

“Katl ma'nāsına da gelir (Vankulu).”

Tīr-i nā-gehānī تیر ناکهانی [< Far. tīr; nā + gehān + ī]: Kim tarafından, nereden atıldığı belli olmayıp ansızın çıka gelen ok.

“... kāfirler der-bendūñ ağızını alup durmuş ve kāfir[ler] müslümānlardan ol ḳadar ırakda imiş, top dañı êrmez imiş, eyle olsa pehlivān 'Alāeddīn ileri gelüp yayı āletle ḳurup bismillāh niyyet-i ḡazā êdüp kāfirūñ alayına bir ok atmış. Kāfirūñ cem'iyetine yetişüp üç kāfirūñ birbirinūñ üzerine rāst gelüp üçinden bile urup öte geçüp üçini bile depelemiş, kāfirler bile bu işi görüp be-ḡāyet ḳorkup bir **tīr-i nā-gehānī** gelüp bir nicesini yırtdı, helāk eyledi... [İÜ.6923 vr. 42b/3]... bir **tīr-i nā-gehānī** yeri nereden gelüp ḳancuru gitdüñin kendi dañı bilmezdi... [İÜ.6923 vr. 39a/19].”

“Nā-gehānī, birden bire ansızın ortaya çıkan (Kubbealtı, II, 2315^a).”

→ 'Urūb

'Urūb⁵⁵ غروب [< Ar. ?]: Kimin attığı belli olmayıp ansızın gelen ok.

“... '**urūb** kim atdığı ma'lūm olmıyan tīre ... [T. 6891, vr. 114b/3] ... '**urūb** ol okdur ki gelip düşti yā vère yā vèrmeye kim atduğı ma'lūm olmaya Türkīde **tīr-i nā-gehān** dèdikleridür... [TSMK 1417, vr. 26a/16; Emiri 914, vr. 18a/16].”

→Tīr-i nā-gehānī

Afvūḳa⁵⁶ أفوق [< Ar. efvaḳ]: Gezi kırılmış ok.

“... **afvūḳa** gezi kırık oka dèrler... [TSMK 1417, vr. 25b/1; Emiri 914, vr. 17b/12].”

“Gezi kırılmış oka denir (Ḳāmūs); Şol oktur ki gezi ufanmış ola (Vankulu); *Efvük*, gezi ufanmış ok (Ahterī, 88^b); Broken-notched (arrow) (Johnson, 132^b).”

→ *Nekes*

⁵⁵Telhīs'te 'Arūb (2010, s. 345) ve KR'de 'arūb (2013, s. 50).

⁵⁶KR'de *afvūḳa* (2013, s. 49). Her iki nüshasında da harekeli olacak şekilde yazılmış olan terimi, harekelerine göre doğru olduğunu düşündüğümüz şekilde değerlendirdik.

Nekes نَكَس [< Ar. niks]: Gezi kırıldığı için temren kısmı gez yapılıp kırılan tarafına temren takılan ok.

“... *nekes* gezi kırılmış oğdur... [TSMK 1417, vr. 27a/9; Emirî 914, vr. 18b/21].”

“Şol oka itlāk olunur ki gezi ufanmakla yukarısı aşağı çevrilmiş ola (Kāmūs); Şol oktur ki yukarısı ufanmağın aşağısı yukarı ve yukarısı aşağı kılına (Vankulu); Gez’i kırılıp üstü alt yapılmış ok (Ahterî, 1040^b); (An arrow) broken at the notch (Johnson, 1332^a); (An arrow) broken at the notch, and therefore turned so that the lower end becomes top and receives the head (Steingass, 1422^b).”

→ *Afvūka*

Dört kīrāt دَرْت قِيرَات [< Tr. dört; Ar. kīrāt]: Atış anında atcının yayın kabzasını tutan sol el yumruğuna gelmeden kabza ardına yakınken atılan ok.

“... yumruğa gelmeyüp kabzanuñ arkası hizāsından atılan tīre *dört kīrāt* ... ta ‘bīr étmişler... [T. 6891, vr. 47b/23].”

Yigirmi dört kīrāt يَكْرَمِي دَرْت قِيرَات [< Tr. yigirmi > yirmi; dört; Ar. kīrāt]: Atış anında atcının yayın kabzasını tutan sol el yumruğu üstünden atılan ok.

“... yumruğa gelmeyüp kabzanuñ arkası hizāsından atılan tīre *dört kīrāt* yumruğa gelene *yigirmi dört kīrāt* ta ‘bīr étmişler ya ‘nī nihāyet-i hisābdur... [T. 6891, vr. 47b/23].”

‘Uşul عُصْن [< Ar. a ‘şal] Eğri ok.

“... ‘*uşul* eğri oğdur... [TSMK 1417, vr. 26a/11; Emirî 914, vr. 18a/14] ... ‘*uşul*⁵⁷ eğri olan tīre... [T. 6891, vr. 114b/1].”

“Ve eğri oka denir; Cem’i عُصْن ‘*uṣl*’dür ‘ayn’ın zammıyla (Kāmūs); Eğri oklar (Ahterî, 639^b); Crooked (arrows) (Johnson, 858^b; Steingass, 852^a).”

→ *Halīt*

Halīt حَلِيْب [< Ar. halīt]: Eğri çamdan yapılan ok.

“... *halīt* ol oğdur ki çamı dağı eğri olup doğrultmakla ile olamaya... [TSMK 1417, vr. 25b/13; Emirî 914, vr. 17b/21].”

→ ‘*Uşul*

Bahşer بَحْشَر [< Ar. ?]: Ağır oklar.

“... ağzefün ħalef[i] *baḥşer* ağır oğlardır... [TSMK 1417, vr. 25b/4; Emirî 914, vr. 17b/14].”

→ *Sülüş*

Sülüş (?) ثَلْث [< Ar. ?]: Ağır oklar.

“... *sülüş* ağır oğlardır... [TSMK 1417, vr. 25b/4; Emirî 914, vr. 17b/14].”

⁵⁷*Telhîs*’te ‘*Asal* (2010, s. 345).

→ *Bahşer*

Hābiz⁵⁸ **حابِض** [*< Ar. ḥābiz*]: İhtiyaç hâlinde okçunun elinin altında hazır bulunan, işine yarayan ok.

“... *ḥābiz* nef‘i görülen okdur... [TSMK 1417, vr. 25b/8; Emiri 914, vr. 17b/17].”

“An arrow which falls before the archer (Johnson, 459c).”

Haştb⁵⁹ **حَشِيب** [*< Ar. ḥaṣṭb*]: ¹İyi cilalanmamış ok; ²Atıldığında havadayken görülen ok.

“... *ḥaṣṭb* ol okdur ki atıldığı vakt hevālandığı zemān görünür... [TSMK 1417, vr. 25b/11; Emiri 914, vr. 17b/20].”

“Oka denir ki henüz hoşça perdāht olmaya (Kāmūs); Ve şol oktur ki kemāliyle perdāht olmaya (Vankulu).”

→ *Şanī‘*

Şanī‘ **صَنِيع** [*< Ar. ṣanī‘*]: Bakımı yapılarak cilâlanan tahrip gücü yüksek ok.

“... *ṣanī‘* ol okdur ki yeri yırtar... [TSMK 1417, vr. 26a/7; Emiri 914, vr. 18a/12].”

“Ve mücellā ve mücerreb kılıca ve *oka* itlāk olunur (Kāmūs); Polished and proved (scimitar or arrow) (Johnson, 794^b; Steingass, 794^b).”

→ *Haştb*

Rākmiyyāt **رَاقِمِيَّات** [*< Ar. raqmiyyāt*]: Medine’ye özgü oklar.

“...*rākmiyyāt* ol oklardır ki Medīne-yi Münevvere’ye mensüb yerde olmakla ile... [TSMK 1417, vr. 25b/16; Emiri 914, vr. 18a/3].”

“Şol oklardır ki Medīne-i münevvere’de bir mevzi’e mensūbdur (Vankulu).”

Müfta‘al **مُفْتَعَل** [*< Ar. mufta‘al*]: Kötü kesilip yontulduğu için tercih edilmeyen ok.

“... *müfta‘al* ol okdur ki ḥased yüzinden atmazlar... [TSMK 1417, vr. 27a/14; Emiri 914, vr. 18b/10].”

“Badly-trimmed (arrow) (Johnson, 1223^a).”

¹Kadaḥ⁶⁰ **قَدَح** [*< Ar. kidḥ*]: Kumar oku olarak da kullanılan yeleksiz ve temrensiz ok.

⁵⁸KR’de *şāyız* (2013, s. 49). Uçar, yazmadaki el yazısı stili gereği kelime başını sad (ص) ile karıştırmış olmalı. Terimin geçtiği satırın hemen öncesine ve sonrasına bakıldığında ḥa (ح) ve ḥı (خ) ile başlayan ok türlerinin adlarının sıralandığı görülecektir. Yani bu satırlar arasında sad (ص) ile başlayan bir terimin yazılmayacağı kanaatindeyiz. Ve yine *şāyız* okuyuşunu kabul etsek bile herhangi bir başka kaynakta tanımlayamıyoruz. Ya bir dikkatsizlik sonucu ya da kelimeyi anlamsız bulduğundan olsa gerek Uçar, çalışmasının *gramatikal dizin* kısmına kelimeyi almamış.

⁵⁹A.g.e.’de *ḥaṣṭb* (2013, s. 50). Yazmanın her iki nüshasında da bâriz bir şekilde ḥa (ح) ile kayıtlı ancak gerek bağlam gerekse dönem lügatleri tanıklığında ḥı (خ) ile olmalı.

⁶⁰Uçar’da terimin geçtiği cümle:

“... vākdaḥ ol okdur ki yunılıb demreni yunılmış ola.” (2013, s. 50).

KR’nin bildiğimiz iki nüshası var ve bunlardan Uçar’ın yayımında esas aldığı nüsha olan Emiri 914’te özel anlam taşıyan ve genellikle çalışmamızda terim olarak değerlendirebileceğimiz kelimelerin üstüne

“... ve **kaḍah** ol oḡdur ki yonulup demreni yonulmuş olan... [TSMK 1417, vr. 26a/18; Emirî 914, vr. 18a/20] ... [oḡuḡ] yaluḡuz aḡacına **kaḍah** d̄erler... [R. 1932, vr. 32b/9] ... oḡa ... **kaḍah** d̄erler... [A. E. 2229, vr. 33a/4].”

“Henüz yelek ve temren geerilmemiř oka denir. İbn Eřir bu resme tertib eylemiřtir ki ok kısmı ibtidā kesildikte **kit** denir, ba‘dehū yolunduktan sonra **bery** denir, doḡruduktan sonra **kidh** ve temren ve yelek geerildikten sonra **sehm** denir. İntehā. Kumar okuna **kidh** dedikleri bu cihettedir. Cem‘i **kidāh** gelir, kāf‘ın kesriyle. Ve cem‘-i killeti **aḡduh** gelir ve **ekādih** gelir ki cem‘ü‘l-cem‘i olacaktır (Kāmūs); řol oktur ki henüz yeleklenmemiř ola ve temrenlenmemiř ola. Ve kumar okuna dahi **Kidh** derler (Vankulu); Yeleksiz ve temrensiz ok ve sihām-ı meysirden yedinci sehm ki kidaḡ-ı mu‘allā derler (Ahterī, 748^b); Yelek ve temren konulmamıř oktur (LL, 501^b); An arrow ere it has received head or wing. An arrow employed in drawing lots (Johnson, 952^a); An arrow before being feathered and provided with a head; an arrow employed in drawing lots or gambling (Steingass, 957^a).”

Maḡlak **meḡlak** [< Ar. *miḡlak*]: Kumar oklarından olup atışta yedinci gelen ok.

“... **maḡlak** cümle oḡlara ismdür... [TSMK 1417, vr. 26b/19; Emirî 914, vr. 18b/14].”

“Kumar oklarından bir ok yāhūd kumar taz‘if olduktan yedincide gelen oka denir (Kāmūs); Sehm-i meysir ma‘nāsına (Vankulu); Sihām-ı meysirden bir sehm (Ahterī, 949^b); Any of the arrows used in games of chance. The seventh gaming arrow (Johnson, 1220^c; Steingass, 1281^b).”

Muḡabberāt **muḡabberāt** [< Ar. *muḡabber* + *āt*]: Aḡacının her kısmı orantılı, standart yontulmuş ok(lar).

“... ve bundan ġayrı **muḡabberāt** oḡları vardır... [TSMK 1417, vr. 83b/15; Emirî 914, vr. 60a/3].”

“Ve güzel ve mevzūn yonulmuş oka denir (Kāmūs).”

şem‘ endām **şem‘ endām** [< Ar. *şem‘*; Far. *endām*]: Yelekten hemen sonrası incecik, ortası şişkin ve temrene doḡru -farenin kuyruḡu gibi- gittikçe incelen ok.

“... **řem‘ endām** ... boḡazı incerek gövdesi toḡa olup gitdükçe fāre kuyruḡu ola... [TSMK 1417, vr. 16b/19; Emirî 914, vr. 11b/1] ... **řem‘ endām** boḡaz ince ve tūlünden üçde bir baḡşı tavḡ olup hemān fāre kuyruḡu ta‘biri incelür ve behar kaḡı nev‘ olursa bedenden gezi kalın olmayup sinik olmaḡda cümle müttefiklerdir ve hevā gezi endāmda tırlere muḡālif olup bař pāresi ittiřālınden alınlaşarak netice bulur... [T. 6891, vr. 106b/10].”

→ *Kiriş endām*; *şarz-ı ḡāř*; *Ėg endām*

okuyanın dikkatini çekmek için uzun siyah mürekkep çekilmiş; bir diğer nüshası olan TSMK 1417’de ise bu tarz kelimeler, doḡrudan kırmızı müreklele yazılmak suretiyle dikkat çekilmiş. Emirî 914’te, terimin hemen öncesinde gelen vāv (و) da uzun çizginin altında kalmış, TSMK 1417’de de kırmızı müreklele yazılmış. Bu durum, Uçar’ın kelimeyi yanlış yorumlayarak vāv (و)’ı *kidh* kelimesine dahil edip *vaḡdah* şeklinde okumasına neden olmuş olmalı. Ancak, çalışmanın dizinine bir dikkatsizlik sonucu olsa gerek bu kelime alınmamış. Terimin ne olduḡu daha net anlaşılsın diye cümlelerin devamında da düzeltmeler yapmayı gerekli gördük: ‘yonulup’ deḡil yon-‘yontmak’dan ‘yonulup’ olmalı:

“... ve **kaḍah** ol oḡdur ki yonulup demreni yonulmuş ola..”

Terimi, diğer başka yazmalarda harekeli olarak tanıklayabildiḡimiz için harekelere göre deḡerlendirdik.

Kiriş endām **كِرِش اندام** [**< Tr. kir - iş; Far. endām**]: Yelekten hemen sonrasında üçte birlik kısmına kadar ince olup temrenine doğru gittikçe sivrilen ok.

“... ve bir nev’ **kiriş endām** vardır ki hemān gezden aşağı bir düziye gidüp ayak ince olur bu endāmuñ dañı yörüdüğü vardır ve oñuñ vücūdı ğāyet devvār olup şöyle ki bir elinle⁶¹ gezinden tutup dest-i dīgerinle oñuñ vücūduñ şıkup çevresin ucın içinde tāmü’l-istidāre dönüp hīç bir yerinde pürüz ve şişhānelik olmayup mücellā mermer gibi tokına zīrā bu hālet ki caġa gelmege imdād olur ve dañı oñuñ ayaġına ba’de’ş-şikest eklerler... [TSMK 626, vr. 6b/14] ... **kiriş endām** ki boġazı biraz ince olup doġru gider şülüş temām olduġda gitdükçe sivri olur... [TSMK 1417, vr. 17a/2; Emiri 914, vr. 11b/3]... aşağısı sıçan kıyruġı aña **kiriş endām** dērler... [TSMK 1417, vr. 19a/8; Emiri 914, vr. 13a/20] ... **kiriş endām** ki boġazıyla berāber tūlen şülüşüne kadar yürüyüp baldırın temrene kadar farksızca endirüp boġazdan temrene kadar boġaz, göġüs, baldır birbirinden farksız olup... [T. 6891, vr. 106a/6] ... **kiriş endām** ibtidā’ hevā yı yarararken şem’ endām mişāl baldır ince olmadığından vus’atlice tārīk açdıġına mebnī seyri, hevāda ziyāde ve işābetde dañı nüfūzı izdīyād üzere göbeği kalın olup hevā mülāşakatinden şıkmadığına mebnī dēyerek hatta eślāfda hevā gezi endāmında dañı tīr yapup tecrībe edüp bu endāmda karar vērilmīş... [T. 6891, vr. 106b/1].”

→ *Şem’ endām; Tarz-ı hāş; Ėg endām*

Tarz-ı hāş **طرز خاص** [**< Ar. tarz; hāş**]: Yelekten hemen sonrası incecik, göġüs kısmı kabarık ok.

“... **tarz-ı hāş**dur ki boġazı incerek olup göġüslüce olup döner gövdesin şülüşe varınca saklayup şülüşden baldır vērerek temūm eder... [TSMK 1417, vr. 17a/4; Emiri 914, vr. 11b/5] ... **tarz-ı hāş** boġazı incerek bedeni göġüslüce olup tūlından şülüşe varınca baldırda temūm eder ve bedenden baldır şem’ endām mişāl pek incelmez... [T. 6891, vr. 106a/1].”

→ *Şem’ endām; Kiriş endām; Ėg endām*

Ėg⁶² endām **اِيك اندام** [**< Tr. eg; Far. endām**]: Boġaz kısmından ortasına doġru kalınlaşan ortası bombeli ok.

“...boġazdan sonra **eg** gibi olup ortası kabarur ise aña **eg endām** dērler... [TSMK 1417, vr. 19a/7; Emiri 914, vr. 13a/19].”

⁶¹Karasu’da alınla (2022, s. 87).

⁶²Uçar, hazırladığı çalışmasında bu kelimeyi “eyñ” diye okuyup “sırt, üst” anlamını vermiştir (2013, s. 43, 222). Metnin bağlamı dikkate alındığında tıpkı bir arabannın aksı/dingili gibi ya da bir ‘göz’ gibi orta kısmı bombeli bir ok çeşidini karşıladığı için biz “eg” olarak değerlendirdik ama KR’nin iki nüshasında da “eg” olarak okuduğumuz bu kelime harekeli şekilde meddli elif ile اِيك olarak kaydedilmiştir. Acaba uzak bir ihtimāl olarak “göz” anlamında “ayn” mı okunmalıydı? ‘ayn عین imla olarak çok aykırı olsa da bu dönem metinlerinde özellikle terim mâhiyetindeki yabancı kelimelerin imlaları, orijinallerinden bir hayli farklı şekilde yazıldıklarından yazıcıların yabancısı oldukları terimleri, orijinal imlalarına dikkat etmek yerine nasıl duyup telaffuz ediyorlarsa öyle yazdıklarını ya da bildikleri başka bir kelimenin imlasıyla karıştırdıklarını varsayarsak bu terim, belki de ‘ayn عین “göz” olarak da değerlendirilebilir (?)

“A pivot, axis, or axle; each end of an axle-tree (Lexicon, 300^b) (?)

→ *Şem ‘ endām; Kiriş endām; Tarz-ı hāş*

Ḳālebü’ş-şem ‘a **قَالَِبُ الشَّمَعَةِ** [< Ar. *ḳāleb*; *şem ‘a* < *şem ‘*]: Temrene yakın bölgeleri daha kalın olup gezine doğru yavaş yavaş incelse de genel itibarıyla mum gibi standart kalınlığı olan ok.

“... okların yüğü oldur kim yünji ḳaba olmaya ve *ḳālib* yā’ni başdan ayağa mūm tavrında ola kim demrene yakınrağı yoğınrağ ola ve andan az az gezine varınca incele ve aña **ḳālebü’ş-şem ‘a** dērler... [R. 1932, vr. 26a/12].”

“*Ḳāleb*, bir şeyin şekil bakımından örneği; mec. şekil, sûret, biçim (Kubbealtı, 1551a); *Şem ‘a*, mum (Kubbealtı, III, 2970^a).”

Ḳālibü’ş-şā’ire **قَالَِبُ الشَّعِيرَةِ** [< Ar. *ḳāleb*; *şā’ire*]: Yüksekten giden, demren ve kanat taraflarına nazaran orta kısmı daha yoğun ok.

“... ve bir nev’ī dahı okun **ḳālibü’ş-şā’ire**dür ve ol ok turguru gider ve anuñ ortası yoğınrağ olur eki tarafından ve mu’tedil olur... [R. 1932, vr. 26a/15].”

“*Ḳāleb*, bir şeyin şekil bakımından örneği; mec. şekil, sûret, biçim (Kubbealtı, II, 1551^a); *Şā’ire*, şol nesneye denir ki gümüştēn yāhūd demirden arpa şeklinde düzüp temrene ve bıçak sapına zabt için üstüvār ederler. Türkide pirāzvāne ta’bir olunur (Ḳāmūs); Şol demirdir ki bıçağın sapı nihāyet bulduğı yerde olur, sapı demiri tutsun diye ki ona pirezvāne derler (Vankulu); One grain of barley. Around knob resembling a barley-corn, fixed on the end of a knife-handle to hold the blade fast (Johnson, 753^c).”

Sehm-i himmet **سَهْمُ هِمَّت** [< Ar. *sehm*; *himmət*]: Amacı yerine getiren, işe yarayan ok.

“...silāh- mezkūrı [kavs-i ‘Arabī] bakırdan başka ve tēmurden başka gümüştēn başka yapdurup bir şey’e benzemediği ıztırab ile evḳāt-güzār iken bir gün tağ başında bir vaḫşī ḫayvān ḳatlı edüp li-ecli’t-tecribe boynuzlarından yay derisinden kiriş ve ‘aşabesinden yay şıñirleyüp gezsiz sehm ile atmak murād étdüm ve atdüm lākin sehm muḫtarib olmağla bıçak ile sehme gez açup ve bi’t-tecribe tēmurden demren yapup **sehm-i himmeti** pūte-i maḳşūda érişdirdüm... [V. E. 823, vr. 6b/4].”

“*Himmət*, kasıt (Ahterī, 1117^b).”

Tīr-i āhenīn **تِيرَ آهْنِين** [< Far. *tīr*; *āhenīn*]: Demirden ok.

“...rūz u şeb Allāh için atmışdı **tīr-i āhenīn**... [V. E. 823, vr. 10a/1].”

“*Āhenīn*, demirden düzülmüş nesne, her ne olursa (Şu’ūrī, I, 452^b); Ma’rūf. “Ok”tur ki ‘Arabīde **سَهْم** sehm ve **نَشَاب** nuşşāb derler (Şu’ūrī, II, 1261^b).”

Az ok **أَزْ أَوْق** [< Tr. *az*; *ok*]: Yaklaşık 13 gram ağırlığıyla hafif olmasından ötürü uzağa gitmeyen bir süre sonra yalpalayan ok.

“...üstādiyyet olup gāyet **az okı** atmak ve bir de çok okı atmak gāyet üstādiyyettendür demişlerdür okun gāyet **azu** dört dirhem çoğı yigirmi dirhemdür... [TSMK 1417, vr. 22a/3, 5; Emirī 914, vr. 15a/18-19].”

“Uzağa gitmeyen kusurlu veya kalitesiz ok (Yücel, 444).”

Çok ok **چوق اوق** [**çok; ok**]: Yaklaşık 65 gram ağırlığıyla daha uzun mesafeyi istikâmetini bozmadan katedebilen ağır ok.

“...üstâdiyyet olup gâyet az okı atmak ve bir de **çok okı** atmak gâyet üstâdiyyettendir demişlerdür okuñ gâyet azı dört dirhem **çoğı** yigirmi dirhemdür... [TSMK 1417, vr. 22a/4-5; Emiri 914, vr. 15a/18-20].”

Boylu ok **بويلو اوق** [**boy + lu; ok**]: Uzun ok.

“... balık tutğalsız yapılan yâhūd balık tutğalı kararından āz olup çeğa tutğalı gâlib olan kavste tizlik ve gevreklik olmayup **boylu ok** atmaz hemân tatlı çekimli meşş yayı ola bilür... [T. 6891, vr. 94a/1].”

→ *Bālā tīr*

Bālā tīr **بالا تير** [**bālā; tīr**]: Uzun ok.

“... vücūda tīr ü kemān uydurmanın ta’rīfinde şöyle beyān olunmuş ki **bālā tīr**ler küşādına ... muvaffak olmak çün... [T. 6891, vr. 91b/8]... Vaḥīd Efendi’nin de ‘ömründe altı māha **bālā tīr** atılmasına haşr êtdiği bu daḳıḳaya diḳḳat buyurmadıklarından... [T. 6891, vr. 92a/20]... ve **bālā tīr**ler küşād êdereḳ... [T. 6891, vr. 67a/8].”

“Arabīde **اوج** evc ve Çağatay lisānında öndür derler, yüce demek olur (Şu’ūrī, I, 693^a).”

→ *Boylu ok*

La’lī-zāde [okı] **لعلى زاده** [**la’l; Far. + ī + zāde**]: Devrinin rekorlar kıracak denli ünlü kemankeşlerinden ve bürokratlarından olan La’lī-zāde Ahmed Efendi’nin, kolları kısa olduğu için kendi endamına uygun olarak yaptırıp kullandığı sonrasında da aynı ölçüde olan oklara ad olan kısa ok türü.

“... muḳaddemce **La’lī-zāde** ismiyle olan pīşrev kolları kışa La’lī-zāde ‘Abdu’llāh Efendi dēler bir pehlevān için yapıpup ḳalmışdur... [SÖ 18775, vr. 6a/2].”

“Lālīzade Ahmed Efendi (17. yy. ikinci yarısı), Sadrazam Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa mektupçusu idi. Girit’te iken Paşa’ya okçuluk talim ettirmiş ve kabza vermişti. Kolları kısa olduğu için, dar (kısa) yaylar yaptırmıştır. Böyle dar yaylara “lālīzade boyu” denilmiştir. Kendisi aynı zamanda şair ve nüktedan bir kişi idi. Yıldız-Poyraz ile atılan Uşşâkî (Hacı İsmail) Menzili’nde 1032.5 gezlik bir rekor kırmış, taş dikmiştir (Yücel, 191).”

1.1.5.1. Yeleğine Göre Oklar

Eḳazzā⁶³ **اقدّا** [**ekazz**]: Yeleksiz, dümdüz yontulmuş ok.

⁶³Bu terim, *Telhîs*’i yayıma hazırlayanlarca *Akazzâ* (2010, s. 345) ve *KR*’yi yayıma hazırlayan Uçar tarafındansa *ākazzā* (2013, s. 49) şeklinde değerlendirilmiştir. Her iki yazma da harekesiz olduğu için Türkçe telaffuza uygun bir okuma-değerlendirme yapılmış olmalı. Bununla birlikte Uçar, gramatikal olarak hazırladığı dizin kısmında terimin anlamını “< Ar. Tüyü olmayan yük” olarak vermiştir (2013, s.

“...*eḳazzā* ol oḳdur ki yüñi olmaya... [T. 6891, vr. 114a/13; Emirî 914, vr. 17b/7; TSMK 1417, vr. 25a/15].”

“Ve yeleksiz oka dahi denir; Ve yılan gibi be-gāyet hemvār yolmuş oka denir ki aslā bir yerinde verebi ve kaçığı olmaya (Ḳāmūs); Şol oktur ki yelegi yoktur (Vankulu); Yeleksiz olan ok (Ahterî, 90^a).”

→ *Ḳuzz; Ḳizzāz*

*Ḳuzz*⁶⁴ **قَذَّ** [< Ar. *ḳuzz*]: Yeleksiz, dümdüz yontulmuş oklar.

“...*eḳazzā* ol oḳdur ki yüñi olmaya cemī[‘] ve *ḳuzz* ... [Emirî 914, vr. 17b/7; TSMK 1417, vr. 25a/15].”

“*Eḳazz*ın cem[‘]idir, yeleksiz oklar ma[‘]nāsına. (Vankulu, I, 661^a); Yeleksiz oklar. Lafz-ı cem[‘]dir. Vâhidinde *ekazz* derler. Ve *kuzz*ün cem[‘]i *ḳizzāz* gelir. (Ahterî, 751^a).”

→ *Eḳazzā; Ḳizzāz*

*Ḳizzāz*⁶⁵ **قَذَّاز** [< Ar. *ḳizzāz*]: Yeleksiz, dümdüz yontulmuş oklar.

“...*eḳazzā* ol oḳdur ki yüñi olmaya cemī[‘] ve *ḳuzz* ve cemī[‘]ü'l-*ḳuzz* *ḳizzāz* min netrin nebāt *ḳizzāz* huşnin ile istidlāl olunur... [Emirî 914, vr. 17b/8; TSMK 1417, vr. 25a/16].”

“Yeleksiz oklar. Lafz-ı cem[‘]dir. Vâhidinde *ekazz* derler. Ve *kuzz*ün cem[‘]i *ḳizzāz* gelir (Ahterî, 751^a).”

→ *Ḳuzz; Ḳizzāz*

Emraṭ **أَمْرَط** [< Ar. *emraṭ*]: Yeleksiz ok.

“... *emraṭ* yelegi düşen tîre dërler... [T. 6891, vr. 114a/16] ... *emraṭ* yelegi düşmüş oka dërler... [TSMK 1417, vr. 25b/2; Emirî 914, vr. 17b/12].”

“Ve yeleksiz oka itlāk olunur (Ḳāmūs); Şol oka dahi derler ki yelegi olmaya (Vankulu); Yeleksiz ok (Ahterî, 101^b); *İmrat* yeleksiz oktur (LL, 501^a); *Amrat*, unfeathered (arrow) (Johnson, 157^c).”

→ *Mincāb*

Ağzaf **أَعْظَف** [< Ar. *ağzef*]: Kalın tüylü ağır ok.

“... *ağzaf* kañğı nev[‘]den olursa cinsinden ağır ve kalın olan tîre dërler... [T. 6891, vr. 114a/17] ... *ağzaf* ğalîz ve ağır oḳa dërler... [TSMK 1417, vr. 25b/3; Emirî 914, vr. 17b/13].”

“Yelegi kalın oktur (LL, 501^a); Kalın tüylü (kanatlı) ok, demektir (Ahterî, 85^a); Thickly feathered (arrow) (Johnson, 123^a).”

148^a). Bu karşılık anlamsızdır, sehven *ok* yerine okun yelegi anlamında *yük* yaz(ıl)mış olmalı. Ayrıca, Uçar’ın yayımında esas aldığı Emirî 914 nüshasında terim sonundaki elif (l) yazılmamış, yazmanın diğer nüshası olan TSMK 1417’de yazılmıştır.

⁶⁴Uçar *kezzze* okuyup dizinde yer vermemiştir (2013, s. 49).

⁶⁵A.g.e.’de *ḳazzāzin* olarak okunup muhtemelen açıklayıcı cümle olarak verilen Arapça cümlenin içinde geçtiği için olsa gerek dizinde yer verilmemiştir (2013, s. 49). Hem bağlam gereği hem de tanımlayabildiğimiz için terim mahiyetinde değerlendirip doğru kabul ettiğimiz imla ile madde başı olarak işledik.

Aşama **أَصَمَع** [**< Ar. aşma** [‘]]: Zarif yelekli ince ok.

“... *aşama* ince oğa dèrler... [TSMK 1417, vr. 25b/3; Emirî 914, vr. 17b/13].”

“Ve uzunca ve latîf ve mevzûn ok yeleşine denir, ‘alâ-kavlin efdal ve bihter olanına denir; cem‘i **صُنْعَانُ şum ‘ândır** (Kāmūs).”

‘Ayir **عِير** [**< Ar. ?**]: Yeleği çok uzun olan ok.

“... ‘*ayir* yeleşi haddinden ziyâde uzun olana ... dèrlermiş... [T. 6891, vr. 114b/1] ... ‘*ayir* ol oğdur ki yünji çok ola haddinden... [TSMK 1417, vr. 26a/10; Emirî 914, vr. 18a/13].”

Müfezza **مُفَرَّع** [**< Ar. mufezza** [‘]]: Yeleği kısa ok.

“... *müfezza* ‘ yelekleri cinsinden şağîr olana ve *pîşrev* denilen şağîr yelekli tîre de ta‘bîr ederler... [T. 6891, vr. 114b/3] ... *müfezza* ‘ dahî yelekleri şağîr oğdur... [TSMK 1417, vr. 27a/ 4; Emirî 914, vr. 18b/17].”

El-mu‘ber **المُعْبِر** [**< Ar. mu‘ber**]: Yeleği çok ve kabarık ok.

“... *el-mu‘ber* yelesi çok oğdur... [TSMK 1417, vr. 26b/9; Emirî 914, vr. 18b/6] ... *mu‘ber* dahî bir cins oğdur... [TSMK 1417, vr. 27a/3; Emirî 914, vr. 18b/17].”

“Yeleği vâfir olan oka vasf olur (Kāmūs); Ve yeleşi kırılmayıp yeleşi vâfir olan oka dahi derler (Vankulu); Uçma yelekleri tam ok (Ahterî, 940^b).”

Merîş **مَرِش** [**< Ar. merîş**]: Yelekli ok.

“...şâ‘ irüñ *merîş* dèdüğü yelekli dèmekdür... [TSMK 1417, vr. 26b/12; Emirî 914, vr. 18b/9].”

“Yeleklenmiş oka denir (Kāmūs); Şol okdur ki yeleklenmiş ola (Vankulu); Üzerinde kuş tüyü olan nesne (Ahterî, 913^a); Feathered, winged (arrow) (Johnson, 1167^b; Steingass, 1221^a).”

Muteşamma **مُتَصَمَّع** [**< Ar. muteşamma** [‘]]: Yeleği ıslak ve yapışık ok.

“... *muteşamma* ‘ bir oğ nev‘indendür... [TSMK 1417, vr. 27a/7; Emirî 914, vr. 18b/20].”

“Şol oka denir ki yeleşi ıslanmış olmakla buruşup yapışık toplanmış ola (Kāmūs); Şol oktur ki yeleşi ıslanmış ola, yâ kandan yâ gayrı nesneden bir haysiyyetle ki yeleşi devşirilmiş gibi ola (Vankulu).”

Ķalem **قَلَمٌ**⁶⁶ [**< Ar. Ķalem**]: Ağır temrenli olup kumar atışlarında kullanılan yeleksiz ok.

“... bir cinsine ol oğların *Ķalem* dèrler ve anuñ demreni ağır olur ve anuñ vezni oldur kim demrenüñ dibini şehâdet barmağ üzerine Ķoyalar eger terâzû ağacı pek tırursa eyüdüür ve eger tırmaya ya ağır ya yèynidür ve demreni olıcağ eyü iş vèrmez... [R. 1932, vr. 32a/7].”

“Yeleksiz oka itlâk olunur. Ve kumar okuna denir (Kāmūs); Kumâr okuna dahi derler (Vankulu).”

⁶⁶A.g.e.’de *Ķalam* (2017, s. 94).

Luğab **لُغَاب** [< Ar. *lağb*]: İki tarafı da gezli ve yelekli, atıldığında yalpalayarak giden bozuk, kusurlu ok.

“... *luğab* bir okdur ki oyun için yaparlar éki gezli ya‘nî aşağısı ve yukarısı gezli ve yünlidir hattâ fakîr yapdurdum atdum hevâda cevelân eyleyüp üzeriñe düşer ba‘zî zemân dahî muķābiline gider durmaz ardına hayli mu‘avvec gider muķābelede doğrı gider... [TSMK 1417, vr. 26b/4; Emirî 914, vr. 18b/2].”

“Ve hoşça yonulup iyice düzlenmemekle isti‘mâle salâhiyyeti olmayan fâsid oka itlâk olunur (Ķāmūs); Bozuk arızalı ok (Ahterî, 853^a); A bad arrow, roughly polished (Johnson, 1065^b).”

Marāt **مَرَات** [< Ar. *mirāt*]: Yeleksiz ok.

“... *marāt* dahî bir cins okdur... [TSMK 1417, vr. 27a/4; Emirî 914, vr. 18b/17].”

“Yeleksiz oka denir (Ķāmūs); An unfeathered arrow (Johnson, 1156^b; Steingass, 1207^a).”

1.1.5.2. Temrenine Göre Oklar

Çuram / Cerm okı⁶⁷ **جرم اوقى** [< Tr. *çuram* ? / Ar. *cerm* ?; Tr. *ok* + *ı*]: ¹Yassı temrenli keskin ve tahrip gücü yüksek ok; ²Yatarak yapılan atışlarda kullanılmaya uygun yassı temrenli ok.

⁶⁷Uçar da *cerm* okuyup çalışmasının dizininde “< Ar. Suç. “cerm oku” Bir ok türü.” karşılıklarını vermiştir. (2010, s. 45; 182^a). Verilen karşılığı yetersiz gördüğümüz gibi okunuşu konusunda da kesin karara varamadık. Çalışmamız boyunca tek bir yazmadan tanımlayabildiğimiz ve bağlam itibarıyla ancak *yayvan temrenli bir ok türü* olabileceği yönünde fikir edinebildiğimiz bu terim için iki farklı görüşümüz var:

Ya verdiğimiz birinci anlama istinaden, *cerm* okunuşuyla terimi Arapça kabul edip *Ķāmūs* tanıklığında verilen “Kesmek” anlamını biraz daha genişletip *kesici*, *delici* ve *tahrip gücüne sahip* olarak yorumlayacağız ya da bağlama göre yassı, yayvan olduğunu da dikkate alarak yine *Ķāmūs* tanıklığında “Ve ehl-i Yemen lüğatında bir güne kayığa denir; cem‘i جُرُومٌ *curūm*’dur, zāhiren Nîl-i Mısr’da جُرْمٌ *cerm* dedikleri büyücek kayık olacaktır” şeklinde verilen anlamda geçen ‘büyücek’ sıfatıyla da harmanlayarak *büyük, yayvan ve keskin bir temrene sahip ok türü* olarak kabul edeceğiz.

Ya da verdiğimiz ikinci anlama istinaden terimi *çuram* olarak okuyacağız ve Türkçe kabul edip yazımında bir istinsah hatası olduğunu varsayarak *DLT*’de tanıkladığımız *çuram okı* ile ilişkilendireceğiz. Bu ok çeşidinin *DLT*’deki yazımı جُرَامٌ أَيْ [vr. 104b/8] şeklindedir. Eğer bu bağlantıyı kurarsak *KR* nüshalarından tanıkladığımız terimde söz içi elif (l) yazılmadığından bir istinsah hatası yapıldığını kabul etmemiz gerekecek. Kaçalın & Ölmez’in hazırladığı *DLT* yayımında *çuram* maddesinde terime verilen karşılıksa şöyledir: “Hafif okla atış (ramya bi-sahm hafif).” Bu, bir ok atımlık mesafeden daha uzağa gider. Oku, arkası üstüne yatarak (mustalkîy^{an}) atmaktır. Bu biçimde atılan oka *çuram okı* denir. (*DLT*, s. 160).

Hem dönem yazmalarında çok fazla istinsah hatalarıyla karşılaştığımızdan hem de yazmanın dönemi için *arkaik* kabul edilebilecek bir terim olarak *çuram*’ın imlasındaki bu hatanın normal görüleceğini düşünerek bizim için ikinci varsayımın ağır bastığını söylemek istiyoruz. Eğer bu görüşümüz doğruysa bu örnekle askerî kültürdeki devamlılığın ne denli sağlam olduğuna yönelik önemli bir tanığa sahipiz demektir.

“... ta‘līm-hāne oklarının *cerm okı* kadar yaşsirek demreni olur... [TSMK 1417, vr. 20b/7; Emiri 914, vr. 14a/19].”

Re‘ez⁶⁸ رَعْظ [*< Ar. re‘iz*]: Temren yeri parçalanmış ok.

“... *re‘ez* ok adıdır... [TSMK 1417, vr. 25b/15; Emiri 914, vr. 18a/2].”

“Şol okdur ki onun temreni girdiği yer ufanmış ola (Vankulu); (An arrow) broken at that hole (Johnson, 624^a).”

¹Sirve⁶⁹ سِرْوَه [*< Ar. servet*]: Temreni yassı ve uzun olan küçük ok.

“... *sirve* ... küçük ok... [TSMK 1417, vr. 26a/3; Emiri 914, vr. 18a/8].”

“Kısa ve hurde oka denir; ‘alā-kavlin temreni yassı ve uzun olanına denir (Kāmūs); A small arrow. A small arrow. A short arrow with a long and broad head (Johnson, 698^c).”

→ *Es-serā‘*

Es-serā‘⁷⁰ السَّرَا [*< Ar. sirā‘*]: Temreni yassı ve uzun olan küçük oklar.

“... *sirve* ... küçük ok cemī‘ *es-serā‘*... [TSMK 1417, vr. 26a/3; Emiri 914, vr. 18a/8].”

“Cem‘i, sihām-ı sağıre ma‘nāsına (Vankulu).”

→ *Sirve*

Muħallaḳ⁷¹ مُخَلَّق [*< Ar. muħallaḳ*]: Düzleştirilip yumuşatılmış temrensiz ok.

“... *muħallaḳ* ıslāh olunmuş ok... [TSMK 1417, vr. 26b/13; Emiri 914, vr. 18b/9].”

“Tesviye ve ıslāh ve telyin olunmuş oka denir ki henüz temren geçirilmemiş ola (Kāmūs); Şol oktur ki ıslāh olunup mülāyim kılınmış ola (Vankulu); Well-shaped, perfectly formed, neatly-finished (arrow) (Johnson, 1144^c).”

Miṣrād مِصْرَاد [*< Ar. miṣrād*]: Keskin temrenli delici ok.

“... *miṣrād* batıcı okdur... [TSMK 1417, vr. 26b/13; Emiri 914, vr. 18b/10].”

“Yalmanı tiz olmakla atılan şey‘e geçip işler olan oka denir (Kāmūs); Ve tiz geçen oka dahi derler (Vankulu); (An arrow) which flies rapidly and penetrates (Johnson, 1196^a).”

Mencūf مَنجُوف [*< Ar. mencūf*]: Kuş avlamak için kullanılan enli temrenli ok.

“... *mencūf* ‘arzına gider ok olup anuñ ile kuş avlarlar... [TSMK 1417, vr. 27a/2; Emiri 914, vr. 18b/16].”

⁶⁸A.g.e.’de geçen bu kelime yazmanın her iki nüshasında *reḡaṭ* رَعَط olarak da okunabilmektedir. Uçar, hazırlanmış olduğu çalışmada kelimeyi bu şekilde okumuştur (2013, s. 50). Ancak her iki nüshanın da müstensihlerinin bu kelimeyi yazarken noktayı yanlış harfe koydukları anlaşılıyor. Çünkü ne Osmanlı dönemine ait okçuluk yazmalarının diğerlerinde ne de kapsamlı dönem sözlüklerinde bu kelime tanıklanmamaktadır -en azından biz tanıklayamadık-. Noktanın yeri değiştirilip kelimenin orijinalinde *re‘iz* رَعِظ hareketlerine göreyse *re‘ez* okumak, bağlama uygun olmalıdır.

⁶⁹A.g.e.’de *sirvah* (2013, s. 50).

⁷⁰A.g.e.’de *es-sere‘* (2013, s. 50).

⁷¹A.g.e.’de *maħlaḳ* (2013, s. 51). Yazmada ḥa (ح) ile مَحَلَق doğrusu ḥı (خ) olmalı ve şedde hareketine dikkat ederek okunmalı.

“Enli temrenli oka denir ki yaprak temrenli ta‘bîr olunur (Kāmūs); Yassı temren takılan ok (Vankulu); Broad or broad-headed (arrow) (Johnson, 1256^c; Steingass, 1324^a).”

Mışda **مِصْدَعٌ** [*< Ar. mişda*]: Uzun ve geniş temrenli ok.

“... *mişda* bu dağı ok nev’inden... [TSMK 1417, vr. 27a/7; Emîrî 914, vr. 18b/20].”

“An arrow having a long and broad head (Johnson, 1195^c).”

Mu‘akkaş⁷² **مُعَقَّصٌ** [*< Ar. mi‘kaş*]: Eğri ve kırık temrenli ok.

“... *mu‘akkaş* demreni kırılmış oğdur... [TSMK 1417, vr. 27a/8; Emîrî 914, vr. 18b/21].”

“Eğri oka, ‘alā-kavlin şol oka denir ki temreni kırılıp dibi okun ucunda kalmakla yeniden çekiç ile dövülüp uzatıldıktan sonra yerine geçirilmiş ola (Kāmūs); Şol oktur ki eğri ola (Vankulu); A crooked arrow, or one whose point is broken: one whose shaft has been taken out, straightened and replaced (Johnson, 1214^b).”

Naḥîf **نَحِيفٌ** [*< Ar. niḥy ?*]: Yayvan, enli temrenli ok.

“... *naḥîf* yaşşı demrenli oğdur cem‘i *nuḥuf* gelür... [TSMK 1417, vr. 27b/10; Emîrî 914, vr. 19a/1].”

“Ve enli temrenli oka denir (Kā mūs); A broad-headed arrow (Johnson, 1305^b).”

→ *Nuḥuf*; *E‘ille*

Nuḥuf **نُحُفٌ** [*< Ar. niḥy ?*]: Yayvan, enli temrenli oklar.

“... *naḥîf* yaşşı demrenli oğdur cem‘i *nuḥuf* gelür... [TSMK 1417, vr. 27a/10; Emîrî 914, vr. 19a/2].”

→ *Naḥîf*; *E‘ille*

E‘ille⁷³ **أَعْلَهُ** [*< Ar. ellet ?*] Enli temrenli ok.

“... oka ... *e‘ille* dërler... [A. E. 2229, vr. 33a/5].”

“*Ellet* الالة, yassı temrenli harbeye denir. Ve silāha ve bi‘l-cümle edevât-ı cenge denir (Kāmūs); Demiri enli harbe ma‘nāsına (Vankulu).”

→ *Naḥîf*; *Nuḥuf*

Redî **رَدِيعٌ** [*< Ar. redî*]: Gez yeri dövülerek ayarlanmış ve temreni düşmüş ok.

⁷²A.g.e.’de *mu‘akkaş* (2013, s. 51). *KR*’den tanıkladığımız bu terim, Emîrî 914 nüshasında hem harekeli şekilde hem de söz sonunda dâd (ض) ile kayıtlıken TSMK 1417 nüshasında harekesiz ve yine bariz şekilde dâd (ض) ile kayıtlıdır. Bağlamda verilen anlamıyla dönem sözlüklerindeki karşılığına göre kelime sonu sâd (ص) ile olmalı. Belki de müstensih, kelimenin hareketlendirmesini yaparken sükûn ı işaretini karıştırdı, kelimeyi tanımadığından sâd (ص)’ı dâd (ض) yaptı (?)

⁷³Dervâzî’nin *Kavsnâme* kitabında geçen bu terim, kitabın diğer nüshalarından Selimiye Ktp. 533/7, vr. 18a/5’te **عَلَهُ**; Süleymaniye Ktp Yazma Bağışlar Böl. 1457, vr. 3a/5’te ve Süleymaniye Ktp. Hacı Selim Ağa-Kemankeş Hoca Emîr 495’te **عَلَهُ** şeklinde yazılmıştır. Kavsnâmelerde, özellikle terimlerin yazımları hemen hep sorunludur. Yazıcılar, çok nâdir kullandıkları için yabancı oldukları bu terimleri ya telaffuzlarına uydurmalarından ya kopya ettikleri metinlerdeki hatalı yazımı sorgulamaksızın kabul etmelerinden ya da bildikleri başka bir kelime ile karıştırıp yazmalarından ötürü bu tarz terimleri, orijinallerinden bambaşka bir imlayla kaydedebilmektedirler. Böylesi sorunlu kelimeler için kapsamlı dönem sözlüklerimizin tanıkladığı bağlama uyabilecek muhtemel bir karşılık varsa bir öneri olarak değerlendirilmesi için dikkate alıp kullandık

“... ammā *redī*’yi ‘Acemlerüñdür... [A. E. 2229, vr. 65b/2].”

“Temreni düşmüş oka denir. Ve şol oka denir ki gezinde darlık olmakla açılıp geniş olunca kadar dakk olunmuş ola (Kāmūs); Şol oktur ki temreni düşe (Vankulu).”

Demrenli ok *دمرنلی اوق* [*< Tr. temren + li; ok*]: Ucunda demirden temreni olan ok.

“... zīrā ḥadīs-i qudsīde geldi ādemoğullarının sīnelerine iki şeyden ḥālī olmaz. Meşelā şadrında imān olmayanların sīnesinde *demrenli oklar* muḥarrer ve helāklarını cāmī’dir buyurdu... [M. 918, vr. 2a/5-6].”

Keskin demrenli sihām *کسکین دمرنلی سهام* [*< Tr. kes - kin; temren + li; Ar. sihām < sehm*]: Ucundaki temreni keskin olan oklar.

“... ya’nī melek-i merḳūmuñ teneffüs-i zerresi *keskin demrenli sihām*lar olup cānib-i a’dāya remy olunca düşmān içinde temāşā ve ğarrā zuhūr étmesi kütüb-i eḥādīs şerhlerinde mezkūrdur... [M. 918, vr. 7b/1].”

→ *Keskin āhenīn ok; Tīr-i ḥadīd*

Keskin āhenīn ok *کسکین آهنین اوق* [*< Tr. keskin; Far. āhenīn; Tr. ok*]: Demirden yapılmış keskin temreni olan ok.

“... naḳıldır ki zümre-i kemān-keşāndan bir kimseye su’āl étmişler ki faḳīrlık mi istersin ḡanīlık mi cevāb étmiş ki sīne-yi düşmāna *keskin āhenīn ok* atmaḳ ḡanīmetim oldu dedikde luṭfiyla hātifden biñ altun yevmiyye iḥşān olunmuşdur... [M. 918, vr. 12a/3].”

“Kes- “to cut, cut off (EDPT, 748^b); *Āhenīn*, demirden düzülmüş nesne, her ne olursa (Şu’ūrī, I, 452^b).”

→ *Keskin demrenli sihām; Tīr-i ḥadīd*

Tīr-i ḥadīd *تیر حدید* [*< Far. tīr; Ar. ḥadīd*]: Ağacı sert, keskin demirden temrenli ok.

“...Ḥācī Süleymān Ağa vāşl-ı Ka’be-i maḳşūd olmaḳ için ‘umre-i sa’y u himmet édüp Témürçi Ḳulı Ca’fer’üñ keş-me-keş kemān-ı āhen ve *tīr-i ḥadīd* ile endāḥte eylediği menzil-i cedīdin... [V. E. 823, vr. 46b/4].”

“*Ḥadīd*, demire denir; keskin şey’e denir (Kāmūs); Demir; keskin ma’nāsına da gelir (Vankulu); Demir ve keskin nesne (Ahterī, 278^a).”

→ *Keskin demrenli sihām; Keskin āhenīn ok*

Nişter-asā tīr *نیشتراسا تیر* [*< Far. niş + ter + āsā; tīr*]: Neşter gibi temreni olan ok.

“... menzil-i Cerrāh’dan *nişter-asā tīr* ve tīz-pervāzları güzer édüp... [T. 6891, vr. 67a/11].”

“Faşād *nişteri* ki ḡāyet sivri ve keskin demirdir. Aşılta niş, ağulu cānver dikenini ve *ter* edāt-ı tafđıldır (Şu’ūrī, IV, 3547^a); niş, ağulu hayvānāt ignesi ve diken ve ḳan alıcı *nişteri* (LN, 498^a); -*Ter*, sonuna geldiği kelimeleri “çok, pek çok, daha çok” anlamı katarak pekiştirir (Kubbealtı, III, 3161^a); -*āsā*, gibi (Kubbealtı, I, 179^b).”

Çatal demrenlü ok *چتال دمرنلو اوق* [*< Tr. çat - al; temren + lü; ok*]: Temreni Y şeklinde keskin ve delici çıkıntıları olan ok.

“... Özbek vilâyetinde bir atıcı gelür ‘azîm itmân êdüp okı her murâd êtdüğü yere ururmuş ma‘rifetine mağrûr olup varayum dünyâyı gezeyim benüm gibi atıcı var mı göreyim devr êderek Mışır’a gelür Çerâkese zemânında imiş Mışır’da meydâna varup yüz altmış adım yere yumurtayı koyup yigirmiden ziyâde biri biri ardınca ok ile urup cümle ‘âlem tahsinler êderler ba‘dehû Mışır atıcılarından bir atıcı on êki ok yapdurup *demrenlerin çatal* êdüp mezkûr pehlivânı meydâna da‘vet êdüp cümle Mışır halkı seyrâna gelüp meydânda oğlını nişân yêrine koyup ve kendi yarı yolda durup yâ Özbek pehlivânı yumurtayı urduñ at imdi oğlını dañı ur dèyüp ‘azîm mücâdaleden soñra okı atmağâ başlar ok oğluna doğrı giderken arķırından bir *çatal demrenlü ok* atup giden okuñ ortasına urup ok yarı yolda yere êki pâre düşer on êki okı giderken êki pâre êdüp yere düşer oğluna doğrı bir ok varmamışdur andan soñra êki pehlivân birbirine sarılıp ķarındaş oldılar... [M. 913, vr. 22a/17; L. İ. 559, vr. 20b/17; Hafid Efendi 254, vr. 57b/11; TSMK 628, vr. 41b/8; TSMK 1408, vr. 54b/9-10; İÜ. 6685, vr. 46a/1].”

“Çat-al< çat-ğal<çat-ğalı, silâhın îcâdından önce Osmanlı ordusunda kullanılan, dışa gelen yüzlerinde hilâl şeklinde yırtıcı ikişer çıkıntı bulunan, çok sivri iki demir uçtan ibâret savaş âleti. Ucu iki veya daha fazla kola ayrılmış: “Çatal kargı”, “Çatal ok”, “Çatal çekic”, “Çatal çivi” (Kubbealtı, I, 544^b); Demren > Temren < temürgen < temür “demir” + küçültme eki +gen > temirgen > *temiren > temren [Demren şeklinde de kullanılmıştır] Ok, mızrak vb. şeylerin ucundaki sivri demir, peykân. (Kubbelatı, III, 3149^a).”

Şoyalı tîr **صويه لى تير** [< Yun. *sugias*; Tr. +lı; Far. *tîr*]: Kemik uçlu, bakkam gezli ok.

“... *şoyalı tîr* envâ‘ında ise kemük taķup ķuruduķda törpü ile endâmına getirüp ince miyâne ile pây-ı tîr ile berâber düzeldüp ba‘de baķķâm dedükleri ağacdan nişf-ı parmak zirâ‘-ı mi‘mârî tûlından dün... [T. 6891, vr. 162a/3].”

“Menzil oklarının ucuna takılan kemik (TETTL, VII, 435).”

→ *Kemükli ok*

Sehm-i zer-peykân **سهم زریکان** [< Ar. *sehm*; Far. *zer*; *peykân*]: Sa‘d bin Ebi Vakkas’ın Allah hakkı için attığı ve cennette olduğuna inanılan altın temrenli ok.

“...Hâzret-i Sa‘d bir ok dañı rızâ-yı Bârî için atdı ki ol *sehm-i zer-peykân*-ı sa‘âdet maķbûl-i Cenâb-i Rabb-i ‘İzzet olduğunu ve âmâc-gâh-ı maķşûda êrüp cennet-i a‘lâda ķaldığını tebşîr için tekrâr Cibrîl-i Emîn gelüp... [V. E. 823, vr. 9a/4].”

“Zer, evvel ma‘rûf altın (Şu‘ürî, III, 2020^b); Altın manasınadır (Katı, 838^a); *peykân*, ok temreni (Şu‘ürî, II, 1054^b).”

1.1.5.3. Nâvek ile Atılan Oklar

Nâveng ok **ناونك اوق** [< Far. *nâvek*; Tr. *ok*]: Savaş meydanında düşmanın eline geçip tekrar kullanılmasını önlemek için özel olarak hazırlanmış oluk biçiminde bir yatak içinden atılan küçük ok.

“... *nāveng ok* için pūta yayları eyüdü [TSMK 1417, vr. 5b/14; Emirî 914, vr. 4a/1] ...ve *nāveng okları* vardır... [TSMK 1417, vr. 83b/16; Emirî 914, vr. 60a/4].”

“*Küçük oluk* manasınadır. Sair manası buna kıyastır. Bir babet küçük oka denir. Türkîde *koğuş oku*, *çegre oku* dahi derler. Bir kavilde ağaçtan oluk gibi mücevvef bir nesnedir. İçinde tir-i nāvek atılır. Koğuş ve çegre dedikleri budur. Bir rivayette o nesne demirden olur. Türkîde buna zemberek muharrifî *zemberek* derler. Ondan atılan oka ki mahsus o miktar üzre yapılır, *zemberek oku* derler (Katı, 544^a); *Kovuş ok*, ba‘zısında *kuş okı* vāki‘ olmuş; hakikatde şol oluk gibi nesnedür ki okı anuñ içinde atarlar, ol atılan oka *tîr-i nāvek* dërler. Aşılta nāvek oluğun ismidür ammâ şāyi‘ olan budur ki ok ola ve şaban demüri ve kâmişlik (LN, 482^a); *Koğuş okı*, hakikatde ol oluk bigi nesnenün adıdır. Anuñ içinde ol okı atarlar ve ol atılan oka *tîr-i nāvenk* dërler; ammâ şāyi‘ an oka dahi dërler (Halîmî, 392^a); Ok ma‘nâsına ‘umümen ki keşret-i isti‘mâlle her nev‘ine ‘alem olmuştur. Ve *kovuş okuna* derler hüşüşan ki zemberek ile atılır (Şu‘ürî, IV, 3490^b).”

→ *Kavuş ok*; *Kuş okı*

*Kavuş ok*⁷⁴ قَوْشُ أَوْقٍ [*Tr. kovuş; ok*]: ¹Bir oluk yardımıyla atılan küçük ok; ²Asıl anlamı küçük oku atmaya yarayan oluk şeklinde nesne olmasına rağmen zamanla bu nesneyle atılan küçük ok için de kullanılmıştır.

“... küçücük okları atmağı beyān eyler kim aña *kavuş ok* dërler... [R. 1932, vr. 95a/4].”

“Bir babet küçük oka denir. Türkîde *koğuş oku*, *çegre oku* dahi derler. Bir kavilde ağaçtan oluk gibi mücevvef bir nesnedir. Koğuş ve çegre dedikleri budur (Katı, 544^a); *Kovuş ok*, ba‘zısında *kuş okı* vāki‘ olmuş; hakikatde şol oluk gibi nesnedür ki okı anuñ içinde atarlar (LN, 482^a); *Koğuş okı*, hakikatde ol oluk bigi nesnenün adıdır. Anuñ içinde ol okı atarlar ammâ şāyi‘ an oka dahi dërler (Halîmî, 392^a).”

→ *Nāveng ok*; *Kuş okı*

Kuş okı قَوْشُ أَوْقٍ [*Tr. kuş; ok + 1*]: İçi boş kayın ağacında yapılan, *nāvek* denilen bir oluk içinden atılan, kuş avında da kullanılan küçük ok.

“... bir dürlü dahi atmağ vardır ki bir büyük bacalu eve gire ol okı ata okıla bile atıla bacadan çıka ok vardır ki bir kulaç ola temām çekile *kuş okı* ola onuñ gezinde yumurta ola atıla *kuş [okı]* vardır gezsiz atıla *kuş okı* var ki andan yigirmi dört ok atıla kaçan kim bir tahtaya ursalar bir araya çokışa kaçan kim bir ağaca atsalar her biri bir yaña tağıla... [UM F vr. 42a/5-6; M vr. 21a/7-8; H. P. 816, vr. 16b/11-12] ...ve *kuşa atılacak oklar* vardır... [TSMK 1417, vr. 83a/18; Emirî 914, vr. 60a/5-6].”

“Hadeng خدنگ kayın ağacı ki andan ok düzerler, ol ağacdan oka tir-i hadeng dërler; keşret-i isti‘mâl ile muzāf hāzıf olunup hadeng dërler ve içi kovuş ya‘nî boş okdur dëdiler. Ba‘zılar *kuş okı* dëyü taşhîh eylemiş ya‘nî kuşa atılan ok ve kirpi ve yengeç (LN, 171^b); *Kovuş ok*, ba‘zısında *kuş okı* vāki‘ olmuş; hakikatde şol oluk gibi nesnedür ki okı anuñ içinde atarlar, ol atılan oka *tîr-i nāvek* dërler. Aşılta nāvek oluğun ismidür ammâ şāyi‘ olan budur ki ok ola ve şaban demüri ve kâmişlik (LN, 482^a).”

→ *Nāveng ok*; *Kavuş ok*

Husbān حُسْبَان [*Ar. husbān*]: Navenkle atılan kısa oklar.

⁷⁴ Yazmadaki hareketlere göre değerlendirdik.

“... *husbān* nāveng oqlarıdır... [TSMK 1417, vr. 25b/10; Emiri 914, vr. 17b/19].”

“Ve kısacık oklara dahi derler (Vankulu).”

→ *Husbānet*

Husbānet حُسْبَانَةٌ [< Ar. *husbān*]: Navenkle atılan kısa, küçük oklar.

“... *husbān* nāveng oqlarıdır müfredi *husbānet* gelir... [TSMK 1417, vr. 25b/11; Emiri 914, vr. 17b/20].”

“Ve kısacık oklara dahi حُسْبَانٌ *husbān* derler; vāhidi حُسْبَانَةٌ *husbānet*’tir. (Vankulu); Tır, nāvek dedikleri küçürek ok (Ahterī, 287^a).”

→ *Husbān*

Haṭā حَطَا [< Ar. *ḥaṭā*]: Küçük oklar.

“... *ḥaṭū* ufağ oqlardır... [TSMK 1417, vr. 25b/9; Emiri 914, vr. 17b/18].”

→ *Haṭve*; *Haṭavāt*; *Huṭabāt*

Haṭve حَطْوَةٌ [< Ar. *ḥaṭve*]: Yaklaşık 25 cm olan küçük ok.

“...*ḥaṭā* ufağ oqlardır müfredi *ḥaṭve* olup... [TSMK 1417, vr. 25b/9; Emiri 914, vr. 17b/18] ... *ayağ yayınıñ oqlarınıñ*... bir cinsine *ḥaṭve* derler bir qarış oğ olur... [R. 1932, vr. 32b/6].”

“Küçürek oktur (LL, 501^b).”

→ *Haṭā*; *Haṭavāt*; *Huṭabāt*

Haṭavāt حَطَوَات [< Ar. *ḥaṭā*]: Küçük oklar.

“... *ḥaṭā* ufağ oqlardır... *ḥaṭavāt* cem’i gelir... [TSMK 1417, vr. 25b/9; Emiri 914, vr. 17b/18].”

→ *Haṭā*; *Haṭve*; *Huṭabāt*

Huṭabāt حُطَبَات [< Ar. *ḥaṭā*]: Küçürek ok.

“... *ḥaṭā* ufağ oqlardır... taşğir[i] *huṭabāt* olur... [TSMK 1417, vr. 26a/10; Emiri 914, vr. 17b/19].”

→ *Haṭā*; *Haṭve*; *Haṭavāt*

Micrī oğı مَجْرِي أَوْفِي [< ?]: Hem temreni hem de ahşabı en fazla iki qarış olan, kısa olduğu için de özel bir apartla atılan savaş oku.

“... *micrī oğı* kim aña ‘Acem *nāvek*⁷⁵ oğı der anuñ gāyetde uzunı iki qarış olur ve ḥarbīsi dağı iki qarış olur... [R. 1932, vr. 31a/1].”

→ *Nāveng*

⁷⁵Kesimli’de *nāvük* (2017, s. 93).

Doverāni⁷⁶ **دَوْرَانِي** [< Ar. *deverān* ?; Far. + *ī*]: *Micrī okunun* çeşitlerinden olup ahşabı bir karış, temreni karışın üçte biri kadar olan ok.

“... *micrī okı* kim ... anuñ bir cinsine **doverānī** dèrler kim ol bir karış ve dañı karışuñ üçde biri olur demren ile ve gāyetde kiçisi karışuñ üçde biri olur... [R. 1932, vr. 31a/3].”

“Dönmek ve dolanmak ma‘nāsınadır; çarh gibi (Kāmūs); nispet eki *ī*.”

Cerād **جَرَاد** [< ?]: *Micrī okunun* çeşitlerinden olup en uzununu iki karış olan oklardan biri.

“... *micrī okı* kim ... anuñ bir cinsine ... **cerād** ... dèrler ve anlar el oñınuñ yarısınca olur gāyet uzunı anuñ dañı iki karış olur ve bu mücerrebdür... [R. 1932, vr. 31a/5].”

‘Uşfūrī **عُصْفُورِي** [< Ar. *uşfūr*; Far. + *ī* ?]: *Micrī okunun* çeşitlerinden olup en uzununu iki karış olan ok ve belki de serçe gibi küçük kuşların avında da kullanılan oklardan biri.

“... *micrī okı* kim ... anuñ bir cinsine ... ‘**uşfūrī** dèrler ve anlar el oñınuñ yarısınca olur gāyet uzunı anuñ dañı iki karış olur ve bu mücerrebdür... [R. 1932, vr. 31a/5].”

“Serçe kuşuna denir (Kāmūs); Serçe dedikleri kuştur (Vankulu).”

1.1.5.4 Avcılık Okları

Mi‘rād⁷⁷ **مِعْرَاض** [< Ar. *mi‘rād*]: Kuş avlamada kullanılan iki ucu ince, ortası kalın yeleksiz uzun ok.

“... **mi‘rād** yeleksiz oğdur ki kuşa atarlar ènine gider... [TSMK 1417, vr. 27a/6; Emirî 914, vr. 18b/19].”

“Şol oka denir ki yeleksiz ve iki tarafı ince ve ortası kalın olmakla atılan şey‘e ucuyla dokunmayıp ‘arziyla arkuru dokunur ola (Kāmūs); Şol oktur ki yeleşti yoktur (Vankulu); *Sepkün* dedikleri yeleksiz, uzun ok. Cem‘i *ma‘ârîz* gelir (Ahterî, 942^a); An unfeathered arrow, thin at each end, and thick in the middle (Johnson, 1211^b).”

Muşakkaş **مُشَقَّقَص** [< Ar. *mişkaş*]: Vahşi hayvan avında kullanılan yassı uzun temrenli ok.

“... **muşakkaş** yaşşı demrenli oğdur... [TSMK 1417, vr. 27a/8; Emirî 914, vr. 18b/20].”

“Yassı temrenli oka denir yāhūd uzun temrenli oka denir ki vuhūş kısmına remy olunur (Kāmūs); An arrow with a broad long point for shooting wild beasts (Johnson, 1191^c).”

Halenc **خَلْنَج** [< Far. *hadeng*]: İçi boş kayın ağacından yapılan, kuş ve kirpi avında da kullanılan ok.

⁷⁶A.g.e.’de *dovrāni* (2017, s. 93).

⁷⁷A.g.e.’de *mi‘rād* (2013, s. 51).

“...Evvelā ok ne makūle ağacdan olur maşriḳ ḥalkı şevḥat ağacından yaparlar imiş ki aña **ḥalenc** dahı dërler ḳayın ağac olmak gerekdür... [TSMK 1417, vr. 15a/3; Emiri 914, vr. 10b/5].”

“Ḳayın ağacı ki andan ok düzerler, ol ağacdan oka tîr-i hadeng dërler; keşret-i isti‘māl ile muzāf ḥazf olunup ḥadeng dërler ve içi ḳovuş ya‘nî boş okdur dëdiler. Ba‘zılar ḳuş okı dëyi taşhîḥ eylemiş ya‘nî ḳuşa atılan ok ve kirpi ve yengeç (LN, 171^b); Aşlında ḳayın ağacının adıdır ki ondan ok ederler. Mezbûr ağaçtan düzülen oka tîr-i ḥadeng derler. Ni‘metullāh, nüshasında kirpi okuna ve yengece de “ḥadeng” derler diye rivāyet eylemiş. Kirpi okuna isti‘āre tārîḳıyla denildiği cā‘izdir, ammā yengece ḥadeng ta‘bîrinin münāsebeti ba‘îd görünüyor (Şu‘ūrî, II, 1571^a).”

Şāṭif **شَاطِف** [*< Ar. şāṭifet*]: Deriyle kemik arasında saplanıp kalan ok.

“... ve eger ok deriyle kemük arasında ola aña **şāṭif** dërler... [R. 1932, vr. 115a/4].”

“Maktelden bir semte kayıp çavan ok ve mızrak makūlesi mermiyyeye vasf olur (Ḳāmūs).”

Enfāz⁷⁸ **أَفْأَذ** [*< Ar. infāz*]: Yaban hayvanına atılan oklardan biri olup, saplanıp kanını akıtırsa da çok fazla zarar verici olmayan ok.

“... ve ol ok kim nişāna êrişe yā gëyige toḳuna aña bëş ād vërmişler biri **enfāz** oldur kim gëyige doḳuna ḳan çıḳa velî ziyāde zaḥm êtmeye... [R. 1932, vr. 115a/6].”

“Oku nişāndan öte geçirmek ma‘nāsınadır (Ḳāmūs).”

Ef‘āş **أَفْعَاص** [*< Ar. ?*]: Yaban hayvanına atılan oklardan biri olup, isabet ettiği anda sağlanıp kalmak yerine seken ok.

“... ve ol ok kim nişāna êrişe yā gëyige toḳuna aña bëş ād vërmişler... ikinci **ef‘āş**... **ef‘āş** oldur kim [gëyige] doḳduğında şıçraya... [R. 1932, vr. 115a/5, 7].”

Aḳḫāt **أَفْحَاط** [*< Ar. ?*]: Yaban hayvanına atılan oklardan biri olup, isabet ettiği anda derisini yaran ok.

“...ve ol ok kim nişāna êrişe yā gëyige toḳuna aña bëş ād vërmişler... üçüncü **aḳḫāt**... **aḳḫāt** oldur kim gëyigün derisini yara... [R. 1932, vr. 115a/6, 8].”

İşmā⁷⁹ **إِصْمَا** [*< Ar. ?*]: Yaban hayvanına atılan oklardan biri olup, isabet ettiği anda öldüren ok.

“...ve ol ok kim nişāna êrişe yā gëyige toḳuna aña bëş ād vërmişler... dördüncü **ışmā**... **ışmā** oldur kim êrişe ve gëyigi öldüre... [R. 1932, vr. 115a/6, 8].”

İrād **إِيرَاد** [*< Ar. ?*]: Yaban hayvanına atılan oklardan biri.

“...ve ol ok kim nişāna êrişe yā gëyige toḳuna aña bëş ād vërmişler... ve bëşinci **irād**... [R. 1932, vr. 115a/6].”

⁷⁸A.g.e.’de *infāz* (2017, s. 177). Yazmada, söz başı elif (ا)’de üstün (◌) var.

⁷⁹A.g.e.’de *aşma* (2017, s. 177).

1.2. OKUN BÖLÜMLERİ

¹Gez **گز** [< Tr. *gez*]: Okun başı, kirişe geçen oyuk kısmı.

“... tīrūn çīleye taqılan serine envā‘ında **gez** ta‘bīr olunur... [T. 6891, vr. 108a/12].”

“Okun kirişe geçen ucundaki kertik; ~Az gəz ‘ağaç, direk vb. ucundaki yarık’, ~OT kez. Türkçe kert- ‘bir şeyin kenarında kertik açmak, çentmek’ kertik ‘çentik’ sözleriyle ortak bir kökten geldiği anlaşılıyor. Farsçaya da geçmiştir: gaz ‘a sort of arrow’ (ETDES, 190^b-191^a); The notch in an arrow for the bowstring (Lexicon, 1543^b).”

→ ¹Fūk; Şerah; Baş-pāre; Bakqam gez; Şığ gez

¹Fūk⁸⁰ **فوق** [< Ar. *fūk*]: Okun başındaki kiriş geçen oyuk kısmı.

“... **fūk** oqun gezine ve [yayun] çile yerine dēler... [TSMK 1417, vr. 27b/9; Emiri 914, vr. 19a/17] ... oqun ... gezine **fevk** dēler... [A. E. 2229, vr. 33a/6] ... anuñ gezine **fūk** dēler... [R. 1932, vr. 32b/9].”

“Ve okun gezine denir ki kiriş bindirecek kertiktir (Kāmūs); Okta kiriş koyacak yer, gez ma‘nāsına (Vankulu); Ok gezi (Ahterī, 735^b); Okun başıdır ki kiriş geçirirler (LL, 293^b); The notch of an arrow (Steingass, 942^a; Johnson, 939^c-940^a).”

→ *Gez*; Şerah; Baş-pāre; Bakqam gez; Şığ gez

Şerah **شَرَح** [< Ar. *şerh*]: Okun başı olup kirişe geçen oyuk kısmı, gezi.

“... **şerah** gezdür ve gezün içidür... [TSMK 1417, vr. 27b/8; Emiri 914, vr. 19a/15].”

“Ve kesmek ma‘nāsınadır ve açmak ma‘nāsınadır (Kāmūs).”

→ *Gez*; ¹Fūk; Baş-pāre; Bakqam gez; Şığ gez

Baş-pāre **باش پاره** [< Tr. *baş*; Far. *pāre*]: Boynuz, kemik veya fildişi gibi malzemelerden tek parça olacak şekilde yapılan gez.

“... tīriñ çīleye taqılan serine envā‘ında **gez** ta‘bīr olunur faqat hevā ve torba gezlerinde yek-pāre kemük geçürülmekle **baş-pāre** ta‘bīr ederler... [T. 6891, vr. 108a/13].”

“Ayrı bir parça hâlinde boynuz, kemik veya fildişinden yapılmış ok gezi (Kubbealtı, I, 307^a).”

→ *Gez*; ¹Fūk; Şerah; Bakqam gez; Şığ gez

Bakqam gez **بغم گز** [< Far. *bekem* > Ar. *bakqam*; Tr. *gez*]: Genellikle menzil oklarından pīşrev okunda kullanılan kırmızı renkli, sert ve dayanaklı ağaçtan gez.

“... ve bu demde pīşrev dēyü meşhūr olan tīr-i mezkūr ta‘rīf olunan çamuñ ā‘lāsından **bakqam gez** kemük şoya ile maṭlūb olunan tavra uyan sālifü‘z-zikr endāmlarda yapılır... [T. 6891, vr. 109b/12] ... ve sa‘ir tīrlere ta‘rīf olunan

⁸⁰Uçar’da *fuvk* (2013, s. 51); Kesimli’de *koğ* (2017, s. 94) bir dikkatsizlik sonucu söz başı fe (ف)’yi kaf (ق) olarak değerlendirmiş olmalı yazmanın aslına bakıldığında söz başı fe (ف)’nin varlığı şüphesizdir; Azbay’da hareketlere göre *fevk* (2020, s. 160).

mişāl ba‘zı ablağ yaban keçisiniñ boynuzından yek-pāre ve **baqqam** mişāl *dū-pāre* de olsa gine yek-pārelerine müşābehette baş pāre dēnmeyüp gez dērler ve cümlesiniñ gez yeri çileye münāsib olup ne tar ve ne bol ve ne tavīl ve ne kaşīr mütevaşşī olup cüşşesinden dañı bedenden taşkın olmayup hatta **baqqam** gezlere nişfına kadar şarılan siñir dañı ince ve laţīf olup cesāmetin sebep olmaya... [T. 6891, vr. 108a/14,18] ... ve gez yerine konılan **baqqam** dedikleri kırmızı ağac ki boyacılar kullanırlar ol ağacın dañı ā‘lāsı olmağ lāzımdur ki hīn-i isti‘māl-i tırde tīz apışmaya ya‘nī dudakları gevşemeye telli ince ve düzgün ve şıķı ve ber-vech-i yarılıp yonulmağā zātında isti‘dād buluna... [T. 6891, vr. 105b/6] ... maţlūb telhīs-i kelām çubuğ Kaz Tağı çubuğı olup tīmārlı ve qurı çok yatmış şıķı oķı tecribe olınmış gerekdür ve oķa konılan **baqqam** dañı gāyet şıķı ve kırmızı düz yonmağā gelür gerekdür... [Emirī 914, vr. 13a/8].”

“*Bekem*, bakam ismiyle maruf boyadır. Bakam ondan muarreptir, buna boya ağacı dahi derler (Kati, 62^a); Bir kırmızı ağaçtır. hurde edip, suda kaynatıp ibrişim boyarlar, laţīf kırmızı renk olur. Ve gāyette pek ağaçtır, niçe yıllar dursa aşlā çürüyüp fenā bulmaz. Pekliğinden kināye edeler (Şu‘ūrī, I, 799^a); Ma‘rūf kızıl ağacdur, Hindūstān’dan gelür, Yemen’de çok olurmış, ‘Arabī’dür (LN, 88^b).”

→ *Gez*; ¹*Fūk*; *Şerağ*; *Baş-pāre*; *Şığ gez*

Şığ gez **صیغ كز** [< Tr. *sığ*]: Yuvası derin açılmayan gez çeşidi.

“... **şığ gez** çilleden āsānlığıla çıkar... irici pehlivānlar **şığ gezi** ber-vechle atamayup gezen çıkarurlar... [TSMK 626, vr. 5b/5-6].”

“Derinliğı az olan, çok derin olmayan (Kubbealtı, III, 2807^a).”

→ *Gez*; ¹*Fūk*; *Şerağ*; *Baş-pāre*; *Baqqam gez*

Atruh **أطره** [< Ar. *uṭrat*]: Okun gezine sarılan sinir.

“... **atruh** bi‘z-zamm ol siñirdür ki oķun gezine şaralar... [Emirī 914, vr. 19a/11; TSMK 1417, vr. 27b/3].”

“The cat-gut or bow-string which is twisted round an arrow, near the notch (Johnson, 108^c).”

Gez dudakları **كز دوداقلر** [< Tr. *gez*; *dudak* + *lar* + *ı*]: Gez yuvasının yan çıkıntıları.

“... tūri yigirmi dörde taķsīm ile yigirmi dört derece ta‘bīr edüp **gez dudaklarından** dört derecesine boğaz ve kez[ā] **gez dudaklarından** on buçuk on bir derecesine varduğda vasaţ-ı göbek ve kezā **gez dudaklarından** on yedi buçuk derece ki vasaţ-ı göbekden altı buçuk derece maħalline şalvār ve andan aşāğı yigirmi dört dereceye kadar maħalline sāk ya‘nī *ayağ* ta‘bīr ederler... [T. 6891, vr. 109b/21].”

“Dudak < Eski Kıpçakça totak, tōdak < *tōtak (ETDES, 151^a); Bir şeyin ufak bir çıkıntı teşkil eden kısmı (Kubbealtı, I, 775^b).”

→ *Gez düğmesi*; *Şerħa*; *Şirħān*

Gez düğmesi **كز دوكمه سي** [< Tr. *gez*; *düg* - *me* + *si*]: Gez yuvası.

“... *gezün düğmesinin* hacmi ve hâddesi [oķun] boğazından kalın ve göbeginden⁸¹ ince olmak lâzımdur... [TSMK 626, vr. 5b/1].”

→ *Gez dudakları; Şerha; Şirhān*

Şerha شَرْحَا [< Ar. *şarḥa*]: Kesilmiş gez yuvasının yan çıkıntıları, gez dudakları.

“... gezün iki yanına *şerha* dەرler... [A. E. 2229, vr. 33a/7].”

“Şarḥā 'l-fūk, the two sides of a needle-eye or arrow-notch (Johnson, 746^b).”

→ *Gez dudakları; Gez düğmesi; Şirhān*

Şirhān شِرْحَانْ⁸² [<Ar. *şerḥā*]: Kesilmiş gez yuvasının yan çıkıntıları, gez dudakları.

“... gezün iki yanına *şirhān* dەرler... [R. 1932, vr. 32b/10].”

“Şarḥā 'l-fūk, the two sides of a needle-eye or arrow-notch (Johnson, 746^b).”

→ *Gez dudakları; Gez düğmesi; Şerha*

Yelek يَلِك [< Tr. *yel - ek*]: Okun havadaki istikâmetinin düzgün olabilmesi için başına takılan tüyler.

“... pîşrev ve sâ'ir mecmū'-i tîrlerin vezin olunması bu vechle olup vasatından êki baş berâber gelürse temām endāmlanup soya ve *yelek* takmadan vezn olunur ba'dehū *yelegi* soya yāḥūd temren taķılır... [T. 6891, vr. 106b/21].”

“Okun havada düzgün uçmasını ve hedefe şaşmadan varmasını sağlayan yönlendirici tüyler, peylek (Kubbealtı, III, 3444^b).”

→ *Yük/Yün; Yele; Rîş; Kuzze; Kuzuz; Akabet; Fezağ; Luğāb*

Yük/Yün يوك⁸³ [< Tr. *yük / yün*]: Okun havadaki istikâmetinin düzgün olabilmesi için başına takılan yelek.

“... ve yine tahmînen bir arpa kadar geze qarîb yāḥūd daḥı ziyâdece resm olunan *yüki* vururlar ve kimi daḥı gez dibinden yonalar... [Emirî 914, vr. 13a/15; TSMK 1417, vr. 19a/1].”

“Kuş tüyü (Kubbealtı, III, 3498^b).”

→ *Yelek; Yele; Rîş; Kuzze; Kuzuz; Akabet; Fezağ; Luğāb*

Yele يَلِه [< Tr. *yele < yāl*]: Okun havadaki istikâmetinin düzgün olabilmesi için başına takılan yelek.

“... ve tîrin *yelesi* aşma mandala qarîb ferāḥ tırup bozulmayarak... [T. 6891, vr. 43a/6].”

⁸¹Karasu'da köpüğünden (2022, s. 84).

⁸²Yazmada sin (س) sirhān سِرْحَانْ okunacak şekilde kayıtlı.

⁸³Kelimenin nasıl okunması gerektiği üzerine bir görüş için bakınız: İlhan UÇAR, “Divānu Lugāti't-Türk'te Yer Alan Okçuluk Terimleri ve “yük-yün” Sözcüklerinin Kullanımı Üzerine”, JASSS, Güz II 2015, s. 85-90.

“Aslan, at vb. hayvanların ensesinde veya boynunda gür bir halde bulanan uzun kıllar (Kubbealtı, III, 3444^b).”

→ *Yelek; Rîş; Kuzze; Kuzuz; ‘Aķabet; Fezağ; Luğāb*

Rîş ريش [< Ar. *rîş*]: Okun havadaki istikametinin düzgün olabilmesi için başına takılan yelek.

“... *rîş*-i tîr perîşān olmağla maħrūm-ı ser-menzil maķşūd olur dēmişler... [T. 6891, vr. 42b/17] ... *rîş*-i tîr perîşān olup revîşin bozar... [T. 6891, vr. 44b/3].”

“Kuş yeleşine denir (Kāmūs); Yelek ki tuyūr cinsinde olur (Vankulu); Kuş kanadı (Aħterī, 432^b); Tüy, kuş tüyü (Kubbealtı, III, 2624^a); Plumage, feather (Lexicon 998^b).”

→ *Yelek; Yük/Yüñ; Yele; Kuzze; Kuzuz; ‘Aķabet; Fezağ; Luğāb*

Kuzze فذّه [< Ar. *kuzzet*]: Okun havadaki istikāmetinin düzgün olabilmesi için başına takılan yelek.

“... yeleşe *kuzze* dērler... [A. E. 2229, vr. 33a/7].”

“Okun yeleşine denir (Kāmūs); Okun bir yeleşi ma‘nāsına (Vankulu); Ok yeleşi; rîşü’s-sehm manasına (Aħterī, 751^b); The wing of an arrow (Johnson, 953^c; Lexicon, 1441^a).”

→ *Yelek; Yük/Yüñ; Yele; Rîş; Kuzuz; ‘Aķabet; Fezağ; Luğāb*

Kuzuz فذذ [< Ar. *kuzez*]: ¹Okun havadaki istikāmetinin düzgün olabilmesi için bu ince kısma yapıştırılan tüyler; ²Okun gezinin ince olan boğaz kısmı.

“... gezün boğazına kim ince olur aña ve yünjine *kuzuz* dērler... [R. 1932, vr. 32b/11] ... ve ol ince yēr kim aña yünleri yapışdururlar aña da *kuzuz* dērler... [R. 1932, vr. 32b/13].”

“Ok yeleşi, ريش السهم *rîşü’s-sehm* ma‘nāsına (Vankulu); Wings of an arrow (Johnson, 953^c).”

→ *Yelek; Yük/Yüñ; Yele; Rîş; Kuzze; Kuzuz; ‘Aķabet; Fezağ; Luğāb*

‘Aķabet عقبه [< Ar. *‘aķabet*]: ¹Okun havadaki istikāmetinin düzgün olabilmesi için başına takılan tüyler; ²Okun gezinin ince kısmı.

“... gezün boğazına kim ince olur aña ve yünjine *kuzuz* dērler *‘aķabet* dērler... [R. 1932, vr. 32b/11].”

→ *Yelek; Yük/Yüñ; Yele; Rîş; Kuzze; Kuzuz; Fezağ; Luğāb*

Fezağ فرغ [< Ar. ?]: İnce tüylü ok yeleşi.

“... *fezağ* yünjün incesine dērler... [TSMK 1417, vr. 27b/11; Emirī 914, vr. 19a/19].”

→ *Yelek; Yük/Yüñ; Yele; Rîş; Kuzze; Kuzuz; ‘Aķabet; Luğāb*

Luğāb لغاب [< Ar. *luğāb*]: Tüyleri karışık ok yeleşi.

“... ve eger yünlerün ekisinün yüzi biri birinden yaña ola yā arķaları biri birine karşı ola ‘Arab aña *luğāb* dēr ya‘nī fesāda gelmiş... [R. 1932, vr. 29a/13].”

“Fäsîd olan yelek (Vankulu).”

→ *Yelek; Yük/Yüj; Yele; Rîş; Kuzze; Kuzuz; Aķabet; Fezag*

Levvām **لَوَام** [< Ar. *lūvām*]: Okun yeleğindeki tüylerin ütülü olmayıp karışık olması durumu.

“... [oķun] yeleginüñ ĵarnı ĵarnına yā arķası arķasına olsa aña *levvām* dērler... [Kemankeş 495, vr. 33a/4] ... ve eger yünjün arķası bir yünjün daħı yüzine ola aña *levvām* dēr... [R. 1932, vr. 29a/14] ... *levām* oķun yünji berāber olmayup bir birine fesād getüre... [TSMK 1417, vr. 27b/13; Emirî 914, vr. 19a/20].”

“*Lūvām*, melāmetlik ve rüsvaylık (Ahterî, 861^a).”

→ *Luğāb*

Ferevān **فَرَوَان** [< ?]: Gezin boğazıyla yeleği arasındaki kısım.

“... gezünj boğazına kim ince olur aña ve yünjine *kuzaz* dērler ‘*aķabet* dērler andan aşığısına yünje degi *ferevān* ... dērler... [R. 1932, vr. 32b/12].”

Şarīħa **صَرِيحَة** [< Ar. ?]: Okun yeleğinin etrafına sarılıp tüyleri sağlamaştıran iplik.

“...ol ipliği kim yünjün ĵarafına bağlarlar tā kim yün ĵalmaķa aña *şarīħa* dērler... [R. 1932, vr. 32b/14].”

Hāķav **حَاقْو** [< Ar. *ħaķv*]: ¹Okun yelek vurulan ince yeri; ²Yeleğin altına koyulan koruyucu parça.

“... *ħaķav* oķun musķasıdur ki yelek altına ĵorlar... [Emirî 914, vr. 19a/12; TSMK 1417, vr. 27b/4].”

“Okun yelek cānibinde olan ince yeri (Vankulu); *ħaķvu*’s-*sehm*, okun yelek gećecek yerinden ‘ibārettir (Ķāmūs); The notched end of an arrow (Johnson, 487^b).”

Hāķm **حَاقْم** [< ?]: Okun yeleğinin takıldığı yer.

“... yelegünj durduğı yere *ħaķm* dērler... [A. E. 2229, vr. 33a/9].”

‘Itba **عْتَبَة** [< Ar. ‘*atebet* ?]: Yeleğin okun gezine doğru olan uç tarafı.

“... yelegünj gezden yañağı ucına ‘*itba* dērler... [Selimiye, vr. 18a/7].”

“Kapının alt eşiğine denir (Ķāmūs; Vankulu).”

Zefre **زَفْرَة** [< Ar. *zefret*]: Okun yeleğinin temrene doğru ucu.

“... oķun yelekden gerisine *zefre* dērler... [A. E. 2229, vr. 33a/10].”

“Bir şey’in ortasına denir (Ķāmūs).”

Meten **مَنْن** [< Ar. *metn*]: Okun yeleğiyle temreni arasındaki daha kalın kısmı.

“... ve daħı aņarusına ya’ni ortasına *meten* dērler... [A. E. 2229, vr. 33b/1] ... ol kim yünjden aşığıdur oķun ortasına degi ege *metin* dērler... [R. 1932, vr. 32b/15].”

“*Metnu*’s-*sehm*, okun yeleğinden vasatına varınca kadar yerinden ‘ibārettir (Ķāmūs); Okun yeleğinden aşığısıdır, ortasına varınca (Vankulu).”

Uluḡ **أَلُوْكَ** [< Tr. *uluḡ*]: Temren ve yelek geçirilmemiş sade ok sapı.

“... ol oḡ üç dürlü endāmda atılmaq gerekdür evvel bir şem‘ endāmdur ikincisi eyük **uluḡ**ludur üçüncüsü kiriş **uluḡ**ludur... [UM F vr. 29a/6; M vr. 14b/10].”

“*Uluḡ*, ok sapı (ḳidh) (DLT 2019, 521).”

Ṭolu **طُولُو** [< Tr. ?]: Boğaz tabir edilen göğüs bölümünün başlangıcından temren ucuna kadar olan 20 birimlik kısım.⁸⁴

“... ma‘lūm ola ki oḡ yigirmi dört baḡşdur dördü ḳabza ile kiriş arasında sākıtdur **ṭolu**dan demrene gelince yigirmi baḡş ḳalur... [L. İ. 559, vr. 31a/15] ... bir oḡ yigirmi dört ḳırātdur **ṭolu**dan demren ucına deḡin yigirmi ḳırātdur her kişi **ṭolu**ya getirse ve atsa aḡa nīm-keş dērler... [UM F vr. 40b/1-2; M vr. 20a/10-11].”

Kulyetīn **كُلَيْتَيْنِ** [< Ar. *kulyet* + *īn* < *eyn*]: Okun orta kısmındaki en kalın yer.⁸⁵

“... ol kim yūnden aḡaḡıdur oḡuḡ ortasına deḡi ege *metin* dērler ve ortasına kim andan yoḡunraḡ yēr olmaya aḡa **kulyetīn** dērler... [R. 1932, vr. 33a/1].”

“*Kulyetu’l-kavs*, yayın iki taraflı köşelerinin arka tarafından baḡrının mā-beynine denir ki kabzanın iki taraflı incerek yeridir, ‘alā-kavlin asmak için baḡ bend edecek yerine denir yāhūd kabzadan üç kariş beriye kadar yerine denir (Ḳāmūs); *Kulyet*, Yayın kabzası ile baḡrı mā-beyninde olan ince yere dahi derler (Vankulu).”

Şadar **صَدْر** [< Ar. *şadr*]: Okun ortasından hemen sonrası, incelmeye başladığı kısım.

“... **şadar** oḡuḡ vasatına dērler... [TSMK 1417, vr. 27b/8; Emiri 914, vr. 19a/16] ... ol kim yūnden aḡaḡıdur oḡuḡ ortasına deḡi ege *metin* dērler ve ortasına kim andan yoḡunraḡ yēr olmaya aḡa **kulyetīn** dērler ve andan demirine deḡin olana **şadar** ve muḡaddemü’s-sehim dēr[ler]... [R. 1932, vr. 33a/2].”

“Okun yarısından aḡaḡı ince yerine varınca derler, zīrā atıldıkta o cānibi mukaddim olur (Vankulu); Ve **صَدْرُ السَّهْمِ** *şadru’s-sehm* okun vasatından öte inceldiği yerine doḡru itlāk olunur, zīrā atıldıkta orası mütekaddim olur (Ḳāmūs).”

→ *Muḡaddemü’s-sehim*

Muḡaddemü’s-sehim **مُقَدَّمُ السَّهْمِ** [< Ar. *muḡḳadem* < *taḳdīm*; *sehm*]: Okun ortasından hemen sonrası, incelmeye başladığı kısım.

“... ol kim yūnden aḡaḡıdur oḡuḡ ortasına deḡi ege *metin* dērler ve ortasına kim andan yoḡunraḡ yēr olmaya aḡa **kulyetīn** dērler ve andan demirine deḡin olana şadar ve **muḡaddemü’s-sehim** dēr[ler]... [R. 1932, vr. 33a/2].”

“*Muḡaddem*, Bir nesnenin ilerisi ki **مُوَحَّرٌ** mu‘aḡḡarın muḳābilidir (Vankulu); *Sehm*, Ok (Vankulu).”

→ *Şadar*

Midre **مِدْرَه** [< Ar. ?]: Okun yeleğiyle temreni arasındaki ince kısım.

⁸⁴Yastı, 2016, s. 59.

⁸⁵Lügat anlamında yay için olduğu gibi bağlama göre okun da ortasına denk gelen daha sert, dolgun kısım için de kullanıldığı anlaşılıyor.

“... [oķun] ince yerine *midre* d erler... [A. E. 2229, vr. 33b/2].”

¹Ziv ana زوآنه [< Far. *zav ane*]: Temreni saēlamlařtırmak için okun ucuna takılan demirden parça.

“... cümle oķlara bir *ziv ana*  onmak gerekd ur ve t r-keş oķlarınınuē aēacına giren *ziv anadan* sonra olan boēazı ince olmak gerekd ur  alınlıēı dahi oķun demrene giren yerinden nih yete dek vezn ile gitmek gerekd ur böyle olmakda kubh-ı mu arrerd ur tem ri g yeyet pek olup ey  şulanmış gerekd ur riv yeyt ur ki eşek sid ēi ile şuvarılsa urulan  dem fel h bulmaz ve *zivanayı* yerine  omada g yeyet i tim m l zımdur... [Emir  914, vr. 14b/1,5] ... her oķun demreni   mişk l ola bir *ziv anası* dem r ola demren n ucu d ēme gibi degirmi ola yaşşı ola... [UM F vr. 32b/4; M vr. 16b/2].”

“Ş h n-i ter z nunun arasında olan nesne (Şu ur , III, 2054^a); The tongue of a balance (Steingass, 628^a; Johnson, 665^a).”

→ *Perezv ane*

Perezv ane پرزوانه [< Far. *ber z* + *v n(e)*]: Temren oka geirildiēinde saēlamlařtırmak için temreni okun ahşabına sahiplenmekte kullanılan demir parça.

“... oķ getüreler  ayın aēacından her demreni   mişk l ola *perezv ane* dem r ola demrenin ucu d ēme gibi degirmi ola... [H. P. 816, vr. 13a/8].”

“*Ber z*, 2. The metal socket on the lower end of a heath (Lexicon, 351^b); *Ber z*, ve dahi kefşgerler pabuç kalıbı arasına kodukları ivi. Va dahi odun yaranlar kez lik yardıēı odun arasına kodukları ivi (Şu ur , I, 751^a); + *v n*, like equal (Johnson, 1353^b; Steingass, 1454^a).”

→ *Ziv ana*

Ra‘z⁸⁶ ر ع ظ [< Ar. *ru‘z*]: Okun temren takılan baş kısmı ve bu kısma geçirilen temrenin sapına sarılan sinir.

“... demren gird ēi yere *ra‘z* d erler... [A. E. 2229, vr. 33b/2] ... *ra‘z* demren zivanasına şarılan şeyd ur ki siņird ur cem‘i *er‘ z* gelür... [TSMK 1417, vr. 27b/6-7; Emir  914, vr. 19a/14-15].”

“Okun temren girecek yerine denir ki onun üstüne sinir sarılır. Cem‘i ر ع ظ er‘ z‘dir ( k m s); Okun demirden sokacak yeri; *medhal ‘n-nasl* manasına. Cem‘i er‘ z gelir (Ahter , 415^b).”

→ *Er‘ z*

Er‘ z⁸⁷ ر ع آ ظ [< Ar. *er‘ z* < *ra‘z*]: Okun temren takılan baş kısmı ve bu kısma geçirilen temrenin sapına sarılan sinirler.

⁸⁶Uar‘da *ra‘at* (2013, s. 51). *KR*‘den tanıkladıēımız bu terim, yazmanın her iki nüshasında da tı (ط) ile yazılıdır bu harfi noktası unutulmuş zı (ظ) olduēunu kabul edip düzelterek madde başına aldık.

⁸⁷A.g.e.’de *ara‘at* (2013, s. 51).

“... *raʿz* demren zıvanasına şarılan şeydür ki siñirdür cemʿi *erʿāz* gelir... [TSMK 1417, vr. 27b/6-7; Emiri 914, vr. 19a/14-15].”

“Okun temren girecek yerine denir ki onun üstüne sinir sarılır. Cemʿi *erʿāz*ʾdır (Kāmūs); Okun demirden sokacak yeri; *medhalüʿn-nasl* manasına. Cemʿi *erʿāz* gelir (Ahterī, 415^b).”

→ *Raʿz*

Raşfa *رَصْفَه* [*< Ar. reşafet*]: Temrenin geçtiği yere sarılan sinir.

“... *raʿz* üstündeki siñire *raşfa* dërler... [A. E. 2229, vr. 33b/3].”

“*رَصْفَت* *rişāf* lafzından müfred olur. Okun temren geçecek yerinden yukarıcaya sarılan sinire denir (Kāmūs); Kezālik şol sinirlere derler ki ok temreninin üstüne sararlar (Vankulu); Şu sinir ki ok temreni üstüne sararlar (Ahterī, 412^b).”

→ *Rişāf*; *Reşāfe*; *Raşaf*

Rişāf *رِصَاف* [*< Ar. reşafet*]: Temrenin geçtiği yere sarılan sinir.

“... *raʿz* üstündeki siñire *raşfa* ve *rişāf* dërler... [A. E. 2229, vr. 33b/4].”

“*رِصَافَت* *rişāf* lafzından müfred olur. Okun temren geçecek yerinden yukarıcaya sarılan sinire denir (Kāmūs); Atın sinirine denir (Kāmūs).”

→ *Raşfa*; *Reşāfe*; *Raşaf*

Reşāfe⁸⁸ *رِصَافَه* [*< Ar. reşāfet*]: Okun gezine ve temrenin üstüne sarılan sinir.

“... bu dağı okuñ gezine şarılan siñirdür *reşāfe* dağı dërler... [TSMK 1417, vr. 27b/5; Emiri 914, vr. 19a/13].”

“Kezālik şol sinirlere derler ki ok temreninin üstüne sararlar (Vankulu); A sinew bound round a thing (Lexicon, 976^b).”

→ *Raşfa*; *Rişāf*; *Raşaf*

Raşaf *رِصَاف* [*< Ar. reşaf*]: Okun gezine ve temrenin üstüne sarılan sinir.

“... *raşaf* bu dağı okuñ gezine şarılan siñirdür... [TSMK 1417, vr. 27b/5; Emiri 914, vr. 19a/13].”

→ *Raşfa*; *Rişāf*; *Reşāfe*

Aşāf *أَصَاف* [*< Ar. ?*]: Temreni oka sabitlemek için yapıştırılarak sarılan sinir.

“... ol siñire ki demrene yakın yerde yapışdururlar *aşāf* dërler... [R. 1932, vr. 33a/3].”

Sereʿān⁸⁹ *سَرَاعَان* [*< Ar. sereʿān*]: Küçükbaş hayvanların sırt bölgesinden çıkarılarak okun yeleşinin uçlarına sarılıp tüylerin dağılmasını önleyen sinir.

“... *sereʿān* yelek için eṭrāfında olan siñirdür... [TSMK 1417, vr. 27b/7; Emiri 914, vr. 19a/15].”

⁸⁸A.g.e.’de *raşhāfe* (2013, s. 51).

⁸⁹A.g.e.’de *seraʿān* (2013, s. 51).

“Davaran sırtının iki yanlarından çıkan sinire denir ki saç tutamı tarzında ve etten sıyrılmış olur; şol sinire denir ki okun yeleklerinin uçlarına sarılmakla onları toplayıp bir araya getirir (Kāmūs).”

Zebe⁹⁰ ظَبَه [< Ar. *zubet*]: Temrenin keskin yanları.

“... *zebe* okuñ etrafına dèrler... [TSMK 1417, vr. 27b/9; Emiri 914, vr. 19a/16].”

“Okun ucu, طَرْفُ السَّهْمِ *tarfũ's-sehm* ma'nâsına (Vankulu); Kılıcın ve hançerin ağzına ve temrenin ucuna denir ki oralarıyla kat' ve i'mâl olunur, çalım yeri ta'bîr olunur (Kāmūs).”

²Kadağ فَدَح [< Ar. *kidh*]: Okun yeleşği ile temreni arasındaki kısım.

“... *kadağ* okuñ yelesinden demrenine varınca... [TSMK 1417, vr. 27b/11; Emiri 914, vr. 19a/18].”

“Henüz yelek ve temren geçirilmemiş oka denir (Kāmūs); Şol oktur ki henüz yeleklenmemiş ola ve temrenlenmemiş ola (Vankulu).”

El-kelitân الْكَلِيتَان [< Ar. *kulyetân*]: Temrenin yanları.

“... *el-kelitân* okuñ demreninüñ şağına ve şolına dèrler... [TSMK 1417, vr. 27b/12; Emiri 914, vr. 19a/19].”

“Ve ok temreninin iki cânibi sağından ve solundan (Vankulu).”

Seylân سَيْلَان [< Ar. *silân*]: Temrenin okun ucuna giren kısmı.

“... ta'lîm-hâne okı demreni dağı müdevver gerek ve ba'zı dèmişler kim çâr u sũ ya'nî kenârlu gerek ve okuñ demreninüñ *seylânı* ya'nî ağaca giren ucu müdevver gerek ve bir yanı ağır bir yanı yeyni olmamak gerek ve muhkem olmak gerek... [R. 1932, vr. 28b/7].”

“Kılıcın ve bıçağın saplarına giren demire denir ki kuyruk ta'bîr olunur (Kāmūs); Kılıcın ve eger bıçağın sapa giren yeridir (Vankulu); Kılıç ve bıçak ucu ki sapına girmiş ola (Ahterî, 495^b); That part of a sword or knife which is fixed in the handle, the shank (Johnson, 728^c).”

Boğaz بُوغَاز [< Tr. *boğ - uz* > *boğaz*]: Okun gezinden dört derece sonrası, başıyla boynu arasındaki tedricen kalınlaşmaya başlayan kısmı.

“... tîri yigirmi dörde tağsîm ile yigirmi dört derece ta'bîr édüp gez dudaklarından dört derecesine *boğaz* ... ta'bîr éderler... [T. 6891, vr. 109b/22] ... okuñ gezinden tağmînen bir sere mikdâr mağalle gelince kalınlaşup ol mağalle *boğaz* ... ta'bîr éderler [TSMK 626, vr. 6b/10] ... gez dibinden yonalar ammâ biraz ba'îd ola ok yürür dèmişler büyük tarafına bir iki buğday geçince ol tarafına *boğaz* dèrler biraz ince olur... [TSMK 1417, vr. 19a/3; Emiri 914, vr. 13a/16].”

“Boğaz < Boğ- + -(u,a)z (ETDES, 69^b); Okun yelek takılan baş ve boynu arasındaki kısmı (Kubbealtı, 400^b).”

⁹⁰A.g.e.'de *tabeh* (2013, s. 51). KR'den tanıkladığımız bu terim, her iki nüshasında da tı (ط) ile yazılmıştır ya da başka bir değışle zı (ظ)'nın noktası atılmamış. Bağlama uygun tanıklayabildiğimiz lügat imlasıyla madde başı olarak değıerlendirdik.

Gögüs⁹¹ **كوكوس** [**< Tr. köküz > gögüs**]: Okun boğazından sonra kademeli olarak kalınlaşan kısmı.

“... gez dibinden yonalar ammā biraz ba‘īd ola oğ yürür demişler büyük tarafına bir iki buğday geçince ol tarafına *boğaz* dèrler biraz ince olur oradan gitdükçe kalın olup kalınlığı nihāyeti **gögüs** dèrler metīn gerekdür kütüğü ber-āver irür... [TSMK 1417, vr. 19a/5; Emirī 914, vr. 13a/17] ... oğuş gezinden tahmīnen bir sere mikdār maħalle gelince kalınlaşup ol maħalle ... **gögüs** ta‘bīr ēdeler... [TSMK 626, vr. 6b/10].”

“Okun göbekte boyun arasındaki kalan yeri (Yücel, 450).”

Göbek **كوبك** [**< Tr. kōp + ek > köbek > göbek**]: Okun göğsüyle şalvarı arasında kalan düzlük kısmı.

“... oğuş ... gögüs ile şalvār mabeyni düz ve hem-vār olup hīç yükseklik ve alçaklık olmaz ol maħalle ... **göbek** ta‘bīr olunur... [TSMK 626, vr. 6b/13].”

Vasaṭ-ı göbek **وسط كوبك** [**<Ar. vesat; Tr. kōp + ek > göbek**]: Okun göğsünden sonra gelen yeri, ortası.

“... tīri yigirmi dörde taḫsīm ile yigirmi dört derece ta‘bīr ēdüp ... gez dudaklarından on buçuğ on bir derecesine varduğda **vasaṭ-ı göbek** ... ta‘bīr ēderler... [T. 6891, vr. 109b/23].”

“*Vesat*, ve bir nesnenin iki tarafının mâ-beynine denir ki Fārisīde *miyān* ve Türkīde *orta* ta‘bīr olunur (Kāmūs); *Orta* yere dahi derler (Vankulu); Göbek < ET. kōp “çok, sık, gür”den küçültme ekiyle kōp+ek > köpek > göbek”; Bir yer veya şeyin etraftaki unsurların kendisine bağlandığı orta kısmı, merkez (Kubbealtı, I, 1080^{a-b}).”

Baldır **بالدر** [**< Tr. baltır > baldır**]: Okun boğazından sonrası, ayağıyla göbeği arasındaki kısmı.

“... dağı **baldır** demişlerdür boğazdan sonra... [TSMK 1417, vr. 19a/6; Emirī 914, vr. 13a/18].”

“Okun ayakla göbek arasında kalan kısmı (Kubbealtı, I, 276^b).”

Şalvār **شلوار** [**< Far. şalvār**]: Okun göbekte ayağı/temreni arasındaki kısmı.

“... tīri yigirmi dörde taḫsīm ile yigirmi dört derece ta‘bīr ēdüp gez dudaklarından ... on yedi buçuğ derece ki *vasaṭ-ı göbek*den altı buçuğ derece maħalline **şalvār** ... ta‘bīr ēderler... [T. 6891, vr. 110a/1] ... oğuş... şoya tarafından dağı gēne bir sere kadar kalınlaşup şoyaya qarīb maħalle *ayağ* ve kalınlaşma nihāyet buldığı yere **şalvār** tesmiye kılınur... [TSMK 626, vr. 6b/12].”

“*Şalvār*, genellikle ağı çok bol olan bele bir uçkurla bağlanan geniş üst donu (ETDES, 482^a); *Şelvār*, geniş pantolon. Şel = uyluk, var = lâyük kelimelerinden yapılmıştır (Ziya, II, 1323^{a-b}).”

⁹¹KR nüshalarında şîn (ش) ile yazılı.

Gögde **كودد** [< Tr. *gögde* > *gövde*]: Okun göğsüyle şalvarı arasında kalan düzlük kısmı.

“... oğuñ ... göğüs ile şalvār mabeyni düz ve hem-vār olup hîç yükseklik ve alçaklık olmaz ol maħalle **gögde** ... ta‘bîr olunur... [TSMK 626, vr. 6b/13].”

¹Ayak **اياق** [< Tr. *ayak*]: Okun temren veya soya takılan uç kısmı.

“... tîri yigirmi dörde taḫsîm ile yigirmi dört derece ta‘bîr édüp gez dudaklarından ... on yedi buçuḫ derece ki *vasat-ı göbek*den altı buçuḫ derece maħalline *şalvār* ve andan aşıḡı yigirmi dört dereceye ḡadar maħalline ... **ayak** ta‘bîr éderler... [T. 6891, vr. 110a/2] ... oğuñ... soya tarafından daḡı ġene bir sere ḡadar ḡalınlaşıp şoyaya ḡarîb maħalle **ayak** ... tesmiye ḡılınur... [TSMK 626, vr. 6b/11].”

→ *Sāk*

Sāk **ساق** [< Ar. *sāk*]: Okun temren veya soya takılan uç kısmı.

“... tîri yigirmi dörde taḫsîm ile yigirmi dört derece ta‘bîr édüp gez dudaklarından ... on yedi buçuḫ derece ki *vasat-ı göbek*den altı buçuḫ derece maħalline *şalvār* ve andan aşıḡı yigirmi dört dereceye ḡadar maħalline **sāk** ... ta‘bîr éderler... [T. 6891, vr. 110a/2].”

“Topuk ile dizin aralıḡı olan ‘uzva denir, Türkîde *incik* ve lahm ve şahmı yüzüne *baldır* ta‘bîr olunur. Sade kemiḡine kuru incik ve mücevvefine düdüḡ ve kalem ta‘bîr olunur. Ve bacak, kasıktan tabana varınca kadardır (Ḳāmūs); Ayaḡın inciḡidir (Vankulu).”

→ *Ayak*

1.3. TEMREN TÜRLERİ

Temren ya da Osmanlı Türkçesi metinlerinde sıklıkla tanıkladığımız şekliyle *demren*, kısaca ve genel bir ad olarak okun ucuna takılan keskin, delici, tahrip edici parçadır. Osmanlı döneminde kullanılan birden fazla ok türü olduğu gibi kullanım amaçlarına, yapıldığı malzemeye, boyutlarına ve gramajına göre de farklılıkları olan temrenlerin var olduğunu araştırma korpusumuzu oluşturan yazma eserlerde ve nüshalarında tespit edebiliyoruz.

Temrenin anlamı ve muhtemel kökeni için yapılacak en derli toplu açıklama şöyledir:

‘ok, kargı gibi şeylerin ucundaki sivri demir’. Eski kaynaklarda *demren* biçimi de geçer. Orta Türkçeden beri kullanıldığını görüyoruz: Kâşgarlı Mahmud’a göre Oğuzlar *temürgen* biçimini kullanırlar. Eski Kıpçakçada *temren* olarak geçer. Ancak Kıpçaklar *başak* olarak da adlandırılırdı.

< temür ‘demir’ + -gen küçültme eki, bu türev temürgen > temirgen > temiren > temren > demren olarak gelişmiştir. Ligeti’ye göre Kâşgarlı Mahmud’a borçlu olduğumuz veriyi *temürkên* diye okumak gerekir. Ligeti bu okuyuşu Macaristan’da yer ve kişi adı olarak kullanılan Kumanlardan kalma *tömörkény* biçimiyle doğrulamak istemiştir. Oğuzca *demren* 14. yüzyılda Moğolcaya da *demren* olarak geçmiştir (Ligeti). Türkçe *temren*’de eski t-‘nin saklandığı göze çarpıyor. Clauson’a göre (ETDES, 509^b), Türkçede *demren*’in yanında temren biçimi öz (genuine) “Osmanlıca” bir biçim olamaz. Onun bu yoldaki inancı tartışmaya açıktır. Türkçede buna benzer örnekler çoktur. O bakımdan *demren* yanında geçen *temren* biçimi doğaldır (ETDES, 505^b).

Tespit edebildiğimiz temren türleri etimolojik, leksikolojik ve semantik açıdan aşağıda değerlendirilmiştir.

Peykân **پیکان** [< Far. *peykân*]: Temren.

“... Hâzret-i habîb-i ekrem şallâhu ve sellem Sa’d’a bildirüp yâ Sa’d, Allâh için bir ok at dedi Sa’d rağıyallâhu ‘anhu dahı ol hinde elin kûburına şokup al tudaqlı kayın ağaclı göçgen yeleklü elmâs *peykân*lu bir ok çıkarup râşt tûrup kabzayı muhkem bend edüp şast kulağa demren tutağa gelüp ihlâş ile bülend-âvâz ile yâ Allâh çağırup oğa küşâd vêrüp ol okı Allâhu Te’âlâ’nuñ celle cellâlu ve ‘amme nevâlühü ‘aşkına atdı... [Lala İsmail Nr. 559, vr. 4b/7].”

“Ok demreni. Çağatay lisânında “başag” ve “başak” dahi derler (Şu’ürî, II, 1054^b), Ok demreni (LN, 120^a); Demren (Halîmî, 103^b); Point of a spear or arrow (Steingass, 268^b; Johnson, 294^a); A head of a spear or arrow, a point (Lexicon, 466b).”

→ *Naşl*; *En-nediyyü*

Naşl **نصل** [< Ar. *naşl*]: Temren.

“... demrene *naşl* dërler... [A. E. 2229, vr. 33b/4].”

“Ok ve mızrak temrenine denir. Ve kılıç ve bıçak namlusuna denir; cem ‘i **أنصل** *enşul* gelir, **أفلس** *eflus* gibi ve **نصال** nişâl gelir nün’un kesriyle ve **نصول** nuşul gelir (Kâmûs); Namlu,

gerek kılıç namlusu gerek bıçak namlusu gerek ok temreni gerek gönder demiri olsun (Vankulu); Ok temreni ve kılıç ve bıçak süngü demiri (Ahterî, 1021^b); Arabîsi nunun fethi sâd-ı mühmelenin sükûnu ahirde lâmla *nasl*dir. Cem’i nunun kesriyle *nusâl* ve zammeteyn ile *nusûl* ve hemzenin fethi nunun sükûnu sâd-ı mühmelenin feth ve meddi ahirde lâmla *ensâl* dahi gelir (LL, 646^b); The point of a spear, sword, or knife; the crown of the head (Steingass, 1407^a).”

→ *Peykân; En-neğiyyü*

En-neđiyyü⁹² **النَّضِيُّ** [< Ar. *neğiyy*]: Temren.

“... *en-neğiyyü* bu dağı demrendür... [TSMK 1417, vr. 27b/1; Emirî 914, vr. 19a/9].”

“Ve Ebû ‘Amr eyitti: **نَضِيٌّ** *neğiyy* okun temrenine derler (Vankulu).”

→ *Peykân; Naşl*

Müşelles **مَثَلث** [< Ar. *muşelles*]: Kısası parmağın⁹³ dörtte biri, uzunuyrsa bir parmak boyunda iki çeşidi olan yelege benzer üç köşeli; kalkanı, örme ve dökme zırhları ve demiri delebilecek darp gücüne sahip temren çeşidi.

“...eslâfda temrenüñ envâ-ı kesîri olup e’imme-i rumât⁹⁴ hazretleri altı nev’in ihtiyâr etmişler ki bunlardır iki nev’ *müşelles*... tavîl ve kaşîr *müşelles*ler ki bir[i] zirâ’-ı mi’mârî bir parmağın rub’ı ve biri temâm-ı parmak zirâ’-ı mi’mârîde üç küşeli ve küşeleri yelek mişâl olur zırh ve envâ-ı têmüre güzer eder... [T. 6891, vr. 113b/6-7] ... *müşelles* dağı iki nev’dür uzun ola ve yâhûd kışa ola ve kışa olan *müşelles* demren kalkan ve zırh için éyüdüdür geçer ve têmür maķulesi cümle geyimleri silâhları söker ve deler meger kabara âyineli şey’ ola ammâ *müşelles* uzun olan demren cebe ve cevşene ve cilâ geyimleri âyineli şeyleri delüp geçer demişlerdür ve biri dağı *müşelles* olur ki yoķarusı müdevver ucına karîb biri dağı *müşelles* ola ve berâber tûl ola bu dağı zırh için ve âyinelî geyim için belki ikisinden dağı éyüdüdür... [TSMK 913, vr. 19b/16; Emirî 914, vr. 13b/18].”

“Üç köşeli şey’e denir (Kâmûs); Şol nesnedir ki üç köşesi ola (Vankulu); Made three; made up of three parts or elements; especially, a triangle (Lexicon, 1742^b); Composed of three (Johnson, 1118^b).”

Murabba **مُرَبَّع** [< Ar. *murabba* ’]: Dört köşeli, ortası dolu, ucu sivrice olup uzun ve kısa iki çeşidi vardır. Uzun olanı, her köşesindeki dikenli çıkıntılarıyla tek parça demir zırhlı düşmana karşı kullanıma uygundur; kısa olanıysa örme zırhlara karşı etkilidir. Bunların yanı sıra canlıya saplandığında tahrip gücü sayesinde canlının etini, sinirini ve kemiğini parçalayıcı etkiye de sahip olan demir temren çeşidi.

⁹²*KR*’de *en-naşîyyü* (2013, s. 51). *KR*’den tanıkladığımız bu terim, eserin elimizdeki iki nüshasında da sad (ص) ile yazılıdır. Dad (ض)’ın unutulmuş noktasını dikkate alarak değerdendirdik.

⁹³Parmak ölçüsü, farklı dönemlerde farklı uzunlukları karşılaşmıştır. İslâm Ansiklopedisi “parmak” maddesinde verilen ölçüler XV. yüzyıl sonlarına doğru 3.05 cm, XIX. yüzyıl başları 3.15 cm olarak verilmektedir (<https://islamansiklopedisi.org.tr/parmak> Erişim Tarihi: 28.11.2022.).

⁹⁴Yazmada d ile rumâd **رَمَاد**

“... *murabba* ‘ temren dört kûşeli olup yelek mişâl vasatları boş olmayup dolu ve ucu bunun da müşelles mişâl sivrice olup kûşeleri tîr tarafında nümâyân ve dört ucu da tîr üstine doğru sivrice olup zırh ve têmürden mâ- ‘adâ lahm ve ‘asab ve ‘izâm neye muşîb olursa güzer édüp çekdikde olduğı maħalli söküp pâreler... [T. 6891, vr. 113b/9] ... *murabba* ‘ ola demişlerdi bu dağı iki nev ‘ üzeredür nev ‘-i evvel tavîl ve nev ‘-i şânî kaşîrdür ya ‘nî tavîl uzun dört kûşeli olup her kûşesinde dikenler gibi olur têmür geyümlü olmayan düşmen için eyüdü ve dağı birinci hayvânât için eyüdü zırh ki bir ata gire çıkmak güdüdür ammâ *murabba* ‘-i kaşîr ya ‘nî dört kûşeli kışa ola zırh için ve cebe için eyüdü... [TSMK 913, vr. 20a/5; Emiri 914, vr. 14a/3].”

“Dört köşeli nesneye denir (Kâmûs); Dört bucaklı ve dört katlı nesne (Ahterî, 905^b); Made four; divided into four; made of four elements or parts, fourfold (Lexicon, 1801^a); Square, quadrangular (Johnson, 1157^c).”

Zeytûnî زیتونی [*< Ar. zeytûn; Far. + ī]*: Zeytine benzer, ucu yuvarlak, ortasından gerisine doğru kalınlaşan yapıya sahip, darp gücü yüksek demir temren.

“... *zeytûnî* denilen ‘adetâ be-her pûta ve âzmâyişe urılan gibi olup faķat ucu sivri olmayup müdevverce olur ‘adetâşî şalâ tîrlerinde ve torba gezlerinde mişâldür *zeytûnî*niñ uc tarafı sivri olmadığından nişf-ı temrene ğarb-ı evvelde sivrilik münâsebetiyle işâbet êtdiğı maħale sühûletle güzer édüp nişf-ı ahîri kalın olmağla kuvvet-i tîri biraz kesr édüp tîre vâsil olunca tîriñ dağı temrenden kalın olmasıyla biraz kuvvetin dağı ol maħall kesr ile ziyâde geze de mâni ‘ olur ammâ *zeytûnî* müdevver bulunmağla ğarb-ı kuvvet evvelde tîre vefâ êdecek miķdâr sūrâh kûşâdıyla tîr serbes bulunup ğarbına noķşân gelmeksizin ziyâde güzer êder dèyü taħrîrlerine mebnî torba gezinde tecrübe olunup şahîh bulundu... [T. 6891, vr. 113b/13, 16, 20].”

“Akdeniz ülkelerinde yetişen, dalları dikensiz, yaprakları karşılıklı, küçük ve gümüş renginde, uzun ömürlü bir ağaç; bu ağacın taze iken yeşil sonradan kararan yağlı meyvesi’ ~Az. *zeytun*. -Tkm *zeytûn*. - Kar. *zeytûn*; Farsçada da *zaytûn* olarak kullanılır. Türkçeden belli başlı Balkan dillerine de girmiştir: Blg. *zejtûn*>*zextûn*; Srp *zèjtin*. Rusçaya da *zetin*, *zitin* olarak geçmiştir. Moğolcada *çitun* (cimis) olarak kullanılır (ETDES, 589^b-590^b); nispet i’si”

Yaşşı temren بصى تمرن [*< Tr. yas - sı; temren]*: Müşelles temrene benzese de kama şeklinde ~3.15 cm uzunluğunda ve ~1.57cm genişliğinde zırhsız düşmana ve hayvanlara karşı kullanmaya uygun, büyük yaralar açan demir temren.

“... *yaşşı temren* ta ‘rîf olınan müşelles mişâl olup faķat iki taraf kama resminde bir parmak zirâ ‘-ı mi ‘mârî tûlida ve nişf-ı parmağâ kadar ‘arzda olup olup têmür olmayarak ‘adüvv ve hayvânât-ı müzeyyinede (?) müsta ‘meldür ki serî ‘ü ‘t-teşîr ve yâresin kebîr açmağla ‘adüvden sebeb-i taħlîş olur demişler... [T. 6891, vr. 113b/23] ... biri dağı *yaşşı* ola ol dağı üç nev ‘ üzeredür buña *çerkes demrenleri* dèrler kaşîr ve tavîl ve bir de dikenli kaşîr böyle olur ki küçük mızraklar demreni gibi olup iki cânibi dikenli olup ve iki tarafı bilenmiş keskin ola zırhsız ve cebesiz ‘adüya ve yırtıcı hayvânâta eyüdü tavîl dört barmağ uzun ola oķa giren zıvanası dağı uzun ola zıvana kalınca ola bu dağı vahşî hayvânât ki arslan ve kaplan be ğayrılarına atılır

bu dağı mızrak demreninüñ uzunına beñzer ve dağı bunun enva‘ı çoğdur ehli bilür ve bulur... [TSMK 913, vr. 20a/15; Emiri 914, vr. 14a/10].”

“Basık ve yayvan (Kubbealti, III, 3423^b).”

Çatal demren **چتال دمرن** [< Tr. *çat - al; temren*]: Keskin ve delici çıkıntılıyla Y şeklinde olan temren.

“... Mışır atıcılarından bir atıcı on eki oğ yapdurup *demrenlerin çatal* edüp mezkür pehlivānı meydāna da‘vet edüp... yā Özbek pehlivānı yumurtayı urduñ at imdi oğlını dağı ur dēyüp ‘azīm mücādaleden soñra oğı atmağa başlar oğ oğlına doğrı giderken arķırından bir *çatal demrenlü* oğ atup giden ođuñ ortasına urup oğ yarı yolda yere eki pāre düşer on eki oğı giderken eki pāre edüp yere düşer oğlına doğrı bir oğ varmamışdur... [M. 913, vr. 22a/17; L. İ. 559, vr. 20b/17; Hafid Efendi 254, vr. 57b/11; TSMK 628, vr. 41b/8; TSMK 1408, vr. 54b/9-10; İÜ. 6685, vr. 46a/1].”

“Çat-al<çat-ğal<çat-ğalı, silâhın îcādından önce Osmanlı ordusunda kullanılan, dışa gelen yüzlerinde hilâl şeklinde yırtıcı ikişer çıkıntı bulunan, çok sivri iki demir uçtan ibâret savaş âleti. Ucu iki veya daha fazla kola ayrılmış: “Çatal kargı”, “Çatal ok”, “Çatal çekic”, “Çatal çivi” (Kubbealti, I, 544^b); Demren > Temren < temürgen < temür “demir” + küçültme eki +gen > temirgen > *temiren > temren [Demren şeklinde de kullanılmıştır] Ok, mızrak vb. şeylerin ucundaki sivri demir, peykān. (Kubbelati, III, 3149^a).”

¹Şoya **صويه** [< Yun. *sugias*]: Kemikten, boynuzdan, balık veya fildişinden yapılıp menzil oklarına takılan uç.

“... hīn-i küřādda mandal yoğaru silkilürse tiriñ gezi yoğaru ıalkıp *şoya* aşağı dikilüp... [T. 6891, vr. 57a/8].”

“Menzil, kořu ve meřk oklarının başına, temrenin aksine ok başını içine alacak şekilde takılan fildişi veya balık dişinden, kemik uç (Kubbealti, III, 2869^a); boynuz ucundaki sert kısımdan da yapılırdı (Yücel, 473); çakı; menzil oklarının ucuna takılan kemik (TETTL, VII, 435); Menzil oklarının ucuna takılan kemik parçasıdır. Pūta oklarına kemik yerine *temren* adı verilen demir veya pirinç takılırdı. *Şoya* ile *temrenin* takılışında farklılık vardı. Ok *şoyaya*, temren ise oka takılırdı (Pakalın, III, 258^a).”

Müdevver **مدور** [< Ar. *tedvīr* < *müdevver*]: Uzun ve kısa iki çeşidi olan, kısasının özellikle kalkana karşı delici gücü varken uzununun örme ve dökme zıhlarla başlıklara karşı tahrip gücü olan temren.

“... *müdevver* ol dağı iki nev‘ üzeredür tavīl ve kaşır haşşaten ıalkān içündür ammā tavīl zırh için ve cevşene ve ser-penek için dağı ağaç maķülesiyçün dağı darblar enva‘çün eyüdüdür... [TSMK 913, vr. 20a/10; Emiri 914, vr. 14a/8] ... ve bir demren olur kim *müdevver* ve *sivri* olur cerrāhlar nişteri bigi ve Tāyboğayī Yunānī rahmetullahi ‘aleyhi dēr kim ben ol demreni tecribe eddüm gördüm kim ıalkāna ve çoğala eyü batardı ve eşeri muħkemdür... [R. 1932, vr. 28b/2].”

“Yuvarlak (Kubbealti, II, 2213^b).”

Bezle⁹⁵ **بَزْل** [< Ar. *bezl* ?]: Yarıcı ve parçalayıcı tahrip gücüne sahip olduğundan kısa mesafe atışlarında tercih edilen kovanlı (soketli) temren.

“...ve *bezlesi* ya‘ni demreni olur... [R. 1932, vr. 31b/5].”

“Yarmak ma‘nāsınadır; ve hamrın ve sā‘ir nesnenin zarfını delmek ma‘nāsınadır (Kāmūs).”

Çerkes demrenleri **چرکس دمرنلری** [< Coğ. *çerkes*; Tr. *temren* + *ler* + *i*]: Yassı temren türlerinden olup kısa, uzun, dikenli şeklinde kendi içinde üç farklı çeşidi olan temrendir. Her iki tarafı da bilenmiş olan dikenli çeşidi, dökme veya örme zırhı olmayan düşmana ve yırtıcı hayvanlara karşı kullanılırken yaklaşık 12.5 cm uzunluğunda olanı aslan ve kaplan gibi vahşi hayvan avlarında kullanılırdı.

“... biri dağı *yaşşı* ola ol dağı üç nev‘ üzeredür buña *çerkes demrenleri* derler *kaşır* ve *taویل* ve bir de dikenli *kaşır* böyle olur ki küçük mızraklar demreni gibi olup iki cānibi dikenli olup ve iki tarafı bilenmiş keskin ola zırhsız ve cebesiz ‘adūya ve yırtıcı hayvānāta ēyüdüdür *taویل* dört barmağ uzun ola oğa giren zıvanası dağı uzun ola zıvana kalıncaola bu dağı vahşī hayvānāt ki arslan ve kaplan be gayrılarına atılır bu dağı mızrak demreninüj uzunına beşzer ve dağı bunun enva‘ı çokdur ehli bilür ve bulur... [TSMK 913, vr. 20a/15; Emiri 914, vr. 14a/10].”

“Çerkes, Sarkis adından bozulmuş olduğuna ilişkin söylentinin aslı anlaşılmadı. Roma imparatorluğu çağında Strabon ve Plinius Kerketai (Kerketler) adlı Kafkas kavminden söz ederler. ‘Çerkes’ kavim adı muhtemelen bu isimde evrilmiştir (Nişanyan-a, 140^a).”

Rehüb⁹⁶ **رَهْب** [< Ar. *rehb*]: Keskin uçlu ince temren.

“... esmā-yı demren beyān olunur *rehüb* ince temrendür cem‘ī *rehāb* gelür... [TSMK 1417, vr. 27a/13; Emiri 914, vr. 19a/4].”

“Yufka temren ki oka derler (Vankulu); İnce ok demiri, ucu. Cem‘i *rihāb* gelir (Ahterī, 429^b); The sharp point of spear or arrow (Johnson, 640^c).”

⁹⁵Kesimli’de *bezlesi* (2021, s. 93). Kesimli, çalışmasının dizininde *bezlesi*’ni komple olarak *temren* anlamı vermiştir (2021, 215^b). Bizce burada *bir çeşit temren* olarak [okuş] *bezle* + *si* şeklinde + *si* iyelik eki görevinde olmalı. Alptekin Yavaş, *Ortaçağ Temrenleri* yayımında Latham & Paterson 1970:29’a atıfla Tayboga’nın çalışması ekseninde hazırlanan *Saracen Archery* yayımından şu alıntıya yer veriyor:

“... Taybuga’ya göre kısa mesafe atışları için *bazlah* adını verdiği kovanlı (soketli) temrenin kullanılması gerekir ve bunun ağırlığı 3 dirhem (9,2 gr.)...” (2020, 83).

Latham & Paterson’un *Saracen Archery* yayımlarındaki ilgili bölüm: “... For shooting at short range a bolt should have a socketed head (*bazlah*) of iron weighing 3 dirhems (142.8 gr.)...” (1970, 30).”

Yazmadaki tanıklamadan daha ayrıntılı bir açıklamaya ulaşamıyoruz. Bunun için bir öneri olarak görüşümüz var:

Kāmūs’ta fiil kökü olarak *bezl* ‘Yarmak ma‘nāsınadır; ... delmek ma‘nāsınadır...’ şeklinde geçiyor belki Yavaş aracılığıyla Latham & Paterson’dan öğrenebildiğimiz *kısa mesafe atışlarında kullanıldığı* bilgisiyle *Kāmūs*’ta geçen *bezl* fiilini harmanlayarak kısa mesafelerde tahrip gücü yüksek atışlar için kullanılmaya uygun olduğundan özellikle muharebelerde kullanılan oklarda tercih edilen *yarıcı, parçalayıcı bir temren türü* olarak kabul edebiliriz.

⁹⁶Uçar’da *rehbü* (2013, s. 51).

→ *Rehāb*

Rehāb رَهَاب [< Ar. *rihāb*]: Keskin uçlu ince temrenler.

“... esmā-yı demren beyān olunur *rehüb* ince temrendür cem’i *rehāb* gelir... [TSMK 1417, vr. 27a/13; Emirî 914, vr. 19a/4].”

“İnce ok demiri, ucu. Cem’i *rihāb* gelir (Ahterî, 429^b).”

→ *Rehüb*

Er-rehîş الرَّهَيْش [< Ar. *er-rehîş*]: İnce temren.

“... *er-rehîş* ince demrendür... [TSMK 1417, vr. 27a/15; Emirî 914, vr. 19a/6].”

“Ve yufka namluya ve temrene denir (Kāmūs); Yufka namluya dahi derler, nasl-ı rakîk ma’nâsına (Vankulu); A thin sword or spear-head, a light arrow (Johnson, 642^a).”

Kaṭı قَطِع [< Ar. *kaṭı*]: Yayvan ve küçük temren.

“... *kaṭı* ‘arîz demren İbnü’l-Kesîb şağîr temrendür demişler ve ba’zılar kaşîr demrendür demişler... [TSMK 1417, vr. 27a/16; Emirî 914, vr. 19a/6].”

“Ve küçük ve yassıca temrene denir (Kāmūs); Kezâlik şol ok temrenine derler ki enli ve kısa ola (Vankulu); A small broad head to an arrow (Johnson, 969^c); Ve dahi ok temreni ki yassı ve büyük ola. Ve inde’l-ba’z küçürek temren; *nasl* gibi. Cem’i *aktu* ve *aktâ* gelir (Ahterî, 777^a).”

Kaṭba قَطْبَه [< Ar. *kaṭba*]: Hedefe yönelik atışlarda kullanılan okun temreni.

“... *kaṭba* pūta okı demrenidür... [TSMK 1417, vr. 27a/18; Emirî 914, vr. 19a/7].”

“Ve nişāna atılan ok temrenine denir, نَصْلُ الْهَدَفِ *naşlu’l-hedef* ma’nâsına. Lâkin Esās’ın beyānına göre سَهْمُ النَّضَالِ *sehmu’n-niḍāl* olacaktır (Kāmūs); Şol ok temrenidir ki onunla nişān atarlar (Vankulu); Nişan okunun temreni; naslü’l-ehdâf manasına (Ahterî, 776^a); The point of a spear at which they shoot (Johnson, 969^a).”

Mermāt مَرْمَاةٌ⁹⁷ [< Ar. *mirmāt*]: Eğitim oklarında kullanılan yuvarlak temren.

“... *mermāt* müdevver demrendür... [TSMK 1417, vr. 27a/18; Emirî 914, vr. 19a/8].”

“Ol ok temrenidir ki müdevver ola; pes bu سِرْوَةٌ *sirvet* gibidir ma’nâda (Vankulu); Ve inde’l-ba’z temreni müdevver, küçürek ok onunla ok atmak öğrenirler (Ahterî, 911^a).”

Me‘bele مَعْبَلَه⁹⁸ [< Ar. *me‘belet*]: Enli ve uzun temren.

“... ve *me‘bele* dërler aña kim yaşşı demreni ola... [R. 1932, vr. 32b/7] ...

el-me‘bele uzun ve yaşşı demrendür... [TSMK 1417, vr. 27a/18; Emirî 914, vr. 19a/8].”

“Yassı ve uzun temrene denir (Kāmūs).”

Vakī وَقِيْع [< Ar. *veḳī*]: Dövülüp bilenmiş temren.

⁹⁷A.g.e.’de *mermāh* (2013, s. 51).

⁹⁸A.g.e.’de *el-mağlebe* (2013, s. 51); Kesimli *me‘bala* (2017, s. 94). *KR*’den de tanıkladığımız bu terim, eserin elimizdeki iki nüshasında da ğayın (غ) ile yazılı, iki nüsha da harekesiz olduğundan özellikle terimlerde daha doğru okunabilmesi için harekelendirme yapılmış bizce burada ‘ayın (ع)’a sükun harekesi konulmuş bu da harfî sehven ğayın (غ) okumaya sevk etmiş olmalı.

“... **vakī**‘ döğülmüş demrendür... [TSMK 1417, vr. 27b/1; Emirî 914, vr. 19a/10].”

“Bileği taşında bilenmiş âlete denir (Kāmūs).”

Hayladī **حَيْلِدِي** [< ?]: Keskin temren ?

“... bilgil kim demren çok dürlü olur ve anuñ eyüsi ve muhkem kesegeni oldur kim zikir édildi ve bir nev‘ demrene **hayladī** dèrler... [R. 1932, vr. 28b/2].”

Ḳatre **قَتْرَه** [< Ar. *kitret / kitr*]: Hedefe atılan oklarda kullanılan ufak temren.

“... oquñ demrenine **ḳatre** dèrler... [A. E. 2229, vr. 33b/5].”

“**Kitr**, nişān oku dedikleri okun temrenine denir ki hurde olur (Kāmūs); Bir nev‘ temrendir ki **مِرْمَاة** *mirmāt* kısmındandır (Vankulu); The small head of a kind of arrow (or the reed itself), used in shooting at marks (Johnson, 949^b).”

Ḳıṭba **قِطْبَه** [< Ar. *ḳuṭbet*]: Hedefe atılan oklarda kullanılan temren.

“... oquñ demrenine ... **ḳıṭba** dèrler... [A. E. 2229, vr. 33b/5].”

“Ve nişāna atılan ok temrenine denir, **نَصْلُ الْهَدَفِ** *naşlu’l-hedef* ma‘nāsına. Lākin Esās’ın beyānına göre **سَهْمُ النِّضَالِ** *sehmü’n-niḍāl* olacaktır (Kāmūs); Şol ok temrendir ki onunla nişān atarlar (Vankulu); Nişān okunun temreni; naslü’l-ehdāf manasına (Ahterī, 776^a); Ok temrendir (LL, 646^b).”

Muşkaşā **مُشَقَّصَى** [< Ar. *mişkaş*]: Vahşi hayvan avında kullanılan enli, uzun temren.

“... ènlü uzun demrene **muşkaşā** dèrler... [A. E. 2229, vr. 33b/6].”

“Yassı temrene, ‘alā-kavlin yassı temrenli oka denir ve uzun temrene denir yāhūd uzun temrenli oka denir ki vuhūş kısmına remy olunur (Kāmūs); Şol temrene derler ki uzun olup yassı ola (Vankulu); Uzun temren ki ensiz ola (Ahterī, 929^a); An arrow with a broad long point for shooting wild beasts (Johnson, 1191^c).”

²Sirve **سِرْوَه** [< Ar. *sirvet / servet*]: Enli ve uzun temren.

“... uzun demrene **sirve** dèrler... [A. E. 2229, vr. 33b/6].”

“Temreni yassı ve uzun olanına denir (Kāmūs); Cevherī’nin bu kelāmından tebādür eden budur ki **سِرْوَةٌ** *sirvet* temren ma‘nāsına ola (Vankulu); A short arrow with a long and broad head (Johnson, 698^c).”

Şil **شِيل** [< Far. *şil*]: Kalın, çok başlı, tahrip gücü yüksek mızrak temreni.

“... ortası yüce demrene **şil** dèrler... [Selimiye 533/7, vr. 18a/2].”

“Bir nev‘i Hindī harbe-i kutāh’tır. Cenk günlerinde birkaç tanesini hişt gibi ellerine alıp cirit ve hişt atar gibi birer birer düşmana atarlar. Galiba bizim semtlerde hanc dedikleridir (Katı, 735^a); İki veyā üç küçük nīzelerdir. Bir zarf içine koyup atın yanına ğaddāre gibi korlar ve maḥalline ḥaşma cirit atarlar (Şu‘ūrī, III, 2460^a); Zūpīn ya‘nī harbe ve sıpkın ki balıkçılar anuñla büyük balıklar ururlar ve bir uzun ağacın ucına berkinmiş ḥancer gibi bir demürdür (LN, 345^b); Harbe (Halīmī, 256^a).”

2. BÖLÜM: YAY

Yay, oku tamamlayan bir araç olduğu için okta olduğu gibi evrimsel süreçte geçmiş insanlık tarihi kadar geriye giden bir silahtır. Basitçe ve kısaca oku atmaya yarayan bir silah olarak tanımlanabilecek olan *yay* için kaynaklarda verilen karşılıkları şöyledir:

“ya: ‘bow’ (weapon) (EDPT, 869^a); ya I/ yay II ‘ok atma aracı’ (TETTL, IX, 103); yā “Yay (kaws)” (DLT, 543); kávs, kemān, →arcus (Tulum, 1878^a).”

Osmanlı dönemine ait olup araştırma korpusumuzu oluşturan yazma eserlerde ve nüshalarında tıpkı ok başlığında olduğu gibi yayın da yapıldığı malzemeye, kullanıldığı amaca vs. yönelik çok farklı türlerinin olduğu tespit edilmiştir. Bu tespitlerimizi etimolojik, leksikolojik ve semantik açıdan aşağıda değerlendirmemizin akabinde yayın bölümleriyle birlikte giriş türlerine ve parçalarına da ayrı başlıklar hâlinde değinilmiştir.

2.1. YAY TÜRLERİ

Çalışma bütünlüğünün sağlanması amacıyla “Ok Türleri” başlığında olduğu gibi yay türleri de en belirgin özellikleri dikkate alınarak *eğitim yayları*, *menzil yayları*, *hedef yayları*, *savaş yayları* ve *diğer yaylar* şeklinde bölümlere ayrıldı. *Diğer yaylar* alt başlığı ise ok türlerinde aynı adı taşıyan başlıktan farklı olarak kendi içinde *yapısına göre sert yaylar*, *yumuşak yaylar*, *Peygamberin kullandığı yaylar*, *arbalet yayları*, *Arap yayları*, *Acem yayları*, *yörelere ve şahıslara özgü yaylar* şeklinde ayrı başlıklar altında değerlendirildi. Pekala burada da çok farklı kombinasyonlarda başlıklar açmak mümkün olsa da olabildiğince birlik sağlanması için temelde aynı başlıklar altında değerlendirmeye gidildi.

2.1.1. Eğitim Yayları

Ümmü’r-remy **أم الرمي** [< Ar. *umm*; *remy*]: Okçuluğa yeni başlayanların kullandığı eğitim yayının öğretici, eğitici özelliği itibarıyla atışın anası adıyla da anılan kepeze yayı.

“... *ümmü’r-remy* olan *kepādenüñ* vaqt-i mu‘ayyene mahşüş olmadığı gibi ā‘dādına dañı hadd yokdur her ne kadar ziyāde çekilse nāfi‘dür... [TSMK 626, vr. 31a/1] ... t̄alib-i remy olan kimesneye *kepāde* çekmek ehemm ve elzemdür z̄irā *kepāde ümmü’r-remy*⁹⁹d[ür]... [TSMK 626, vr. 26a/5].”

“*Ümm* anne, ana (Kubbealtı, III, 3309^a); *Remy* atma, fırlatma (Kubbealtı, III, 2604^a).”

→ *Kepāde*; *Kepede*; *Kepāze*; *Kebāde*; *Kübbād*; *Āz kepāde*; *Şu kepādesi*; *Şu kepāzesi*

Kepāde كِبَادَه [*< Far. kebāde*]: Bilekleri ve kolları güçsüz olanların, ok atmaya yeni başladıklarında güç kazanarak ok atmayı öğrenmelerini kolaylaştırıcı, ustalığı alanlarınsa sakatlık oluşmaması için vücutlarını ısıdırırken kullandıkları çekişi kolay ve hafif eğitim yayı.

“... t̄alib-i remy olan kimesne *kepāde* çekmek ehemm ve elzemdür z̄irā *kepāde* ümmü’r-remyd[ür] ‘aşābe kuvvet vērüp çekişi çoğaldur ‘ācizden aqvıyā eder ümīd-i keremiyet gezden kemānda h̄ukūkī *kepādenüñ* maẓmūnla keşret-i ülfet ile saht¹⁰⁰ yaylarıñ çekmege meleke gelür ve t̄alib olan mahşüş degildür mübtedī ve müntehīye fa‘idesi haylī vardır ve t̄arīk-i isti‘mālī gāyet az *kepādeyi* alup ve yumrığı alnına muķabīl dutup ve şastını diküp dāne dāne çeke... [TSMK 626, vr. 26a/5, 7, 9] ... ibtidā’ *kepāde* ta‘bīr olınan gāyet hafif kavşden bed’ olına vüçüdi alışdırarak bālā kemān-keşlige vāşıl olındığı müsellemler olup... [T. 6891, vr. 51b/10] ... ol *kepāde* ile k̄ol alışdırılıp... [T. 6891, vr. 52a/3] ... ihtiyādsız ditremek bileklerde süst olmağdan olur yāñūd atıcınıñ boynı pek olmağdan olur aña *kepāde* çekdirmek gerekdür... [TSMK 1417, v.....; Emirī 914, vr. 46b/1] ... andan ol idmān edenler birisi bir *kepāde* eline ala... [UM. M vr. 16b/5].”

“*Kebāde*, ol nerm kemāndır ki onunla kemān-keşlige meşķ ederler (Şu‘ūrī, IV, 2968^b); *Kelāde* vezninde talim yayına denir ki gayette yumşak ve köşek olmakla kemankeşlige ibtida anınla meşķ ve idman ederler. Amme *kepaze* deler (Katı, 407^a); A weak bow for practising (Staingass, 1011^b; Johnson, 994^b); vulg. كِبَاذَه *kepāze*, A weak bow for early practice of archery (Lexicon, 1521^a).”

→ *Ümmü’r-remy*; *Kepede*; *Kepāze*; *Kebāde*; *Kübbād*; *Āz kepāde*; *Şu kepādesi*; *Şu kepāzesi*

Kepede كِبَدَه [*< Far. kebāde*]: Eğitim yayı.

“... Andan ol idmān edenler birisi bir *kepede* eline ala... [UM. F vr. 33a/1]... ol alduğı *kepede* birle oķı aşığa kıoya... [UM. F vr. 35b/6; M vr. 18a/4].”

→ *Ümmü’r-remy*; *Kepāde*; *Kepāze*; *Kebāde*; *Kübbād*; *Āz kepāde*; *Şu kepādesi*; *Şu kepāzesi*

Kepāze كِبَاذَه [*< Far. kebāde*]: Eğitim yayı.

“... nēceler vardır ki biñ cehd eylesek āşla nesne öğrenmez gene oldur gene oldur ammā bir kişi vardır ki aña hiçbir kimse ta‘līm eyleyüp durmağdan ve dutmakdan nesne göstermemişdür vr illā eline bir *kepāze* vērsek her ‘uzvı ber-hāzır düzilmiş atıcıdır... [iÜ. 6923 vr. 5a/3] ... Sulţān Mehemmed bu vechle

⁹⁹Karasu’da *ümmü’r-rahim* (2022, s. 125).

¹⁰⁰A.g.e.’de *sıhhat* (2022, s. 125).

yayı kırduğun görüp eyitmiş *bildüm ki sen ol yayı çekersin* demiş ve durup bir *kepāze* talep eyleyüp qolın kızdırmış qalkup pādīšāhuñ nazarında bir yay çevirüp silāhşörlük eylemiş... [İÜ. 6923 vr. 71b/10] ... bir *kepāze* talep eyleyüp yapışup bir az qolın kızdırdı... [İÜ. 6923 vr. 72a/18] ... ol aldığı *kepāze* birle oqı aşığa qoya... [UM. M vr. 18a/4].”

→ *Ümmü’r-remy; Kepāde; Kepede; Kebāde; Kübbād; Āz kepāde; Şu kepādesi; Şu kepāzesi*
Kebāde كِبَادَة [< Far. *kebāde*]: Eğitim yayı.

“...ol ihtiyārsuz ditremek dirsek süst olmağdan olur yāhūd atıcınuy boynı qatı olmağdan olur aña *kebāde* çekmek gerekdür... [R. 1932, vr. 59b/6].”

→ *Ümmü’r-remy; Kepāde; Kepede; Kepāze; Kübbād; Āz kepāde; Şu kepādesi; Şu kepāzesi*
Kübbād¹⁰¹ كُبَاد [< ?]: Eğitim yayı.

“... çok halk andan sonra ala bir *yumşaq yay* kim aña *kübbād* dēr ve anı kirişleye... sonra çeke üç barmağıla ve mükerrer çeke tā kim eli kuvvet duta... [R. 1932, vr. 80b/1].”

“*Kabbād*, light practice arrow used by a novice (Latham & Peterson, 184).”

→ *Ümmü’r-remy; Kepāde; Kepede; Kepāze; Kebāde; Āz kepāde; Şu kepādesi; Şu kepāzesi*
Az kepāde از كِبَادَة [< Tr. *az*; Far. *kebāde*]: Eğitim yayı olarak kullanılan kepeze yayları içinde çok daha hafif olanı.

“... *kepādenüñ*... mübtedī ve müntehīye fa’idesi haylī vardur ve tarīk-i isti‘mālī gāyet *az kepādeyi* alup ve yumrığı alnına muqabīl dutup ve şastını diküp dāne dāne çeke... [TSMK 626, vr. 26a/, 9].”

→ *Ümmü’r-remy; Kepāde; Kepede; Kepāze; Kebāde; Kübbād; Şu kepādesi; Şu kepāzesi*
Şu kepādesi صوكپاده سى [< Tr. *su*; Far. *kebāde*]: Eğitim yayı olarak kullanılan kepeze yayları içinde çok daha hafif olanı.

“... lākin kepāde gāyet āz olup *şu kepādesi* ta‘bīr olınan olmalıdır... [TSMK 626, vr. 31a/3-4].”

→ *Ümmü’r-remy; Kepāde; Kepede; Kepāze; Kebāde; Kübbād; Āz kepāde; Şu kepāzesi*
Şu kepāzesi صوكپازه سى [< Tr. *su*; Far. *kebāde*]: Eğitim yayı olarak kullanılan kepeze yayları içinde çok daha hafif olanı.

“... benüm qarındaşum qabza ‘aşıqı evvelā bir üstād bulup qabzayı hayır du‘ā ile alasin ol saña yolın gösterir eger bir üç vilāyetde isen üstād bulunmaz dersen evvelā bir *şu kepāzesi* alasin ve qā‘ide ile çek qā‘idesi budur ki... [L. İ. 559, vr. 14a/16] ... *şu kepāzesin* bir şoluğda ya‘nī dinlenmeyüp bir def‘ada beş yüz çekesin sonra biñ çekesün aşlā elem dahı vērmez idmān yerin bulur... [L. İ. 559, vr. 14b/13].”

¹⁰¹Kesimli’de *kebbad* (2017, s. 142).

→ Ümmü'r-remy; *Kepāde*; *Kepede*; *Kepāze*; *Kebāde*; *Kübbād*; *Āz kepāde*; *Şu kepādesi*

Meşķ yayı **مشق ياي** [< Ar. *maşķ*; Tr. *yay* + *ı*]: Okçuluğa hevesli öğrencilere atış eğitimi vermek ve sonrasında da atış öncesi idmanlarda kullanılmak üzere 90-95 cm arası uzunluğunda, ortası yayın kabzasına benzer şekilli kabataslak bir ağaçtan yapılan ve zedelenip zarar görmemesi için kementle kurulması tavsiye edilen eğitim yayı.

“... evvel ki ustādlar kaçan kim şākirde ta‘līm étmek dileselerdi eline bir ağac vērürlerdi kabza deñlü ve uzunı dört qarış ve ortasında kabza düzerlerdi ve anda kabza dutmaq öğredürlerdi ve aña **meşķ** dērlerdi ve çün anda eli kāyim olurdu andan eline yay vērürler ve çekmek öğredürlerdi... [R. 1932, vr. 87a/12] ...eslāf ednā gez ve **meşķ yay**larını dañı kemend ile kūrmaq evlā ve ensebdür dēmişler sebebi düz kūrulup yay örselenmez ve vasat-ı kabzaya kademle başılmayup cānibeyne başılmağla kabza bahşinde zikr olınan fażilet-i kabzaya ri‘āyet olınmış olur dēmişler... [T. 6891, vr. 85b/6].”

“Ta‘līm ma‘nāsına; ya‘nī “*Filān nesneyi öğrendiñ mi?*” maħallinde **meşķ eylediñ mi** ta‘biri beğāyet şāyi‘dir (Āşir, 536); Öğrenmek için yapılan ders, tâlim, çalışma, alıştırma (Kubbealtı, II, 2060^b).”

→ *Aṭvā*; *Aṭīfa*; *Gelişlü yay*; *Gez yayı*; *Ednā gez yayı*; *Ta‘līm-hāne yayı*; *Ṭorba yayı*; *Mülāyim kavs*

‘Aṭvā¹⁰² **عطوی** [< Ar. *aṭvā* ‘]: Yumuşak, çekişi ve kullanımı kolay eğitim yayı.

“... ‘**aṭvā** dañı yay ismidür... [TSMK 1417, vr. 9b/11; Emirî 914, vr. 7a/1].”

“Kebāde gibi kullanması sehl olan mülāyim yaya denir (Kāmūs); Şol yaydır ki mutī‘ olup mülāyim ola (Vankulu); (A bow) which discharges arrows easily; easy, flexible (bow) (Johnson, 861^c).”

→ *Meşķ yayı*; *Aṭīfa*; *Gelişlü yay*; *Gez yayı*; *Ednā gez yayı*; *Ta‘līm-hāne yayı*; *Ṭorba yayı*; *Mülāyim kavs*

‘Aṭīfa **عطيفه** [< Ar. ‘*aṭīf*‘]: Kepāze yayı gibi yumuşak, çekişi kolay bir eğitim yayı (?)

“... ‘**aṭīfa** dañı yay ismidür... [TSMK 1417, vr. 9b/13; Emirî 914, vr. 7a/3].”

“‘**Aṭīf** **عطيف**, şol hatuna denir ki mülāyim-meşreb ve nāzük-tabī‘at, yüzü yumuşak erine münkād ve mihrübān olup kendide ka‘tā büyüklenmek şā‘ibesi olmaya (Kāmūs).”¹⁰³

→ *Meşķ yayı*; *Aṭvā*; *Gelişlü yay*; *Gez yayı*; *Ednā gez yayı*; *Ta‘līm-hāne yayı*; *Ṭorba yayı*; *Mülāyim kavs*

Gelişlü yay **كلشلو ياي** [< Tr. *gel* - *iş* + *lü*; *yay*]: Güç atışı kazandırmak için yapılan idmanlarda kullanılan yay.

“... tīr-endāzlık meşķine ağızlığı çok ğerüsi **gelişlü yay** ola ki küşādı darblandırmağa sebeb olup pūta ve menzil yolında tīri maħalline vusūli mūcibdür dēyü naşihat buyurdılar... [T. 6891, vr. 48b/18].”

¹⁰²KR’de *atāvī* (2013, s. 35).

¹⁰³Bu lüğat anlamına istinaden yayın nazik, narin bir kadına benzetilmiş olması söz konusu olabilir.

“Sonuna kadar bir kararda çekilebilen mülâyim yay (Yücel, 449).”

→ *Meşķ yayı*; ‘*Aṭvā*; ‘*Aṭīfa*; *Gez yayı*; *Ednā gez yayı*; *Ta ‘līm-ḥāne yayı*; *Ṭorba yayı*; *Mülâyim kıavs*

Gez yayı **كز ياي** [< Tr. *gez*]: Atış öncesi, atıcının çekiş gücünü artırmak için yapılan eğitimlerde kullanılan yay.

“... nevbet-i ḥātimeyi yine **gez yayı** ile tekmil ederek maḥallinüñ bir kaç nevbet **gez** atmağa dā’imī müsā’desi olmazsa yevmiyesin bir nevbetde diñlenerek atup ol bāzūlar kızup vücūd alıñduğdan soñra vefā edecek kadar sertce kıavsla atup... [T. 6891, vr. 54b/4] ... Aḥmed Ağa pūta atar olsa şol vechle oķı alçağdan yüridürdi kim görenler anı atduğı nişāna varmaz yol yarusında kalur şanurlardı görse kim ne kadar aşurıda toz ederdi bir kimsenüñ bir ḥōşca mülâyim yay[ın] görse ne ḥōşca **gez atıcaķ yay**dur derdi şimdiki zemān pehlivānlarınuñ **gez yayları** atış yaylarından berkdür anuñ içün atışları berkdür bu kadar birle kifāyet olunsun... [İÜ. 6923 vr. 5b/2].”

→ *Meşķ yayı*; ‘*Aṭvā*; ‘*Aṭīfa*; *Gelişlü yay*; *Ednā gez yayı*; *Ta ‘līm-ḥāne yayı*; *Ṭorba yayı*; *Mülâyim kıavs*

Ednā gez yayı **ادنا كز ياي** [< Ar. *ednā*; Tr. *gez, yay + ı*]: Atış öncesi, atıcının çekiş gücünü artırmak için yapılan eğitimlerde kullanılmak üzere kötü, adi ağaçtan yapılan, zedelenmeden kurulması için kementle kullanılması önerilen yay.

“...eslāf **ednā gez** ve meşķ **yaylarını** daḥı kemend ile kıurmak evlā ve ensebdür demişler sebebi düz kıurulup yay örselenmez ve vasat-ı kıabzaya kıademle başılmayup cānibeyne başılmağla kıabza baḥşinde zıkr olınan fażīlet-i kıabzaya ri’āyet olınmış olur demişler... [T. 6891, vr. 85b/6].”

“*Ednā*, çok (daha, en, pek) aşağı, âdî (Kubbealtı, I, 817^a).”

→ *Meşķ yayı*; ‘*Aṭvā*; ‘*Aṭīfa*; *Gelişlü yay*; *Gez yayı*; *Ta ‘līm-ḥāne yayı*; *Mülâyim kıavs*

Ta ‘līm-ḥāne yayı **تعليم خانه ياي** [< Ar. *ta ‘līm*; Far. *ḥāne*; Tr. *yay + ı*]: Genel itibarıyla eğitim, özelinde darp atışları eğitimlerinde, özel olarak tanzim edilmiş eğitim alanlarında kullanılan 140-150 cm arası uzunluğu haiz, yaklaşık 138-140 cm’lik oklarıyla kullanılan yaylar.

“... yay farzā otuz batman Şāmī taş çekse otuz batmanuñ ‘öşri üç batman eder ol üç rıṭl biñ sekiz yüz dirhem eder ve anuñ ‘öşri daḥı on sekiz dirhem eder anuñ şülüşü altı dirhem eder Şām batmanı altı yüz dirhemdür bu söz on dört tutam yaylar ki yaşşı olup pek ola **ta ‘līm-ḥāne** ve darb yayları için ve gāyet pek iri tīr-keş yaylar içündür... [TSMK 1417, v.....; Emirî 914, vr. 9a/17] ... **ta ‘līm-ḥāne** için on bir kıabza oķ ola... [TSMK 1417, v.....; Emirî 914, vr. 11a/15] ... darb aḥvālin beyān eder tarīķi çokdur ancak gāyet mühim olanı beyān edelüm evvelā şapan urmak gibi yāḥūd daḥı kıalın tunc urmak gibi tarīķ budur ki **ta ‘līm-ḥāne yayları** on üç on dört tutam yaylar ile urulur... [TSMK 1417, v.....; Emirî 914, vr. 59b/5].”

→ *Meşķ yayı*; ‘*Aṭvā*; ‘*Aṭīfa*; *Gelişlü yay*; *Gez yayı*; *Ednā gez yayı*; *Ṭorba yayı*; *Mülâyim kıavs*

Ṭorba yayı **طوره ياي** [< Far. *tobra* / *tūbre*]: Özellikle hava muhalefeti olduğu anlarda, okçuluk eğitimini yarıda bırakmamak için uygun bir yere asılan torbaya karşı yapılan eğitim atışlarında kullanılan yay.

“... çekiş çıkarma ta’rîfinde beyân olunan vechle çokca yaylar ile daḥı atarak çok gelen yaylar az gelmege başladıkça daḥı kavîcesiyle olup nevbet-i ḥâtimedede sert yay hiç urmayup me’lûf olduğu az yay ile yevmiyesini tekmil **torba yayı** daḥı pek az gelmege başlayınca ziyâdesiyle devâm olunarak... [T. 6891, vr. 54a/14].”

“*Tobra*, içine eşyâ’ vaz’ için ḥıyâta olunan olunan şey’-i ma’rûfuḡ ismi. ĩde zamm-ı ba’z ile *tūbradan* ġalaṡ olup ‘Arabîde kesr-i mîm ve sükûn-ı ḥâ-yı mu’ceme ile *mihlâh* dërler (Âşir, 189); *Tūbre*, Türkîde kalb-i ba’z ile “*torba*” dedikleridir. **توره** *tūre* dahi derler (Şu’urî, II, 1310^b); *Tūbre*, oldur ki Türkîce daḥı *torba* ve *torva* dërler, ata arpa aşacak âletdür (Halîmî, 123^b); A huntsman's bag; the nosebag of a horse (Steingass, 333^a).”

→ *Meşķ yayı*; ‘*Aṡvâ*; ‘*Aṡîfa*; *Gelişlü yay*; *Gez yayı*; *Ednâ gez yayı*; *Ta’lîm-ḥâne yayı*; *Mülâyim kav̄s*

Mülâyim kav̄s **ملايم قوس** [< Ar. *mulâyim*; *ķavs*]: Eğitim atışlarında kullanılan yumuşak, çekişi kolay yay.

“... mu’tedil maḥalle mûm yakup ġâyet **mülâyim kav̄sle** nişâna karşı münḥarif vasaṡı oturup... [T. 6891, vr. 49b/3].”

“Yumuşak, yavaş (Kubbelatı, II, 222^b).”

Ḥākî kav̄sı **خاكي قوسى** [< Far. *ḥākî*; Ar. *ķavs*; Tr. + ı]: Kış soğuşundan ya da yağmurlu nemli hava koşullarından ziyâdesiyle etkilendiği için kullanımı öncesinde ateş ya da kılıfı içinde güneşte demletilerek nemi alınan bakımı yapılmış, ḥākî oklarının atışında kullanılan yay.

“... **ḥākî** ve pūta **ķavsleri** daḥı eyyâm-ı şitâda yâḥud keşret-i barân olan nem-nāk hevâlarda nemlenüp gevşer atılacak eyyâm teķarrub êtdikde şıcak oṡa ve yâ şemse kîse ile ta’lîķ olınup ruṡubeti izâle olunca ķurup düzeldüp yaşup gölgede rûzgâr âsılup atılacak vakîtte ķurup atılır nemi izâle olduğu iki başlarından ṡutup ırġalayınca ma’lûm olunur... [T. 6891, vr. 85a/17].”

2.1.2. Menzil Yayları

Menzil yayı **منزل ياي** [< Ar. *menzil*; Tr. *yay* + ı]: 100-119 cm arası uzunluğunda olup uzun mesafe atışlarında kullanılan, uzunluk ve tercih edilen okların farklılığına göre kendi alt çeşitleri olan yay çeşidi.

“... **menzil yaylaruḡ** beyân êder **menzil yayımuḡ** bizüm bulduğumuz boyı on ṡutam ile bir barmaġa ķarîb bolup ve aṡa birinci boy dërlerdi selef ṡokuz ṡutama dek yapmışlar ve tecrîbe êtmışler zıķr olunan **menzil yayı** didiğimiz

pîşrev yayıdır hākī ve gezlik yeksüvār oқи atılır cümle atıcılar ittifaķıla on tutam iki barmaķ eyleyüp ikinci ta‘bīr olunup oќlar ķalkmađa başladı ma‘lüm oldu ki **menzil yayları** buńca gerek imiř ve buńa ķarār vērildi ve selef dağı böyle dēmiřlerdür ve āzmāyiř oқи içün üçünçi ta‘bīr olunup on tutam iki buçuk yāhūd üç barmaķ üzere ķarār vērilüp bolca yay ile elli altmış gez oќ ķalkmayup fā‘idesi görildi... [TSMK 1417, vr. 6a/2-3, 5, 8; Emirī 914, vr. 4a/21 // vr. 4b/2, 5] ... birinci ve ikinci boy ve orta i‘tibārıyla **menzil yayları** toќuz tutamdan on buçuk tutama ... kadar bağlanmış olmağla ... [V. E. 823, vr. 32b/6].”

“Ok meydanlarında, belli bir rüzgār altında 900 gezden daha uzağa ok atılarak açılan ve kırılan rekorları göstermek için iřāret taşları dikilen sābit atış yeri (Kubbealtı, II, 2034^a).”

→ *Birinci boy [yay]; İkinci boy [yay]; Üçüncü boy [yay]; Menzil-i müsābaķat ķavısı; ķavsi's-sebak; Pertāb yayı; Hāřkiye; Darūh; Tarūh; ¹ķullāb; Kemān-ı vesī‘ü'l-bünyān; Pîřrev yayı; Pîřrev ķavs[ı]; Tozlu ķavs; Ferrūce*

Birinci boy [yay] **برنجی بوی** [< Tr. *bir* + *ncI*; *boy*]: Menzil yayları sınıfından 103-113 cm arası değişken uzunluğu haiz, *pişrev yayı* diye de adlandırılan, haki ve gezlik yeksüvar oklarının atışında kullanılan yay çeşidi.

“... nenzil yaylarıń beyān ēder menzil yayınıń bizüm buldıđımız boyı on tutam ile bir barmađa ķarīb bolup ve aņa **birinci boy** dērlerdi selef toќuz tutama dek yapmıřlar ve tecribe ētmıřler zıkr olınan menzil yayı didiđimiz pîřrev yayıdır hākī ve gezlik yeksüvār oқи atılır cümle atıcılar ittifaķıla on tutam iki barmaķ eyleyüp ikinci ta‘bīr olunup oќlar ķalkmađa bařladı ma‘lüm oldu ki menzil yayları buńca gerek imiř ve buńa ķarār vērildi ve selef dađı böyle dēmiřlerdür ve āzmāyiř oқи içün üçünçi ta‘bīr olunup on tutam iki buçuk yāhūd üç barmaķ üzere ķarār vērilüp bolca yay ile elli altmış gez oќ ķalkmayup fā‘idesi görildi... [TSMK 1417, vr. 6a/4; Emirī 914, vr. 4b/1].”

→ *Menzil yayı; İkinci boy [yay]; Üçüncü boy [yay]; Menzil-i müsābaķat ķavısı; ķavsi's-sebak; Pertāb yayı; Hāřkiye; Darūh; Tarūh; ¹ķullāb; Kemān-ı vesī‘ü'l-bünyān; Pîřrev yayı; Pîřrev ķavs[ı]; Tozlu ķavs; Ferrūce*

İkinci boy [yay] **ایکنجی بوی** [< Tr. *iki* + *ncI*; *boy*]: Menzil yayları sınıfından yaklaşık 116 cm uzunluğunda olan yay çeşidi.

“... menzil yaylarıń beyān ēder menzil yayınıń bizüm buldıđımız boyı on tutam ile bir barmađa ķarīb bolup ve aņa birinci boy dērlerdi selef toќuz tutama dek yapmıřlar ve tecribe ētmıřler zıkr olınan menzil yayı didiđimiz pîřrev yayıdır hākī ve gezlik yeksüvār oқи atılır cümle atıcılar ittifaķıla on tutam iki barmaķ eyleyüp **ikinci** ta‘bīr olunup oќlar ķalkmađa bařladı ma‘lüm oldu ki menzil yayları buńca gerek imiř ve buńa ķarār vērildi ve selef dađı böyle dēmiřlerdür ve āzmāyiř oқи içün üçünçi ta‘bīr olunup on tutam iki buçuk yāhūd üç barmaķ üzere ķarār vērilüp bolca yay ile elli altmış gez oќ ķalkmayup fā‘idesi görildi... [TSMK 1417, vr. 6a/7; Emirī 914, vr. 4b/4] ... ‘Abdu‘llāh Efendi’nüń tahririne nazaran fī zemānına ekřer vücūda **ikinci boy** uyar ki **ikinci boy** ta‘biri menzil yaylarından toќuz tutamdan on buçuk tutama ķadarına dērler... [T. 6891, vr. 59b/4].”

→ *Menzil yayı; Birinci boy [yay]; Üçüncü boy [yay]; Menzil-i müsābaḳat ḳavsı; Ḳavsi's-sebaḳ; Pertāb yayı; Hāşkiye; Darūh; Tarūh; ¹Ḳullāb; Kemān-ı vesī'ü'l-bünyān; Pīşrev yayı; Pīşrev ḳavs[ı]; Tozlu ḳavs; Ferrüce*

Üçüncü boy [yay] **اوپنجی بوی** [< Tr. üç + ncl; boy]: Menzil yayları sınıfından 117-119 cm arası değişken uzunluğu haiz, azmayış oklarının atışında kullanılan yay çeşidi.

“... menzil yayların beyān eder menzil yayınun bizüm buldığımız boyı on tutam ile bir barmağa ḳarīb bolup ve aņa birinci boy derlerdi selef toḳuz tutama dek yapmışlar ve tecrube etmişler zıkr olınan menzil yayı didigimiz pīşrev yayıdır ḳākī ve gezlik yeksüvār oḳı atılır cümle atıcılar ittifaḳıla on tutam iki barmaḳ eyleyüp ikinci ta'bir olınup oḳlar ḳalkmaęa başladı ma'lüm oldu ki menzil yayları buņa gerek imiş ve buņa ḳarār verildi ve selef daḳı böyle demişlerdür ve āzmāyış oḳı için **üçüncü** ta'bir olınup on tutam iki buçuk yāḥūd üç barmaḳ üzere ḳarār verilüp bolca yay ile elli altmış gez oḳ ḳalkmayup fā'idesi görildi... [TSMK 1417, vr. 6a/10; Emirî 914, vr. 4b/6].”

→ *Menzil yayı; Birinci boy [yay]; İkinci boy [yay]; Menzil-i müsābaḳat ḳavsı; Ḳavsi's-sebaḳ; Pertāb yayı; Hāşkiye; Darūh; Tarūh; ¹Ḳullāb; Kemān-ı vesī'ü'l-bünyān; Pīşrev yayı; Pīşrev ḳavs[ı]; Tozlu ḳavs; Ferrüce*

Menzil-i müsābaḳat ḳavsı **منزل مسابقت قوسی** [< Ar. menzil; müsābaḳa; ḳavs + ı]: *Hilāl kuran tarzı* şekle sahip tımarlı ve tımarsız olacak şekilde menzil atışı yarışlarında kullanılan yay.

“... **menzil-i müsābaḳat ḳavslerinin** vücūda göre boyların uydurmak ḳātimede ḳavsler münāsebetiyle muḳarrer ise de... [T. 6891, vr. 59b/3-4] ...hilāl kuran bu ta'rīfātın [ḳabza kuran-tekne kuran] ikisi beyninde olup ta'rīf olınan tekne kuran devri beyninde ḳaşanlara toğrı devr edüp ḳaşanlardan başları gerüye ḳıvrılır **menzil-i müsābaḳat ḳavslerinin** tımārlı ve tımārsızlarına münāsibdür demişler... [T. 6891, vr. 93b/10].”

→ *Birinci boy [yay]; İkinci boy [yay]; Üçüncü boy [yay]; Ḳavsi's-sebaḳ; Pertāb yayı; Hāşkiye; Darūh; Tarūh; ¹Ḳullāb; Kemān-ı vesī'ü'l-bünyān; Pīşrev yayı; Pīşrev ḳavs[ı]; Tozlu ḳavs; Ferrüce*

Ḳavsi's-sebaḳ **قوس السبقي** [< Ar. ḳavs; sebḳ]: Kiriş takılan başları uzun, boynuz oranı kullanılan diğer malzemelere göre fazla, kabzası dar, ok yuvası ve kirişi ince olup menzil yarışlarında kullanılan yay.

“... ammā **ḳavse's-sebaḳ** ya'nī uzağa atmağa yay eyle gerekdür kim başları uzun ve ḳamu yeri bağrınınun kirişe egilmiş ola ve boynuzı çok ola evi tar ve kirişi ince ola ve oḳ yürdüği yer azacuk incerek ola ve şırça barmağınınun altındağı yer yoğunrak ola... [R. 1932, vr. 85a/4].”

“Bir kimseyi savuşup ilerisine geçmek ma'nāsınadır; ödüle denir ki yarış ve koşu edenler miyāneye korlar (Ḳāmūs).”

→ *Menzil yayı; Birinci boy [yay]; İkinci boy [yay]; Üçüncü boy [yay]; Menzil-i müsābaḳat ḳavsı; Pertāb yayı; Hāşkiye; Darūh; Tarūh; ¹Ḳullāb; Kemān-ı vesī'ü'l-bünyān; Pīşrev yayı; Pīşrev ḳavs[ı]; Tozlu ḳavs; Ferrüce*

Pertâb yayı **پرتاب یای** [< Far. *pertâb*; Tr. *yay* + *ı*]: Menzil atışlarında ve uzak mesafedeki hedeflere atışlarda kullanılan, farklı uzunluklarda imâl edilse de yaklaşık 135 cm olanı standart kabul edilip 352-448 gr (?) ağırlığında olan yay.

“... Ustâd Qaraca’dur ki pehlivân-ı ‘âlemdür yaycılığında ve kâmiş ok düzmekte kadîm ustâdlardandır ustâd şakirdlerindendir bu ‘âlemde yaycılığı bunlara ‘Arab ve ‘Acem şan’atında sıyt u şalâ eylemiş kimesne gelmemişdür biri Ustâd Sinân ser-çeşmesidür Sultân Mehmed Hân ustâdlarından bu Ustâd Qaraca anuñ şakirdlerindendir üçüncü menzil anuñdur müselle-i külldür ve dağı anuñ şan’atında evşâfî çokdur yayı ‘Arab kâ’idesinde büyücek üslûbda koymuşdur yayı on iki tutamdan toktuz tutama gelinceye deñli tecrîbe eyleyüp ‘âkıbet on tutam iki barmaq pertâb yayın ölçide karar etmişdür ve anuñ ‘ağabince gelenler dağı ‘amel-i cümle ol yerde bulmuşlardur ve gelüp miqdâr darlığında yüz on dirhemden yüz kırka varınca atmışlardur... [İÜ. 6923 vr. 41a/16] ... Ahmed Ağa’ya üç pâre **pertâb yayın** getürdiler... [İÜ. 6923 vr. 11a/5].”

“Menzil oku ve nişân-ı ba’ide dürüst varan ok (Şu’ürî, I, 977^a); An arrow that flies far; A bow-shot (Steingass, 240^a); Atmak ve remy manasınadır, menzil okuna dahi denir ki gayette irak gider, pırankı oku dahi derler (Kati, 595^a); Uzağa ok atmak (LN, 105^a); *Pertâv*, Fârsîde menzil oku ve nişân-ı ba’ide dürüst varan ok ma’nâsına fetḥ-i bâ-yı ‘Acemiyye ve sükûn-ı râ ile *partâv* ve mürâdifi *partâbdır*. Türkîde tîr-i merkûmuñ hîn-i küşâdında olan sür’at-i seyr ü hareketine teşbîh olunmuş ola Sehm-i mezbûra zemânemizde biş-rav ve ‘Arabîde kesr-i mîm ve sükûn-ı tâ ve râ ve fetḥ-i hâ-yı mülmele ile *mıḥar*¹⁰⁴ derler (Âşir, 137).”

→ *Menzil yayı*; *Birinci boy [yay]*; *İkinci boy [yay]*; *Üçüncü boy [yay]*; *Menzil-i müsâbaqat kavısı*; *Qavsi’s-sebaq*; *Hâşkiye*; *Ḍarūḥ*; *Ṭarūḥ*; ¹*Qullāb*; *Kemân-ı vesî’ü’l-bünyân*; *Pîşrev yayı*; *Pîşrev kavısı*; *Tozlu kavı*; *Ferrûce*

Hâşkiye **حاشكیه** [< Ar. *ḥaşik*]: Sert ve kuvvetli olduğu için çekmesi güç olan bir menzil yayı.

“... **hâşkiye** menzil yayıdır... [TSMK 1417, vr. 9a/14; Emîrî 914, vr. 6b/9].”

“Ve salâbetli yaya denir (Qâmûs).”

→ *Menzil yayı*; *Birinci boy [yay]*; *İkinci boy [yay]*; *Üçüncü boy [yay]*; *Menzil-i müsâbaqat kavısı*; *Qavsi’s-sebaq*; *Pertâb yayı*; *Ḍarūḥ*; *Ṭarūḥ*; ¹*Qullāb*; *Kemân-ı vesî’ü’l-bünyân*; *Pîşrev yayı*; *Pîşrev kavısı*; *Tozlu kavı*; *Ferrûce*

Ḍarūḥ¹⁰⁵ **ضروح** [< Ar. *ḍarūḥ*]: Darp atışlarında da kullanılabilen sert ve güçlü menzil yayı.

“... **ḍarūḥ** katı yaydır ki okı yeri yırtar... [TSMK 1417, vr. 9b/8; Emîrî 914, vr. 6b/20].”

“Ve oku pek süregen olan yaya itlâk olunur (Qâmûs); Ve şol yaya dahi derler ki oku ziyâde süre (Vankulu); *Zarūḥ*, Far-shooting (bow) (Johnson, 803^a).”

¹⁰⁴Bu dahi *oku irak süren yaya* denir (Qâmûs).

¹⁰⁵A.g.e. *zarūḥ* (2013, s. 35).

→ *Menzil yayı; Birinci boy [yay]; İkinci boy [yay]; Üçüncü boy [yay]; Menzil-i müsābaḳat ḳavısı; Ḳavsi's-sebak; Pertāb yayı; Hāşkiye; Ṭarūh; ¹Ḳullāb; Kemān-ı vesī'ü'l-bünyān; Pīşrev yayı; Pīşrev ḳavs[ı]; Tozlu ḳavs; Ferrūce*

Ṭarūh¹⁰⁶ طروح [< Ar. *ṭarūḥ*]: Sert ve güçlü menzil yayı.

“... **ṭarūḥ** bu daḥı ḳatı yaydur... [TSMK 1417, vr. 9b/8; Emirî 914, vr. 6b/20].”

“Ve oku irak süren yaya ıtlāk olunur (Ḳāmūs); Şol yaya dahi derler ki oku şiddetle def eyleye (Vankulu); Strong and far shooting (bow) (Johnson, 816^c).”

→ *Menzil yayı; Birinci boy [yay]; İkinci boy [yay]; Üçüncü boy [yay]; Menzil-i müsābaḳat ḳavısı; Ḳavsi's-sebak; Pertāb yayı; Hāşkiye; Ḍarūh; ¹Ḳullāb; Kemān-ı vesī'ü'l-bünyān; Pīşrev yayı; Pīşrev ḳavs[ı]; Tozlu ḳavs; Ferrūce*

¹Ḳullāb قلاب [< Ar. *ḳullāb*]: Menzil atışlarında kullanılan kurulması güç, sert yay çeşidi.

“... kemendsüz başlarını eline alup zūr-ı bāzū ile ḳurama getirüp çillesini geçirüp elinde ilen sâ'ir pehlevānlar çekmesine 'āciz oldukları **ḳullāb** ta'bīr olan kemānı bu resm üzere ḳurduḡı sem'-i hümāyūna vāşıl olup görmesi lâzım... [SÖ 18775, vr. 17b/9].”

→ *Menzil yayı; Birinci boy [yay]; İkinci boy [yay]; Üçüncü boy [yay]; Menzil-i müsābaḳat ḳavısı; Ḳavsi's-sebak; Pertāb yayı; Hāşkiye; Ḍarūh; Ṭarūh; Kemān-ı vesī'ü'l-bünyān; Pīşrev yayı; Pīşrev ḳavs[ı]; Tozlu ḳavs; Ferrūce*

Kemān-ı vesī'ü'l-bünyān كمان سيع البنیان [< Far. *kemān*; Ar. *veşī'*; *bunyān*]: Menzil atışlarında kullanılan geniş kabzalı bir yay.

“... Raḥīḳī 'Alī Aḡa bu menzil-i nādirü'l-vuḳu'ı Cenāb-ı Hāḳḳ'ı tevḑiki ile āzmāyiş ta'bīr êdikleri tīr-i āhen-peykān ve **kemān-ı vesī'ü'l-bünyān** ile āzmāyiş-i mezhāret ve tecribe-i rütbe-i kemāl-i şan'at êdüp endāhte eylediḡi menzil-i 'azīz ü mümtāzınun seng-i ḳademi Ṭobṭaşı ve mīl-i ser-efrāzı Rūm Yūsuf senginüḡ verāsında vāḳi' Hāşköy'e muḡāzīdür... [V. E. 823, vr. 61a/7].”

“*Vesī*, geniş (Kubbealtı, III, 3362^a); *Bünyān*, yapı bina (Kubbealtı, I, 444^b).”

→ *Menzil yayı; Birinci boy [yay]; İkinci boy [yay]; Üçüncü boy [yay]; Menzil-i müsābaḳat ḳavısı; Ḳavsi's-sebak; Pertāb yayı; Hāşkiye; Ḍarūh; Ṭarūh; ¹Ḳullāb; Pīşrev yayı; Pīşrev ḳavs[ı]; Tozlu ḳavs; Ferrūce*

Pīşrev yayı پيشرو ياي [< Far. *pīş-rav*; Tr. *yay + ı*]: Menzil yayları sınıfından yaklaşık 99-103 cm arası uzunlukta olup birinci boy yay çeşidi olarak da adlandırılan pişrev, haki ve gezlik yeksüvar oklarının atışında tercih edilen yay çeşidi.

“... menzil yayların beyān êder menzil yayınun bizüm bulduḡumuz boyı on tutam ile bir barmaḡa ḳarīb bolup ve aḡa birinci boy dērlerdi selef ṭoḳuz tutama dek yapmışlar ve tecribe êmişler zıkr olunan menzil yayı didiḡimiz **pīşrev yayı**dur ḥāḳi ve gezlik yeksüvār oḳı atılır... [TSMK 1417, vr. 6a/5-6; Emirî 914, vr. 4b/3].”

¹⁰⁶A.g.e. *ṭarūḥ* (2013, s. 35).

“*Peşrev*, iki ma'nāya zebān-zed olup biri meydān-ı tīr-endāzānda müsābaka için remy olunan sehm ve diğeri sāzlarda muqaddem edā olunan terennümün ismleri (Āşir, 148); Pişrev oku atılan tımarlı ve tozlu menzil yayı (Yücel, 470).”

→ *Menzil yayı*; *Birinci boy [yay]*; *İkinci boy [yay]*; *Üçüncü boy [yay]*; *Menzil-i müsābakat kavsi*; *Ḳavsi's-sebak*; *Pertāb yayı*; *Hāşkiye*; *Ḍarūh*; *Ṭarūh*; ¹*Ḳullāb*; *Kemān-ı vesī'ü'l-bünyān*; *Pīşrev kavsi*[ı]; *Tozlu kavsi*; *Ferrūce*

Pīşrev kavsi[ı] **پیشرو قوسی** [< Far. *pīş-rav*; Ar. *ḳavs* + *ı*]: Sıcak yaz günleri güneşte demletilerek de tımar edilen pişrev oku atışlarında kullanılan tımarlı yay.

“...şems tīmārī derler eyyām-ı ḥarāret-i şemsde *pīşrev* ve sā'ir *ḳavslere* dahı olur... [T. 6891, vr. 85b/5].”

→ *Menzil yayı*; *Birinci boy [yay]*; *İkinci boy [yay]*; *Üçüncü boy [yay]*; *Menzil-i müsābakat kavsi*; *Ḳavsi's-sebak*; *Pertāb yayı*; *Hāşkiye*; *Ḍarūh*; *Ṭarūh*; ¹*Ḳullāb*; *Kemān-ı vesī'ü'l-bünyān*; *Pīşrev yayı*; *Tozlu kavsi*; *Ferrūce*

Tozlu kavsi **توزلو قوس** [< Tr. *tōz* + *lu*; Ar. *ḳavs*]: Kolları, kabzası ve dış tarafı kayın ağacı kabuyla kaplanmış tımarlı menzil yayı.

“...Tozḳoparan bir gün meydānda *tozlu* ta'bīr olunan şandaloz revğanlı *ḳavs*-i cedīdün ḳabzasını şevḳle şıḳup... [T. 6891, vr. 134b/5].”

“Ağaç kabuğuna derler ki yaya sararlar (Şu'ūrī, II, 1291^b); Yay tozu manasına ism-i cāmiddir (Katı, 789^b); Kolları ve kabzası tozla kaplı tımarlı ve menzil ve koşu yayı: pişrev yayı (Yücel, 478).”

→ *Menzil yayı*; *Birinci boy [yay]*; *İkinci boy [yay]*; *Üçüncü boy [yay]*; *Menzil-i müsābakat kavsi*; *Ḳavsi's-sebak*; *Pertāb yayı*; *Hāşkiye*; *Ḍarūh*; *Ṭarūh*; ¹*Ḳullāb*; *Kemān-ı vesī'ü'l-bünyān*; *Pīşrev yayı*; *Pīşrev kavsi*[ı]; *Ferrūce*

Ferrūce¹⁰⁷ **فروجه** [< Ar. *ferūc*]: Menzil atışlarında kullanılan tunç yuvaları birbirine uzak, geniş ağızlı bol yay.

“... bu hırşlanmak hezār keskin pehlevānı ednā kemān-keşe geçürdür zīrā hırşından vücūdı ra'şe-dār olup gözi görmez ḥaşm ise *ferrūce* bulup şevḳla atup tutar ḥulāşa ḥuşūmet keffe-yi mīzān gibidür biri ḡālib olsa ol biri maḡlūb olup ṭaraf-ı ḡālib şirinler ḡālib şirinledükce maḡlūbuḡ gözi yilup gögsi ḳaçar... [TSMK 626, vr. 37b/11].”

“Şol yaya denir ki iki köşesinde olan eğri yerleri yaya kısılı daracık olmayıp aralıḡı açık ve meydānlı ola (Ḳāmūs); Wide-gaping (archery bow) (Lexicon, 1380^b); A bow bellying out distant from the string (Johnson, 925^a).”

→ *Menzil yayı*; *Birinci boy [yay]*; *İkinci boy [yay]*; *Üçüncü boy [yay]*; *Menzil-i müsābakat kavsi*; *Ḳavsi's-sebak*; *Pertāb yayı*; *Hāşkiye*; *Ḍarūh*; *Ṭarūh*; ¹*Ḳullāb*; *Kemān-ı vesī'ü'l-bünyān*; *Pīşrev yayı*; *Pīşrev kavsi*[ı]; *Tozlu kavsi*

Atış yayı **اتش یای** [< Tr. *at* - *iş*; *yay* + *ı*]: Aynı gramajda ağaç, sinir, tutkal ve kemiğin kullanılarak zamanı geldiğinde kesilen katıksız, pürüzsüz Akçaağaçla ihtimal dâhilinde Kızılıcak ağacı ile de yapılabilen nemlenmemesi için toz yapıştırılıp tımarlama işlemine

¹⁰⁷Karasu'da *fer vech* (2022, s. 144).

tabi tutulan, kurulu vaziyette bekletilmemesi gereken ve kurulduğunda her iki ucu da dengeli olan yay çeşidi.

“...*atış yaylarının* sâzı ve kuranı beyân olunur *atış yayında* kuran üçdür birine tekne kuran dërler birine dağı kabza kuran dërler birine dağı hilâl kuran dërler... [TSMK 1417, vr. 6a/15-16; Emirî 914, vr. 4b/10] ...*atış yaylarının* başı üç barmağ olmak éyüdüdür demişler vâkı'dür ve *atış yayı* koyuverildiği gibi ardına kaçmak gerekdür *atış yayı* ne kadar kuru ve eski olur ise ol kadar éyü olur... [TSMK 1417, vr. 6b/4, 5, 6; Emirî 914, vr. 4b/16, 17, 18] ...*atış yayının* siñiri kırk üç dirhem ve kırk üç dirhem dağı ağaç ve kırk üç dirhem dağı kemük ve kırk üç dirhem dağı tutkal ola cümle halkası yüz otuz kadar olur açılıp kavrayup tîmâra konduқта düüst sâz ise atmağa sezâ [olur]... [TSMK 1417, vr. 6b/8; Emirî 914, vr. 4b/19] ...evvel ağaç gerekdür ki vaktiyle kesilmiş aqça ağaç olup budaklı olmaya şafî ağaç ola ustâd dağı hem-vâr [ola] bu ki kabzası dağı aqça ağaçdan olsa ma'küldür kızılçıkdan dağı éderler kızılçık kablı étmek ihtimâli olur... [TSMK 1417, vr. 6b/15; Emirî 914, vr. 5a/4] ...ve yay temâm olduқта *atış yayları* için tozlu olmak ma'küldür nem almamak için siñirsek kalur ise şandalus vurmağ éyüdüdür nemden kırtarur 'Arabistân'da dağı şandalus sürerler ve *atış yayı* atış temâm olduқта yine halka ola éyüdüdür *atış yayının* siñiri gâyet beyâz olup ibtidâ' kurulduқта ard-ı şikeninde 'imâd ahârî kâğıdı gibi ola mermer gibi beyâz ola... [TSMK 1417, vr. 6b/15; Emirî 914, vr. 5a/18, 21] ...ve başlarının boğazı bir hōş ayırtlanup çile dögdükte tuncı zahmet vérmeye ve *atış yayının* kaşanı bir barmağ uzunca olsa éyüdüdür demişler telhîs-i kelâm *atış yayı* dağı metîn ü müstahkem olup ağızlığı ile kıçı berâber olmak gâyet éyüdüdür, ağızlığı olup kıçı az olmak dağı éyüdüdür, ağızlığı olmayup kıçı olmak éyü değıldür... [TSMK 1417, vr. 7b/3-4; Emirî 914, vr. 5b/2-3] ...ahvâl-i sâz ki Türkîsi yayun düzeni demekdür *atış yaylarında* sâz bir sırrdur ustâdlar anı şaklamışlardır... [TSMK 1417, vr. 7b/8; Emirî 914, vr. 5b/6] ...*atış yayları* tîmârsız olmaz etmekçi furunun üzerine kapaklı ve içi kapağı ile gécelemiş madrak (?) olup yay konur gâh olur ki üç dört gün durur gâh olur ki dağı ziyâde eksik olur ve şanduk iki barmağ gömülür 'Arabistân'da issi kuma gömülür... [TSMK 1417, vr. 8a/10; Emirî 914, vr. 5b/21] ...bâ-huşuş *atış yayları* kemendsiz hiç olmaz, olur ise dağı sâzı bozulup ok atmaz... [TSMK 1417, vr. 27b/19; Emirî 914, vr. 19b/3] ...*atış yayları* ve kavş-i sa'ireler kurulu iken güneşde durursa gevşeyüp ve çarpılır ta'rif-i evvel vechle icâb édince kurulmadan kîse ile güneşe konup bir kaç gün bir kaç sâ'at icâbına kıyâsen tîmâriñ aldıkda kurup inhrâfi var ise düzeldüp gêne yaşup rûzgâra karşı gölgeye aşup bir kaç sâ'at murûrında ki harâret-i şems cism-i kavşden izâle olunca kurup atılır... [T. 6891, vr. 85a/22].”

→ *Tekne kuran [yayı]; Kabza kuran [yayı]; Hilâl kuran [yayı]*

Tekne kuran [yayı] **تكنه قوران** [< Tr. *tekne; kuran*]: Atış yaylarından olup kurulduğunda kabzasından 15-18 cm sonrası kıvrılarak şeklen tekneye benzeyen savaş anında veya püta atışlarında tercih edilen yay çeşidi.

“... atış yaylarının sâzı ve kuranı beyân olunur atış yayında kuran üçdür birine *tekne kuran* dërler birine dağı kabza kuran dërler birine dağı hilâl

ķuran d rler... [TSMK 1417, vr. 6a/16; Emiri 914, vr. 4b/11] ... **tekne ķuran** olur ki tekneye beņzeyerek olup ķabzadan tahm nen beş altı parmak ayrıldıķdan sonra devr  der... [TSMK 1417, vr. 6a/18; Emiri 914, vr. 4b/12] ... **tekne ķuran** ķabzadan beş altı et parmağı ileriledikten sonra devre başlar t r-keş be p ta ķavslerine m n sibd r... [T. 6891, vr. 93b/6].”

→ *Atış yayı; Ķabza ķuran [yayı]; Hil l ķuran [yayı]*

Ķabza ķuran [yayı] **قبضه قوران** [< Ar. *ķabza*; Tr. *ķuram*]: Atış yaylarından olup kurulduğunda kabzasından kasanına kadar olan kısmı dışarıya dönük olan eğitimde kullanılan yay çeşidi.

“... atış yaylarınınuğ s zı ve ķuramı bey n olunur atış yayında ķuram  cd r birine tekne ķuran d rler birine dağı **ķabza ķuran** d rler birine dağı hil l ķuran d rler... [TSMK 1417, vr. 6a/17; Emiri 914, vr. 4b/11] ... **ķabza ķuran** ise hem n ķabza dibinden devr-i hafı ile ķařana dek gider... [TSMK 1417, vr. 6a/18; Emiri 914, vr. 4b/13] ... **ķabza ķuran** hem n ķabza başlarından devr-i hafı ile devre başlayup ķařanlarına kadar gider ve ekşer ziy de isti m l olunmağla da bu resmi peyd   der meşk için m n sibd r... [T. 6891, vr. 93b/4].”

→ *Atış yayı; Tekne ķuran [yayı]; Hil l ķuran [yayı]*

Hil l ķuran [yayı] **هلال قوران** [< Ar. *hil l*; Tr. *ķuram*]: Atış yaylarından olup kuruluşu *tekne kuran* ve *kabza kuran*  eşitleri arasında orta yolu sağlayan, menzil yarışlarında tercih edilen yay çeşidi.

“... atış yaylarınınuğ s zı ve ķuramı bey n olunur atış yayında ķuram  cd r birine tekne ķuran d rler birine dağı **ķabza ķuran** d rler birine dağı **hil l ķuran** d rler... [TSMK 1417, vr. 6a/17; Emiri 914, vr. 4b/12] ... tekne ķuran olur ki tekneye beņzeyerek olup ķabzadan tahm nen beş altı parmak ayrıldıķdan sonra devr  der... [TSMK 1417, vr. 6a/18; Emiri 914, vr. 4b/12] ... **ķabza ķuran** ise hem n ķabza dibinden devr-i hafı ile ķařana dek gider... [TSMK 1417, vr. 6a/18; Emiri 914, vr. 4b/13] ... **hil l ķuran** ise ikisi ortası gider... [TSMK 1417, vr. 6a/17; Emiri 914, vr. 4b/13] ... **hil l ķuran** bu ta rif tin iki beyninde olup ta rif olunan tekne ķuran devri beyninde ķařanlara toğrı devr  d p ķařanlardan başları görüye kıvrılır menzil-i m s bakat ķavslerinin t m rl  ve t m rsizlerine m n sibd r... [T. 6891, vr. 93b/8].”

→ *Atış yayı; Tekne ķuran [yayı]; Ķabza ķuran [yayı]*

T m rl  yay **تيمارلى ياي** [< Far. *t m r*; Tr. + *lı*; *yay*]: Tımarlama iřlemine¹⁰⁸ t bi tutularak menzil atışlarında kullanılacak duruma getirilen değişken ağırlıklarda ve uzunluklarda im l edilip kementle kurulması elzem olan yay  eşidi.

¹⁰⁸ KR'den tımarlama işleminin anlatımı:

“... etmekçi fur nuğ üzerine kaşaklı ve içi kaşağı ile g celemmiş madraķ olup yay konur g h olur ki  ç dört gün durur g h olur ki dağı ziy de eksik olur ve şanduk iki barmaķ gömülür ‘Arabist n’da issi ķuma gömülür... [TSMK 1417, vr. 8a/10-14; Emiri 914, vr. 5b/21-6a/3].”

“... yüz yigirmi yüz otuz dirhem **tīmārli yay** çekenedür ol kadar yay çeküp atış eder adem aşırımızda görmedük selef çekmişlerdür Tozkoşparan gibi yüz otuz beş ve yüz kırk dirhem **tīmārli yay** ile atış eder imiş... [TSMK 1417, vr. 22b/1, 4; Emiri 914, vr. 15b/11, 13] ... uzun boylı âdemler menzilde on buçuğ darbda on dört tutam **tīmārli yay**dan ve sâ'irleri hadd-i kıddine göre el verecek kışa yaylardan atmak ve yay kışa oldukça oğuş boyı dağı bir demren miğdârı küçilmek lâzımdur... [V. E. 823, vr. 32b/10] ... meydân temâmında dağı müsâ' deyi eyyâm oldukça **tīmārli yay** bulındıkça pîşrev de atılarak **tīmārli yay** bulunmazsa pîşrev atılan yaya mu'âdil kavisle hâkî karabağ atılarak... [T. 6891, vr. 56b/7-8] ... ve **tīmārli yay**lar mu'tlak kemend ile kurulmağa muhtâcdur... sebebi düz kurulup yay örselenmez ve vasa'ı kabzaya kademle başılmayup cânibeyne başılmağla kabza bahşinde zikr olunan fazîlet-i kabzaya ri'ayet olunmuş olur demişler... [T. 6891, vr. 85b/5].”

“*Timar*, yayın ve okun bakımı (Yücel, 476); (Bilhassa ağaç için) Bakım yapma, bakma, bakım (Kubbealtı, III, 3202^b).”

→ *Kemân-ı tīmār-dâr*; *Tīmārîş almış kavş*; *Tīmārîş almış yay*; *Oğlu [yay]*

Kemân-ı tīmār-dâr **کمان تیمار دار** [< Far. *kemân*; *tīmār* + *dâr*]: Timarlı yay.

“... menzil-i mezbûr miyân-ı tūr-endâzânda Dirhem Menzili ismiyle müte'ârif ve meşhûr olup birinci ve ikinci boy miyânında seksen buçuğ dirhem **kemân-ı tīmār-dâr** ile atılmış ba'dehû her atıldıkça ikişer dirhem ziyâde yay ile atılmak üzere râbîta verilmışdür... [V. E. 823, vr. 56a/15].”

“*Kemân*, iki ma'nâyadır. Evvel ma'rûf. Yay ma'nâsınadır (Şu'ûrî, IV, 2950^b); Yay ki anuğla ok atarlar (Halîmî, 343^a); A bow (Johnson, 1021^a); *Tīmār*, yayın ve okun bakımı (Yücel, 476); (Bilhassa ağaç için) Bakım yapma, bakma, bakım (Kubbealtı, III, 3202^b); *Dâşten* “tutmak”dan *-dâr* (Kubbealtı, I, 641^b).”

→ *Tīmārli yay*; *Tīmārîş almış kavş*; *Tīmārîş almış yay*; *Oğlu [yay]*

Tīmārîş almış kavş **تیمارک المَش قوس** [< Far. *tīmār*; Tr. + *îş al - mîş*; Ar. *kavş*]: Klasik yöntem olan fırınlama ya da sıcak kuma gömmerek gerekli bakımları yapılmış, kullanıma hazır timarlı yay.

“...yevm-i tīmārın ednâ derecesi iki â'lâsı dört gündür ibtidâ' bir kerre temâm tīmārîş alınca ibtidâ'sında zât-ı kavşın nemine göre kıyâs olunmaz lâyıklı **tīmārîş almış kavş** yüz gez fark eder dërler... [T. 6891, vr. 85a/12].”

→ *Tīmārli yay*; *Kemân-ı tīmār-dâr*; *Tīmārîş almış yay*; *Oğlu [yay]*

Tīmārîş almış yay **تیمارک المَش پای** [< Far. *tīmār*; Tr. + *îş al - mîş*; *yay*]: Fırınlama ve sıcak kuma gömmenin yanı sıra sıcak yaz günleri güneşte, kullanmadan hemen önce de gölge serinliğinde demletilip kullanıma hazır timarlı yay.

“... şiddet-i eyyâm-ı şayfda ibtidâ' **tīmārîş almış yay** tīmâr-ı şemsle de atılır şüret-i kîse ile şemse ta'lîk olunup iki gün tura ba'dehû kırup

Gün boyu işleyen ve sıcaklığını muhafaza eden bir ekmek fırınına yayı geceden koyup fırının kapağının kapatılarak ya da sıcak kuma bir sanduka içinde gömerek 3-4 gün boyunca sıcakta demletme işlemi.

düzeldüp gene aşılır ba‘dehū yevm-i isti‘mâlde gölgede rûzgâra aşılup bir müddet durınca kurup tîr atılır... [T. 6891, vr. 85a/14].”

→ *Tîmârlı yay; Kemân-ı tîmâr-dâr; Tîmâriñ almış kavı; Oklu [yay]*

Oklu [yay] **اوقلو** [< Tr. *ok* + *lu*]: İmâlinde kullanılan malzemelerden sinirinin oranı, diğer üçü olan ağaç, kemik ve tutkala nazaran daha fazla olduğu için daha çabuk kırılma ihtimali olan ve kirişi çözüldüğünde hızlıca halka hâlini alan bir tımarlı yay çeşidi.

“...tîmârlı yaylarda sinjiri eczâ’-yı sâ’irine gâlib olan **oklu** olur ammâ çilede turmağla tîz kırılmaq havfı olur... [T. 6891, vr. 92b/21]...yaşıldıkda her ne kadar hâlqaya dönerse ol kadar **oklu** olur dedikleri de saħîh olup... [T. 6891, vr. 92b/21].”

→ *Tîmârlı yay; Kemân-ı tîmâr-dâr; Tîmâriñ almış kavı; Tîmâriñ almış yay*

2.1.3. Hedef Yayları

Pūta yayı **پوته ياي** [< Far. *būte*; Tr. *yay* + *ı*]: Ortalama 115-120 cm uzunluğunda, yapımında yoğunluğu yüksek ağaç türlerinin tercih edildiği hedefe (pūtaya) yapılan atışlarda kullanılan yay.

“... ve **pūta** için dahı on birden on buçuğa dek éyüdüz uzağa döger ve nāveng ok için **pūta yayları** éyüdüz... [TSMK 1417, vr. 5a/15; Emirî 914, vr. 4a/2] ... pūtaya ok atmaq murād eyleseler yay on tutam iki parmaq yāhūd üç parmaq yāhūd dört parmaq olsa éyü atılır tecribe olınmışdur... [TSMK 1417, vr. 5b/16; Emirî 914, vr. 4a/17] ... **pūta yayında** ağaç ziyādece kōnse ma‘kūldür... [TSMK 1417, vr. 7a/12; Emirî 914, vr. 5a/16] ... mu‘tedil **pūta yayı** rāmīnūñ kuvveti maqđūriyla çekecegi yayuñ dört bahşden nışfını terk édüp nışfı sertlikde ola demişler... [T. 6891, vr. 47a/17].”

“Pūta < Far. *būte* (بوته) Ok nişanesine denir. Türkide tabla ve būte muharrefi pota derler (Katı, 104^a); Ok amacı (Ziya, I, 370^a); Ok nişanesi (Şu‘ürî, I, 966^b); Deriden yapılmış, içi pamuk çekirdeği ve talaş dolu, vuruşlarda ses vermesi için etrâfına çanlar asılmış armut biçiminde ok hedefi, nişangâh (Kubbealtı, III, 2568^a).

→ *Pūta kavısı; Kavı-ı hedef*

Pūta kavısı **پوته قوسی** [< Far. *būte*; Ar. *kavı*; Tr. + *ı*]: Kış soğuşundan ya da yağmurlu nemli hava koşullarından ziyâdesiyle etkilendiği için kullanımı öncesinde ateş ya da kılıfı içinde güneşte demletilerek nemi alınarak bakımı yapılan, pūta oklarının atışında kullanılan yay.

“...ve yüz gezden yigirmi beş gez ba‘ide kadar menzilde tîri çilede gez yerinden birer gez yoğaru gezleyerek ve bu usūl mu‘tedil **pūta kavısına** göre olup... [T. 6891, vr. 47a/14] ...hākī ve **pūta kavıları** dahı eyyām-ı şitāda yāhūd keşret-i barān olan nem-nāk hevālarda nemlenüp gevşer atılacaq eyyām tekarrub étdikde şıcağ ota ve yā şemse kīse ile ta‘līk olunup ruṭubeti izāle

olinca kırup düzeldüp yaşup gölgede rüzgār āsilup atılacak vākitde kırup atılır nemi izāle oldığı iki başlarından tūtop ırğalayınca ma'lūm olunur... [T. 6891, vr. 85a/17].”

→ *Pūta yayı; Kav̄s-ı hedef*

Kav̄s-ı hedef **قوس هدف** [< Ar. *kav̄s; hedef*]: Sertlikte ve ölçülerinde orta karar olup pūta atışlarında kullanılan yay.

“...ammā **kav̄s-ı hedef** oldur kim ne inen kıatı ola ve ne inen yumşak ola mu'tedil ola ve başları dağı uzun olmaya kısa dağı olmaya ve **kav̄se'l-hedef** demek nişān okı demek olur... [R. 1932, vr. 85a/1,3].”

“Ve ok nişānesine denir (Kāmūs); Ok atıkları nişān (Ahterī, 1105^a).”

→ *Pūta yayı; Pūta kav̄sı*

2.1.4. Savaş Yayları

El yayı **أل ياي** [< Tr. *el; yay + ı*]: Ağaç, sinir, boynuz ve tutkal karışımıyla yapılan, atlı savaşıya uygun Türk tipi klasik, kompozit yay.

“... bilgil kim yayıñ envā'ı çok dürlüdü am mā aşılđa iki nev'dür biri **el yayı**dur ve biri ayak yayıdur ve **el yayı** dağı çok dürlüdü... [R. 1932, vr. 18a/10, 11] ... ve **el yayı**ñ efdali ve yēgređi fāyidelüsi oldur kim mürekkeb ola ağacđan ve siñirden ve boynuzđan yēlimden ve böyle terkīb ētmekte hikmet vardur şerīf-i şān'at vardur zirā kim terkīb-i insāniyye beñzer nēte kim insān mürekkeb[đür] kemükden ve etden ve tamarđan ve kıandan ve yay terkīb-i dağı dört nesnedendür evvel ağacı kemük menzilesindedür ve boynuzı et yerinedür ve siñiri tamarlar yerinedür kim yayılmışđur kıamu ā'zāya ve yēlim kıan yerinedür ve yayıñ dağı ādem bigi arķası var ve kıarnı var eger ādemi arķasından yaña bükeler arķası şınar ve yay dağı eyledür... [R. 1932, vr. 19a/3]... ve **el yayı**ñı bilen kişiler **el yayı**ñı efdal dutarlar ve inşāf oldur kim **el yayı** ayak yayıñdan kıorida atlıya münāsibdür cevelān vāktinde ve şavaşlarda ve seferlerde... [R. 1932, vr. 22a/3-4].”

→ *Tır-keş yayı; Muğārebe yayı; Atlu yayı*

Tır-keş yayı **تيركش ياي** [< Far. *tīr + keş*; Tr. *yay + ı*]: Yayaların kullanımı için yaklaşık 110-133 cm arası uzunluğunda, süvariler içinse en fazla 115 cm ve daha kısa olan, imālinde sert ve sağlam yapısı itibarıyla kızılıcık (*Cornus mascula*) ağacının, kaygan olmaması hasebiyle Menemen veya Mısır yöresine ait genç öküzlerin boynuzlarının ve yine siniri için de Mısır yöresi öküzlerinin tendonlarının tercih edildiği kompozit yapıyı haiz sert, kuvvetli savaş yayı.

“... yay yaya için on tūtamđan on ikiye varınca gevdeye göre **tır-keş yayları** ma'kül olup şalları birer şıra tūl olmağ üzere ola ve tekne kıuran

ola... [TSMK 1417, vr. 5a/10-11; Emiri 914, vr. 3b/20] ... **tîr-keş**de kızcılık ma'küldür metîn olur kemügi dahı gâyet eyü olup kayganlı olmaya Menemen ve ol etrâfin genc öküzlerinüñ kemügi eyüdür Mısr'uñ dahı eyüdür **tîr-keş** için ablağ şu şıgırı kemügi gâyet eyüdür... Mısr şıgırı **tîr-keş** için eyüdür ammâ şıgırı ustâd gâyet pâk eyleyüp didmege muhtâcdur... **tîr-keş yayında** ve pûta bu hesapbedür ancak ağaç ziyâde olmak eyüdür... [TSMK 1417, vr. 6b/19 // vr. 7a/2, 4, 12-13; Emiri 914, vr. 5a/7, 9, 11, 16-17] ... yay on dört tutam kavî **tîr-keş yayı** olsa... ve gâyet pek iri **tîr-keş yaylar** içündür... on iki tutam **tîr-keş yayı** olur ise dört dürli tuncı ile eyüdür on bir tutam olur ise üç dirhem eyüdür... [TSMK 1417, vr. 13a/2, 12-13; Emiri 914, vr. 9a/11, 18-19] ... ve fî zemânına kadd-i kâmet insâna kıyâsen muhârebe için yaya[lara] on iki tutam süvârilere on bucuğ tutama kadar münâsibdür ve bu **tîr-keş yayları** ağaçlıca olmak evlâdur zîrâ yayıñ ağacı insânıñ kemigi mişâl olup kemikli yigit mu'teber oldığı mişillü ağaçlıca yaylar dahı ma'rekede maqbûldür ki düzeni tîz bozılmayup şayf u şitâda pek fark étmez ammâ eczâ'-yî i'tidâl ta'rîfden pek de hâric bulunmaya ki tîri kuvvetsiz olur... [T.6891, vr. 95a/12].”

“Tîr-keş < Far. tîr ‘ok’ + keş ‘çeken’ ok atan kimse, okçu; Okçuların arkalarında taşıdıkları, süvârielerin atlarının eyer kaşına taktıkları, meşinden tabanca kılıfı şeklinde yapılmış, elliye yakın ok alan ok mahfazası, ok kuburu, okluk, sadak (Kubbealtı, III, 3213^b); Sükûn-ı yâ-yı tahtânî ve râ'-i mühmele ve fetḥ-i kâf ile. Terkeş ma'nâsına. Aşlı üzre vâki'dir. Yay durduğu cânibe قِربان *qirbân* derler kesr-i kâf ile. ğalebe-i isti'mâlden cümlesine terkeş ve tîrkeş de derler (Şu'ûri, II, 1269^a); Uzun, katı ve kuvvetli harp yayı (Yücel, 477).”

→ *El yayı; Muhârebe yayı; Atlu yayı*

Muhârebe yayı محاربه ياي [*< Ar. muhârebe; Tr. yay + ı*]: Savaşta, büyük küçük çarpışmalarda kullanılan yay.

“... **muhârebe yayları** kemendsiz kırmak icâb ederse... [T. 6891, vr. 85b/6].”

“Bir savaş boyunca farklı yer ve zamanlarda yapılan çarpışmalardan her biri, çarpışma, müsâdeme (Kubbealtı, II, 2146^b).”

→ *El yayı; Tîr-keş yayı; Atlu yayı*

Atlu yayı اتلو ياي [*< Tr. at + lu; yay*]: Özellikle savaşlarda at üzerinde daha işlevsel kullanılabilmesi için ortalama 100 cm'den daha kısa olan yay.

“... **atlu yayları** biraz küçük on bir tutam dahı aşağı olmak eyüdür tutam orta tutamdur barmağ didigimiz zirâ' barmağı olmayup biri biri ardı şıradur merhûm Usta Bâyezîd yayları gibi... [TSMK 1417, vr. 5a/4; Emiri 914, vr. 3b/15].”

“Atlu ‘atlı’ < at+lığ “horseman, mounted” (EDPT, 55^a).”

→ *El yayı; Tîr-keş yayı; Muhârebe yayı*

Ayak yayı أَيْقِي ياي [*< Tr. ayak; yay + ı*]: El yayına göre kavramayı sağlamlaştıracak denli kollarının iç kısımları daha kalın ve yassı olup kullanan kişinin ayak yapısına göre ölçüsü değişen, kale kuşatmalarında hisarlara ve deniz savaşlarında gemilere karşı darp gücü yüksek, tahrip edici atışlar yapmaya imkan veren yay.

“... bilgil kim yayıñ envā‘ı çok dürlüdür ammā aşılda iki nev‘dür biri el yayıdır ve biri **ayak yayıdır**... [R. 1932, vr. 18a/10] ... **ayak yayı**ñ bağı arşunuñ üçde ve dağı dörtde biri ve dağı yarım kırāt gerek ve kabza arşunuñ sekizde biri ve dağı arşunuñ sekiz[de] birinüñ yarısı ola ve yumru gerekmez enlü gerek tā kim elde muhkem tura ve dönmeye ve yanları yumrurak gerek tā kim ele tola ve üsti yaşsırak gerek tā kim barmağıñ ucları anda karar bula ve başıñuñ uzını arşunuñ dört kısımda biri ola ve **ayak yayı**ñ başı andan kırātıñ dörtde biri eksük ola... [R. 1932, vr. 20a/9,14] ... ve **ayak yayı**ñ bağı azırak kalıñrak gerek el yayı bağından ve bu endāze kim **ayak yayı**na dedük ol orta kişilerüñ ayağına lāyıkdur ammā uzun ayakluya dağı uzınrak gerek ve kısa ayakluya kışarak gerekdür tā kim atduklarında temām şartını gözedeler ve eger ayağına lāyık olmaya kaşd êdügi [bigi] atamaz ve şartını ri‘āyet edemez ve kuvvetini ve yumuşaklıgını bilmez olur... [R. 1932, vr. 20b/4,5] ... **ayak yayı**ñ hişārlara ve gemiye münāsibdür ve şahibini hişārda ve gemide āfetden şaklar... [R. 1932, vr. 22a/5].”

→ *Çarh [yayı]; Kavşe‘r-rikāb; Linkaşe; İkār; Zenbūrek*

Çarh [yayı] **چَرْح** [< Far. *çerh*]: Ayak yaylarından olup kurulmadan önce halka olacak denli başları içe dönük, son derece sert, tahrip gücü yüksek atışlar yapmaya imkân tanıdığı için kale kuşatmalarında hisarları aşmak için tercih edilen arbalet tarzı mekanik bir yay.

“... ayak yaylarının ba‘zı[sı] **çarh**dur kim ol Efrencüñ olur... [R. 1932, vr. 21a/11].”

“Gāyet pek yay, kurulmadan halka gibi olduğundan teşbihen derler huşūşan (Şu‘ūrī, II, 1403^b); Katı yay ve zenberek (LN, 154^b); Ve bir nev‘ katı yay adıdır (Halīmī, 133^b); Katı yay manasınadır. Bir nevi yaydır. Kemān-ı tehş dahi denir. Kıvrılmaktan halka gibi olmakla teşbihen çerh denmiştir. Kemān-ı hikmet manasınadır ki zemberek tabir ederler. Ālāt-ı hisariyedendir. Mancınık nevindedir. Düşman tarafınaF ok atarlar (Katı, 139^b); A cross-bow; a bow in a very tense state (Steingass, 390^b).”

→ *Ayak yayı; Kavşe‘r-rikāb; Linkaşe; İkār; Zenbūrek*

Kavşe‘r-rikāb¹⁰⁹ **قَوْص الرِّكَاب** [< Ar. *kavs; rikāb*]: Ayak yaylarından olup ağır bir mekanizmaya sahip tahrip gücü yüksek atışlar yapan ilkin Frenklerce kullanılan, mekanik bir yay.

“... ayak yaylarının ba‘zı[sı] **çarh**dur kim ol Efrencüñ olur ve aña ‘Arab **kavşe‘r-rikāb** dërler... [R. 1932, vr. 21a/12].”

“*Rikāb*, binek develerine denir (Kāmūs); Ve şol develere dahi derler ki üzerine binip seyr ederler (Vankulu); be-ma‘nī-i esb-i süvāre, ya‘nī binilen at (Şu‘ūrī, III, 1957^a).”

→ *Ayak yayı; Çarh [yayı]; Linkaşe; İkār; Zenbūrek*

¹⁰⁹Kesimli‘de *kuşe‘r-rigab* (2017, s. 83). Yazmada, *kavs* kelimesi sîn (س) ile değil sad (ص) ile yazılmış. Belki de bu imla Kesimli‘yi yanılttı ve farklı bir okumaya itti. Bir yay çeşidi olduğu metnin bağlamından aşikâr ama *rikāb* kelimesinin lügat anlamlarından uzak ya da yakın bir çağrışım bulmakta zorlandık. Bir öneri olarak, pratik, seri kullanıma uygun olmayan, ağır, tahrip gücü yüksek atışlar yaparken tercih edilen, taşıması zor olduğundan bir binek hayvanının üstüne sabitlenerek kullanılan bir yay çeşidi olabilir.

Linkaşe¹¹⁰ لِنَقْشَه [$< ?$]: Ayak yayları sınıfına ait bir çeşit yay.

“... ayak yaylarının ba‘zı[sı] çarh’dur kim ol efrencüñ olur ve aña ‘Arab kavşe‘r-rikāb dërler ve biri dağı *linkaşedür*... [R. 1932, vr. 21a/12].”

→ *Ayak yayı*; *Çarh [yayı]*; *Kavşe‘r-rikāb*; *‘Ikār*; *Zenbūrek*

‘Ikār عِقَار [$< ?$]: Ayak yayları sınıfından Mağrib¹¹¹ bölgesinde tercih edilen bir yay çeşidi.

“... ayak yaylarının ba‘zı[sı] çarh’dur kim ol efrencüñ olur ve aña ‘Arab kavşe‘r-rikāb dërler ve biri dağı *linkaşedür* ve *‘ikār* ve ol Mağrib ehlinüñ olur... [R. 1932, vr. 21a/13].”

→ *Ayak yayı*; *Çarh [yayı]*; *Kavşe‘r-rikāb*; *Linkaşe*; *Zenbūrek*

Zenbūrek زَنْبُورِك [$< \text{Far. } zembūrek$]: Ayak yaylarından olup, tahrip gücü yüksek atışlar yapmaya imkân veren mühimmat olarak klasik ok haricinde, ucu sivrimsi topaçların kullanıldığı Türklerin ve İranlıların tercih ettiği yay çeşidi.

“... ayak yaylarının ... biri *zembūrek*dür ve ol ‘Acemlerüñdür ve Türklerüñdür... [R. 1932, vr. 21a/13].”

“Türki‘de “zenberek” dedikleri şağır toptur (Şu‘ürî, III, 2030^b); Zenberek tabir olunan küçük topa dahi denir. Bir nevi silâhtır. Ucu gayette tiz olur (Katı, 836^a); Çarh okı (LN, 260^a); Ayakla kurulan, kolları çelikten savaş yayı (Kubbealtı, III, 3531^b).”

→ *Ayak yayı*; *Çarh [yayı]*; *Kavşe‘r-rikāb*; *Linkaşe*; *‘Ikār*

Ḳavs-ı münāza‘a قَوْسُ مُنَاذَعَةٍ [$< \text{Ar. } \text{ḳavs}; \text{munāza‘at}$]: Sert, çekişi zor ve düşmanlık beslenen kimseye karşı öç almak amacıyla kullanılan yay.

“...ammā *ḳavs-ı münāza‘a* oldur kim andan [ḳavsü‘l-liḳā] ḳatıraḳ ola *ḳavs-ı münāza‘a* demek nizā‘ ve çekişmek yayı demek olur ya‘nī ol yay ta‘aşşüb ve öc vaḳt[in]de ele ala ve anuñla idmān éde... [R. 1932, vr. 84b/13].”

“Ve bir kimse ile çekişip muhāseme eylemek ma‘nāsınadır (Ḳāmūs).”

2.1.5. Diğer Yaylar

Kemān كَمَان [$< \text{Far. } kemān$]: Yay.

“...bidāyet-i tīr ü *kemān* ve pīr-i rumāt Sa‘d bin Ebī Vaḳḳāş raḳiyallahū te‘ālā ‘anh ḥazretleriniñ neseb-i şa‘ādetleri ve zemān-ı sa‘ādetde e‘imme-i rumāt olan zevāt-ı kirām ve bu fenn furū‘atında pīr ittiḥāz olunan aştāb-ı

¹¹⁰Kesimli‘de *linkışa* (2017, s. 83).

¹¹¹*Mağrib*: Batıda bulunan memleketler, batı ülkeleri; Osmanlı İmparatorluğu zamânında, imparatorluğa bağlı Mısır‘ın batısında ve kuzeybatısında kalan Avrupa‘da Endülüs (İspanya-Portekiz), Afrika‘da Fas, Tunus, Cezâyir gibi ülkeler (Kubbealtı, II, 1920^a).

kirām... [T. 6891, vr. 21a/1] ... puṭaya kaç tîr işâbet êtmîş ise cümlesin şeyhü'l-meydân bulunan zâtın önüne koyup atanlar puṭa kurbına atmayanlar karşı sınıf-ı evvelin oturduğu mahalle oturup anlar da tîr-i ma'düdesine küşâd vèrüp *kemân*ların omuzlarına aşup... [T. 6891, vr. 31a/19] ... ve âbdestsiz tîr ü *kemâna* dest urmamak şartlarını... [T. 6891, vr. 38a/19].”

“İki ma'nâyadır. Evvel ma'rûf. Yay ma'nâsındır (Şu'urî, IV, 2950^b); Yay ki anuñ-ıla ok atarlar (Halîmî, 343^a); A bow (Johnson, 1021^a).”

→ *Ḳavs*; *Ḳavseyn*; *Ḳuveyse*; *Ḳa'is*; 'Avcâ; *Silâh-ı mübârek*; *Sultân-ı esliha*

Ḳavs قوس [*< Ar. ḳavs*]: Yay.

“...ma'nâ-yı laṭîfi cemî' eslâha üzerine *ḳavsın* fazlı ve ziyâdesi vardur buyrılmış... [T. 6891, vr. 22a/21; V. E. 823, vr. 21a/15] ... *ḳavs* yaydur... [TSMK 1417, vr. 10a/7; Emîrî 914, vr. 7a/12].”

“Ma'lümdür ki yaya denir (Ḳâmüs); Yay, kemân ma'nâsına (Vankulu); Yay ki onunla ok atarlar (Ahterî, 794^b); A bow (Steingass, 994^a).”

→ *Kemân*; *Ḳavseyn*; *Ḳuveyse*; *Ḳa'is*; 'Avcâ; *Silâh-ı mübârek*; *Sultân-ı esliha*

Ḳavseyn قوسین [*< Ar. ḳavs + eyn*]: Yay.

“...ve ta'bîr-i *ḳavseyn*den murâd yine bir yay demekdür... [T. 6891, vr. 35a/3] ... *ḳavseyn* êki kemükdür ki kilid olan ḳâba faşl êder bu ḳisâba ḳurbu'l-ilâhî bir bıçak arkası ḳadar ola... [TSMK 1417, vr. 39a/6; Emîrî 914, vr. 27b/11].”

→ *Kemân*; *Ḳavs*; *Ḳavseyn*; *Ḳa'is*; 'Avcâ; *Silâh-ı mübârek*; *Sultân-ı esliha*

*Ḳuveyse*¹¹² قويسه [*< Ar. ḳuveysel*]: Yay.

“...ḳavs yaydur taşgîri *ḳuveyse* gelir... [TSMK 1417, vr. 10a/8; Emîrî 914, vr. 7a/13].”

“Ḳavs قوس'in taşgîridir, mü'ennes olduğuna binâ'en (Vankulu).”

→ *Kemân*; *Ḳavs*; *Ḳavseyn*; *Ḳa'is*; 'Avcâ; *Silâh-ı mübârek*; *Sultân-ı esliha*

*Ḳa'is*¹¹³ قعس [*< Ar. ḳa'is*]: Yay.

“... *ḳa'is* dahı yay ismidür... [TSMK 1417, vr. 10a/10; Emîrî 914, vr. 7a/14].”

“Vasflardır, göğsü taşra çıkıp arkası içeri girmiş kambura denir (Ḳâmüs).”

→ *Kemân*; *Ḳavs*; *Ḳavseyn*; *Ḳuveyse*; 'Avcâ; *Silâh-ı mübârek*; *Sultân-ı esliha*

'Avcâ عوجا [*< Ar. 'avcâ*]: Yay.

“... 'avcâ dahı yay ismidür... [TSMK 1417, vr. 9b/18; Emîrî 914, vr. 7a/6].”

“Yaya itlâk olunur, قوس ḳavs ma'nâsına (Ḳâmüs); Yaya dahi derler, kavs ma'nâsına (Vankulu); Ve yay, kavs manasına (Ahterî, 668^a).”

¹¹²Uçar'da *ḳavise* (2013, s. 35).

¹¹³*KR*'den tanıkladığımız bu terim, yazmanın her iki nüshasında da *f_x's* قعس gibi değişken ünlülerle okunmaya müsaittir. Uçar, hazırlamış olduğu çalışmasında *fa's* okunuşunu tercih etmiştir (2013, s. 35). Ancak, burada bir noktanın eksik atılarak imla hatası yapıldığını düşünüyöruz. Bu yüzden, kelimeyi fe (ف) ile değil de ḳaf (ق) ile yazıp *ḳa'is* قعس olarak değerlendirmeyi metnin bağlamı için daha uygun bulduk. Bu okumayı kabul edersek *kamburlaşan beden*in yaya benzetildiğini varsayabiliriz.

→ *Kemān; Kav̄s; Kav̄seyn; Kuveyse; Ka‘is; Silāh-ı mübārek; Sultān-ı esliha*

Silāh-ı mübārek **سلاح مبارك** [< Ar. *silāh; mubārek*]: Yay, zamanında düşmanı yaklaştırmadan etkisiz hâle getirdiği için kutsal silah olarak adlandırılmıştır.

“... vāqı‘a üslüb-ı hikmet benī ādeme kadar bulunur bir **silāh-ı mübārek** olup sultān-ı esliha ta‘bīr olunmuşdur selātin uzaqdan hizmet aldığı gibi dağı hısmın uzaqdan biñ adım yerden aldığı emr-i mükerrerdür kañğı silāh ola ki hısmın biñ adım yerden ala tüfeng hükmi beş yüz adıma dekdür... [TSMK 1417, vr. 3a/15; Emiri 914, vr. 2b/1].”

→ *Kemān; Kav̄s; Kav̄seyn; Kuveyse; Ka‘is; ‘Avcā; Sultān-ı esliha*

Sultān-ı esliha **سلطان اسلحه** [< Ar. *sultān; esliha*]: Yay, düşmanı uzaktan etkisiz hâle getirebildiği için *silahların sultanı* olarak da adlandırılmıştır.

“... vāqı‘a üslüb-ı hikmet benī ādeme kadar bulunur bir silāh-ı mübārek olup **sultān-ı esliha** ta‘bīr olunmuşdur selātin uzaqdan hizmet aldığı gibi dağı hısmın uzaqdan biñ adım yerden aldığı emr-i mükerrerdür kañğı silāh ola ki hısmın biñ adım yerden ala tüfeng hükmi beş yüz adıma dekdür... [TSMK 1417, vr. 3a/15; Emiri 914, vr. 2b/1].”

“Esliha < Ar. silāh’ın çoğul şekli ‘silāhlar’ (Kubbealtı, I, 893^a).”

→ *Kemān; Kav̄s; Kav̄seyn; Kuveyse; Ka‘is; ‘Avcā; Silāh-ı mübārek*

Ḳısı¹¹⁴ **قسی** [< Ar. *ḳısiyy*]: Yaylar.

“...ḳavs yaydur taşğiri kuveyse gelür cem‘i **ḳısı** ve aḳvās ve ḳıyās ... aşlı *ḳısiyy*dür i‘lāl olunur da ḳavs olur... [TSMK 1417, vr. 10a/8-9; Emiri 914, vr. 7a/13-14].”

“Cem‘i, yaylar ma‘nāsına (Vankulu); Yay ki onunla ok atarlar. Müzekker ve müennes olur. Cem‘i aḳvās, ḳıyās, ḳısiyy gelir (Ahterī, 794^b).”

→ *Aḳvās; Ḳıyās*

Aḳvās **اقواس** [< Ar. *aḳvās*]: Yaylar.

“...ḳavs yaydur taşğiri kuveyse gelür cem‘i *ḳısiyy* ve **aḳvās** ve ḳıyās... aşlı *ḳısiyy*dür i‘lāl¹¹⁵ olunur da ḳavs olur... [TSMK 1417, vr. 10a/8; Emiri 914, vr. 7a/13].”

“Yay ki onunla ok atarlar. Müzekker ve müennes olur. Cem‘i aḳvās, ḳıyās, ḳısiyy gelir (Ahterī, 794^b).”

→ *Ḳısı; Ḳıyās*

Ḳıyās **قياس** [< Ar. *ḳıyās*]: Yaylar.

“... ḳavs yaydur taşğiri kuveyse gelür cem‘i *ḳısiyy* ve aḳvās ve **ḳıyās** ... aşlı *ḳısiyy*dür i‘lāl olunur da ḳavs olur... [TSMK 1417, vr. 10a/8; Emiri 914, vr. 7a/13].”

¹¹⁴A.g.e.’de *ḳasī* (2013, s. 35).

¹¹⁵i‘lāl, Arapça’da kökünde elif, vāv, yâ harfleri bulunan kelimelerin ses değişikliğine uğraması (Kubbealtı, II, 1401^a).

“Yay ki onunla ok atarlar. Müzekker ve müennes olur. Cem‘i akvās, kıyās, kısıyy gelir (Ahterī, 794^b).”

→ *Kısrī; Akvās*

Tīmārsız yay **تیمارسز یای** [*Far. tīmār; Tr. + sız; yay*]: Tımarlama işleminin uygulanmadığı ve bu yüzden de menzil atışlarında kullanılması uygun olmayan yay çeşidi.

“... ve atış yayları tīmārsız olmaz etmekçi furūnuñ üzerine kapaqlı ve içi kapağı ile geçelenmiş madrağ olup yay konur gāh olur ki üç dört gün durur gāh olur ki dağı ziyāde eksik olur ve şanduk iki barmak gömülür ‘Arabistān’da issi kuma gömülür **tīmārsız yay** ile menzil atılmaz yaycıya bu tīmār aḥvālūñ bilmek gerekdür tekmiñ üzere yaycı ola... [TSMK 1417, vr. 8a/14-15; Emiri 914, vr. 6a/3].”

“*Tımar*, yayın ve okun bakımı (Yücel, 476); (Bilhassa ağaç için) Bakım yapma, bakma, bakım (Kubbealtı, III, 3202^b).”

→ *Meşq yayı; Aḥvā; Aḥfa; Gelişlü yay; Gez yayı; Ednā gez yayı; Ta ‘līm-ḥāne yayı Torba yayı*

Nābiyet¹¹⁶ **نابية** [*Ar. nābiyet*]: Kirişiyle kabzası arasındaki açıklığı fazla olan yay.

“... **nābiyet** ol yaydur ki çilesin qara aña ‘Arabī **nābiyet** ve **bāniyet** dağı dērler... [TSMK 1417, vr. 9a/7-8; Emiri 914, vr. 6b/4-5].”

“Şol yaya denir ki kirişinden meydānlı ola (Kāmūs); Şol yaydır ki kirişi ondan ırak ola (Vankulu); A bow distant from the string (Johnson, 1288^b).”

→ *Bāniyet*

Bāniyet¹¹⁷ **بانیه** [*Ar. bāniyet*]: Kirişi kabzasına çok yakın olan yay.

“... **nābiyet** ol yaydur ki çilesin qara aña ‘Arabī **nābiyet** ve **bāniyet** dağı dērler... [TSMK 1417, vr. 9a/8; Emiri 914, vr. 6b/5].”

“Şol yaya denir ki bağı kirişine pek yakın ola, **بَانَاة** bānāt dahi denir ki yâ’ elife maktūbdur (Kāmūs); Şol yaya derler ki kirişi kendiye karīb ola (Vankulu); A bow sticking close to the string (Johnson, 211^b).”

→ *Nābiyet*

El-ḥaşv **الحشو** [*?*]: Dağın tepesinde yetişen neb‘ ağacının iri ve kalın olanlarından yapılan yay.

¹¹⁶ KR’den tanıkladığımız terim, yazmanın her iki nüshasında da *nebāniyet* نَبَانِيَّة okumaya müsait şekilde yazılmıştır. Ancak, bu yazımın hatalı olduğunu düşünüyoruz. Her iki nüshanın müstensihisi de kelimenin aslımı bilmediğinden olsa gerek ve cümlelerin devamında bir başka Arapça terim olan *bāniyet* بَانِيَّة geldiğinden bizce ikinci kelimeyle kendilerince bir iç kafiye kurmaya çalışmaları onları yanlış sevketmiştir. Uçar, hazırlamış olduğu çalışmasında bu kelimeyi *nebāniyye* olarak okuyup ayrıntıya girmeden *yay adı* anlamı vermekle yetinmiştir (2013, s. 34, 339^a).

¹¹⁷ Yine KR’den tanıkladığımız bu terim de Uçar tarafından *bāniyye* olarak okunmuş ve *bir yay adı* anlamı verilmeyle yetinilmiştir (2013, s. 34, 158).

“... *el-ḥavş* ve *el-ḥaşv*’ hemze ile ve hemzesiz ol yaydur ki ğaliz ola ve dēnilmiş ki hemze ile olan ḥafif yay ola *aşma ī hüve’l-kaşib mine’n-neb’i’l-ḥafif* kavli üzere ya’nī neb’ ağacından kāmış hey’etinde olan ḥafif ağaç yayı *el-ḥaşv*’ olup ğalizi *el-ḥaşv* dēmişler... [TSMK 1417, vr. 9a/8, 13; Emiri 914, vr. 6b/5, 8].”

Hınāne¹¹⁸ حَنَانَة [*< Ar. ḥannānet*]: Atış sonrası kirişinden ve diğēr aksamından ses çıkan yay.

“... *ḥunāne* yay ismidür... [TSMK 1417, vr. 9a/14; Emiri 914, vr. 6b/9].”

“Yaya itlāk olunur, قَوْسْ kavıs ma’nāsına, ‘alā-kavlin pek tınkırdayıcı yaya denir (Kāmūs); Şol yaydır ki kirişi salıverildikte āvāz vere (Vankulu).”

Düzensiz yay دوزنسیز یای [*< Tr. düz + e - n + siz; yay*]: Atıcının endamına, yayın boyuna, ağırlığına ve kullanım amacına uygun şekilde kirişlenmemiş, ayarı yapılmamış yay.

“... ‘Abdu’līlāh Efendi yaya düzen vērnek bir ‘ilm ve bir sırrıdır ki fī zemānınā ol sırrı bilen kalmadı [dēr] döşekli çile hīn-i küşādda *düzensiz yay*da durmayup başı dönüp boşanur... [T. 6891, vr. 87b/11].”

“Düzeni bozuk, āhenksiz, akortsuz (Kubbealtı, I, 804^a); Uymaz, bī-āhenk, nā-sāz, nā-dem-sāz (Tulum, 632^b).”

→ *Ḥanbere*; ‘*Uṭul*; *Ḥaşüb*

Ḥanbere حَنْبَرَة [*< Ar. ḥanberet*]: Kirişi bağlanmamış, atışa hazır olmayan yay.

“... *ḥanbere* kūrılmamış yaydur... [TSMK 1417, vr. 9a/14; Emiri 914, vr. 6b/10].”

“Soğuk şedīd olmak ma’nāsındır (Kāmūs).”

→ *Düzensiz yay*; ‘*Uṭul*; *Ḥaşüb*

‘*Uṭul*¹¹⁹ عَطْل [*< Ar. ‘uṭul*]: Kirişi olmayan, henüz kurulmamış yasık hâlde olan yay.

“... *uṭul* çilesiz yaydur... [TSMK 1417, vr. 10a/2; Emiri 914, vr. 7a/8].”

“Kirişsiz yaya dahi derler (Vankulu); Ve kirişsiz yaya denir (Kāmūs); Stringless (bow) (Johnson, 861^b).”

→ *Düzensiz yay*; *Ḥanbere*; *Ḥaşüb*

Ḥaşüb حَصُوب [*< Ar. ḥaşüb*]: Kirişi atmış, kurulu olmayan yay.

“... *ḥaşüb* ol yaydur çilesin ata... [TSMK 1417, vr. 9a/17; Emiri 914, vr. 6b/12].”

“Şu yay ki kirişin atmış ola (Ahterī, 292^a).”

→ *Düzensiz yay*; *Ḥanbere*; ‘*Uṭul*

¹¹⁸A.g.e.’de *ḥunābe* (2013, s. 34). Yazmanın her iki nüshasında da gerek imla gerekse harekelendirme *ḥunābe* حَنْبَانَة okutmaya müsaittir. Bizce burada, nūn (ن) harfinin noktası sehven aşağı atılarak be (ب) harfi yazılmış olmalı. Bağlamdan nasıl bir yay çeşidi olduğu üzerine ayrıntılı bir bilgi edinemediğimiz terimin, be (ب)’deki noktasının yerini nūn (ن) olacak şekilde değiştirdiğimizde, dönem lügatlarından *nasıl bir yay* çeşidi olduğu üzerine daha ayrıntılı bilgiye sahip olabiliyoruz.

¹¹⁹A.g.e.’de ‘*atıl* (2013, s. 35).

Ḥadlā¹²⁰ حدلا [*< Ar. ḥadla*]: Köşeleri birbirine orantısız olsa da kasanları -yayın uç kısmıyla sal kısmı arasında kalan bölümleri- bir ayarda olup kiriş takılan kertikleri çok derin olan yay çeşidi.

“... *ḥadla* kaşanları qarār-dāde olmuş yaydur... [TSMK 1417, vr. 9a/16; Emiri 914, vr. 6b/11].”

“Şol yaya denir ki bir köşesi diğer köşesinden kalkık ola ki berāber olmayıp bir tarafi kaçmış olur (Ḳāmūs); Şol yaydır ki kiriş yeri onda ziyāde çukur ola (Vankulu); (A bow) crooked at the extremity (Johnson, 470^b).”

Rehīş¹²¹ رهيش [*< Ar. rehīş*]: Kirişi kabzasına degecek kadar yakın olan ince yay.

“... *rehīş şarşak* yaydur... [TSMK 1417, vr. 9a/18; Emiri 914, vr. 6b/13].”

“Ve şol ince yaya denir ki kurulup çekildikte kirişi yayın hānesine dokunur ola (Ḳāmūs); Şol yaya derler ki kirişi kabzasına karīb ola (Vankulu); A slender bow, the string of which strikes against the middle in shooting (Johnson, 642^a).”

→ *Şarşak yay*

Şarşak yay صرصاق ياي [*< Tr. şarş - ak; yay*]: İnce yapısı itibarıyla atışlarda titreyen yay.

“... *rehīş şarşak* yaydur... [TSMK 1417, vr. 9a/18; Emiri 914, vr. 6b/13].”

“صارصاق, trembling as with palsy (Lexicon, 1154^a).”

→ *Rehīş*

Zefeyān¹²² زفيان [*< Ar. zefeyān*]: Seri atışlarla hızlı ok atmaya elverişli yay.

“... *zefeyān* okı sür‘at ile nişāna atan yaydur... [TSMK 1417, vr. 9a/18; Emiri 914, vr. 6b/13].”

“Ve oku ziyāde tūz çıkan yaya dahi derler (Vankulu); *Zafyān*, (A bow) shooting an arrow with rapidity (Johnson, 657^a).”

Şarī‘ صريع [*< Ar. şarī‘*]: Daha dalından kesilmeden fazlaca kuruyup sertleşmiş, kesildikten sonra da henüz ayrıntılı işleme tâbi tutulmamış kapa taslak hâlde olan yay.

¹²⁰ A.g.e.’de *ḥavla* (2013, s. 34).

¹²¹ A.g.e.’de *dihīş* (2013, s. 34).

¹²² KR’den tanıkladığımız bu terim, yazmanın her iki nüshasında da *zefnān/zefenān* زفنان okumaya müsait şekilde yazılmıştır. Uçar da hazırlamış olduğu çalışmasında *zefnān* okuyuşunu tercih etmiştir (2013, s. 34). Terimin geçtiği satırın devamında yapılan açıklamayı dikkate alıp dönem lügatlerine baktığımızda, yazmada geçen terimin imlasının yanlış olduğu anlaşılıyor. ye (ي) yerine nūn (ن) yazılmıştır. Bu yüzden doğru kabul ettiğimiz imlayı esas aldık.

Okçulukla ilgili birçok terim veya deyim, yazma eserleri bizzat kaleme alanlarca ya çok iyi bilinmediğinden hatta onlar için bir nevi *arkaik kelimeler* vasfında olduklarından nasıl duyup telaffuz ettilerse öyle yazmışlar ya da tam aksine onlar için hayatın doğal akışı içinde çok kez duyup bildiklerinden bir tasarrufa gitmek amacıyla noktalamalardaki noksanlığı umursamayarak bugün bizim için yanlış olan imlayı eleştiriye tâbi tutmadan olduğu gibi kopyalayarak yanlış yazımların nüshalar arasında da devam etmesine sebep olmuşlardır. Tabii, bunun tam tersi olarak bir terim, yazma eserin bir nüshasında yanlış yazılmışken bir başka nüshasında aslına uygun yazımıyla da tespit edilebilmektedir.

“... **şarī**‘ dahı yay ismidür... [TSMK 1417, vr. 9b/8; Emirî 914, vr. 6b/19].”

“Ve ağacı yonulmamış yaya denir, ‘alā-kavlin ağacı kesilmezden mukaddem şecerinde kurumuş olanına denir (Kāmūs); Şol kamçı ve şol yaydır ki ağacı yonulmamış ola. Ve ba‘zılar eyitti: Şol kamçı ve şol yaydır ki ağacı kesilmeden ağaç başında kurumuş ola (Vankulu); A bow unpolished, made of a rough branch, or one that has withered (Johnson, 785b).”

Ṭāli ‘ü’l-keff طالع الكف¹²³ [< Ar. ṭali‘; keff]: Avucu dolduracak kadar kabzası geniş yay.

“... **ṭāli ‘ü’l-keff** eli dolduran yaydur... [TSMK 1417, vr. 9b/9; Emirî 914, vr. 6b/21].”

“Ṭāli‘, nişanın arkasına düşen oka denir ve yeni aya itlāk olunur (Kāmūs); An arrow which flies beyond the mark. The new moon (Johnson, 810b); *Keff*, elin iç kısmı, el ayası, avuç (Kubbealtı, II, 1652^a).”

→ Kadva; ‘Urāda; ‘Abher

Kadva قده [< ?]: Kabza kısmı kemankeşin avcunu dolduracak denli geniş olan yay.

“... **kadva** dahı yay ismi olup kabzası avuç taldura... [TSMK 1417, vr. 10a/10; Emirî 914, vr. 7a/15].”

→ Ṭāli ‘ü’l-keff; ‘Urāda; ‘Abher

‘Urāda¹²⁴ عراضه [< Ar. ‘urāda]: Kabzası enli, yayvan yay.

“... ‘**urāda** yaşşı yaydur... [TSMK 1417, vr. 9b/12; Emirî 914, vr. 7a/2].”

“Enli nesneye denir (Kāmūs); Enli ma‘nāsına da gelir (Vankulu).”

→ Ṭāli ‘ü’l-keff; Kadva; ‘Abher

‘Abher¹²⁵ عبره [< Ar. ‘abher]: Kabza kısmı kalın, avucu dolduran yay.

“... ‘**abher** içi tolu yaydur... [TSMK 1417, vr. 9b/12; Emirî 914, vr. 7a/2].”

“Ve yayın kabzası dolu olmağa dahi derler (Vankulu); Tutamağı, kabzası dolgun yay (Ahterī, 611^a).”

→ Ṭāli ‘ü’l-keff; Kadva; ‘Urāda

‘Āyik عايك [< ?]: Zamanla rengi kızıllaşan yay.

“... ‘**āyik** ve ‘*ātik* durmadan kızarmış yaydur... [TSMK 1417, vr. 9b/10; Emirî 914, vr. 6b/21].”

¹²³ A.g.e.’de ṭilā‘ (2013, s. 35). Ayrıca, bu kelimenin lügatlerdeki birinci anlamından ziyade, ikinci anlamı dikkate alınmalıdır: Yeni ay/hilal şeklinin yaya benzetilmesi söz konusudur.

¹²⁴ KR’den tanıkladığımız bu terim, yazmanın her iki nüshasında da ‘arāşa/‘arāşe عراضه okumaya müsait şekilde yazılmıştır. Uçar, hazırlamış olduğu çalışmasında ‘arāşa okuyuşunu tercih etmiştir (2013, s. 34). Terimin geçtiği satırın devamında yapılan açıklamayı dikkate alıp dönem lügatlerine baktığımızda, yazmada geçen terimin imlasının yanlış olduğu dad (ض) yerine sad (ص) yazıldığı ya da diğer bir deyişle dad’ın noktasının unutulduğu anlaşılıyor. Bu yüzden doğru kabul ettiğimiz imlayı esas aldık.

¹²⁵ A.g.e.’den tanıkladığımız bu terimde de imla sıkıntısı söz konusudur. Uçar’ın da ‘anher عنهر olarak değerlendirdiği bu kelime (2013, s. 35), her iki nüshasında da bu şekilde okumaya müsait yazılmış olsa da, devamında yapılan açıklaması dikkate alındığında noktanın yanlış yere atıldığını aslında nun (ن) değil de be (ب) yazılmış olması gerektiği anlaşılıyor.

→ ‘*Ātik*; ‘*Ātik*

‘*Ātik* عاتك [*< Ar. ātik*]: Eskidiği için kızıl renge bürünen yay.

“... ‘*āyik* ve ‘*ātik* durmadan kızarmış yaydur... [TSMK 1417, vr. 9b/10; Emiri 914, vr. 6b/21].”

“Eskilikten kıpkızıl olan yaya denir (Kāmūs); Şol ağaç yaydır ki eskiiyip kızarmış ola (Vankulu); Eskiliğinde kızarmış yaydır ki ağaçtan ola (LL, 728^a); An old bow red with age (Johnson, 830^c).”

→ ‘*Āyik*; ‘*Ātik*

‘*Ātik* عاتق [*< Ar. ātikāt*]: Eskidiğinde rengi yanık kırmızısına dönen yay.

“... ‘*ātik* daḥı levnī ta ‘bīr olmış yaydur... [TSMK 1417, vr. 9b/11; Emiri 914, vr. 7a/1].”

“Şol yaydır ki eskiiyip kararmış ola (Vankulu).”

→ ‘*Ātik*; ‘*Āyik*

‘*Aṭāfa* عطفه [*< Ar. ‘aṭṭāf* ?]: Kumar oklarının atışlarında kullanılan (?) baş ve kasan kısımlarından basık yay.

“... ‘*aṭāfa* daḥı yay ismidür... [TSMK 1417, vr. 9b/13; Emiri 914, vr. 7a/2].”

“The bend or curve in the horn of an archery bow (Lexicon, 1306^b); ‘*Aṭṭāf* عطف, şol kumar okuna denir ki sā’ir oklar üzere mā’il olmakla fā’iz olarak hurūc eyleye. Ve garāmeti ve ganīmeti olmayan kumar okuna denir. ‘Alā-kavlin şol oka denir ki okların me’ hazından bir tarafa meyl eylemekle münferid kalmış ola (Kāmūs).”

‘*Aṭfi* عطفي [*< Ar. ‘aṭf*; Far. + *ī*]: Baş kısımlarından fazlca eğik, kıvrık yay.

“... ‘*aṭfi* daḥı yay ismidür... [TSMK 1417, vr. 9b/13; Emiri 914, vr. 7a/3].”

“The bend or curve in the horn of an archery bow (Lexicon, 1306^b); ‘*Aṭf* عطف, ağacı eğmeğe dahi derler (Vankulu); Ve bir nesneyi eğip iki bükme ve iki kat eylemek ma ‘nāsınadır ki ma ‘nā-yı mevzū’udur (Kāmūs) ve nispet +ī’si.”

‘*Aṭūf*¹²⁶ عطف [*< Ar. ‘aṭf*]: Kasanları -yay başı ile sal arasında kalan kısım- birbirine halka oluşturacak kadar kavisli olan yay.

“... ‘*aṭūf* kaşanları bir bir[i] üzerine ola ya ‘nī gāyet ḥalka ola... [TSMK 1417, vr. 9b/15; Emiri 914, vr. 7a/4].”

“An archery bow the horns of which are much curved (Lexicon, 1306^b).”

Yügrük yay يوكرك ياي [*< Tr. yügür - ük, yay*]: İmâlinde kullanılan dört malzemesi de aynı oranlarda olup 353-305 gr. arası ağırlıkta olması hâlinde seri, hızlı atışlar yapmaya imkân veren yay.

“... ḥafī olmaya ki terākīb-i kavş daḥı zāhir -i vücūd-i insān mişāl eczā’-yı erba’adan mürekkebdür ağac kemik siñir tütgaleyn ya ‘nī balık tütğalıyla

¹²⁶A.g.e.’de ‘*utūfi* (2013, s. 35).

Çeğa tıtgalı dedikleri... bu dört nev' eşyadan kırk üçer dirhem ayrılıp kavş yapılmak üzere terkib olındıkda kuruyup temizlendikde yüz otuz dirhem kadar halka olup açılıp tımāra kondıkda yüz ve yüz on dirhem şāyān-ı isti'māl kavş müntehā olur ve bu terkible ma'mūl olan kavşın yüz on dirhemden ziyādesi ve toksan beş dirhemden noķşānı lāyıklı **yü[g]rük** olmaz ve şu yay **yügrük** dēnildikde azlıkda ve çoklıkda terkib-i evveline ta'rīf olunan vechle teşādūf ēdendür... [T. 6891, vr. 95b/9] ... 'iṣāṣ **yügrük** yaydur... [TSMK 1417, vr. 9b/19; Emiri 914, vr. 7a/6].”

“Yürük, hızlı giden, çok koşan, işlek (YTS, 265^b).”

→ 'İṣāṣ

'İṣāṣ¹²⁷ عشاث [*< Ar. 'iṣāṣ*]: Seri atışlar yapmaya uygun yay.

“... 'iṣāṣ yügrük yaydur... [TSMK 1417, vr. 9b/19; Emiri 914, vr. 7a/6].”

“Bir nev' engerek yılanlarına denir ki kurak senelerde birbirini ekl ederler (Kāmūs).”

→ Yügrük yay

Ġalfā غالف [*< Ar. Ġalfā*]: Kılıf içinde olan yay.

“... Ġalfā kılıfı¹²⁸ yaydur... [TSMK 1417, vr. 10a/2; Emiri 914, vr. 7a/8].”

“Kap içinde olan yaya dahi derler (Vankulu).”

Fer' فرع [*< Ar. fer'*]: Ağacın en üste uzanan dalından ya da bu dalın budağından yapılmasından dolayı diğer yaylara nazaran daha güzel ve özel kabul edilen yay çeşidi.

“... fer' ve fer'a iki dahı yay ismidür ağacın doruğından yāhūd yanından yapılan yaydur... [TSMK 1417, vr. 10a/2; Emiri 914, vr. 7a/8].”

“Ve ağaç budağının ucundan düzölmüş yaya denir ve ağacı yarılmayıp ya'nī bütün daldan düzölmüş yaya denir, 'alā-kavlin yay kısmının pek latīf ve güzīde ve bihterine denir (Kāmūs); Şol yaya derler ki ağaç budağının ucundan işlene, ya'nī ağacı yarılmadan işlene (Vankulu); A bow made of the extremity of a branch, A bow made of a single piece (Johnson, 922^c).”

→ Fer'a

Fer'a فرعه [*< Ar. fer'at*]: Dağ doruklarında olan ağaçların en üste uzanan dalından ya da bu dalın budağından yapılmasından dolayı diğer yaylara nazaran daha güzel ve özel kabul edilen yay çeşidi.

“... fer' ve fer'a iki dahı yay ismidür ağacın doruğından yāhūd yanından yapılan yaydur... [TSMK 1417, vr. 10a/2; Emiri 914, vr. 7a/9].”

“Dağda olan yüksek yer, mevzi'-i mürtefi' ma'nāsına (Vankulu).”

→ Fer'

¹²⁷A.g.e.'de 'atāṣ (2013, s. 35), okunuşu sorunlu olan bu terimi, lügat anlamına istinaden yılanın kıvrak, seri, atik özellikleri doğrultusunda yapılmış bir benzetme olabilir düşüncesiyle değelendirdik.

¹²⁸A.g.e.'de *felfeli* (?) (2013, s. 35).

Fecā **فجا** [**< Ar. *fecā***]: Gez yuvaları birbirine uygun olup kirişiyle kabzası arasında fazlaca mesafe olan yay.

“... *fecā* bir yaydur ki çile yeri münāsib ola *fecvā* dahı bunun gibidür... [TSMK 1417, vr. 10a/4; Emirî 914, vr. 7a/10].”

“Kirişi çıkmış yay (Ahterî, 708^a); Yay kirişi yayın bağrından irak olmağa dahi derler (Vankulu); Yayın kirişi bağrından meydânlı olmak ma‘nāsınadır (Ḳāmūs); *Feccā*’ فجاج, şol yaydır ki kirişi bağrından irak ola; Ya‘nî kirişi bağrından irak olsa (Vankulu); Being distant from the string (the middle of a bow) (Johnson, 914^a).”

→ *Fecvā*

Fecvā¹²⁹ **فجوا** [**< Ar. *fecvā***]: Kirişiyle kabzası arasında fazlaca mesafe olan yay.

“... *fecā* bir yaydur ki çile yeri münāsib ola *fecvā* dahı bunun gibidür... [TSMK 1417, vr. 10a/4; Emirî 914, vr. 7a/10].”

“Ve kirişi bağrından açık ve meydânlı yaya denir (Ḳāmūs); Şol yaydır ki kirişi bağrından irak ola (Vankulu); (A bow) whose string is distant from the handle (Johnson, 914^a).”

→ *Fecā*

Furuc¹³⁰ **فرج** [**< Ar. *furuc***]: Baş kısımlarıyla sal kısımları arası -kasanları- dışa doğru meyilli olduğundan kirişiyle kabza kısmı açıklığı fazlaca olan yay.

“... *furuc* kaşanları açılmış yaya dërler... [TSMK 1417, vr. 10a/7; Emirî 914, vr. 7a/12].”

“Ve kirişle bağrının aralığı küşâde ve meydânlı olan yaya denir (Ḳāmūs); Kezâlik şol yaydır ki kirişten irak ola (Vankulu).”

Kezzet¹³¹ **كزة** [**< Ar. *kezzet***]: Kullanılmasını zorlaştıracak kadar kurumuş küçük yay.

“... *kezzet* küçük yaydur... [TSMK 1417, vr. 10a/11; Emirî 914, vr. 7a/15].”

“Katı avazlı ve kısa nesne; kısa yay (Ahterî, 816^b); Şol yaya denir ki ağacı pek kuru olmakla eğilmesi pek zor ve ‘asîr ola (Ḳāmūs).”

Muḥdele¹³² **محدله** [**< Ar. *muḥdalat***]: Başları kıvrık yay.

“... *muḥdele* dahı yay ismidür... [TSMK 1417, vr. 10a/12; Emirî 914, vr. 7a/16].”

“(A bow) curved at the end (Johnson, 1131^b).”

Merūḥ¹³³ **مروح** [**< Ar. *merūḥ***]: İnce, zarif bir işçilikle imâl edilip atışlarda çok rahat ve çekişi kolay olan yay.

¹²⁹A.g.e.’de *fahvā* (2013, s. 35), terimin yazmanın her iki nüshasında da *fahvā* okumaya müsait imlası olsa da metin içindeki anlamı dikkate alarak cîm (ج)’in noktasının unutulduğu aşikâr.

¹³⁰A.g.e.’de *ferḥ* (2013, s. 35), yine metin içindeki anlamı dikkate alarak cîm (ج)’in noktasının unutulduğunu varsayıp doğru kabul ettiğimiz imlaya göre değerlendirdik.

¹³¹A.g.e.’de *kerh* (2013, s. 35), metnin bağlamına dikkat ederek doğru kabul ettiğimiz imlayı esas aldık.

¹³²A.g.e.’de *maḥdle* (2013, s. 35).

¹³³A.g.e.’de *mürūḥ* (2013, s. 35).

“... **merūh** bir yaydur ki görenler gāyet hazz eyleyüp eyü oklı yay ola... [TSMK 1417, vr. 10a/12; Emirî 914, vr. 7a/17].”

“Şol yaya denir ki pek latîf ve nâzûk olmakla temâşâ edenleri ferah-nâk eder ola yâhūd oku hûsn ve sühûletle irsâl eylemekle güyâ ki kendisi neşâatlanır ola (Ķâmūs); Şol yaya dahi derler ki oku güzel çıka, güyâ ki oku güzel çıkmakla yay ferah-nâk olur (Vankulu); Excellent, admirably formed for shooting (bow) (Johnson, 1166^b).”

→ Mushane

Mushane¹³⁴ **مُسْحَنَة** [< Ar. *mushanet*]: Zarif desenli, usta işi güzel yay.

“... **mushane** yayıñ eyüsidür... [TSMK 1417, vr. 10a/12; Emirî 914, vr. 7a/16].”

“Şol attır ki nazarda hûb görüne (Vankulu); *Meshinet*, manzarı hoş ve yapısı ve hey’et ve süreti güzel ata denir (Ķâmūs).”

→ Merūh

Muṭ’ime¹³⁵ **مُطْعِمَة** [< Ar. *muṭ’imet*]: Avcılıkta kullanılan yay.

“... **muṭ’ime** dahi yay ismidür şayd endirdügi için **muṭ’ime** demişler... [TSMK 1417, vr. 10a/16; Emirî 914, vr. 7a/19].”

“Yay, kavs ma’nāsına. Ve yaya **مُطْعِمَة** *muṭ’imet* dedikleri sâhibine sayd it’âm ettiğî içindir (Vankulu); Yaya ıtlâk olunur (Ķâmūs); A bow (as providing meat for its owner) (Johnson, 1203^b).”

Mu’acere¹³⁶ **مُعْجَرَة** [< Ar. *mu’aceret*]: Kirişi çıkarılınca başları tersine dönüp hızlıca halka hâlini alan yay.

“... ve eger yayı yaşduklarından sonra gërüsine dönmiş ola ve tîz halka ola aña **mu’acere** dërler... [R. 1932, vr. 21b/10].”

“Bu dahi sür’atle murûr eylemek ma’nāsınadır (Ķâmūs).”

Hınā **حِنَا** [< Ar. *hınā*]: Kirişi çıkarılınca başları içeriye, yayın kabzasına doğru dönen yay.

“...ve eger yayı yaşduklarından sonra... içerüye egile aña **hınā** dërler... [R. 1932, vr. 21b/11].”

Ķavsü’l-liķā **قَوْسُ اللَّيْقَا** [< Ar. *ķavs; liķā*]: Başları ve kabzası kısa, boynuz oranı ağaç oranına nazaran daha az, yumuşaklığı sayesinde çekişi kolay ve seri kirişlemey uygun, atıcısının kuvvetine denk yay.

¹³⁴A.g.e.’de *müşhane*. Yazmanın her iki nüshasında da sorunlu bir imlaya sahip olan terimin metnin bağlamındaki anlamıyla ‘muhtemel’ lügat anlamları arasında bir benzerlik kurularak kullanıldığını düşündük. Bir öneri olarak belki de yapısı itibarıyla *iyi, göze hoş gelen, albenisi olan bir at gibi* değeri olan yay olarak değerlendirebiliriz.

¹³⁵A.g.e.’de *muṭa’ame* (2013, s. 35).

¹³⁶Kesimli’de *mu’cide* (2017, s. 83).

“...**ḳavsü'l-likā** oldur kim atıcınun ḳuvveti deñlü gerek belkim andan eksük ve yumşak ola ḳāyim ola ḳabzası ve başları kısaraḳ ola ve boynuzı azıraḳ olur ağacından ve anı tiz kirişlemek olur... [R. 1932, vr. 84b/10].”

“Bir adama karşı rāst gelip kavuşup görmek ma'nāsınadır ki *buluşmak* ta'bır olunur; mukābeletu'ş-şey' ve müsādefetuhu ma'nāsına mevzū' olmakla bir nesneye karşı *rāst gelip* görmek ma'nāsınadır (Ḳāmūs).”

Muşamma'lu ḳavs **مشمعلو قوس** [< Ar. *şem'* > *muşamma'*; Tr. +*lu*; Ar. *ḳavs*]: Atıcının yayı daha rahat kavrayabilmesi için kabza kısmı bezle sarılmış yay.

“... şimdi müsta'mel olan **muşamma'lu ḳavslere** münāsib degildir... [T. 6891, vr. 41b/15].”

“Bir tarafına mum, kauçuk, yağlı boya vb. sürülerek su geçirmeyecek duruma getirilmiş kalın bez (Kubbealtı, II, 2182’).”

→ *Şağrılı yay*

Şağrılı yay **صغریلی یای** [< Tr. *şagrı* + *lı*; *yay*]: Ağaç oranı fazla, siniri kabzasına düzce döşeli ve atın beliyle kuyruğu arasında kalan kısımdan alınan deriyle kaplanmış nemden koruyup bakımları aksatılmayınca uzun mesafeye, tahrip gücü yüksek atış yapılabilen yay.

“... ve tımārlı ḳavs ile **şağrılı ḳavslerin** farkı ibtidā' sinirleri döşenürken tımārlı ḳavslere ziyādece ihtimām ve sinirini yuvarlaḳca döşerler ve *şağrı geçirilecek ḳavsleri* ağaçlıca ve sinirin düzce döşerler ağaçlı yay çilede düz turup āz ruḫbetle dönmez lākin yuvarlaḳ sinir olup nemden muḥāfaza ve ba'zān güneş tımāri vērİLürse ziyāde oḳ atar ve gelişli tatlı olur ağacı ziyāde olan gibi künd olmaz... [T. 6891, vr. 104b/12-14].”

“Kolları ve kabzası atın sağrı derisiyle kaplanmış hedef ve savaş yayı (Yücel, 472; Kubbealtı, III, 2669^b).”

→ *Muşamma'lu ḳavs*

Ḍarb yayı **ضرب یای** [< Ar. *ḍarb*; Tr. *yay* + *ı*]: 132-154 cm arası değışken uzunluklarda olabilen sert, güçlü ve tahrip gücü yüksek yay.

“... yay farzā otuz batman Şāmī taş çekse otuz batmanın 'öşri üç batman éder ol üç rıtl biñ sekiz yüz dirhem éder ve anuñ 'öşri daḫı on sekiz dirhem éder anuñ şülüşü altı dirhem éder Şām batmanı altı yüz dirhemdür bu söz on dört tutam yaylar ki yaşşı olup pek ola ta'līm-ḫāne ve **ḍarb yayları** için ve gāyet pek iri tır-keş yaylar içündür... [TSMK 1417, v.....; Emiri 914, vr. 9a/17] ... **ḍarb yayı** on iki tutamdan on dörde ḳadar bağlanmış olmağla uzun boylı ādemler menzilde on buçuk ḍarbda on dört tutam tımārlı yaydan ve sā'irleri ḫadd-i kaddine göre el verecek kışa yaylardan atmak ve yay kışa oldukça oḳun boyı daḫı bir demren miḳdāri küçilmek lāzımdur... [V. E. 823, vr. 32b/7].”

“Uzun, sert ve kuvvetli talimhane yayı (Yücel, 482).”

Ağızlı yay¹³⁷ اغزلی یای [*< Tr. ağız + lı; yay*]: Son noktasına kadar simetrisini bozmadan, kolaylıkla çekilebilen yay.

“... çün ki yāz olup meydān vaḳti geldi bu Aḫmed Ağa merḫūm ile idi kim her ne kadar **ağızlı yay** olsa atar idi... [iÜ. 6923 vr. 9b/10] ... **ağızlığı** ve nihāyeti ber-ḳarār olan **ḳavsiñ tūr** ü meşḳde fevā'idi inkār olunmaz... [T. 6891, vr. 94a/13].”

“Sonuna kadar bir kararda, düzgün olarak çekilebilen yay. Yayın bu türlü mü makbuldü (Yücel, 441).”

Şoñlı yay¹³⁸ صوکلّی یای [*< Tr. soñ + lı; yay*]: Çekişi kolay olmayan, atışı zorlaştıracak denli sazı bozuk yay (?)

“... Aḫmed Ağa'yla muşahībler idi rüz u şeb bir yerde idmān ederler idi ve her ne kadar ağızlı yay olsa çeküp atarlar idi ve **şoñlı yay** sevmezler idi eger çı kim İstānbül pehlivāni üstāzlar var idi cümle anlaruñ yayları ile atmışlar idi... [iBB. 0.122 vr. 10a/12].”

→ *Ḳıçlı yay*

Ḳıçlı [yay] قیجلی یای [*< Tr. ḳıç + lı; yay*] Yay kabzasından tutulduğunda aşağıda kalan kısmı, yukarısına göre daha yoğun daha ağır olduğundan çekişi kolay olmayan, atışı zorlaştıracak denli sazı bozuk yay (?)

“... çile zihgire mandallanup çekmege mübāşeretden ḥīn-i küşāda kadar bir ḳarār çekilmek lāzımdur bu olmazsa ağızlığı **ḳıçma** ġālib olmak evlādur ağızlığı az ḳıçı çok olan oḳa māni' māni'-i küllī olduğundan başka envā'ı meşḳa daḫı münāsib degüldür... [T. 6891, vr. 94a/3, 6].”

→ *Şoñlı yay*

Ustād işi yay استاد ایشی یای [*< Far. ustād; Tr. iş + i, yay*]: İşinin ehli bir usta tarafından, dört ana maddesi olan ağaç, kemik, sinir ve tutkalının birbirine denk oranlar kullanılarak imal edilen ve kullanıldığında kolay kolay ayarı bozulmayan kaliteli kompozit yay.

“... **ustād işi yay** dedikleri eczā'-yı erba'ası musāvātde olursa tīmārlı ve tīmārsız isti'māl olunan yaylarda hem oḳlu hem çile rābıtalı ṭurup ve keşret-i isti'māl ile düzeni bozılmaz... [T. 6891, vr. 92b/18].”

“A master, teacher, tutor; an artificer, manufacturer, artisan; a barber; ingenious, excellent, celebrated, famed for any art or work of ingenuity (Steingass, 49^a); Mu'allim ve fenninde māhir kimesneye derler (Şu'ūrī, I, 670^a); Üstat, muallim ve hāce manasındır ki ilim ve sanat talim eden kimsedir. Umur-i külliye ve cüziyenin ilmî ve amelî cihetlerine vākıf, hāzık ve mahir kimseye de denir (Kati, 795^b).”

Messeḳalı yay مستقه لی یای [*< ? ; Tr. + lı yay*]: Balık tutkalı sürülü imāl süreci devam eden yay.

¹³⁷Ergin ve Çetin'de *ağazlı yay* (2015, s. 112).

¹³⁸A.g.e.'de *sonlu yay*; Yüksel'de *Sonuna (?) kalan yay* (2017, s. 39).

“... ve hafî olmaya ki yay i‘mâlinde yağdan ve yağlı duhândan i‘mâl olunan maḥalli ve destin deheni ġāyet muḥāfaza lâzımdur ve ol maḥallde yağlı ta‘ām bile yemezler zîrâ yağlı ta‘ām duhânı dehen-i deste bulaşmış yağ olursa kavsleri fâsid édüp siñir ve kemük tutmaz hatta şâkirdlerinî biri ustâdı yok iken pasdırma pişirüp yemiş duhânı aşğıda bulunan *messeḳalı yayları* fâsid édüp bir dürlü kemik ve siñir yapışmadığından ne oldığın ustâdı aġnayınca kemâl-i eleminden ‘aklı tîr mişâl çileden çıka yazdı dèyü manzûrı olan kavslerden mesmû‘ muz olmağla kayd olındı... [T. 6891, vr. 101a/7-8].”

La‘lî-zâde boyı [yay] **لعلى زاده بوي** [< Ar. *la‘l*; Far. +*l* - *zâde*; Tr. *boy* + *ı*]: Devrinin rekorlar kıracak denli ünlü kemankeşlerinden ve bürokratlarından olan, La‘lî-zâde Efendi’nin kolları kısa olduğu için kendi endamına uygun olarak yaptırıp kullandığı yaylarının zamanla aynı tip kısa yaylara genel ad olarak kullanılması, kısa yay çeşidi.

“*La‘lî-zâde Efendi*... mezbûruñ kolları ġāyet kışa olmağla *tar yaylar* peydâ édüp yaya kıyâsen kışa oklar yapıdırup ve vechle meşhûr tîr-endâz olmuş ve ḥâlâ *La‘lî-zâde boyı* ma‘rûf olan tîr merḥûm icâdı olup tavr-ı nişânda yektâ nükte-şinâs âdem édi... [T. 6891, vr. 152b/3, 7] ... La‘lî-zâde yigirme gez aşurı atup taş dikdi merḥûm-ı mezbûruñ kolları ġāyet kışa olmağla *tar yaylar* peydâ édüp gezi daḥı küçük eyleyüp ‘aşrımızda olan pişrev éki gez eksük olup aña *La‘lî-zâde boyı* dèr... [T.R. MÜ vr. 44b/8].”

“Lâlîzade Ahmed Efendi (17. yy. ikinci yarısı), Sadrazam Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa mektupçusu idi. Girit’te iken Paşa’ya okçuluk talim ettirmiş ve kabza vermişti. Kolları kısa olduğu için, dar (kısa) yaylar yaptırmıştır. Böyle dar yaylara “lâlîzade boyu” denilmiştir. Kendisi aynı zamanda şair ve nüktedan bir kişi idi. Yıldız-Poyraz ile atılan Uşşâkî (Hacı İsmail) Menzili’nde 1032.5 gezlik bir rekor kırmış, taş dikmiştir (Yücel, 191).”

Ḥāmı alınmadık yay **خامى النمدق ياي** [< Far. *ḥām*; Tr. *al - in - ma - dik*; yay]: İmalinden sonra gerekli ayarları yapılmamış, atışa hazır hâle getirilmemiş yay.

“... işte pehivân éki yay bile nazaruñda her kañısın ihtiyâr eylesen eyle birini véreyüm daḥı *ḥāmı alınmadık yaylar* idi pehivân daḥı içinden birini ihtiyâr édüp aldı... [İÜ. 6923, vr. 52a/6].”

“Hareketsizlikten dolayı işlek olmayan, çabuk yorulan, idmansız (vücut veya böyle bir vücutta sâhip olan kimse) (Kubbealtı, I, 1180^b).”

→ *Ḥāmı alınmış yay*

Ḥāmı alınmış yay **خامى النمىش ياي** [< Far. *ḥām*; Tr. *al - in - mış*; yay]: İmalinden sonra gerekli ayarları yapılmamış, atışa hazır hâle getirilmemiş yay.

“...yaycı Ustâ ‘Alî naql éder pehlevânlar bir gün gelüp hazır olup yayum yokdur yoḥsa ben daḥı atarum dèyüp Ustâ ‘Alî bende *bir yay var* bol yaydur *ḥāmı alınmış*dur baquñ qoluñuza münâsib olursa atıñuz dèyüp bir iki gez atup neyleyüm bolcadur dèyü şikâyet eyledi... [İÜ. 2638, vr. 66a/10].”

“Hareketsizlikten dolayı işlek olmayan, çabuk yorulan, idmansız (vücut veya böyle bir vücutta sâhip olan kimse) (Kubbealtı, I, 1180^b).”

→ *Ḥāmı alınmadık yay*

2.1.5.1. Yapısına Göre Yaylar

2.1.5.1.1. Sert Yaylar

Kısa yay قسه یای [*< Tr. kısa - a; yay*]: Kısa, çekişi zor yay.

“... uzun boylu âdemler menzilde on buçuk darbda on dört tutam tîmârlı yaydan ve sâ’irleri hadd-i kaddine göre el verecek **kısa yay**lardan atmak ve yay **kısa** oldukça okuñ boyı dañı bir demren miqdârı küçilmek lâzımdur... [V. E. 823, vr. 32b/11].”

“İki ucu arasında az mesâfe olan, boyu uzun olmayan (Kubbealtı, II, 1707^b).”

→ *Târ yay; Katı yay; Pek yay; Berk yay; Çok yay; Çokca yay; Gelişsiz [yay]; Sert yay; Sertce kavş; Seht yay; Metin kavş; Kavş-ı saht; Kemân-ı saht; Kemân-ı âhen; Nâtire; Nefûh; Şesîb; Kaşanlı yay*

Târ yay طار یای [*< Tr. dar; yay*]: Çekişi zor, kirişi gergin kısa yay.

“... La’lî-zâde Efendi... mezbûruñ kolları gâyet **kısa** olmağla **tar yaylar** peydâ edüp yaya kıyâsen **kısa** oklar yapıdırup ve vechle meşhûr tîr-endâz olmuş ve hâlâ La’lî-zâde boyı ma’rûf olan tîr merhûm İcâdı olup tavr-ı nişânda yektâ nükte-şinâs âdem edi... [T. 6891, vr. 152b/5].”

→ *Kısa yay; Katı yay; Pek yay; Berk yay; Çok yay; Çokca yay; Gelişsiz [yay]; Sert yay; Sertce kavş; Seht yay; Metin kavş; Kavş-ı saht; Kemân-ı saht; Kemân-ı âhen; Nâtire; Nefûh; Şesîb; Kaşanlı yay*

Katı yay قاتی یای [*< Tr. katı; yay*]: Kurulması zor, çekilmesi güç, tahrip gücü yüksek sert yay.

“... **katı yay** kurmağla bir kayış alalar êni üç barmağ ola ve uzunı êki [k]arış ola ya andan ziyâde ola ve anuñ êki tarafında kulağlar eyleyeler ve eger yayuñ êki kertügi varısa ol kayışı arkasına bırağla ve êki kulağını ol ziyâde kertüklere koya ve diziyile ve arkasıyla yayına kuvvet vere ve andan kirişleye... [R. 1932, vr. 53a/3].”

“Katı < Katıg ‘hard, firm, tough’ (EDPT, 597^b).”

→ *Kısa yay; Târ yay; Pek yay; Berk yay; Çok yay; Çokca yay; Gelişsiz [yay]; Sert yay; Sertce kavş; Seht yay; Metin kavş; Kavş-ı saht; Kemân-ı saht; Kemân-ı âhen; Nâtire; Nefûh; Şesîb; Kaşanlı yay*

Pek yay پک یای [*< Tr. berk > pek; yay*]: Deve derisinin kalın kısmından imâl edilene makbul olan çileyle kirişlenmiş çekişi zor, sert ve darp gücü yüksek ağır yay.

“... deve çileden üç bahş edeler ve doğru kat’a edeler kalın tarafın kalın **pek yaylara** koyalar... [TSMK 1417, vr. 12b/15; Emîrî 914, vr. 9b/6] ... pûta okı on dirhemden on altıya dek ya’nî yüz elli belki iki yüz hatve-i şâgîr ki iki yüz hatvesi bizüm gezümüz ile yüz elli gez olur **pek yay** ile ağız ağza atarlar... [TSMK 1417, vr. 21b/8; Emîrî 914, vr. 15a/7] ... Yerde ve at üzerinde yay neçe kurulur beyân olunur atıcı için evvelâ bir kemend gâyet lâzımdur ki **pek yay** kemend ile kurulmak

gerekdür bā-ḥuṣūṣ *atış yayları* kemendsiz hiç olmaz olur ise daḥı sāzi bozulup oḡ atmaz... [TSMK 1417, vr. 27b/18; Emiri 914, vr. 19b/3].”

“Pek < Berk 'firm, stable, solid'; the original form of the word which also appears as *bek* (q.vr.) fr. an early date (EDPT, 361^b); Sert, katı; sağlam, kavî (Kubbealtı, III, 2510^b).”

→ *Kısa yay; Tār yay; Kati yay; Berk yay; Çok yay; Çokca yay; Gelişsiz [yay]; Sert yay; Sertce kavı; Seht yay; Metin kavı; Kavı-ı saht; Kemān-ı saht; Kemān-ı āhen; Nātire; Nefūh; Şesib; Kaşanlı yay*

Berk yay **برك ياي** [< Tr. *berk; yay*]: Sert, çekişi zor darp ve menzil atışlarında kullanılan ağır yay.

“... geldik imdi anuḡ pūta atmasından izhār buyurdı kim pūtayı **berk yay** édüp atmazdı... [İÜ. 6923 vr. 5a/12] ... Burgucı Meḥmed dērlerdi ta‘līm-ḥāneci başıdur ḥaylī **berk yay** çekerdi ve lākin atmaḡa geldikde eksük atardı... [İÜ. 6923 vr. 28b/16] ... bu atcıların içinde bir sırrıdır ki **berk yay** ile atduḡın kişi yumuşak yay ile atar bu Ḥaydār Bēḡ ol maḡāmı fi‘l-cümle anlaḡmış idi anuḡ ile ‘amel eylerdi... [İÜ. 6923 vr. 28b/16] ... pādişāhuḡ defter-dārı merḥūm Mahmūd Çelebi’nüḡ iki zeber-dest yigit oḡulları var idi birine Muşlī Çelebi ve birine Meḥmed Çelebi dērler idi ikisi daḥı ziyāde **berk yay** çeker atıcı pehlivānlar idi... [İÜ. 6923 vr. 36b/9].”

→ *Kısa yay; Tār yay; Kati yay; Pek yay; Çok yay; Çokca yay; Gelişsiz [yay]; Sert yay; Sertce kavı; Seht yay; Metin kavı; Kavı-ı saht; Kemān-ı saht; Kemān-ı āhen; Nātire; Nefūh; Şesib; Kaşanlı yay*

Çok yay **چوق ياي** [< Tr. *çok; yay*]: Sert, çekişi zor darp ve menzil atışlarında kullanılan ağır yay.

“... yay çekmeḡe küşād vērme ḡā‘ilesiyle mandalı gevşetmek ve şıḡup ziyāde burmaḡ muzırr olup pek diḡḡat olınacaḡ daḡıḡalı hünerdür ḡaflet olunmaya ve ḥīn-i küşādda evvel şehādet parmaḡın açup ba‘dehū baş parmaḡı açā amā bunlar bir āndur ki baḡan göremeyüp atan da fark edemez ancak az yay ile ḥīn-i meşḡde bu tavırlara diḡḡat ü ihtimām ederek melk-i vücūd olunup **çok yay**larda daḥı vücūd u ḡabi‘at bu daḡıḡayı sühuletle icrā‘ eder... [T. 6891, vr. 44a/13].”

→ *Kısa yay; Tār yay; Kati yay; Pek yay; Berk yay; Çokca yay; Gelişsiz [yay]; Sert yay; Sertce kavı; Seht yay; Metin kavı; Kavı-ı saht; Kemān-ı saht; Kemān-ı āhen; Nātire; Nefūh; Şesib; Kaşanlı yay*

Çokca yay **چوقجه ياي** [< Tr. *çok+ca; yay*]: Daha ağır, çekişi daha zor iyi bir idman sonrası vücut yeterli olgunluḡa erince kullanılan yay.

“... ve ba‘zı ustād kepāde meşḡi ile berāber çekişde tavransun için fi‘l-cümle ülfet-i vücūd peydā olunca kepāde gibi **çokca yay** ile de arada onar on beşer çeküp çekişi tavrandırmaḡda... [T. 6891, vr. 52b/23].”

→ *Kısa yay; Tār yay; Kati yay; Pek yay; Berk yay; Çok yay; Gelişsiz [yay]; Sert yay; Sertce kavı; Seht yay; Metin kavı; Kavı-ı saht; Kemān-ı saht; Kemān-ı āhen; Nātire; Nefūh; Şesib; Kaşanlı yay*

Gelişsiz [yay] **كلش سز** [< Tr. *gel - iş + siz*]: Kabza kısmında kızılılık ve türevi sert ağaç eklentileri kullanıldığı için çekişi zor, sert yay.

“...zıvāna ta‘bīr ederler ki kabza ucların birer karış tarafeynden yaşsı ve uzun buragup ve şalları da yarup geçirürler kızılılık olunca sert olduğundan **gelişsiz** olur... [T. 6891, vr. 96a/8].”

→ *Kısa yay; Tār yay; Katı yay; Pek yay; Berk yay; Çok yay; Çokca yay; Sert yay; Sertce kavş; Seht yay; Metin kavş; Kavş-ı saht; Kemān-ı saht; Kemān-ı āhen; Nātire; Nefūh; Şesīb; Kaşanlı yay*

Sert yay **سرت یای** [< Far. *serd*; Tr. *yay*]: Çekişi zor, darb gücü yüksek, menzil atışlarında da kullanılabilen yay.

“... ma‘rūfe qarār-gīr-i vücūd olunca **sert yaya** dest urmayup... [T. 6891, vr. 52b/15] ... **sert yay** ile hīn-i küşādda ziyāde oynayup tīre fesād vèrmeye... [T. 6891, vr. 53b/4].”

“Esnekliğı az olan, kolayca eğilip bükülmeyen: “Sert yay.” (Kubbealtı, III, 2786^a).”

→ *Kısa yay; Tār yay; Katı yay; Pek yay; Berk yay; Çok yay; Çokca yay; Gelişsiz [yay]; Sertce kavş; Seht yay; Metin kavş; Kavş-ı saht; Kemān-ı saht; Kemān-ı āhen; Nātire; Nefūh; Şesīb; Kaşanlı yay*

Sertce kavş **سرتجه قوس** [< Far. *serd*; Tr. + *ce*; Ar. *kavş*]: Esnekliğı daha az olduğundan çekişi daha zor, güçlü yay.

“... ustād-ı kāmīl ibn Nühās nām rāmī **sertce kavş** ile beş yüz gez menzilden tabur cem‘iyyetine atılır dēmiş... [T. 6891, vr. 47a/21] ... nevbet-i hātıme yi yine gez yayı ile tekmīl ederek mahallinūğ bir kaç nevbet gez atmağa dā‘imī müsā‘desi olmazsa yevmiyesin bir nevbetde dinlenerek atup ol bāzūlar kızup vücūd alışduğdan sonra vefā edecek kadar **sertce kavş**la atup... [T. 6891, vr. 54b/4].”

→ *Kısa yay; Tār yay; Katı yay; Pek yay; Berk yay; Çok yay; Çokca yay; Gelişsiz [yay]; Sert yay; Seht yay; Metin kavş; Kavş-ı saht; Kemān-ı saht; Kemān-ı āhen; Nātire; Nefūh; Şesīb; Kaşanlı yay*

Seht yay¹³⁹ **سخت یای** [< Far. *seht/saht*; Tr. *yay*]: Çekişi zor, darb gücü yüksek, menzil atışlarında da kullanılabilen yay.

“... çekişi tavrandırmakda şol fā‘ide olur ki **seht yay** çekilme gā‘ilesiyle vücūdda hāşıl olan tavır muğāyir-i fenndür anı kepāde mahv edüp yerine getirür... [T. 6891, vr. 52A/1] ... ve bir tarīk dahı çekiş, eyyām-ı şitāda kepāde eşnāsında yāhūd hevālar şitā eyyāmında bulunduğ hālde vücūd her ne kadar kepāde ile ülfet etmiş olsa bile **seht yay** ile örselenür... [T. 6891, vr. 52A/11] ... Āsītāne‘ye gelüp su‘āl ederek dergāh-ı tīr-endāzīyi bulup mevcūdına merhāba edüp ben de kemān-keşim dēyü ifāde eylediğimde meydān ortasından destime bir **seht yay** vèrüp kepāde gibi ya‘nī küllāblama çek

¹³⁹Telhis’de saht (2010, s. 276).

dédiler alup ğayret édüp çekemedigimde mevcûdına bâ' iş-i ğande olup pek maĥcûb oldum... [T. 6891, vr. 52B/14].”

“Evvel, be-ma'nî-i muĥkem ki muĥâbili نرم *nerm*'dir. Aşıl ma'nâsı Türkîde “berk” ile ta'bir ettikleridir. “Berk yüzlü” demekte رو سخت *saĥt-rû* derler. Berklîge katılık lâzım olduğundan katı olan nesneye de “saĥt” derler (Şu'urî, III, 2125^a); Pek, berk, muĥkem ve metin manasınadır ki yumuşak mukabilidir (Katı, 654^b); Hard, strong, firm, secure, solid, vehement, intense, violent (Steingass, 660^{a-b}).”

→ *Ķışa yay; Târ yay; Ķatı yay; Pek yay; Berk yay; Çoĥ yay; Çoĥca yay; Gelişsiz [yay]; Sert yay; Sertce ĥavs; Metin ĥavs; Ķavs-ı saĥt; Kemân-ı saĥt; Kemân-ı âhen; Nâtire; Nefûĥ; Şesîb; Ķaşanlı yay*

Metin ĥavs متن قوس [*< Ar. metn; ĥavs*]: Çekişî zor, menzil yayı.

“... râĥat-ı dest için gevşek bulunmaĥ uyarısa da müsâbaĥat-ı menzilde *metin ĥavs*lerde uymaz... [T. 6891, vr. 40b/6-7].”

“Saĥlam, dayanıklı, kuvvetli, güçlü (Kubbealtı, II, 2066^a).”

→ *Ķışa yay; Târ yay; Ķatı yay; Pek yay; Berk yay; Çoĥ yay; Çoĥca yay; Gelişsiz [yay]; Sert yay; Sertce ĥavs; Seĥt yay; Ķavs-ı saĥt; Kemân-ı saĥt; Kemân-ı âhen; Nâtire; Nefûĥ; Şesîb; Ķaşanlı yay*

Ķavs-ı saĥt قوس سخت [*< Ar. ĥavs; Far. seĥt/saĥt*]: Çekişî zor, darp gücü yüksek ve menzil alışı iyi sert yay.

“... Parpul Hüseyn Efendi nâm fâzıl tenâsüb-i a'zâsına münâsib *ĥavs-ı seĥt* ile küşâd eylediĥi menzilüĥ cây-ı kâdemi Çakıllı Depe nâm püşte-i senglâĥda 'Alî Bâlî sengi ile Yek-süvâr Menzili beyninde vâki'... [V. E. 823, vr. 40b/16-17].”

“Evvel, be-ma'nî-i muĥkem ki muĥâbili نرم *nerm*'dir. Aşıl ma'nâsı Türkîde “berk” ile ta'bir ettikleridir. “Berk yüzlü” demekte رو سخت *saĥt-rû* derler. Berklîge katılık lâzım olduğundan katı olan nesneye de “saĥt” derler (Şu'urî, III, 2125^a); Pek, berk, muĥkem ve metin manasınadır ki yumuşak mukabilidir (Katı, 654^b); Hard, strong, firm, secure, solid, vehement, intense, violent (Steingass, 660^{a-b}).”

→ *Ķışa yay; Târ yay; Ķatı yay; Pek yay; Berk yay; Çoĥ yay; Çoĥca yay; Gelişsiz [yay]; Sert yay; Sertce ĥavs; Seĥt yay; Metin ĥavs; Kemân-ı saĥt; Kemân-ı âhen; Nâtire; Nefûĥ; Şesîb; Ķaşanlı yay*

Kemân-ı saĥt کمان سخت [*< Far. kemân; seĥt/saĥt*]: Çekişî zor, darp gücü yüksek ve menzil alışı iyi sert yay.

“... ĥaşuĥ *kemân-ı saĥt*ın eller ĥaçan bilür / *Ķatı baĥırlı* olduğın anı çeken bilür... [İÜ. 6923 vr. 16a/1].”

→ *Ķışa yay; Târ yay; Ķatı yay; Pek yay; Berk yay; Çoĥ yay; Çoĥca yay; Gelişsiz [yay]; Sert yay; Sertce ĥavs; Seĥt yay; Metin ĥavs; Ķavs-ı saĥt; Kemân-ı âhen; Nâtire; Nefûĥ; Şesîb; Ķaşanlı yay*

Kemān-ı āhen **کمان آهن** [*< Far. kemān; āhen*]: Menzil atışlarında kullanılan, çekişi zor sert yay.

“... Hācī Süleymān Ağa vāsl-ı Ka‘be-i maqşūd olmak için ‘umre-i sa‘y u himmet édüp Témürçi Kūlī Ca‘fer’ūñ keş-me-keş **kemān-ı āhen** ve tūr-i hadīd ile endāhte eylediği menzil-i cedīdin... [V. E. 823, vr. 46b/4].”

“*Āhen*, muṭlak demirdir, hām olsun ma‘mūl olsun (Şu‘ūrī, I, 452^a).”

→ *Kışa yay; Tār yay; Kātı yay; Pek yay; Berk yay; Çok yay; Çokca yay; Gelişsiz [yay]; Sert yay; Sertce kavs; Seht yay; Metin kavs; Kavs-ı saht; Kemān-ı saht; Nātire; Nefūh; Şesīb; Kaşanlı yay*

Nātire¹⁴⁰ **ناتره** [*< Ar. nātiret*]: Aşırı sert ve gergin olduğundan bir müddet sonra kendiliğinden kirişini koparan yay.

“... **nātire** pekliginden çile kesen yaya dērler... [TSMK 1417, vr. 10a/17; Emiri 914, vr. 7a/19].”

“Şol yaya denir ki pek sulb olmakla kurulduktā salābetinden kirişi çatlayıp pārelenir ola (Kāmūs); Şol yaydır ki ziyāde berk olduğundan kirişin kese (Vankulu); Sertliğinden dolayı kirişini kırıp koparan yay (Ahterī, 999^b); Kātı yaydır (LL, 782^a); (A bow) snapping the string (Johnson, 1288^c).”

→ *Kışa yay; Tār yay; Kātı yay; Pek yay; Berk yay; Çok yay; Çokca yay; Gelişsiz [yay]; Sert yay; Sertce kavs; Seht yay; Metin kavs; Kavs-ı saht; Kemān-ı saht; Kemān-ı āhen; Nefūh; Şesīb; Kaşanlı yay*

Nefūh¹⁴¹ **نفوح** [*< Ar. nefūh*]: Menzil atışlarında kullanılan, kirişini koparacak denli sert yay.

“... **nātire** pekliginden çile kesen yaya dērler **nefūh** dañı böyledür... [TSMK 1417, vr. 10a/17; Emiri 914, vr. 7a/20].”

“Ve oku pek irak süren yaya itlāk olunur (Kāmūs); Şol yaya derler ki oku irāğa süre (Vankulu); Strong, far-shooting (bow) (Johnson, 1326^c).”

→ *Kışa yay; Tār yay; Kātı yay; Pek yay; Berk yay; Çok yay; Çokca yay; Gelişsiz [yay]; Sert yay; Sertce kavs; Seht yay; Metin kavs; Kavs-ı saht; Kemān-ı saht; Kemān-ı āhen; Nātire; Şesīb; Kaşanlı yay*

Şesīb **شسيب** [*< Ar. şesīb*]: İnce ağaçtan yapılan, aşırı kullanımdan iyice yıpranıp sertleşmiş yay.

“... zevrā zevrāya şebīh olmak ile Resūl-i ekrem şalla’llāhū te‘ālā ‘aleyhi ve sellemūñ yaylarının biridür **şesīb** bir ağaçdan yaparlar ki ol ağaca ‘Arab *şerāiḥ* dēr başları iki çatal ya‘nī yek-pāre olmayup dūrli ağaç yaydur... [TSMK 1417, vr. 9b/2; Emiri 914, vr. 6b/15].”

“Şol yaya denir ki çok kullanılmaktan ağacının kabukları gidip öylece kupkuru değnek hey‘etinde efsürde kalmış ola (Kāmūs); Yay, kavs ma‘nāsına (Vankulu); A bow made of slender wood. A bow neither new nor old. (Johnson, 749^c).”

¹⁴⁰ KR’de *nāsra* (2013, s. 35).

¹⁴¹ A.g.e.’de *nūfūh* (2013, s. 35).

→ *Ƙıŝa yay; Tār yay; Ƙatı yay; Pek yay; Berk yay; ƇoƘ yay; ƇoƘca yay; Geliŝsiz [yay]; Sert yay; Sertce Ƙavs; Seht yay; Metin Ƙavs; Ƙavs-ı saht; Kemān-ı saht; Kemān-ı āhen; Nātire; Nefūh; Ƙaŝanlı yay*

Ƙaŝanlı yay **قصاصلی یای** [< Tr. *Ƙasan + lı; yay*]: Kasanları iri ve tok olan sert yay.¹⁴²

“... her atıcınınuñ bir sâzı vardır ustâd yaycı anı bilmek gerekdür ba‘zı atıcı vardır ki yayunı iki başını berâber ister ba‘zı atıcı dañı yayunı yoƘarusın zebûn ister ba‘zı atıcı dañı yayunı aŝağısın zebûn ister ve ba‘zı kimesneler **Ƙaŝanlı yay** ister ba‘zı atıcı Ƙaŝanı düzrek isterler bunları bilmek yaycıya lâzımdur... [TSMK 1417, vr. 7b/18; Emiri 914, vr. 5b/14].”

→ *Ƙıŝa yay; Tār yay; Ƙatı yay; Pek yay; Berk yay; ƇoƘ yay; ƇoƘca yay; Geliŝsiz [yay]; Sert yay; Sertce Ƙavs; Seht yay; Metin Ƙavs; Ƙavs-ı saht; Kemān-ı saht; Kemān-ı āhen; Nātire; Nefūh; Ŝesîb*

2.1.5.1.2. Yumuşak Yaylar

Bol yay **بول یای** [< Tr. *bol; Tr. yay*]: Ƈekiŝi kolay, kirişi gergin olmayan uzun yay.

“... faƙîr Mıŝr boyı **bol yay** ile dañı iki yüz gez zıkr-i sebƘ eden ip altı remy-i sedâdı atmışuzdur... [TSMK 1417, vr. 6a/1; Emiri 914, vr. 4a/20].”

→ *Bolca yay*

Bolca yay **بولجه یای** [< Tr. *bol + ca; yay*]: Ƈekiŝi daha kolay, kirişi gergin olmayan uzun yay.

“... vücûdına uyan ya‘nî tavîlü‘l-bâzû ve vâsi‘ü‘l-sîne olanlar **bolca yay** ile eŝikden de hareke vèrerek... [T. 6891, vr. 46b/15].”

→ *Bol yay*

Az yay **آز یای** [< Tr. *az; yay*]: ¹Deve derisinin ince kısmından imâl edileni makbul olan Ƈileyle kiriŝlenen Ƈekiŝi kolay, daha Ƈok kısa mesafe atışlarında ve atış pratiği kazamak için yapılan eğitimlerde tercih edilen darp gücü düşük hafif yay; ²Hafif, Ƈekiŝi kolay darb gücü düşük genelde kısa mesâfe atışlarında kullanılan yay.

“... deve Ƈileden üç bañŝ edeler ve doğrı Ƙat‘a edeler Ƙalın Ƙarafın Ƙalın pek yaylara Ƙoyalar ince Ƙarafın **az yay**lara Ƙoya gâyet eyüdü... [TSMK 1417, vr. 12b/16; Emiri 914, vr. 9b/7] ... ustâdlar arasında bu dirhem heŝabı vardır zîrâ tîr-endâz ve ustâd olduğı **az yay**dan ve yay hükminden biri on hiŝâbından ziyâdesi ustâdiyyet ‘add olunup bu bâbda deƘâyîƘ-ı remy budur ehl olanlar bilüp ‘azîm i‘tibâr olunur bir emr-i ma‘nevîdür ve böyle **az yay** ile hükminden ziyâde oƘ atana yalnız atıcı demeyüp tîr-endâz ve ustâd dañı dèrler ‘Arab ustâd ve hâziƘ dèrler fehmi olına... [TSMK 1417, vr. 22b/10, 13; Emiri 914, vr. 15b/17, 20] ... yay Ƈekmege küşâd vèrme gâ‘ilesiyle mandalı gevşetmek ve

¹⁴²Yücel, s. 456.

şıkup ziyāde burmak muzırr olup pek diğkat olınacak dağıkalı hünerdür ğaflet olunmaya ve hın-i küşādda evvel şehādet parmağın açup ba‘dehū baş parmağı açā amā bunlar bir āndur ki bağan göremeyüp atan da fark edemez ancak **az yay** ile hın-i meşğde bu tavırlara diğkat ü ihtimām ederek melk-i vücūd olınup çok yaylarda dağı vücūd u tabi‘at bu dağıkayı sühuletle icrā‘ eder... [T. 6891, vr. 44a/12].”

“Few, scanty, a little (EDPT, 277^a); Miktarı, derecesi ve niteliği belli bir ölçünün altında bulunan, çok olmayan (Kubbealtı, I, 243^a).”

→ Azca *ķavs*; *Gevşek yay*; *Yumuşak yay*; *Nerm yay*; *El-ħaşv’*; *Ĥafif yay*; *Mehūl*

Azca *ķavs* **ازجه قوس** [< Tr. *az* + *ca*; Ar. *ķavs*;]: Çekişi çok daha kolay kısa ve hafif yay.

“... vücūdına göre çekişine münāsib yedi tutam bir parmak **azca ķavsle** destine münāsib şarılmış muşamma‘ ve ölçide yayuñ tarafeyni berāber olup... [T. 6891, vr. 53a/14].”

→ *Az yay*; *Gevşek yay*; *Yumuşak yay*; *Ķavs-ı leyyin*; *Ķavsi’l-mūlih*; *Nerm yay*; *El-ħaşv’*; *Ĥafif yay*; *Mehūl*

Gevşek yay **كوشك ياي** [< Tr. *gevşe* - *k*; *yay*]: Kirişi gergin olmayan çekişi kolay yay.

“... yay dest-gāhı ta‘bır olınan kertikli tahtaya tağup başların zāhirde görünen yay başları şüretine aşağların **gevşek yay** resmine getürüp... [T. 6891, vr. 96b/15].”

“Gerektiği kadar sıkı veya gergin olmayan, sıkıştırılmamış, çekilmemiş, gerilmemiş durumda bulunan (Kubbealtı, I, 1059^b).”

→ *Az yay*; *Azca ķavs*; *Yumuşak yay*; *Ķavs-ı leyyin*; *Ķavsi’l-mūlih*; *Nerm yay*; *El-ħaşv’*; *Ĥafif yay*; *Mehūl*

Yumuşak yay **يمشق ياي** [< Tr. *yımşa* - *k* > *yumuşak*; *yay*]: Çekmesi kolay, hafif yay.

“... atıcınuñ cümle kemāl üzre olan[1] çok çeküp az atardı bu tarığde murāda yetişenler anlardur ve bunca idmānlar eyleyüp emekler çeküp ‘ömürler ħarc eyleyenler bu ma‘nāyı idrāk eyleyenlerdür vāşıl olalar bu bir ħulāsa-yı kelāmdur cümle oğ atmanuñ ‘ilmi bunun içinde mūndericdür ve bu atıclaruñ içinde bir sırrdur ki berk yay ile atduğın kişi **yumuşak yay** ile atar bu Ĥaydar Bēğ ol mağāmı fi’l-cümle ağlamış idi anuñ ile ‘amel eylerdi Şücā’nuñ tarıki dağı bu idi şöyle rivāyet olınur ki Bursalı Şücā’ İstānbūl’da Yıldız menzilin *yüz yedi dirhem yaydan* atmışlar ve Bursalı Şücā’nuñ yayı on tutam iki barmağ imiş ben kendüm gördüm ol yayı işleyen fağire yayını gösterdi on tutam iki barmağ idi ve rivāyet olunur ki Pehlivān Tozğoparan Edirne menzilin *yüz otuz dirhem yay* ile atdı İstānbūl’da Yıldız menzilin *yüz yigirmi beş dirhem yay* ile atdı ve dağı söylersevüz söz uzar... [İÜ. 6923 vr. 32b/15].”

→ *Az yay*; *Azca ķavs*; *Gevşek yay*; *Ķavs-ı leyyin*; *Ķavsi’l-mūlih*; *Nerm yay*; *El-ħaşv’*; *Ĥafif yay*; *Mehūl*

Ḳavs-ı leyyin قوس ليين [< Ar. *ḳavs*; *leyyin*]: Çekişi kolay, yumuşak yay.

“... nişāna oḳ atduğında eṭrāfına meyillü oḳ atardı ve **ḳavs-ı leyyin** ile oḳ atardı... [TSMK 1417, v..... ; Emirî 914, vr. 49b/4].”

“*Leyyin*, yumuşak nesneye denir (Ḳāmūs); Mülāyim olan nesne (Vankulu).”

→ Az yay; Azca *ḳavs*; *Gevşek yay*; *Yumuşak yay*; *Ḳavsi’l-mülih*; *Nerm yay*; *El-ḥaşv’*; *Ḥafif yay*; *Mehül*

Ḳavsi’l-mülih قوس الملیح [< Ar. *ḳavs*; *milh*]: Kabzası orta karar, ok sürüm yuvası geniş, yumuşak ve çekişi kolay yay.

“...ammā **ḳavsü’l-mülih** yumşak yaya dērler gēḡ evlü olur ḳabzası mu’tedil olur ya’nī ne iḡen ince olur... [R. 1932, vr. 85a/8].”

→ Az yay; Azca *ḳavs*; *Gevşek yay*; *Yumuşak yay*; *Ḳavs-ı leyyin*; *Nerm yay*; *El-ḥaşv’*; *Ḥafif yay*; *Mehül*

Nerm yay نرم ياي [< Far. *nerm*; Tr. *yay*]: Çekişi kolay ve hafif yumuşak yay.

“...bu menzili bozmaḳ murād eden tūr-endāz üç dirhem tūr ve gāyet **nerm yay** ile bozabilürse taş diküp üç dirhemden ziyāde āzmāyiş olursa nişān dikilmeye... [T. 6891, vr. 135a/12].”

“Yumuşak ve mülāyim ma’nāsınadır (Şu’ūrī, IV, 3501^a); Soft to the touch; smooth (Steingass, 1395^b).”

→ Az yay; Azca *ḳavs*; *Gevşek yay*; *Yumuşak yay*; *Ḳavs-ı leyyin*; *Ḳavsi’l-mülih*; *El-ḥaşv’*; *Ḥafif yay*; *Mehül*

Ḥafif yay خفيف ياي [< Ar. *ḥafif*; Tr. *yay*]: Çekişi kolay, yumuşak ve hafif yay.

“... aşma mandal ta’bīr olunur ki şest parmağından şalavāt parmağı ziyāde açık tutulup rīş-i tūr selāmetde bulunur **ḥafif yay**larda uyar ammā çoḳ yayların çekilmesine māni’ olur... [T. 6891, vr. 44b/15].”

→ Az yay; Azca *ḳavs*; *Gevşek yay*; *Yumuşak yay*; *Ḳavs-ı leyyin*; *Ḳavsi’l-mülih*; *El-ḥaşv’*; *Nerm yay*; *Mehül*

El-ḥaşv’ الحشو [< ?]: Dağın tepesinde yetişip kemiş suretinde olanından yapılan hafif yay.

“... *el-ḥaşv* ve **el-ḥaşv’** hemze ile ve hemzesiz ol yaydur ki galiz ola ve dēnilmiş ki hemze ile olan ḥafif yay ola aşma ī hüve’l-ḳaṣīb mine’n-neb’i’l-ḥafif kavli üzere ya’nī neb’ ağacından kemiş hey’etinde olan ḥafif ağaç yayı **el-ḥaşv’** olup galizi *el-ḥaşv* dēmişler... [TSMK 1417, vr. 9a/9, 12; Emirî 914, vr. 6b/5, 8].”

“*Neb’*, bir gūne şecer ismidir ki ondan yay ve ok düzerler. Bu şeceri üç türlü zikr ederler: dağın tepesinde nābit olana نَبْعْ neb’ ve dağın eteğinde nābit olana شِرْيَانْ şiryān ve çukur ve alçak yerlerde olan شَوْحَطْ şevḥaṭ derler, Türkide akça ağaç ve kayın ağacı derler (Ḳāmūs); Şol ağaçtır ki ondan yay işlerler ve budaklarından ok işlerler (Vankulu); Ve dahi bir ağaçtır ondan yay düzerler. Ve budaklarından ok ederler (Aḥterī, 997^b).”

→ Az yay; Azca *ḳavs*; *Gevşek yay*; *Yumuşak yay*; *Ḳavs-ı leyyin*; *Ḳavsi’l-mülih*; *Ḥafif yay*; *Nerm yay*; *Mehül*

Mehül **مهول** [< ?]: Kirişi gergin olmayıp çekişi kolay olan yumuşak yay.

“... **mehül** gevşek yaydur... [TSMK 1417, vr. 10a/14; Emiri 914, vr. 7a/17].”

→ Az yay; Azca *ķavs*; *Ėevşek yay*; *Yumuşak yay*; *Ėavs-ı leyyin*; *Ėavsi'l-mülih*; *Ėafîf yay*; *Nerm yay*; *El-ķaşv*

2.1.5.2. Peygamberin Kullandığı Yaylar

Revhâ¹⁴³ **رَوْحَا** [< Ar. *revhâ*]: Hz. Muhammed'in kullandığı Medine yakınlarındaki Revhâ bölgesine özgü sinir eklentili yay.

“...ve Resül'ün katında üç yay var idi biri siñirlü anuñ adı **revhâyidi**... [R. 1932, vr. 2b/4] ... sultân-ı nuşret-dest-gâh ve sipeh-sâlâr-ı ferişte-sipâhuñ eşahh rivâyet ketüm ve **revhâ** ve şafrâ ve beyzâ ve zevrâ ismiyle mevsüm beş 'aded yayları ve kâfûr nâmıyla bir 'aded tîr-keşleri oldığı... [V. E. 823, vr. 16a/13; T. 6891, vr. 29b/18].”

“Beyne'l-Ėaremeyn bir mevzi' adıdır ki Medîne'ye otuz yâhüd kırk mîl mesâfedir (Ėâmûs).”

→ *Beyzâ*; *Şafrâ*; *Zevrâ*; *Ketüm*; *Saddâd*

Beyzâ **بَيْضَا** [< Ar. *beydâ*]: Hz. Muhammed'in kullandığı Mekke yakınlarındaki Ten'im bölgesine özgü, dağ diplerinde ve çukur yerlerde yetişen kayın ağacından yapılmış parlak açık renkli yay.

“...ve Resül'ün katında üç yay var idi biri siñirlü anuñ adı revhâyidi ve biri dañı şevhañ ağacından idi anuñ adı **beyzâyidi**... [R. 1932, vr. 2b/5] ...sultân-ı nuşret-dest-gâh ve sipeh-sâlâr-ı ferişte-sipâhuñ eşahh rivâyet ketüm ve revhâ ve şafrâ ve **beyzâ** ve zevrâ ismiyle mevsüm beş 'aded yayları ve kâfûr nâmıyla bir 'aded tîr-keşleri oldığı... [V. E. 823, vr. 16a/14; T. 6891, vr. 29b/18].”

“Ve Mekke'de 'Aķabetu't-Ten'im ismidir (Ėâmûs); Safrâ altın, *beyza* ise gümüş, demektir (Ahterî, 545^a).”

→ *Revhâ*; *Şafrâ*; *Zevrâ*; *Ketüm*; *Saddâd*

Şafrâ **صَفْرَا** [< Ar. *şafra*]: Hz. Muhammed'in kullandığı Mekke ve Medîne şehirleri arasındaki Safrâ bölgesine özgü, kayın ağacından yapılmış sarımsı renkli yay.

“...ve Resül'ün katında üç yay var idi biri siñirlü anuñ adı revhâyidi ve biri dañı şevhañ ağacından idi anuñ adı beydâyidi ve biri dañı neb' ağacından idi ve aña **şafra** dërler idi... [R. 1932, vr. 2b/6] ... **şafra** dañı Resül-i ekrem şalla'llâhü te'âlâ 'aleyhi ve sellemün yaylarından birinüñ adıdur şarı olmak üzeredür Ėalîz olmak üzeredür... [TSMK 1417, vr. 9b/5; Emiri 914, vr. 6b/18] ... sultân-ı nuşret-dest-gâh ve sipeh-sâlâr-ı ferişte-sipâhuñ eşahh rivâyet ketüm ve revhâ

¹⁴³Gemici'de (2020, s. 102) ve *Telhîs*'de (2010, s. 246) *rühâ*.

ve *şafra* ve beyzâ ve zevrâ ismiyle mevsûm beş ‘aded yayları ve kâfûr nâmıyla bir ‘aded tîr-keşleri olduğu... [V. E. 823, vr. 16a/13; T. 6891, vr. 29b/18].”

“Ve Haremeyn beyninde bir vâdî adıdır, hâlen Vâdî’s-Şafra ile ma’rûftur. Ve kayın ağacından yapılan yaya itlâk olunur (Kâmûs); Ve yaya dahi صفراء *şafra*’ derler, kavs ma’nâsına (Vankulu); A bow made of the tree نبع nab’ (Johnson, 788^a); Ağaçtan düzme yaydır (LL, 728^a); Sarı nesneye derler. *Safra* altın, beyza ise gümüş, demektir (Ahterî, 545a).”

→ *Revhâ; Beyzâ; Zevrâ; Ketûm; Saddâd*

Zevrâ زورا [< Ar. *zevrâ*]: Hz. Muhammed’in kullandığı eğri ve yarıkları olan ağaçtan yapılmış yay.

“... *zevrâ* zevrâya şebîh olmak ile Resûl-i ekrem şalla’llâhu te’âlâ ‘aleyhi ve sellemün yaylarının biridir şesîb bir ağaçtan yaparlar ki ol ağaca ‘Arab *şerâih* dâr başları iki çatal ya’nî yek-pâre olmayup dürlü ağaç yaydır... [TSMK 1417, vr. 9a/19; Emirî 914, vr. 6b/14] ... sultân-ı nuşret-dest-gâh ve sipeh-sâlâr-ı ferîşte-sipâhuñ eşahh rivâyet ketûm ve revhâ ve şafra ve beyzâ ve *zevrâ* ismiyle mevsûm beş ‘aded yayları ve kâfûr nâmıyla bir ‘aded tîr-keşleri olduğu... [V. E. 823, vr. 16a/14; T. 6891, vr. 29b/18; T. 6891, vr. 29b/18].”

“Ve yaya dahi زورا *zevrâ*’ derler, meyli olduğu için (Vankulu); Ve yaya itlâk olunur (Kâmûs); Eğri ve eğilmiş nesne ve yaya dahi zevra derler eğri olduğu için (Ahterî, 450^a); A bow (Johnson, 666^a).”

→ *Revhâ; Beyzâ; Şafra; Ketûm; Saddâd*

Ketûm كتوم [< Ar. *ketûm*]: Hz. Muhammed tarafından Uhud savaşında kullanılırken kırılan, yarığı çatlağı olmayıp pürüzsüz bir kayın ağacından tek parça hâlinde imâl edilmiş, atışı esnasında ses çıkarmayan basit yapılı bir Arap yayı.

“... sultân-ı nuşret-dest-gâh ve sipeh-sâlâr-ı ferîşte-sipâhuñ eşahh rivâyet *ketûm* ve revhâ ve şafra ve beyzâ ve zevrâ ismiyle mevsûm beş ‘aded yayları ve kâfûr nâmıyla bir ‘aded tîr-keşleri olduğu... [V. E. 823, vr. 16a/13; T. 6891, vr. 29b/18] ... Uhud’da Hâzret-i Fahr-ı ‘Âlem şalla’llâhu te’âlâ ‘aleyhi ve sellem bi’z-zât kemân-ı kavş-nişânlarından bî-şûmâr murğ-ı çüpîne küşâd vèrüp kemân-ı ‘anber-tozları şikest oluncaya kadar nâvek-endâz oldukları Şifâ’-i Şerîf şerhlerinde ve Ravzâtü’l-Ahbâb gibi ba’zî tevârîhde nigâşte-i şahâ’îf ü beyân ve şikest olan kemân *ketûm* nâm kavş olduğu bî-gümândur... [V. E. 823, vr. 16a/13].”

“Ve şol yaya denir ki ağacında aslâ çatlak eseri olmayıp dürüst ola (Kâmûs); Şol yaydır ki onun ağacının şakki ve zararı olmaya ve نبع *neb*’ yay ağacına derler (Vankulu); Notchless (bow). (A bow) emitting no sound (Johnson, 997^b).”

→ *Revhâ; Beyzâ; Şafra; Zevrâ; Ketûm*

Saddâd سَدَاد [< Ar. *sadd*]: Hz. Muhammed’in yaylarından biri.

“... ba’zılar bir yayı dañ rivâyet êtdiler ki adı *saddâd*... [S. 4427, vr. 18b/10].”

“Name of a bow (Johnson, 689^c).”

→ *Revhâ; Beyzâ; Şafra; Zevrâ; Saddâd*

2.1.5.3. Arbalet Yayları

Kundak yayı¹⁴⁴ قوندق ياي [< Yun. *kontaki*; Tr. *yay* + *ı*]: Yıvsız tüfek misali, içi boş oluklu ağaçtan olup oktan ziyade mermi tipi mühimmat atışlarında kullanılan bir çeşit arbalet yayı.

“... *calahık kundak yayı*dur *kemān-girih* dedikleridür... [TSMK 1417, vr. 9a/13; Emiri 914, vr. 6b/9].”

“Ateşli silâhlarda namlunun altında bulunan ve silâhı çeşitli yönlere çevirmeye yarayan ağaç veya tahta kısım (Kubbealtı, II, 1813^a); Tüfeğin, namlunun altında olan ağaç bölümü (ETDES, 332^b).”

→ *Kemān-girih*; *Bandük*; *Calahık*

Kemān-girih¹⁴⁵ کمان گره [< Far. *kemān-girih*]: Oluklu ağaçtan yapılan, ok yerine topaçtan mühimmat atışında kullanılan arbalet tipi yay.

¹⁴⁴*Kundak*'ın kökeni üzerine muhtelif görüşler var: Kubbealtı Lugatı 5. baskısında, Yun. *kontaki* ile ilişkilendirirken (2020, II, 1813^a); aynı kaynak, çevrim içi sitesinde Far. *kunde* “kalın ağaç, tomruk”tan küçültme ekiyle *kunde+k* ile ilişkili göstermektedir (<http://lugatim.com/s/kundak> Erişim Tarihi: 3.12.2022). *ETDES*'de kökeni üzerine, iki farklı görüşün olduğu ilkin Türkçe *kundamak* ‘kundağa sarmak, kundaklamak’ fiilinden *kunda-k* şeklinin düşünebileceğini ya da Doerfer’e isnat ederek (TMEN, 1533) Kubbealtı Lugatı’nın basılı varyantında olduğu gibi Far. *kunda* sözünden Türkçe *-k* küçültme ekiyle oluşmuş olabileceğini dile getirir ayrıca Rumcadan geldiği yönündeki görüşleri kabul etmez (ETDES, 322^b). Nişanyan da sözlüğünde iki ayrı madde başı olarak *kundak*’a yer verir. (1) *kundak*’ı “bebek sargısı” anlamıyla Far. *gundak* ile ilişkilendirirken (2) *kundak*’ıysa Yun. *kontaki* ‘1. sopa, sap, dipçik, 2. rulo şeklinde evrak, ferman’ şeklinde açıklar (485^b). Bu yayın mermi tipi mühimmat atışlarında kullanıldığını bağlam içinde verilen diğer yay adları olan *calahık* ve *kemān-girih*’ten anlıyoruz. Bizce *içi boş* sopa, ağaç parçası gibi anlamlarından dolayı bu bağlamda, kelimenin Yun. *kontaki*’den gelişen *kundak* olması daha tutarlı bir köken bilgisi açıklamasıdır.

¹⁴⁵*KR*’nin yanı sıra Osmanlı dönemi kavsnâmeleri içinde ilk telif eser kabul edilen Bahtiyâr-zâde Hasan Çelebi’nin *Okçuluk Risâlesi*’yle birlikte başka dönem yazmalarından da tanıkladığımız bu kelimenin bağlam içindeki anlamı dikkate alındığında mezkûr eserler ve nüshaları üzerinde çalışma yapanlarca yanlış değerlendirilmiştir: Uçar, *KR* çalışmasında “kemângere” (2013, s. 34); Yüksel, mezkur risâlenin İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmalar Kısmı 6923 numaralı nüshası üzerine yaptığı çalışmasında “kemângöre” (2017, s. 11, 119); Ergin ve Çetin ise aynı risâlenin Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi 846-1 numarada ‘Ok Risâlesi’ olarak kayıtlı olan nüshasını İslambol Okçuları adıyla neşrettikleri çalışmalarında “kemân küreci” (2015, s. 102); *İrşâdü’r-Rumat*’ı neşreden Karasu “kemân, küre” şeklinde ayrı iki kelime olarak (2022, s. 114); *Künhü’l-Ahbar*’ın TTK Y/546 arşiv numaraları nüshasını yayıma hazırlayan Çavuşoğlu, “kemângere” (2019, s. 846); Hüsrev Paşa 816’daki yazmayı yüksek lisans tezi olarak hazırlayan Yılmaz da tezinin girişinde terimleri müstakilen ele almış ve burada “kemânger” (2020, s. 42) olarak değerlendirmişlerdir. Haricen Yılmaz bu başlık altında iki örnek verir ve bu terimi Ünsal Yücel’e atıfla yaycı ustası olarak karşılar (s. 42). Bu örneklerden ilki bizim burada değerlendirdiğimiz yay çeşidi olarak *kemān-girih* şeklinde düzeltilmesi gerekirken diğer örneğe yaycı ustası, yay imalatçısı olarak *kemān-ger* şeklinde olmalıdır. Ölçücü, hem tez çalışmasında hem de tezinde esas aldığı nüsha özelinde hazırladığı makalesinde terimi “kemângere” (2014, 64-65; 2020, 76) olarak değerlendirmiştir. Bu yanlış okumalar haricinde Özkan, “Künhü’l-Ahbâr’da Osmanlı Okçuluğu” başlığıyla Türk Kültürü Dergisinin IV. cildinde [2011], neşrettiği yazısında bir terim olarak değerlendirmese de *kemān-girih* olarak doğru okumuştur. Mezkûr yayıma, Ergin ve Çetin çalışmalarının ‘Giriş’ kısmından sonra yer vermişlerdir (2015, s. 88).

“... *calahık kundağ* yayıdır *kemān-girih* dedikleridir... [TSMK 1417, vr. 9a/13; Emirî 914, vr. 6b/9] ... cümleden birisine *kemān-girihci* ‘Arab dërler imiş ol dağı pādīşāh-ı ‘ālem-penāhuş muşāhibi imiş cümleden biri bu kim *kemān-girih* ile bir taş findık hevāya atar idi taş hevādan ener iken bir findık ile dağı urur imiş... [İÜ. 6923, vr. 2b/6-7] ... andan sonra *kemān-girih* ‘Arab oğlı andan aşurı atup taş dikdi... [İÜ. 6923, vr. 29b/16] ... ba‘dehū *kemān-girihci* ‘Arab peydā oldı pādīşāh-ı ‘āleme teqarrub kesb edüp meclisine dāhıl olup küllî iltifāt buldı... cümleden biri *kemān-girih* ile hevā yüzine bir findık atarmış menziline varup gërü dönüp enerken bir findık dağı atup anı ururmış... [TTK Y/546, vr. 425b/29-30, 32; H. P. 816, vr. 25b/9] ... Deve Kemāl *kemān-girihci* ‘Arabuş kulu olup... mezbūr *kemān-girihci* ‘Arab Sultān Mehmed Hān ‘aleyhi’r-raḥme ve’l-ğufrān ḥazretlerinūş muşāhiblerinden bir şāhin-hüner kimesne olup cümle hünerlerinden biri *kemān-girih*isiyle bir oğ atup enerken gene bir oğ atup enen oğı urar imiş dëyü yazmışdır... [Hasib 8288, vr. 4b/8, 13, 16].”

“Kemān-gurūhe كمان گروہه , ol yaydır ki fundık atar bir oluklu ağaçtır. İçinde topraktan yapılmış fundukları vardır. Birer birer koyup salıverdikte tüfeng funduğı kadar gider. كره كمان *kemān-girih* ve كمان مهره kemān-muhre dahi derler. Ve dānesine غاكوك gākūk ve غالوك gālūk derler (Şu‘ūrī, IV, 2982^b); Zamm-ı kâfla cenk aletinin bir nevi yaydır. Hakikati oluklu keman şeklinde bir ağaçtır. İçinde topraktan yapılmış yuvarlakları olur. Muhabere hengamında sanatla o yuvarlakları birer birer koyup salıverdikte tüfek kurşunu kadar gider. Araplar *kavsü’l-benâdik* قوس البنادق ve *kavsü’l-celâhik* قوس الجلاھق derler (Katı, 421^a); A crossbow for throwing pellets (Lexicon, 1570^a); A cross-bow (Johnson, 1021^a).”

→ *Kundağ yayı; Bandūk; Calahık*

Bandūk¹⁴⁶ بندوق [*< Ar. bunduq*]: Ayak yayları sınıfından olup nemsiz bozkır halkı için en iyisi kabul edilen, denize yakın nemli yörelerdeki daha işlevsel kullanabilmesi içinse iki yanı dağş دغش (?), ortası turunc ağacından yapılmış olanının makbul olduğı, topaçtan mühimmat atışında kullanılan arbalet tipi yay.

“... ve birine dağı *bandūk* dër[ler] ve ol dağı ayak yaylarının eyüregidür kuru yer ḥalkı çün ve ammā deniz ḥalkına ol kim dağş ağacından ola ve ortasındağı ağac narinc ağacından gerek... [R. 1932, vr. 21b/14].”

“Tüfek ve kemān-gürüh makülesiyle atılacak hurde yuvalak dānelere denir ki mühre ta‘bir olunur (Kāmūs); A cross-bow (Lexicon, 388^a).”

→ *Kundağ yayı; Kemān-girih; Calahık*

Calahık¹⁴⁷ جلهق [*< Ar. culāhik*]: Mermi tipi mühimmat atışlarında kullanılan arbalet tipi yay.

“... *calahık kundağ* yayıdır *kemān-girih* dedikleridir... [TSMK 1417, vr. 9a/13; Emirî 914, vr. 6b/9].”

¹⁴⁶Kesimli’de *banduq* (2017, s. 83).

¹⁴⁷Uçar’da *halahak* (2013, s. 34). Yazmanın her iki nüshasında da cîm (ج)’in noktası yok. Özellikle harekelendirilen ya da kırmızı mürekkeple yazılan terim, Uçar tarafından değerlendirildiğı gibi okunmaya müsait. Ancak, biz dönem lügatleri tanıklığında doğru kabul ettiğimiz imlayla değerlendirip harekelere uygun okuduk.

“بندق *bunduq* ma'nāsındır ki hurde hurde yuvalaktır, mühre ta'bīr olunur. Selefte *kemān-gürüh* ile ve hālen tüfek ile atarlar. Ve aslı Fārisīde *culle* idi ki iplik yumağına denir (Kāmūs).”

→ *Kundaq yayı; Kemān-girih; Calahuk*

2.1.5.4. Arap Yayları

'Arab yayı **عرب ياي** [**< Ar. 'arab; Tr. yay + ı**]: Konar-göçer Arapların kayın ağacından (neb') veya akça ağaçtan (şevḥat), harici bir malzeme kullanmadan yaptıkları yaklaşık 72 cm uzunluğunda olan yay. Şehirde yerleşik hayat tarzını benimseyen Araplarınsa aynı ağaç çeşitlerine sinir ve keçi boynuzu da ekleyerek kompozit hāle getirerek yaptıkları yay.

“... bilgil kim yayuñ envā'ı çok dürlüdür ammā aşılta iki nev'dür biri el yayıdur ve biri ayak yayıdur ve el yayı daḥı çok dürlüdür ba'zı andan evvel zamandağı *'Arablaruñ yayı* kim anı neb' ağacından düzerler ve şevḥat dedükleri ağacıla ve ekşer oldur kim ol yay üç [k]arış ve bir barmağ olur ve yayı yörük 'Arabları çok dutarlar ve şehir 'Arabları ol yayuñ arqasına sinir ururlar ve gāh olur kim içine keçi boynuzını ururlar... [R. 1932, vr. 18a/11].”

→ *Ḳavs-ı 'Arabī; Yay-ı 'Arabī; 'Arabī yay*

Ḳavs-ı 'Arabī **قوس عربي** [**< Ar. ḳavs; 'arab + ı**]: Kendi içinde çeşitleri de olan Araplara özgü yay.

“... Resūl-i Ekrem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemüñ medḥ buyurdukları *ḳavs-ı 'Arabī* dür... [TSMK 1417, vr. 2a/19; Emirî 914, vr. 2a/4] ... ve memdūḥ olan *ḳavs-ı 'Arabī* olup... [TSMK 1417, vr. 2b/4; Emirî 914, vr. 2a/8] ... nās ellerin bir silāha uzatmayalar ḳavsdan efdāl demek olur ya'nī *ḳavs-ı 'Arabī* dür 'Acemī buña dāḥil olmayup bir ḥadīs-i āḥerde ayrılmışdur... [TSMK 1417, vr. 2b/7; Emirî 914, vr. 2a/10] ... Resūl-i Ekrem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretleri buyururlar ki sizüñ için Ḥaḳḳ te'ālā ḳinnā ve *ḳavs-ı 'Arabī* ile taḥḳīkan bu dīn-i mübīni müeyyid eder... [TSMK 1417, vr. 2b/13; Emirî 914, vr. 2a/14] ... Resūl-i Ekrem şalla'llāhu te'ālā 'aleyh-i vesellem İmām-ı 'Alī kerremallahu vech ḥazretleri müteḳallid *ḳavs-ı 'Arabī* oldukları ḥâlde görüp Cibrīl 'aleyhi's-selām baña yevm-i Bedrde böyle *ḳavs-ı 'Arabī* ile müteḳalliden nuşrete geldilerdi buyurdılar ve daḥı Rabbim bunuñ ile kim ki senden nuşret ister nuşret ile kim ki senden rızḳ ister vēr kim ki senden ta'ām ister ta'ām vēr dēyü du'ā eylediler fezā'ili çokdur bunuñ ile iktifā olunur... [TSMK 1417, vr. 3a/7-8; Emirî 914, vr. 2b/2-3] ... *ḳavs-ı 'Arabī* ve mızrāḳ isti'mālī etmekden ḥālī olmayın Ḥaḳḳ Te'ālā ḥazretleri bunlar sebebiyle te'yīd-i dīn-i mübīn ve sizi [me]mālīkleriñüzde mütemekkin eder... [T. 6891, vr. 22b/2-3] ... 'Abdu'l-bāḳī merḥūmuñ Fezā'il-i Cihād nām kitābında Bedā'i-yi Esrār şāḥibinden naḳline nazaran *ḳavs-ı 'Arabī* 'nüñ çok nev'i olup Ḥicāzī Vāsiṭiyye ve ḡayrı cümlesine 'Arabī dērler āsitān-ı 'aliyye-yi sa'ādet-nişān-ı ebed-ḳarārda müsta'mel olınan *ḳavs-ı 'Arabī* 'dür... [T. 6891, vr. 30a/4, 6] ... evlād-ı ādem gibi ṭabāyi'-i erba'

mürekkeb **ḳavs-ı** ‘*Arabī*’ didikleri silāh-ı ‘acībūn şan’atını izhār etmişler... [V. E. 823, vr. 5b/16] ... şikāt-ı ruvātdan şā’ir Bākī *Fezā’il-i Cihād* nām kitabında Bedā’ü’l-Esrār şāhibinden nakl eylediği üzere **ḳavs-ı** ‘*Arabī*’ nün çok nev’i olup kimi Hicāzī ve kimi Vāsitiyye ve kimi ğayrıdur cümlesine **ḳavs-ı** ‘*Arabī*’ dērler... [V. E. 823, vr. 16b/8-10].”

→ ‘*Arab yayı*; *Yay-ı Arabī*; ‘*Arabī yay*

Yay-ı ‘*Arabī* **يای عربی** [< Tr. *yay*; Ar. ‘*arab* + *ī*]: Hz. İbrāhim’in kendisi ve oğulları için Yaradan’dan aldığı yardımla imāl ettiğine inanılan kompozit Arap yayı.

“... Cenāb-ı Hāḳḳ mu‘allimü’l-maḥlūḳ ḥāzret-i İbrāhīm ‘aleyhi’s-selāma ilhāmen dört nev’ eşyā’dan **yay-ı** ‘*Arabī*’ düzmeği ta’līm-i ma’neviyye buyurilup ve ḥāzret-i İbrāhīm ‘aleyhi’s-selām üç yay icād edüp İsmā’īl ve İshāḳ ḥāzretlerine birerin vērüp ve birin kendüleri isti’māl buyurdılar... [T. 6891, vr. 21a/23].”

→ ‘*Arab yayı*; ‘*Arabī yay*; *Ḳavs-ı Arabī*

‘*Arabī yay* **يای عربی** [< Ar. ‘*arab* + *ī*; Tr. *yay*]: Akçaağaç (şehvat) veya Kayın ağacı (neb’) ile kemik, sinir ve tutkalı da ekleyerek yaklaşık 72 cm uzunluğunda, kabza kısmı kalın ve yuvarlakça olup uçlarına doğru kademeli şekilde daralıp incelemek asimetrik şekilde yapılan, kompozit özellikleri haiz zamanında en iyilerinin Şam’a yakın Vāsīt adlı şehirde yapılmış olan Arap yayı.

“... ‘*Arabī yaylar* şehvāt ağacından ve neb’ ağacından ve zikr-i sebḳ eden kemük ve sinir ve ağaç ve tutkaldan mürekkeb daḥı olur... ‘*Arabī yaylar* on altı tutamdan¹⁴⁸ on tutama dek yapılmışdır... Bir barmağ üzerine olup üç zirā’ olmak üzere... istidlāl olunmuş zirā’-i Mekkīdür altı buçuk tutam eder daḥı aşağı olmağa... zīrā tavīl ve ḳaşīre göredür ve ḳabzaları yaşsirek tülca müdevvere ḳarīb olup Muḥyi’d-dīn ve Bāyezīd yayları gibidür... Ḳabza avca tolu olmak gerekdür müteḳaddiminden sekiz yüz tārīhine gelince eyü yaylar Şām-i şerīfe ḳarīb Vāsīt nām-ı maḥalde işlenüp ‘*Arab* ḡāyet medḥ etmişlerdür... ‘*Arabī yay* için ḳamış gibi ḳabza tarafı kalın olup gitdükçe ince ola demişlerdür ‘*Arabī yay*ın şalları yaşsı olup ḳasanların gitdükçe düşürüp tunc yeri ince olup baş dört beş barmağ tül olup gevdelere göre tavīl ve ḳaşīr ederler... [TSMK 1417, vr. 3b/19 // vr. 4a/12; Emiri 914, vr. 3a/4, 7, 20] ... bir kimesne tīr-keşiyle ma’ān bir ‘*Arabī yayı* alup niyyet-i ḡazā ile ḥıfz etse Hāḳḳ Te’ālā ol ḳulından kırk sene fakrı izāle eder... [T. 6891, vr. 29b/13].”

→ ‘*Arab yayı*; *Ḳavs-ı Arabī*; *Yay-ı Arabī*

Ḳaḍīb¹⁴⁹ **قضييب** [< Ar. *ḳaḍīb*]: Dağında tepesinde yetişen (Neb’) ya da dağ diplerinde ve çukur yerlerde yetişen (Şevhāt) ağaçtan tek parça hâlinde yapılan basit bir Arap yayı.

¹⁴⁸Tutam < tut-am “Yay boyunu belirlemek için kullanılan yaklaşık 11 santimlik uzunluk ölçüsü (Kubbealtı, III, 3245^a).

¹⁴⁹Kesimli’de *ḳaḍīb* (2021, s. 161). Dizinde verilen karşılık “kamış” (2021, s. 304^a).

“... ‘Arab yayları beyān olunur dört nev‘dür biri **kađīb**dür kim yek-pāre neb‘ ve ŧevhat ağacından olur... [TSMK 1417, vr. 11a/17; Emiri 914, vr. 8a/7] ... zāhir ola kađībūñ āhiri ve ‘alāmet ēde halhala... **kađībūñ** altından ŧol göz ile göre ve ‘amel ēde...pes ‘alāmet ēde anı **kađībūñ** yüzinde... [R. 1932, vr. 99a/13; 99b/3].”

“Bir daldan düzülmüş yaya denir ki enli olmaz; ‘alā-kavlin yarılmamış bir ŧahtan masnū‘ olanına denir ki yayın hüsnüyyātındandır (Kāmūs); A bow made of the branch of a tree (Johnson, 968^a).”

→ *Ġuŧn; Mürekkeb yay; Mürekkebī; Kuvvetu’llah; Filķ*

Ġuŧn **Ġuŧn** [*< Ar. Ġuŧn >*]: Ağaç budağının uzantısından tek parça hâlinde yapılan basit ince Arap yayı.

“... ‘Arab yayları beyān olunur dört nev‘dür biri kađībdür kim yek-pāre neb‘ ve ŧevhat ağacından olur biri dağı **Ġuŧn** ol dağı ağaçların budağından olur o da yek-pāredür zıkr olınan yaylar[1] hemān doğrı ağaç kurup çile kuvvetiyle egridür[ler]... [TSMK 1417, vr. 11a/18; Emiri 914, vr. 8a/8].”

“Ağacın dalına ve ŧāhına denir, incesine ve kalınına itlāk olunur (Kāmūs); Ağaç budağı (Vankulu); Ağaç dalı ve budağı (Ahterī, 688^a).”

→ *Kađīb; Mürekkeb yay; Mürekkebī; Kuvvetu’llah; Filķ*

Mürekkeb yay **merķb yay** [*< Ar. terkīb > murekkeb; Tr. yay >*]: Ağaç, sinir, kemik ve tutkaldan oluşan dört bileşenli Araplar içinde ilkin Hz. İbrahim’in imâl ettiğine inanılan, zamanında Hz. Muhammed’in de kullandığı yay çeşitleri arasında yer alan katışık, kompozit özellikleri haiz bir Arap yayı.

“... Vāsiť ki zıkr-i sebķ eyleyüp ŧām-ı ŧerife karīb yay işlenürdi anda bu **mürekkeb yaylar** işlenür imiş ve Hicāz ehli ekŧerıyyā yalnız ağaç yayların işlerler imiş ve Hāzret-i İbrāhīm ŧalavātullahu ‘aleyhe ve ‘ala beyyina dağı mürekkebī işleyüp zıkr-i sebķ étmişdür i‘tirāz olunur ise ki ‘Arab **mürekkeb yay** bilmez dēler ise Peyğamber ŧalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem hāzretlerinūñ kaŧanından kırılan yayı ki Kātāde rağıya’llahu te‘ālā ‘anh hāzretleri almış idi ol **mürekkebdür** kemük ve ağaç ve siñir ve tutkaldan bunun ile dağı ŧābit olur telhīs-i kelām ‘Arab ŧā’ıfesi dört nev‘ yaya mālİK olup üç ağaç ve biri dört ŧeyden mürekkeb olup bunlar ile güzel ğazā étmişlerdür... [TSMK 1417, vr. 11b/9, 12, 14; Emiri 914, vr. 8a/15, 17, 19].”

“Birden fazla ŧeyin bir araya gelmesinden meydana gelmiş, birleşik (Kubbealtı, II, 2251^a).”

→ *Kađīb; Ġuŧn; Mürekkebī; Kuvvetu’llah; Filķ*

Mürekkebī **merķbī** [*< Ar. terkīb > murekkeb; Far. +ī >*]: Kompozit özellikleri haiz bir Arap yayı.

“... Vāsiť ki zıkr-i sebķ eyleyüp ŧām-ı ŧerife karīb yay işlenürdi anda bu mürekkeb yaylar işlenür imiş ve Hicāz ehli ekŧerıyyā yalnız ağaç yayların işlerler imiş ve Hāzret-i İbrāhīm ŧalavātullahu ‘aleyhe ve ‘ala beyyina dağı **mürekkebī** işleyüp zıkr-i sebķ étmişdür... [TSMK 1417, vr. 11b/11; Emiri 914, vr. 8a/16].”

“Birden fazla şeyin bir araya gelmesinden meydana gelmiş, birleşik (Kubbealtı, 2251a); + nispet î’si.”

→ *Kađīb; Ğuşn; Mürekkebe yay; Kuvvetu’llah; Filk*

Kuvvetu’llah قُوَّةُ اللَّهِ [*< Ar. kuvvet; allah*]: Farklı uzunluklarıyla birlikte yaklaşık 155 cm uzunluğa kadar çıkabilen Arap yayları; mecazen Yaradan’ın gücünün simgesi olarak da düşünüldüğünden yay için Allah’ın gücü, kudreti de denmiştir.

“... ondan on dört tütama dek işlerler imiş ‘Arab yay için **kuvvetu’llah** demişlerdür Resül-i ekrem şalla’llāhu te’ālā ‘aleyhi ve sellem hâzretlerinden bu **kuvvetu’llah** için sened vardır netekim āyet-i kerîmede *min kuvvetin* yay ile tefsîr buyrıldı fehm olına... [TSMK 1417, vr. 11b/19 // vr. 12a/1; Emîrî 914, vr. 8b/1-2].”

→ *Kađīb; Ğuşn; Mürekkebe yay; Mürekkebî; Filk*

Filk¹⁵⁰ فَيْلَق [*< Ar. filk*]: Yarılan ağaç budağının bir parçasından imal edilen ve klâsik kompozit yaylar kadar keskin kıvrımları olmayan baş kısımları düz bir Arap yayı.

“... **filk** dahı iki çatal yaydur egri olmaduğı hâlde doğrıya yakın ‘Arab yayları olmuş ya ‘nî başları egri degildür... [TSMK 1417, vr. 10a/5; Emîrî 914, vr. 7a/10].”

“Ve yarı bölünmüş ağacın bir nısfından düzülmüş yaya denir. Ve iki bölünen çubuğın her şikkına فَيْلَق filk itlāk olunur (Kāmūs); Ağaç budağına dahi derler ki iki yarıp iki yay edeler ki her pāresine فَيْلَق filk derler (Vankulu); Filk, A branch split into two parts, of which they make a bow, each half being called filk; also a bow made of half a branch (Johnson, 936^b).”

→ *Kađīb; Ğuşn; Mürekkebe yay; Mürekkebî; Kuvvetu’llah*

2.1.5.5. Acem Yayları

‘Acem yayı **عجم ياي** [*< Far. ‘acem; Tr. yay + ı*]: Tek parça kemik yerine parça parça eşek kemiğiyle kaplanarak sinir, tutkal ve toz eklentileriyle kompozit olarak imâl edildiği gibi farklı bilişenlerin bir arada kullanılmasıyla da yapılan küçük kabzalı ve yayvan yapılı, fazlaca uzun ve kirişi bol olup daha çok okçuluğa yeni başlayanların eğitimlerinde kullanılmaya uygun yumuşaklıkta olması dolasıyla menzil yarışlarında kullanılmaya uygun olmadığından pek kabul görmeyen Farslara ait yay çeşidi.

“... ‘**Acem yayları** kabzası gāyet küçük kendüsi gāyet yaşsı olup başı gāyet küçük noķşāndan ğayrılar bir ma’kūl eşi yok mürekkebe kemügi bir kaç pāre üzerine siğir olmuş vāķı’ā kabīh hey’et-i müstahik la’net bir yaydur başlarına qarīb olup kepāde etmekden ğayrı bir şey’e yaramaz yaylar... [TSMK 1417, vr. 8b/15; Emîrî 914, vr. 6a/18] ...Vāsītiyye hāla müsta’mel olan şol kavse derler ki ağaçdan ve boynuzdan ve siğirden ve tüzdan ve tütkalıdan terkib

¹⁵⁰KR’de *falak* (2013, s. 35).

olinmiş ola ‘*Acem yayı*’ dağı ve ol eczadan yapılır ammā çatı uzun ve bol olmağıla ba‘zı rivāyetde isti‘mālī mekrūhdur... [V. E. 823, vr. 17a/2] ... ‘*Acem yaylarının*’ dağı envā‘ı olup ‘Arabī mişāl dört nev‘den de yaparlar ancak be-her tarafı ağaç ve kemikten ve boylu ve kemiksiz yalnız ağaç ile sinjirden dağı yaparlar be-her nev‘i mu‘teber degildür menzil-i müsābakata gelmez... [T. 6891, vr. 30a/6] ... ‘*Acem yaylarının*’ kabzaları tavır-ı kavse kıyāsen küçük tarafeyni ğāyet yaşsı ve kalın başları ince hımār kemiginden cānibeyni üçer parça kemikle kemiklenmiş ve ekşerinüñ üstine sinjirlenüp kemik setr olinmiş nağşından ğayrı muħassenātı olmayup kabīh hey‘et-i müstaħak la‘net yaylardır... [T. 6891, vr. 95a/7].”

“‘Acem, ‘Arabın hilāfidır ki ‘Arab sınıfından mā-‘adā sınıf-ı insāniye denir, Türkī ve Hindī ve İrānī ve sâ‘irleri gibi (Ķāmūs); ‘Arab olmayana da derler (Vankulu).”

→ *Kemān-ı keyānī*; *Ķavs-ı kistrā*; *Ķavs-ı ‘Acemī*; *‘Acemī yayı*; *‘Atele*

Kemān-ı keyānī **کمان کیانی** [*< Far. kemān; key + ān + ī*]: Firdevsī’nin Şeh-nāmesinde yer alacak kadar önemli, zamanın ünlü kemankeşlerinden Behrām Gūr’un da kullandığı padişahlara yaraşır kalitede ve sağlamlıkta bir Acem yayı.

“... *kemān-ı keyānī* dedikleri budur ki ‘Acem’de yāhūd Behrām-gūr biñ köleye mālīk idiler ki ğāyet tır-endāz olup Firdevsī merħūm Şāh-nāme’sinde yay anmak murād eyleye *kemān-ı keyānī* ile yād eder fi‘l-*keyān* dedüğü yene yaydur... [Emirī 914, vr. 46a/8, 10; TSMK 1417, vr. 65a/3, 6].”

“*Kemān*, iki ma‘nāyadır. Evvel ma‘rūf. Yay ma‘nāsınadır (Şu‘ūrī, IV, 2950^b); Yay ki anuñ-ıla oğ atarlar (Halīmī, 343^a); *Key*, pādīşāh-ı āzam ve şehinşah manasınadır. Arabīde melikū‘l-muluk denir (Katı, 440^b); + *ān*, Farsça ve Arapça kelimelerin sonuna gelen çoğul eki (Kubbealtı, I, 136^b); + *ī*, nispet eki.”

→ ‘*Acem yayı*; *Ķavs-ı kistrā*; *Ķavs-ı ‘Acemī*; *‘Acemī yayı*; *‘Atele*

Ķavs-ı kistrā **قوس کسری** [*< Ar. kistrā; Ķavs*]: Allahın düşmanı olarak etiketlenen Nemrūt ve halefleri İrān padişahlarının tercih ettiğı Peygamberce kullanılması hoş görülmeyen Fars yayı.

“... *vecebet maħabbetī ‘alī men sa‘ā beyne‘l-‘arazeyn bi-Ķavsın ‘Arabīyyetin lā-bi-Ķavs-ı kistrā şadaĶa Resūlu‘llāhi* ma‘na-yı el-ħadīş bu ħadīş-i bā‘işü‘l-muħabbeti İmām BeyhaĶī rivāyet eder ħazret-i Cābir bin ‘Abdu‘llāh rađiyallāhu‘anhumā’dan anlar dağı ol seyyidü‘l-enbiyā ve senedü‘l-aşfiyā ‘aleyhi efdālū‘s-şalavāt ve ezkiyā’ ħazretlerinden sa‘ādetle buyurdılar ki benüm maħabbetüm ve yāhūd baña muħabbet-i sa‘ādeti vācib oldu şok kimesneye ki Ķavs-i ‘Arabīyyenüñ remy-i maşlahatı için nişān maħalline sa‘y edüp gide ve gele lākin ‘adüvvu‘llāh olan *Kistrā*’nuñ Ķavsi ki Ķavs-i Fārsiyye’dür aña iltifāt etmeye dēyü buyurdılar... [T. 6891, vr. 12b/23].”

“Fürs pādīşāhlarına mahsūs lakabdır, husrev mu‘arrebidir (Ķāmūs); Fürs meliklerinin lakabıdır (Vankulu)”

→ ‘*Acem yayı*; *Kemān-ı keyānī*; *Ķavs-ı ‘Acemī*; *‘Acemī yayı*; *‘Atele*

Ḳavs-ı ‘Acemī قوس عجمی [< Ar. ḳavs; ‘acem +; Far. + ī]: İlkın Nemrut tarafından üretildiğine inanılan, Peygamber’in lanetinden ötürü atıcılar tarafından kabul görmeyen Fars yayı.

“... Resūl-i Ekrem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemūñ medḥ buyurdukları ḳavs-ı ‘Arabī dūr ḳavs-ı ‘Acemī için la’net buyurdılar bā’iş-i la’net ihtilāf olunup ‘Acemī yayı ibtidā Nemrūd bin Ken‘ān icād étdüğinden ola yāḥūd zāt-ı ḳabīḥ niḳāyeti olmaya külliyü’l-taḳdīrim mezmūm olup ustādlar beyninde maḳbūl degıldür ehl olanlardan ḥafī degıldür... [TSMK 1417, vr. 2a/19; Emiriñ 914, vr. 2a/5].”

“Acem, ‘Arabın hilāfidır ki ‘Arab sınıfından mâ-‘adâ sınıf-ı insânîye denir, Türkî ve Hindî ve İrânî ve sâ’irleri gibi (Ḳāmūs); ‘Arab olmayana da derler (Vankulu).”

→ ‘Acem yayı; Kemān-ı keyānī; Ḳavs-ı kisrā; ‘Acemī yayı; ‘Atele

‘Acemī yayı عجمی یایی [< Ar. ‘acem; Far. + ī; Tr. yay]: İlkın Nemrut tarafından üretildiğine inanılan, Peygamber’in lanetinden ötürü atıcılar tarafından kabul görmeyen Fars yayı.

“Resūl-i Ekrem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemūñ medḥ buyurdukları ḳavs-ı ‘Arabī dūr ḳavs-ı ‘Acemī için la’net buyurdılar bā’iş-i la’net ihtilāf olunup ‘Acemī yayı ibtidā Nemrūd bin Ken‘ān icād étdüğinden ola yāḥūd zāt-ı ḳabīḥ niḳāyeti olmaya külliyü’l-taḳdīrim mezmūm olup ustādlar beyninde maḳbūl degıldür ehl olanlardan ḥafī degıldür... [TSMK 1417, vr. 2b/1; Emiriñ 914, vr. 2a/5].”

→ ‘Acem yayı; Kemān-ı keyānī; Ḳavs-ı kisrā; Ḳavs-ı ‘Acemī; ‘Atele

‘Atele عتله [< Ar. ‘atelet]: Farslara özgü, sert darp gücü yüksek yay.

“... ‘atele ‘Acem yayıdır... [TSMK 1417, vr. 9b/16; Emiriñ 914, vr. 7a/5].”

“Acem yayıdır (LL, 728^a); ‘Atelet عتلة, ve ‘acem yayına denir; cem‘i عتلٌ ‘atell’dir hâ’sız (Ḳāmūs); Fārisî olan yaylardır, ya’nî ‘Acem yaylarıdır (Vankulu); A stout Persian archery bow (Lexicon, 1284^a).”

→ ‘Acem yayı; Kemān-ı keyānī; Ḳavs-ı kisrā; Ḳavs-ı ‘Acemī; ‘Acemī yayı

2.1.5.6. Yörelere ve Şahıslara Özgü Yaylar

Hicāz yayı حجاز یایی [< Ar. ḥicāz; Tr. yay + ı]: Tek parça hâlinde bir ağaç budağından yapılan basit yapılı olanıyla birlikte keçiboynuzu ve sinir eklentisiyle kompozit özelliğe sahip, şeklen uçları düz ve kabza çıkıntısı olmayan yaklaşık 75 cm uzunluğunda Hicaz bölgesine özgü, bir Arap yayı.

“... ‘Arab yayları beyān olunur dört nev‘dür biri ḳaḏıbdür kim yek-pāre neb‘ ve şevḫat ağacından olur biri daḥı gūşn ol daḥı ağaclaruñ budağından olur o

da yek-pāredür zıkr olınan yaylar[1] hemān doğru ağaç kurup çile kuvvetiyle egridür[ler] ve *biri* dağı ol ağaçların tarafından olup ol dağı eklenür tutkal ve siñir ile olandur bunlara **hicāz yayları** demek ile ma‘rūfdur hem buñın siñirleri kemügi yokdur... [TSMK 1417, vr. 11b/5; Emiri 914, vr. 8a/12] ... ‘Arabların yayı kim anı neb‘ ağacından düzerler ve şevhať dedükleri ağacıla ve ekşer oldur kim ol yay üç [k]arış ve bir barmağ olur ve yayı yörük ‘Arabları çok dutarlar ve şehir ‘ve şehir ol yayun arkasına siñir ururlar ve gāh olur kim içine keçi boynuzını ururlar ve bu yaya siñir ve boynuz uralar **Hicāz ehline** maşhūşdur ve anlar anuñıla çok atağan olurlar ve yayun başı egri olmaz ve kabzası olmaz... [R. 1932, vr. 18b/1].”

“Ceziretu’l-‘Arab’da Mekke ve Medine ve Tā’if ve mihlāflarından ya’nī nāhiye ve kazālarından ‘ibāret olan ülkenin ismidir (Kāmūs); Bir niçe şehirlerin adıdır. **حجاز** Hicāz dediler Necd ile Ğavr beynin hāciz olduğu içindir ki Necd ve Ğavr iki vilāyetin ismidir (Vankulu); Mecca, Madina, and the adjacent territory, Arabia Petreea (Johnson, 467; Steingass, 411^b-412^a).”

→ *Ķavs-i hicāzī; Hicāzī; Vāsitiyye; Vāsit; Mutevassite; Munfaşıla*

Ķavs-ı hicāzī **فقوس حجازی** [< Ar. *ķavs; hicāz; Far. + ī*]: Hicāz yöresine özgü olup kendi içinde basit yapılı tek bir tür ağaçtan yapılanı ile sinir ve keçi boynuzu eklentili kompozit türü de olan bir Arap yayı.

“... ve **ķavs-ı Hicāzī** dağı iki kısım olup bir kısmı yalnız bir ağaç budağından yonilup kiriş ile atılır bir kısmı dağı buña beñzer lākin arkasını siñirleyüp içine keçi boynuzu yapışdırırlar... [V. E. 823, vr. 16b/13].”

→ *Hicāz yayı; Hicāzī; Vāsitiyye; Vāsit; Mutevassite; Munfaşıla*

Hicāzī **حجازی** [< Ar. *hicāz; Far. + ī*]: Hicāz yöresine özgü olup kendi için çeşitleri de olan Arap yayı.

“...şiķāt-ı ruvātdan şā’ir Bākī *Fezā’il-i Cihād* nām kitābında Bedā’ü’l-Esrār şāhibinden nakl eylediği üzere ķavs-ı ‘Arabī ’nün çok nev’i olup kimi **Hicāzī** ve kimi Vāsitiyye ve kimi ğayrıdur cümlesine ķavs-ı ‘Arabī dērler... [V. E. 823, vr. 16b/9] ... ķavs-ı ‘Arabī ’nün çok nev’i olup **Hicāzī** Vāsitiyye ve ğayrı cümlesine ‘Arabī dērler... [T. 6891, vr. 30a/5].”

→ *Hicāz yayı; Ķavs-ı hicāzī; Vāsitiyye; Vāsit; Mutevassite; Munfaşıla*

Vāsitiyye¹⁵¹ **وَاسِطِيَّة** [< Ar. *vāsitiyy*]: Ağaç, boynuz, sinir ve tutkal karışımıyla imal edilip özellikleriyle Hicaz ve Fars tipi yaylarının arasında sınıflandırılan Vāsit bölgesine özgü Arap yayı çeşitlerinden biri.

“... ve ba’zı kademā-yı ‘Arabun yayından oldur kim aña **Vāsitiyye** dērler ve ol yay boynuzdan ve ağaçdan ve siñirden yelimden mürekkeb olur ve aña **Vāsitiyye** dedüklerinün sebebi oldur kim vāsit ve vesat ortaya dērler ve yay dağı Hicāz yayıla Furs yayının ortalığı olduğu çün aña **Vāsitiyye** dediler ya’nī bu yay ne Hicāz yayı ve ne Furs yayıdır... [R. 1932, vr. 18b/3-5] ...

¹⁵¹Telhis’de *Vāsiti* (2010, s. 246).

Vāsitiyye hālā müsta‘mel şol kavse dërler ki ağaçdan ve boynuz ve şinjirden ve tūzdan ve tūtqaldan terkīb olunmuş ola... [V. E. 823, vr. 16b/17] ... kavş-ı ‘Arabī ’nūñ çok nev‘i olup Hicāzī *Vāsitiyye* ve ğayrı cümlesine ‘Arabī dërler... [T. 6891, vr. 30a/5].”

“*Vāsīt*’a mensüb olan kimse (Kāmūs); ‘Irāk ülkesinde bir belde adıdır. Haccāc-ı Şekafî emir-i ‘Irāk iken belde-i mezbüreyi iki sene zarfında binā’ ve Kūfe ile Başra beyninde vāki’ olmakla *Vāsīt* ile müsemmə eyledi (Kāmūs).”

→ *Hicāz yayı; Kavş-ı hicāzī; Hicāzī; Vāsīt; Mutevassīte; Munfaşıla*

*Vāsīt*¹⁵² واسط [*Ar. vāsīt*]: Basra ile Kūfe şehirleri arasında kalan *Vāsīt* adlı şehre özgü, kompozit özellikleri haiz bir Arap yayı.

“... mütekkaddiminden sekiz yüz tārīhine gelince éyü yaylar Şām-ı şerīfe qarīb *Vāsīt* nām-ı maħalde işlenüp ‘Arab ğāyet medħ etmişlerdür... [TSMK 1417, vr. 4a/15; Emirī 914, vr. 3a/16] ... ‘Arab yayları beyān olunur *dört* nev‘dür ... *dördüncüsü* ağaç ve kemük ve tūtkal ve şinjirdür ki hālīyā zemānemizde isti‘māl olunur yaydur *Vāsīt* ki zikr-i sebķ eyleyüp Şām-ı şerīfe qarīb yay işlenürdi... [TSMK 1417, vr. 11b/7; Emirī 914, vr. 8a/14].”

“Irāk ülkesinde bir belde adıdır. Haccāc-ı Şekafî emir-i ‘Irāk iken belde-i mezbüreyi iki sene zarfında binā’ ve Kūfe ile Başra beyninde vāki’ olmakla *Vāsīt* ile müsemmə eyledi ve ona واسط القصب *Vāsītu’l-Kaşab* dahi derler (Kāmūs); Bir şehrin addır, ona قَصْرٌ *Kaşr* dahi derler, şol قَصْرٌ *Kaşr*’dan ötürü ki Haccāc Başra ile Kūfe beyninde binā etmiştir (Vankulu).”

→ *Hicāz yayı; Kavş-ı hicāzī; Hicāzī; Vāsitiyye; Mutevassīte; Munfaşıla*

Mutevassīte متوسيطه [*Ar. vāsīt ?*]: Özellikleri itibarıyla Hicāz ve Arap yayları arasında kalan yay çeşidi.¹⁵³

“... ve kavş-ı ‘Arabiyyenün bir nev‘i dahı oldur ki ağaçdan ve boynuzdan şinjirden tozdan terkīb olunmuş ola ekşer memālikde isti‘māl olunan yay budur ki *Vāsitiyye* dërler anuñ için Hicāz yayıyla ‘Acem yayı ortasında bir nesne der-ħaķķ-ı edā *Mutevassīte*dir ğalāt édüp *Vāsitiyye* denilmişdür yoħsa *Vāsīte* dedikleri şehre mensüb degildür zīrā ol şehrden muķaddem bu yay böyle tesmiye olunurdi... [S. 4427, vr. 14a/9].”

→ *Hicāz yayı; Kavş-ı hicāzī; Hicāzī; Vāsitiyye; Vāsīt; Munfaşıla*

Munfaşıla مَنْفَصِلَه [*Ar. munfaşil*]: Ağaç, boynuz, sinir ve tūtkal kullanılarak üretilse de Hicāz ve Fars tipi yaylardan farklı özelliklere de sahip olan Arap yaylarının çeşitlerinden biri.

¹⁵²Uçar, Emirī 914 nüshasını esas alarak hazırladığı *KR* yayımında terimi vr. 3a/16’da *ve usta* (2013, s. 30); vr. 8a/14’te *vasat* (2013, s. 36) olarak değerlendirek yanılmıştır. Ayrıca yayımının gramatikal dizin kısmında ‘orta, bir şeyin ortası’ anlamlarını verdiği *vasat* maddesinde vr. 8a/14’teki okuyuşuna yer vermemiştir.

¹⁵³Burada ana başvuru kaynağımız olan yazmalar arasında yayın adlandırılması hususunda bir zıtlık söz konusu. Bu yay çeşidine *Vāsitiyye* / *Vāsīt* gibi adların verildiği daha 16. yüzyıl yazmalarından Revan 1932’den tanıklanıyor. Daha sonra yazılanlarda bu tâbirin *galat* kabul edilmesi kronolojik bir sıkıntı doğuruyor. Şimdilik hangi kaynak haklıydı diye hüküm vermek yerine en azında başka bir adla da anıldığını göstermek için ayrı bir madde başıyla değerlendirmekle yetiniyoruz.

“... ve ba‘zı kademâ-yı ‘Arabun yayından oldur kim aña Vâsiṭiyye dërler ve ol yay boynuzdan ve ağacdan ve siñirden yelimden mürekkeb olur ve aña Vâsiṭiyye dedüklerinüñ sebebi oldur kim vâsiṭ ve vesat ortaya dërler ve bu yay dañı Hicâz yayıla Furs yayınuñ ortalığı olduğı çün aña Vâsiṭiyye didiler ya‘ni bu yay ne Hicâz yayı ve ne Furs yayıdır ve ‘Arab[lar] bu yaya **Munfaşıla** dërler... [R. 1932, vr. 18b/8].”

“Bitişik olmayan, ayrılmış, ayrı (Kubbealtı, II, 2169^b); Dissected; separated, disjoined, distinct, cut off (Steingass, 1331^b).”

→ *Hicâz yayı; Kavı-ı hicâzî; Hicâzî; Vâsiṭiyye; Vâsiṭ; Mutevassıte*

Şâm yayı **شَام يَابِي** [*< Ar. şām; Tr. yay + ı*]: Şam bölgesine özgü, geniş ve çekişi kolay yumuşak yay.

“... muheyyâ eylegil yaylardan **Şâm yayını** kim gëñ ola ve ustâd-ı kâmil işi ola... [R. 1932, vr. 18a/8].”

Mısr yayı **مصر ياي** [*< Ar. misr; Tr. yay + ı*]: Genel özellikleri itibarıyla Arap yaylarına benzeyen, Mısır eyâletinin Kâhire şehrine özgü yaylar.

“... **Mısr yayları**ñ dañı kabzası ‘Arabîye qarîbdür [TSMK 1417, vr. 4a/12; Emiri 914, vr. 3a/13] ... **Mısr yayları** dañı ‘Arabî ta‘birine sezâdur... [TSMK 1417, 4b/5; Emiri 914, vr. 3b/1].”

“Misr, şehr-i ma‘rûfun ismidir ki **أُمُّ الدُّنْيَا ummu‘d-dunyâ** ile mükennâdır, **تَمَصُّرُ temaşşur** ve **تَمَدُّنُ temeddunu** için tesmiye olunmuştur yâhûd bânisi olan Mısr b. Nüh ya‘ni Mısr b. Hâm b. Nüh ‘aleyhi’s-selâm ismiyle müsemmâdır. Şarih der ki eşheri Mısr b. Beyşar b. Hâm ile müsemmâdır ki Kıbtâ‘ifesinin nisbet olundukları Kıbtîm nâm kimsenin pederidir. Ve selefte Mısr, şehrin ismidir ki hâlen Eski Mısr dedikleri harâbedir, hâliyen vilâyetin ismi olup şehrinin ismi Kâhire‘dir (Kâmüs).”

Horâsân [yayı] **حُرَّاسَانَ** [*< Far. hūrāsān*]: Horasan bölgesine özgü olup baş kısımları serçe parmağı uzunluğunda çıkıntılı, orta kısmı, baş kısımlarının altında biri ölçüsünde olup, orta kısmın yukarı tarafının kalınlığı atıcının bileğine uygun, aşağı kısmıysa pazısına uygun kalınlıkta olduğu için orta kısmı, yukarıdan aşağı tedricen kalınlaşan yay çeşidi.

“... **Horâsân** halkınuñ mezhebi oldur kim yay başlu gerek ve başı bağıruñ altı kısımda biri ola ve yoķaru dutılan başı sırça barmağ deñlü uzınırak gerek ve yoķaruğı bağı atan kişinüñ bileği deñlü gerek ve aşığa bağı atıcınun bázüsü deñlü gerek... [R. 1932, vr. 18b/8].”

“Evvel, cânib-i maşrıka derler; Şânî, vilâyet-i ‘Irâk u Fârs‘ın cânib-i şarkîsinde vâki‘ bir ‘azîm memleket ve mu‘azzam şehirdir. Bî-hadd u bî‘aded kura ve kaşabâti müştamil, ma‘mûr ve âbâdân vilâyettir. Sebeb-i tesmiyesi iki vechledir. Bir vechi, cânib-i şarkta olduğı vech. Şânî, iklim-i râbi‘de olduğı. İklim-i râbi‘ ise şemse mensûbdur. Ol takrîble **حُرَّاسَا** hūrāsâ dediler. Mürur-ı eyyâmla vâv‘ını hâzîf edip âhirine nün ilhâk edip “horâsân” ettiler (Şu‘urî, II, 1678^b).”

Gelibolı yayı **كَلِيْبُولِي ياي** [*< Yun. kalliúpolis; Tr. yay + ı*]: Gelibolu‘ya özgü kaliteli ağaçtan yapılan yay çeşidi.

“... *Gelibolu yayları* éyüdüdür éyü kereste qorlar eger anlarda atıcı olsa İstānbül’a gālebe éderlerdi... [TSMK 1417, vr. 8a/16; Emiri 914, vr. 6a/5].”

“Çanakkale vilayetindeki şehir ve limanın adı < Yun. Kalliúpolis (kalli) ‘güzel’ ve (polis) ‘şehir’ (TETTL, III, 184).”

Çeğa yayı **چغه ياي** [< ?; Tr. *yay + ı*]: Gelibolu’daki Çeğa Köyü’nün özgül ağırlığı fazla olan ağaçlarından yapıldığı için atıcıyı zorlayan bir kullanımı olsa da oklukla beraber taşınmasında sorun olmayan yay çeşidi.

“... yayda ağaç insānuñ kemügi maqāmında olup kemükli yigit maqbül olduğu gibi yay dañı ağaçlıca gerekdür ammā *Çeğa yayları* gibi çok olmaya mu’tādlarından ziyādece ola... [TSMK 1417, vr. 5b/7; Emiri 914, vr. 4a/10] ... *Çeğa yayları* üslūbları kem degüldür ancak ağacı ziyādece koyup atıcıya el vèrmez gedeleç taşıyanlara yine kem degüldür... [TSMK 1417, vr. 8b/3; Emiri 914, vr. 6a/9].”

‘Antāb yayı **عنتاب ياي** [< Ar. ‘*ayntāb*’; Tr. *yay + ı*]: Antep yöresinde yapılan ve şeklen Mısır yaylarına benzeyen yay çeşidi.

“... ‘*Antāb yayları* bayağı Mısır’a qarībdür gāyet lañif toz éderler ol diyārda atıcı olsa bayağı éyü yay yaparlardı oqın atup görilmişdür Bağdād gibi yay tahtında ancak bir yaycı vardır kem degüldür ‘*Antāb* qarār olur... [TSMK 1417, vr. 8a/18; Emiri 914, vr. 6a/6].”

“Gaziantep şehrinin eski adı < Ar. ‘*Ayntāb* < Erm. Antap’ (TETTL, I, 405).”

Edirne yayı **ادرنه ياي** [< Yun. *adrianúpolis*; Tr. *yay + ı*]: Fatih ve oğlu II. Bayezit zamanında ünü Arap, Acem ve Hint coğrafyasına kadar yayılmış, Edirneli Sinan Usta’nın imâl ettiği son derece kaliteli, sağlam ve uzun ömürlü yaylar.

“... Edirne’de bir ulu ustād var idi ol dañı bunlar gibi merhūm Sultān Mehmed zemānından qalmışdı anuñ adına Usta Sinān dèrler idi bunuñ ocağı be-gāyet gürbüz ocağı idi şākirdlerinden çok ustādlar qopmuşlardır rūhları şād olsun cümle ustād ve cümle ehl-i imān ile bile ol Usta Sinān’dur kim ‘Arab ve ‘Acem ve Hind’de *Edirne yayı* dèyü anılırdı ol ustāduñ ve anuñ şākirdlerinüñ iştihāridur söylenir tā bu āna deñlü ol Ustād Sinān’uñ yayları şöyle vaşf olunurdi kim anuñ yaylarınınuñ siñiri nece kemük eskidüp siñiri bir birinden sökülmezdi... [İÜ. 6923 vr. 10a/4].”

“Edrene/Edrine/Edirne, ‘Trakya’daki bir şehir’ < Yun. *Adrianúpolis*, şehri tekrar imar eden Roma İmparatoru Adiran/Hadrian’ına adına (117-138) (TETTL, II, 547).”

İstānbül yayı¹⁵⁴ **استانبول ياي** [< Yun. *stin polis*; Tr. *yay + ı*]: İstanbul yaycılarınca imâl edilen ve Edirne yayıyla yarışacak denli kaliteli olup menzil atışlarında kullanılan yay.

“... bu faqīrūñ şehrimiz Edirne olup ve mevlüdimüz olduğu ecilden da’ima ol cānibūñ niyyetin eyleyüp bu şimdiki hālede hicretimiz bu

¹⁵⁴İBB. 0.122 vr. 11a/17’de *İslāmbol*.

Ḳonstantınıyye'dür ve lâkin Edirne'nün nisbetin eyleyüp Ḳonstantınıyye ustâdlarıyla *Edirne yayı*nun nisbetin Ḳurup meşâḳa eylerdik ve hem tâ evvelden bu iki şehir ustâdları yanında bu ma'na vardur Edirneliler bunlara nesne demezler ve illâ bunlar ḳavlen ve fi'len izhâr ederler ve dahı bize dër[ler]di kim şu begenmedügimiz *İstânbül yayı* ile cümle menziller anuḳla atılmışdur *Edirne yayı* ile atılmamışdur dërlerdi... [İÜ. 6923 vr. 11a/11-12].”

Tatar yayı **تاتار ياي** [< Moğ. *tatar*; Tr. *yay* + *ı*]: Kompozit özellikleri haiz, 143 ila 176 cm arası değişken uzunluklarda olabilen, kabzası küçük, salları ve başları tersine doğru kıvrık, klasik bir Orta Asya tipi yaydır. Asıl kullanım alanı, yüksek darp gücüyle beraber seri atış imkânı da sağladığı için harp sahası olduğundan menzil atışlarında kullanılırsa yaklaşık 200-300 m. gibi menzil atışları için oldukça kısa mesafelere ancak atış yapabilen bir yaydır.

“... *Tatar yayları* beyân olunur *Tatar yayları* dahı ‘Arab yayları gibi mürekkeb olur on üç tutam[dan] on altıya dek olur kabzası gâyet küçük olup şalı kabza ardından devr eyleyüp başları dahı ardına bir ğarîb yaydur çabukrek yay olup ‘Arabî degil ‘Acemî hiç degil bir türfe yaydur karşıya yine kem degildür menzile atılsa üç dört yüz geze ancak hüküm eder ‘asrımızda yaycı başı ‘Ömer bu yayları éyü işleyüp Tatar tâ’ ifesi katlarında maḳbûldür... [TSMK 1417, vr. 8b/5-6; Emiri 914, vr. 6a/10].”

“Tatar, Moğol hanedanı tarafından yönetilen Kıpçak Türklerine verilen ad (Nişanyan, 834^a); Ve bir vilâyettir ki onda müşk hâşıl olur. Ve tâ’ ife-i Türkân’a mensüb müşk-i Tatârî. Ve Tatârî ve Tatarî denilen nesne ol vilâyete mensüb demek olur yâ-yı nisbetle (Şu’ürî, II, 1178^b-1179^a); Tatar, özel isim (Lessing, 938^a).”

→ *Tatârî*

Tatârî **تتاری** [< Moğ. *tatar*; Far. + *î*]: Kıpçak (?) Türklerine özgü kırılenerek atışa hazır hâle getirildiğinde, kabzası dışa doğru çıkkın, yanlarıysa içe doğru olan yay çeşidi.

“... ve eger eyle kırıleyeler kim kabzası yoḳaru ḳalkmış bigi görine ve bağırları aşığaya inmiş ola ol kırılemege *Tatârî* dërler... [R. 1932, vr. 52b/13].”

“Tatar, Moğol hanedanı tarafından yönetilen Kıpçak Türklerine verilen ad (Nişanyan, 834^a); Ve bir vilâyettir ki onda müşk hâşıl olur. Ve tâ’ ife-i Türkân’a mensüb müşk-i Tatârî. Ve Tatârî ve Tatarî denilen nesne ol vilâyete mensüb demek olur yâ-yı nisbetle (Şu’ürî, II, 1178^b-1179^a); Tatar, özel isim (Lessing, 938^a).”

→ *Tatar yayı*

Özbek yayı **اوزبك ياي** [< Tr *öz beg*; *yay*]: Özbeklere hâs, yaklaşık 155-175 cm arası değişken uzunluklarda olan genel özellikleri itibarıyla Acem ve Tatar yayları arasında kalan kompozit özellikleri haiz yay.

“... *Özbek yayları* dahı on dört tutamdan on altıya dek gördüm ‘Acem ile Tatar yayları ortası bu dahı mürekkebdür ḳarîb kem degildür... [TSMK 1417, vr. 8b/13; Emiri 914, vr. 6a/16].”

“Öz bey başına, buyruk. Oğuznamelere göre Özbekler Oğuz Kağan’ın egemenliğine boyun eğmeyi reddederek ‘kendi kendilerinin beyi’ olmayı seçen Türk topluluklarıydı. 16. yy başında Özbek aşiretleri Semerkand havzasını istila ederek Çağatay/Timur devletlerine son verdiler (Nişanyan-a, 474^b).”

Işfahānī **اصفهانى** [< Far. *isbāhān* + *ī*]: 110 -120 cm değişken uzunluklarda, parçalı da olsa kaliteli kemik eklentileriyle sınırlı kompozit özellikleri haiz, Üstat Muhiddin yaylarına benzer yapılı ve küçük kabzalı kullanışlı İsfahan bölgesine özgü yay çeşidi.

“... **Işfahānī** on tutam on bir tutam yay gördüm her şey’i éyü kemügi bir kaç päre siñir şarılımış gökçek şüret Muhyi’ d-dīn başları karamı laṭīf ve okı güzel atar yay olup ancak kabzası küçük ve kabīhdür kabzası daḥı Muhyi’ d-dīn tarzı olsa éyü yay dēnürdi mālik olup tecrube eyledüm... [TSMK 1417, vr. 9a/1; Emiri 914, vr. 6a/21].”

“Irak-ı Acem’de bir şehr-i meşhûrdur (Kati, 383^a); İspāhān (now Isfāhān), That part of Persia where the troops were generally quartered (Steingass, 48^a).”

Türk [yayı] **ترك** [< Tr. *Türk*]: Baş kısımları uzun, orta kısmı kısa; kabza kısmı kalın ve kısaca olup çok yassı olmayıp seri ok atmaya uygun Ortaasya Türk tipi yay çeşidi.

“... **Türk**ün ve Fursun ve ‘Irāk ehlinün mezhebi oldur kim bir nice kim yayun başları uzun ola ve bağı kışa ola ve kabzadın yaña yoğunrak ola ve yay inen yaşsı olmaya okı süregen olur ve ol yay kim ince ola bağı arkası üzerine yatmış bigi görine ve kabzası kışarak ola ol daḥı okı süregen olur... [R. 1932, vr. 18b/13].”

Çerkes kavısı **چركس قوسى** [< Etno. *çerkes*; Ar. *qavs*; Tr. + *ı*]: İmâlinde öküz siniri kullanılan ve yine kendine özel temrenli okları da olan Çerkeslere özgü kompozit yay.

“... ve yaya urılan siñir öküzün bileğin yoḡaru tarafından diz kapağı dēnilen maḥalle kadar olan bir qarışdan ziyādece siñiridür ... ve öküz siñiri tır-keş ve **çerkes** ve tatar **kavslarine** kullanılır be-her bilādda olan ḥayvān-ı mezkūr siñir-i mezbūrından isti’ māl olunur ancak Āsitāne-yi ‘aliyye... civārında vakı’ çiftliklerde olan ineklerin siñirleri cümle bilāda fāyıkdur dēmişler... [T. 6891, vr. 97a/22].”

“**Çerkes**, Sarkis adından bozulmuş olduğuna ilişkin söylentinin aslı anlaşılmadı. Roma imparatorluğu çağında Strabon ve Plinius Kerketai (Kerketler) adlı Kafkas kavminden söz ederler. ‘Çerkes’ kavim adı muhtemelen bu isimde evrilmiştir (Nişanyan-a, 140^b).”

Bağdādī **بغدادى** [< Far. *bāğ dād* + *ī*]: Bağdat yöresine özgü kırılenerek atışa hazır hâle getirildiğinde, şeklen yarım daire gibi olan kabzası içe doğru meyilli yay.

“... ve eger kırıledüklerinden kırış ile yayun içi nişf-ı dā’ire bigi ola aña **Bağdādī** dērler ve anda kabza aşığa éner kabzaya yakın yerleri hep aşığa māyil olmuş ola ve tūrmış bigi görine başına yakın yerleri... [R. 1932, vr. 52b/9].”

“Bağdād, Irak’ta bir kent < Orta Farsça *bāğ dād* tanrı verdi veya tanrının verdiği + nispet *ī*’si (Nişanyan, 69^a).”

Muḥabber¹⁵⁵ **مُحَبَّر** [< Ar. *muḥabber*]: *Bağdādī* ve *Tatārī* yay çeşitlerinin arasında kalan orantılı ölçülerde kırılenmiş yay çeşidi.

“... ve bu iki dedüğümüz [*Bağdādī* ve *Tatārī*] *ṭarīḳinūḡ* arasında ola ya‘nī ne nıṣf-ı dā‘ire bigi görine ve ne daḡı bağı egilmiş ve kabzası kalkmış bigi ola aḡa **Muḥabber** dēler... [R. 1932, vr. 52b/15].”

“Ve güzel ve mevzūn yonulmuş oka denir (Kāmūs).”

Muḡyi‘d-dīn yayı **مى الدين ياي** [< Ar. *muḡyi‘d-dīn*; Tr. *yay + ı*]: 15. yy‘da yaşadığı düşünölen, yaklaşık 100-135 cm arası değişken uzunluklarda farklı amaçlar için kullanılan yayları imāl eden, kendi zamanın en ünlü ustalarından Muhiddīn‘e ait yay çeşidi.

“... sekiz yüz tārīhinden sonra Mışır‘da ēyü yay işleyen *Ustād Muḡyi‘d-dīn* olup Mışır‘ı Sulṭān Selīm alduğda İstānbūl‘a gelüp ol daḡı tokuz tūtamdan on ikiye varınca işleyüp tokuz yüz tārīhine gelince işleyüp ‘aşırımızda bulunur yaydur ammā fevkīnde kimesne yoğdur bu fennūḡ Cem-şīd‘i imiş... **Muḡyi‘d-dīn yayları** başını üç barmakdan ilerüsin görmedük merḡūm **Muḡyi‘d-dīn yayları** atluya daḡı ēyüdü... [TSMK 1417, 4b/7 // vr. 5a/1-3; Emirī 914, vr. 3b/3, 14-15] ... **Muḡyi‘d-dīn** tokuz yüz tārīhine kadar āsitāne‘de işlemiş bu fennde raddesine vāşıl olmuş kavşī yoğdur ṭavr-ı ma‘rūf üzere tokuz tūtamdan on iki tūtama kadar işlemiş faқаṭ başları Süleymān‘dan kışadur... [T.6891, vr. 94b/20].”

“Usta Muhiddīn, Türk yaycı ustalarının en ünlülerinden biridir. 800 (1397-1398) tarihinden sonra Mışır‘da yay yapmaya başlamış, Yavuz‘un Mışır‘ı fethinden sonra İstanbul‘a gelmiş ve 900 (1494-1495) tarihine kadar burada çalışmıştır. Bu ifade hayli karanlıktır. Ustanın yüzyıl çalışamayacağı bir yana, Mışır 900 tarihinden çok sonra, 923 (1517)‘de fetholunmuştur. Usta Muhiddīn‘ ait elimizde 917-1015 (1511-1607) tarihlerini taşıyan 8 yay bulunmaktadır. Buna göre ustanın 16. yüzyılda ve yine yüzyılı aşkın bir süre yaşamış olması gerekiyor. Yayların nakışları sonraki devirlerde, bazen birkaç kere yenilenmiştir. Bu arada tarihleri ile de oynanmış olduğu anlaşılıyor. Abdullah Efendi, Muhiddīn‘in 9 tutam (100.8 cm) ile 12 tutam (134.4 cm) arası boylarda yaylar yaptığını yazmaktadır. Elimizdeki yaylar ise 9 tutam 2 parmak (107 cm) ve 11 tutam (123 cm) arası boylardandır. İkişi sağrılı pūta, diğerleri tımarlı menzil yaylarıdır. Malzeme ve işçilik üstün kalitededir. Yayları arasındaki biçim ve işçilik benzerlikleri bakımından bu ustanın, Usta Bayezid ile aynı devirde, yani 15. yüzyıl ikinci yarısında yaşadığını tahmin ediyoruz (Yücel, 384).”

Bāyezīd yayı **بايزيد ياي** [< Ar. *ebū yezīd*; Tr. *yay + ı*]: Yaklaşık 135-145 cm arası uzunluğunda kabzası uzun ve kalın, salları geniş kasanları devşirmeli, baş kısımları çıkıkça olup savaşlarda kullanılmaya uygun kendi zamanının en ünlü ustalarından Bayezid‘e ait yay çeşidi.

¹⁵⁵Sözlük anlamı *orantılı ölçüye sahip ok* iken kısımları arasında orantı olmayan yay çeşitlerine nazaran orantılı ölçülere yani imālinde kullanılan malzemeleri birbirlerine göre orantılı, denk olan yay çeşidi için de kullanılır olmuştur ya da tek tip, kısımları arasında fark olmadan üretilen orantılı okların atışında kullanılan *yay çeşidi* olarak özellikle tercih edileni olduğu için bu adla anılmış olabilir.

“... Ustād Bāyezīd ki Sultān Bāyezīd merhūm[1] pür-dem etmek ile ol yaylara halk-ı Sultān Bāyezīd derler merhūm Ustād *Bāyezīd’üñ yayları* on iki tutam on üçe dek ve on tutamdan on ikiye dek görülmüştür yayları ‘asrımıza yetişüp Rūm ustādlarınun bu dahı şan’atında pehlivāndur kabzası tülrek ve yoğun yaşırek olup ‘Arabī yaylara gāyet yakın hemān ‘Arabīdür kabzadan dūrek olup şalları yassı ve kaşanları devşirmeli başı dört barmağa dek tavılce metīn ve müstahkem dūrüst gāzā yaycısıdur Muḥyi’d-dīn ile kabzada birbirlerine muvāfık olup Muḥyi’d-dīn yayları başını üç barmağdan ilerüsin göremedük... [TSMK 1417, vr. 4b/14; Emirî 914, vr. 3b/8] ...Ustā *Beyāzīd’*ında [yay] başları uzundur ve bu *Beyāzīd yaylarına* Sultān Beyāzīd merhūmunğdur derler hilāfdur faķať Sultān Beyāzīd merhūm Ustā Beyāzīd’a i’ māl etdirmekle zātlarına ‘azv olunmuş... [T.6891, vr. 94b/23].”

“Bāyezīd < Ar. ebū yezīd “Yezid babası”. 9. yy’da yaşadığı rivayet edilen Horasanlı mutasavvıf Eba Yezid b. İsa el-Bistami’nin adının kısa biçimidir. Sekr ve fenā (=nirvana) kavramlarını düşüncesinin merkezine yerleştiren Bayezid, sonraki asırlarda pek çok menkıbeye konu olmuştur. İki Osmanlı padişahı ile I. Mehmet ve II. Murat devrinde hüküm sürmüş bir vezir bu adı taşılar (Nişanyan-a, 104^b); Son derece kaliteli, tarihi belli en eski örnekler olanı Bayezid yayları, biçimi ve ölçüsü bakımından daha sonraki yaylardan farklıdır. Gerek kollarının uzun ve kalın, gerek başlarının iri ve arkaya kıvrık oluşu, daha çok Sasanî, Orta Asya ve Moğol yaylarını hatırlatmaktadır. Bu yayların kitabelerinde ‘Amel-i Sultan Bayezid’ yazması, bunların II. Bayezid’in kendisince imal edildiğini düşündürse de, hem isim benzerliği hem de gerçekten Sultan II. Bayezid’in şehzadeligi sırasında Manisa’da valiyken Bayezid adlı bir yaycı ustasıyla tanışıp kendisinden okçuluğu öğrenmesinden kaynaklanmaktadır. Yoksa II. Bayezid’in bu denli üstün kaliteli yayları kendisinin yapmış olması için çok uzun yıllar meslekte çalışıyor olması gerekirdi. 15. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı tahmin edilen Ustād Bayezid yapımı yaylardır (Yücel, 369-371).”

Süleymān [yayı] **سليمان** [< Ar. *suleyman*]: Devrinin ünlü yaycı üstalarından Süleyman’ın imāl ettiği kabza kısmı söğüt ve kamış yaprağı kaplı, salları kalın ve yassı, kasanlarından gez kertiklerine doğru inceliş baş kısmı 12 cm kadar olan yay çeşidi.

“...ve ustād işi ā’lā dēnmege şāyān olan kavşın kavşını ya’nī kabzasının cānibeyni kamış ve söğüt varaķı ta’bīri ki kabza tarafları vāsi’oldıkça ya’nī şalları yaşı ve kalınca olup gitdikce kaşanlardan devşirerek tunc yerleri ince ve başları dörder parmak olur *Süleymān* bu endāma ziyāde ri’āyet etmiş faķať boyda eslāfa muḥālifdğr sābıķı’z-zıķr zemāne boyuna münāsibdür... [T.6891, vr. 94b/18].”

Māsihiyyāt **ماسخيات** [< Ar. *māsihiyyāt*]: Yemen diyarından Ezd kabilesine mensup bir yay ustası olan Māsihat’ın imālî olduklarından onun adına nisbetle anılan yaylar.

“... bir nev’ yay için *Māsihiyyāt*’e nisbet etmişler ki Erūgān (?) nām maḥalde *Māsih* nām bir ustād olup ēyü ‘Arabī işleyüp meşhūr olmaķ ile yayları kendüye nisbet olunup *Māsihiyyāt* derler imiş... [TSMK 1417, vr. 10b/5; Emirî 914, vr. 7b/4].”

“Yaylara denir. Fi’l-asl ماسخية *Māsihat* nām yaycının yaptığı yaylara itlāk olunup ba’dehū a’lā yaylarda dahi isti’ māl olundu. Hattā mutlak yaycıya da ماسخية *māsihiyy* dediler. Ve o, Ezd kabilesinden bir ustād yaycı idi (Kāmūs); Şol yaylara derler ki ماسخية *Māsihat* nām

yaycıya mensûbdur ki Ezd kabîlesinden ma‘rûf yaycıdır (Vankulu); Good bows (named from the maker) (Johnson, 1080^a).”

2.2. YAYIN BÖLÜMLERİ

Baş **باش** [< Tr. *baş*]: Yayın her iki tarafının uç kısımları.

“... yayın yoğarusına ya'nī bizler aña **baş** dèriz... [TSMK 1417, vr. 10b/8; Emiri 914, vr. 7b/6] ... yayuñ be-her maħallinüñ 'inde'l-'Arab ve'r-Rūm isimleri beyān olunur *yayuñ başlarına* 'Arab kısım-ı a'lā ve beyt-i a'lā dèrler bizüm ayak ta'bīr ètdiğimiz *alt başına* 'Arab kısım-ı esfel beyt-i esfel ta'bīr ederler... [T. 6891, vr. 98a/13-14].”

“İki uçtan her biri, taraf (Kubbealtı, I, 296^b).”

→ *Ser-i kavş*

Ser-i kavş **سر قوس** [< Far. *ser*; Ar. *kavş*]: Yayın her iki tarafının uç kısımları.

“... ammā **ser-i kavş** se ilmekler geçdikde düzelmez... [T. 6891, vr. 85b/17].”

“Uç, ya'nī her nesnenin ucu (Şu'ūrī, III, 2144^b).”

→ *Baş*

'Unuğ-ı kavş¹⁵⁶ **عُنُقُ قَوْسٍ** [< Ar. 'unūğ/'unuğ; kavş]: Yay başlarının hemen altı, sal kısmı öncesi yayın boynu.

“... **'unuğ-ı kavş** yayuñ başına dèrler... [R. 1932, vr. 51a/10].”

“Ve 'Arablar **عُنُقُ** 'unuğ ile bir nesnenin evvelinden kināye ederler (Kāmūs); Boyuna denir (Kāmūs); Boyun, gerden ma'nāsına (Vankulu).”

Ƙısm-ı a'lā **قِسْمِ أَعْلَى** [< Ar. *Ƙısm*; a'lā]: Atıcı yayı eline aldığında yayın, yukarıda kalan bölümü.

“... yayuñ başlarına 'Arab **Ƙısm-ı a'lā** ... dèrler... [T. 6891, vr. 98a/14] ... Ƙamusu iki kısım olur kim ol yayuñ iki tarafıdır biri **Ƙısm-ı a'lā**dur kim atarken ol tarafını yoğaru dutarlar ve bir kısım aşığa olur... [R. 1932, vr. 21a/8] ... yayın yoğarusına ya'nī bizler aña **baş** dèriz 'Arab **Ƙısm-ı a'lā**¹⁵⁷ dèrler... [TSMK 1417, vr. 10b/8; Emiri 914, vr. 7b/6].”

“Hisse ve nasip. Ve bölmek. Cem'i *aksam* gelir (Ahterī, 766^a); A part, divison, portion (Lexicon, 1453^b); Bu dahi yüksek ve bülend olmak ma'nāsındır (Kāmūs); Higher, highest (Lexicon, 145^a).”

→ *Beyt-i a'lā; Beyt-i ekmele*

Beyt-i a'lā **بَيْتِ أَعْلَى** [< Ar. *beyt*; a'lā]: Atıcı, yayı eline aldığında yayın yukarıda kalan ana bölümü.

¹⁵⁶Kesimli'de 'unūğ-ı kavş (2017, s. 113), yazma harekeli olduğu için harekeye uygun okumayı tercih ettik. Bağlamda açıkça yayın başı, uç kısımları olarak açıklansa da lügat anlamlarını da dikkate alarak aslında baş kısmının hemen altı *boyun* kısmını karşıladığı görüşündeyiz. Yayın ve okun kısımlarının insan uzuvlarıyla izahı, dönem metinlerinde sıklıkla tercih edilmektedir.

¹⁵⁷Uçar'da *Ƙısm-ı a'lā* (2013, s. 36).

“... yayuñ başlarına ‘Arab... *beyt-i a ‘lā* dërler... [T. 6891, vr. 98a/14] ...ve yine [yayuñ] yoğarusına ya‘nī қағанına *beytü’l-a ‘lā* dërler... [TSMK 1417, vr. 10b/11; Emirî 914, vr. 7b/8] ... yayuñ yoğaru şālına *beyt-i a ‘lā* dërler... [A. E. 2229, vr. 32b/6].”

“*Beyt*, taştan ve kerpiçten ise lisānımızda ona ev ve oda ta‘bīr olunur (Kāmūs); A separated part of a habitation or depository (Lexicon, 417^b); *A ‘lā*, bu dahi yüksek ve bülend olmak ma‘nāsınadır (Kāmūs); Higher, highest (Lexicon, 145^a).”

→ *Ḳısm-ı a ‘lā; Beyt-i ekmel*

Beyt-i ekmel بَيْتِ أَكْمَل [*< Ar. beyt; ekmel*]: Atıcı, yayı eline aldığında yayın yukarıda kalan bölümü.

“... yayuñ yoğaru şālına ... *beyt-i ekmel* dërler... [A. E. 2229, vr. 32b/6].”

“*Beyt*, taştan ve kerpiçten ise lisānımızda ona ev ve oda ta‘bīr olunur (Kāmūs); A separated part of a habitation or depository (Lexicon, 417^b); Daha kamil, en kesiksiz (Devellioğlu, 253^a).”

→ *Ḳısm-ı a ‘lā; Beyt-i a ‘lā*

Beytü’l-ḳavs بَيْتِ الْقَوَس [*< Ar. beyt; ḳavs*]: Yayın salıyla kabzası arasında kalan bölümü.

“... rekbeden ḳabzaya degin *beytü’l-ḳavs* dërler... [A. E. 2229, vr. 32b/6].”

“*Beyt*, taştan ve kerpiçten ise lisānımızda ona ev ve oda ta‘bīr olunur (Kāmūs); A separated part of a habitation or depository (Lexicon, 417^b); Ma‘lumdur ki yaya denir (Kāmūs); Yay, kemān ma‘nāsına (Vankulu); Yay ki onunla ok atarlar (Ahterî, 794^b); A bow (Steingass, 994^a).”

Beytü’r-remī بَيْتِ الرَّمِي [*< Ar. beyt; remy*]: Atıcı kabzayı kavradıktan sonra elinin yaklaşık 3-3.5 cm yukarısı, atışı gerçekleştirmek için oku sürdüğü yer.

“...ḳabzanuñ yoğarığı kısımdan yaña elinüñ üstünden bir barmaq deñlü yere *beytü’r-remī* dërler ya‘nī *atmaq evi* demek olur zīrā kim oğ anuñ ortasından geçer... [R. 1932, vr. 21a/10] ... yayuñ yoğaru şālına ... *beytü’r-remī* dërler... [A. E. 2229, vr. 32b/6].”

“*Beyt*, taştan ve kerpiçten ise lisānımızda ona ev ve oda ta‘bīr olunur (Kāmūs); A separated part of a habitation or depository (Lexicon, 417^b); *Remy*, atmak ma‘nāsınadır (Kāmūs); Atmak (Vankulu).”

→ *Atmaq evi; Tīr geçimi; Oğ geçimi; Oğ yolu; Ḳabza boğazı; Ser; Kebid-i ḳavs; Dīmek; Niyāṭ*

Atmaq evi اَتْمَقِ اَوِي [*< Tr. at - maq; ev + i*]: Atıcı kabzayı kavradığında elinin yaklaşık 3-3.5 cm yukarısı, atışı gerçekleştirmek için oku sürdüğü yer.

“... ḳabzanuñ yoğarığı kısımdan yaña elinüñ üstünden bir barmaq deñlü yere *beytü’r-remī* dërler ya‘nī *atmaq evi* demek olur zīrā kim oğ anuñ ortasından geçer... [R. 1932, vr. 21a/10].”

“*At-*, bir şeyi bir hedefe veya bir tarafa doğru fırlatmak (Kubbealti, I, 213^b); *Ev*, bir şeyin içine yerleştirildiği yuva (Kubbealti, I, 910^b).”

→ *Beytü’r-remī; Tīr geçimi; Oğ geçimi; Oğ yolu; Ḳabza boğazı; Ser; Kebid-i ḳavs; Dīmek; Niyāṭ*

TİR geçimi **تیر كجیمی** [< Far. *tīr*; Tr. *geç -im + i*]: Atışa hazır hâle getirildiğinde okun yayın kabzasında durduğu, sürüldüğü bölüm.

“... yayuñ... şāl ile qabza ittişāl eden maħalle biz **tīr geçimi**... dèriz... [T. 6891, vr. 98a/20] ...gez yèrine tīr gezlenüp qabza üstinden **tīr geçimine** yatırıp baqılır şu aqımı segirdimli tırursa ekşer yumruğa uyar **tīr geçimi** ki qabza boğazıdır... [T. 6891, vr. 51a/12-13].”

“Ma’rūf. “Ok”tur ki ‘Arabīde **سهم** sehm ve **نشاب** nuşşāb derler (Şu’ûrî, II, 1261^b); Ok ki atarlar (Halīmî, 125^b), Oq ki ma’rūfdur (LN, 138^a), Ok manasınadır. Arabīde sehm **سهم** denir (Katı, 777^b).”

→ *Beytü’r-remî; Atmağ evi; Oq geçimi; Oq yolu; Qabza boğazı; Ser; Kebid-i kavş; Dîmek; Niyât*

OQ geçimi **اوق كجیمی** [< Tr. *oq; geç - im + i*]: Atışa hazır hâle getirildiğinde okun yayın kabzasında durduğu, sürüldüğü bölüm.

“... yaya münāsib bağlanmış çile ile yayı qurup ve tiri temām üstādāne gez yerinden gezlenüp **oq geçimi** ta’bīr olınan qabza boğazına yatırıp çileyi yerinden oynatmayaraq... [T. 6891, vr. 91b/22].”

→ *Beytü’r-remî; Atmağ evi; Tīr geçimi; Oq yolu; Qabza boğazı; Ser; Kebid-i kavş; Dîmek; Niyât*

Oq yolu **اوق يولى** [< Tr. *oq; yol + ı*]: Atışa hazır hâle getirildiğinde okun yayın kabzasında durduğu, sürüldüğü bölüm.

“... baş barmağını qoya şehādet barmağınun üzerine qoya fānī bigi tıra ne deprene ve ne muħkem ola zīrā **oq yolı**dur eger muħkem dutıla şāyed kim aña oq doqına yara eyleye ve daħı pes barmaq muħkem dutıla qabza fesāda gelür... [R. 1932, vr. 36b/2].”

→ *Beytü’r-remî; Atmağ evi; Tīr geçimi; Oq geçimi; Qabza boğazı; Ser; Kebid-i kavş; Dîmek; Niyât*

Qabza boğazı **قبضه بوغازی** [< Ar. *qabdat*; Tr. *boğ - az + ı*]: Atışa hazır hâle getirildiğinde okun yayda durduğu, sürüldüğü bölüm.

“... yayuñ... şāl ile qabza ittişāl eden maħalle biz... **qabza boğazı** dèriz... [T. 6891, vr. 98a/21] ... tīr geçimi ki **qabza boğazı**dır... [T. 6891, vr. 51a/13] ... yaya münāsib bağlanmış çile ile yayı qurup ve tiri temām üstādāne gez yerinden gezlenüp oq geçimi ta’bīr olınan **qabza boğazı**na yatırıp çileyi yerinden oynatmayaraq... [T. 6891, vr. 91b/22].”

“*Qabza*, (Kılıç, tabanca, ok vb.nin) Tutulacak yeri (Kubbealtı, II, 1519^a); Bir nesneyi pençe ile almak ma’nāsınadır, niteki mühmele ile **قبض** *qabş* parmakların uçlarıyla almaktır (Kāmūs); *Boğaz*, bir şeyin ağza yakın olan dar kısmı (Kubbealtı, I, 400^b).”

→ *Beytü’r-remî; Atmağ evi; Tīr geçimi; Oq geçimi; Oq yolu; Ser; Kebid-i kavş; Dîmek; Niyât*

Ser **سر** [< Ar. *serr*]: Yayın ortası, atış anında okun sürüldüğü bölüm.

“... yayuñ... şāl ile qabza ittişāl eden maħalle biz tīr geçimi qabza boğazı dèriz ‘Arab **ser**... dèrler... [T. 6891, vr. 98a/21].”

“Göbek kesmek ta‘bîr olunur (Kāmūs); Göbeğe dürtmeğe dahi derler (Vankulu).”

→ *Beytü'r-remî; Atmağ evi; Tîr geçimi; Oğ geçimi; Oğ yolu; Kabza boğazı; Kebid-i kavş; Dîmek; Niyâf*

Kebid-i kavş¹⁵⁸ **كبد قوس** [< Ar. *kebid; kavş*]: Yayın iki ana kısmının ortası, göbeği ok sürüm yeri.

“... yayuğ... şâl ile kabza ittişâl eden maħalle biz tîr geçimi kabza boğazı dèriz ‘Arab **kebid-i kavş** dèrler... [T. 6891, vr. 98a/21] ... ve ol yaşşı yère kim kabzaya yakın ola ve andan kim oğ çıka aña **kebidü'l-kavş**¹⁵⁹ dèrler... [R. 1932, vr. 21b/6] ... oğın yürüdiği yere **kebid-i kavş**¹⁶⁰ dèrler... [TSMK 1417, vr. 10b/12; Emirî 914, vr. 7b/9].”

“Şârih der ki ümmehât-ı sâ‘irede yayın orta yeriyle müfesserdir ki çak ok çıkan mevzi‘idir, yayın bağrı ta‘bîr olunur (Kāmūs); *Kebidu'l-kavş*, yayın kabzasının iki tarafında ok değen yerlerinin mâ-beynidir (Vankulu).”

→ *Beytü'r-remî; Atmağ evi; Tîr geçimi; Oğ geçimi; Oğ yolu; Kabza boğazı; Ser; Dîmek; Niyâf*

Dîmek¹⁶¹ **ديمك** [< ?]: Yayın iki ana kısmının ortası, ok sürüm yeri.

“... ve ol yaşşı yère kim kabzaya yakın ola ve andan kim oğ çıka aña... **dîmek** dèrler... [R. 1932, vr. 21b/6].”

→ *Beytü'r-remî; Atmağ evi; Tîr geçimi; Oğ geçimi; Oğ yolu; Kabza boğazı; Ser; Kebid-i kavş; Niyâf*

Niyâf **نِيَاْف** [< Ar. *niyâf*]: Yayın iki ana kısmının ortası, ok sürüm yeri.

“...ve ol yaşşı yère kim kabzaya yakın ola ve andan kim oğ çıka aña... **niyâf** dèrler... [R. 1932, vr. 21b/6].”

“Kavş, ‘allâka-i kavsa dahi derler (Vankulu).”

→ *Beytü'r-remî; Atmağ evi; Tîr geçimi; Oğ geçimi; Oğ yolu; Kabza boğazı; Ser; Kebid-i kavş; Dîmek*

²Ayağ **اياق** [< Tr. *ayağ*]: Atıcı, yayı eline aldığında yayın aşağıda kalan uç kısmı.

“... yayuğ... bizüm **ayağ** ta‘bîr ètdiğimiz alt başına ‘Arab kısım-ı esfel beyti-i esfel ta‘bîr èderler... [T. 6891, vr. 98a/14].”

¹⁵⁸*Telhîs*’de *ser-kebed-i kavş* (2010, s. 327). İhtimal ki *ser* kelimesi Farsça ‘baş, uç’ anlamında kabul edilmiş. Mezkûr kelimeyi, Arapça anlamına istinaden *göbek* olarak değerdendirdiğimiz için *ser* ve *kebid-i kavş* olarak iki ayrı terimin var olduğu kanaatindeyiz. Bu görüşümüzü Tayboga’nın eserinden yaptığımız tanıklama ile de destekleyebiliyoruz (Revan 1932, vr. 21b/6). Haricen, okçulukta hem yayın hem de okun bölümleri insan vücuduyla özdeşleştirildiği için nasıl ki insan bedeninin yaklaşık olarak ortası *göbeği*yse, yayın da ok sürüm yeri olan ortası, *göbeği* olarak adlandırılmıştır.

¹⁵⁹Kesimli’de *kebdü'l-kavş* (2017, s. 83).

¹⁶⁰Uçar’da *kebd-i kavş* (2013, s. 36).

¹⁶¹Kesimli’de *dèymek* (2017, s. 83). Kesimli’nin okuyuşuna katılmamakla birlikte bizim için hem okunuşu hem köken bilgisi sorunlu olduğu için hareketlere bağlı kalıp muhtemel bir okuma-değerdendirmeye yetindik.

→ *Ḳısm-ı esfel; Beyt-i esfel; Beytü'l-iskāt; Beytü'l-ḥaṭ*

Ḳıç **فج** [**< Tr. kış**]: Yay kabzasından tutulduğunda aşağıda kalan ucu.

“... sinirlerken ḳabza dibine bir miḳdār sinir ziyāde getürse ol yayuṅ **ḳıç**ı hıç gelmez... [TSMK 626, vr. 10b/12]... zīrā yay bol olduḳca hem niḳāma gelüp başı ḳıçı durmaz ve hem ḳarḳı da dar gibi olmaz... [TSMK 626, vr. 11b/12]... ammā **ḳıç**lı olmamaḳ şartdur eger **ḳıç**lı olup gērüsü gelmez ise öyle yay ile oḳ atmaḳ müşkil olur... [TSMK 626, vr. 11a/3-4].”

“Bir şeyin sonu, ucu, nihāyeti (Kubbealtı, II, 1690^a).”

Ḳısm-ı esfel **قسم اسفل** [**< Ar. kism; esfel**]: Atıcı, yayı eline aldığıında yayın aşağıda kalan bölümü.

“... yayuṅ... bizüm ayak ta‘bīr êtdigimiz alt başına ‘Arab **ḳısm-ı esfel** ... ta‘bīr êderler... [T. 6891, vr. 98a/15] ... ve [yayuṅ] aşağısına **ḳısm-ı esfel** dërler... [TSMK 1417, vr. 10b/9; Emirî 914, vr. 7b/7].”

“Ḳısm, hisse ve nasip. Ve bölmek. Cem‘i *aksam* gelir (Ahterî, 766^a); A part, divison, portion (Lexicon, 1453^b); *Esfel*, pek aşağı ve pek alçak demektir ki **أعلى** *a‘lā* mukābilidir (Ḳāmūs); Very low (Lexicon, 110^b).”

→ *Ayak; Beyt-i esfel; Beytü'l-iskāt; Beytü'l-ḥaṭ*

Beyt-i esfel **بيت اسفل** [**< Ar. beyt; esfel**]: Atıcı, yayı eline aldığıında yayın aşağıda kalan bölümü.

“... yayuṅ... bizüm ayak ta‘bīr êtdigimiz alt başına ‘Arab... **beyt-i esfel** ta‘bīr êderler... [T. 6891, vr. 98a/15] ... ve yine [yayuṅ]... aşağısına **beytü‘l-esfel** daḳı dërler... [TSMK 1417, vr. 10b/10; Emirî 914, vr. 7b/9] ... yayuṅ... aşağı şalına **beyt-i esfel**... dërler... [A. E. 2229, vr. 32b/7-8].”

“*Beyt*, taştan ve kerpiçten ise lisānımızda ona ev ve oda ta‘bīr olunur (Ḳāmūs); A separated part of a habitation or depository (Lexicon, 417^b); *Esfel*, pek aşağı ve pek alçak demektir ki **أعلى** *a‘lā* mukābilidir (Ḳāmūs); Alçak yer ki mukabil-i *a‘lā*dır (Ahterî, 68^a); Very low (Lexicon, 110^b).”

→ *Ayak; Ḳısm-ı esfel; Beytü‘l-iskāt; Beytü‘l-ḥaṭ*

Beytü‘l-iskāt **بيت الإسقاط** [**< Ar. beyt; iskāt**]: Atıcı, yayı eline aldığıında yayın aşağıda kalan bölümü.

“... ḳabzanuṅ yokarıḳı ḳısmıdan yaḳa elinüṅ üstünden bir barmaḳ deṅlü yere beytü‘r-remī dërler ya‘nī atmaḳ evi demek olur zīrā kim oḳ anuṅ ortasından geçer ve andan aşağısına **beytü‘l-iskāt** ... dërler yerden yaḳa olduḳı çün... [R. 1932, vr. 21a/11-12] ... yayuṅ... aşağı şalına ... **beyt-i-eskāt** dërler... [A. E. 2229, vr. 32b/7-8].”

“*Beyt*, taştan ve kerpiçten ise lisānımızda ona ev ve oda ta‘bīr olunur (Ḳāmūs); A separated part of a habitation or depository (Lexicon, 417^b); *İskāt*, düşürmek ma‘nāsındır (Ḳāmūs); Düşürmek (Vankulu); Düşürmek (Ahterî, 68^b).”

→ *Ayak; Ḳısm-ı esfel; Beyt-i esfel; Beytü‘l-ḥaṭ*

Beytü'l-aķsar **بَيْتُ الْأَقْصَرِ** [< Ar. *beyt*; *ķasr* > *aķsar*]: Atıcı, yayı eline aldığında yayın aŗađıda kalan bۆlümü.

“... yayuņ aŗađa şalina **beyti'l-aķsar** ... dęrler... [A. E. 2229, vr. 32b/7].”

“*Beyt*, taŗtan ve kerpiĉten ise liŗanımızda ona ev ve oda ta'bir olunur (Kāmūs); A separated part of a habitation or depository (Lexicon, 417^b); *Aķsar*, ĉok (daha, en, pek) kısa (Kubbealtı, I, 81^b).”

→ *Ayaķ*; *Ķısm-ı esfel*; *Beyt-i esfel*; *Beytü'l-ħať*

Beytü'l-ħať **بَيْتُ الْحَطِّ** [< Ar. *beyt*; *ħaťť*]: Atıcı, yayı eline aldığında yayın aŗađıda kalan bۆlümü.

“... ķabzanuņ yoķarıđı ķısmıdan yaŗa elinüņ üstünden bir barmaķ deņlü yere beytü'r-remi dęrler ya'nı atmaķ evi demek olur zira kim oķ anuņ ortasından geĉer ve andan aŗađasına... **beytü'l-ħať** dęrler yerden yaŗa olduğı ĉün... [R. 1932, vr. 21a/12].”

“*Beyt*, taŗtan ve kerpiĉten ise liŗanımızda ona ev ve oda ta'bir olunur (Kāmūs); A separated part of a habitation or depository (Lexicon, 417^b); *Ĥaťť*, bir nesne yukarıdan aŗađı indirmek ma'nasındadır (Kāmūs); Bırakmak ve aŗađı koymak (Aħterī, 293^b).”

→ *Ayaķ*; *Ķısm-ı esfel*; *Beyt-i esfel*; *Beytü'l-iskāt*

Ķaŗan **قِصَان** [< Tr. *ķas* - *an*]: Yayın baŗlarından kabzasına doğru bir karışlık, 15-20 cm'lik (?) balıksırtı gibi ĉıkıntılı bۆlüm.

“... yayuņ... bizüm **ķasan** dedigimiz baŗlar temāmında[n] ķavsına göre bir karış ve ziyādece arķasında balıķ şırtlık olan maħalline... [dęrler]... [T. 6891, vr. 98a/15].”

Siye-yi 'alyā¹⁶² **سِيَهْ عَلِيَا** [< Ar. *siyet*; 'alyā]: Yayın baŗlarından kabzasına doğru bir karışlık, 15-20 cm'lik (?) balık sırtı gibi ĉıkıntılı bۆlüm.

¹⁶²KR'den tanıkladığımız bu terim, yazmanın Emirī 914 nüshasını esas alarak yayıma hazırlayan Uĉar tarafından *seniyye-yi 'aliyyā* şeklinde okunmuŗtur (2013, s. 36). Bu eserin günümüze kalan bildiğimiz iki nüshası var. İki nüshayı da karıřlaŗtırmalı şekilde değerlendirdiğimizde, nüshalardaki imladan Uĉar'ın okumasının zorlama olduğu görüşündeyiz. Her iki nüshada özellikle de yazmanın diğer nüshası TSMK 1417'de kırmızı mürekkeble bāriz şekilde sin-ye-he ve tamlama oluŗturmak için hemze ile *siye-yi* okunmaya uygun bir imla söz konusudur. *Siye* kelimesi yalnız başına aynı imla ile yazmanın aynı sayfasının 3 satır altında da geĉmektedir. Uĉar'ın okumasında tercih ettiği *seniyye* için Kubbealtı köken bilgisiyle beraber şu aĉıklamayı vermiŗ:

“سنِيَّ Seniyy (Ar. senā “yükselmek, yücelmek'ten seniyy) Yüksek, yüce, ulu, āli; Seniyye سِنِيَّه: Seniyy kelimesinin tamlamalarda ortaya ĉıkan aynı mânadaki müennes şekli (III, 2767b).”

Okçuluk yazmalarında sıkça karıřlaŗtığımız terim mahiyetindeki kelimelerin yazımında harflerin noktalarının unutulması durumunun olduğunu ve nūn (ن) 'un noktasının unutulduğunu kabul edip *ķasan* kısmı da yayın her iki kısmının baŗlarından hemen sonra gelen yeri olması hasebiyle 'yukarı' kısım olarak adlandırılması mümkün olsa bile tamamlama bütünlüğüyle değerlendirildiğinde *'aliyyā* bizim için *'alyā* da kelime anlamı itibarıyla 'yüksek yer, yukarıda olan kısım' gibi çevrilebileceği için hemen hemen aynı anlamları ihtiva eden kelimelerle kurulmuŗ bir tamlama ile yayın *ķasan* kısmının Arapça karışlığı olarak *seniyye-yi 'aliyyā* değerlendirmesini yapmanın yanlıŗ olduğu kanaatindeyiz.

“...yayıp... kaşanına *siye-yi* ‘*alyā* dèrler... [TSMK 1417, vr. 10b/9; Emiri 914, vr. 7b/7].”

“*Siyet*, yayın iki başlarında olan eğri yere denir ki kûşe-i kemān ta‘bīr olunur (Kāmūs); Yay başında olan eğri yer ki kiriş onun üzerinde durur, kûşe-i kemān ma‘nāsına (Vankulu); ‘*Alyā*, yüce ve yüksek yer (Ahterī, 659^a).”

→ *Kaşan*

Gerden-i yay **کردن پای** [*< Far. gerden; Tr. yay*]: Yayın baş/uç kısımlarıyla kasan kısmı arasında kalan bölümü.

“... ve şol dest ile ser-i kavısı çekerek ve sağ diz ile de *gerden-i yayı* şol deste muhāzī olarak kaldırarak qarārın bulduqda çileyi taqup... [T. 6891, vr. 86b/17].”

“Boyun ki ‘Arabīde رقبه raqabe, جيد *cīd* ve عنق ‘unuq dahi derler (Şu‘ūrī, IV, 3134^a); Boyun manasınadır. Arabīde cid جيد ve ‘unk عنق derler (Kati, 276^b).”

→ *Gerden-i kavı*

Gerden-i kavı **کردن قوس** [*< Far. gerden; Ar. kavı*]: Yayın baş/uç kısımlarıyla kasan kısmı arasında kalan bölümü.

“... ve sağ dest *gerden-i kavı*den çile ile tutup çileyi maḥalline sürerek ve ser-i kavıside berāber kertige geldikde vaz‘ edüp... [T. 6891, vr. 86b/4].”

“Boyun ki ‘Arabīde رقبه raqabe, جيد *cīd* ve عنق ‘unuq dahi derler (Şu‘ūrī, IV, 3134^b); Boyun manasınadır. Arabīde cid جيد ve ‘unk عنق derler (Kati, 276^b).”

→ *Gerden-i yay*

Şey’-i ‘alyā¹⁶³ **شیء علیا** [*< Ar. şey’; ‘alyā*]: Atıcı, yayı kabzasından kavradığında yukarı tarafta kalan kısmın kasan başından salına doğru yaklaşık olarak 24-25 cm’lik alanı kapsayan kısmı.

“... yayıp... bizüm kaşan dedigimüz başlar temāmında[n] kavısına göre bir qarış ve ziyādece arqasında balıq şırtlık olan maḥalline ‘Arab *şey-i ‘alyā*...ta‘bīr ederler... [T. 6891, vr. 98a/17].”

“Şey’, her mevcūda denir ki Fārisīde çiz ve Türkīde nesne ta‘bīr olunur, gerek hissī olsun ecsām gibi ve gerek hükmī olsun akvāl gibi (Kāmūs); ‘*Alyā*, yüce ve yüksek yer (Ahterī, 659^a).”

Şey’-i süflā **شیء سفلا** [*< Ar. şey’; süflā*]: Atıcı, yayı kabzasından kavradığında aşağı tarafta kalan kısmın kasan başından salına doğru yaklaşık olarak 24-25 cm’lik alanı kapsayan yeri.

“... yayıp... bizüm kaşan dedigimüz başlar temāmında[n] kavısına göre bir qarış ve ziyādece arqasında balıq şırtlık olan maḥalline ‘Arab ... *şey’-i süflā* ta‘bīr ederler... [T. 6891, vr. 98a/17].”

¹⁶³Telhis’de ‘ulyā (2010, s. 327).

“Şey’, her mevcûda denir ki Fârisîde çîz ve Türkîde nesne ta‘bîr olunur, gerek hissî olsun ecsâm gibi ve gerek hükmî olsun akvâl gibi (Kâmûs); *Sufl*, cümle bir ma‘nâyadır ki bir nesnenin aşağısı demektir (Vankulu).”

Şâl **صال** [< Tr. *sâl*]: Yayın kabzasıyla kasanları arasında kalan bölümü.

“... yayuñ... қаşан ittişâlindeñ қабзая тоғры олаñ мағаллине биз **şâl** дёриз... [T. 6891, vr. 98a/18].”

“Yayın kollarında kabza ile kasan arasında kalan yassıca kısımlar (Kubbealtı, III, 2685^b).”

→ *Siye-yi süflâ; Rekbe; Rekbeteyn*

Siye-yi süflâ **سیه سفلی** [< Ar. *siyet; sufl*]: Yayın her iki kısmı için de kabzasıyla kasanları arasında kalan bölümü.

“... yayuñ... şâlına **siye-yi süflâ** дёрлер iki тарafa дағи бёрледёр... [TSMK 1417, vr. 10b/9-10; Emirî 914, vr. 7b/7].”

“Yayın iki başlarında olan eğri yere denir ki küşe-i kemân ta‘bîr olunur (Kâmûs); Yay başında olan eğri yer ki giriş onun üzerinde durur, küşe-i kemân ma‘nâsına (Vankulu); Aşağılık ve alçaklık ma‘nâsınadır (Kâmûs); Alçak nesne ki naķîz-i ulüvve derler (Ahterî, 475^a).”

→ *Şâl; Rekbe; Rekbeteyn*

Rekbe **رکبه** [< Ar. *rukbet*]: Yayın kabzasıyla kasanları arasında kalan bölümü.

“... yayuñ... қаşан ittişâlindeñ қабзая тоғры олаñ мағаллине биз şâl дёриз ‘Arab **rekbe** ... дёрлер... [T. 6891, vr. 98a/18] ... ve yayuñ başı baғrıна ulaşуғи yère ve andan ашағисına **rekbe** дёрлер... [R. 1932, vr. 21b/4] ... қабзадан кемүклере ya‘nî şâlına gelince ol мағалле ‘Arab **rekbe** дёрлер... [TSMK 1417, vr. 11a/6; Emirî 914, vr. 7b/19].”

“Ve bedende uyluğın ашағисıyla baldırın yukarısı kavuşуғи yere denir ki diz ta‘bîr olunur; ‘alâ-kavlin hayvânın ön ayaklarında **وظیف** *vazîf* ile ya‘nî baldır ile **زراع** *zirâ* ‘ın ya‘nî kolun kavuşуғи yere denir (Kâmûs).”¹⁶⁴

→ *Şâl; Rekbeteyn; Siye-yi süflâ*

Rekbeteyn **رکبتين** [< Ar. *rukbet + eyn*]: → *Şâl; Rekbe; Siye-yi süflâ*

“... yayuñ... қаşан ittişâlindeñ қабзая тоғры олаñ мағаллине биз şâl дёриз ‘Arab ... **rekbeteyn** ... дёрлер... [T. 6891, vr. 98a/18].”

Қаşан başı **قصان باشى** [< Tr. *kas - an; baş + ı*]: Yayın kasanıyla salının birleştiği, tunc düğümlerinin düştüğü yer.

“... yayuñ... қаşан ile şâl cem‘ oldıғи мағалле биз **қаşан başı** ... дёриз [T. 6891, vr. 98a/19] ... **қаşан başı** ki tunc düғүми altıdur... [T. 6891, vr. 99b/9].”

→ *Қаşан gözü; Tā‘ifā; ‘Ankā; Vuşā*

¹⁶⁴Lügat anlamından benzetme yoluyla kullanıldığı belli oluyor. Nasıl ki, insanda *diz* baldır ile bacağın birleşimindeyse yay söz konusu olduğunda da kabza ile kasanları birleştiren bölüm için kullanılmıştır.

Kaşan gözü **قصان كوزو** [**< Tr. *kas - an*; göz + ü**]: Yayın kasanıyla salının birleştiği, tunc düğümünün düştüğü yerden yaklaşık 22-24 cm mesafedeki bölümün sonu.

“...yayun... kaşan ile şāl cem‘ olduğu mahalle biz ... **kaşan gözü** dèriz... [T. 6891, vr. 98a/19]...kaşan başı ki tunc düğümü altıdur buradan bir qarış kadar mahallin neticesi **kaşan gözü** ta‘bır edilür... [T. 6891, vr. 99b/10].”

→ *Kaşan başı; Tā`ifā; ‘Ankā; Vustā*

Tā`ifā **طائفًا** [**< Ar. *tā`if***]: Yayın salıyla kasanının birleştiği kısım.

“... şāl ile kaşan[un] cem‘ olduğu yere ‘Arab **tā`ifā** dèrler... [TSMK 1417, vr. 11a/8; Emirî 914, vr. 7b/21].”

“*Tā`ifu`l-kavs*, yay hānesine, ‘alā-kavlin yayın bağrından yay tutanın zirā‘ı kemiğine doğru yakın olan yerine denir yāhūd yayın köşesinde olan eğriden bericeye denir (Kāmūs); Yay hānesine dahi derler (Vankulu).”

→ *Kaşan başı; Kaşan gözü; ‘Ankā; Vustā*

‘Ankā **عنقا** [**< Ar. ‘*ankā***]: Yayın salıyla kasanının birleştiği kısım.

“... şāl ile kaşan[un] cem‘ olduğu yere ‘Arab ... ‘**ankā** dağı dèrler... [TSMK 1417, vr. 11a/8; Emirî 914, vr. 7b/21].”

“Ma`rūfū`l-ism mechūlü`l-cism bir büyük azım tayrın adıdır Simurg derler Magrib diyarında olur (Ahterî, 666^a).”¹⁶⁵

→ *Kaşan başı; Kaşan gözü; Tā`ifā; Vustā*

Vustā **وسطا** [**< Ar. *vustā* > *vesat***]: Yayın kasanıyla salının birleştiği bölüm.

“... yayun... kaşan ile şāl cem‘ olduğu mahalle biz kaşan başı ve kasan gözü dèriz ‘Arab tayfā **vustā** dèrler... [T. 6891, vr. 98a/20] ... şāl ile kaşan[un] cem‘ olduğu yere ‘Arab ... **vustā** dağı dèrler... [TSMK 1417, vr. 11a/9; Emirî 914, vr. 7b/21].”

“Ve bir nesnenin iki tarafının mā-beynine denir ki Fāriside miyān ve Türkide orta ta‘bır olunur (Kāmūs).”

→ *Kaşan başı; Kaşan gözü; Tā`ifā; ‘Ankā*

Bağır **بغیر** [**< Tr. *bağır***]: Yayın orta kısmının atıcıya bakan yüzü.

“... bir kaytān alınıp şöyle ki çeküp burakdukda uzanup kışalmamak için kıvrağ olmasun ol kaytānuğ ucunu vasat-ı farza tutup **yayun bağrı** ile zahrı kenārından ya`nī kemik ve sinir ve ağac ve sağrınuğ müctemi‘ olduğu kenārından... [T. 6891, vr. 87a/9].”

“Ok yayının iç yüzü (Kubbealtı, I, 261^a).”

→ *Derūn-ı kavs*

Hāşşa **خاصته** [**< Ar. ?**]: Yayın baş kısımları ile orta kısmının arasında kalıp sal ve kasan bölümlerini içine alan yer.

¹⁶⁵Nasıl ki Simurg, her cinsten kuşun bir özelliğini, sembolünü taşıyarak tek bir yerde, şekilde birleşiyorsa buna dayanarak olsa gerek mecazen yayın iki kısmının, birleşim noktası için kullanılmış olmalı.

“... *hāşşa* ol yere [dêrler] kim başıla bağruñ arası ola ve peyvend yèridür... [R. 1932, vr. 51a/10].”

Derün-ı kavş **درون قوس** [< Far. *derün*; Ar. *ķavs*]: Yayın orta kısmının atıcıya bakan yüzü.

“... ba‘dehū yay örselenmemek için diger bir yaya taķup ķurup ve ibrişimün be-her ķatı başka başka yayı öñüne alup öñ tarafında olan tunc düğümü dibinden yed-i yemīnün ser-unmulesiyle ayırup *derün-ı ķavs*a toğrı başarak yed-i yesāra tes‘līm édüp... [T. 6891, vr. 90b/15].”

“İçeri ma‘nāsına, اندرون *enderün* gibi (Şu‘ūrī, II, 1767^b); İçeri ve dahil manasınadır (Kati, 168^a).”

→ *Bağır*

Ünsiyyü’l-ķavs **أُنْسِي الْقَوَس** [< Ar. *insiyy*; *ķavs*]: Yayın atıcıya bakan iç yüzü.

“... yayuñ atıcıya muķābil yanına *ünsiyyü’l-ķavs* dêrler ... [A. E. 2229, vr. 32b/9].”

“*İnsiyyü’l-ķavs*, yay tutan kimseye karşı gelen yerine itlāk olunur ki yayın bağrı olur; sayd cānibine gelen yerine وَحْشِيَّ *vaḥşiyy* denir (Ķāmūs); Her nesne ki insānda çift ola, iki kol ve iki bilek ve iki ayak gibi her hangisi ki insāna ikbāl ede o اِنْسِيَّ *insiyy*dir ve her hangisi ki idbāra eder o وَحْشِيَّ *vaḥşiyy*dir, meselā elin iç yüzü ve ayağın üzeri ki insāna ikbāl üzeredir, اِنْسِيَّ *insiyy* olur ve elin taş yüzü ve ayağın tabanı وَحْشِيَّ *vaḥşiyy* olur. Ve yayın dahi bağrına اِنْسِيَّ *insiyy* derler çeken kimseye ikbāl ettiğİ için, arkasına وَحْشِيَّ *vaḥşiyy* derler (Vankulu).”

→ *Vaḥşiyyü’l-ķavs*

Vaḥşiyyü’l-ķavs **وَحْشِي الْقَوَس** [< Ar. *vaḥşiyy*; *ķavs*]: Yayın düşmana, hedefe bakan arka yüzü.

“... yayuñ ... düşmāna yā nişāna muķābil yanına *vaḥşiyyü’l-ķavs* dêrler... [A. E. 2229, vr. 32b/10].”

“*Vaḥşiyyü’l-ķavs*, yayın arka tarafıdır (Ķāmūs); Yayın *vaḥşiyy* olan cānibi arkasıdır (Vankulu).”

→ *Ünsiyyü’l-ķavs*

Zaḥır **ظهر** [< Ar. *zahr*]: Yayın orta kısmının dışa/düşmana/hedefe bakan tarafı, sırtı.

“... bir ķaytān alınıp şöyle ki çeküp burakdukda uzanup kışalmamak için kıvraķ olmasun ol ķaytānuñ ucunu vasat-ı farza tutup *yayuñ* bağrı ile *zahr* kenārından ya‘nī kemik ve sinir ve ağac ve sağrınuñ müctemi‘ olduğı kenārından... [T. 6891, vr. 87a/9] ... *zahr*¹⁶⁶ yayuñ ķabzasınuñ ardı ya‘nī ķabza ardınuñ ortasıdır... [Emirī 914, vr. 27a/8].”

“Arkaya denir ki karın mukābilidir (Ķāmūs); Arka, sırt (Kubbealtı, III, 3514^a).”

Siyetān **سِيَتَان** [< Ar. *siyet*; Far. + *ān*]: Yayın başlarındaki eğrilen kısımlar.

“... ve [yayuñ] başlarına kim egri olur her birine siye dêrler ve ikisine *siyetān* dêrler... [R. 1932, vr. 21a/15].”

¹⁶⁶Uçar’da *zühr* (2013, s. 62).

→ Siye; ‘Uşfür

‘Uşfür¹⁶⁷ عَصْفُور [*< Ar. ‘uşfüriyy ?*]: Yayın başlarındaki eğri kısımlar.¹⁶⁸

“... ve [yayun] başlarına kim eğri olur her birine siye dërler ve ikisine siyetân dërler ve ‘Arab aña ‘uşfür dërler... [R. 1932, vr. 21b/1].”

“İki hörgüçlü erkek deveye denir (Kāmūs); A male Bactrian camel (Lexicon, 1304^b).”

→ Siye; Siyetân

Siye¹⁶⁹ سِيَه [*< Ar. siyet*]: Yayın baş kısmında kiriş yuvalarının bulunduğu eğri kısmı.

“... ve [yayun] başlarına kim eğri olur her birine siye dërler... [R. 1932, vr. 21a/15] ... yā’nuñ taḥḳīki ile hemzesiz olmak üzere cümle ehl-i luğat ittifaḳ ile Ebū ‘Abīde nām kimesneden ğayrılar ol hemze ile siye’ demiş muhtâr olan siyedür yayun başı ki aña çile taḳınur... [TSMK 1417, vr. 10b/16; Emirî 914, vr. 7b/12] ... yayun tarafına siye dërler... [A. E. 2229, vr. 32a/10].”

“Yayın iki başlarında olan eğri yere denir ki kûşe-i kemân ta‘bîr olunur (Kāmūs); Yay başında olan eğri yer ki kiriş onun üzerinde durur, kûşe-i kemân ma‘nāsına (Vankulu).”

→ Siye; ‘Uşfür

‘Uḳār عَقَار [*< Ar. ‘uḳār*]: Yayın kiriş geçirilen eğri kısımlarının arkası.

“... siyenün arḳadan yanına ‘uḳār dërler... [A. E. 2229, vr. 32b/3].”

“Küpe mülâzemet ettiği içindir (Vankulu).”¹⁷⁰

Zağ¹⁷¹ زَاغ [*< Far. zāg*]: Yayın baş kısmında kiriş yuvalarının bulunduğu eğri kısmı.

“... yayun zāğlarınun boy daḥı teknesinun boyunun ‘aksidür eger teknesi bol yay ise zāğları darca ve eger teknesi dar ise zāğları bolca olur selef zāğları ğāyet dardur... ve’l-ḥāşıl gerek yay teknesinden bol olsun gerek zağından çendân maḳbûl degildir... [TSMK 626, vr. 11b/6-8, 11] ... çillenun boyu dar ve bol olması zāğları gibi yayun boyunun ‘aksidür... [TSMK 626, vr. 12a/2].”

“Gûşe-yi kemân ya‘nî kiriş geçtiği yer (Şu‘ūrî, III, 2027^a); Gûşe-yi kemân manasınadır yayın kiriş geçecek yerinde olan sarıktır. Tuncu ona geçirirler. Türkîde dahi zağ derler

¹⁶⁷Kesimli’de ‘uşfür (2017, s. 83).

¹⁶⁸Bizim için sorunlu olan bu terimi, hem metnin bağlamındaki hem de lügât anlamlarına istinaden yayın uç kısımlarındaki eğri çıkıntılarının, iki hörgüçlü devenin hörgüçlerinin uç kısımlarına benzetilmesi söz konusu olabilir, düşüncesiyle yorumladık.

¹⁶⁹KR’de sey’ (2013, s. 36).

¹⁷⁰Belki de küpeye benzediği için.

¹⁷¹Karasu’da “yay başındaki tonç kertiği olarak adlandırılan bölüme takılacak çile/kiriş ilmeğinin tiftiklenerek yıpranmasını önlemek için, tonç kertiğinin olduğu kısmın içine yapıştırılan küçük bir deri parçasıdır (2022, s. 43-44) diye uzunca verilen açıklamaya göre küçük bir deri parçası olarak değerlendirilen terim, gerek bağlama gerekse dönem lügatlerine göre doğru bir değerlendirme değildir. Terim, yayın köşelerini karşılamaktadır. Karasu, terimin bu anlamı için Yücel’in çalışmasını kaynak olarak kullanmış olmalı (2015, s. 482) burada da verilen karşılık -en azından bu tanımlama özelindedir.”

(Kati, 826^a); The internal bend of a bow (Steingass, 606^b); The horn of an archery bow (Lexicon, 1001^b).”

→ *Siyetān*; ‘*Uşfūr*; *Siye*

²Gez **گز** [< Tr. *gez*]: Yay başlarında çilenin bağlandığı kertikler.

“... yayuñ... başlar[un]da çile taķılan kertigine biz *gez* dèriz... [T. 6891, vr. 98b/1] ... yayuñ başı ki aña çile taķınur Türkîsi¹⁷² *gezdür*... [TSMK 1417, vr. 10b/17; Emiri 914, vr. 7b/13].”

“Yayın iki başındaki çile toncu taķılan kertikler, tonç kertigi (Kubbealtı, I, 1060^b).”

→ *Farz*; *Kuzr*; *Hazz*; *Fūk*

²Fūk **فوك** [< Ar. *fūk*]: Yay başlarında çilenin bağlandığı kertikler.

“... ve [yayuñ] başlarına kim egri olur her birine siye dèrler ve ikisine siyetān dèrler ve ‘Arab aña ‘uşfūr dèrler ve *fūk* ... dèrler... [R. 1932, vr. 21b/1].”

“Ve ok gezine denir ki okta kiriş bindirecek kertiktir (Kāmūs); Okta kiriş koyacak yer, gez ma‘nāsına (Vankulu); The notch in the butt of an arrow (Lexicon, 1400^b).”

→ *Gez*; *Farz*; *Kuzr*; *Hazz*

Ƙalansuвет **قلسوة** [< Ar. *Ƙalansuвет*]: Yay başlarında çilenin bağlandığı kertikler.

“... ve [yayuñ] başlarına kim egri olur her birine siye dèrler ve ikisine siyetān dèrler ve ‘Arab aña ‘uşfūr dèrler ve *fūk* ve *Ƙalansuвет* dèrler... [R. 1932, vr. 21b/1] ... gezden kemüğe gelince aña ... ‘Arab yaycıları ... *el-Ƙalansuвет* daħı dèrler... [TSMK 1417, vr. 10b/19; Emiri 914, vr. 7b/15].”

“Takye ki başa giyerler (Vankulu); Baş kisvetine denir, ne güne olursa olsun (Kāmūs); Üzerine sarık sarılan şey (Ahterī, 785^b).”

→ *Gez*; *Farz*; *Kuzr*; *Hazz*; *Fūk*

Farz **فرض** [< Ar. *farđ*]: Yay başlarında çilenin bağlandığı kertikler.

“... yayuñ... başlar[un]da çile taķılan kertigine biz *gez* dèriz ‘Arab *farz*...dèrler... [T. 6891, vr. 98b/2] ... yayuñ çile taķılan kertigine *farz* ta‘bīr èderler... [T. 6891, vr. 87a/7] ... ve anuñ [yayuñ] eczā‘sinuñ adları oldur kim kiriş Ƙulağı dūşdüğü yere *farz* dèrler... [R. 1932, vr. 21a/14] ... yayuñ başı ki aña çile taķınur Türkîsi *gezdür* ‘Arabîsi *el-farz*... [TSMK 1417, vr. 10b/17; Emiri 914, vr. 7b/13].”

“Yayda kirişin konulduğu yarık (Ahterī, 715^b); *Farđu‘l-Ƙavs*, yayın iki başında kiriş geçirecek kertige denir (Kāmūs).”

→ *Gez*; *Kuzr*; *Hazz*

Kuzr **كظر** [< Ar. *kuzr*]: Yay başlarında/kulaklarında çilenin bağlandığı kertikler.

¹⁷²Uçar’da *terkisi* (2013, s. 36). Metnin bağlamında yayın kiriş taķılan yuvalarının adları sıralanıp “...Türkîsi *gezdür*...” diyerek yayın kiriş taķılan yuvalarının Türkçesinin de *gez* olduğundan bahsedilmekte. Bundan dolayı, Uçar’ın kelimeyi *terkisi* okuyup çalışmasının gramatikal dizin kısmında “arka (s. 414^b)” anlamını vermesi yanlıştır.

“... yayuñ... başlar[uñ]da çile taķılan kertigine biz gez dëriz ‘Arab ... *kuẓr* ... dërler... [T. 6891, vr. 98b/2] ... ve anuñ [yayuñ] eczâ’sınuñ adları oldur kim kiriş kulağı düşdügi yere farz dërler ve aña ‘Arab *kezer*¹⁷³... dërler... [R. 1932, vr. 21a/14] ... yayuñ başı ki aña çile taķınur Türkîsi gezdür ‘Arabîsi ... *el-kuẓr* ... [TSMK 1417, vr. 10b/17; Emiri 914, vr. 7b/13] ... yayuñ kirişi duracaķ yere *kezer* dërler... [A. E. 2229, vr. 32b/1].”

“Yayın iki başında kiriş halkaları geçirecek kertige denir (Kāmūs); Yay vafında zikr olunsa yayın kulağı murād olur, küşe-i kemān ma’nāsına (Vankulu).”

→ *Gez; Farz; Hazz*

Haz حَز [*< Ar. hazz*]: Yay başlarında çilenin bağlandığı kertikler.

“... yayuñ... başlar[uñ]da çile taķılan kertigine biz gez dëriz ‘Arab ... *hazz* dërler... [T. 6891, vr. 98b/2] ... yayuñ başı ki aña çile taķınur Türkîsi gezdür ‘Arabîsi ... *el-hazz*¹⁷⁴[dur]... [TSMK 1417, vr. 10b/17; Emiri 914, vr. 7b/13].”

“O güne kertige denir (Kāmūs); *Hazz* bir şeydeki farzdır (Ahterī, 284^b).”

→ *Gez; Kuẓr; Farz*

El-ațara¹⁷⁵ الاطره [*< Ar. eț-turret ?*]: Yayın kiriş takılan yuvalarının hemen öncesi, bağlana kiriş düğümlerinin düştüğü yer.

“... farzından sonra ya’nī gezden evvel başlarına ‘Arab *el-ațara* dërler... [TSMK 1417, vr. 11a/2; Emiri 914, vr. 7b/16].”

“Ve her şey’in ucuna ve kenārına denir (Kāmūs).”

→ *Aķabe*

Zafer ظفر [*< Ar. zufr*]: Yayın gezlerinden kasan başlangıcına kadar olan çile düğümünün de denk geldiği bölümü.

“... ol maħallden [çile taķılan kertik] kaşan ucuna çile düğümü gelen yere kaçar ‘Arab *zafer* ... dërler... [T. 6891, vr. 98b/3] ... gezden kemüğe gelince aña ‘Arab *eț-zafer*¹⁷⁶... daħı dërler... [TSMK 1417, vr. 10b/19; Emiri 914, vr. 7b/14] ... yayuñ ... kiriş bađlayıcaķ yere ucına çıkınca *zafer* dërler... [A. E. 2229, vr. 32b/2].”

“Yayın kiriş düğümlendiği yerden ucuna varınca, ‘alā-kavlin yayın ucuna itlāk olunur (Kāmūs); Ve yay başının kiriş düğümlendiği yerden ucuna varınca ظفر *zufr* derler (Vankulu); Ve dahi yay başında kiriş taktıkları yerden ucuna varınca derler (Ahterī, 600^b); A horn of an archery bow (Lexicon, 1271^a).”

→ *Ĝaşfün; Fark*

¹⁷³Kesimli’de *kețer* (2017, s. 83). Yazmanın aslında harekeli olarak كَطْرُ şeklinde tı (ط) ile yazılı ve belli belirsiz nokta olması gereken yerde bir leke mevcut. Başka yazmalarla mukayese edildiğinde bir nokta eksiliği olduğu tı (ط) yerine zı (ظ)’nın kabul edilmesi gerektiği anlaşılıyor.

¹⁷⁴Uçar’da *el-hazz* (2013, s. 36).

¹⁷⁵A.g.e.’de *el-āțara* (2013, s. 36). Bizim için sorunlu olan bu terim için bir okuma-yorumlama önerisi getirmekle yetiniyoruz.

¹⁷⁶A.g.e.’de *el-zafer* (2013, s. 36).

Ġaşfün **غصفون** [**< Ar. ġaşfūn ?**]: Yayın gezlerinden kasan başlangıcına kadar olan çile düğümünün de denk geldiği bölümü.

“... ol maħallden [çile taķılan kertikten] kaşan ucuña çile düğümü gelen yere kadar ‘Arab... **ġaşfūn**... dërler... [T. 6891, vr. 98b/3] ... gezden kemüğe gelince aña ‘Arab yaycılarını... **el-ġaşfūn** ... daħı dërler... [TSMK 1417, vr. 10b/19; Emirî 914, vr. 7b/14].”

→ *Zufr; Fark*

Fark **فرق** [**< Ar. fark ?**]: Yayın gezlerinden kasan başlangıcına kadar olan çile düğümünün de denk geldiği bölümü.

“... ol maħallden [çile taķılan kertikten] kaşan ucuña çile düğümü gelen yere kadar ‘Arab ... **fark** dërler... [T. 6891, vr. 98b/3] ... gezden kemüğe gelince aña ‘Arab yaycılarını ... **el-fark** daħı dërler... [TSMK 1417, vr. 10b/19; Emirî 914, vr. 7b/14].”

→ *Zufr; Ġaşfūn*

‘Utra **عطره** [**< Ar. ‘utra ?**]: Yayın kiriş bağlanan yuvasının uç bölümü.

“...yayıñ... gez yerinden yoķaru ya‘nī kertigin ucuna ‘Arab **‘utra**... dërler... [T. 6891, vr. 98b/4].”

→ *‘Uķbe*

‘Uķbe **عقبه** [**< Ar. ‘uķbet**]: Yayın kiriş bağlanan yuvasının uç bölümü.

“... yayıñ... gez yerinden yoķaru ya‘nī kertigin ucuna ‘Arab... **‘uķbe** dërler... [T. 6891, vr. 98b/4].”

“Āħır karār olunacak yer (Vankulu).”

→ *‘Utra*

‘Aķabe **عقبه** [**< Ar. aķabet**]: Yayın baş kısımlarında kiriş düğümünün geldiği yer.

“... ve ol yüksek yere kim anda kirişüñ düğini düşer kirişledükleri demde aña **‘aķabe** dërler... [R. 1932, vr. 21b/2] ... farzından sonra ya‘nī gezden evvel başlarına ‘Arab ... yaycılarını **el-‘aķabe** dërler... [TSMK 1417, vr. 11a/2; Emirî 914, vr. 7b/16].”

“Dağda ve bayırda olan sarp yokuşa denir (Ķāmūs); Dağda olan yokuşlu ve inişli sarp yol (Vankulu).”

Atra **أطره** [**< Ar. uţret**]: Yay [ve ok] gezini korumak için üzerine sarılan sinir ve bu sinirin sarıldığı bölüm.

“... ve ol yüksek yere kim anda kirişüñ düğini düşer kirişledükleri demde aña **‘aķabe** dërler ve ‘Arab aña **atra** dërler... [R. 1932, vr. 21b/3].”

“Yarılmamak için ok gezinin üzerine sardıkları sinire denir (Ķāmūs); Şol sinirdir ki ok gezinin altına sarılır yarılmaması diye (Vankulu); A sinew wound above the notch of an arrow (Lexicon, 136^a).”

¹Ķabza **قبضه** [**< Ar. kabdat**]: Yayın atıcının sol eliyle tuttuğu kısmı.

“... *ḳabza* dēyü bu fennde yayuñ *ḳabzasınuñ* zahrınuñ vasaṭını şol elüñ ayası ile parmaqlarınun ittişā i olan maḥalline vaż‘ olınmağa dērler... [T. 6891, vr. 39b/14] ... *ḳabzayı* ḳavıce ṭutup şalavāt parmağı da orta parmağ üstine çevirüp ḳavıce ṭutıla bir şüretde ḳavī ṭutıla ki *ḳabza* üstinden şu döküp aya-yı deste sirāyet ētmeye... [T. 6891, vr. 40a/6, 8].”

“(Kılıç, tabanca, ok vb.nin) Tutulacak yeri (Kubbealtı, 1519^a); Bir nesneyi pençe ile almak ma‘nāsındır, niteki mühmele ile قَبْضُ *ḳabş* parmakların uçlarıyla almaktır (Ḳāmūs).”

→ *Beyt; Distār; ‘Acsü’l-ḳavs; ‘Acs; Ma‘cis; Ev; Miḳbaḍ / Maḳbiḍ*

Miḳbaḍ / Maḳbiḍ / Maḳbaḍ¹⁷⁷ مقبض [*< Ar. miḳbaḍ / maḳbiḍ / maḳbaḍ*]: Yayın atıcının sol eliyle tutulan kısmı.

“... temām devrden şonra ellerini hareket ētdüresin ya‘nī ēki ellerin *miḳbaḍ / maḳbiḍ* üzerine şonra oḳuñ yarısı şalavāt parmağı ile baş parmağ arasına ḳorsın... [Emirî 914, vr. 32a/1; TSMK 1417, vr. 45a/5] ... *maḳbaḍ* ḳabzaya dērler... *maḳbaḍı* muḥkem dutmağ gerek... [R. 1932, vr. 50b/8; 41a/10].”

“*Miḳbaḍ*, kılıç ve bıçak ve yay makûlesinin el tutacak yerine denir ki sap ve kabza ta‘bır olunur (Ḳāmūs); *Maḳbiḍ*, yayın ve kılıcın kabzası (Vankulu).”

→ ¹*Ḳabza; Beyt; Distār; ‘Acsü’l-ḳavs; ‘Acs; Ma‘cis; Ev*

‘Acsü’l-ḳavs¹⁷⁸ عَجَسُ الْقَوْسِ [*< Ar. acs; ḳavs*]: Yayın atıcının sol eliyle tutulan kısmı.

“...ḳabzaya ‘*acsü’l-ḳavs*... dērler... [K. 495, vr. 31b/8].”

“‘*acs/‘ucs/‘ics*, bunların üçü dahi yay kabzasıdır (Vankulu).”

→ *Beyt; Distār; Ḳabza; ‘Acs; Ma‘cis; Ev; Miḳbaḍ / Maḳbiḍ*

‘Acs¹⁷⁹ عَجَس [*< Ar. ‘acs/‘ucs/‘ics*]: Yayın atıcı tarafından kavranıp tutulduğu bölüm.

“... ve ḳabzaya ‘Arab ‘*acs* dēyüp... [T. 6891, vr. 98a/23] ... ‘Arab ḳabzaya daḥı ‘*acs*... dērler... [TSMK 1417, vr. 11a/12; Emirî 914, vr. 8a/3].”

“Bunların üçü dahi yay kabzasıdır (Vankulu).”

→ *Beyt; Distār; ‘Acsü’l-ḳavs; Ḳabza; Ma‘cis; Ev; Miḳbaḍ / Maḳbiḍ*

Ma‘cis¹⁸⁰ معجس [*< Ar. ma‘cis*]: Yayın atıcı tarafından kavranıp tutulduğu bölüm.

“... ve ḳabzaya ‘Arab... *ma‘cis* dēyüp... [T. 6891, vr. 98a/23] ... ‘Arab ḳabzaya daḥı ‘*acs* ve *el-ma‘cis* dērler... [TSMK 1417, vr. 11a/12; Emirî 914, vr. 8a/3].”

→ *Beyt; Distār; ‘Acsü’l-ḳavs; Ḳabza; ‘Acs; Ev; Miḳbaḍ / Maḳbiḍ*

¹⁷⁷A.g.e.’de *makîz* (2013, s. 69). Kesimli’de *maḳbeḍ* (2017, s. 103).

¹⁷⁸Zamanında YL tezi olarak çalışıp sonrasında yayımladığımız *Kavsname Dervâzî’nin Okçuluk Kitabı* adlı çalışmamızda da geçen bu terim, o zaman için çalışmamıza esas aldığımız A. E. 2229 numaralı nüshasında ‘ucbü’l-ḳavs şeklinde sin (س) ile değil de be (ب) ile yazılarak istinsah hatası yapılmış, o zaman için bunu fark edememiştik (2020, s. 159). Bu yüzden şimdi doğru kabul ettiğimiz imlanın yer aldığı K. 495 nüshasının tanıklığını kullandık.

¹⁷⁹*Telhîs*’de ‘*aces* (2010, s. 327); *KR*’de ‘*aces* (2013, s. 36).

¹⁸⁰A.g.e.’de *ma‘ces* (2010, s. 327); A.g.e.’de *ma‘ces* (2013, s. 36).

Ev **أَو** [**< Tr. ev**]: Yayın atıcı tarafında tutulan yuvası, kabzası.

“... yay eyle gerekdür kim başları uzun ve kamu yêri bağrınuñ kirişe egilmiş ola ve boynuzı çok ola **ev**i tar ola... [R. 1932, vr. 85a/6].”

“Bir şeyin içine yerleştirildiği yuva (Kubbealtı, I, 910^b).”

→ *Beyt; Distār; ‘Acsü’l-ḳavs; Ḳabza; Ma‘cis; ‘Acs; Miḳbaḍ / Maḳbiḍ*

Beyt **بَيْت** [**< Ar. beyt**]: Yayın atıcı tarafında tutulan yuvası, kabzası.

“... yayuñ başı bağrına ulaşduğı yere ve andan aşağısına **beyt** dërler... [R. 1932, vr. 21b/4].”

“Taştan ve kerpiçten ise lisānımızda ona ev ve oda ta‘bīr olunur (Ḳāmūs); A separated part of a habitation or depository (Lexicon, 417^b).”

→ *Distār; ‘Acsü’l-ḳavs; Ḳabza; Ma‘cis; ‘Acs; Miḳbaḍ / Maḳbiḍ*

Distār¹⁸¹ **دِسْتَار** [**< Far. dist + ār**]: Yayın atıcı tarafından karışlanan, tutulan yeri kabzası.

“... ve yayuñ bağrına ulaşduğı yere ve andan aşağısına ... ‘Acem aña **distār** dërler... [R. 1932, vr. 21b/5] ... bilek geldiği **ḳabzaya** **ḳarīb** oḳuñ yürüdüğü yerden aşağıya yokaḳaya ‘Acem **distār**¹⁸² dërler... [TSMK 1417, vr. 11a/11; Emiri 914, vr. 8a/2].”

“*Dist*, lisān-ı Fārsīde *ḳarış ve sere ve şadr ma‘nasınadır* (LN, 202^a).”

→ *‘Acsü’l-ḳavs; Ḳabza; Ma‘cis; ‘Acs; Ev; Miḳbaḍ / Maḳbiḍ*

Ṭış **ḳabza** **طيش قبضة** [**< Tr. tış > dış; Ar. ḳabḍat**]: Atıcı sol eliyle yayın kabzasını kavradığında, kabzanın solda kalan tarafı.

“... ḫarbde ḫarbelü tūrler **ṭış ḳabzadan** küşād vèrilür dèmişler... [T. 6891, vr. 48a/9].”

→ *Hāric-i ḳavs*

Hāric-i ḳavs¹⁸³ **خارج قوس** [**< Ar. ḫāric; ḳavs**]: Atıcı sol eliyle yayın kabzasını kavradığında, kabzanın solda kalan tarafı.

“... ve naẓar kim **ḫāric-i ḳavs**dan ola... [R. 1932, vr. 44a/6] ... ve şol göz ile **ḫāric-i ḳavs**dan ya‘nī yayuñ taşra yanından nişānı gözede... [R. 1932, vr. 44a/14].”

“Bir şeyin dış tarafı, dış yüzü (Kubbealtı, II, 1205^b).”

→ *Ṭış ḳabza*

İç **ḳabza** **ايچ قبضة** [**< Tr. iç; Ar. ḳabḍat**]: Atıcı sol eliyle yayın kabzasını kavradığında, kabzanın sağda kalan tarafı.

¹⁸¹Kesimli’de *dēstār* (2017, s. 83).

¹⁸²Uçar’da *destār* (2013, s. 36). Harekeli olan *Revan 1932* yazmasından da tanıklanan bu terimi, harekeli imlaya göre değerlendirdik.

¹⁸³Kesimli’de *ḫāric ḳavs* (2017, s. 106).

“... pūtaya atış siperinde atış yeri ta‘bīr olunan *ıç kabzayı* geçerek... küşād vērilūr dēmişler... [T. 6891, vr. 48a/9].”

Muşanna‘ kabza **مصنع قبضه** [< Ar. *taşni‘* > *muşanna‘*; *kabḏ*]: Üç parçası Kızılıcık ağnacından, bir parçası Akçaağaçtan olmak üzere dört parçadan yapılan, belki de bir nevi statü sembolü olarak kullanılmak üzere özel işlemlerle imâl edilip, ustalık işi yaylarda tercih edilen kabza çeşidi.

“... ve *muşanna‘ kabza* ta‘bīri kabzayı dört parçadan yaparlar zivānasıyla berāber boyuna aqca ağacdan konup üzerine iki taraftan bir de zahr-ı kabzaya maṭbū‘-ı mevzūn maṭlūb olunan endāma uydurarak üç parça kızılıcık uydurup *muşanna‘ kabza* dērlər atışa fā‘ide ēdecegi ma‘lūm degil tavru latīf olup ihtimāmla yapılan yaylara yapıldığından maḳbūliyyet kesb ēder menzil-i tīre yalnız aqca ağacdan yapılanda ziyāde fā‘ide pek ma‘lūm degildür... [T. 6891, vr. 96a/10, 13].”

“Dört parçalı olarak aqca ağacından yapılmış zarif bir yay çeşidi (Kubbealtı, II, 2177^b).”

→ *Dördil kabza*; *Murabba‘ kabza*

Sinir **سکر** [< Tr. *sinir*]: Genellikle öküzlerin bileklerinin üstü ile diz kapakları arasından yaklaşık 25 cm uzunluğunda çıkartılıp güneşte ya da tımar sandıklarında bir değnek gibi sert, bükülmez kıvama gelesiyeye kurutulduktan sonra mermerde şimşir ağacından tokmakla tel tel olasıya döğölüp ince bir keten parçası hâline gelince elle didikleyerek boylarına göre taksimi yapıp demletilmeyi müteakip yay imâlinde, yayın direncini ve esnekliğini artırarak uzun süre işlevini koruyabilmesi için kollarının dış yüzüne tutkalla yapıştırılan malzeme; sinir, tendon.

“... yaya urulan *sinir* öküzün bileğiniñ yoḳaru tarafından diz қаpağı dēnilen maḫalle ḳadar olan bir ḳarışdan ziyādece *sinirdür* ve öküz ēneginiñ *siniri* tīmārılı ve ince müsābaḳat tīrleri ḳavslerine mūnāsib olup ve öküz *siniri* tīr-keş ve çerkes ve tatar ḳavslerine ḳullanılır be-her bilādda olan ḫayvān-ı mezkūr *sinir*-i mezbūrından isti‘māl olunur ancaḳ āsitāne-yi ‘aliyye... civārında vāḳi‘ çiftlikātlarda olan ēnekleriñ *sinirleri* cümle bilāda fāyıḳdur dēmişler... [T. 6891, vr. 97a/19-23; 97b/2]... yay iḳün alınan *sinirleri* güneşde yāḫūd ta‘rīf olunan yay tīmārı şandūḳı derūnında ḳurudurlar şöyle ki ēki ucından tutup bükmek murād olındıḳda ḳuru degnek mişāl ḳavī durup egilmeye ba‘dehū mermer taşda çimşir böyük tokmak ile ḳuru ḳuru döğerek yumşayup tel tel oldıḳda üzerinde kir ve pū[r]tüklerini bıçaḳ ile ḳazıyup taḫḫīr olduḳda beş altı dişli tēmür taraḳ vardur pençe-yi insāna şebīh kütükde ḳavīce mıhlı bir ḳuvvetlice ādem uclarından başlayup ol taraḳda ḫarayarak üskülü mişāl olınca dest ile didüp boy boy ḫıfz ēderler... [T. 6891, vr. 97b/6].”

“Muscle, sinew (EDPT, 841^a).”

→ *Pāça*; *Mazāyiğ*; *Mehşā*; *El-ḫuzzāb*; ‘Urf u feres

Pāça **پاچه** [< Far. *pā*; Tr. +çA]: Sinirin yayın boyuna göre kesilen fazlalık çıkıntıları.

“... bu siñirler bir āz tabī’ī kırıyınca baş boyu kavşığı bir başından diğer başına erişecek kadar mahalleriñ ortasından terk edüp eki siñir başlarından fazlalarını kesüp ve ol zā’id kesdikleri pârçalara ıştılâh-ı kavşilerde **pâça**¹⁸⁴ ta’bîr ederler... [T. 6891, vr. 97b/5].”

“Kurutulup dövüldükten sonra ok yaylarına gerilen, öküz veya inek bacağından alınmış sinirlerin yay boyundan fazla olduğu için kesilen kısımları (Kubbealtı, III, 2476^a).”

→ *Siñir; Mazāyig; Mehşā; El-ḥużzāb; ‘Urf u feres*

Mazāyig¹⁸⁵ مضايغ [*< Ar. mazā’ig*]: Dişle çiğneme yöntemiyle kullanılır hâle getirilip yayın sal kısmına yapıştırılan sinir.

“... yayuñ... şāl denilen mahallin siñirine ‘Arab **mazāyig** dërler... [T. 6891, vr. 98a/22] ... rekbeteyn için urdukları siñire ‘Arab **el-mazāyig** dërler... [TSMK 1417, vr. 11a/7; Emirî 914, vr. 7b/20].”

“A sinew boundround the arm of a bow near the notch; or, any chewed tendon used by an archer (Lexicon, 1887^a); **مضيغة** *meḍīgat*, ve yayın köşelerine sarılmış sinire denir, ‘alā-kavlin diş ile çiğnedikten sonra sarılmış sinire denir (Kāmūs).”

→ *Siñir; Pâça; Mehşā; El-ḥużzāb; ‘Urf u feres*

Mehşā¹⁸⁶ مهشا [*< ?*]: Yayın kabzasına yapıştırılan sinir.

“... ve zâhr-ı kabzaya urulan siñire ‘Arab **mehşā**... dërler... [T. 6891, vr. 98a/22] ...yayuñ ardına urdukları siñire ... Rūmen’de **mehşā** dërler... [TSMK 1417, vr. 11a/4; Emirî 914, vr. 7b/17].”

→ *Siñir; Pâça; Mazāyig; El-ḥużzāb; ‘Urf u feres*

El-ḥużzāb الحَضَاب [*< ?*]: Yaya yapıştırılan sinirin tamamı, genel adı.

“... ‘Arab yaycıları siñirüñ cümlesine yay üzerine urulduğdan sonra **el-ḥużzāb** dërler ... [TSMK 1417, vr. 11a/5; Emirî 914, vr. 7b/18].”

→ *Siñir; Pâça; Mazāyig; Mehşā; ‘Urf u feres*

‘Urf u feres¹⁸⁷ عرف و فرس [*< Ar. ‘urf; u; feres*]: Yayın kabzasına sarılan sinir.

“... kabza cānibeyninde olan siñire ‘Arab **‘urf u feres** dërler... [T. 6891, vr. 98b/1] ... kabzada olan siñire dağı ‘Arab **el-‘urf**¹⁸⁸ dërler ‘Arab yaycıları **el-feres** dërler... [TSMK 1417, vr. 11a/13-14; Emirî 914, vr. 8a/4].”

¹⁸⁴*Telhîs*’de *pârça* (2010, s. 326). Yazmada bâriz şekilde *paça* yazıyor. Ya bir dikkatsizlik sonucu ya da terimin hemen öncesinde geçen *pârça* kelimesinin yanlış yazılmış şekli olduğunu düşünerek kendi inisiyatifleri doğrultusunda düzelttiler.

¹⁸⁵A.g.e.’de gayın (غ)’ın noktası unutulduğu için *Telhîs*’de *madâyi*’ olarak değerlendirmiştir. Metnin bağlamında verilen anlamı dikkate alarak doğru kabul ettiğimiz imlayı esas aldık.

¹⁸⁶A.g.e.’de *mehşā* (2010, s. 327), Uçar’da *mehā* (2013, s. 36), bizim için sorunlu bir terim.

¹⁸⁷A.g.e.’de tamlama olarak değil de iki ayrı terim olarak *araf ve feres* (2010, s. 327) şeklinde değerlendirilmiştir. Bizim için sorunlu olan bu terim ya da terimleri, özellikle *Ahterî*’deki tanıklığa istinaden bir tamlama olarak kabul ettik. Yaya sarılan sinir, öncesinde tel tel yapılıp sonrasında sıkıca sarılır. Burada, atın yelesinin sinire benzetilmesi söz konusu olabilir ya da doğrudan at yelesi de sinir işlevinde kullanılıyordu (?) Belki başka bir gözle daha mantıklı bir açıklaması yapılabilir.

“*Urf*, atın yelesine denir (Kāmūs); *Feres*, ata denir; erkeğine ve kısrağına şâmidir (Kāmūs); Sıralı, peş peşe killar olan atın yelesi anlamındaki *urfü'l-ferses* ... (Ahterî, 628^b).”

→ *Siñir*; *Pāça*; *Mazāyig*; *Mehsā*; *El-ħuzzāb*

Yelim¹⁸⁹ **يَلِيم** [< Tr. *yelim*]: Kompozit yayın parçalarını birbirine yapıştırmak için kullanılan kendi içinde üretildiği malzemesine ve üretim şekline göre türleri olan yapıştırıcı madde.

“... ve ba‘zı kademā-yı ‘Arabuñ yayından oldur kim aña Vāsitiyye dërler ve ol yay boynuzdan ve ağacdan ve siñirden *yelim*den mürekkeb olur... [R. 1932, vr. 18b/4]... ve el yayuñ efdali ve yëgreği fāyidelüsi oldur kim mürekkeb ola ağacdan ve siñirden ve boynuzdan *yelim*den ve böyle terkîb êtmekte ħikmet vardur şerîf-i şan‘at vardur zirā kim terkîb-i insāniyye beñzer nête kim insān mürekkeb[dür] kemükden ve etden ve tamarandan ve kandan ve yay terkîbi dahı dört nesnedendür evvel ağacı kemük menzilesindedür ve boynuzı et yerinedür ve siñiri tamarlar yerinedür kim yayılmışdur kamu ā‘zāya ve *yelim* kan yerinedür... [R. 1932, vr. 19a/5, 11] ... Ādemüñ yayına *yelim* ve siñir karışmaduk idi... [A. E. 2229, vr. 20b/8].”

“Tutkal. Ağızlarda ilim ‘erik ve kayısı ağaçlarının çıkardığı zamk’ olarak geçer. Başındaki y- düşmüştür (ETDES, 567^a).”

→ *Tutkal*; *Balık tutğalı*; *Maşşāka* / *Messeka* / *Maşşaka*; *Çeğa tutğalı*; *Kara tutkal*; *Siyāh tutkal*; *Pāça suyu tutğalı*; *Şulu tutğal*

Tutkal **توتقال** [< Tr. *tut - kal*]: Kompozit yayın parçalarını birbirine yapıştırmak için kullanılan kendi içinde üretildiği malzemesine ve üretim şekline göre türleri olan yapıştırıcı madde.

“... kemük ve siñir ve ağac ve *tutkal*dan mürekkeb... [Emirî 914, vr. 3a/6; TSMK 1417, vr. 4a/2]... bir hoş *tutkal* içüp yay yağsa... lākin üstādiyyet *tutkal* kaynadup tāvın bulmağdur demişler bir usta kendüsi *tutkal* yapmaduğça ustalığında pür-kuşürdür... *tutkal* umürî böyük maddedür... [Emirî 914, vr. 5a/12-16; TSMK 1417, vr. 7a/6-9, 11].”

“Kıkırdak ve deri gibi maddelerden elde edilen yapıştırıcı madde (Kubbealtı, III, 3246^a); Tahta, kâğıt vb. yapıştırmaya yarayan madde. Türkçe *tut*- ‘tutkal ile yapıştırmak’ kökünden geldiği açıktır. Brockelmann’a göre tutgal’daki *-gal* eki *-gan*’ın bir yan biçimidir. Deny, *tut*- kökünden geldiğini açıklamakla yetinmiştir. Eski ve yeni diyalektlerde tutkala *yelim* adı verilir. O açıdan *tutkal*’ın yeni bir türev olduğu anlaşılıyor (ETDES, 527^{a-b}).”

→ *Yelim*; *Balık tutğalı*; *Maşşāka* / *Messeka* / *Maşşaka*; *Çeğa tutğalı*; *Kara tutkal*; *Siyāh tutkal*; *Pāça suyu tutğalı*; *Şulu tutğal*

Balık tutğalı **باليق طوتغالی** [< Tr. *balık*; *tut - kal* + *ı*]: Tuna¹⁹⁰ nehrinden avlanan Morina¹⁹¹ balıklarının işlenmek üzere İstanbul’a getirilerek devrin yay ustalarınca damak

¹⁸⁸Uçar’da *el-‘araf* (2013, s. 36).

¹⁸⁹Kesimli’de *yilme* (2017, s. 80-81).

derilerinin özenle çıkartılıp 24 saat kadar soğuk suda demletilip temizlenmeyi müteâkip mermerde üst üste dizilerek şimşir ağacından yapılan tokmakla yeterli kıvama gelesiyeye döğülmek sûretiyle elde edilen tutkal çeşidi.

“... **balık tutğalı** dëyü müte‘arîf olınan tutğalıñ mādde-yi aşliyyesi Tuna’da vāki‘ Morina ta‘bîr olınan semek-i cesîminîñ ağızınıñ civâr-ı hulkûmı üst tarafında sūrâh-ı gülûsine mülâşık olan damağ derisidür ki sahtiyân kalınlığında semek-i mezkûrîñ cüşşesine kıyâsen şağîrîniñ şağîr kebîrîniñ kebîr êki dest kadar dahı büyük ve küçük olur şeffâfca ve şeker rengi olup semek-i mezkûr ba‘de’s-şayd dehânın açup ta‘rîf vechle renk-i damağına muvâfık olmayup şeker rengi olan maħallini bıçak ile etrâfın çizüp cebr-i dest ile kıparup çâr-şû böregi mişâl ucların üstine devşürüp kuruturlar ba‘dehû Āsitâne’ye gelüp kıvsiler mermer üstinde çimşir tokmak ile bir kaç dânesin bir biri üstine kıoyup dögerler ve dögerken tokmağı lisân ile yalamak lâzımdur ki şü ile ıslansa kesilüp işe yaramaz döğmezden muħaddem yigirmi dört sâ‘at kadar mâ-yı bāride ilkā’ olunup yumuşayup üstüniñ ğubārı ba‘de’l-izāle döğülüp inceliğı kararın bulduğda çehâr-şû yufkası mişâl etrâfın degirmi kesüp ve etrâflarından kesilen pârçaları dahı bir yere cem‘ êdüp ber-ta‘rîf-i sâbık anları da döğüp yek-vücüd olduğda anlarıñ da etrâfın düzeldüp hıfz olunur hîn-i icâbında kifâyet miğdârını hürdeleyüp bir temîz zarfdâ mâ-yı şâf ile âteşde êridüp isti‘mâl olunur döğülmezden muħaddem de kıynadılıp bir şey’ yapışdırılsa fi’l-cümle tutar lâkin meshûkî gibi kıuvvetli olmaz... [T. 6891, vr. 127b/21].”

→ *Yelim; Tutkal; Maşşāka / Messeka / Maşşaka; Çeğâ tutğalı; Kıara tutkal; Siyâh tutkal; Pāça sıyu tutğalı; Şulu tutğal*

Maşşāka¹⁹² مصاقه / Messeka مسقه / Maşşaka¹⁹³ مصقه [< ?]: Yay, ok ve diğerk malzemelerin yapımında kullanılan bir çeşit balık tutkalı.

¹⁹⁰Latince Danubius, Yunanca Istros, Geto-Dakça Donaris, Romence Dunărea, Slavca Dunav, Macarca Duna, Almanca Donau, Fransızca ve İngilizce Danube şeklinde adlandırılmakta olup Türkler tarafından Tuna adıyla anılmıştır. Avrupa’nın Volga’dan sonra en uzun nehridir (2860 km.). Almanya’da Karaorman’dan (Schwarzwald) doğar. Ardından Avusturya, Slovakya, Macaristan, Sırbistan, Hırvatistan, Bulgaristan, Romanya, Moldova Cumhuriyeti ve Ukrayna’dan çoğu defa bu ülkelerin sınır hattını oluşturacak biçimde geçer ve Romanya’daki Chilia (Kili), Sfântul Gheorghe (Hızırilyas) ve Sulma ağızlarından Karadeniz’e dökülür. Yatağında daima bol su bulunur ve akış rejimi farklı kesimlerinde farklılıklar gösterir (karmaşık rejim): Yukarı kesiminde Alp rejimi (buzul sularıyla beslenme), aşağı kesimlerinde Doğu Avrupa rejimi (kar sularıyla beslenme) görülür. Nehrin 300’ü aşkın kolu vardır (İnn, Morava, Drava, Sava, Tisa, Jiu, Olt, Argeş, Prut vb.). Başlıca liman/iskelesi Ulm, Linz, Viyana, Bratislava, Budapeşte, Belgrad, Giurgiu (Yergögü), Braila (İbrâil), Galati ve Tulça’dır (Tulcea)... Daha fazla ayrıntı için: <https://islamansiklopedisi.org.tr/tuna> (Erişim Tarihi: 2.1.2023).

¹⁹¹Morina < Yun. Murına “Mezgitgiller familyasından, kuzey denizlerinde yaşayan, karaciğerinden balık yağı çıkarılan, uzunluğu 1,5 – 2 metreyi bulabilen, eti ve yağı için avlanan iri balık. Gadus Morrhua.” (Kubbealtı, II, 2122^a).

¹⁹²*Telhîs’de mesaka* (2010, s. 303-304).

¹⁹³Karasu’da *musakka* (2022, s. 90-91).

“... [zih-gīr] kulak[1] resm-i ma'lūm üzere kesilüp damağ içine gelecek maħalli altından incelüp saħtiyān ve zih-gīr balık tutkalı işe tutkallanup ki aña **maşşāka** ta'bīr ederler kurudukda bir miqdār yine āteşe tutup ısıtdıkdā yapışırılıp a'lā yapışup gevşemez... [T. 6891, vr. 78b/7]... [zih-gīr boynuzını] sıcak şuda yumuşadup baş parmağın memesini başup ne resm ile yer ederse 'aynı öyle çukurlayup ve **maşşāka** için bir az daħı vūs'atlendirüp ve pel cilā verilmeye... [T. 6891, vr. 78a/6]... terbīye olınan boynuzlardan kaᅅgısı urulacak ise işiyle anıñ da ağaca gelecek maħalline boydan boya ta'shīn çekilüp **messeka**¹⁹⁴ ta'bīri ki tutgallanup kurudukda bakıla... [T. 6891, vr. 99a/8]... şalların şakķı ve kabzanın kolları **messeka**lanup ya'nī **tutgallanup** kurudukda tekrār tutgallanup... [T. 6891, vr. 98b/18] ... balık tutkalı ağaca ve kemige sürüp **maşşāka** ta'bīr ederler... [TSMK 626, vr. 8a/8]... yayun sinir vaz' olınacak ta'shīn çekilmiş maħalle **maşşāka** edüp... [TSMK 626, vr. 8b/6].”

→ *Yelim; Tutkal; Balık tutgalı; Çeğa tutgalı; Kara tutkal; Siyāh tutkal; Pāça şuyu tutgalı; Şulu tutgal*

Çeğa tutgalı **چغه طوتغالی** [< ?; Tr. *tut - kal + ı*]: Çanakkale'nin Gelibolu yarımadasındaki hayvanların sinirlerinin tamamının veya yerine göre bu sinirlerin özellikle uçlarının Çeğa köyündeki ustaların kendilerine özgü kaynatarak ürettikleri tutkal çeşidi.

“... **çeğa tutkalı** dedikleri yaya kullandıkları sinirlerin uçlarından kesilenleri kaynadırlar ta'rīf olınacak vechle tutgal olur **çeğa tutgalı** dērler ve sebeb-i tsmīye Gelibolu civārında Çeğa nām bir karye olup sābıkdā anda bu tutgalın a'lāsını kaynatdıklarından maħalliyle tsmīye olınmış... [T. 6891, vr. 95a/23; 95b/2]... der-ta'rīf-i i'māl-i **çeğa tutgalı**... pek a'lāsı Gelibolu hayvānları sinirlerinden olur ve yalnız sinir uçlarından şart olmayup yek-pāre ol ta'rīf olınan sinirlerin mecmū'ından olur kulak ve pāça şuyu ve deriden de evvel kaynadup yağın alup ba'dehū eriyince kaynadup tutgal ederler... [T. 6891, vr. 97b/14].”

→ *Yelim; Tutkal; Balık tutgalı; Maşşāka / Messeka / Maşşāka / Kara tutkal; Siyāh tutkal; Pāça şuyu tutgalı; Şulu tutgal*

Kara tutkal **قره توتقال** [< Tr. *kara; tut - kal*]: Balık tutkalıyla hayvan sinirlerinin karıştırılarak Gelibolu'nun Çeğa köyünde kalitelisi yapılan kehribara benzer muteber bir tutkal çeşidi.

“... bir hoş tutkal içüp yay yaksa ve tutkal balık tutkalıyla maħlūt **kara tutkal** iledür... **kara tutkal** keh-rubā gibi gerekdür Gelibolu ustaları kendüleri kaynadırlar gāyet ēyüdüdür... [Emiri 914, vr. 5a/12, 14; TSMK 1417, vr. 7a/7, 10].”

→ *Yelim; Tutkal; Balık tutgalı; Maşşāka / Messeka / Maşşāka / Kara tutkal; Siyāh tutkal; Pāça şuyu tutgalı; Şulu tutgal*

Siyāh tutkal **سیاه توتقال** [< Far. *siyāh*; Tr. *tut - kal*]: Hayvan sinirlerinin artıklarının kaynatılarak yapıldığı tutkal çeşidi.

¹⁹⁴KR'de *meseka* (2010, s. 328).

“... tutkal **siyāh tutkal**dur ki sinirūn paçasından kaynadurlar... [TSMK 626, vr. 8b/10].”

→ *Yelim; Tutkal; Balık tutğalı; Maşşāka / Messeka / Maşşaka / Kara tutkal; Kara tutkal; Pāça suyu tutğalı; Şulu tutğal*

Pāça suyu tutğalı **پاچه صويو طوتغلى** [< Far. *pā*; Tr. +çA; *su + yu; tut - kal + ı*]: Yayların boyuna uygun kesildikten sonra kalan sinir çıkıntılarının, artıklarının gerekli temizleme işlemlerine tâbi tutulup kaynatılarak yağlarından çıkartılıp tekrar eriyesiye kaynatılması sonucunda elde edilen tutkal çeşidi.

“... ve siñirlerin uclarından bir miqdār kesilüp **pāça** ta‘bīr olunmuş idi anları sıcağ şu ile yıkayup ve belki bir cüz’i de kaynadup kirli duhniyetli şuyunu döküp ba‘dehū temīz yağmur şuyu tıdırup duhānıyla siyāhlanmak için kömür āteşiyle şuyu noqşān buldıka üstine dīger kābdan ışınmış şu koyarak bir kaç gün nihāyet temām cümle ol siñirler eriyüp şuluca şāleb mişāl olunca şıkıca astārdan süzüp temīz süzülince gene kazana vaz’ edüp temām pālūde mişāl koyu olunca karışdırup kararın buldıka kađā’if tepsisi mişāl kenārlı şeylere döküp ruṭūbeti izāle oldıka pārça pārça kesilüp kınnāba dizilüp gölgeye aşıluq kurudup... [T. 6891, vr. 97b/15]... ĩcābında isti‘māl olunur ibtidā’ kaynardırken erimege başlayınca dā’imā karışdırmak gerekdür ki esfele ve kenārlara yapışmasın yapışursa ve pek şiddetli āteşle kaynadılursa ve ol yıkanmaz ise rengine siyāhlık gelüp ve berrāk olmaz ve yay i‘mālinden sonra siyāh olur ve pek a‘lāsı Gelibolı hayvānları siñirlerinde olur ve yalnız siñir uclarından şart olmayup yek-pāre ol ta‘rīf olunan siñirlerin mecmū‘ından olur kulağ ve **pāça suyu** ve deriden evvel kaynadup yağın alup ba‘dehū eriyince kaynadup tutğal ederler ve bu tutğalların ol ta‘rīf olunan siñir tutğalından sonra **pāça suyu tutğalı**dur ki lāyıklı taṭṭīr olunca balık tutğalı mişāl şāf ve beyāz olur... [T. 6891, vr. 98a/7, 9].”

→ *Yelim; Tutkal; Balık tutğalı; Maşşāka / Messeka / Maşşaka / Kara tutkal; Kara tutkal; Pāça suyu tutğalı; Şulu tutğal*

Şulu tutğal **صولو طوتغل** [< Tr. *su + lu; tut - kal*]: Yay ustasının insiyatifinde hangi tutkal çeşidini kullanılırsa kullansın, kıvam olarak daha açık ve sıvı tamamlayıcı işlev için kullanılan tutkal.

“... [yaya urılan siñir] kuruduğda **şulu tutğal**[1] kahve cezvesiyle ısıdup birer fīncān tarafeyne āz āz dökerek içirirler kuruduğda kararın bulduğda muqaddem ayrılan nişf-ı siñiri daḥı başka başka beş taksīm edüp ber-ta‘rīf-i sābık kabzadan başlayup tarafeynin temām edüp aşup **şulu tutğal** içürerek kemālin bula kemāline delīl gāyet **şulu tutğal** sürüldikde kuruyınca üstine gāyet mücellā ve yek-vücūd muşaykal görünürse kemālin bulmuş görünmezse **şuluca tutğal** verirler ba‘zı kerre **tutğal** kuvvetlice bulunup üstine şikāflenmege başlarsa şulu sünger sürerler... [T. 6891, vr. 100b/11, 15-16, 18].”

→ *Yelim; Tutkal; Balık tutğalı; Maşşāka / Messeka / Maşşaka / Kara tutkal; Kara tutkal; Pāça suyu tutğalı; Şulu tutğal*

Muşamma' **مشممع** [**< Ar. şem' > muşamma'**]: Atıcının tutuşunu kolaylaştırmak, yayın kabzasını eline uydurmak için kabzaya sarılan bez.

“... remyünj âlât-i cüziyyesinden biri dahı **muşamma'** dur her nev' kumâş ve bezden olur bir miqdâr şekl-i maħrûti şem'-i 'asele batırup **muşamma'** eylemeden 'ibâretdür bal mûmına bir kaç katre ruġân-ı zeyt halı olunsa nerm ve a'lâ olur ve selefünj **muşamma'** sı bu 'aşra muhâlif olup anlar ġâyet yaşşı ve kebîr şararlar... [TSMK 626, vr. 1-2, 4] ... **muşamma'** 'ı yayunj kabzasına şol tarafı aşığı ve sağ tarafı yüksecek ve alt katları bir birine berâber üst katları bir birinden alçağ ve cânibeyni muhâzâtda şarılup ve bu iki nev'e ihtimâm olına... ol vechle **muşamma'** 'ı kavsiñ vasatında olan çeligi örter örtmez şarup isti'mâle diġkat olına... [T. 6891, vr. 39b/2, 12] ... kanġı mezhebi ihtiyâr eder ise kabzayı eline uydura noġşân gelür ise **muşamma'** eyleye anuñ ile tekmîl eyleye ammâ atış ya'nî menzil yayları elbette **muşamma'** 'a muhtâcdur zîrâ kabza küçük olsa muşamma' ile ayaya göre çaprâz **muşamma'** şarılır... [TMSK 1417, vr. 40a/6-8; Emiri 914, vr. 28b/1-3].”

“Bir tarafına mum, kauçuk, yağlı boya vb. sürülerek su geçirmeyecek duruma getirilmiş kalın bez (Kubbealtı, II, 2182^a).”

→ ¹Çuğa

¹Çuğa **چفه** [**< Far. çühâ**]: Çilenin kabzaya denk gelen orta yerine, atıcının oku gezlerken elinin gittiği yere atıcının elini, parmaklarını korumak için sarılan yünden bez parçası.

“... çilenünj maħall-i kabzaya penbe şarup ve üstine **çuğa** kaplanup tütülürsa şaşt parmağları elemden emîn olmasına sebebdür... [T. 6891, vr. 52a/3].”

“Yünden ederler maruf libastır ki Türkîde dahi çuha derler (Kati, 146^b); Broadcloth (Lexicon, 738^a); A woollen garment (Steingass, 402^a).”

→ Muşamma'

Ġifâre¹⁹⁵ **غفاره** [**< Ar. ġifâret**]: Tutuşu kolaylaştırmak için yayın kabzasına ve kirişini korumak için kiriş bağlanan kertiklerine sarılan deri parçası.

“... ve zahr-ı kabzaya urulan siñire 'Arab **ġifâre**... dërler... [T. 6891, vr. 98a/22] ... yayunj ardona urduğları siñire 'Arab **el-ġifâre** dërler ... [TSMK 1417, vr. 11a/3; Emiri 914, vr. 7b/17].”

¹⁹⁵ A.g.e.'de *ġaffâra* (2010, s. 327). Metnin bağlamında, her ne kadar *bir sinir* çeşidi olarak bahsedilse de dönem sözlüklerindeki karşılığa göre terimi, *deri parçası* olarak değerlendirmek daha uygun olacaktır. Özellikle yayın kabzasını atıcının avucuna uydurup tutuşu kolaylaştırmak için kabzaya deri ya da ağaç kabuğu (toz) sarılması çok sık kullanılan bir yöntemdir ki meşhûr kemânkeş *Tozkoparan İskender*'in lakabı da buradan gelmektedir:

“...sebeb-i şöhret-i maħlaş-ı Tozkoparan bir gün meydânda *tozlu* ta'bîr olınan şandaloz revġanlı kavsi-cedîdünj kabzasını şevkle şıġup kabza üstinde bulunan revġan-ı cedîd parmaklarına yapışup kabzayı koyuvêrdikde parmaklarıyla berâber kalkduġını mevcûdından Yıldırım Baba nâm bir pîr-i kühen-sâl görüp bu kemânkeş *toz koparan* dëyi nutġ etmekle şöhret bulup ismi dahı unudulup bu maħlaş ile yâd olunur zemân-ı Fâtiħ'de Kâđıġulu Hüsâm nâm tîr-endâzdan meşġ ve kabza alup Şeyhü'l-meydân Hamdu'l-lâh Efendi merhûmdan da ta'lîm etmiş [T. 6891, vr. 134b/3-10].”

“Ve kirişe zarar eylemesin diye yayın toncuna sardıkları deri parçasına denir (Ḳāmūs); Şol sahtiyān pāresidir ki yayın toncuna vaz[‘] ederler, kirişe zarar etmesin diye (Vankulu); A patch of cloth round the horns of a bow (Johnson, 899^c-900^a).”

→ Şağrı; Tirşe; Gön

Şağrı **صغرى** [< Tr. *şagrı*]: Diğer hayvanların derisine göre daha esnek ve dayanıklı olması hasebiyle direncini ve ömrünü artırmak için yaya sarılan at derisi.

“... yaya urulan **şagrı** ki seyfleriñ kınlarına kullanılan dāne-dārından da olur sādesinden de olur ammā ekşer sādesini kullanurlar ki üstüne nakş urulmağa ensebdür dāne-dārı sāde boyanup yalnız kenārlarına bir altun zih çekilürse güzel olur dāne-dārı esbiñ şagrı derisinden sādesi esbiñ boynu ve omuz başından olandır lākin **şagrı** derisi qalınca olup altuñ ziyādece yonmaq ister... cild-i esb tūl-i ‘ömr-i yay ile beqā-dār olur dēmişler... [T. 6891, vr. 102b/19, 22].”

“Hayvanın ve özellikle atın beliyle kuyruğu arasındaki dolgun yuvarlak kısım (Kubbealtı, III, 2669^a).”

→ Ğifāre; Tirşe; Gön

Tirşe **ترشه** [< Far. *terāşe* > *tirāşe*]: Dana, keçi, koyun veya ceylan gibi hayvanların derisinden imāl edilen, her ne kadar düz ve temiz yapısı itibarıyla estetik olsa da esnekliği olmadığından zorda kalmadıkça yay kaplanmasında tercih edilmeyen deri eklenti.

“... **tirşe** ta‘bīr olınan deri düz ve laṭīfdür ammā ki esnemediğinden kavş kıvrılıp açıldıkça çatlayup pārelenür... [T. 6891, vr. 103a/2].”

“Üzerinde yazı yazılacak şekle konulmuş hayvan derisine verilen addır. Tirşe imalinde en ziyade dana, keçi, koyun, ceylan derileri kullanılırdı (Pakalın, III, 508^{a-b}).”

→ Ğifāre; Şağrı; Gön

Gön **كون** [< Tr. *kön* > *gön*]: Her atıcının kendi parmak ölçüleri özelinde dört parmak uzunluğunda olup, yayın kabzasını atıcının avuç ölçüsüne uydurmak için sarılan, hava koşullarına göre atıcının yayı daha işlevsel kullanmasını sağlayan deri parçası.

“... vācibdür oq atıcıya evvel qabzayı eyü dutmaq ve gerekdür kim qabza el tulusınca ola ne ziyāde ola ve eksük ola... yay eger [ayarın] bulmaya qabzasına **gön** yapışdura tā kim [el] tulusınca ola ve ol derinüñ fāyidesi dağı oldur kim şovuqda eli issi duta ve eger eli terlegen ola anda terlemez olur ve ol deri atıcınun dört barmağınun endāzesince ola ammā qabzanun uzunluğı gerekdür... [R. 1932, vr. 22b/1].”

“Tabaklanmış deri (ETDES, 198^b); Deri, sahtiyān, cild (Tulum, 765^a).”

→ Ğifāre; Şağrı; Tirşe

Toz **توز** [< Tr. *töz*]: Menzil yaylarının dışına ve kabza kısmına sarılan kayın ağacı kabuğu.

“... ğazā-yı Uḫūd’da yevm-i vāhidde küffāra biḡ küşādına mebnī sultān-ı taḫt-ı risālet ğuşe-yi kemān-ı ‘anber-**toz**-ı ebrū ile işāret buyurup... [T. 6891, vr. 24a/22] ... sebab-i şöhret-i maḫlaş-ı Tozḡoparan bir ğün meydānda **tozlu** ta‘bīr olınan şandaloz revġanlı ḡavs-i cedīdūḡ ḡabzasını şevḡle şıḡup... [T. 6891, vr. 134b/5].”

“Birch-bark; a material used to wrap bows (EDPT, 571^a); Bogenbehälter aus birkenrinde; birkenride (TMEN, II, 960); Ağaç kabuġuna derler ki yaya sararlar (Şu‘ūrī, II, 1291^b); Yay tozu manasına ism-i cāmiddir (Katı, 789^b).”

→ *Ebrüncek; Hudūd*

Ebrüncek **أَبْرُنْجَك** [< Tr. *börüncik / buruncik*]: Yayın kabzasına yakılan, yapıştırılan kayın ağacı kabuġu.

“... ve ol ağac kim ḡabzanuḡ üzerine yapışmış ola aḡa **ebrüncek** dērler... [R. 1932, vr. 21b/7].”

“Niḡāb, perde, hıcāb, tutuḡ, yaşmak, örtü, göz baġı... (Tulum, 455^a); Schleier (Houstma, 61); Bükülmüş ham ipekten dokunan ince kumaş (Kubbealtı, I, 445^b).”

→ *Toz; Hudūd*

Hudūd **حُدُود** [< Ar. *ḡudūd*]: Yaya yakılarak yapıştırılan kemik.

“... ve ol kemüġi kim ol ağacuḡ üzerine yaḡarlar aḡa **ḡudūd** dērler... [R. 1932, vr. 21b/8].”

→ *Toz; Ebrüncek*

Atış yeri **اطش يری** [< Tr. *at - ıḡ; yēr + i*]: Atıcı sol eliyle yayın kabzasını kavradıġında, kabzanın solunda kalan tarafı.

“... pūtaya atış siperinde **atış yeri** ta‘bīr olınan iç ḡabzayı geçerek ... küşād vērilür dēmişler... [T. 6891, vr. 48a/8-9].”

Ḳāb **قَاب** [< Ar. *ḡa‘b*]: Yayın kabzası ile çile yuvalarına kadar olan kısmın genel adı, yani yayın yarı kısmının genel adı; yayın iki salımın birleştiġi ortaya yerde bulunan çelik eklenti.

“... **ḡāb** ki yayuḡ ḡabzası iç ḡarafınuḡ vasaḡı... [T. 6891, vr. 34b/21] ... bir yayuḡ ēki kemüġi cem‘ olur daḡı yer ki ḡabzanuḡ iç ḡarafında yayuḡ çeligidür ‘Arabī’de aḡa **ḡāb** dērler bıçak arḡası ḡadar olur *ḡavseyn* ēki kemükdür ki kilid olan **ḡāba** faşl ēder bu ḡisāba ḡurbu‘l-ilāhī bir bıçak arḡası ḡadar ola... [TSMK 1417, vr. 39a/5-6; Emiri 914, vr. 27b/11-12].”

“Yayın el tutamaġıyla eğik yan uçlarına kadar olan yan kısımları. Her yayın iki *ka‘bı*; yan kısmı vardır (Aḡterī, 739^a); Yayın kabzasıyla çile mahalli olan iki köşenin aralıġına denir. Her yayda iki **قَاب** *ḡāb* olur (Ḳāmūs); Yay hānesi ki yayın kabzasıyla toncun eğrisi mā-beynidir; her yayın iki **قَاب** *ḡābı* vardır (Vankulu).”

→ *Çelik; Abrancaḡ; Burancaḡ; El-ḡazru; Babarek*

Çelik **چلك** [< Tr. *çal - uk* > *çelik*]: Yayın iki kısmının kemiklerinin birleştiği noktaya, iki kemik arasına yerleştirilen, kabzaya sarılan muşambanın altında kalan beyaz renkte kemik eklenti.

“... muşamma’nun şarılacak mahalli yayun kabzasının rāst-ı vasatı ki eki mülākī olduğu yerde beyāz kemikten nişān ederler ve ol kemige **çelik** ta’bīr ederler [muşamma’] **çelik**den bıçak arkası kadar yoķaru şarılmaķ gerekdür ve **çelik** muşamma’nun altında alup görünmez olur... [TSMK 626, vr. 14b/6-8] ... iki arafun kemüginün ucları cem’ olduğu ve alem-tırāş arkası kadar cirmde **çelik** ta’bīr olunan beyāz kemigin vaz’ olınacağı fāşıludur... [T. 6891, vr. 34b/22] ... itidālī yayı urup vasat-ı kabza **çelik** ta’bīr olunan kemik üstinden vasat-ı ileye ölçülüp... [T. 6891, vr. 87a/23] ... avsın vasatında olan **çeligi**... [T. 6891, vr. 39b/12] ... bir yayun eki kemügi cem’ olur dağı yer ki kabzanun iç arafında yayun **çeligidür**... [Emirî 914, vr. 27b/11].”

→ *āb; Abrancaķ; Burancaķ; El-azru; Babarek*

Abrancaķ¹⁹⁶ **ابرنچق** [< Tr. *bürünçük*]: Yayın iki kısmının kemiklerinin birleştiği noktaya, iki kemik arasına konuna beyaz renkte kemik eklenti.

“... **abrancaķ** mu’arredür kabzanun iki arafı kabza ile kemük arasına dērler... [TSMK 1417, vr. 11a/14; Emirî 914, vr. 8a/4].”

→ *āb; Çelik; Burancaķ; El-azru; Babarek*

¹⁹⁶ KR’den tanıkladığımız bu terimi, yazmanın bildiğimiz iki nüshasından biri olan Millet Ktp. Ali Emirî koleksiyonu 914 numarada kayıtlı nüshasını yayıma hazırlayan Uçar *irtihak* olarak okumuştur (2013, s. 36). Bu okuyuşun kabul edilebilir bir yanı yoktur. Bu nüshada, salt siyah mürekkep kullanılsa da özel bir anlam ifade eden kelimelere okuyucunun dikkatini çekmek için kelimenin üstüne boylu boyunca uzun tek bir çizgi çekilmiştir. Yazmanın diğer nüshası olan TSMK 1417’dekinde ise özel bir anlam ifade eden kelimeler, metin boyunca hemen hep kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Terimi, TSMK 1417’deki nüshadan daha net şekilde okumak mümkün. KR’nin her iki nüshası da harekesiz olduğu için ve dönem sözlüklerinden de terimi dellillendiremediğimizden kökeni hakkında kesin konuşamadığımız gibi hangi vokallerle okumamız gerektiği konusunda da kararsızız. Öncelikle metnin bağlamından “...mu’arredür...” ibaresiyle kelimenin aslının Arapça olmadığını anlıyoruz. *Mu’arreb* < ta’rib “yabancı kelimeyi Arapçalaştırmak”tan başka dillerden Arapça’ya geçip zamanla Arapçalaşmış, Arapçalaştırılmış (kelime) (Kubbealtı, II, 2130^a). Terimin vokallerini daha rahat tespit edebilmek adına Osmanlı okçuluk yazınında harekeli olarak başka herhangi bir yazmada tanıklayamadık ama Memlûk Kıpçak dönemi eserlerinden *Kitābū’n- Fī ‘İlmi’n-Nüşşāb* adlı eserde harekeli olacak şekilde aynı anlamı ihtiva eden ama sonu kef (ك) ile biten şeklini tanımlayabiliyoruz: **اِبْرَنْجَكْ** *ibrencek* [vr. 37b/6] (Yay. Haz.: Zafer Karakuş, 2018, s. 150). Tespit ettiğimiz şekli, kaf (ق) ile bittiği için art damak ünlülü okumayı tercih ettik ki, ne kadar zorlayıcı olsa da muhtemel kökeni ve anlamı için de bir önerimiz var.

Kurulu bir yay kabzasından tutulup ok da kirışlendiği vakit yay-ok birlikteliği şekil itibarıyla iki kefeli klâsik terazi gibi olur. Kabzaya yapıştırlan kemiklerin birleşim noktasına yerleştirilen *abrancaķ* belki de yayın ayarını, dengesini sağlamak, ayarının kaçmasını önlemekle birlikte kullanım sırasında gerekli esnekliğin ve direncin sağlanmasına yardımcı olan bir eklentiydi. Bu bağlamda, terimi ETDES’de yer alan *abra* kelimesiyle bağlantılı düşenebiliriz:

“*abra* ‘bozuk teraziye dengeye getirmek için hafif gelen kefeye konulan taş, demir, çivi gibi ağırlık; dara’. Ağızlarda *abara*, *apra*, *arba* gibi birtakım biçimler de kullanılır. < Erm *apray* ‘tare, weight of container’ (< Ar ‘abra > Krt *abrē*); yer. *abra* ‘small pieces of stone placed in pan of scale to even out the weight’. (ETDES, 2^b).”

Burancak¹⁹⁷ **بُرْنُجُقْ** [< Tr. *bürünçük*]: Yayın iki kısmının kemiklerinin birleştiği noktaya, iki kemik arasına konuna beyaz renkte kemik eklenti.

“...şol sünjük ki boynuz kavuşduğı yerdedür aña **burancağ** dèrler... [S. 1457, vr. 1b/2] ... sünjük ki boynuz kavuşduğı yerde **burancağ** dèrler... [K. 495, vr. 31b/9].”

“A little cape (Lexicon, 396^a); *Calantica*, bürüncük bükülmüş ham ipekten dokunan ince kumaş (Emire, 88).

→ *Ḳāb*; *Çelik*; *Abrancağ*; *El-ḥazru*; *Babarek*

Babarek **بابَارَك** [< ?]: Yayın iki kısmının kemiklerinin birleştiği noktaya, iki kemik arasına konuna beyaz renkte kemik eklenti.

“... Aḥmed Ağa ağac oğla bedel atup **babarek** düşmiş ve yayı kırılmışdur ḥattā diğeri düşdükdən şonra atduğı menzildür... [TKK Y/546, vr. 427b/33].”

→ *Ḳāb*; *Çelik*; *Abrancağ*; *El-ḥazru*; *Burancak*

El-ḥazru¹⁹⁸ **الْحَزْرُو** [< Ar. ?]: Yayın iki kısmının kemiklerinin birleştiği noktaya, iki kemik arasına konuna beyaz renkte kemik eklenti.

“... ḳabzaya ḳarīb olan kemüğe ‘Arab **el-ḥazru** dèrler... [TSMK 1417, vr. 11a/16; Emiri 914, vr. 8a/6].”

→ *Ḳāb*; *Çelik*; *Barancağ*; *Abrancağ*; *Babarek*

Boynuz **بوينوز** [< Tr. *boynuz* < *münjüz* < **bünjüz*]: Kompozit yayların atış gücünü ve direncini artırmak için atıcıya bakan iç taraflarına yapıştırılan kemik eklenti.

“... yay urulan kemige daḥı diḳḳat lâzımdur temīz ve şāf olup ḳayganlı ve ḳuş dilli olmaya... ve ekşer şu şığırı ki manda dèrler **boynuz**niñ sâde siyâhından ve ablağından olur ve Aydın ve Menemen ḥavâlilerinin genc uzun **boynuz**lı öküzlerinin **boynuz**larından a‘lâ ablağ yay kemikleri olur... [T. 6891, vr. 97a/2, 4].”

“Bâzı hayvanların başında bulunan, saldırma ve korunma silâhı olarak kullandıkları, tırnak gibi bir maddeden, sert, sivri, kıvrık, bâzan da çatallı çıkıntı (Kubbealtı, I, 414^b).”

Ḳaygan **قِيغان** [< Tr. *ḳay* - *gan*]: Üstü pul pul dökülen kusurlu yapısıyla kullanıldığı yayların kısa sürede kullanılmaz hâle gelmesine neden olan boynuz çeşidi.

¹⁹⁷Metnin bağlamına göre *Ebrünceğ* ile aynı olmalı ama *برنجق* / *برنجك* imlası ile Zenker’de geçen ve “buruncuk / bürüncük” okunuşuyla ‘*Schleiertuch, Krepp, Flor*’ karşılıklarının verildiği bir tanık da var (Zenker, I, 192b). Aslında bir önceki ve bir sonraki terimlerle birlikte bu terim de bizim için bir muamma olarak kalıyor. Zenker’deki karşılıkları *bir bez parçası* olarak kabul etsek, yayın kabza kısmına deri parçası ya da ağaç kabuğu yakıp yapıştırmak yaygın bir uygulamaydı, belki de kabzaya kemik yerleştirmek bunlardan daha sonra uygulanmaya başlanmış bir yöntemdi ve bu kemik parçası da, daha eski yöntemin adıyla anılıp geçildi (?)

¹⁹⁸Uçar’da *ḥuzrū* (2013, s. 36).

“... yay urulan kemige dağı dikkat lâzımdur temîz ve şâf olup **ķayđanlı** ve **ķuş dilli** olmaya... **ķayđan** ta‘bîri ıŖtlâh-ı ķavsiyânda kemik üstinden pûl pûl pâre mişâl ķalkar... bu êki ‘özr dağı âz müddetde ifnâ-yı ķavse sebep olur... [T. 6891, vr. 96b/21-22].”

Ķuş dilli قوش دىلى [*< Tr. kuş; dil < til + li*]: Ķuş diline benzer Ŗekilde üst kısmı sivri sivri kesiklerle tahrip olmuş yapısıyla kullanıldığı yayların kısa sürede kullanılmaz hâle gelmesine neden olan boynuz çeşidi.

“... yay urulan kemige dağı dikkat lâzımdur temîz ve şâf olup **ķayđanlı** ve **ķuş dilli** olmaya... kezâ **ķuş dilli** ta‘bîrleri ķuş dili mişâl sivri sivri ķalkar bu êki ‘özr dağı âz müddetde ifnâ-yı ķavsa sebep olur... [T. 6891, vr. 96b/22-23].”

Ķapak قباق [*< Tr. kapa - k < kapğak*]: Yay yapımında kullanılan boynuzun alındığı hayvanın başındayken dışarıya bakan sert kısmı.

“... boynuzlardan êki nev‘ yay kemigi ađz olunur birine **ķapak** ve birine **ķarın** ta‘bîr ederler **ķapak** ta‘bîri boynuz ĥayvânın başında iken taşra tarafına gelen yeridür... **ķarın** ve **ķapak** tarafın başka başka kesüp alurlar orta tarafı yay gelmez terk ederler ve bir ķavsiđ bir yanına **ķapak** ve bir yanına **ķarın** urulmaz zîrâ **ķarın** gevşek ve **ķapak** sert olur... **ķarın ķarına ķapak ķapađa** uydurilup eş édüp ķâlîba başarlar... [T. 6891, vr. 97a/5-7, 9, 18].”

Ķarın قرين [*< Tr. ķarın*]: Yay yapımında kullanılan boynuzun alındığı hayvanın başındayken içeriye bakan yumuşak kısmı.

“... boynuzlardan êki nev‘ yay kemigi ađz olunur birine **ķapak** ve birine **ķarın** ta‘bîr ederler... **ķarın** ta‘bîri iç tarafına gelen yeridür... **ķarın** ve **ķapak** tarafın başka başka kesüp alurlar orta tarafı yay gelmez terk ederler ve bir ķavsiđ bir yanına **ķapak** ve bir yanına **ķarın** urulmaz zîrâ **ķarın** gevşek ve **ķapak** sert olur... **ķarın ķarına ķapak ķapađa** uydurilup eş édüp ķâlîba başarlar... [T. 6891, vr. 97a/6-7, 9, 18].”

Metin متن [*< Ar. metn*]: Yayın kabzasının arkasının orta kısmı.

“... **metin** yayın kabzasının zahrının vasaţına dёрler... [T. 6891, vr. 39b/16].”

“Ve her nesnenin vechi ve âlâsı ve arka ortası; vasat-ı zahr manasına (Ahterî, 879^a).”

²Zivâna زيوانه [*< Far. zevâne / zebâne*]: Yayın direncini ve tahrip gücünü artırmak için sallarının yarılarak aralarına yerleştiren ağaç parçası.

“... zîrâ **zivâna** ta‘bîr ederler ķabza ucların birer ķariş tarafından yaşşı ve uzun burağup ve şâlları da yarup geçürerler kızcılık olunca sert olduğundan gelişsiz olur... [T. 6891, vr. 96a/6].”

“Şâhin-i terâzünün arasında olan nesne (Şu‘ürî, III, 2054^a).”

2.3. KİRİŞ TÜRLERİ VE PARÇALARI

Türkçesiyle *kiriş* ya da kullanımı kırıştan bile yayın olup birçok deyimde varlığını da sürdüren Farsçasıyla *çile*, yayın iki ucunu birbirine bağlayan ve kullanım amacına göre birçok farklı malzemedan yapılan esnek bir bağıdır.

Osmanlı Türkçesi dönemine ait araştırma korpusumuzdaki yazma eserler ve nüshalarının taranmasıyla tespit edebildiğimiz *kiriş* ~ *çile* türleri ve kullanımını kolaylaştırdığı gibi ömrünü de uzatan bazı elzem parçaları etimolojik, leksikolojik ve semantik açıdan aşağıda değerlendirilmiştir.

Kiriş **کریش** [**< Tr. ker - iş > kiriş**]: Yayın iki ucu arasına gerilen esnek bağ.

“... Cibril ‘aleyhi’s-selām vāsıtasıyla iki oğ ve bir yay ve bir **kiriş** Hzret-i Ādem şafıyyu’llāh ‘aleyhi’s-selāma irsāl buyurup... [T. 6891, vr. 21a/11].”

“Ok yayının iki ucu arasına gerilen esnek bağ (Kubbealtı, II, 1735^a).”

Çile / Çile **چله / چله** [**< Far. çihil > çihile > çille > çile**]: Yayın iki ucu arasına gerilen esnek bağ.

“... ve **çilede** gez yerine dikkat lâzımdur... [T. 6891, vr. 51a/10] ... kemāl-i eleminden ‘aklı tır mişāl **çileden** çıka yazdı... [T. 6891, vr. 101a/9] ... yayuñ başı ki aña **çile** takınur Türkîsi gezdür... [TSMK 1417, vr. 10b/16; Emîrî 914, vr. 7b/12] ... veter-i müseddâ dèrler ol kırışe kim muhkem ve pāk ve arı ve yeñi ebrîşimden ola kim ol ebrîşim bişmiş ola ve gāyet yumşak olmuş ola ve ‘Acem aña ... **çille** dèrler... [R. 1932, vr. 23b/1].”

“**Çille**, yay kırışine denir (Katı, 144^b); A bow-string (Steingass, 398^b; Johnson, 455^b); Yay kırışi, bogenschnur (Zenker, I, 364^b); Yay kırışi ki ibrîşimden bağlanır (Şu‘ūrî, II, 1476^a); ... ancak ibrîşimden i māl olunan yay kırışine itlāk olunur (Āşir, 207).”

→ *Kiriş; Hicār*

Hicār¹⁹⁹ **هجار** [**< Ar. hicār**]: Yay kırışi.

“... **hicār**... [T. 6891, vr. 91b/2] ... **hicār** bu dañı çiledür... [TSMK 1417, vr. 12b/9, 14; Emîrî 914, vr. 10a/21].”

“Kırışe denir (Kāmūs); Yay kırışine dahi derler, zih-i keman ma‘nāsına (Vankulu).”

→ *Kiriş; Çile / Çile*

Haşîn çile **خشين چله** [**< Ar. haşîn; Far. çille > çile**]: Kısa mesafelerde oku yalpalatmadan atmaya imkan verdiği için hedef atışı yaylarında ve tahrip gücü yüksek atışlar yapmaya olanak sağladığı için de savaş yaylarında tercih edilen kalın ve sert kırış.

¹⁹⁹Telhis’de *hecār* (2010, s. 319).

“... ve gāyet **ḥaṣīn çile** bağlayup pūta meydānına varılup atışa başlandıḡda... [T. 6891, vr. 48b/15].”

“*Ḥaṣīn*, (Maddi şeyler için) katı, sert (Kubbealtı, II, 1219^b); Rough, coarse, thick (Johnson, 523^c); *Çille*, yay kirişine denir (Katı, 144^b); A bow-string (Steingass, 398^b; Johnson, 455^b); Yay kirişi, bogenschnur (Zenker, I, 364^b).”

Bol çile **بول چيله** [**Tr. bol**; Far. *çille* > *çile*]: Yayına göre uzun olup gevşek ve yumuşak kiriş.

“... **bol çile** menziline mani‘ olduğu... [T. 6891, vr. 87a/22].”

Uzun kiriş **أزْن كِرِشْ** [**Tr. uzun**; *kiriş*]: Serî atışlar yapmaya imkan verip oku sürâtlî seyreden ve ayak yaylarına en uygun olan kiriş.

“... bilgil kim uzun kiriş okı süregen olur ok andan tîz yürür ammâ atıcınuḡ gögsine toḡınur... **uzun kiriş**lüden ok ahesterak varur ve yay yumşanur... [R. 1932, vr. 25a/1,3] ... **uzun kiriş** ayak yayına münāsibrekdür... [R. 1932, vr. 25b/10].”

Ṭār çile **طار چيله** [**Tr. dar**; Far. *çille* > *çile*]: Yayına göre kısa kalıp pūta ve savaş yaylarında tercih edilen gerin ve sert kiriş.

“... **ṭār çile** okı oynadır... [T. 6891, vr. 87a/21].”

→ *Ṭarca çile*

Ṭarca çile **طرجه چيله** [**Tr. dar + ca**; Far. *çille* > *çile*]: Yayına göre daha da kısa kalıp pūta ve savaş yaylarında tercih edilen gerin ve sert kiriş.

“... tîr-keş ve Pūtaya **ṭarca²⁰⁰ çile** éyüdüdür... [TSMK 1417, vr. 14b/1; Emirî 914, vr. 10a/10].”

→ *Ṭār çile*

Ḳıṣa kiriş **قِصَا كِرِشْ** [**Tr. kısa**; *kiriş*]: Yayına göre kısa kalıp pūta ve savaş yaylarında tercih edilen gerin ve sert kiriş.

“... **ḳıṣa kiriş**lü yaynuḡ okı muḥkem toḡınur ve yaya andan ziyāde ḥatar olmaz... [R. 1932, vr. 25b/3].”

→ *Ṭār çile*, *Ṭarca çile*

Ḳayṭān²⁰¹ [çile] **قَيْطَان** [**?**]: İpek veya pamuktan yapılan sicimden çile.

²⁰⁰Emirî 914, vr. 10a/10’da *darca*

²⁰¹Kelimenin kökeni üzerine muhtelif görüşler var: *Kubbealtı*, köken olarak Yun. *gaitani*’ye bağlayıp buradan Türkçe hâricinde Arapça, Farsça, Bulgarca ve Sırpça’ya da geçtiğini söylemekte (II, 1643^a); *ETDES*, Türkçeye Rumcadan geçtiğini şüphesiz kabul etse de kökeninin tartışmalı olduğunu söyleyip Türkçe aracılığıyla Arapçaya da geçtiğini söylemekle beraber Doerfer’e atfederek doğrudan Rumcadan değil de Arapça yoluyla Rumcadan alınmış olabileceğinden bahsetmekte (276^b); Nişanyan, kesin olmamakla birlikte Türkiye Türkçesi *kayt-* “döndürmek” fiiline +(g)An ekiyle türetilmiş olabileceğinden bahsedip Yun. *gaitáni* ile Ar. *ḳayṭān* şekillerinin Türkçeden alıntı olabileceğini yoksa İtalya’daki *Gaeta* kent adıyla birleştirilmesinin dayanaktan yoksun olduğu kanaatinde.

“... kavşın çile boyında ihtilâf küllî olup eslâf üstādān şöyle karar vemişler ki yayı çile taķılan kertigine farz ta‘bîr ederler bir *ķaytān* alınup şöyle ki çeküp burakdıkda uzanup kışalmamak için kıvraķ olmasun ol *ķaytān*ı ucını vasaṭ-ı farza tutup yayı bağrı ile zahrı kenārından ya‘nî kemik sinir ve ağac şağrının müctemi‘ olduğu kenārından kavslarını atlamayarak kışa kışa devr edüp kenār kenāra ser-i dîgerindeki kertigin vasaṭına kadar ölçüp ol *ķaytān*ı on eki kısmından bir kısmını terk edüp ya‘nî ol *ķaytān*ı on eki kat edüp bākî kalanı dahı altı kat edüp ve ol altı katdan bir katının terk edüp... [T. 6891, vr. 87a/7, 9, 12, 13].”

“İpek veya pamuktan yapılmış sicim (Kubbealtı, II, 1643^b).”

Döşekli çile **دوشکلی چيله** [*< Tr. döşe - k + li; Far. çille > çile*]: Kabzanın ortasındaki çelik eklentiden çilenin ortasına dek ölçüldüğündeki kısmı yaklaşık 23 cm’den daha uzun ve yumuşak olan, ayarı yapılmadan atılan yaylarda düğümleri çözülen, iyi tımar edilip bakımlı olanlarda kullanıldığında kırılıp kopan, menzil yaylarında tercih edilen çile çeşidi.

“... i‘tidālî yayı kurup vasaṭ-ı ķabza çelik ta‘bîr olınan kemik üstinden vasaṭ-ı çileye ölçülüp zirā‘-i mi‘mārî²⁰² ile temām yedi parmak²⁰³ olmaķdur bu hisābdan iki bacak arķası ... bol olursa *döşekli* ta‘bîr olup bu ta‘rifden ziyāde tāri tār bolu boldur... [T. 6891, vr. 87a/21] ... *döşekli çile* hîn-i küşādda düzensiz yayda durmayup başı dönüp boşanur ve lāyıklı tîmār olmuş bulunursa kırılır... [T. 6891, vr. 87b/11] ... atış ya‘nî menzil için *döşekli* ya‘nî uzunca çile eyüdüdür ... tûl-ı çile yayuğ altıda birüğ nışfı gerek demişler... [TSMK 1417, vr. 14b/3; Emiri 914, vr. 10a/11].”

“Oturlaklı, geniş, enli ve yassı (Kubbealtı, I, 770^b).”

Devşirmeli [çile] **دوشيرملى** [*< Tr. devşir - me + li*]: Kabzanın ortasındaki çelik eklentiden çilenin ortasına dek ölçüldüğündeki kısmı yaklaşık 23 cm’den daha kısa olan dar, sert çile.

“... i‘tidālî yayı kurup vasaṭ-ı ķabza çelik ta‘bîr olınan kemik üstinden vasaṭ-ı çileye ölçülüp zirā‘-i mi‘mārî ile temām yedi parmak olmaķdur bu hisābdan iki bacak arķası tār olursa *devşirmeli* ... ta‘bîr olup bu ta‘rifden ziyāde tāri tār bolu boldur... [T. 6891, vr. 87b/2].”

²⁰²Mîmarların ve dülgerlerin kullandığı yirmi dört parmaktan ibâret uzunluk ölçüsü (Kubbealtı, III, 3553^b). Gerek *zirā‘-i mimārî* gerekse *parmak* ölçüsünün kaç santime tekabül ettiği, standart olmamış yüzyıllara göre santim değerlerinde değişiklikler yapılmıştır. Terimi tanıkladığımız eser, 19. yy başı olduğu için bu zaman diliminde *zirā‘-i mimārî* ortalama 75,5 santime tekabül etmektedir.

²⁰³Parmak ölçüsü de değişiklik arz etmiş 19. yy başında ortalama 3.15 santim olarak değerlendirilmiştir (<https://islamansiklopedisi.org.tr/parmak> (Erişim tarihi: 1.11.2022).

“... zirā‘-i mi‘mārî ile temām yedi parmak...” ibaresiyle *zirā‘-i mi‘mārî*’nin hesaplanmasında kullanılan parmak ölçüsünün (3.15 cm) yedi katı bir uzunluğu kastettiğini anladığımız için bahsi geçen uzunluğu yaklaşık 23 cm olarak kabul ettik.

Kalın çile **قلین چله** [**Tr. kalın; Far. çille > çile**]: Kısa mesafe atışlarında ok, istikametini bozmadan seyrettiği için ve tahrip gücü yüksek atışlar yapmaya imkan verdiği için pūta ve savaş yaylarında kullanılan sert, kalın çile.

“... zīrā **kalın çile** tīr-keş kavslerine münāsibdür ki yakında şiddet-i tīri düz gidüp işābet-i nişānı mūcib olduğu gibi... [T. 6891, vr. 87b/23] ... pūtaya ve tīr-keş için **kalın çile** éyüdüdür... [TSMK 1417, vr. 14b/1; Emirî 914, vr. 10a/10] Tāhirü'l-Belhī ... **kalın çile** ile yakına atmak néce urucu ve đarblı ise ince çile dađı uzađa öyledür buyurmuş ve çilenüň yaya uygun ve münāsib olduğu yayuň şavtından ma'lūm olunur kurup yarım sere kadar çeküp koyuvérüp tunc yerine oturduđda zuhūr eden şavt-ı kemāna dikkat olunur kalın öterse **kalın** [çile] ince öterse öterse ince [çile] ikisi beyni şadā-yı laťif vέρürse temām ol yaya münāsib çiledür demişler... [T. 6891, vr. 88a/5, 9 // TSMK 1417, vr. 13b/4; Emirî 914, vr. 9b/5].”

→ *Hibecr; Ser'ān*

Yoğun kiriş **یوغن کیش** [**Tr. yoğun; kiriş**]: Tahrip gücü yüksek atışlar yapmaya imkân veren kiriş çeşidi.

“... eger **kiriş** ağır ve **yoğun** ola silāhdan éyü geçer andan çıkan oğ đarblu olur ammā **yoğun kiriş** yayı incedür ve yumşadur... [R. 1932, vr. 24a/7-8].”

“Kalın, koyu, kesif (Kubbealtı, III, 3474^a).”

İnce çile **اینجه چله** [**Tr. ince; Far. çille > çile**]: Menzil yaylarında kullanılan yumuşak ve ince çile.

“... **ince çile** dağı tīrleri şarşmayarak şiddet-i seyr ü menziline vuşüle sebebdür demişler ... Tāhirü'l-Belhī ... kalın çile ile yakına atmak néce urucu ve đarblı ise **ince çile** dağı uzağa öyledür buyurmuş ve çilenüň yaya uygun ve münāsib olduğu yayuň şavtından ma'lūm olunur kurup yarım sere kadar çeküp koyuvérüp tunc yerine oturduğda zuhūr eden şavt-ı kemāna dikkat olunur kalın öterse kalın [çile] ince öterse öterse **ince** [çile] ikisi beyni şadā-yı laťif vέρürse temām ol yaya münāsib çiledür demişler... [T. 6891, vr. 88b/2, 6, 9 // TSMK 1417, vr. 13b/5, 9; Emirî 914, vr. 9b/6, 8] ... **ince çile** oğı şarşar **ince** menzile éyüdüdür... [TSMK 1417, vr. 14a/19//14b/1; Emirî 914, vr. 10a/9] ... eger **kiriş ince** ola oğı süregen olur ve līkin ođ bulanu gider... [R. 1932, vr. 24a/6].”

→ *Şir'a; Reķik*

Ebrişim çile **ابريشيم چله** [**Far. ebrişim; çille > çile**]: Aşırı sıcak havalarda genleşip gevşediği için pek kabul görmeyen ve daha çok soğuk ve nemli havalarda kullanıma uygun ipekten kiriş.

“... **ebrişim çile** için 'Arab ustaları şovukda ve nemde éyüdüdür illā pek isside degildür demişler zīrā isside biraz uzanur ve lākin cümleden yine éyüdüdür... [TSMK 1417, vr. 12a/17; Emirî 914, vr. 8b/14].”

“Maruftur ki ipek tabir olunur mikrazdan geçmiş ipeği macuna zamla tenavülü cimâi mukavvi ve bedeni müsemmedir (Katı, 196^b); Silk (Steingass, 8^a).”

Ceyrân²⁰⁴ çile[si] **چله جيران** [< Moğ. *cegeren* > *ceyran*; Far. *çille* > *çile*]: Ceylan kıllarından ya da derisinden yapılan son derece sert ve etkili atışlar yapılabildiğinden Habeş ve Acem yöresi sâkinlerince tercih edilirken çabuk tahrip olduğundan Halep yöresindekilerin kullanımına ihtiyatla yaklaştığı sert, kuvvetli kiriş çeşidi.

“... ve *ceyrân* kıllarından dağı *çile* yaparlar ya'nî derisin tel eyleyüp *kiriş* gibi olur Nûbe²⁰⁵ ki qaralar vilâyetidür bunı kullanurlar ve 'Acem tâ'ifesi dağı gâyet pek ve okı yöridür i'tikâd ile isti'mâl ederler bundan olan çilede 'ömr yokdur Teyzîn²⁰⁶ fenâ bulur lâkin şalâbeti²⁰⁷ vardur demişler... [TSMK 1417, vr. 12b/1; Emiri 914, vr. 8b/16].”

“Karaca, sığın, gâzâl, şâhid-i vuhûş (Tulum, 496^a); Ceylan, gazelle; fauve (Zenker, I, 378^a); ‘Çöllerde yaşayan, güzel gözlü, ince bacaklı, keçiden küçük hayvan’ Anadolu ağzlarında *ceyran* > *ceran* > *ceren* olarak da geçer. Doğrudan doğruya veya Farsça yoluyla Moğolcadan alınmıştır. Moğ. *cegeren* ‘antilop’. Türkçe *ceyran* biçiminin arslan, kaplan, sırtlan gibi sözlerin analogik baskısı altında ceylan’a çevrildiği anlaşılıyor. Moğolcadan - Farsça ve Türkçe yoluyla- komşu dillere de geçmiştir (ETDES, 88^a); *Cegeren* antilop, *ceren*, *ceylan*; yaban keçisi (Lessing, 1227^a); Gazelle, *Gazella* (sub)gutturosa (TMEN, I, 301).”

Deve çilesi **دوه چلهسى** [< Tr. *deve*; Far. *çille* > *çile*; Tr. + *si*]: Deve sinirinden yapılan kalın olanlarının çekişi zor sert, savaş ve pūta yaylarında, ince olanlarının çekişi kolay yumuşak eğitim ve menzil yaylarında kullanılan çile çeşidi.

“... *deve çilesi* yapmanın tarîki budur ki çilesi taze iken taşra[da] bir kış temâmen dura andan sonra yapalar eger mülâyemeti gelmediyse şovuk şu içine koyalar tâ mülâyim olunca böyle olsa andan olan memdūhdur ammâ toz komağ ya'nî nemek ber-vechle yokdur ve bundan sonra deve çile[si]nden üç bahş edeler ve doğru kat'a edeler kalın tarafın kalın pek yaylara koyalar ince tarafın az yaylara koyalar gâyet eyüdü... [TSMK 1417, vr. 12b/9, 14; Emiri 914, vr. 9a/2, 5].”

²⁰⁴Uçar, *ceyrân* < Ar. *cerayan* denliğini kabul edip çalışmasının dizininde “akım, akma, geçme” anlamlarını vermiştir (2013, s. 37, 182^a). Terim, metnin bağlamıyla değerlendirildiğinde bu görüşün kabul edilebilir bir yanı yoktur.

²⁰⁵A.g.e.'de *nevbe* olarak okunup dizinde yer verilmemiş (2013, s. 37). Terimin açıklamasını daha açık yapabilmek için düzelttik: *Nûbet*, Şa'id-i Mısr'ın cenûb tarafında vâki' bir ülkenin adıdır, *karalar vilâyeti* ta'bir olunur; halkı zengilerdir, Bilâl-i Habeşî oradandır (Kâmûs).

²⁰⁶A.g.e.'de *taziyye* olarak okunup dizinde “< Ar. Metinde çilenin ömrünün az olması” anlamı verilmiş (2013, s. 37, 409^b). Gerek okuyuş gerekse verilen anlam yanlıştır. Metinde, *ceylan kılından yapılan çileyi kullanmayı tercih etmeyenlerin* de olduğundan bahsedilmekte bizce bir üstteki dipnotta olduğu gibi kelimeyi bir mekân, bölge, yöre adı olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. *KR*'den tanıkladığımız bu kelimeyi *TSMK 1417* numaralı nüshasından daha sağlıklı değerlendirmek mümkündür: *Teyzîn*, Halep kazâsında bir küre ve sancak adıdır (Kâmûs).

²⁰⁷A.g.e.'de *şalâhiyet* (2013, s. 37) olarak yanlış okunmuş, bağlama uygun okuma *şalâbeti* olmalı. Şalâbet ‘bir nesne pek ve saht ve şedîd olmak ma'nâsınadır’ (Kâmûs).

“Geviş getiren memelilerden, sırtı bir veya iki hörgüçlü, eti yenip sütü içilen, bacakları ve boynu çok uzun yük ve binek hayvanı (Kubbealtı, I, 699^a).”²⁰⁸

Zincîr çîle زنجیر چيله [*< Far. zencîr; çille > çile*]: Üretimi esnasında ısıtılan yayın soğuması için asa gezine takıldığında istenilen kıvraklıkta, seviyede olması için kullanılan zincirden çile.

“... yay-ı mezkûrı ziyâdece ısıdup yumuşayınca... tepelik endâmı vechle kemend ile başup *zincîr çîleye* taçup kemâliyle soğuyup kesb-i endâm édince tura... [T. 6891, vr. 102a/2-3].”

“A chain (Steingass, 624^b); Birbirine geçmiş mâdenî halkalardan meydâna gelen bağ (Kubbealtı, III, 3551^b-3552^a).”

Çile-yi hamûl چيله حمول [*< Far. çille > çile; Ar. hamûl*]: Yeni yapılan yayın, asa gezinde kademeli şekilde halkası açılıp çekiş gücü, dayanıklılığı test edilirken kullanılan dayanıklı çekiş gücü yüksek çile.

“... ve aşa gezi ta‘bîr olunan âlet mişe ve gürgen mişillü kavî ağacdan bilek kalınlığında ve temâm zirâ‘-i mi‘mârî boyda olup bir başı kabza kemigini muhâfaza edecek miqdâr gur-re-yi mâh mişâl oyup bir başına dağı *çile-yi hamûl* olacak kadar bir kertik kertilüp... [T. 6891, vr. 103a/8].”

“*Hamûl*, mübâlagadır, ağır yük ve çok yük götürene denir (Kâmûs).”

Hıtâyî kiriş خطايي كرش [*< Ar. hatây; Far. + ĩ < kıtañ; Tr. kiriş*]: Hıtay bölgesine özgü olduğu için bu adla anılan, işlenmemiş ipekten yapılan sağlam yapısı itibarıyla kolay kolay kopmadığı için savaş yaylarında tercih edilen kiriş çeşidi.

“... kiriş hām ebrîşimden ola kim ol ebrîşim yeñi ola ve anı gāh olur bal mūmıla düzerler ve gāh olur kim yelim ile düzerler ve mūmıla düzmek yegrekdür ve bu kirişe *hıtâyî* dērler ... ve *hıtâyî kiriş* cengde éyüdüdür ... *hıtâyî kiriş* tîz kesilmez ve üzülmez olur anuñ içün cengde éyüdüdür dēmişler... [R. 1932, vr. 23b/4-5].”

“*Khatay*, a large country in Scythia or Tartary beyond mount Imaus; northern China (Steingass, 467^a); *Khata* ĩ, of or belonging to Khata (Steingass, 467^a).”

Pārsî kiriş پارسى كرش [*< Far. pārs + ĩ*]: İranlılara özgü, puta ve menzil yaylarında kullanılan çulâdan yapılma kiriş.

“...nişân atmağa ve uzağa atmağa *Pārsî kiriş* yegrekdür kim ol çulâdan olur belkim kamu hâlde bu kiriş yegdüdür dēmişler... [R. 1932, vr. 23b/6].”

“Vilâyet-i ‘Acem’e dērler, aşılta Şîrâz diyârına dērler, Şîrâz şehri ol diyârın dârü‘l-mülkidür, Fârs‘uñ mağribidür (Ni‘metu‘llâh, 99^b); Vilâyet-i ‘Acem‘dir ki dârü‘mülkü Şîrâz şehridir. ‘Arabîde فارس fârs denilir. Lisân-ı Fârsî ol diyâra mensüb olmakla Fârsî denildi (Şu‘urî, II, 1011^b).”

→ Çulâ; Veter-i müsedda

²⁰⁸Kökeni üzerine farklı görüşler için: *ETDES*, 137^b-138^a.

Veter²⁰⁹ وتر [< Ar. *veter*]: Hava durumuna göre her biri farklı tepkimelere giren deve, keçi, yaban eşeği gibi hayvanların derilerinden üretildiği gibi ipek iplikten yapılanı en çok rağbet göreni olan yay kirişine verilen genel ad.

“... *veter* çiledür çilenün şartı gâyet kavî olup kış güninde kışalmayup yaz gününde uzanmaya derilerün cümlesinden olur devenün cümleden éyüdür şovukdan uzanup issiden kışalmaz ammâ gâyet éyü yapıldığı zemân eger deve bulunmaz ise yabân eşegün dahı olur ol dahı bulunmaz ise keçinün derisi isside éyüdür şovukda uzanur ammâ cümleden éyüsü ebrîşim olup... [TSMK 1417, vr. 12a/4; Emîrî 914, vr. 8b/5] ... *veter*... [T. 6891, vr. 91b/2] ... *el-veter* ma' rûf cem' î evtârdur... [TSMK 1417, vr. 14b/17; Emîrî 914, vr. 10b/1].”

“Kirişe denir; cem'î أوتار *evtâr* (Kâmûs); Yay kirişi, zih²¹⁰ ma'nâsına (Vankulu); Kiriş. Cem'î evtâr gelir (Ahterî, 1056^b); A bow-string, the string of an archery bow (Lexicon, 2126^b); String of bow (Steingass, 1455^b); Bogensehne (Zenker, II, 928^c).”

→ *Evtâr*

Evtâr اوتار [< Ar. *evtâr* < *veter*]: Yay kirişleri.

“... *el-veter* ma' rûf cem' î *evtârdur evtâr* için Şiddetü'llah demişler... [TSMK 1417, vr. 14b/17; Emîrî 914, vr. 10b/1].”

“Kirişe denir; cem'î أوتار *evtâr* (Kâmûs); Teller, kirişler (Kubbealtı, I, 916^b).”

→ *Veter*

Veter-i müsedda²¹¹ وتر مسدا [< Ar. *veter*; *musedda*]: Yeterli seviyede temiz ve yumuşak olup bir tezgâhta gerilip açılmak suretiyle sağlamaştırılarak üretilen kiriş.

“... *veter-i müsedda* dërler ol kirişe kim muhkem ve pâk ve arı ve yeñi ebrîşimden ola kim ol ebrîşim bişmiş ola ve gâyet yumşak olmuş ola... [R. 1932, vr. 23a/14].”

“*Veter*, a bow-string, the string of an archery bow (Lexicon, 2126^b); String of bow (Steingass, 1455^b); Bogensehne (Zenker, II, 928^c); *Musedda*, fem. مسدات (Warp) arranged on a loom (Lexicon, 1853^b) > *Misdât* مسدات, warp-beam of a loom (Lexicon, 1853^a).”

→ *Pârsî kiriş*; *Çulâ*

*Çulâ*²¹² چلا [< Ar. *cull*]: Yeterli seviyede temiz, yumuşak olup bir tezgâhta gerilip açılmak sûretiyle sağlamaştırılarak üretilen ve menzil yaylarında kullanılan kiriş.

²⁰⁹Telhis'de *vetr* (2010, s. 319).

²¹⁰Zih زه < Far. Yay kirişi (Şu'ürî, III, 2079^a; Halîmî, 212^b).

²¹¹Kesimli'de *ve terimsedâ* (2021, s. 85). Kesimli'nin terimi anlayamadığı hem okuyuşundan hem de çalışmasına eklediği dizinde bir karşılık vermeyip soru işaretiyle geçmesinden anlaşılıyor (s. 392^b). Geçtiği bağlama göre bir kirişten bahsedildiği belli olsa da terim, bizim için de sorunlu sayılabilecek durumda. Harekelere bağlı kalarak okuyup muhtemel lügat anlamı ışığında yorumlamakla yetindik. İlk kelimedenden şüphemiz olmasa da özellikle ikinci kelimeyi *Lexicon*'un tanıklığında *bir kiriş üretim tezgâhı* olarak düşünüp bir ihtimal, *tezgâhta üretilen ipekten kiriş* anlamında olabilir, görüşündeyiz.

²¹²A.g.e.'de *çula* (2021, 85).

“... veter-i müsedda dèrler ol kirişe kim muhkem ve pāk ve arı ve yeñi ebrīşimden ola kim ol ebrīşim bişmiş ola ve ğāyet yumşaq olmuş ola ve ‘Acem aña **çulā** ... dèrler... [R. 1932, vr. 23b/1] ... uzağa atmağa yaya ol **çulā** dèdükleri ebrīşimden alalar... [R. 1932, vr. 24a/9].”

“Kıldan ve kenevirde yapılmış kaba örgülü dokuma (Kubbealtı, I, 614^a).”

→ *Pārsī kiriş; Veter-i müsedda*

Şiddetu’llāh **شِدَّةُ اللَّهِ** [< Ar. *şiddet; allāh*]: Yaradan’ın gücünün bir yansıması olarak yay kirişi.

“... bu dağı çiledür el-veter ma’rūf cem’ī evtārdur evtār için **şiddetu’llāh** dènmiş isnād ile Resūl-i ekrem şalla’llāhu te’ālā ‘aleyhe ve sellemden şahīḥ ḥaber ile... [TSMK 1417, vr. 14b/18; Emirî 914, vr. 10b/1].”

Maz’²¹³ **مِزْع** [< Ar. *maz’*]: Kurutulup cilalanarak kullanıma hazır hâle getirilen kiriş.

“... **maz’**... [T. 6891, vr. 91b/2] ... **maz’** bu dağı çiledür... [TSMK 1417, vr. 14b/17; Emirî 914, vr. 10a/21].”

“Kiriş makūlesi nesneyi kurutup mührelenmiş gibi düzeltmek ma’nāsınadır (Kāmūs).”

Hıbecr²¹⁴ **حَبْر** [< Ar. *hibecr*]: Sert ve kalın çile.

²¹³A.g.e.’de *maza’* (2010, s. 319).

²¹⁴A.g.e.’de *cecer* (2010, s. 319) ve *KR*’de *el-cecer* (2013, s. 39). Bu terimi, hem *Telhis*’i yayıma hazırlayan Canatar hem de *KR*’yi yayıma hazırlayan Uçar, *cecer* olarak okumuşlardır. Ayrıca Canatar, hangi anlama geldiğinden bahsedildiği varağın üçüncü satırında geçen aynı terimi yine *cecer* şeklinde değerlendirip “metinde noktası unutulmuş olduğundan *hacer* şeklinde yazılmıştır” diye bir dipnotla açıklamada bulunmuştur (2010, s. 319). Terimi, yazmanın aslından kontrol ettiğimizde bir noktanın eksik olduğunu biz de kabul ediyoruz ama bu eksiklik be (ـ) harfinde olmalı, yani noktası olmadığı için hiç varsayılmayan bir be (ـ) harfi. Bizce iki cīm (ج) ile *cecer* okumak yerine daha dikkatli bir gözle ve yoruma açık bir lügat anlamıyla birlikte yazmada verilen bâriz anlamı da dikkate alarak ilk harfi ḥa (ح) olarak değerlendirip birince satırda kelimenin ilk noktasını be (ـ) harfinin noktası olarak görüp, üçüncü satırdaki eksik olan noktanın da Canatar’ın düşündüğü gibi cīm (ج)’in değil be (ـ)’nin unutulmuş bir noktası olduğunu kabul etmek bağlama daha uygundur. Böylelikle terimi,

“Tahrip gücü yüksek atışlar yapmaya imkân verdiği için savaş yaylarında ya da okun kısa mesafede istikâmetini bozmadan seyretmesini sağladığı için puta yaylarında kullanılan *kalın, sert çile* çeşidi.”

şeklinde yorumlayıp dönem sözlükleri tanıklığında *hibecr* olarak okumayı doğru buluyoruz.

Ayrıca, yeri gelmişken eğer tanıkladığımız terimler harekesiz olarak geçmekteyse ve özellikle böylesi sorunlu gördüğümüz terimlerse muhtemel vokallerle okumak yerine tanıklayabildiğimiz, bağlama uygun düştüğüne kanaat getirdiğimiz lügat karşılıklarıyla olduğu gibi vermeyi daha uygun görüyoruz. Meselâ, bu terimin özelinde Türkçe telaffuzun kolaylığı için belki de *hibecir/hibecer/hebecer* vs. varyantlarıyla değerlendirip köşeli parantez için salt lügattaki madde başı karşılığı da verilebilirdi. Bu yöntem ihtimalleri artıracığı için tercih edilmedi. Pekâlâ bir gün harekeli bir yazmada karşımıza çıkarsa harekeye sâdik kalmayı tercih ederiz

Bunlarla beraber terimin iki önemli yazma eser ve nüshalarındaki imlalarının neden hatalı olduğunu kabul edip düzeltme yaparak değerlendirdiğimiz üzerine şu açıklamayı gerekli görüyoruz:

Dönemi itibarıyla bu iki yazma, muhtevası açısından Osmanlı okuluğunun en önemli birincil kaynakları arasında olduğu için her ikisi de (bizce) *hatalı olan yazımı* nasıl tekrar etti diye sorulabilir. *Telhis*, II. Mahmud’un emriyle Mustafa Kânî Bey tarafından hicrî 1251 yılının Şaban ayında yazımına başlanarak

“... *hibecr*... *hibecr* haddinden ziyāde kalın çileye ... dërler... [T. 6891, vr. 91b/2-3] ... *el-hibecr* gālîz ya‘nî haddinden kalın çileye dërler... [TSMK 1417, vr. 14b/9; Emirî 914, vr. 10a/16].”

“Kalın olan nesne, galîz ma‘nāsına (Kāmüs; Vankulu).”

→ *Kalın çile; Ser‘ān*

Ser‘ān سرعان [< Ar. *sere‘ān* / *ser‘ān*]: Kısa mesafe atışlarında okun istikâmetini bozmadan seyrini sağladığı gibi tahrip gücü yüksek atışlar yapmaya da imkân verdiğinden pūta ve savaş yaylarında kullanılan sert, kalın çekişi zor çile.

“... *ser‘ān*... [T. 6891, vr. 91b/2] ... *es-ser‘ān* gāyet kavî çileye dërler... [TSMK 1417, vr. 14b/10; Emirî 914, vr. 10a/16].”

“Ve yayın kirişine, ‘alā-kavlin davarın sırtının iki yanlarından çıkan sinire denir ki saç tutamı tarzında ve etten sıyrılmış olur, büküp kavs-ı ‘Arabiyyeye onları kiriş yaparlar; müfredi سرعانة *sere‘ān*ettir. Yâhūd kavî ve muhkem kirişe denir. Yâhūd havyanın sırtından yapılan kirişe denir. Ve bu ma‘nadan mâ-‘adâda سرعان *ser‘ān* rā’nın sükûnuyladır (Kāmüs); A bowstring made from the sinews of the back (Johnson, 696°); A bowstring or other cord spuu from tendons (Lexicon, 1053^a).”

→ *Kalın çile; Hibecr*

Şir‘a²¹⁵ شراع [< Ar. *şir‘at*]: Menzil yaylarında kullanılan yumuşak, dayanıklı ince çile.

“... *şir‘a*... *şir‘a* ince ve dā‘imā yay üstinde duran çileye ... dërler... [T. 6891, vr. 91b/2, 4] ... *şir‘a* ... ya‘nî ince çileye dërler bir kolda ve dā‘imā yay üzerinde duran çileye dërler... [TSMK 1417, vr. 14b/12; Emirî 914, vr. 10a/18].”

hicrî 1252 (milâdî 1836) yılında bitirilmiş ve padişaha takdîm edilmiştir (2010, s. XXI). Bildiğimiz kadarıyla da günümüzdeki tek yazma nüshası İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Bölümü Türkçe Yazmalar Kısmı T.6891’de kayıtlıdır. Güzel bir talik ile yazılan bu eser, devrin hattatlarından Mustafa İzzet Efendi’nin elinden çıkmıştır. Ayrıca padişaha sunulmuş olması eserin cilt ve tezyinâtına da özen gösterilmesine sebep olmuştur (2010, s. XXII). KR ise 17. yüzyılın ikinci yarısında Ok Meydanı’nı yöneten ve “Meydan Şeyhi” unvanına sahip Eminönü Yeni Valide Camii kâtibi Abdullah el-Kâtip’e ait olup bildiğimiz kadarıyla günümüzde TSMK 1417’de kayıtlı olan ile Millet Ktp. Ali Emirî Koleksiyonu 34 Ae Tarih 914’te kayıtlı iki nüshası mevcuttur ve ikisi de hicrî 1234 (milâdî 1819) tarihinde istinsah edilmiştir (Uçar, 2010, s. 8-9). Kânî Bey, eserini hazırlarken padişaktan aldığı emir gereği kendi zamanına kadar yazıla gelen okçuluk kitaplarını derleyip toparlamakla birlikte, zamanının güncel bilgilerini de kendisi eklemiş ve derleme-telif tarzı bir eser meydana getirmiştir. Derleme-telif tarzı hazırladığı bu çalışmada da KR’nin müellifi Abdullah el-Kâtip’e atıflarda bulunup eserlerinden alıntılar da yapmıştır (2010, s. 213, 241, 264). Kânî Bey’in mezkûr atıflarında el-Kâtip’in eserlerinin hangi nüshalarını kullandığını kesin olarak bilmemiz mümkün değil yani günümüze kalan nüshalardan başkalarını da görmüş olabilir, sadece yapılan alıntılarla günümüze kalan nüshalar mukayese edildiğinde özellikle değerlendirmemiz kapsamında olan terim mahiyetindeki kelimelerin Arapça, Farsça gibi yabancı kökenli olanlarında “doğrudan” alıntılar yapıldığı, imlalarında bir değişikliğe gidilmediği ortada. Bu yüzden yapıla gelen yanlış yazım, sonraki dönemlerde yazılan eserlerde devam ede gelmiştir. Bunun sebebi olarak bu Arapça ya da Farsça terimler, tâ o zamanlarda bile artık “arakaik” kelime hüviyetini kazanıp çok da anlamadan tekrar edile geldikleri için ve asıl odak noktaları olmadıklarından eleştiriye tâbi tutulmayıp günümüz tâbiriyle diyecek olursak bir kopyala-yapıştırma maruz kalmış olmaları. Çünkü, gerek Kânî Bey gerekse Abdullah el-Kâtip ve okçuluk üzerine eserler veren diğerleri, değişen gez ölçüleri, değişen ok-yay yapım ve atış teknikleri ile değişen malzeme çeşitliliği vs. söz konusu olduğunda pekâlâ bunlardan fazlasıyla bahsedip kendi zamanlarıyla öncesini mukayeseden geri durmamışlardır.

²¹⁵Telhis’de (2010, s. 319) ve Uçar’da *şer‘a* (2013, s. 39).

“Ve kirişe itlāk olunur (Kāmūs).”

→ *İnce çile; Şir‘a*

Şira‘ **شِرْع** [< Ar. *şira‘*]: Yay kirişleri.

“... şir‘a ... ya‘nī ince çileye dërler bir kolda ve dā‘imā yay üzerinde duran çileye dërler... cem‘ī *şira‘* olur... [TSMK 1417, vr. 14b/12; Emirî 914, vr. 10a/19].”

“Kirişler ma‘nāsına (Vankulu).”

Rekîk²¹⁶ **رَقِيق** [< Ar. *rekîk*]: Menzil yaylarında kullanılan yumuşak, dayanıklı ince çile.

“... *rekîk* ya‘nī ince çileye dërler bir kolda ve dā‘imā yay üzerinde duran çileye dërler... [TSMK 1417, vr. 14b/14; Emirî 914, vr. 10a/18].”

“Yufka nesneye denir (Kāmūs); Yufka olan nesne **غَلِيظٌ** *galîz*’in ve **ثَخِينٌ** *şahîn*’in zıddıdır (Vankulu).”

→ *İnce çile; Şir‘a*

Mumdedd²¹⁷ **مَمْدَد** [< Ar. *mumdedd*]: Deriden yapılan çile (?)

“... *mumdedd* çile demekdür... [TSMK 1417, vr. 14b/15; Emirî 914, vr. 10a/21].”

“İpleri çekilmiş hayme; sahtiyāndan olan haymedir (Kāmūs).”

Ferv²¹⁸ **فَرَو** [< Ar. *ferv*]: Deriden, posttan yapılan çile (?)

“... *ferv* çile demekdür... [TSMK 1417, vr. 14b/16; Emirî 914, vr. 10a/21].”

“Kürk ki melbüşât kısmındandır (Vankulu).”

Haşîbe **حَصِيْبَة** [< Ar. *haşab ?*]: Yayda durmayan, gevşek çile.

“... *haşîbe* ... *haşîbe* ...yayda durmayan çileye dërler... [T. 6891, vr. 91b/3-4].”

“Kirişin yaydan dönmesine denir (Kāmūs); Twisting a bowstring off the bow (Johnson, 481^b).”

→ *Haşîb*

Haşîb **حَصِيْب** [< Ar. *haşab ?*]: Yayda durmayan, gevşek çile.

“... *haşîb*... ve *haşîb* yayda durmayan çileye dërler... [T. 6891, vr. 91b/3-5] ... *haşîb* ol çileye dërler ki yayda durmaya... [TSMK 1417, vr. 14b/7; Emirî 914, vr. 10a/14].”

“Kirişin yaydan dönmesine denir (Kāmūs); Twisting a bowstring off the bow (Johnson, 481^b).”

→ *Haşîbe*

²¹⁶Uçar’da *refîkun* (2013, s. 39). Yazmada örnek olarak verilen Arapça beytin devamı olarak algılandığı için yanlış değerlendirilmiş olmalı. Bizce terim mahiyetinde beyte dâhil olmayan müstakil bir kelime.

²¹⁷A.g.e.’de *mümedd* (2013, s. 39). Dizinde yer verilmeyen terim, Arapça bir beytin devamında geldiği için beyte dâhil olduğu düşünülmüş olmalı. Bizce beyitten ayrı ve terim olarak değerlendirilebilecek bir kelime.

²¹⁸Uçar, hazırladığı çalışmasında dikkatsizlik sonucu olsa gerek kelimeyi atlamış (2013, s. 39 vr. 10a/21). Bu kelimenin de bir okçuluk terimi olduğu görüşüdeyiz.

Şîr²¹⁹ شیر [< ?]: Bir çeşit kiriş ya da kirişin bir bölümü.

“... *şîr*... [T. 6891, vr. 91b/3].”

Ṭuc / Ṭunc²²⁰ طونج / طوج [< Tr. *tuç / tunç*]: Kiriş, yaya gerildiğinde uç kısmına atılan korunak düğümü.

“... *tunc* ki çilenüj başına geçer... [TSMK 1417, vr. 12a/12; Emirî 914, vr. 8b/11] ... itnābe çile başı ki fi zemānına *tuc* ta ‘bîr olunur... [T. 6891, vr. 91b/6] ... çileyi elden bırakmayup *tunclar* maḥalline oturunca gērüye redd olup... [T. 6891, vr. 52a/13] ... iki *tunc* berāber yaya oturup... [T. 6891, vr. 58a/14] ... çile taḳılacak raddeye gelince evvel düzeldüp hāzır olan çekerek çileyi taḳup *tunc* yerlerine oturduğına diḳkat oluna ki boşanursa şikest olmak ihtimāldür... [T. 6891, vr. 86a/5].”

“A bow the string of which has a bronze ring at each end (Lexicon, 1252^b); Yay çilesinin iki ucundaki yay başlarına geçirilen ilmikler (Kubbealtı, III, 3220^b).”

→ *Ṭuc / Ṭunc düğümü; İtnābe; Kizāme; Hıṭāyī; Dügül; Kulaḳ*

Kulaḳ قنق [< Tr. *kulak*]: Kiriş, yaya gerildikten sonra arta kalan kısmına derinden ya da *hıṭāyī* kirişinden atılan korunak düğümü.

“... kirişün *kulaḳ*larından ğayrı andan sonra aña *kulaḳ* taḳa hıṭāyī kirişden yāḥūd gönden kim aña lāyık ola... [R. 1932, vr. 24a/10-11].”

→ *Hıṭāyī; Ṭuc / Ṭunc; Ṭuc / Ṭunc düğümü; İtnābe; Kizāme; Hıṭāyī; Dügül*

Ṭuc / Ṭunc düğümü²²¹ طونج دوکومی / طوج [< Tr. *tuç / tunç*; Tr. *düg - ü - m + i*]: Yaya geçirilen kirişin uç kısımlarına atılan korunak düğümü

“... der-ta‘rîf-i *tunc düğümü* mā-ḥaşal tuncları ibrişîm başlarından tolaşdırup düğümlenir şöyle ki tunc uclarından mıkraş-vār sağ avcı üstine ve şol avcı altına ve ikisi arasına ibrişîm koyup bir avcı ibrişîmiñ altından ve bir avcı üstinden tolaşdırup ibrişîmiñ ḥalkasına geçirüp ve iki avcı birleşdirüp üstine getürüp ibrişîmi çeküp şıkışdırup diğere başında ederler bu düğüm pek ta‘rîf olunamayup görmege muhtāc olur bilinden görmek uymazsa bağlanmışın birin çözüp nazar olınduḳda ma‘lüm olunur... [T. 6891, vr.

²¹⁹ *Telhîs*’den tanıkladığımız bu terim de, yazmada *Der-zîkr-i esmā’-i çile der-ta‘rîf-i eslāf* alt başlığı altında ayrıntılı açıklamalara girmeden sadece bazı çile/kiriş adlarının sıralandığı bölümde geçmektedir. Bu başlık altında yer almasından ötürü *bir kiriş çeşidi* ya da *kiriş bölümü* olduğu aşikâr.

²²⁰ A.g.e.’de *tuğ* (2010, s. 319). Yazmanın aslı kontrol edildiğinde cîm (ج)’in noktasının unutulduğu anlaşılıyor. İlk görüşte yazmada kullanılan el yazısının stilinden dolayı kelime sonunun gayin (غ) olarak değerlendirilmesi son derece normal ama şimdiye tek yaptığımız çalışmalarda, okçulukla ilgili başka herhangi bir eserde bağlamda verilen anlamı karşılayan bir *tuğ/tuğ* kelimesiyle karşılaşmadığımız gibi Arapça karşılığı olan *itnābe* < *itnābet*’in lügat anlamıyla ve neredeyse bire bir uyuşan başka bir terim olan ve yine *Telhîs*’i yayıma hazırlayanlarca yanlış değerlendirilen *kizāme/kizāmet* teriminin *Ḳāmūs*’daki izāhına da dikkat edince kelimenin *Lexicon* tanıklığında *tuc* vulgarize kısaltmasıyla *tunc* şeklinde düzeltilmesi gerektiği anlaşılıyor. Uçar’da *tonc* (2013, s. 37).

²²¹ A.g.e.’de *tuğ düğümü* (2010, s. 314). Yine *tuc / tunc*’un cîm (ج)’inin unutulmuş bir noktası nedeniyle yanlış değerlendirilmiştir.

90b/4] ... ve şol cānibine gelen başa çile taqup sağ cānibine taqılacak **tunc düğümü**nden tutup şol tarafda olan ser-i kavısı taqılan çile ile berāber tutup... [T. 6891, vr. 86b/16].”

“*Tunç*, a bow the string of which lias a bronze ring at each end (Lexicon, 1252^b); *Düğüm*, ip, iplik vb. kolay bükülebilen şeylerin kendi üzerine dolanması veya iki ucunun birbirine bağlanmasıyla meydana gelen boğum, ukde (Kubbealtı, I, 787^a).”

→ *Ṭuc / Ṭunc*; ‘*Urve*; *İtnābe*; *Kizāme*; *Ḥiṭāyī*; *Dügül*; *Ḳulaḳ*

‘*Urve*²²² عروه [*< Ar. ‘urvet*]: Yaya geçirilen kirişin uç kısımlarına atılan korunak düğümü.

“... çilenüñ üç yeri gerekdür ki haşın ola ikisi *tunc yeri* ya ‘nī ‘*urve* biri gez yèridür dēmişler gez yèri ebrişim ile şıḳ şarılıp pek olmaḳ gerekdür taḥmīnen dört beş barmaḳ ḳadar... [TSMK 1417, vr. 12b/17; Emirī 914, vr. 9a/8]... ‘*urve* ki tuncdur... [TSMK 1417, vr. 12b/17; Emirī 914, vr. 47a/2].”

“Kova ve bardak makūlesinin kulpuna denir (Ḳāmūs); Ve bardak kulpuna dahi derler ki ma‘rūftur (Vankulu).”

→ *Ṭuc / Ṭunc*; *Ṭuc / Ṭunc düğümü*; *İtnābe*; *Kizāme*; *Ḥiṭāyī*; *Dügül*; *Ḳulaḳ*

Ḥiṭāyī خطایى [*< Ar. ḥiṭay*; Far. + ī]: Özellikle tahrip gücü yüksek atışların yapılabildiği savaş yaylarına kiriş gezlendikten sonra kullanım esnasında oluşabilecek yıpranmalara ve kopmalara karşı korumak için kirişin uçlarına atılan özel düğüm.

“... çilenüñ uc yèri ḳavī olmaḳ lazımdur iki başlarına ibtidā’ *Ḥiṭāy*’dan zuhūrına mebnī *Ḥiṭāyī* fī zemānına *tunc* ta‘bīr olınan ma‘lūm olduḡı vechle bağlanmaḳ ve meydānlık ta‘bīri ki bir ḳarış miḳdār vāsıtına ibrişim şarmaḳdur dēmişler... *tunc* bağlanılan *Ḥiṭāyī*’den de tīr-keş yaylarına bütün çile bağlanup ve yakında şiddet-i te‘şīr olur dērler... [T. 6891, vr. 88a/6, 18] ... *tunc* ki çilenüñ başına geḳer ebrişim olduḡda *ḥiṭāyī* ta‘bīr olunur ki Çiñ ipeḡi[n]den olur bal mūmu ve saḳız ile terbiye olunup bir ma‘kūl şeydür aşı *Ḥiṭā*’dan gelmek ile *Ḥiṭāyī* dērler... [TSMK 1417, vr. 12a/4; Emirī 914, vr. 8b/13].”

“*Khatay*, a large country in Scythia or Tartary beyond mount Imaus; northern China (Steingass, 467^a); *Khata* ī, of or belonging to Khata (Steingass, 467^a).”

→ *Ṭuc / Ṭunc*; *Ṭuc / Ṭunc düğümü*; ‘*Urve*; *İtnābe*; *Kizāme*; *Dügül*; *Ḳulaḳ*

İtnābe اطنابه [*< Ar. itnābet*]: Yaya gerilen kirişin ucuna atılan korunak düğümü.

“... *itnābe* çile başı ki fī zemānına *tunc* ta‘bīr olunur... [T. 6891, vr. 91b/6] ... *itnābe* çilenüñ başıdır ki aḡa *tunc* geḳer... [TSMK 1417, vr. 14b/6; Emirī 914, vr. 10a/13].”

²²² Uçar’da ‘*urde* (2013, s. 38) ve ‘*urva* (2013, s. 89). Yazmanın her iki nüshasında da bâriz şekilde vav (و) ile yazıldığı görülüyor. ‘*Urde* okuyuşu gerek imla gerekse dizinde verilen *gez* anlamı itibarıyla kabul edilemez; bağlamdan da anlaşılacağı üzere *gez* değil *gez düğümü*ne karşılık gelen *tunç* demektir; ancak dizin kısmında *gez* olarak karşılık verilmiştir (2013, s. 430^b). ‘*Urva* okuyuşunu ise yazmada herhangi bir harekelendirme olmadığından lügat karşılığı olduğunu düşündüğümüz şekliyle madde başı almayı tercih ettiğimizden değiştirdik. Yayın baş kısımlarındaki kiriş geçirilen yerlerin kıvrımlı hâllerinin bardak kulpunun kıvrımına benzetilmesinden ötürü bu anlam verilmiş olmalı.

“Bu dahi kûşe-i kemāna bend olunan sinire denir (Kāmūs); Ve şol tasmaya dahi derler ki kirişin başına bağlarlar, yayın kirişi kesilmesin diye (Vankulu).”

→ *Ṭuc / Ṭunc; Ṭuc / Ṭunc düğümü; ‘Urve; Kizāme; Hıṭāyī; Kulaḳ*

Kizāme²²³ كِزَامَة [*< Ar. kizāmet*]: Özellikle ipekten yapılan kirişleri, yayın köşeleri kesmesin diye gez yuvasına bağlanma noktası olan kirişin başına atılan düğüm.

“... *kizāme*... [T. 6891, vr. 91b/2] ... *el-kizāme* bu daḥı çiledür ... [TSMK 1417, vr. 14b/16; Emiri 914, vr. 10a/21].”

“Ve yayın üst köşesi ucuna bağlanan tasmaya denir ki tonç ta‘bīr olunur (Kāmūs); Kezālik şol tasmaya derler ki kiriş başına bağlarlar, yayın kulağı kirişi kesmesin diye, nitekim harīrden olan kirişlerde müte‘āreftir. Ve sāhib-i Şurāh’ın bu makāmda كِزَامَة *kizāmet* “devālī ki ber-kemān bendend” dediği münāsib değildir, zīrā yay kabzasına bağlanan kayışa dahi mütenāvil olur (Vankulu); The nock of an archery bow (Lexicon, 1554^a); One at the extremity of a bow (Johnson, 1012^c-1013^a).”

→ *Ṭuc / Ṭunc; Ṭuc / Ṭunc düğümü; ‘Urve; İṭnābe; Kizāme; Hıṭāyī; Dügül; Kulaḳ*

Dügül²²⁴ دُوْغُول [*< Far. duvīl*]: Atış öncesinde kemankeşin kendi fizikî yapısı ve tercih ettiği atış tekniğine göre, kullandığı yayın gez yerini, yani oku kirişte takacağı noktayı doğru belirlemesi atışın etkili olabilmesi için olmazsa olmazdır. Tıpkı modern silahlardaki sıfırlama ayarına benzer şekilde ayarlama atışlarıyla yayın gez yeri tayin edilir ki, atış istenilen düzeyde olsun. İşte öncelikle belirlenen bu gez yerini göstermek için akabinde atışlar sırasında hem kirişin zedelenip kopmasını önlemek hem de okun gezindeki boşlukları doldurup daha etkili atışların yapılabilmesini sağlamak için kirişte okun gezlendiği, takıldığı yere sarılan ipek bağcık ve ayrıca, ihtiyaç hâlinde bağlandığı yerden çözülerek menzil atışları öncesi havanın uygun olup olmadığını kontrol etmek, rüzgârın yönünü tayin etmek için kullanılan ipek bağcık.

²²³Uçar’da *el-keṭāme* (2013, s. 39); *Telhis*’de *keṭāme* (2010, s. 319). Yazmada kelimedeki bir nokta eksikliği araştırmacıları yanıltmış, tı (ط) ile değil zı (ظ) ile okumak bağlama uygun olandır.

²²⁴Uçar, Emiri 914 nüshasını esas alarak hazırlamış olduğu *KR* çalışmasında terimin geçtiği vr. 19b/15 ve 31b/5’teki istinsah hatasında dolayı *gügül* olarak okuyup ‘ipek, ipek kozası’ anlamlarını vermiş (2013: s. 52, 68, 245^b); vr. 43a/12-13’teyse hareketlerine ve imlasına istinaden doğru okusa da çalışmasının *gramatikal dizin* kısmında verdiği karşılıkla aslında terimi anlayamayıp çok uç bir noktadan yorumlamıştır: “Elendikten sonra geriye kalan en ince bulgur, kepek (2013, s. 206.)” anlamını verdiği *dügül* terimini Türkçe *düğü* kelimesiyle ilişkilendirmiş olmalı. *Düğü*: Elendikten sonra geriye kalan en ufak taneli bulgur (Kubbealtı, I, 787^a). Canatar ve Yavuz hazırladıkları *Telhis* yayınında, *dügül* için bir dipnotla “Tarama Sözlüğü’nde tomurcuk anlamına geldiği belirtilmektedir” (2010, s. 310) açıklamasını yapıp çalışmanın günümüz Türkçesine aktarımının yapıldığı bölümdeyse “... Dügül yani kepek ile de bakılır. Biraz kepeği uzatıp saliverince rüzgâr düz olarak getirirse çok uygun ok havası var demektir...” (2010, s. 95) şeklinde kepek olarak yorumlamışlardır. Gerek semantik gerekse morfolojik açıdan bu bağlantıları kurmak mümkün değildir. Ayrıca, Uçar’daki istinsah hatası Vural ve Aksoy’un yayıma hazırladığı *Kemânkeş Mustafa Efendi’nin Kavsnâme*’sinin L. İ. 559 numaralı nüshada da mevcuttur. Vural ve Aksoy (2010) da bir yerde *göñül* (s.73) devamında *gügül* (s. 74) olarak değerlendirirken (2021)’deyse hepsini *gügül* (s. 122) olarak değerlendirerek katmerli bir yanlışla düşmüşlerdir.

“... merhūm Şeyhü'l-meydān Üskūdārī biñ yüzci Hāfız Efendi bizim sırrımız yalnız ifâdede olmayup be-her eţvârda hattâ belki çileye **dügül** şarmakda dağı sırr vardur dedigi gibi... [T. 6891, vr. 106b/7] ... hevâ-yı zemîne hevâ-yı âsmān muhālif ise tîr yürüdür hevâ degildir lüleden çıkan duhān ile de baqarlar hevâ-yı yıldırır ise ammâ havanuñ şāfiyyetin fark etmez serî ü'z-zevāl olmağla mahv olunca şāfca hevâya teşādüf ederse hevâ şāf zann olunur **dügül** ile de bakılır bir miqdār **dügüli** uzadup şalıvêrildiğde rüzgār düz düz getirürse pek muvāfık hevâ-yı tîr olup burup yāhūd kabardırca eyyām-ı muvāfık degildir... [T. 6891, vr. 83b/3-4] ... atış yayı ise bir kaç kez atup gez yerin bulup ol yere **dügül** şaralar pūta yayı ise dağı gez yerin bulup **dügül** şaralar gez yeri bulunmak mühim işdür uşul-i remyden tahrîr etmişlerdür gez yeri bulunmadukça oğ atılmaz... [Emirî 914, vr. 19b/15; TSMK 1471, vr. 28a/13-14] ... çilenüñ gez yerin bulduğda ol yere **dügül** şaralar mühimdür... [Emirî 914, vr. 31b/5; TSMK 1471, vr. 44b/2] ... menzile durduğda rüzgāruñ muvāfaqatı lâzımdur ammâ maħlūt olmaya şāf ola düz ola hattâ biraz **dügül** koyu verirler rüzgār ol **dügüli** hevālanarak düz getürdükde atıcı hevā 'ulvîdür dēyü remy-i 'ulvîye ya'nî menzile oğ atarlar... [Emirî 914, vr. 43a/12-13; TSMK 1417, vr. 60b/19] ... **dügül** ki çillede gez yerine şarılır şarılmasında bir kâ'ide yokdur lâkin ekşerî muşamma'nuñ 'aksine şararlar gāyet şıķı şarılmaq lâzımdur ve çok şarılmayup beyāz mūm ile mūmlanur çok şarılduğı şüretde oğun gezini şikest eyler ba'zı kimseler gezden çıkma 'illetinüñ **dügül** azlığından zan edüp **dügüli** çok şarar gene gezden çıktığın mā'adā oğun gezini dağı şikest eyler şāhib-i şaşt pehlivān hîç **dügül** şarmadan atmağā kādirdür ... [TSMK 626, vr. 14b/8, 13, 15] ... **dügüli** az şara haddinden ziyāde ince çilleye çok **dügül** şarılsa gezden çıkma hāşıl olur dediler... [TSMK 626, vr. 22a/8] ... menzil yay[un] çilesin yaycı şaramaz ve atıcılar dağı herkes şaramaz gāyet müşkildür eki dirhem ibrişim yüz dirhem yaya kifāyet eder şarılırken gāyet çekmek ister düz şarıla ne uzun ne kışa olmaya temām karārca ola ve meydānlığı karār yerinde ola meydānlık üzerine **dügül** yerinde şarıla yayun şazında bellidür aña göre üstād maħall yerinde şara... bir gün oğ meydānında gez atarduk gezler aşlā ber[-i] murād üzere atılmaz ve fesād ne yerden olduğın bulamayup bir atıcı hizmet-kārı bir küçük oğlan eyedür bir gez dağı yoğaruda gezleye meydānlığı alçak şarmışum **dügüle** şaracak yoğaruda yer yok hemān bu oğlanuñ sözi yerin bulsun dēyü meydanlıkdan yoğaru boş çile üzerine **dügül** şarup bir gez atdum oğ gibi çıkup gitdi... [L. İ. 559, vr. 24b/4, 11-12].”

“Ekşerî tîr-endāzān isti'māl eyledikleri hām ibrişim kozasının ismi. Fārsîde zamm-ı dāl ve kesr ü medd-i vāv ile *duvîl*²²⁵'den gālağ olup 'Arabîde feth-i fā ve lām ve sükün-ı yā ve kâf ile *faylak*²²⁶ derler (Āşir, 254).”

Meydānlık **ميدانلق** [< Ar. *mejdān*; Tr. + *lık*]: Çilede okun gezlendiği yerin yaklaşık 6-7 cm kadar yukarisına sarılan ipek bağcık.

²²⁵*Duvîl*, coarse silk from a cocoon, in which two silkworms were enclosed (Steingass, 547^b); hām ibrişim ki henüz kurttan ayrılmış, daha sarılmamış ola (Şu'urî, II, 1873^b).

²²⁶*Feylak*, ipek kurduna ve askı ta'bîr ettikleri ipek kozasına denir (Kāmūs).

“... ba‘dehū çileye boydan boya be-her tarafından şem‘-i ‘asel-i hālîş sürülüp bā‘dehu **meydānlık** ta‘bīr olunan ki gez yerinden iki parmak yoğarı bağıyyesi... [T. 6891, vr. 91a/2] ... **meydānlık** ta‘bīri ki [gezün] bir karış miqdār vasaatına ibrişim şarmağdur demişler... [T. 6891, vr. 88b/7] ... iki dizi yay ile çileniñ başları arasına şıķışdırup çileyi temām gerüp ve ta‘rīf olunan **meydānlık** maħalli iki dizi beyninde qala... [T. 6891, vr. 91a/6] ... menzil yay[un] çilesin yaycı şaramaz ve atıcılar daħı herkes şaramaz gāyet müşkildür eki dirhem ibrişim yüz dirhem yaya kifāyet eder şarılurken gāyet çekmek ister düz şarıla ne uzun ne kışa olmaya temām qarārca ola ve **meydānlığı** qarār yerinde ola **meydānlık** üzerine düğül yerinde şarıla yayun şazında bellidür aña göre üstād maħall yerinde şara... bir gün oķ meydānında gez atarduk gezler ašlā ber[-i] murād üzere atılmaz ve fesād ne yerden olduğın bulamayup bir atıcı hizmet-kārı bir kücük oğlan eydür bir gez daħı yoğaruda gezleye **meydānlığı** alçaķ şarmışum düğüle şaracaķ yoğaruda yer yok hemān bu oğlanuñ sözi yerin bulsun dēyü meydanlıkdan yoğaru boş çile üzerine düğül şarup bir gez atdum oķ gibi çıkup gitdi... [L. İ. 559, vr. 24b/4, 10-12].”

Meydānlık başı **میدانلق باشی** [< Ar. *meydān*; Tr. + *lık*; *baş* + *ı*]: Çilede okun gezlendiği yerin yaklaşık 6-7 cm kadar yukarısına sarılan ipek bağıcığın tunc düğümüne doğru ucu.

“... ve **meydānlık başın** gevşetmeyerek kavice şol yedle tutup sağ elde olan [ibrişim] ucu kuvvetlice çeküp... [T. 6891, vr. 91a/16] ... ve bu mişāl **meydānlık başları** ile tunc düğümü beyninde... [T. 6891, vr. 91a/19].”

Gül **گل** [< Far. *gul*]: Yayın çile yuvalarının üstüyle çile düğümü arasına çileyi yıpranmaya karşı korumak için sarılan sargı.

“... meydānlık başları ile beynine daħı üçer dāne **gül** ta‘bīr olunan şargılar şarılır... [T. 6891, vr. 91a/19].”

Penbe **پنبه** [< Far. *penbe*]: Sağ el parmaklarını korumak için kirişin ok gezlenen yerine sarılan pamuk parçası.

“... çileniñ maħall-i kabzına **penbe** şarılup üstine çuķa kablanup tutılursa şaşt parmakları elemden emīn olmasına sebebdür... [T. 6891, vr. 52a/3].”

“Pamuk. ‘Arabīde قطن kuṭn derler. Fārsīde dānelisine ve atılmamışına da پنبه penbe derler. Çāğatay lisānında “mamuğ” derler (Şu‘ūrī, II, 1082^b).”

²Çuķa **چوکه** [< Far. *çūhā*]: Sağ el parmaklarını korumak için kirişin ok gezlenen yerine sarılmış olan pamuğun üstünü örten ince bez.

“... çileniñ maħall-i kabzına **penbe** şarılup üstine **çuķa** kablanup tutılursa şaşt parmakları elemden emīn olmasına sebebdür... [T. 6891, vr. 52a/3].”

“Yünden dokunmuş, tüysüz, ince ve sık düz kumaş (Kubbealtı, I, 613^{a-b}).”

3. BÖLÜM: OKÇULUK AKSESUARLARI

Gerek ok ve yay yapım aşamalarında gerekse atış öncesinde, anında ve sonrasında okçuluğun icra edilebilmesi için bir okçuya lazım olan birçok yardımcı öge vardır.

Araştırmamızın üçüncü bölümünde, Osmanlı dönemi okçuluk yazmaları tanıklığında, tarihsel Türk okçusunun, okçuluğunu gerçekleştirebilmesi için kullandığı yardımcı unsurlar incelenmiştir.

²TİR-keş تيركش [*< Far. tîr + keş >*]: Koruyucu özelliği ve dayanıklılığı itibarıyla deriden yapılanı ya da deriyle kaplanana makbul olan yay ve ihtiyaç hâlinde ok kabı.

“... evvelâ lâyıq şöyle gerekdür ki yayuñ bir tarafı kabzasıyla temâmen **tîr-keşe** gire kabza taşrada qalmaya... [TSMK 1417, vr. 25a/3; Emirî 914, vr. 17a/18] ... **tîr-keşüñ** tohtusı²²⁷ sahtiyândan gerekdür yağmurdan ve ğayrıdan dürüst muhâfaza olına bundan ğayrısıyla muhâfaza olunmaz... [TSMK 1417, vr. 25a/12; Emirî 914, vr. 17b/5] ...ve tîr **tîr-keşden** ... alınup ... [T. 6891, vr. 50b/21] ... ya'nî şol kimesne ki **terkeşiyle**²²⁸ bir 'Arabî yay ala Hakk Te'âlâ ol kişiye kırk yıl faqırlığı neyf édüp gidere... [S. 4427, vr. 13a/6] ... şol silâh vardır ki arı ola lâkin âvâz kı lup teşvîş êde namâzdan êre ve yine namâzdan mâni' ola **terkeş** ve **ca'be** bir nev' vardır ki namâz içinde götürmek helâldür arı ola ve debrenicek ğavğa êtmeye kılıç bıçağ ve hancer ve yay gibi... [A. E. 2229, vr. 31b/4] ... at kopardıqda yayın **tîr-keşden** alup ve yayı önine diküp oqın depereden getürüp dirsegin diküp... [H. P. 816, vr. 36a/13].”

“Bilik²²⁹ (LN, 138^a); *Terkeş* ma'nāsına. Aşlı üzre vâki'dir. Yay durduğu cânibe قربان *qirbân* derler kesr-i kâf ile. Ğalebe-i isti'mâlden cümlesine *terkeş* ve *tîrkeş* de derler (Şu'ürî, II, 1269^a).”

→ *Ca'be; Okluk; Qandil; Qubür; Gedeleg; Kâfir; Ğilâf; Kılıf*

Ca'be جعبه [*< Ar. ca'bet >*]: Temiz derinden yapılanı makbul olan ok kabı.

“... şol silâh vardır ki arı ola lâkin âvâz kı lup teşvîş êde namâzdan êre ve yine namâzdan mâni' ola **terkeş** ve **ca'be** bir nev' vardır ki namâz içinde götürmek helâldür arı ola ve debrenicek ğavğa êtmeye kılıç bıçağ ve hancer ve yay gibi... [A. E. 2229, vr. 31b/4].”

²²⁷Uçar, *tohtusı* okuyup *tohu + sı* şeklinde değerlendirerek çalışmasının gramatikal dizin kısmında *tohu* için *bir nesnenin yapısı ve özelliği* anlamını vermiştir (2013, s. 49, 424^b). Yazmanın her iki nüshasındaki imlaya göre Uçar'ın okuyuşu kabul edilemez. Nüshalardaki طوختسى şeklindeki imlaya ve hareketlere dikkat edildiğinde en yakın okuma *tohtusı* şeklinde olabilir. Kelimeyi dönem sözlüklerinden tanımlayamadık. Ancak bağlamdan yay-ok çantasının ana malzemesi ya da ahşabının koruyucu kabı / kaplaması olarak anlıyoruz.

²²⁸Erçin'de *tîrkeş* (2019, s. 64).

²²⁹Ok ve yay kuburu, sadak (YTS, s. 45^b).

“Ok kuburuna denir. Ve bir nev’ine *kandil* derler. Ve *terkeş* dahi denir (Kāmūs); Oku koyacak nesne, kubur gibi (Vankulu).”

→ *Tir-keş; Oklık; Qandil; Qubūr; Gedeleş; Kāfūr; Gılāf; Kılıf*

Oklık **اوقلق** [*< Tr. ok + lık*]: Ok kabı.

“... evvelā lāyık şöyle gerekdür ki yayuñ bir tarafı qabzasıyla temāmen tir-keşe gire qabza taşrada qalmaya **oklık** ise oquñ şülüşāni *qubūra* girmek gerekdür... [TSMK 1417, vr. 25a/4; Emirî 914, vr. 17a/19].”

→ *Ca’be; Tir-keş; Qandil; Qubūr; Gedeleş; Kāfūr; Gılāf; Kılıf*

Qandil **قندیل** [*< Ar. kindil < Lat. candela ‘mum’*]: Ok kabı.

“... ve tir ... **qandil**den alınıp... [T. 6891, vr. 50b/21] ... şol bir dāne okı **qandil**ñe qo kılavuz eyleyüp atasın dēmiş... [iÜ. 6923 vr. 20b/3] ... bir gün Usta Bahtiyār Hevāndelen Solāq Bālî’ye bir yonılmamış üsti qabuqlı bir qamış ok vērüp şol bir okı **qandil**ñe qulağuz eyle at inşā’ allāh te’ālā menziline dañı bermurād olursun dēyü nefes eyleyüp ol dañı alup **qandil**ine qomış idi... [T.R. MÜ vr. 24b/6, 8].”

“Menzil oklarının bozulmadan taşınabilmesi için özel olarak yapılmış, içinde deliklerine okların geçirileceği bir kafes bulunan, üstü geniş, altı dar ağaç kutu, okluk, tirdan, kubur (Kubbealtı, II, 1571^a).”

→ *Ca’be; Oklık; Tir-keş; Qubūr; Gedeleş; Kāfūr; Gılāf; Kılıf*

Qubūr **قبور** [*< Mog. qobūr*]: Ok kabı.

“... **oklık** ise oquñ şülüşāni *qubūra* girmek gerekdür nişfindan ziyāde **qubūra** girmek evlādur nişfindan noqşān olup şā’iri taşrada olsa da bir qaç ok atıldıqdan soñra at qoşar iken oklar şıçrayup düşecegi emr-i muqarrerdür at üzerinde egilüp yāñūd eger boşatmaq olduqda **qubūr**dan oklar düşer buña nizā’ yoqdur imdi ēyüsi iki şülüşi ağır tarafı **qubūr**da bulunmaq ile eger boşatmaq ile ve egilmek ile düşmez hiç olmaz ise nişfi kadarı **qubūr**da gerekdür... [TSMK 1417, vr. 25a/4-6, 8-9; Emirî 914, vr. 17a/19,21; 17b/2-5] ... Qara Muştafa ehl-i şevk idi... bilekleri qoyun pāçasından çıkan kemüklere beñzerdi ammā ok atmaq hevesinden ‘aşkı vardı kim her bir okını **qubūr**ından çıkarup silmege başladuğı vaqitde atıcılar tekyesini yedi kere dolaşurdı ol okını silüp ve okını **qubūr**ına koyup birin dañı çıkarup silmege başlardı... [iÜ. 6923 vr. 28b/8, 10] ... Hōca ‘Ali’nün dañı bir nēce dürlü evşāfi vardı... eyer qaşında **qubūr** eyleyüp oklarını yanına aşardı şol ‘ālî menzilleri pūta gibi atardı... [iÜ. 6923 vr. 42a/5] ... okların **qubūr** ile eger qaşma aşardı... [T.R. MÜ vr. 53b/8] ... Sa’d ol hinde elin **qubūr**ına şalup al tudaqlı qayın ağaclu göçgen yekeklü elmās peykānlu bir ok çıkarup... [L. İ. 559, vr. 4b/6].”

“Boru biçiminde içi boş kap: “Ok kuburu.” (Kubbealtı, II, 1799^a); Boru biçiminde kap (ETDES, 327^b); Kılıf (Tulum, 1143^b).”

→ *Ca’be; Oklık; Qandil; Tir-keş; Gedeleş; Kāfūr; Gılāf; Kılıf*

Gedeleş²³⁰ كدلج [*< Yun. kataklēis*]: Ok kabı.

“... *gedeleş* taşıyanlar yine kem degıldür... [TSMK 1417, vr. 8b/4; Emiri 914, vr. 6a/10]
... *gedeleş* için yedi kabza ok ola... [TSMK 1417, vr. 16a/7; Emiri 914, vr. 11a/15].”

“Ok kuburu sadak (TETTL, III, 176); Ok ve yay çantası, sadak, tirkeş (Kubbealtı, I, 1038^a).”

→ *Ca'be; Oklık; Qandil; Qubür; Tır-keş; Kāfūr; Gılāf; Kılıf*

Kāfūr كافور [*< Ar. kufūr*]: Hz. Muhammed'e ait yay ve ok kabı.

“... sultan-ı nuşret-dest-gāh ve sipeh-sālār-ı ferişte-sipāhuñ eşahh rivāyet *ketūm* ve *revhā* ve *şafırā* ve *beyzā* ve *zevrā* ismiyle mevsūm beş ‘aded yayları ve *kāfūr* nāmıyla bir ‘aded *tır-keş*leri oldığı... [V. E. 823, vr. 16a/15].”

“Kubür ma'nāsına da gelir (Vankulu).”

→ *Ca'be; Oklık; Qandil; Qubür; Gedeleş; Gılāf; Kılıf*

¹Gılāf غلاف [*< Ar. gılāf*]: Yay kabı, kılıfı.

“... yayların içinden bir yay ziyāde tūmārlansun dēse ol yayı *gılāf*ından çıkarup *gılāf*sız şandugūñ içine qor... [TSMK 626, vr. 9b/12, 13].”

“Ma'lūmdur ki bir nesnenin kabına denir, kılıcın kını gibi, Türkide tahrīfle *kılıf* ta'bir olunur (Qāmūs).”

→ *Ca'be; Oklık; Qandil; Qubür; Gedeleş; Kāfūr; Kılıf*

Kılıf قلف [*< Ar. gılāf*]: Yay kabı, kılıfı.

“... gālfā *kılıf*²³¹ yaydur... [TSMK 1417, vr. 10a/2; Emiri 914, vr. 7a/8].”

“Ma'lūmdur ki bir nesnenin kabına denir, kılıcın kını gibi, Türkide tahrīfle *kılıf* ta'bir olunur (Qāmūs).”

→ *Ca'be; Oklık; Qandil; Qubür; Gedeleş; Kāfūr; Gılāf*

Nāveng / Nāvek ناونك / ناونك [*< Far. nāvek*]: Düşmanın eline geçerse kullanılmasını önlemek için özel olarak yapılan küçük okların atışında kullanılan oluk benzeri alet.

“... ve *nāvek* için de envā' dürlü şeyler... meselā bir tüfenk şeklinde boş ağacdan yapdurursın yolluğundan boyı toköz tutam bir qarış miqdārı ola andan yoqarusın yarup yayūñ çilesin ol yarıq içine geçürüp yayūñ kabzası *nāvek* başına gelür ol yarılmış boş tüfenk gibi ağacdan *nāvek* dērler... [L. İ. 559, vr. 21a/1, 6-7] ... *nāveng* için [ok] bir buçuk qarış yāhūd sere olup... [TSMK 1417, vr. 16a/9; Emiri 914, vr. 11a/16].”

²³⁰Uçar'da *kerlec* (?) (2013, s. 34, 41). Uçar, çalışmasında soru işaretiyle muhtemel bir okuma önerisinde bulunup kelimenin orijinal imlasını vermekle yetinmiş, çalışmasının gramatikal dizin kısmında da herhangi bir karşılık önermemiştir.

²³¹A.g.e. *felfeli* (?) (2013, s. 35). Yazmanın her iki nüshasında da söz başında kaf (ق) harfi olduğu şüphesiz. El yazısı sitilinden olsa gerek fe (ف) harfinin kuyruk uzantısı kendisinden sonra gelen nisbet eki +ī ye (ى) ile birleşik yazılı, *kılıf+ī* şeklinde okumak bizce bağlama uygun.

“Küçük oluk manasınadır. Sair manası buna kıyastır. Bir babet küçük oka denir. Türkîde koğuş oku, çegre oku dahi derler. Bir kavilde ağaçtan oluk gibi mücevvef bir nesnedir. İçinde mezbûr tîr-i nâvek atılır. Koğuş ve çegre dedikleri budur. Bir rivayette o nesne demirden olur. Türkîde buna zemberek muharrefi zemberek derler. Ondan atılan oka ki mahsus o miktar üze yapılır, zemberek oku derler (Katı, 544^a); Ol oluk bigi nesnenün adıdır. Anuñ içinden okı atarlar ve ol atılan oka tîr-i nâvek dërler (Halîmî, 392^a).”

→ *Micrāt*

Micrāt **مِجْرَات** [< Ar. *micrāt*]: Yayın çekiş gücünü hakkıyla oka yedirecek kadar sağlam çekemeyenlerin ve yaşlıların işini kolaylaştırmak için yapılan, düşmanın eline geçtiğinde karşı silah olarak kullanılamasın diye üretilen *kavuş ok* gibi küçük okları atmaya yarayan oluklu parça, aparat.

“... dëdüm kim gâlibâ sen kışa okları uzağa atarsın dëdi kim belî ve dëdüm kim *micrāt*²³² ıla mı atarsın dëdi kim belî... [R. 1932, vr. 57a/9] ... küçücük okları atmağı beyân eyler kim aña *kavuş ok* dërler ve ol ağaca kim andan atarlar aña *micrāt* dërler ve ol ok *micrāt* ile atılır ve *micrāt* nev´ nev´ olur ve anı katı çekmekten ‘âciz olan kişiye taşnîf etmişler ve pîrlere²³³ münâsibdür ve anda çok fâ´ide vardır ve ba´zı andan oldur kim o çokrak²³⁴ götürmek olur ve dahı düşmen degme kerret ol okı göremez ve okdan öñdin erişür ve ol yerde bulur kim ok anda degme kerret eşer etmez ve eger düşmen ala atamaz²³⁵ eger *micrātı* olmaya... [R. 1932, vr. 95a/4-5, 10].”

“Name of a kind of tubed bow formerly in use for the discharge of short bolts (Lexicon, 1748^b).”

→ *Nāveng / Nāvek; Micrātü’r-remil; Micrāti’l-ķalem; İspāhsālārī; Cerādī; Bayram-şāh; Micrāti’r-rikāb; Micrāti’d-dölāb; Micrāt-i ħātem-i Süleymān; Şāh micrāt; Micrāti’l-ħarṭūm*

Micrātü’r-remil²³⁶ **مِجْرَاتِ الرَّمَل** [< Ar. *micrāt; reml ~ remel*]: *Micrat* çeşitlerinden olup diğerleriyle kıyaslandığında en hızlı şekilde seri ok atışı yapmaya yarayanı (?)

“... ve micrāt dürlü dürlü olur ve *micrātü’r-remil*dür... [R. 1932, vr. 95a/11].”

“*Remel*, yelmek (Vankulu); *Yelmek*, yel gibi gitmek, koşmak, acele gitmek (Kubbealtı, III, 3445^b); A peculiar quick pace between a walk and a run; a going a jog (Lexicon, 988^a).”

→ *Nāveng / Nāvek; Micrāt; Micrāti’l-ķalem; İspāhsālārī; Cerādī; Bayram-şāh; Micrāti’r-rikāb; Micrāti’d-dölāb; Micrāt-i ħātem-i Süleymān; Şāh micrāt; Micrāti’l-ħarṭūm*

Micrāti’l-ķalem **مِجْرَاتِ الْقَلَم** [< Ar. *micrāt; ķalem*]: *Micratın* yeleksiz olup kumar atışları için de kullanılabilen *ķalem* oklarının atışında kullanılan çeşidi.

²³²Kesimli’de *meçret* (2017, s. 119).

²³³A.g.e.’de *yêrlere* (2017, s. 157).

²³⁴A.g.e.’de *çukuraķ* (2017, s. 157).

²³⁵A.g.e.’de *ele atmaz* (2017, s. 157).

²³⁶A.g.e.’de *micrāte’r-remi* (2017, s. 157). Yazmadaki bağlamdan tam olarak nasıl bir amaçla kullanıldığı anlaşılamiyor. Birden fazla sözlük anlamı içinden bağlama uygun olduğunu düşündüğümüzde karar kıldık.

“... ve *micrāt* dürlü dürlü olur... ve ***micrāti'l-ķalem***[dür]... [R. 1932, vr. 95a/11].”

“Ķalem, yeleksiz oka itlāk olunur (Ķāmūs); Kumār okuna dahi derler (Vankulu).”

→ *Nāveng / Nāvek; Micrāt; Micrātü'r-remil; İspāhsālārī; Cerādī; Bayram-şāh; Micrāti'r-rikāb; Micrāti'd-dōlāb; Micrāt-i ħātem-i Süleymān; Şāh micrāt; Micrāti'l-ħarṭūm*

İspāhsālārī²³⁷ **إسپاهسالاری** [*< Far. sipeh > sipāh + sālār > sipāhsālār; + ī*]: *Micrāt* çeşitleri içinde ebatça daha büyük çapta ve uzunlukta olmasıyla önde olanı (?)

“... ve *micrāt* dürlü dürlü olur... ve ***ispāhsālārī***[dür]... [R. 1932, vr. 95a/11].”

“*Sipeh > sipāh*, asker, ordu ve *sālār*, reis ile başkomutan, serasker (Kubbealtı, III, 2843^a).”

→ *Nāveng / Nāvek; Micrāt; Micrātü'r-remil; Micrāti'l-ķalem; Cerādī; Bayram-şāh; Micrāti'r-rikāb; Micrāti'd-dōlāb; Micrāt-i ħātem-i Süleymān; Şāh micrāt; Micrāti'l-ħarṭūm*

Cerādī **جراد** [*< Ar. cerād; Far. + ī*]: *Micrāt* çeşitlerinden çekirgenin hareketleri gibi atik, çevik kullanımıyla *cerād* oklarının atışında kullanılan çeşidi.

“... ve *micrāt* dürlü dürlü olur... ve ***cerādī***[dür]... [R. 1932, vr. 95a/12].”

“Çekirgeye denir ki ma'rūftur (Ķāmūs); + ī nisbet i'si .”

→ *Nāveng / Nāvek; Micrāt; Micrātü'r-remil; Micrāti'l-ķalem; İspāhsālārī; Bayram-şāh; Micrāti'r-rikāb; Micrāti'd-dōlāb; Micrāt-i ħātem-i Süleymān; Şāh micrāt; Micrāti'l-ħarṭūm*

Bayram-şāh **بیرام شاه** [*< Tr. badram > bayram; Far. şāh*]: *Micrāt* çeşitlerinden biri.

“... ve *micrāt* dürlü dürlü olur... ve ***bayram-şāh***[dur]... [R. 1932, vr. 95a/12].”

→ *Nāveng / Nāvek; Micrāt; Micrātü'r-remil; Micrāti'l-ķalem; İspāhsālārī; Cerādī; Micrāti'r-rikāb; Micrāti'd-dōlāb; Micrāt-i ħātem-i Süleymān; Şāh micrāt; Micrāti'l-ħarṭūm*

*Micrāti'r-rikāb*²³⁸ **مِجْرَاتِ الرِّكَابِ** [*< Ar. micrāt; rikāb*]: Demir kabzalı çarḥ yaylarında kullanılmak için üretilen, genellikle Mağriplilerin tercih ettiği ve demirden üretildiği için ağır ve kullanımı zor olsa da tahrip gücü yüksek atışlar yapmaya imkân veren *micrāt* çeşidi.

“... ve *micrāt* dürlü dürlü olur... ve ba'zı andan ***micrāti'r-rikāb***dür... [R. 1932, vr. 95a/12] ... ve gāh olur kim *micrāt* düzerler ve ḳabzasını demürden düzerler ve anuḡ cevzesi olur nētekim çarḥuḡ olur ve bu *micrāta micrāti'r-rikāb* dērler ve Mağrib ḥalkı dā'im anı istī'māl ederler ve ol ēyü āletdür ammā bu ḳadar vardur kim ağır olur ve ēyü bilmeyen kişinüḡ elinde mu'atṭal olu ve atması müşkil olur ve ēyü ḳarḳıla doḳunur ve düz gider... [R. 1932, vr. 96a/3].”

²³⁷A.g.e.'de *isbāsülārī* (2017, s. 157). Kesimli, tercih ettiği okuma için çalışmasının dizininde soru işareti (?) ile karşılık vererek terimin anlaşılmadığını göstermiştir. Bizim için de sorunlu olan bu terimin bir istinsah hatasından dolayı anlamsızlaştığı kanaatindeyiz. Bu yüzden doğru kabul ettiğimiz imla ile değerlendirip en azından bir öneri olması açısından da muhtemel bir karşılık önerdik. Yazmadaki orijinal imlası şöyle: **إسپاهسالاری**

²³⁸A.g.e.'de *micrābi'r-rikāb* (2017, s. 157). Yazmanın aslında *micrāt*'ın söz sonu te (ت) harfi yerine sehven be (ب) yazılarak istinsah hatası yapıldığı pasajın genel bağlamından anlaşılıyor. Doğru kabul ettiğimiz imla ile değerlendirdik.

“*Rikāb*, üzengiye denir ki at eyerinde olur (Ḳāmūs); Üzengi ki eyere takarlar, üzerine basıp binmek için (Vankulu).”

→ *Nāveng / Nāvek; Micrāt; Micrātü’r-remil; Micrāti’l-ḳalem; İspāhsālārī; Cerādī; Bayram-şāh; Micrāti’r-rikāb; Micrāt-i ḥātem-i Süleymān; Şāh micrāt; Micrāti’l-ḥarṭūm*

Micrāti’*d-dölāb* **مِجْرَاتِ الدَوْلَابِ** [< Ar. *micrāt*; Far. *dölāb*]: *Micrāt* çeşitlerinden çıkırık, dolap şeklinde olanı.

“... ve *micrāt* dürlü dürlü olur... ve ba‘zı andan... ***micrāti’*d-dölāb****dur... [R. 1932, vr. 95a/12-13].”

“*Dölāb*, dönerek iş gören çark, çıkırık (Kubbealtı, I, 751^a); Hareket-i devriyesi olan nesneye denir (Kati, 188^a).”

→ *Nāveng / Nāvek; Micrāt; Micrātü’r-remil; Micrāti’l-ḳalem; İspāhsālārī; Cerādī; Bayram-şāh; Micrāti’r-rikāb; Micrāt-i ḥātem-i Süleymān; Şāh micrāt; Micrāti’l-ḥarṭūm*

Micrāt-i ḥātem-i Süleymān **مِجْرَاتِ خَاتَمِ سُلَيْمَانَ** [< Ar. *micrāt*; *ḥātem*; *Suleymān*]: *Micrāt* çeşitlerinden Hz. Süleyman’ın yüzüğüne atfen yapılanı.

“... ve *micrāt* dürlü dürlü olur... ve ba‘zı andan... ***micrāt-i ḥātem-i Süleymān***dur... [R. 1932, vr. 95a/13].”

“*Ḥātem*, ve zīnet için parmağa geçirdikleri yüzüğe denir (Ḳāmūs; Vankulu); Suleymān, esāmīdendir ki bir peygamber-i zī-şānın ism-i şerīfidir (Ḳāmūs)”

→ *Nāveng / Nāvek; Micrāt; Micrātü’r-remil; Micrāti’l-ḳalem; İspāhsālārī; Cerādī; Bayram-şāh; Micrāti’r-rikāb; Micrāti’*d-dölāb*; Şāh micrāt; Micrāti’l-ḥarṭūm*

Şāh micrāt **شَاهِ مِجْرَاتِ** [< Far. *şāh*; Ar. *micrāt*]: Acemî kemankeşlerin kullandığı, kirişin ortasına geçirilip sabitlendikten sonra kullanılan *micrāt* çeşidi.

“... ve *micrāt* dürlü dürlü olur... anlarıñ yègregi ***şāh micrāt***dur ve ol mübtedīye münāsibdür kim anuñ ortası yarıḳ olur ve oḳ aña münāsib ve anuñ ḳālībınca olur ammā anı atmaḳ eyle olur kim kirişi ortasına geçürürler andan sonra yayı kirişleye ve [***şāh***] *micrāt* dā’im yayıla olur andan sonra *ḳavış oḳı* [***şāh***] *micrāt* içinde koyalar [***şāh***] *micrātı* gezledüğinden sonra [***şāh***] *micrātı*ñ şerābesinin (?) orta barmağıla ve anuñ yanındağı barmağa tolaşdura ve uzun oḳ üzerine ‘aḳd étdüğü bigi ‘aḳd éde micrātıla kiriş üzerine ve çeke ve ata... [R. 1932, vr. 95a/13; 95b/2-4].”

→ *Nāveng / Nāvek; Micrāt; Micrātü’r-remil; Micrāti’l-ḳalem; İspāhsālārī; Cerādī; Bayram-şāh; Micrāti’r-rikāb; Micrāti’*d-dölāb*; Micrāt-i ḥātem-i Süleymān; Micrāti’l-ḥarṭūm*

Micrāti’l-ḥarṭūm **مِجْرَاتِ الْخَرْطُومِ** [< Ar. *micrāt*; *ḥurṭūm*]: Hortum benzeri olup diğér çeşitlerine göre daha uzun olan kemik ve ahşap karışımı *micrāt* çeşidi.

“... ve *micrāt* dürlü dürlü olur... ve bir dağı oldur kim aña ***micrāti’l-ḥarṭūm*** dèrler ve yüzinde oluğı olur ve bir ucı boynuzdan olur ve anda oḳ duracaḳ yèr eyerler aña *ḥarṭūm* dèrler ammā atmaḳ şifatını oldur kim kirişi ol boynuzdan düzülmüş *ḥarṭūm* arasında ḳorlar ve *micrāt* arasında dutarlar *micrātı* yayuñ ḳabzasıyla andan sonra olurlar oḳı gezlerler ve andan yumalar sırça barmağı ve anuñ yanındağı barmağı yuma ve orta barmaḳdan ba‘zını

andan sonra oğ duta baş barmağınun iç yüzile ve orta barmağınun ucıla ve şehadet barmağınun tarafıla ve ol oğ *micrāt*da kıoya ve anuñ üzerine ‘ağd éde ve ata nêtekim zıkr étdük... [R. 1932, vr. 95b/8].”

“Buruna denir, ‘alā-kavlin burnun önüne denir ki uç tarafıdır yâhüd iki taraflı damakların burna kavuştuğu yere denir (Kāmūs).”

→ *Nāveng / Nāvek; Micrāt; Micrātü’r-remil; Micrāti’l-kalem; İspāhsālārī; Cerādī; Bayram-şāh; Micrāti’r-rikāb; Micrāti’d-dōlāb; Micrāt-i hātem-i Süleymān; Şāh micrāt*

Cülbe **جُلْبَة** [< Ar. *culbet*]: Genellikle bilye şeklinde mermi tipi mühimmatın atışında kullanılan, demirden düdüğe benzer şekilde ya da ihtiyaç hâlinde yumurta kabına benzer şekilde biraz daha geniş imâl edilerek petrol yağı, sönmemiş kireç ve hatta katran gibi malzemelerin de atışında kullanılan, atış sonrası fırlayıp gitmesin diye yayın kabzasına ya da kirişine bir iple bağlanan ustaca kullanıldığında muhârebe ve muhâsaralarda tahrip gücü yüksek atışlar yapmaya imkân veren atış aparatı.

“... finduķı el yayıyla atarlar ve ol oldur kim demürden bir **cülbe** düzeler ve **cülbe** aña dêrler kim düdüķ bigi olur kim finduķ delüģine şıģacaķ deñlü demirden yâ bakırdan ve aña perîsi gibi eylerler ve anı demren yerine perkêderler ve andan sonra oķuñ gezine yaķın yêrden dele ve aña iplik geçürürler ve andan kirişe bağlarlar tâ kim oķ atulduğı demde yaydan ayrılmaya ve kabzadan dağı bir iple bağlayalar tâ kim kabzadan atılacaķ ayrılmaya muhkem bağlaya atmaķ oldur kim oķı gezleyeler ve bağlayalar nêtekim beyān édildi andan sonra ol **cülbe**ye finduķı kıoyalar andan sonra oķ bigi ata ve küşād vêre ve bu cenķlerde ve hişārlarda éyüdüz zîrā kim finduķ kıızmış kıızarmış ve eger anı yêlden yaña tahtaya atarlar yâ panbuķdan olan degeleye²³⁹ atarlar yaķar ve mancımıķ bağlarına atarlar ve eger isteyeler kim anuñla kıuş[a] atarlar yâ ayruķ cānāver[e] atarlar ğāyet de eşer édegen olur ve kıızmış finduķı geće cerilere²⁴⁰ atalar ve eger **cülbeyi** şöyle édeler kim aña yumurda şıģa éydür zîrā anuñıla neft atalar kim yumurda kabına kıoyup düşmene atsan doķunduğı yêri yaķar ve ğāh olur kim aña sönmemiş kirec kıoyalar ve ba’zı kıatrān kıoyar ve her kıişi kim zîrek ola aña taşnîf éderse olur... [R. 1932, vr. 96b/10-11; 97a/3, 9].”

“Ve şol halka ve çapraz makûlesi küçük demir parçasına denir ki onunla kırık çanak makûlesi kinedlenir (Kāmūs).”

¹Harbî **حربى** [< Ar. *harbe* > *harbî*]: *Navek*’in işler olup olmadığını kontrol için kullanılan çubuk aparat.

“... ol yarılmış boş tüfenk gibi ağacda nāvek dêrler yoķarusı yaruk aşıģusı bütün yayuñ kabzasın dayadup bir ğaytan ile yaya şararsan ba’dehū bir kıarış deñlü bir kıalem çıķrıķıda yapıdurasın ki ol nāvek içine gire ve çıķa dayanmaya **harbî** dêrler... [L. İ. 559, vr. 21a/9].”

²³⁹ A.g.e.’de *delige* (2017, s. 159).

²⁴⁰ A.g.e.’de *cariyelere* (2017, s. 159).

“Eskiden ağızdan dolma tüfek ve tabanca namlularına barut koyup bastırmakta kullanılan demir çubuk, harbe (Kubbealtı, II, 1199^b).”

Zih-gîr زهگیر [*< Far. zih + gîr < giriften*]: İlk yol çocukları Hasan ve Hüseyin için Hz. Ali'nin koç boynuzundan yaptığına inanılan hâricen altın, gümüş, yeşim gibi madenlerden olduğu gibi fil, gergedan, geyik gibi hayvanların boynuzlarıyla balık dışından de yapılabilen ok atışları sırasında, atıcının oku gezlerken kirişi tutup atışını kolaylaştırmak için sağ el başparmağına taktığı yüzük.

“... hafî olmaya ki *zih-gîr* ta'bir olınan yed-i yemînin şaşt parmağına çilenüñ eleminden muhâfaz için taķılan âlet ma'lûm ki zer ve sîm ve yeşimden ve cümle boynuzların tolu yerlerinden olur ammâ a'lâsı balık dişinüñ şomsız yeridür ki şîr-i mâhî ta'bir ederler 'avâm gâlaţ édüp şîr-i mâyî dërler a'lâ cilâ olup ve az müddetde şararmaz fil dişi isti'mâlinde kerâhet olmayup ve ceybde bulunursa şalâta mâni' olmaz ama az müddetde şararır geyik boynuzı ki *mühre* ta'bir ederler cilde yakın yerden i'mâl olunur yoķarisından olmaz ki içi küçük olup hiç cilâ almaz lâkin sâ'ir boynuz ki sert olmayup pek mücellâ olmazsa da hîn-i meşķde isti'mâli enmile-yi şasta mülâyim gelür gergedân boynuzunun *zih-gîri* bu huşuşda geyik mühresinden vücûhla evlâ ve a'lâdur siñir ile kemik beyninde halk olınmış bir boynuz olduğunu mebnî' parmağa mülâyim gelüp ve hem a'lâ cilâ olunur dënmiş... [T. 6891, vr. 77b/5, 14] ... *zih-gîr* her nev' kemikden olur a'lâsı şîr-i mâhîden olanıdır parmağa dar olmayup bolca olmalıdır hâliķası ince olup şoya ve dik olması kaşı kısa ve uzun olması hemân parmağa... [TSMK 626, vr. 12a/15]... muvâfaķatıdır parmağı kemâl-i mertebeye isti'âb édüp çille bir tarafına işâbet etmezse andan a'lâ *zih-gîr* olmaz lâkin çille yatağı ziyâde olsa âsân kırtulmaz eksik olsa çekdürmez mutevassit olmaķ gerek ki hem çekdürüp hem kırtulmağa mâni' olmaya... [TSMK 626, vr. 12b/2] ... *zih-gîr* gümüşden ve altundan ve sahtiyândan ve maķûle şeylerden olur ammâ eyüsi kemükden olandur balık dişi gibi şîr-i mâhî gibi ve geyik mühresi gibi ve fil dişi gibi ve öküz boynuzları gibi sâ'ir bunun emşâli kemükden olur ğâyet eyüsi balık dili ve şîr-i mâhî ve geyük mühresidür bir *zih-gîr*ün yapılmasında daħı üstâdiyyet olup parmağa göredür 'ayniyle atun gemine beñzer at gemden hazz êtdüğü gibi atıcı daħı *zih-gîr*den hazz etmek gerekdür her barmağun bir *zih-gîri* vardur üstâd *zih-gîrci* bilür... [TSMK 1417, vr. 28b/19; 29a/6, 8-9; Emiri 914, vr. 20a/15-16, 20; 20b/1-2] ... Hâsaneyn rağıyallâhu 'anhâ efendilerimize Şîr-i Yezdân ta'lîm-i tîr-endâziyyet buyurup şıĝar-ı sin-i sa'âdetlerinden ser-i enmile-yi mübârekleri çilleden rencîdeden muhâfaza murâd-ı 'aliyyeleri olup bâ-irâde-yi Cenâb-ı Resûl-i Ferdü's-Şamed *zih-gîr* icâd buyurdılar ve hâzret-i İsmâ'îl 'aleyhi's-selâma fedâ için nâzil olan ķarn-ı keşdendür dëyü mervîdür... [T. 6891, vr. 28b/1] ... ve eger *küştebân* ya'nî *zih-gîr* muhkem olursa [ok] uzağa gider... [R. 1932, vr. 56b/11]

“*Zih*, Yay kirişi (Şu'ürî, III, 2079^a; Halîmî, 212^b); + *gîr* < *giriften* “tutmak”, sonuna gelen kelimelere tutan, tutucu, alan, zapteden; yayılan, yayıcı anlamı katarak Farsça usûlüyle birleşik sıfatlar yapar (Kubbealtı, I, 1068^a).”

→ *Şest / Şaşt; Atış zih-gîri; Pûta zih-gîri*

Atış zih-gīri **آتش زهکیری** [*< Tr. at - ı; Far. zih + gīr; Tr. + i*]: Menzil atışları sırasında kullanılan sert okçu yüzüğü.

“... **atış zih-gīri** kavīce gerekdür ki yayı çekdire... [TSMK 1417, vr. 29a/10; Emiri 914, vr. 20b/2].”

→ *Şest / Şaşt; Zih-gīr; Pūta zih-gīri*

Pūta zih-gīri **پوته زهکیری** [*< Far. būte; Far. zih+gīr; Tr. + i*]: Hedef atışları sırasında kullanılan ince, yumuşak okçu yüzüğü.

“... **pūta zih-gīri** ince olsa zarar étmez... [TSMK 1417, vr. 29a/10; Emiri 914, vr. 20b/3].”

→ *Şest / Şaşt; Zih-gīr; Atış zih-gīri*

Zih-gīr **قاشی زهکیر** [*< Far. zih + gīr; Tr. kaş + ı*]: Zihgirin çeşitli ebatlarda olan sivri çıkıntısı.

“... çile burılup okı oynadup menziline māni‘ olduğından mā‘adā her ne kadar zih-gīriñ kulağı olan meşīn eki kat ise de çile **zih-gīriñ kaşından** kayup kulağa binmekle parmak boğumını rencide ve ba‘zan nāşırlanmış ise de naşır oynayup yara olup üç māh kadar ta‘īli mūcib olur... [T. 6891, vr. 44a/3]... çile **zih-gīr kaşına** sürinüp māni‘-i menzil-i tīr olmaya... [T. 6891, vr. 45a/17]... kabza-yı şestiñ baş parmağı boğumunun eñine berāber taķılan **zih-gīriñ** kulağıla **kaşı** beynine çille-i kavısı bir şüretde vaż‘ olma ki çile **kaşdan** kayup kulağa binmeyüp **zih-gīr kaşının** vasaatında tekķarrür ede... [T. 6891, vr. 61a/11-13]... ‘Osmān Beg’de zıkr olunan ser-güzeştin ifādesinde mużtarr olup risā‘ il-i eslāf muţāla‘ına düşölüp muţţali‘ olındı ki **ince kaşlı zih-gīrde** çile yatımı olamayup çile kulağ ile parmak derūnında kalur ba‘zı mizācda mūceb-i halkiyyet mużırr olmazsa da ba‘zı mizācda enmileyen mażarratından başka tīre mużırr-ı küllīdür dēyü yazar görüldikde **enlice kaşlı zih-gīr** ile **vasat kaş[lı] zih-gīrde** çile-yi tırdurmağa gāyret ederek meşke başlayınca... [T. 6891, vr. 117b/3-4, 6-7].”

“Sağ el başparmağına takılan ve zihgir denen atış yüzüğüünün baş parmağa oturan uzunca kısmı, damak (Kubbealtı, II, 1619^a).”

Zih-gīr kulağı **زهکیر قولاغی** [*< Far. zih + gīr; Tr. kulak + ı*]: Zihgirin baş parmağın yumuşak kısmına gelecek tarafına atıcının parmak ayarına uygun şekilde balık tutkalı ile yapıştırılan deri parçası.

“... [zih-gīrde] **kulak** ta‘bīr olunan **meşīn** metīn yapışa... [T. 6891, vr. 78a/6]... Ve eşik bir şüretde ola ki çile vasaatına oturup **kulağa** enmeye **kulağa** enerse zih-gīr deligi ağızı şiddet-i küşādda māni‘ olduğundan mā‘ada hīn-i küşādda **kulak** her ne kadar eki kat dahı olsa çille derūn-ı parmağa başarak nāşırlandı ve ba‘zān nāşır oynayup cerāhetlenüp bir kaç māh meşākkete sebep olur ve **kulak** resm-i ma‘lūm üzere kesilüp damağ içine gelecek mahalli altından incelüp **sahtiyān** ve zih-gīr balık tutkalı ile tutkallanup ki aña **maşşāka** ta‘bīr ederler kurudukda bir miķdār yene āteşe tutup ısıtdıkda yapışdırılup a‘lā yapışup gevşemez ve **kulak** yapışdıkdā bakınca derūn-ı

halka şāhibiniñ parmağı resminde görüne... [T. 6891, vr. 78b/2-3, 5, 8]... [çileyi] *zih-gîr kulağı*nın üstine endirince hem parmağı urur ve *zih-gîriñ kulağa* ittişāl olan kenāra çile sürünmekle māni‘-i menzil olur ekşer tîr-endāzān diğķat etmezler... [T. 6891, vr. 117a/18-19].”

Çile yatımı *چله ياطمی* [< Far. *çille* > *çile*; Tr. *yat- im + ı*]: Okçu yüzüğünde çilenin parmağa zarar vermesini engelleyen yuva.

“... ‘Osmān Beg’de zıkr olınan ser-güzeştin ifādesinde mużtarr olup risā‘il-i eslāf muţāla‘sına düşölüp muţtalı‘ olındı ki ince kaşlı *zih-gîrde çile yatımı* olamayup çile kulağ ile parmağ derūnında қалur... [T. 6891, vr. 117b/4].”

Damağ *دماغ* [< Tr. *tam - gāk* > *damağ*]: Zihgirin baş parmağın iç tarafındaki yumuşak kısmına gelen yeri.

“... *damağ* ta‘bîr olınan [*zih-gîriñ*] parmağ memesine gelecek yeriniñ boyu parmağın boğumına münāsib olup uzun ve kışa olmaya olursa çile hîn-i küşādda parmağ memesine dokunup menzil-i māni‘ oldığından mā‘adā parmağı bereleyüp mūcib-i ıztırāb olur... [T. 6891, vr. 77b/20]... *damağın* boyu dahı baş parmağın boğumına göre ba‘zı zātın boğumu tavîl ba‘zın kaşır olur [*zih-gîriñ*] halkası boğuma geldikde *damağın* ucı memeniñ yüksek yerin cüz‘i geçe ki hîn-i küşādda çile toķınmaya... [T. 6891, vr. 78a/7, 9].”

“Sağ el baş parmağına takılan ve atış yüzüğünün (*zihgir*) baş parmağa oturan uzunca kısmı, kaş (Kubbealtı, I, 634^a).”

Damağ taşrası *دماغ طشره سی* [< Tr. *damağ < tam-gāk + (ı)ñ; taş + ra + sı*]: Zihgirin yuvarlakça olan çile geçiş yeri.

“... *damağın taşrası* ya‘nî çile üstinden geçecegi yer çıkırıktan çevrilmiş mişāl müdevver olup... [T. 6891, vr. 78a/2].”

“*Taşra*, dışarı (Kubbealtı, III, 3087^a).”

Damağ derūnı *دماغ درونی* [< Tr. *damağ < tam - gāk*; Far. *derūn*; Tr. + ı]: Zihgirin tam da baş parmağın memesine denk gelen noktası.

“...*damağ*... *derūni* ki baş parmağın memesi oturacak yeridür... [T. 6891, vr. 78a/3].”

“*Derūn*, iç, iç taraf, dāhil (Kubbealtı, I, 691^b).”

Şest *شست* [< Far. *şest / şaşt*]: Okçuların, atış anında sağ el başparmaklarını korumak ve daha rahat kirişi çekmek için taktıkları yüzük.

“... ve tîri *şest* ile çekerken қалben ism-i zātile çeküp ba‘de‘l-küşād yā Hakk ism-i ilāhî dahı taleb-i istimdād etmek esrārdandır... [T. 6891, vr. 27b/3].”

“*Zih-gîr* manasınadır. Tîr-endazlar başparmaklarına geçirdikleri yüzüktür. Amme *zigir* derler. Bu melbise ile baş parmaktan ok ile kirişe melābis olan yere şest derler (Katı, 727^b); Büyük barmağdan kiriş tutacak yer ki oğ atıcağ dutarlar (Halimî, 251^b); a thumbstall worn by archers (Steingass, 743^b).”

→ *Zih-gīr*; *Atış zih-gīri*; *Pūta zih-gīri*

Mızrebe **مِزْرَبَة** [*< Ar. maḍrabet*]: Atıcıların ok atarken sol el başparmaklarını korumak için taktıkları kemikten yüzük.

“... namāz cā‘iz olur **mızrebe** içinde ... eger ārı deriden dikilmiş olsa **mızrebe** şol nesneye derler kim atıcılar anı şol ellerine geyürler tā ki oğ baş barmağa zarar kılmaya... [A. E. 2229, vr. 30a/1,2].”

“İlikli kemiğe denir (Kāmūs); Şol kemiğe derler ki onda ilik olur (Vankulu).”

→ *Kuştabān*

Eldivān²⁴¹ **الدوان** [*< Tr. el; Far. divān < destivan < dest + van*]: Okçuların atış anında korunmak için sağ ellerine giydikleri, temiz hayvan derisinden yapılanı makbul olan deri ellik.

“... hafî olmaya ki eşnā-yı meşķde ve belki be-her eyyāmda tīr-endāz olan vücūdın ve bā-ḥuşuş ketfeyn ve dest ve baş parmağın **eldivān** giyme [ile] ... muḥāfazaya diḳkat lāzımdur... [T. 6891, vr. 55b/9] ... daḥı ālāt-ı cüz’iyyeden ḳola geçirmege bir meşinden **eldivānı** var imiş ve bir üstād bir ḫālibe ḳabza vērmege anı ḫālibin ḳoluna geçirür imiş ḡālibā fa’idesi yen etmemek içündür lākin şimdi külliyyen ferāmūş olınmış... [TSMK 626, vr. 15a/1].”

“Elleri dış etkilerden korumak için giyilen, deri, yün, kumaş veya kauçuktan el giyeceği (Kubbealtı, I, 850^b).”

→ *Aşābi*‘; *Küştebān*; *Ḥita‘a*

Aşābi‘ **أصابع** [*< Ar. aşābi < uşbu‘*]: Okçuların atış anında korunmak için sağ ellerine giydikleri, temiz hayvan derisinden yapılanı makbul olan deri eldiven.

“...namāz cā‘iz olur... **aşābi**‘ içinde eger ārı deriden dikilmiş olsa... **aşābi**‘ şol nesnedir sağ ellerine geyürler kirişi çekmeğiçün... namāz bu nesnelere ile cā‘iz olur ārı deriden ise ve eger murdār derisinden ise dürüst olmaz bilgil... [A. E. 2229, vr. 30a/1, 5].”

“Parmaklar (Kubbealtı, I, 885^b); Fingers (Johnson, 100^c).”

→ *Eldivān*, *Küştebān*; *Ḥita‘a*

²⁴¹Kökeniyle ilgili muhtelif görüşler mevcut: *Kubbealtı*, *el*’den türediği anlaşılrsa da *diven* kelimesi açıklanamamaktadır, demekle yetinmiştir (I, 850^b); *ETDES* de *eldiven* adının yalnızca Türkiye Türkçesinde kullanıldığını, birinci bölümün *el* olduğunun açık olduğunu ikinci bölümdeki *diven* veya *divan*, *duvan*’ın açıklamaya muhtaç olduğunu dile getirip Tietze’ye atıfla Farsça *dastuvān*, *dastvān* biçimiyle ilişkilendirirse de bu savın da ek kök ayırımında düşündürücü olduğunu söylemektedir (162^b); Nişanyan da özünde Tietze ile hemfikirdir ama oluşumun nasıl geliştiğini diğer kaynaklara göre daha ayrıntılı ve kandırıcı şekilde *Kelimebaz* adlı çalışmasında izâh etmektedir. Ona göre, hemen her dilde rastlanan bir dil fenomeni olan Falsche Trennung / False Division / [Hatalı Ayrım]dan kaynaklı bir oluşum söz konusudur. Yani, Farsça *eldiven* anlamına gelen *destivan* yapısı *dest* “el” + *van* “koruyan” şeklinde olması gerekirken 18. yüzyıl civarında yanlış yerden kesilip başına da Türkçe *el* eklenmiştir. Hâliyle *diven* diye müstakil bir yapıyı hâiz kelimeyi açıklamaya çalışmak anlamsızdır (2019, s. 45).

Ꞥuřtabān²⁴² **فُشْطَبَانُ** [< Far. *küşt(a) ? + bān*]: Atıcıların ok atarken sol el başparmaklarını korumak için taktıkları kemikten koruyucu.

“... namāz cā‘iz olur *mızrebe* içinde ... eger ārı deriden dikilmiş olsa *mızrebe* şol nesneye dērler kim atıcılar anı şol ellerine geyürler tā ki ok baş barmaĝa zarar kılmaya ‘Acemler aña **Ꞥuřtabān** dērler... [A. E. 2229, vr. 30a/5].”

“*Ꞥuřt / küşt*, parmak; el (?); +*bān*, sonuna geldiĝi kelimelere “gözetici, koruyucu, koruyan” anlamı katarak Farsça usûlüyle türemiş kelimeler yapar (Kubbealtı, I, 282^a).”

→ *Mızrebe*

Küřtebān²⁴³ **كُشْتَبَانُ** [< Far. *küşt(e) ? + bān*]: Okçuların atış sırasında korunmak için saĝ ellerine giydikleri, temiz hayvan derisinden yapılanı makbul olan deri eldiven.

“... **küřtebān** aşılda Pārsī dilidür ve aşılda *engüřtüvāne* idi andan ‘Arab kendü diline kıatdı **küřtebān** dēdi ve aşıl ‘Arabī’de *ħita‘a* dērler ve anuĝ envā‘ı çok olur... ve eger **küřtebān**²⁴⁴ ya nī zih-gīr muħkem olursa [ok] uzaĝa gider... [R. 1932, vr. 33a/7-8; 56b/11] ... namāz cā‘iz olur ... *ařābi‘* içinde eger ārı deriden dikilmiş olsa... *ařābi‘* řol nesnedir saĝ ellerine geyürler kirişi çekmegiçün aña **küřtebān** dērler namāz bu nesnelere ile cā‘iz olur ārı deriden ise ve eger murdār derisinden ise dūrüst olmaz bilgil... [A. E. 2229, vr. 30a/7].”

“*Ꞥuřt / küşt*, parmak; el (?); +*bān*, sonuna geldiĝi kelimelere “gözetici, koruyucu, koruyan” anlamı katarak Farsça usûlüyle türemiş kelimeler yapar (Kubbealtı, I, 282^a).”

→ *Eldivān, Ařābi‘; Ĥita‘a*

Küřteväñ²⁴⁵ **كُشْتَوَانُ** [< Far. *küřt(e) ? + bān > vān ?*]: Okçuların atış sırasında korunmak için saĝ ellerine giydikleri, temiz hayvan derisinden yapılanı makbul olan deri eldiven.

“... şırça parmak ile baş parmaĝı boş şalup bākī kıalan üç parmaklarına **küřteväñ**lar eyleyüp okı řalavāt parmaĝıyla orta parmak arasına şor... baş parmaĝı boş şalup bākī kıalan dört parmaĝıyla **küřteväñ**lar ile ‘akd eyleyüp [Emirī 914, vr. 33b/15, 19; TSMK 1471, vr. 47b/4, 9].”

→ *Eldivān, Ařābi‘; Ĥita‘a*

Ĥita‘a **حَيْتَعَه** [< Ar. *ħitā‘at < ĥitā‘*]: Okçuların saĝ ellerine giydikleri eldiven.

“... **küřtebān** aşılda Pārsī dilidür ve aşılda *engüřtüvāne* idi andan ‘Arab kendü diline kıatdı **küřtebān** dēdi ve aşıl ‘Arabī’de **ħita‘a** dērler ve anuĝ envā‘ı çok olur... [R. 1932, vr. 33a/8].”

²⁴²Azbay’da *Ꞥuřtabān* (2020, s. 148). Önce YL tezi olarak çalışıp sonrasında neřrettiĝimiz çalışmamızda dikkatsizlik sonucu şın (ش) harfinin noktalarını fark etmeyip sīn (س) ile okumuştuk bunu düzeltiyoruz.

²⁴³A.g.e.’de *küřtebān* (2020, s. 148). Hatalı okuyuşumuzu düzeltiyoruz.

²⁴⁴Kesimli’de de *küřtebān* (2017, s. 118). Yazmanın aslında söz işi şın (ش)’ın noktaları unutulmuş ya da o zamanlarda bilinen bir kelime olduĝu için tasarruftan dolayı yazılmamış. Diĝer birçok dönem yazmasında şın (ش) ile kayıtlı olduĝu için bu şekilde düzelterek aldık.

²⁴⁵Uçar’da *küřtüvān* (2013, s. 71).

“Eldivene denir ki ok atanlar ellerine giyerler, bāz-dār gibi, Fārisīde dest-bān denir. Mü‘ellif الدَسْتَبَانَاتُ ile tefsir eylemekle zāhiren خِتَاغٌ *hitā* ‘ cem’ olur, pes müfredi خِتَاغَةٌ *hitā* ‘attır (Kāmūs).”

→ Aşābi ‘; Kūṣṭebān; Eldivān; Kūṣṭevān

Engüştüvāne اَنْكُشْتُوَانَه [*< Far. engüşt + vāne*]: Okçuların oku gezlerken kirişi tutup atışlarını kolaylaştırmak için sağ el başparmaklarına taktıkları kemikten, boynuzdan, deriden, bakır, gümüş veya altın gibi madenlerden yapılabilen yüzük.

“... *kūṣṭebān* aşılarda Pārsī dilidür ve aşılarda *engüştüvāne* idi... ve ol *engüştüvāne* kim gönden ola bir kat gerek ve altında daḥi nesne gerekmez ammā anuḥıla atmağa gāyetde idmān gerek tā anda kiriş tura ve ol idmāna muhtāc olduğundan anuḥ altına bir uzunca gön daḥi gerek ol vaḥtde eyü karar bulur... [R. 1932, vr. 33a/9] ... gönden olan *engüştüvāne*de ‘aḥdün ya ‘nī bestün ‘aybları zāhir olur pes ḥāziḳ ve üstād olan atıcı ol *engüştüvāne*yi sever ve cāhil sevmez pes ol cihetde kimisi kemükten düzer ve kimisi boynuzdan düzer ve bu nev ‘ *engüştüvāne* ‘aḥdün ‘ayblarını örtet gāh olur kim ḥācet vaḥtinde şınur ve bu cihetdendür kim kimisi bakırdan ve kimisi altundan ve kimisi gümüşden eyler... ya ‘nī engüştüvāne ne tār gerek ve ne gēḥ gerek ve ol barmaḳ yoğunluḡı deḅlü gerek eger gēḥ ola döner ve eger tār ola barmaḡı boḡar ve eger gön *engüştüvāne* gūşesi uzun ola tırnaḡı şınar... [R. 1932, vr. 33b/2, 3, 5, 12, 14]... dırnaḳ şınmaḳ... *engüştüvāne* beden uzun olmaḡdan olur şaḳınsun... [A. E. 2229, vr. 58a/5].”

“*Engüşt*, parmak (Ziya, I, 184^b); Zihgirden bozma zikr denilen kemankeş yüzüğü (Ziya, I, 190^b); Zihgır ma‘nāsınadır ki parmağa nisbetle tesmiye olunmuştur (Şu ‘ürī, I, 611^b); ... vizegır ki kirişi anuḥıla taḳub yāy çekeler (Halīmī, 53^a); ... ve zih-gır ki anuḥla oḳ atarlar (LN, 62^a).”

→ Aşābi ‘; Kūṣṭebān; Kūṣṭevān

²Gılāf غِلاَف [*< Ar. gılāf*]: Atış anında okçunun baş parmaḡı zedelenip berelenirse atıştan geri kalmaması için deriden yapılan parmaklık kılıfı.

“... torba ve hevā gezlerinüḡ baş pāreleri kebīr olup dest-i şaşt daḥi me ‘lūf edindiḡi ufaḳ gezli tırlere vaż ‘ olındıḡı mişāl vaż ‘ olunca baş pāre ol maḥallün ḡahmına gömülüp ḥīn-i ḡalāşından ezā ederek nāsır ve hicrāna netīce vērür... bu maḥallde vāḳi ‘ olan şıyrık meşḳ terk olunmamaḳ için ifāḳat bulınca ince meşinden bir *gılāf* dikilüp geḳürilür baş parmaḳ tırnaḡında ta ‘rīf olunan inşikāḳ peydāsında... [T. 6891, vr. 123a/9].”

“Ma ‘lūmdur ki bir nesnenin kabına denir, kılıcın kını gibi, Türkīde tahrīfle *kılıf* ta ‘bīr olunur (Kāmūs).”

Ḳolçaḳ قَوْلچاق [*< Tr. kol + çak*]: Eḡitimini tamamlayıp kabza alan kemankeşe ustası tarafından hem bir çeşit *icazet-nāme* belirtisi olarak hem de atışlarda koruması için sol el bileḡine baḡlanan deriden baḡ, bileklik.

“... üstād vaż ‘ ı üzere atıcılar beyinde ustasından remy ve ḳabza ve şedd ve *ḳolçaḳ* gēyüp pīre ḡizmet etmiş olalar cümle şanāyī ‘de daḥi pīrsiz i ‘tibār yoḡdur... [TMSK 1417, vr. 31b/2; Emirī 914, vr. 22a/10]... atıcı oḳı kılıç ve tır-keşi zırh-ı

zerrin ve külâh ve kalkan ve **kolçaq** cemî'-i âlet-i silâh ile atmaqdur demiş... [TMSK 1417, vr. 35b/3; Emîrî 914, vr. 25a/6].”

“A piece of plate-armor for the protection of either the upper or the fore-arm (Lexicon, 1495^a); Kabza verirken üstâdın kabza alan okçunun sol bileğine taktığı meşin bağ (Kubbealtı, II, 1752^a).”

Şedd²⁴⁶ شد [< Ar. *şedd*]: Okçuluk eğitimini tamamlayıp ustasından kabza alan bir kemankeşin *icazet-nâme* işlevinde beline sar(ılan)dığı kuşak.

“... üstâd vaz'ı üzere atıcılar beyninde ustasından remy ve kabza ve **şedd** ve kolçaq geyüp pîre hizmet etmiş olalar cümle şanâyî'de dağı pîrsîze i'tibâr yokdur... [TMSK 1417, vr. 31b/2; Emîrî 914, vr. 22a/10]... Ebû Hâşim... hâzretleri... Sa'd hâzretlerine Medîne-yi Münevvere'de varup hâk-i 'azzelerine yüz sürüp... tarîk-i remy tekmîl êtdükden sonra 'alenen cümle beyninde belin kuşadup bî'at alup kabza alup ibtidâ' **şedd** kuşanan bu fenn için bunlar olduğın... Tâhir-i Belhî... hâzret-i Sa'd'dan... remy-i ta'lîm ve tekmîl ve **şedd** kuşanup velâyetine geldükde... [TMSK 1417, vr. 33b/4; Emîrî 914, vr. 23b/7, 9].”

“A special kind of waist-belt worn by masters of trades (Lexicon, 1118^b); Tarîkat mensuplarının bellerine şeyhlerinin, ahi ocağına, loncaya mensup çıraklara ise ustalarının törenle bağladıkları kuşak (Kubbealtı, III, 2979^b).”

Halka حلقه [< Ar. *halkat*]: Özünde Türkmen âdeti olup okçuların yüzük işlevini yerine getirmesi için ok atışları sırasında sağ el başparmaklarına geçirdikleri ipten halka.

“... ve ba'zî şöyledür kim bir **halka** eyler ve anuñla atar Türkmen bigi ve gayrı halk bigi ve anı yüzük bigi dâyim elde dutarlar ve ol dağı eyü nev' dür... [R. 1932, vr. 33b/8].”

“Ve ipe itlâk olunur (Kâmûs).”

Nişân نشان [< Far. *nişân*]: Ok atışlarında kullanılan hedef, amaç.

“... ve **nişâna** urmaqlığıñ envâ'ı olup bir nev'i ne vechle olursa... [T. 6891, vr. 30b/23] ... ok yarışan kimesneler biri birine karşı eki **nişân** diküp evvelâ bir bölügi gelüp ol eki **nişân**uñ birisi yanında ol bir **nişâna** karşı okların atalar ol bir bölük dağı gelüp devşürüp evvel tırdıkları **nişâna** toğrı atalar... [S. 4427, vr. 11a/6-8, 10].”

“Pota, hedef manasıdır ki ok ve tüfek nişanesidir (Katı, 564^b).”

→ Buta / Pūta / Puṭa; Ülgi; Hedef; Seped; 'Alâmet; Amac; ¹Tabla; ¹Torba; Zânt; Kabak; Börk; Yan tabla; 'Araz; Kelle

Ülgi اۆلگی [< Tr. *ülgi* ~ *ülki*]: Ok atışlarında kullanılan hedef, amaç.

“... nişân ênini ve uzunını beyân eyler bilgil kim nişân şimdi bizüm zemânumuzda hedef temâmdur kim aña Türk **ülgi** dër ve gâyet ıraklığı yüz kırk kılacdur ve yüz onar kılacdan eksük olmaz ve gâh olur andan az olur

²⁴⁶Uçar'ın çalışmasının dizininde verdiği “< Ar. Sıkı, şiddetli ” (2013, s. 402^b) karşılığı kabul edilemez. *Lexicon*'un tanıklığında aslı Arapça olan kelimenin Türkçede kazandığı “kuşak” anlamı bağlama uygun olandır.

mübediye ve mütekkadem ve evvelki atıcılar éki kulac yer[e] buta dikerlerdi ve gāh olurdu kim yüz kulacdan artuğa atarlardı... [R. 1932, vr. 114a/4].”

“Ülkü hedef, nişangāh, ülkü, ilgü, ilkü (KTS, 297^b).”

→ Nişān; Buta / Pūta / Puṭa; Hedef; ‘Alāmet; Seped; Amac; ¹Tabla; ¹Torba; Zānt; Qabak; Börk; Yan ṭabla; ‘Araz; Kelle

Buta / Pūta / Puṭa **بُوتَ / بُوتَ / بوطه** [< Far. *būte*]: Ok atışlarında kullanılan hedef, nişane.

“... ok yay ma‘lūm ola ve daḥı menzil ma‘lūm ola **pūtaya** ne kadar yakın olmak gerek ma‘lūm ola ve **butanū** ‘arzın ma‘lūm ola... [A. E. 2229, vr. 26b/2,3] ... bā-dāşların be-heri refiķıyla muşāfaha édüp ve **puṭaya** kaç tır işābet étmiş ise cümlesin şeyḥü’l-meydān bulunan zātın önine koyup atanlar **puṭa** kurbına atmayanlar karşı sınıf-ı evvelin oturduğu maḥalle oturup... [T. 6891, vr. 31a/17-18]... ma‘lūm ola ki **hedef** dēyü ‘Arab lisānında **butaya** dērler ki yerden yüksek éderler topraqdan olsun sepetden olsun cümle hedefdür... [S. 4427, vr. 31a/4] ... **hedef** dēyü ‘Arab dilinde **pūtaya** dērler yerden yüksek éderler topraqdan olsun ağaçdan olsun sepedden olsun... [Emiri 914, vr. 66a/2; TSMK 1417, vr. 91a/17].”

“Ok nişānesi (Şu‘ūrī, I, 966^a); Ok nişanesine denir. Türkide tabla ve bûte muharrefi pota derler (Katı, 104a); a butt for shooting at (Steingass, 205^b).”

→ Nişān; Ülgi; Hedef; Seped; Amac; ‘Alāmet; ¹Tabla; ¹Torba; Zānt; Qabak; Börk; Yan ṭabla; ‘Araz; Kelle

Zānt **زَانَتْ** [< ?]: Ok atışlarında kullanılan hedef, nişane.

“... **zānt** dikilüp ok atılmalu olduqda üç dāne **zānt** diküp biri birinden aralığı kırkar yay uzunı ola ve yoldan taşra beş yay uzunı ola ve **zānta** berāber varmadın gönder uzunluğ yerden oqa ḥalāş vère... [H. P. 816, vr. 40b/12-13; 41a/2].”

→ Nişān; Ülgi; Hedef; Seped; Amac; ‘Alāmet; ¹Tabla; ¹Torba; Qabak(ğ); Börk; Yan ṭabla; ‘Araz; Kelle

Qabak(ğ) **قَبَاقُ** [< Tr. *qab* + *aq(ğ)*]: Atlı okçuluk atışlarında kullanılan hedef, nişane.

“... yoldan ḥāric éki yay uzunı yerde **qabak** şırığı dikile ve **qabak**dan öte on beş yay uzunı yerde yoldan ḥāric sağ cānibde bir qum daḥı édeler... [H. P. 816, vr. 34a/8] ... kılıcı kına katup **qabağa** daḥı bir ok atup yayı kılıc üzerine aşup yanından gönderin kapup gönder ṭablasın sanca eger **qabağa** ok atarsa cā`izdür... [H. P. 816, vr. 40a/8, 10] ... éki yay uzunı yerde **qabak** dikile ve bu **qabak**dan on beş yay uzunı yerde [KS, vr. 3a/1].”

“Bir direk üzerine hedef olarak yerleştirilen su kabağı yāhut toprak veya mādenden kap (Kubbealtı, II, 1513^b).”

→ Nişān; Ülgi; Hedef; Seped; ‘Alāmet; Amac; ¹Tabla; ¹Torba; Zānt; Qabak; Börk; Yan ṭabla; ‘Araz; Kelle

Qabak şırığı **قَبَاقُ صِرْغِي** [< Tr. *qab* + *aq(ğ)*; *şırıq(ğ)* + *ı*]: Atlı okçulukta hedef olarak kullanılan kabağın saplandığı odun parçası.

“... yoldan hâric êki yay uzunu yêrde **ķabak şırıǵı** dikile ve ķabakdan öte on beş yay uzunu yêrde yoldan hâric şaǵ cānibde bir ķum daǵı êdeler... [H. P. 816, vr. 34a/8].”

Börk **بُرُوكْ** [< Tr. *börk*]: Ok atışlarında kullanılan hedef, nişane.

“... oķ vardır ki bir ķuyunun yanında yetmiş adım yerde bir **börk** dikeler ķuyunun içinden atalar oķ yoķaru toǵrı çıķa daǵı döne ol **börke** doķına... [H. P. 816, vr. 16b/7-8].”

→ Niřān; Ülgi; Hedef; Seped; ‘Alāmet; Amac; ¹Tabla; ¹Torba; Zānt; Ķabak(ǵ); Börk; Yan tabla; ‘Araz; Kelle

Hedef **هَدَف** [< Ar. *hedef*]: Ok atışlarında kullanılan nişan, amac.

“... **hedef** odur ki oķ atmak için yêrden yüksek bir nesne êderler toprakdan aǵacdan olsun sebetden olsun aña **hedef** dêrler hāşılı niřān demekdür gāh olur ki bunun üzerine ķoduķları bez yā kāǵıd pāresine **hedef** dêrler... [S. 4427, vr. 15b/3, 5; V. E. 1187, vr. 4b/5-6] ... bilgil kim niřān şimdi bizüm zemānumuzda **hedef** temāmdur... [R. 1932, vr. 114a/3] ... **hedef** dēyü ‘Arab dilinde *pūtaya* dêrler yerden yüksek êderler toprakdan olsun aǵacdan olsun sepedden olsun... [Emirî 914, vr. 66a/2; TSMK 1417, vr. 91a/16].”

“Ve ok niřānesine denir (Ķāmūs); Niřān, oķ niřāni, niřāngāh, niřāne, ümāc → scopus (Tulum, 838^a).”

→ Niřān; Ülgi; Buta / Pūta / Puća; ‘Alāmet; Seped; Amac; ¹Tabla; ¹Torba; Zānt; Ķabak; Börk; Yan tabla; ‘Araz; Kelle

Amac **أَمَاج** [< Far. *āmāc*]: Gerek talimhanelerdeki eǵitim atışlarında gerekse müsabakaya yönelik atışlarda hedef olarak kullanılan toprak yıǵını.

“... ķatı yayları çeke ve gece gündüz ata dürlü dürlü yaylarıyla ve eli temām kim karār bula **amac**[a] ata ya‘nī ta‘līm-hānede topraǵa ata... [R. 1932, vr. 81b/1].”

“Persian *āmāc* meantly primiarly 'plough', thence 'a heap of earth thrown up by the plough', hence 'such a heap, perhaps further enlarged, used as an archery target' (EDPT, 156^a); Nişan alınan yer, nişan tahtası, hedef (Kubbealtı, I, 126^b).”

→ Niřān; Ülgi; Buta / Pūta / Puća; Hedef; ‘Alāmet; Seped; ¹Tabla; ¹Torba; Zānt; Ķabak; Börk; Yan tabla; ‘Araz; Kelle

‘Alāmet **عَلَامَت** [< Ar. ‘*alāmet*]: Ok atışlarında kullanılan nişan, hedef, amac.

“... şaşı ādem gibi baķa ol vechle êki gözün nūrı bir olup anuǵ ile ‘**alāmete** baķa... niřāna münharifen otura şöyle ki ‘**alāmet** řol omuzına gele bu uzun boylu ādeme göreğer... [Emirî 914, vr. 36b/13; 37b/13; TSMK 1417, vr. 51b/8; 53a/3] ... dirsegini öñine çıķara anuǵ oķı ‘**alāmet**ün řol yanına düşer... zīrā kim ‘**alāmet** irakda ola... [R. 1932, vr. 42b/10; 43a/3].”

“İřāret, belirti, nişan, emāre, alem, araz (Kubbealtı, I, 92^a).”

→ Niřān; Ülgi; Buta / Pūta / Puća; ‘Alāmet; Seped; Amac; ¹Tabla; ¹Torba; Zānt; Ķabak; Börk; Yan tabla; ‘Araz; Kelle

‘Araz **عَرْض** [**< Ar. ‘araz]**: Ok atışlarında kullanılan nişan, hedef, amac.

“... ve bir dahı oldur kim vezini dā’im ri’āyet éde evvel çekdüğinden āhîrine dek ve bu yekdür ‘arazlara ya’nî nişān atmağa... [R. 1932, vr. 45a/4].”

“Alâmet, belirti, işâret (Kubbealtı, I, 163^a).”

→ Buta / Pūta / Puṭa; Ülgi; Hedef; Seped; ‘Alâmet; Amac; ¹Ṭabla; ¹Ṭorba; Zānt; Ḳabak; Börk; Yan ṭabla; Kelle

Seped **سپد** [**< Far. seped]**: Ok atışlarında kullanılan hedef, amac.

“... meydān-ı tîr-endāzîde Çeşme-yi Zenān nām maḥale oturup karşı bayıra éki yüz elli gez maḥalde važ’ olınan *sepede* pūta atıp meşḳ édelermiş... ber-vech-i sâbîḳ *seped* važ’ olınu p... [T. 6891, vr. 50a/12, 18].”

“Kamış, saz, ince söğüt dalları, hurma lifleri vb.nden örülerek yapılan, yiyecek veya eşyâ taşımaya mahsus, muhtelif şekillerde, kulplu veya kulpsuz kap (Kubbealtı, III, 2769^a).”

→ Nişān; Ülgi; Buta / Pūta / Puṭa; ‘Alâmet; Seped; Amac; ¹Ṭabla; ¹Ṭorba; Zānt; Ḳabak; Börk; Yan ṭabla; ; ‘Araz; Kelle

¹Ṭabla **طَبْلَة** [**< Yun. tabla < Lat. tabula]**: Ok atışlarında kullanılan hedef, nişane.

“... menzil-i müsābakat-ı *tabla* ikisinde dahı bu uşûle ri’āyet olınmak lazımdur ve *tablaya* evvel urılan tîriñ gezine ve *tabla* zilleriniñ birine uran oḳ ‘aded-i müsābakatdan ma’dūd olmaz zirā muḳāvele puṭaya işābetdür... [T. 6891, vr. 32a/2-4].”

“Nişan levhası (Kubbealtı, III, 3023^b).”

→ Nişān; Ülgi; Buta / Pūta / Puṭa; ‘Alâmet; Seped; Amac; ¹Ṭabla; Zānt; Ḳabak; Börk; Yan ṭabla; ¹Ṭorba; ‘Araz; Kelle

Yan ṭabla **يَانُ طَبْلَا** [**< Tr. yan; Yun. ṭabla < Lat. tabula]**: Atlı okçuluk atışlarında, gösterilerinde kullanılan atış alanın kenalarına yerleştirilmiş hedef.

“... tîr-keşden bir oḳ alup *yan ṭablasına* ata... [H. P. 816, vr. 37b/3] ... kirişin yaşup ve yana kurup ve ḳalkanı ve yayı şağına değışüp bir oḳ *yan ṭablasına* atup... [H. P. 816, vr. 38a/6] ... bir ḳum dahı édüp üzerine ḳalkan bendi olduğı zemānda *yan ṭablası* dikile... [H. P. 816, vr. 34a/6].”

→ Nişān; Ülgi; Buta / Pūta / Puṭa; ‘Alâmet; Seped; Amac; ¹Ṭabla; Zānt; Ḳabak; Börk; ¹Ṭorba; ‘Araz; Kelle

¹Ṭorba **طُورِبَة** [**< Far. tobra / tūbre]**: Sağlam sabun çuvalından ya da abadan, yaklaşık 85 cm uzunluğunda, 36-37 cm eninde dikilen, atılan oklar delip geçmesin diye içinden tabanına teğelti keçesi yerleştirilen, büzüşmesin diye biraz pamukla doldurulduktan sonra ağzına yaklaşık 25 cm kala pamuk çekirdeği ya da ok yapılırken çıkan talaşların preslenerek yerleştirilip bir kesenin ağzını bağlarcasına ağzı kalın bir kaytan ile büzülerek hava muhalefetinden ötürü kapalı mekânlarda icra edilen eğitim atışlarında hedef olarak kullanılan torba.

“... meşke elzem **torba** tanzîmi dağı şöyle ki kavîce şâbûn çuvâlî yâhûd ‘abâdan bir zirâ‘ êki parmak tûlda müdevverligi nışf-ı zirâ‘-i mi‘mârîde olacak kadar dikilüp ve ağızına kîse-vâr büzme kalın kaytân geçirilüp ve nihâyetine vaz‘ için tegeltü kêçesinden şıķı ve cedîdinden on kat **torba** derûnında düz tûrmaq üzere müdevver kesilüp ve bir birine dikilüp be nihâyet **torbaya** pot tûrmaq için bir miķdâr penbe üstine bu kêçe-yi mezkûr vaz‘ ba‘dehû ağızına kadar pence çekirdegiyle tûr talaşı ğâyet şıķı toldurup ağızını kaytân-ı mezkûr ile bir karış açıklığı kalacak kadar büzüp öñinde müstakîm tolduruldıķda aya-yı yed-i yemîn ve vasatı temâm vasat-ı dehân **torbaya** muhâzî gelmek üzere maħalline vaz‘ olunup meşke ibtidâ‘ olına... [T. 6891, vr. 124b/2; 125a/4-5, 9] ... **torba** selefün şanduka ta‘bîr eylediği şey‘dür evvelâ bir maħfûz oțaya²⁴⁷ **torba** vaz‘ olma **torbanuñ** olduğı maħall rûzgârdan ve burûdetden ğâyet hıfz olunmaq lâzımdur zîrâ pehlivân vücûdını da‘imâ şovukdan hıfz eylemek vâcibdür açık yerde **torba** dö[g]menüñ²⁴⁸ hıç fa‘idesi olmaz belki mażarratı olur ve **torba** şâbûn cuvâlından ve ğayrı cuvâl ve **torbalardan** olur içine ĥallâc dükkânı süpründüsü toldurup ve ağızına ib geçirüp bûzerler bâlîn şekline olur tahmînen tākçe berâberi maħalle ağızı mâ‘il olarak muħkem vaz‘ êdüp isti‘mâl êderler... [TSMK 626, vr. 26b/1-2, 5].”

“*Tobra*, içine eşyâ‘ vaz‘ için hıyâta olunan olunan şey‘-i ma‘rûfuñ ismi. İde zamm-ı ba‘z ile *tûbradan* ğalať olup ‘Arabîde kesr-i mîm ve sükûn-ı hâ-yı mu‘ceme ile *miħlâh* derler (Âşir, 189); *Tübre*, Türkîde kalb-i ba‘z ile “*torba*” dedikleridir. توره *tûre* dahi derler (Şu‘urî, II, 1310^b); *Tübre*, oldur ki Türkîce dağı *torba* ve *torva* derler, ata arpa aşacak âletdür (Halîmî, 123^b); A huntsman's bag; the nosebag of a horse (Steingass, 333^a).”

→ Nişân; Ülgi; Buta / Pûta / Puța; Hedef; Seped; ‘Alâmet; Amac; ¹Tabla; Zânt; Kabak; Börk; Yan tabla; ‘Araz; Kelle

Tabla zîli **طبله زلی** [< Yun. *tabla* < Lat. *tabula*; Far. *zîr* ?]: Okun isabet edip etmediğini anlamak için ok atışlarında kullanılan hedefe asılan madenî parça(lar).

“...ve **tabla zilleriniñ** birine uran oķ ‘aded-i müsâbakatdan ma‘dûd olmaz zîrâ muķâvele puțaya işâbetdür... [T. 6891, vr. 32a/3-4].”

“...birbirine çarpmak sûretiyle ses çıkaran mâdenî pullara verilen isim (Kubbealtı, III, 3550^b).”

Kelle **كله** [< Far. *kelle*]: Atlı okçuluk gösterileri ve müsabakalarında kullanılan hedef.

“... sağ cānibde bir kum dağı êdeler üzerine kelle ağacı kōnilup bir **kelle** dağı anda dikile... [H. P. 816, vr. 34a/10].”

“Baş, kafa (Kubbealtı, II, 1658^b).”

→ Nişân; Ülgi; Buta / Pûta / Puța; Hedef; Seped; ‘Alâmet; Amac; ¹Tabla; Zânt; Kabak; Börk; Yan tabla; ‘Araz; ¹Torba

Kelle ağacı **كله اغاجی** [< Far. *kelle*; Tr. *ağaç* + *ı*]: Atlı okçuluk gösterileri ve müsabakalarında kullanılan hedefin dikildiğı sırık.

²⁴⁷Karasu‘da *olsa ya* (2022, s. 126).

²⁴⁸A.g.e.’de *dümenin* (2022, s. 126).

“... meydān başından yedi yay uzunı yerde bir *ḳum* daḫı vaż’ olinup üzerine *kelle ağacı* dikile... yoldan ḫāric sağ cānibde bir *ḳum* daḫı ḳonilup üzerine *kelle ağacı* dikile... [KS, vr. 2a/11].”

*Ḳum*²⁴⁹ قَوْمٌ [< ? *kum*]: Atlı okçuların çeşitli şekillerde atışlarını icra edebilmeleri için özel olarak düzenlenmiş ok atışı sahasında hedeflerin yerleştirildiği *kum* yığını.

“... evvelā meydān başı ta’yīn olına meydān başından on üç tutam yayla ölçüp altmış yay uzunı yerde evvelki *ḳumı* edeler evvelki *ḳumdan* elli beş yay uzunı yerde ikinci *ḳumı* edeler ve ikinci *ḳumdan* yene elli beş yay uzunı yerde üçüncü *ḳumı* edeler meydān başından āḫir *ḳuma* varınca yüz yetmiş yay uzunı olur bundan sonra tekrār evvelki *ḳumdan* meydān başından yaḡa yedi yay uzunı bir *ḳum* diküp üzerine *kelle* ḳonacak ağac dikile ve *kelle ḳumından* meydān başından yaḡa sekiz yay uzunı yerde bir *ḳum* daḫı edeler üzerine üzengi ḫablası ḳonilup kılıç bendinde çalına *kelle ḳumuyla* ikinci *ḳumuḡ* ortası muḳābelesinde sağ cānibde otuz yay uzunı yerde bir *ḳum* daḫı edüp üzerine ḳalkān bendi olduḡı zemānda yay ḫablası dikile ve ikinci *ḳumdan* üçüncü *ḳuma* şol cānibinde beş yay uzunı yerde yoldan ḫāric eki yay uzunı yerde ḳabaḳ sırıḡı dikile ve ḳabaḳdan öte on beş yay uzunı yerde yoldan ḫāric sağ cānibde bir *ḳum* daḫı edeler üzerine *kelle ağacı* ḳonilup bir *kelle* daḫı anda dikile ve üçüncü *ḳum* ki āḫir *ḳumdur* andan berü şol cānibde yoldan ḫaşra bir yay uzunından ziyādece yerde bir *ḳum* daḫı dikilüp üzerine gönder ḫablası dikile... [H. P. 816, vr. 33b/7-12; 34a/1-3, 5-6, 9, 11, 13].”

*Kelle ḳumu*²⁵⁰ كَلَّةٌ قَوْمِي [< Far. *kelle*; ? *kum*; Tr. + ı]: Atlı okçuluk gösterileri ve müsabakalarında kullanılan hedefin dikildiği sırıḡın gömüldüğü, sabitleştirildiği *kum* yığını.

“... meydān başından yedi yay uzunı yerde bir *ḳum* daḫı vaż’ olinup üzerine *kelle ağacı* dikile ve bu *kelle ḳum[ın]*dan yana... ve *kelle ḳumu* ile evvelki *ḳumuḡ* ortası muḳābelesinde [KS, vr. 2a/11; 2b/1, 4] ... *kelle ḳumından* meydān başından yaḡa sekiz yay uzunı yerde bir *ḳum* daḫı edeler... [H. P. 816, vr. 33b/7-34a/1].”

Ġaraż غَرَضٌ [< Ar. *ġaraḫ*]: Ok atışlarında kullanılan hedefin, atışı zorlaştırması için üstüne yerleştirilen küçük hedef.

²⁴⁹Yılmaz, *ḳom* (2020, s. 75). Yılmaz, metin boyunca *ḳom* olarak okuyup “Atıcılık ve okçulukla ilgili tabir olarak *ḳom* kaynaklarda aşağıdaki sözlüklerde bulduğumuz anlamıyla yer almaktadır. Ancak metindeki kullanılışı ile sözlüklerdeki anlamı tam olarak eşleşmemektedir.” şeklinde açıklama getirip BTS kısaltmasıyla Türk Dili Kurumu çevrim içi sözlüğüne ve KAL kısaltmasıyla Kubbealtı Lügati’ne atfen “Halk ağzında davar ağılı olarak geçmektedir” karşılığıyla DS kısaltmasıyla Derlem Sözlüğüne atfen “1. Bir başı kalın ve yuvarlak çoban, bekçi sopası. 2. Çadır kazıklarını çakmak için kullanılan bir çeşit tokmak” karşılıklarını vermiştir. Lexicon’daysa *ḳom* için “A rough way-side inn or shelter” (1496^b) karşılığı verilmiş. Bizce *ḳum* olarak okuyup özel olarak düzenlenmiş ok atışı sahasında atl okçunun atışlar yapacağı hedeflerin yerleştirildiği *kum* yığını olarak değerlendirmek bağlama daha uygun düşmektedir.

²⁵⁰Yılmaz *kelle ḳomu* (2020, 41).

“... *ğaraz* dèyü aña dèrler hedefün üstine qorlar kâğıd pāresi bez pāresi gibi... [S. 4427, vr. 31a/6] ... deri pāresi gibi ve şol nesne ki *ğarazūn*²⁵¹ ortasına qorlar... atıcılar şart eyleseler ki yigirmi beşe oq atar her kaᅅsınuş oqı *ğaraza*²⁵² yakın toᅅkınursa ol yeᅅmiş ola ve *ğaraz*²⁵³ dèdükleri sâbıka beyān olınan üzere şol kâğıd yā bez pāresidür ki pūtanuş üstine pes atsalar daᅅı yigirmişer içinde her kaᅅsınuş bir dāne oqı cemī‘ oᅅlardan yakın ursa ol yeᅅmiş olur... [Emirî 914, vr. 66a/4; TSMK 1417, vr. 91a/19]

“Nişāna denir ki ona ok ve kuşun atarlar (Kāmūs); Şol nişāndır ki ona ok atarlar (Vankulu); Ok attıkları nişan; hede gibi (Ahterî, 682^b).”

Ruᅅ‘a رُقْعَة [*< Ar. ruᅅ‘at*]: Atışı zorlaştırması içi hedefin üstüne yerleştirilen daha küçük hedefin ortasına konan kemüᅅe benzer sert parça.

“... ve şol nesne ki ġarazuᅅ ortasına qorlar kemük ve ġayrı ne ise aña *ruᅅ‘a* dèrler... [S. 4427, vr. 31a/6] ... ve şol nesne ki ġarazuᅅ ortasına qorlar kemük²⁵⁴ ve ġayrı ne ise aña *ruᅅ‘a* dèrler... [Emirî 914, vr. 66a/5; TSMK 1417, vr. 91b/1].”

“Ve ok nişāmına denir ki tabla ve pota ta‘bīr olunur (Kāmūs).”

Dā‘re دَاْرَة [*< Ar. dāret*]: Hedefin üstüne asılan deri parçasına yarım ay şeklinde çizilen hedefin iç sınırlarını gösterir şekil.

“... gāh olur ki hedefün üstine bir deri pāresi aşarlar daᅅı derinin üstine nātemām ay şeklinde bir nesne çizerler ol şekle *dāre* dèrler... [S. 4427, vr. 31a/12] ... gāh olur ki hedefün üstine bir deri pāresi aşarlar daᅅı derinin üstine nātemām ay şeklinde bir nesne çizerler ol şekle *dā‘ire* dèrler... [Emirî 914, vr. 66a/7; TSMK 1417, vr. 91b/3].”

“Ve bir nesneyi çepçevre ihāta eden şey’e denir, dā‘ire gibi (Kāmūs).”

Hātem خَاتَم ²⁵⁵ [*< Ar. ḥātem*]: Hedefe çizilen yarım ay şeklindeki halkanın ortasına konan vurulması en zor olan kısım.

“... dārenūᅅ ortasına bir naᅅş éderler ol naᅅş *ḥātem* dèrler... [S. 4427, vr. 31a/14] ... ve dā‘irenūᅅ ortasına bir naᅅş éderler ol naᅅş *ḥātem*²⁵⁶ dèrler... [Emirî 914, vr. 66a/8; TSMK 1417, vr. 91b/4].”

“*ḥatm* olunacak nesne üzere basılan şey’e denir ki mühr ta‘bīr olunur (Kāmūs).”

²Torba طَوْرَبَة [*< Far. tobra / tūbre*]: Okçunun malzemelerini koymak için kullanacağı çiki.

²⁵¹Uçar‘da *ğarez* (2013, s. 113).

²⁵²A.g.e.’de ‘*arż* (2013, s. 114).

²⁵³A.g.e.’de ‘*arż* (2013, s. 114).

²⁵⁴A.g.e.’de *kimiᅅ* (2013, s. 113).

²⁵⁵Erçin‘de *ḥātem* (2019, s. 83). Yazmada ḥa (ح) ile.

²⁵⁶Uçar‘da *ḥātim* (2013, s. 113).

“... ve bir **torba** dahı atıcıya lâzımdur ki dâ‘imâ yanında olup çilelere ve gerekli ve sâ‘ir lâzımleri içinde ola... [TMSK 1417, vr. 28a/2; Emirî 914, vr. 19b/5].”

“*Tobra*, içine eşyâ‘ vaz‘ için hıyâta olunan olunan şey‘-i ma‘rûfuñ ismi. İde zamm-ı ba‘z ile *tubradan* ğalağ olup ‘Arabîde kesr-i mîm ve sükûn-ı hâ-yı mu‘ceme ile *mihlâh* dërler (Âşir, 189); *Tübre*, Türkîde kalb-i ba‘z ile “*torba*” dedikleridir. ةرؤ *türe* dahi derler (Şu‘ürî, II, 1310^b); *Tübre*, oldur ki Türkîce dahı *torba* ve *torva* dërler, ata arpa aşacak âletdür (Halîmî, 123^b); A huntsman's bag; the nosebag of a horse (Steingass, 333^a).”

Şa-pâ صبه [< Far. *se* ‘üç’+ *pâ* ‘ayak’]: Kapalı mekânlardaki atış eğitimlerinde, hedef olarak kullanılan torbanın atıcının boyuna posuna uygun yükseklikte olup eğitimin lâyıkiyle icra edilebilmesi için çeşitli ayak uzunluklarında, merdiven tarzında torbanın yerleştirildiği destek.

“... torbayı ta‘rîf olınan vechle tırdurmanıñ êki tarîki olup biri **şa-pâ** ta‘rîf olınan ner-bân mişâl biri de **şandūkayı** dîvâra aşmak... [T. 6891, vr. 125a/14]... **şa-pâ** dênilen êyreti nerd-bân mişâl êki sâk vasatından dahı üçe taqsîm ile... [T. 6891, vr. 125b/5].”

“Üzerine bir şey konulmak için yapılmış çeşitli biçim ve büyüklükte [üç] ayaklı destek (Kubbealtı, 2748^a).”

¹Şandūka صندوقه [< Ar. *şandūkat* < Aram./Süry. *şndūkā* < Yun. *synthékē*]: Ceviz ya da ıhlamur ağacından alt tarafı tek parça olacak şekilde yapılırken yanları da torbanın yarısını içine kalacak kadar köşekliklerle çevrilen çeşidi olduğu gibi dolap yuvaları tarzında düz yerlere uygun ölçüleri değişkenlik gösteren çeşidi de olan, duvara veya direğe sabitleyip ihtiyaca göre yükseliğini değiştirebilmek için arkasında menteşeleri olan, torbanın ağırlını taşıyabilsin diye alt kısmının ortasından demir çubukla desteklenen kapalı mekânlardaki eğitimler sırasında hedef olarak kullanılan torbanın koruyucu yuvası.

“... torbayı ta‘rîf olınan vechle tırdurmanıñ êki tarîki olup biri **şa-pâ** ta‘rîf olınan ner-bân mişâl biri de **şandūkayı** dîvâra aşmak kañısı maħalle münâsib ise ola tül-ı ‘arzı torbaya münâsib ceviz yâ ıhlâmür taħtasından bir temîz **şandūka** yapılup altı yek-pâre üsti açık cevânib-i erba‘ası nişf-ı torbayı muħâfaza edecek kadar pervâzlı öñüne gelecek pervâzınıñ tarafeynden birer zirâ‘-ı mi‘mârî parmağı torbanıñ ağızına tayanmak için birağılup vasatından yarım mâh mişâl oyulup arka küşelerinden êki dâne kapulara urulan reze mihlanup torba ‘arzında bir zirâ‘ tülde bir taħtayı dîvâra vaz‘ edüp üstine bu zereler mihlanup kavîce taħtayı dîvâra yâhüd bir direge mihlayup ve bu **şandūkanıñ** altınıñ vasatına sekiz on kadar bir parmak ‘arzında kertikli bir tîmür mihlanup... [T. 6891, vr. 125a/15-16, 22]... vasat-ı taħtaya dahı bâr-ı torbaya taħammül edecek kadar bir taraf rezeli bir tarafınıñ ucu yaşşı olarak tülü to[r]ba-yı maṭlûb vechle kaldıracaq miḳdârda ola rezeli tarafını taħtaya mihlayup yaşşı tarafını torba altındaki kertiklerden ta‘rîf olınan tavra uyan maħalle tayayup isti‘mâl olunur... bir nev‘ **şandūka** da tölâb gözi mişâl düz yere vaz‘ olunmak için yapıdırılır ki tarafeyniñ

pervāzlarının önleri beşer parmak arka tarafları on ekişer parmak ve arka pervāzı da on eki parmak ön pervāzı beş parmak ‘arzında ya’nī yüksekliği de olup dört pervāzı kenārları bir birine imtizāclı mihlayup *şandūka-yı evvelde* altına düz mihlanacak tahtayı bunda öndeki pervāzın altı ile tahtanın altın berāber götürüp arka pervāzın altından sekiz parmak yüksegine tahtanın arka ucun berāber getirince önünden arkası sekiz parmak derin olup derūnına torba vaż’ olundıkda... [T. 6891, vr. 125b/16]... ta’rīf-i evvel mişāl *şandūka* düz yerde vaż’ olundıkda şivlik hāşıl olur ammā evvelki ta’rīf olunan mişāl pek rāhat olmaz ve her yumruğa uymaz zarūretde yumruğı torbaya uydurmak hātır-ı ehibbā için bozulmak niyetiyle atılır... [T. 6891, vr. 126a/1].”

“Küçük sandık, sandık şeklinde mahfaza (Kubbealtı, III, 2704^a).”

Siper **سپر** [< Far. *siper*]: Okçuların atış anında, okun bileklerine zarar vermesini engellemek için sol el bileklerine taktıkları, boğa ve öküz boynuzlarıyla olabildiği gibi balık ve fil dişiyle manda boynuzunun dolu tarafından yapılanlarının daha makbul olduğu ayrıca, okçunun eli de zedelenmesin diye alt kısmı ince ipek kumaşla kaplanan koruyucu parça.

“... der-ta’rīfi *siper* tavr-ı ta’rīfden müstağnī cümleli ma’lūmı ise de mübtediyān için icmālen ta’rīfine şürū’ olındı ki boğa ve balık dişi ve gāv²⁵⁷ ve manda boynuzlarından i’māl olunur ekşer isti’māl olunan manda boynuzundan yapılandır ablağından olursa a’lā olur... [T. 6891, vr. 79a/4]... der-ta’rīf-i tanzīm-i *siper*... balık ve fil dişleri ve manda boynuzunun tolu tarafından yapılırsa temiz olup ve bu kalıba hācet olmayup ènde ve boyda maṭlūb olunan vechle kesilüp... [T. 6891, vr. 79b/4]... ve müddet-i karībe kadar *siper* isti’māl olunmayup yakınlarda zuhūr ètmış ise de teberriken zih-gīr münāsebetiyle *siperde* daḥı pīr ittiḥāz olunmak ba’id olmaz... [T. 6891, vr. 28b/2-3]... ve eger [muşamma’nuş] sağ cānibi aşığı meyillü olursa yumruk ve *siper* sağa meyillü olup tīr şaşt tarafına çavar... sağ taraf ziyādece yüksek olursa *siper* kabzaya meyillü olup tīri kabzaya çarmağa mūcib olur... [T. 6891, vr. 39b/6-10]... resm-i ma’lūme üzere biçilüp siper başı gelecek yeri uzun ve şerīt konan maḥalli oyuk ola ki yay kabzasıyla yumruk arasına gelüp destin kabzaya ittişāl èdecek yerin rencide ederek nāşırlandırmasun ve altına çuka ve yā kadife yapışdırmayup *gezi* yā cānfes yapışdıralar ki kalın olup *siper* yükselmesün ve serrāclar *çirīş* ile yapışdırırlar kalınladur balık tūtğalıla yapışdırıla... [T. 6891, vr. 81b/3].”

“Kalkan manasındır. Arabide cunne denir (Katı, 684^b); ...darbelere karşı engel veya koruyucu olan şey... (Kubbealtı, III, 2843^a).”

Siper eşiği **سپر اشیکي** [< Far. *siper*; Tr. *eşik* + *i*]: Okçuların bileklerini korumak için sol el bileklerine taktıkları parçanın okçunun parmak uçlarına bakan tarafına ıhlamur ya da akçağağaçtan eklenen uzantısı, parçası.

²⁵⁷ *Telhis*’de *kāv* (2010, s. 304).

“... hafî olmaya ki kulağ yumşağından küşādları tîriñ temreni *siper eşigine* gelmegi mûcib olmaz kabza kolını ziyāde uzatmayup tîrleri de boyluca olmağla pek ziyādesi iç kabzada oldığı bi-lā şekkdür demişler... [T. 6891, vr. 46a/5] ... siperiñ tûlına kıyāsen ıhlamur yāhūd yaya kullanılan akça ağacdan pek a’lā olur *êşik* kesilüp ve siperiñ zahrı durumına münāsib törpü ile oyup zahr-ı siperiñ eşik gelecek mahalli ve *êşik* başka başka tutğallanup kurduğda tekrār tutğal sürüp eger evvel sürüleni ağac içüp belürsiz olmuş ise yene kurudup bellü ise sipere de tekrār sürüp ikisi de āteşde ışıdı olup siper şol cānibine meyillüce yapışdırulup kınnāb ile şarılıp yigirmi dört sâ’at terk olınup... [T. 6891, vr. 80b/8-9] ... *siper eşigi* ve siperi taşmaya yapışdurmak için de mesakalama ta’bîr ederler ki *siperin eşigini* sipere yapışdurmak için zahr-ı siperi ve *êşigi* tutğallayup kurduğda ağac tutğalı içerse tekrār tutğal sürüp kurduğda êkisini de yene tutğal ile ışlayup ve êkisini de āteşe tutup ışıdı yapışdırılır ise metîn olup çopmaz... [T. 6891, vr. 81a/11-13].”

“Geçiş yeri, giriş yeri, giriş sınırı, hemen yakını (Kubbealtı, I, 900^b).”

Siper eşigi vasatı *سپر اشیکى وسطى* [< Far. *siper*; Tr. *êşik* + *i*; Ar. *vasat*; Tr. + *ı*]: Siperin okçunun parmak uçlarına bakan tarafına eklenen ıhlamur ya da akça ağaçtan uzantısında yer alan okun atış için sürüldüğü yuva.

“... geziñ ucu *atış yeri* ta’bîr olınan *siper eşigi vasaatına* gelince ... [T. 6891, vr. 53b/7].”

Siper başı *سپر بشى* [< Far. *siper*; Tr. *baş* + *ı*]: Siperin eşiginden sonrası olup yayın kabzasına en yakın ucu.

“... ve *siper başı* ki kabza-yı kavse gelen tarafının ortasında eşik olmayup tarafeyninde ucları kala... [T. 6891, vr. 81a/16].”

→ *Siper ağızı*

Siper ağızı *سپر اغزى* [< Far. *siper*; Tr. *ağız* + *ı* > *ağızı*]: Siperin atıcının yumruğunun ucuyla kesiştiği kısmı.

“... yumruk üstinde *siper ağızı* bıçak ağızı kadar ittışāl kesb êde... [T. 6891, vr. 81a/19].”

→ *Siper başı*

Siper kıyruğı *سپر قویروغى* [< Far. *siper*; Tr. *kuyruk*(ğ) + *ı*]: Siperin atıcıya bakan ucu.

“... pîşrev ve hākī mişāl ince ok atılacak ise gez ile bulınan gez yerinden cüz’i aşığı gezlenmek evlādur ki gez kalınlığı fark êder demişler ve *siper kıyruğuna* toğrı êndikce gez yeri de ênmek lâzımdur... [T. 6891, vr. 51a/19].”

“*Kuyruk*, en geride, en sonda kalan kısım (Kubbealtı, II, 1837^a).”

İbik *ایبک* [< Tr. *ibik*]: İlk yapılan ve henüz okun yerleştirileceği oluğu, yuvası olmayan siperlere atış anında okun zarar vermesini önlemek için oluk işlevi görsün diye deriden yuvarlak bir şekilde eklenen parça.

“... evvelā ok yumruğın incitmesün dēyü oluksuz siper tablası isti‘māl eylemişler şonra ok bir tarafa haṭā étmesün dēyü tablanuğ üzerine meşinden bir yumrı peydā eyleyüp ismine **ibik** demişler néce müddet şonra ol **ibigi** kemik pâreye tebdil eyleyüp ve okı üzerinden atmışlar... [TSMK 626, vr. 12a/8-9].”

Oluk اولوق [< Tr. *oluk*]: Okun hatasız ve atıcıya zararsız bir şekilde atılabilmesi için sipere açılan ok yuvası.

“... Kırk Çeşmeli merhūmuğ himmetiyle hālā isti‘māl olınan **oluk** icād olunup gitdikce ṭavīl eylemişler... [TSMK 626, vr. 12a/10].”

“Bir şey üzerinde oyuk şeklindeki yol (Kubbealtı, III, 2418^b).”

Keler²⁵⁸ كلر [< Tr. *keler*]: Avrupadan ithal edilen su kertenkelesi derisinin gerekli işlemlere tabi tutulduktan sonra siperin tablasına uygun şekilde biçimlendirilip ya balık tutkalıyla yapıştırılmak suretiyle ya da seyyar vaziyette, özellikle acemi okçularca atış anında okun azıp ellerine yüzlerine çarpmasını engellemek amacıyla kullanılan siper kaplaması.

“... siperler ṭablāya yapılan **keler** ki nıṣf-1 zirā‘ ṭūlda başı ṭarafı... [T. 6891, vr. 127a/23]... vāsi‘ kuyruk ṭarafı incerek bir ḥayvān-ı baḥrī olup Frenkden derisi gelür alup maṭlūb kadarın kesüp üstüniğ ziyāde sivri dişlerin ege ile düzleyüp ba‘dehū kibrit şuyı bulunmazsa zāc rūḥıyla oğuşdurup temiz beyāzlandıkda kenārların sipere ṭakılacak vechle uydurup ve altına sīm yā bakır ve yā ḳalınca şarı teneke endām-ı maṭlūba vechle uydurup ve sipere geçecek yarığın açup ve **kelere** gelecek ṭarafını ḳalın dişli ağac tōpüsü ile sikāflandırıp nişābında ḳaynamış balık ṭutğalı ile yapışdırup ḳurudukda kenārların düzleyüp şīrāze örülmek için igne geçecek ḳadar ince maṭḳāb ile şıyıra ve ardı ṭarafından sipere geçecek yarığa ḳadar delüp şīrāze örülür isti‘māl olunur... [T. 6891, vr. 127b/6] ... levāḥīḳāt-ı siperden bu ‘aşrda icād olınan ālātun biri daḥı **keler**dür ok ḥatā édüp atıcınun destine işābet étmesün için bir miḳdār **keleri** siperin etrāfına geçürmeden ‘ibāretdür ki kimi sipere yapışdırup ve kimi yapışdırmadan isti‘māl éder aşāğı ḳoşuya āzmāyış atana lāzımdur ammā pīşreve ‘abeşdür ekşeri ṭalebelikte elini urup göz[n]i yalar ve **kelere** ülfet éder şonra terk édemez lāyık olan evvelden isti‘māl étmemek gerçi bir zararı yokdur lākin fā’idesi daḥı yokdur... [TSMK 626, vr. 13b/10, 12, 14].”

“Kertenkele, bukalemun gibi yerde sürünerek ilerleyen, beşer parmak ve dörder ayaklı, çok uzun kuyruklu sürüngelelerin ortak adı: ‘Su keleri.’ ‘Kum keleri.’ ‘Alaca keler.’ ‘Yeşil keler.’ ‘Benekli keler.’ (Kubbealtı, II, 1657^b).”

Mışğa²⁵⁹ مشغه [< Ar. *mişgat*]: Siperin kaplamasında kullanılan eskimiş bir bez kadar inceltilmiş deri parçası.

²⁵⁸Karasu’da güler (2022, s. 101).

²⁵⁹Telhis’de meseka (2010, s. 306-307). Telhis’ten tanıkladığımız bu terim yazma boyunca sorunlu yazılmıştır. Bizce Maşşāka / Messeka terimiyle karıştırılmış olması buna neden olmuştur. Bağlamdan da açıkça görüleceği üzere, terimin anlamının çeşitli yöntemlerle inceltilmiş bir çeşit deri parçası olduğu

“... der-ta’rîf-i *mıŝga*²⁶⁰... ve *mıŝga*²⁶¹ ta’bîri sahtiyân yâ meŝîn içi yonulup yalnız üsti derisi kalur ammâ Üsküdâr meŝîni ıŝlanup bir miqdâr üsti derünından ayrılıp sıyırılmağla ince laţîf olur ba’dehû maţlûb olınan renge boyanup kuruduğda balık tutğalı sürülüp kuruduğda hıfz olunur icâbında siper derünü ve emşâli ve tırnak üstine yapıŝdıрмаğ murâd olınan maħalle göre kesilüp ıŝladılıp yapışdırılır... [T. 6891, vr. 81a/5-6]... [siperi] oyup uydurup ba’dehû yek-pâre ve yâ kenârları açık olarak yalnız vasaţına baş parmak êni kadar vüs’atde *mıŝga* ta’bir olınan meŝîn yapışdırıla ve bu *mıŝga* da êki nev’ olup zeylde ta’rîf olınan vechle sıyırması a’lâ olup yonulması *mıŝga* kalın düşmekle derün-ı siperi yükseldür derünü *mıŝgasız* olan siperle hevâ gezi atmağda mâni’ olmayup belki hevâlanmasına sebep olur... [T. 6891, vr. 80b/17-20].”

“Eski bez ve eski kilim parçasına denir (Kâmûs); A piece of worn cloth, rag (Johnson, 1191^b).”

Gezî كزی [< Far. *gezî*]: Okçunun eli zedelenmesin diye siperin altına balık tutkalıyla yapıştırılan pamuk ve ipek karışımı kaliteli kumaş.

“... resm-i ma’lûme üzere [siper] biçilüp siper başı gelecek yeri uzun ve şerît konan maħalli oyuk ola ki yay kabzasıyla yumruk arasına gelüp destiğ kabzaya ittişâl edecek yerin rencîde ederek nâşırlandırmasun ve altına çuğa ve yâ kadîfe yapışdırmayup *gezi* yâ *cânfes* yapışdıralar ki kalın olup siper yükselmesün ve serrâclar çirîş ile yapışdırırlar kalınladur balık tutğalıla yapışdırıla... [T. 6891, vr. 81b/3].”

“Pamuk ve ipek karışımı sert ve hâreli makbul bir kumaş (Kubbealtı, I, 1061^b).”

rahatlıkla anlaşılmaktadır. Ancak, *bir balık tutkalı çeŝiti* olan ve imlası az çok benzeyen *Maŝŝâka / Messeka* terimiyle karıştığundan olsa gerek iki farklı terim, tek bir şekilde değerlendirmeye alınmıştır. Bir sorun olduğunu *Telhîs*’i yayıma hazırlayanlar da fark etmiş ve vr. 80b’de dipnotla,

“Meŝefe biçiminde yazılmıştır. Meseka diye belirttiğimiz bu kelime metinde birçok yerde kaf ŝeddeli olarak mesakka biçimindedir; Meŝefe biçiminde yazılmıştır” (2010, s. 306-307) şeklinde imlanın farklılığına dikkat çekmiŝlerdir.

Ancak burada da söz içindeki tek noktalı harfi fe (ف)’nin noktası olarak değerlendirerek bizce yanılmıŝlardır. Bu tek noktalı harf söz içi ğayın (ڭ) olmalı. Ayrıca, çalışmamız boyunca tanıklıklar için başvurduğumuz hemen birçok yazma eserde özellikle yabancı kökenli kelimelerin sonundaki te (ة) harfi kendisinden önceki kelimeye el yazısı stili gereği bağlanırken noktaları yazılmayarak şu şekilde yazılmaktadır: (ٴ) bu da Türkçe telaffuz ya da genel kabul gereği a / e şeklinde değerlendirilmektedir. Gerek metnin bağlamında verilen açık anlamı gerekse daha dikkatli bir gözle değerlendirildiğinde yazım şekli itibarıyla terimin, *Kâmûs* tanıklığında Ar. *mıŝgat* ‘Eski bez ve eski kilim parçasına denir’ olması gerektiğini bunun da Türkçe telaffuza uygun şekilde *mıŝga* şeklinde okunmasının daha tutarlı olacağı kanaatindeyiz. Terimin anlamı içinse zaten metin içinde, *inceletilmıŝ bir deri parçası* olduğu bellidir büyük ihtimalle deri, eski bir bez parçası kadar inceltilmekteydi ve bir benzetme ile bu ad verildi. Ünsal Yücel de bu iki farklı terimi karıştırap tek madde içinde, tutkallama işlemi ve meŝîn anlamlarıyla meska (mesekka) madde başlığı içinde değerlendirmiştir (2015, s. 462). Alanında ciddi bir başvuru kaynağı olan Yücel’in çalışması *Telhîs*’i yayıma hazırlayanları da yanıltmış olabilir.

²⁶⁰ Yazmada sîn (س) ile mısğa okumaya müsait.

²⁶¹ Yazmada hem sîn (س) ile hem de ihtimal Maŝŝâka / Messeka ile karıştırdığı için ğayın değil kâf ile (ق) ile okumaya müsait.

Cānfes جانفس [*< Ar. cunfās < Yun. kannavis*]: ¹Okçunun eli zedelenmesin diye siperin altına balık tutkalıyla yapıştırılan ince ipek kumaş; ²her ne kadar gerçek bir kuş kanadı yeleşinin yerini tutmasa da ihtiyaç hâlinde patiska ile birlikte sulu balık tutkalıyla yapıştırılarak gerekli şeklin verilmesiyle pişrev başta olmak üzere çeşitli oklarda yelek olarak da kullanılan ince ipeksi.

“... resm-i ma'lūme üzere [siper] biçilüp siper başı gelecek yeri uzun ve şerît konan maḥalli oyuk ola ki yay kabzasıyla yumruk arasına gelüp destiñ kabzaya ittişâl edecek yerin rencide ederek nâşırlandırmasun ve altına çuka ve yâ kadife yapışdırmayup *gezi yâ cānfes* yapışdıralar ki kalın olup siper yükselmesün ve serrâclar *çirîş* ile yapışdırırlar kalınladur balık tutğalıla yapışdırıla... [T. 6891, vr. 81b/3] ... ve hîç tîre urulacak yelek bulunmasa *cānfes* ve ince şıki patistayı şulu balık tutğalına batırup kurudıkda üstine şandoloz rûğanı sürülüp ol da kurudıkda pîşrev ve sâ'ir maḥlûb olınan resm üzere yelek biçüp tîre urıldıkda a'lâ rîş maḥâmına kâ'im oldığı tecrîbe olındı ammâ çok ḥayanmaz dèyü 'Abdu'llāh Efendi taḥrîr eder... [T. 6891, vr. 113a/7].”

“Parlak, ince, iki renkli gibi görünen ipekli kumaş (Kubbealtı, I, 463^a).”

→ *Patışta; Boğasi*

Patışta باتسطه [*< İtal. batista*]: Her ne kadar gerçek bir kuş kanadı yeleşinin yerini tutmasa da ihtiyaç hâlinde *cānfes* ile birlikte sulu balık tutkalıyla yapıştırılarak gerekli şeklin verilmesiyle pişrev başta olmak üzere çeşitli oklarda yelek olarak da kullanılan ince ipeksi.

“...ve hîç tîre urulacak yelek bulunmasa *cānfes* ve ince şıki *patıştay* şulu balık tutğalına batırup kurudıkda üstine şandoloz rûğanı sürülüp ol da kurudıkda pîşrev ve sâ'ir maḥlûb olınan resm üzere yelek biçüp tîre urıldıkda a'lâ rîş maḥâmına kâ'im oldığı tecrîbe olındı ammâ çok ḥayanmaz dèyü 'Abdu'llāh Efendi taḥrîr eder... [T. 6891, vr. 113a/7].”

“Kumaş imâlâtçısı Batiste de Chambrey'in adından, pamuktan dokunmuş ince, düzgün bez, patis (Kubbealtı, III, 2502^b).

→ *Cānfes; Boğasi*

Boğasi²⁶² بوغاسی [*< Osm. boğasi*]: Ok yeleşini için kuş kanadı bulunamadığı zamanlarda, yelek işlevi görsün diye tutkallanıp sandaloz yağıyla da cilalanarak kullanılan ince, pamuklu kumaş parçası.

²⁶²KR'de *būğāsī* () (2013, s. 47). Hazırlanan yayımda terimin hemen yanında içi boş bir parantez var, ihtimal soru işaretli bir okuma yapılmak istendi ve dikkatsizlik sonucu soru işareti unutuldu. Dizin kısmında soru işaretli olarak verilen *būğāsī* için “bir tutkal türü” anlamı verilmiş (2013, s. 179^b). Gerek okuma gerekse verilen karşılık yanlıştır. Hem bağlam itibarıyla hem de dönem lügatleri tanıklığında terimin, *boğasi* olarak okunup *Musul bezi denen ince pamuklu kumaş* olarak karşılanması uygun olandır.

“... farzā bir yerde hiç yün bulunmasa ince **boğasi** tutkal urup dahı üzerine şandalos²⁶³ sürseler bayağı éyü yün kadar hüküm éder fakır tecrîbe eyledüm... [Emirî 914, vr. 16a/15; TSMK 1417, vr. 23a/17].”

“A kind of twilled stuff woven in stripes (Lexicon, 403^a); Dünner baumwollener Stoff, Kattun (Zenker, I, 221^c); Musul bezi (Tulum, 447^a); Belki ilk kez 1384-1385 yıllarında Osmanlı İmparatorluğunda geziye çıkan İtalyan Lionardo Frescobaldi tarafından *boccaccino* biçiminde tesbit edilen ve birçok Avrupa diline geçen (İtal. *boccaccino*, *boccascino*, *bocasini*; İsp. *bocaci*; Fr. *boucassin*; İng. *bocasin* vb.) bu tekstil terimi genellikle Türkçe sayılır (krş. Lokosch 324, Roman etym. Wörterbuch 1188). Osmanlıcadan başka hiçbir Türk dilinde bulunmayan ve yapısı Türkçe olarak açıklanamayan bu sözcük, büyük bir olasılıkla, Osmanlıcaya başka bir dilden geçmiştir. Sonundaki -ı ünlüsü *boğası* sözcüğünün bir yer adından Arapça nisbet -i'si ile türemiş bir sıfat olabileceğini akla getiriyor (Tietze & Tekin, 167).”

→ *Cānfes*; *Patışta*

Çiriş **چريش** [*< Far. sirîş*]: Okçunun eli zedelenmesin diye siperin altına kumaş yapıştırırken yapısı itibarıyla siperi kalınlaştırdığı için çok tercih edilmese de kullanılan tutkal çeşidi.

“... resm-i ma‘lûme üzere [siper] biçilüp siper başı gelecek yeri uzun ve şerît kıonan mahalli oyuğ ola ki yay kabzasıyla yumruğ arasına gelüp destîğ kabzaya ittîşâl édecek yerin rencide édereken nâşırlandırmasun ve altına çuğa ve yâ kadîfe yapışdırmayup *gezi yâ cānfes* yapışdıralar ki kalın olup siper yükselmesün ve serrâclar **çiriş** ile yapışdıralar kalınladur *balığ tutğalı* yapışdırıla... [T. 6891, vr. 81b/4].”

“Çiriş otu kökünün öğütülmesi sonucu elde edilen bir tozla yapılan yapıştırıcı mâcun, bir nevi tutkal (Kubbealtı, I, 597^b).”

²Tabla **طبله** [*< Yun. tabla < Lat. tabula*]: Atış anında okun temreni atıcının eline zarar vermesin diye siper ağacına boynuz veya kaplumbağa kabuğundan yapılan kaplama levhası.

“... lâzime-yi siperden **tabla** ta‘bîr olınan taht-ı sipere vaz‘ olınan şey’ ki bağa ve boynuz gibilerden olup cilâsıyla bile cild-i vücûd-ı insân mişâl olmadığından tîriğ ucu élişemeyüp dest[i] elemenden muhâfazaya sebeb-i zâhirîden ‘add olunur yohsa têmürden olsa ucu élişir ise mâni‘ olamayup güzer éder... [T. 6891, vr. 82a/13].”

“Geniş ve düz levha (Kubbealtı, III, 3023^b).”

Taşma²⁶⁴ **طاصما** [*< Moğ. tasma(n) < tasam*]: Siperi okçunun bileğine sabitleyip bağlamaya yarayan taze ve temiz koyun, keçi ve dana derisinden kayış.

²⁶³A.g.e.’de *şandalus*

²⁶⁴Terimin kökeni üzerine muhtelif görüşler var: Tietze *TETTL* çalışmasında Gürcüce asıllı olarak kaydetmiş (IIIV, 111); Nişanyan, sözlüğünün çevrim içi sitesinde, kesin olmamakla birlikte Yunanca *desmá* ‘hayvan bağı, zincir, pranga’ sözcüğüne bağlayıp Lehçe taşma ‘kayış’ ve Moğolca tasma(n) ‘kayış’ın Türkçeden alıntı olabileceğini söylemekte (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/tasma> Erişim Tarihi: 11.12.2022); Kubbealtı ise doğrudan Moğolca *tasma* olarak kabul etmiştir (3081^b).

“... siper eşiği ve siperi **taşmaya** yapışdurmak için de mesakalama ta‘bîr ederler ki siperin eşiğini sipere yapışdurmak için zâhr-ı siperi ve eşiği tutğallayup kurduğda ağac tutğalı içerse tekrâr tutğal sürüp kurduğda êkisini de yene tutğal ile ıslayup ve êkisini de âteşe tutup ıslayup yapışdırılır ise mefîn olup kopmaz **taşmaya** siper yapışdurmak da böyledür... [T. 6891, vr. 81a/11, 16] ... **taşma** yapışdırılıp deste bend olduğda yumruk üstinde siper ağzı bıçak ağzı kadar ittişâl kesb êde ve bu **taşma** dahı resmde gâyet uygun biçilüp deste bağlandığda destin cildi mişâl her taraftan yumruğa yapışa a‘lâ şıķı sahtiyândan ve temîz meşinden de olur... [T. 6891, vr. 81a/19, 20].”

“Tasma, sırim, dar deri kayış; şerit (Lessing, 931^b); Riemen (TMEN, I, 245).”

Muste‘ân²⁶⁵ مُسْتَعَانَ [*< Ar. isti‘âne > muste‘ân*]: Atlı okçuların bir ucunu dizgine bağlayıp diğeri ucunu da serçe parmaklarına geçirdikleri, ok atarken dizgini de kontrol edebilmelerine yardımcı olan bağcık, tasma.

“... **muste‘ân** dèr ol taşmaya kim êki karış deñlü olur ve anı atıcılar dizginde şaklar ve ok atduğında şırça barmağına muhkem êder tã kim dizgini zabt êde ve ekşer atıcılar anı eylerler... **muste‘ân** dedükleri taşmaya kim şimdi beyân êdildi be anuñ mekânı şırça barmağın yanındağı barmağdur... [R. 1932, vr. 71a/2; 71b/4].”

“To whom recourse is had for assistance (especially said of God) (Lexicon, 1841^b).”

Şerît شَرِيْت [*< Ar. şerîṭ*]: Siperin tasmasının düzgün, nizâmî durmasını sağlamak için bir ucu tasmaya diğeri ucu da dolandırılıp atıcının bileğine bağlanan hurma yapraklarından örme ip.

“... siper başının şol cānibine gelecek maħalline ênsiz incerek **şerîṭ** vaż‘ olınup berâber yapışa ba‘dehū ipekle şirâzesi urula ... [T. 6891, vr. 81b/6] ... ve zıkr olınan **şerîṭ**[i] baş ve şalavât parmak beyninde bilege götürüp tokaya yāhūd civārına bağlanup... [T. 6891, vr. 81b/9] ... **şerîṭi** ekşer taşmaya bağlarlar ve ba‘zıları ol maħalde bir **toķa** diküp toķalarlar ve ba‘zıları **şerîṭi** uzun yapışdırup tasma altından geçirüp bilege bağlarlar ki taşmayı poṭlandırmaz bu **şerîṭ** gevşek olursa ... [T. 6891, vr. 81b/17-19].”

“Şerit ta‘bîr ettikleridir ki ‘Arablar hurmā yaprağından ve liften büklerler (Kāmūs); Şol iptir ki hurmā yaprağından bükülmüşdür (Vankulu).”

Toķa طَوْق [*< Tr. tokı-gu > toku > toķa*]: Siperin tasmasının düzgün durması için şeridi tasmaya iliştiren parça.

“... şerîṭi ekşer taşmaya bağlarlar ve ba‘zıları ol maħalde bir **toķa** diküp toķalarlar... [T. 6891, vr. 81b/18].”

“Kayış, kemer vb.nin iki ucunu bağlamaya ve belli bir genişlikte sâbit tutmaya yarayan, türlü biçimlerde yapılmış halka (Kubbealtı, III, 3217^a).”

²⁶⁵Kesimli‘de *muste‘an* (2017, s. 133).

Ḳınnāb قناب [< Ar. *kunneb*]: Ok, yay, siper vs. yapımı, bakımı, onarımı sırasında kullanılan kenevirden üretilmiş ip.

“... ‘amüdi ḳālībıñ şapına *ḳınnāb* ile şarup soğuyınca birağılıp... [T. 6891, vr. 79b/23] ... eşik başka başka tutgallanup ḳurudukda tekrār tutğal sürüp eger evvel sürüleni ağac içüp belürsiz olmış ise yene ḳurudup bellü ise sipere de tekrār sürüp ikisi de âteşde ışıdılıp siper şol cānibine meyillüce yapışdırulup *ḳınnāb* ile şarılıp yigirmi dört sâ‘at terk olunup... [T. 6891, vr. 80b/12] ... [yayın] çilesi aşağı gelerek ḳabza-yı ḳavsı çelik ta‘bır olınan vasatından ekşer üstine şarılan şey’iñ üstine vaż‘ edüp ve bir *ḳınnāb* yā ḳaytān ile eşsere ḳabzayı oynatmamak için şarup bend edüp... [T. 6891, vr. 89b/5].”

“Ketenden bir nev‘ ismidir; Türkide kendir ve kenevir dedikleridir ki kabuğundan ip ve urgan bükülür. Hâlen *ḳınnab* ta‘bır eylediğimiz ince sicim onunla müsemmadır (Ḳāmūs).”

Eñser²⁶⁶ اكسر [< Far. *yak - sar*]: Yerine göre yayın çekiş gücünün hangi seviyede olduğunu anlamak için yerine göre de imâli sırasında sinirleme işleminden sonra kuruması için yayı kabzasından duvara veya direğe asarken kullanılan büyük çivi, mih.

“... yay vezniniñ tarīki şöyledür ki bir direk yā dīvāra ḳalın ve boyluca bir *eñser* mihlanup ve *eñser* üstine ḳabza-yı ḳavsı rencide etmemek için astār ... şarılıp maḳlūben ya‘nī çilesi aşağı gelerek ḳabza-yı ḳavsı çileniñ ta‘bır olınan vasatından *eñser*²⁶⁷ üstine şarılan şey’iñ üstine vaż‘ edüp... [T. 6891, vr. 89b/2, 4]... [ḳavsı] ḳabza boğazından başlayup tamān êtdikde zemīnden bir zirā‘-i mi‘mārī yüksek dīvārda olan *eñsere* aşarlar ziyāde aşılursa sinir çatlayup fenā oldıñ tecrībe êtmişler... [T. 6891, vr. 100b/9].”

“Ma‘rūf demir çivinüñ ismi ... *yak-sardan* ğalaṭ olup ‘Arabide ... *mismār* ve Fārside ... *mīḥ* dēler. Ma‘lūm ola ki İslāmbol‘uñ fethinden sonra celb ü vürüd eden ‘Acem bennāları icād eyledikleri üç nev‘ *mismār* ki *yek-ser* ve *dü-ser* ve *ṭābla-ser* tesmiyelerinden bāḳīdir (Āşir, 96-97).”

Ḳaytān²⁶⁸ قيطان [< ?]: Yayın çekiş gücünün hangi seviyede olduğunu anlamak için yay kabzasından duvara veya direğe çakılı büyük çiviye asıldığında ölçümün daha sağlıklı olabilmesi için yayın kabzasını asıldığı çiviye sabitleyip bağlarken kullanılan ipek veya pamuktan üretilmiş sicim.

²⁶⁶ *Telhīs*’de *ekser* (2010, s. 317).

²⁶⁷ Yazmada peltek se (س) ile yazılı.

²⁶⁸ Kelimenin kökeni üzerine muhtelif görüşler var: *Kubbealtı*, köken olarak Yun. *gaitani*’ye bağlayıp buradan Türkçe hâricinde Arapça, Farsça, Bulgarca ve Sırpça’ya da geçtiğini söylemekte (1643a); *ETDES*, Türkçeye Rumcadan geçtiğini şüphesiz kabul etse de kökeninin tartışmalı olduğunu söyleyip Türkçe aracılığıyla Arapçaya da geçtiğini söylemekle beraber Doerfer’e atfederek doğrudan Rumcadan değil de Arapça yoluyla Rumcadan alınmış olabileceğinden bahsetmekte (276^b); *Nişanyan*, kesin olmamakla birlikte Türkiye Türkçesi *kayt*- “döndürmek” fiiline +(g)An ekiyle türetilmiş olabileceğinden bahsedip Yun. *gaitáni* ile Ar. *ḳaytān* şekillerinin Türkçeden alıntı olabileceğini yoksa İtalya’daki *Gaeta* kent adıyla birleştirilmesinin dayanaktan yoksun olduğu kanaatinindedir.

“... [yayın] çilesi aşağı gelerek kabza-yı kavısı çileniñ ta‘bîr olınan vasatından eñser üstine sarılan şey’iñ üstine vaz‘ édüp ve bir ... **ķaytān** ile eñsere kabzayı oynatmamak için sarılıp bend édüp... [T. 6891, vr. 89b/5].”

“İpek veya pamuktan yapılmış sicim (Kubbealtı, II, 1643^b).”

Astār **استار** [< Far. *astār / āstar / ester*]: Yayın çekiş gücünü görmek için duvara veya direğe çakılı büyük çiviye yay asıldığında yayın kabzası zarar görmesin diye bu çiviye sarılan bez parçası.

“... yay vezniniñ tarīķi şöyledür ki bir direk yā dīvāra kalın ve boyluca bir eñser mihlanup ve eñser üstine kabza-yı kavısı rencide etmemek için **astār** ... sarılıp maqlūben ya‘nī çilesi aşağı gelerek kabza-yı kavısı çileniñ ta‘bîr olınan vasatından eñser *üstine sarılan şey’iñ* üstine vaz‘ édüp... [T. 6891, vr. 89b/3].”

“Kumaş veya deriden yapılan bazı eşyalarda sağlamlığı temin için kumaşın veya derinin iç tarafına geçirilen ince bez vb. şeyler (Kubbealtı, I, 191^b); Lining (Steingass, 49^a).

Dülbend **دلبند** [< Far. *dülbend*]: ¹Yayın çekiş gücünü görmek için duvara veya direğe çakılı büyük çiviye yay asıldığında yayın kabzası zarar görmesin diye bu çiviye sarılan; ²atışlar sırasında terleyen okçuların kendi terlerinden etkilenip rahatsız olmamaları için sırtlarına koydukları; ³menzil atışlarında 900 geze (594 m) atılan oktan ya daha ileri ya da aynı mesafeye atılırsa işaret vermek için kullanılan ince bez.

“... yay vezniniñ tarīķi şöyledür ki bir direk yā dīvāra kalın ve boyluca bir eñser mihlanup ve eñser üstine kabza-yı kavısı rencide etmemek için ... **dülbend** sarılıp maqlūben ya‘nī çilesi aşağı gelerek kabza-yı kavısı çileniñ ta‘bîr olınan vasatından ekşer *üstine sarılan şey’iñ* üstine vaz‘ édüp... [T. 6891, vr. 89b/3] ... tîr-endāz olan vücūdın ve bā-ħuşūş ... arkaya **dülbend** ... vaz‘ étme gibi te’sîr-i bürüdetden muħāfazaya diķķat lāzımdur... [T. 6891, vr. 55b/9] ... toķzyüze kadar ol gelen tîri geçene hevā içüne bir kerre **dülbend** atup berāber ķonarsa **dülbendiñ** eki ucından tutup ve gerüp başından yoķaru tutarlar... [T. 6891, vr. 130b/22] ... Şöyle ki atılan ok ... eger gèrudeki taşa dek ki vara yā êkinci üçünci taşa dek menzil hevācılar bu kerre **dülbend** atalar okuñ menāzil taşlarından birine vardı mefhūmını işāret edeler ammā kaçan ki cümleyi geçe ķať‘-ı menāzil kılup imtiyāzını hevāyîler seçe ol zamānda **dülbend** bozarlar cümleyi geçdüñ tîr-i himmetüñi murādın nişānına êrgürdüñ demegi irāķdan işāret kılurlar... [TTK Y/546, vr. 425a/18, 20].”

“Pamuk ipliğinden dokunmuş, çok yumuşak, çok seyrek ve ince bez (Kubbealtı, III, 3254^b).”

→ *Havlu*

Dest-māl **دستمال** [< Far. *dest + māl*]: Atış öncesi rüzgārın yönünü ve şiddetini tayin etmek; atış sonrası da okun hangi seviyelerde, nerelere hangi pozisyonlarda düştüğünü göstermek için kullanılan pez parçası, mendil.

“... kâ‘ide-yi ma‘lûme üzere *dest-māl* tutulan hevā yêrine muhâzî olunca êki uci düz gelüp şâf ve bir düzeye tûrursa hevā muvâfiķ cây-ı kademdür bulutlarında seyri *dest-mâle* muvâfiķ ise bālâ-yı hevâda zemîne muṭâbıķdur vasaṭ-ı *dest-māl* talğalanursa ve hevâ-yı zemîne hevâ-yı âsmân muhâlif ise tîr yürüdür hevā degüldür... [T. 6891, vr. 83a/20-23]... tîr-endâz küşâd vêrüp yâ Hakk (!) yâhûd meşķ oku ise vardı (!) nidâsın êtdikde... tokuz yüz [gez]e kadar evvel gelen tîr[e]... yakın olursa yedindeki *dest-māl*ı başından yokarı tutarak şallayup çevirerek yumruğına şardırırlar pek yakın olursa koşup ve sağ cânibine bükülüp evzâ‘-yı mezkûrı böyle êderler gêrü olursa miyânı hizâsından *dest-māl*ı cânibine şallarlar tîr yolından hâric konarsa kônduđı tarafdán yolına gelerek *dest-māl*ı dolayup çevirir gibi zemîn ü hevâdan devr êderék dönderirler tîr şuya atılmış ise egilüp *dest-māl*ı tarafeyn-i zemîne yakın şallarlar... [T. 6891, vr. 131a/1, 4-5].”

“Dest ‘el’ + māl ‘silen’, el yüz silmeye yarayan mendil, peşkir, yağlık vb. şeyler (Kubbealtı, I, 696^a); A towel, cloth, handkerchief, apron (Lexicon, 903^a).”

Ser-püş **سربوش** [< Far. *ser* + *püş*]: Menzil atışlarında okun bin geze ~ 660 m ve bin yüz geze ~ 726 metreye atıldığında veya bu mesafelerde daha önce dikilen menzil taşına çok yakın atıldığında gözlemcinin işaret vermek için başından çıkartıp kullandığı başlığı, bôrkü.

“... biñ atıldıkda hevâcılardan işâretde bulunan yedindeki dest-mālı zemîne uzadup başındaki *ser-püş*ını çıkarup bir kerre hevâya atup ve tutup başına giyerek eger... biñ yüze yakın atılır ise *ser-püş*ını destine alup hevâya atmayup dest-māl ile yakın işâreti mişüllü omuzına yakın tutup işâret êderler... [T. 6891, vr. 131a/13, 17]... bi-lâ koşu müsâbaķatı tarîķiyle ne vechle olursa menzil üstine atışda seng-i evvel kadar ber-vech-i ma‘lûm-ı hevâ menzil yakın işâreti olunup taşa pek yakın kôndıkda *ser-püş*ını başından çıkarup destinde başa berâber tutup ve miķreme ile yakın işâreti mişüllü mu‘amelât êder... evvel menzilde kaç seng var ise ol miķdâr *ser-püş* atup hevâ işâret êder... [T. 6891, vr. 131b/11, 19].”

“Ser ‘baş’ ve püş ‘örtün’ ile başa giyilen şey, başlık (Kubbealtı, III, 2784^b); A cover, lid, or stopper (Steingass, 670^b); baş örtüsü, başlık, kâlpak, tákıye, külâh, şapka, bürk... (Tulum, 1578^b).”

Ferâce **فراجه** [< Ar. *ferecî* > *fereciyye* > *ferâce*]: Menzil atışlarında, atılan ok daha önceden atılıp da atıcıya en yakın yere dikilen menzil taşını bile geçemezse atışın son derece başarısız, kötü olduğunu göstermek için atışı gözleyenlerce hava atılan kumaş.

“... şöyle ki atılan ok gêrúdeki taşá varmayup gêri kâla *ferâce* atup okun yürümedi mazmûnına işâret êderler... [TTK Y/546, vr. 425a/16].”

“Eskiden kadınların dışarı çıkarken giydikleri, gerdan altında kavuştuktan sonra omuzlara doğru açılıp sırttan yere kadar dökülerek inen, pelerine benzer, geniş yakalı üst giyeceği [Yaşmakla birlikte kullanılırdı] (Kubbealtı, I, 951^b).”

Lüle **لوله** [< Far. *lüle*]: Çıkardığı dumanın seyriyle havanın ok atışlarına uygun olup olmadığını kontrol etmek için kullanılan nargile başlığı.

“... *lüle*den çıkan duhān ile de [hevāya] bakarlar hevāyı yıldırır ammā anuṣ ṣāfiyetin fark etmek serī’ü’z-zevāl olmağla mahv olunca ṣāfca hevāya teṣādūf ederse hevā ṣāf zann olunur... [T. 6891, vr. 83b/1].”

“Çubuk, nargile vb. ucuna takılan, pişmiş balçıktan veya ağaçtan, dibinde bir deliği bulunan, ağzı açık bir fincan biçimindeki küçük kap (Kubbealtı, II, 1904b).”

Şulu sünger **صولو سونگر** [< Tr. *su* + *lu*; Yun. *sphoungari*]: Yay tutkallandığında gereğinden fazla sertleşip çatlamaya başlarsa yayın zarar görmesini engellemeye yönelik tutkalın sertliğini alması için kullanılan malzeme, sulu sünger.

“... ba’zı kerre [kavsa içirülen] tutğal kuvvelice bulunup üstine şikāflenmeğe başlarsa *şulu sünger* sürerler... [T. 6891, vr. 100b/19].”

“*Sulu*, suyu olan suyu ol (Kubbealtı, III, 2894^b); Sünger, daha çok denizlerde koloni hâlinde bir yere tutunarak yaşayan ve vücut yapısında sindirim sistemi, sinir sistemi gibi organlar bulunmayan, çok hücrelilerden ziyâde tek hücrelilere yakın ilkel hayvan [ve] bu hayvanın temizlik işlerinde kullanılan çok gözenekli, su emici, yumuşak ve esnek iskeleti (Kubbealtı, III, 2913^b).”

Havlu **حولو** [< Tr. *hav* + *lu*]: Atışlar sırasında terleyen okçuların kendi terlerinden etkilenip rahatsız olmamaları için sırtlarına koydukları pamuklu kumaş.

“... tîr-endāz olan vücūdın ve bā-ḥuşūṣ ... arkaya ... *havlu* vaz’ etmek gibi te’sîr-i bürüdetden muhāfazaya diğğat lâzımdur... [T. 6891, vr. 55b/9].”

“Kurulanmak için kullanılan, üzeri havlu, pamuklu kumaş (Kubbealtı, II, 1234^b).”

→ *Dülbend*

Boğuşuk **بوغسوق** [< Tr. *boğ* - *suk* ?]: Yayın eğri olan kısımlarını düzeltmek, yayı saz etmek, ayarlamak için kullanılan bir deri ya da ip.

“... ve *boğuşuk* der (?) bir âleti (?) olur anı yay bağına bağlarlar ve yayın kağı bağı gâlib olursa aña bağlarlar tā kim yay andan bağlarını düze ve eger yay halka olup çok yatmış ola ve yakın zamānda kurulmuş ola iki bağına daḥı anı bağlayalar ve eger yay muṣtarib ola ya’nî bir karârda kalmaya aña hem-güşe uralar ve *boğuşuk* bağlayalar... [R. 1932, vr. 52b/4, 8].”

Yay aşgısı **یای آصغیسی** [< Tr. *yay*; *as* - *k(g)ı* + *sı*]: Yayın sinirlenme aşaması öncesinde tutkallandıktan sonra daha hızlı kuruması için mangal ateşinin yaklaşık 1.5 m yukarsına asılırken kullanılan alet.

“... [yay] tutğallanup kuruduğda... üç beş sa’ât yanında тұrup ba’dehū mankal ḥizāsında bir eki zirā’ yüksek aşılın *yay aşgısına* vaz’ edüp temām kuruya ba’dehū sinirlenmeğe başlanur... [T. 6891, vr. 99a/22].”

Yay dest-gāhı **یای دستگاہی** [< Tr. *yay*; Far. *dest* + *gāh*]: Yay imâli sırasında taslak hâlindeki yayın ahşap iskeletinin ısıtıldıktan sonra istenilen şekle gelmesini sağlamak için takılan özel çentikli tezgâh.

“...taşlak ağaçların şığacağı tancere kazgan ne ise içine konup üstine mäh-i bārid toldurup üç gün tura ol şu ile âteşe koyup ağaçlar yumşayınca kaynadup şudan ihrāc edüp kemik gelecek tarafını talāş ‘alevine tutup ışıdıkcā *yay dest-gāhı* ta‘bīr olınan kertikli tahtaya takup... [T. 6891, vr. 96b/13].”

Aşa gez **اصاگز** [< Tr. *aş - a; gez*]: Bilek kalınlığında meşe veya gürgen tarzı sert ağaçtan yaklaşık 77 cm uzunluğunda olan, yayın kabzasının geleceği ucu kabzanın kemiğinin oturması için hilal şeklinde oyuk, diğer ucuyca çekiş çilesinin geleceği yere uygun kertikli, kabzanın takıldığı baş kısmıyla diğer ucu arasında yeni yapılan yayların halkalarını açmak, devamında da yayın atıcısına göre ayarını ve çekiş gücünü kontrol edebilmek için yaklaşık 56.5, 68, 72.5 ve 75.5 cm’lerinde özel kertikleri olan askı, gergi aleti.

“... der-ta‘rīf-i *aşa gez*... ve *aşa gezi* ta‘bīr olınan âlet mişe ve gürgen mişillü kavī ağacdan bilek kalınlığında ve temām zirā‘-i mi‘mārī boyda olup bir başı kabza kemigini muhāfaza edecek miqdār gurre-yi mäh mişāl oyup bir başına dahı çile-yi hamūl olacak kadar bir kertik kertilüp ve kabzaya vaz‘ olunacak başından zirā‘-i mi‘mārī ile on sekiz parmak maħalline bir kertik kertile şöyle ki kabza tarafından düz gelüp maħall-i mezkūra şülüs-i zirā‘-i mi‘mārī kertilüp derūn-ı kertikden şevine ‘amūd-ı mezkūrūnū düzüne ve yigirmi bir buçuk parmak tūlına bir kertik dahı kertilüp kezā enden de şev çıkılıp yigirmi üç parmak maħalline gene kertilüp yigirmi dördüncü parmak ki nefice-yi zirā‘-ı tepesine dahı kertilüp tepe kertigi olup kenārda vāķī‘ resm üzere yapılıp birinci êkinci üçüncü boy kavslara boyuna göre kullanılıp meşq yaylarının gērüsü sökülme için nihāyet-i kertiye çekilür şöyle ki çekilecek kavşın çilesinin êki tuncunı birleştürüp temām ortasına nişān edüp kavısı kurup kabzasının temām vasātına *aşa gezi* ta‘rīf olınan gurre mişāl olan başını tayayup ve çileniñ ta‘bīr olınan vasa‘-ı derūn-ı kabzadan tarafına bir hilāl cirmi kadar inhirāf bulunmaya ve diğer ucu da karnına tayayup kerteler üstinde ola ve çileniñ nişān konılan maħalliñ vasa‘-ı geze getürüp ve êki dest ile geziñ karnına tutup êki kademle kurar gibi kavşın kabza cānibeynine tayanup çileyi çekerek gez üstinden yürüderék şıyırup evvelki kerteye endire birağup vücūd-ı kavş evvel rādde ile ülfet êtdikde ber-vech-i sābık êkinci kerteye çeküp anda dahı bir az alıdıkcā üçüncüye çekecek ise kezā aña dahı çeküp bir kaç sa‘āt tevaffuk olına... [T. 6891, vr. 103a/5-6, 18]... yeni yay ise kuruldukcā şahibine pek çok ise *aşa gez* dēyü zeylde resmi gösterilen ifnā-yı ‘ömr-i yaya seven düşmen-i kavsa icābı kadar durmak üzere çeküp ba‘dehū kırtarup icāb eden maħallerin ışıdup başup ve törpülemek ile düzeldüp gene tīmāra konup... [T. 6891, vr. 84b/20]... [kavş] âteşde ışıdup boğazından kavīce kinnāb takup *aşa gezi* ta‘bīr olınan zeylde ta‘rīf olunacak âletin evvelki kertesine çeküp bakılıp derūn-ı etrāfindan icāb eden maħalleri kapdırmayarak keser ve törpü ile zāt-ı kavsa hâlel getürmeyerek düzeldüp... [T. 6891, vr. 101b/8]... ve [kavş] icābına göre *aşa geze* gerilüp temām maṭlūba muṭābık olınca alınup düzeldilüp ba‘dehū nakş-ı revğan urulursa leṭāfetiyle kullanılır... [T. 6891, vr. 102a/23].”

“Asa, hanging (Lexicon, 131^b); Gez, a wand (Lexicon, 1543^b).”

Tepelik **تبه لك** [**< Tr. töpü > tepe + lik**]: Yeni yapılan atış yayının halkasını çözüp atıcıya uygun hâle getirilirken yaydaki pürüzleri, orantısızlıkları gidermek için kullanılan yay sallarına uygun şimşir ağacından yapılmış biri diğerinden yaklaşık 3.5 cm daha kısa, ikili kalıp.

“... tîr yayı olıcağ ise şağrısın geçirüp ba‘dehū **tepelik** ta‘bîr olınan a‘lā kıramlı yay resminde bir çift çimşirden maşnū‘ direge êki karşılayınca bir yay resmi olur ve biri birinden bir parmak kadar kışadur ve yay-ı mezkûrî ziyâdece ışıdup yumşayınca ta‘rîf olınan **tepeligin** kışa tarafını yayıñ қаşан gözine қавісе bend êdüp yay dest-gâhında **tepeligin** resmine getirüp yay temām **tepelige** imtizâc êdüp üstine yatdıkdâ yayı **tepelige** muhkem şarup... [T. 6891, vr. 101b/17, 20-22]... bend êdüp ve taraf-ı dîger dağı bu vechle ışıdup uydırup şarup bend êdüp tarafını **tepelige** ittisâl kesb êtdikde kemend ile henüz bürüdet kesb êtmeden **tepelik** endāmı vechle kemend ile başup zincîr çîleye taşup kemâliyle şoğuyup kesb-i endām êdince tura... [T. 6891, vr. 102a/1-2].”

Küşe-gîr **كوشة گیر**²⁶⁹ [**< Far. kūše + gîr**]: Yayın eğri köşesini düzeltmeye yönelik yayı ısıttıktan sonra istenilen düzeyde düzleştirmeyi hızlandırması için kullanılan köşelik.

“... [yayın] eğri olduğu yerün iç yanına od ziyâde vère andan sonra aña **küşe-gîr** bağlaya tā kim toğrula... [R. 1932, vr. 52a/12].”

“Küşe ‘köşe’ + gîr ‘tutan’ ile köşelik, köşbent (Kubbealtı, II, 1830^b).”

Şandîk / Şandūk **صندوق / صندق** [**< Ar. şandūk < Aram./Süry. şndūkā < Yun. synthékē**]: Yayları tımar etmek için ve atış sonrası korumak için kullanılan, tahtadan yapılmış içi keçe kaplı ve kapaklı kutu şeklinde malzeme.

“... tîmāra қonacaq қавsları muhāfaза êdecek қadar boyda ve ênde ve derinlikde tahtadan қаpağı ve sâ‘irān yerleri imticāzlı bir **şandîk** yapıdırılup derūnına қаpağıyla berāber cevānib-i erba‘asına tegeltü keçesi қаplanup ve қavsların қavsiyyetlerine münāsib қabzaları қаpağa ve başları altına doқunmayup yaylar derūn-ı **şandîk**da mu‘allaқ durmaq üzere **şandîk** derūnına қavslarıñ қabzaları cānibeynine tîr geçen mahāllerine muhāzî gelmek üzere êki müdevver қuşāқ mıhlanup... [T. 6891, vr. 84b/10, 12-13]... Ol **şandūkı** vaż‘ êdüp yayları ta‘rîf olınan derūn-ı **şandūk**da olan қuşākların üstine cānibeyn-i қabzadan maқlūben ya‘nî başları aşağa vaż‘ êdüp yigirmi dört sâ‘at murūrında çıkarup қurup i‘vicācı var ise āteşde ışıdup düzeldüp gene tîmāra қonur... [T. 6891, vr. 84b/16-17]... ba‘dehū küşād-ı pîşrev yevmlerinde hîdmet-i қavs temāmında yaşıdup şems dönmeden muhāfaза içün қavs[1] қavsî kîsesine қoyup götürüp **şandūkına** vaż‘ êdüp yigirmi dört sâ‘at murūrında çıkarup қurup қuramıñ düzeldüp gene **şandūk**а vaż‘ [êdüp] ve

²⁶⁹Kesimli’de *güşegir* (2017, s. 114). Dizin kısmındaysa soru işaretiyle (?) geçilip açıklayıcı anlam verilmemiş (s. 279^b).

yevm-i meydānda çıkarup isti‘māl olunur ve be-her def‘a **şandūğa** vaz‘ olınduğca ışıdup düzeldüp hālķaya çeküp vaz‘ etmek ‘ādetdendir... [T. 6891, vr. 85a/6, 7, 8].”

“Ma‘rūftur ki Türkīde dahi *sanduk* denir. **زُنْدُوقٌ** *zundūk* ve **سُنْدُوقٌ** *sundūk* bunda lügattir; cem‘i **صِنَادِيْقٌ** *şanādīķ* gelir (Kāmūs); Şol ma‘rūf zarftır ki içine metā‘ korlar (Vankulu); İçine saklanması istenen şeyler konan, dört köşe büyük bir kutu şeklindeki kapaklı ev eşyâsı (Kubbealtı, III, 2703^a)”

→ ²*Şandūķa*

²*Şandūķa* **صِنْدُوقَه** [*< Ar. şandūķat < Aram./Süry. şndūkā < Yun. synthékē*]: Yayları tımar etmek için kullanılan, tahtadan yapılmış içi keçe kaplı kapaklık kutu şeklinde malzeme.

“... nān-ı ‘azīz furūnı fevķına üç parmak **şandūķa**-yı mezkūr gömülecek kadar tanzīm olunan çukur maħalle... [T. 6891, vr. 84b/15].”

“Küçük sandık, sandık şeklinde mahfaza (Kubbealtı, III, 2704^a).”

→ *Şandīķ / Şandūk*

Kīse **كَيْسَه** [*< Far. kīse*]: Deri veya kumaştan yapılan tımarlama işlemi sırasında yayın koyulduğu kılıf.

“...ba‘dehū küşād-ı pīşrev yevmlerinde hīdmet-i kav̄s temāmında yaşı olup şems dönmeden muħāfaza için kav̄s[ı] kav̄sī **kīsesine** koyup götürüp şandūķına vaz‘ edüp ... [T. 6891, vr. 85a/5] ... [yayı] şūreti **kīse** ile şemse ta‘līķ olup eki gün tura ba‘dehū kurup düzeldüp gene aşılır... [ok] atılacak eyyām taķarrüb étdükde şıcak ota ve yā şemse **kīse** ile ta‘līķ olup... [T. 6891, vr. 85a/5].”

“Bâzı şeylerin içine konduğu kumaş veya meşin kılıf (Kubbealtı, II, 1737^a).”

Kemend **كَمَنْدَه** [*< Far. kemend*]: Eni yaklaşık 8-9 cm, uzunluğuyrsa kullanacak atıcının bedenine göre ayarlandığından değişken olan, iki ucunda tek parçadan yapılma demir halkaların olduğu sert yayların kurulmasında kullanılan bir çeşit ip, kuşak.

“... ve **kemend** ta‘bīri üç parmak eninden eksik énde şerīd ve yā tokmak kayışından eki başlarına kav̄ice yek-pāre ekişer tēmür hālķa geçirilüp ve ol hālķalarıñ bireri beden-i **kemende** ve ékinci hālķa ki hālķaya geçmiş ola anlara daħı beden-i **kemend** kayış şerīdden ise andan birer qarış tül da élmek resminde kav̄ice dikile birbirinden geçmiş ekişer hālķa olmazsa da olur ammā ser-i kav̄sa élmekler geçdikde düz gelmez ve tül-ı **kemend-i** kav̄sı kuracak ādemiñ cesāmet-i vücūdına göre olur... [T. 6891, vr. 85b/13, 15, 18] ... Ve ibtidā **kemendi** yay taķup kabza cānibeynine pāyların tayamayacak kadar tār olmaya bel ve bedene münāsib tülde olursa sert yaylar suhütle kurulur... [T. 6891, vr. 85b/20] ... Hōca ‘Ali’nün daħı bir nece evşāfı vardı cümleden biri bu kim at üzerinde yaħşı²⁷⁰ yayla ok atardı şan‘at hemān atmak degil anuñ gibi ifrīt ejde[r]hā yayı at üzere bir şan‘at ile kurardı belinde bir **kemend** ile eylemiş idi ayağına geçirüp daħı **kemend** belinde

²⁷⁰Yüksel’de *nahş* (?) (2017, s. 169).

yayun ğeki başına geçürüp at üzerinde yaşup kıraradı... [iÜ. 6923 vr. 42a/3] ... Kemān-keş Şır-merd dërlermiş Sultān Mehemmed ağa eyitmiş... *şol yayı çeker misin dëmiş kırup getürsünler* dëmiş pehlivān *eger pādişāhum ben kuluñ bu yayı kendüm kırarum* dëmiş buyurup bir *ibrişim kemend* getürmişler pehlivān pādişāhuñ öñinde ol ‘azīm kuvvetli yayı alup *kemendi* bêline birağup ve ğeki ayağın yayun bağrına kıoyup yayun ğeki başın ğeki eline alup ğeki şālına ğekii depme urup yayı kirişe alup kırmış... [iÜ. 6923 vr. 71b/4, 6].”

“Bir iptir. Halka halka edip tutulamayan at ve ğayrı ğayvānın boğazına geçirip tutarlar. Ve bir nev’ kuşaktır (Şu’ürī, IV, 2883^b); A halter, noose, snare, lasso (Steingass, 1051^a).”

Mūm şu’lesi **موم شعله سی** [< Far. *mūm*; Ar. *şu’let*; Tr. + *si*]: Hedef atışlarında gözle nişan alma ayarı yaparken kullanılan mum, mum alevi.

“... esrār-ı envā’-ı nazarıñ kıanğısı kendüye münāsib êdüğin bilmek murād êden *mūm şu’lesi*yle tecribe êdüp vākıf ola bundan ziyāde burhān olmaz şüreti budur ki rüzğarı mu’tedil maħalle *mūm* yakup ğāyet mülāyim kıavsle nişāna kıarşu münħarif vasatı oturup kıā’ide üzre kıavsı çekerken bir gözin kıapayup yumruk üstinden bakup yāħūd nazar-ı aħvāl ile yāħūd ğeki gözle bakarak mā-ħaşal ta’rīf olınan bakışlarıñ kıanğısıyla nişāna ya’nī *şu’le-yi şem*’i zāhrında vāz’ olınmış olan hedefe işabet ziyāde bulunur ise ol kıavr-ı nazara ihtimām u diğkıat êdere kı mülk-i mevcūd olınur dëmişler... [T. 6891, vr. 49b/1, 3, 6].”

“*Mūm*, bal mumu, erimiş iç yağı, parafın, stearik asit gibi maddelerden daha çok çubuk şeklinde dondurularak yapılan ve ışığından faydalanmak için ortasına yerleştirilmiş bir fitili üst kısmından yakmak sûretiyle kullanılan basit bir aydınlatma aracı, şem’ (Kubbealtı, II, 2167^a); *Şu’let*, ve âteş ‘alevine denir (Kāmūs).”

→ *Şu’le-yi şem’*

Şu’le-yi şem’ **شعله شمع** [< Ar. *şu’let*; *şema’*]: Hedef atışlarında gözle nişan alma ayarı yaparken kullanılan mum, mum alevi.

“... kıavsı çekerken bir gözin kıapayup yumruk üstinden bakup yāħūd nazar-ı aħvāl ile yāħūd ğeki gözle bakarak mā-ħaşal ta’rīf olınan bakışlarıñ kıanğısıyla nişāna ya’nī *şu’le-yi şem*’i zāhrında vāz’ olınmış olan hedefe işabet ziyāde bulunur ise ol kıavr-ı nazara ihtimām u diğkıat êdere kı mülk-i mevcūd olınur dëmişler... [T. 6891, vr. 49b/6].”

“*Şu’let*, ve âteş ‘alevine denir (Kāmūs); *Şema’*, şol nesnedir ki onunla gece oldukta ziyālanırlar, mūm ma’nāsına. Ve müvelled olanlar **شمع** *şem’* derler mīm’in sükūnuyla (Vankulu).”

→ *Mūm şu’lesi*

Şem’-i ‘asel **شمع عسل** [< Ar. *şem’*; ‘*asel*]: Çileyi, oku, yaya sarılan muşammayı koruyup daha etkili kullanmak için sürülen bal mumu.

“... çileye boydan boya be-her kıarafından *şem’-i ‘asel* ğālîş sürülüp... [T. 6891, vr. 91a/1]... cedīd tır... üstine şarı ğilesiz *şem’-i ‘asel* sürülüp... [T. 6891, vr. 115b/9]... [tır] kıoğuş otu ile perdāħ olunup ba’dehū yelek kesilen tırleriñ

şapları ki kavsa ta'bir ederler anıyla dağı üstün şıķı silüp ba'dehü hâliş şarı
şem 'i 'asel sürüp... [T. 6891, vr. 163a/2].”

“Şem', mum (Kubbealtı, III, 2970^a); 'Asel, bal (Kubbealtı, I, 182^b).”

Kāfūrī **كافورى** [< Ar. *kāfūr*; Far. + *ī*]: Yaya sarılan muşambayı, yumşatmak için kullanılan Hint denizi bölgesiyle Çin dağlarında yetişen güzel kokulu bir bitkinin yapışkanlı öz suyu.

“... muşamma'... hīn-i isti'mâlde mûcib-i rahat olur [kabzaya] kenârından dikilen dikişi haylî isti'mâl olunmayınca rahat vermeyüp kabza enmilelerin rencide şüreti hâliş şarı hemşin şem'-'i 'asel yâhūd **kāfūrī** ta'bir olunan şem'-'i eridüp bir kerre mâh-ı bāride ilkâ edüp tondukda kiri karışığı var ise altında kalur kazıyup temizleyüp tekrâr eridüp baturup bir az berâber kaynaya ki lâyıķlı sirâyet ede... [T. 6891, vr. 124b/1].”

“Bu ismle ma'rûf tîb ismidir, Baħr-i Hind ve Çin cibâlinde nâbit bir şecerden hâsil olur, ya'nî onun zamkıdır (Kâmûs).”

Çile dest-gâhı **چله دستگاہی** [< Far. *çille* > *çile*; *dest* + *gâh*; Tr. + *ı*]: Kadınların oya işlemlerinde kullandığı kumaşı sıkıştırmaya yarayan tahtadan dört köşeli ve ayaklı çerçeveye benzeyen yaklaşık 10 cm eninde, 115 cm uzunluğunda cilâlı tahtadan yapılan özel olarak tasarlanmış yaya çile takmak için kullanılan masa.

“... der-ta'rîf-i **dest-gâh-ı çile**... **çile dest-gâhı** zenân kâr-gefi kolu mişâl üç parmak êninden bir bucuk zirâ'-ı mi'mârî tûlunda tahta-yı mücellâ yapıdırılıp vasatı çile boyu hâli ve êki taraflarına **şasıрма delikleri** bir birine karîb delinüp ve delüklere münâsib şıķıca germek üzere bir karış çimşirden kalem-vâr çiviler çevirüp tûl-ı kavsa münâsib tûla çivileri şıķı geçürüp çivilerin başların kalem-vâr şakķ edüp... [T. 6891, vr. 90a/8-9].”

“Çille, yay kirişine denir (Kati, 144^b); A bow-string (Steingass, 398^b; Johnson, 455^b); Yay kirişi, bogenschnur (Zenker, I, 364^b); Yay kirişi ki ibrişimden bağlanır (Şu'ürî, II, 1476^a); ... ancak ibrişimden i'mâl olunan yay kirişine itlâķ olunur (Âşir, 207); *Dest*, el; +*gâh*, yer bildirme eki ile tezgâh (Kubbealtı, I, 696^a).”

Şasıрма delikleri **شاشررما دلکری** [< Tr. *şas* - *ır* - *ma*; *del* - *ik* + *ler* + *i*]: Çile tezgahının iki ucuna karşılıklı şekilde açılıp yaya çile takarken çilenin bağlanıp gerilmesinde kullanılan şimşir ağacından düzölmüş kazıkların yerleştirildiği tezgah yuvaları.

“... **çile dest-gâhı** zenân kâr-gefi kolu mişâl üç parmak êninden bir bucuk zirâ'-ı mi'mârî tûlunda tahta-yı mücellâ yapıdırılıp vasatı çile boyu hâli ve êki taraflarına **şasıрма delikleri** bir birine karîb delinüp ve delüklere münâsib şıķıca germek üzere bir karış çimşir²⁷¹den kalem-vâr çiviler çevirüp... [T. 6891, vr. 90a/11].”

²⁷¹çimşir < Far. şemşād “Ol ağaca derler ki 'avâm taħrîf edip *çimşir* derler. Mevzûn, hemvâr ve hoş-nümâ dirâht olmakla kadd-i maħbûbu ona teşbih edeler” (Şu'ürî, III, 2365^b); < şamşād “Berrî ve bostânî olup ikisi de dâ'imu'l-ħazar ve bostânîsi meşhûr ve birisine ağac çimşiri derler. Evrâķı bostânîye şebih; lâkin mevzûn ve 'âlî ve beğâyet saħt dirâhtı olmağıla heyzüm pârelerinde maşť ve mil'aka ve sâ'ir eşya i'mâl

²Ḳullāb **قَلَابٌ** [*< Ar. ḳullāb*]: Yayın kurulumunun uygun olup olmadığıyla çekiş direncinin seviyesi kontrol edilirken kirişine ağırlıkları asmak için kullanılan çengel aparat.

“... yayı vezin etmek tārīki oldur kim yayı ḳabzasından bir ḳazuğa bağlaya ve ol ḳazuḳ dīvārda muḥkem olmuş ola yā ağacda andan sonra anuḡ kirişine oḳı gezleye ve kirişde muḥkem ede ve ḳabzaya daḡı ibligile bağlaya tā kim oḳ ḳabzanuḡ üzerine yūriye andan rıtları **ḳullāb**ıla kirişte aṣa ve rıtları artura... ol ḳazuğa berāber bir ḳazuḳ daḡı ḳaḳalar ve aḡa baḳara bağlayalar ve yayuḡ kirişine **ḳullāb** geçüreler ve aḡa ib bağlayalar ve ol ipi baḳaraya geçüreler ve anuḡ ucına taṣ bağlayalar yay oḳı ṭoldurıncaya degi ve andan vezin ma‘lūm olur... [R. 1932, vr. 24b/1, 5].”

“Çengel, kanca (Kubbealtı, II, 1847a); A hook (Lexicon, 1466a).”

Baḳara **بَقْرَةٌ** [*< Ar. bekret*]: Yayın kurulumunun uygun olup olmadığıyla çekiş direncinin seviyesi kontrol edilirken kirişine ağırlıkları asmak için kullanılan çengele iple bağlanan ve asılı ağırlıkların hareketini kolaylaştıran makara.

“... ol ḳazuğa berāber bir ḳazuḳ daḡı ḳaḳalar ve aḡa **baḳara** bağlayalar ve yayuḡ kirişine ḳullāb geçüreler ve aḡa ib bağlayalar ve ol ipi **baḳaraya** geçüreler ve anuḡ ucına taṣ bağlayalar yay oḳı ṭoldurıncaya degi ve andan vezin ma‘lūm olur... [R. 1932, vr. 24b/1, 5].”

“Türkide tahrīfle *makara* ta‘bīr olunan kuyu çarhına denir ki değirmi haşebe olup ortasında tekerleḡi olmakla ona ip geçirip su çekerler (Ḳāmūs); *Makara*, üzerine iplik, ip, şerit gibi şeyler sarılan, kenarları çıkıntılı bir mile takılıp döndürülebilecek şekilde delinmiş silindir (Kubbealtı, II, 1941^a).”

Keser **كسر** [*< Tr. kes-er*]: Yay, ok ve diğere gerekli şeylerin yapımı sırasında kapaca malzelerin taslaḡını çıkarmada kullanılan alet, keser.

“... [zih-gīr için] envā‘-ı ḳarn-ı mezkūrdan ḳaḡısı murād olunır ise arḳası düz öḡü münḡarif ma‘lūm olduḡı şüretle kesilüp **keser**... ile endāmlanup... [T. 6891, vr. 77b/18] ... der-ta‘rīf-i siper... ālet-i lāzimesi bir ṭarafı ‘ādetā **keser** ta‘bīr olunan ālet olup mismār mıḡlanacaḳ maḡalli bir sere ḳadar ṭavīl ve bir boruyu boyuna vasaṭından ēki[ye] bölünmüş mişāl oluḳ olup **keser** ṭarafı gibi ol da çeliklenmiş ve şuarılmış ve derūn bīrūnından **keser** aḡzı gibi bilenmiş ola... [T. 6891, vr. 79a/9, 11-12] ... der-ta‘rīf-i yay ağacı i‘māli... ta‘rīf-i evvelden ma‘lūm olduḡı vechle aḳca ağacı ēki ṣaḳḳ ēdüp ba‘dehū **keser** ve törpü ta‘bīr olunan āletler ile taṣlayup... [T. 6891, vr. 96b/9] ... ḳavs yapılmasının tārīki... pek de keḡāde mişāl ḳurılmış gibi ṭurmaz yay resmine **keser**... [ile] başlarını daḡı taṣlayup... [T. 6891, vr. 98b/9].”

ēderler ve iki nev‘inin ism-i meşhūrü Fārsīde feth-i şīn ve sūkūn-ı mīm ile *ṣamşāddan* ḡalaṭ olup ‘Arabīde Süryānīden mu‘arreb feth-i bā ve kesr-i ḳāf ve sūkūn-ı sīn ile *baḳis* olduḡu ba‘zı kütüb-i lūḡatda görülmüşdür (Āşīrefendizāde, 213). *Baks*, bir şecer adıdır ki yapraḡı ve dānesi mersin ağacına şebīh olur, ‘alā-kavlin şimşād ya‘nī çemşir ağacıdır (Ḳāmūs). *Şimşād/Şamşād*, any tall and up right tree (Steingass, 760^a).

“Ortasında çivi çıkarmaya mahsus bir delik bulunan, bir tarafı köşeli, bir tarafı keskin ağızlı bir demir ve bunun geçirildiği sert tahta bir saptan ibâret kesme, yontma ve çakma âleti (Kubbealtı, II, 1676^b).”

Ège **اگه** [< Tr. *ège* - *gü* > *égeg* > *ége*]: Okçuluk malzemelerinin yapımında düzeltme, yontma işlemlerinde kullanılan çelik alet.

“... siperlere tabla yapılan *keler* ki nişf-1 zirâ‘ tûlda başı ve baş tarafı vâsi‘ kuyruğı tarafı incerek bir hayavân-1 bahrî olup Frenk’den derisi gelür alup ma‘lûb kadarın kesüp üstünüñ ziyâde dişlerin *ége* ile düzleyüp ba‘dehû kibrit şuyı bulunmaz ise zâc rûhıyla oğuşdurup temîz ve beyâzlandıkda kenârlarıñ sipere takılacak vechle uydurup... [T. 6891, vr. 127b/3].”

“Mâden, taş gibi şeyleri işlemekte, yontup düzeltmekte kullanılan ince dişli, yüzü çizgi çizgi olan, sert çelik âlet (Kubbealtı, I, 824^a).”

→ *Cereb égesi*; *Ûudret égesi*; *Gez égesi*

*Cereb*²⁷² *égesi* **جراب اگه سی** [< Ar. *cereb*; Tr. *ège* + *si*]: Siperin içi ve dışı törpüledikten sonra oluşan irili ufaklı çıkıntıları, hatalı yerleri düzeltmek için kullanılan ege çeşidi.

“... [siperin] törpü ile derünü bîrünü ma‘lûb düzeldilüp ba‘dehû balık sırtı *cereb égesi*yle törpü yârelerin temîzlenüp... [T. 6891, vr. 98b/9].”

“A blemish, fault, vice (Lexicon, 653^a).”

→ *Ège*; *Ûudret égesi*; *Gez égesi*

Ûudret égesi **قدرت اگه سی** [< Ar. *Ûudret*; Tr. *ège* + *si*]: Koğuş otuyla cilalanmadan önce okun temizlenmesinde kullanılan ege çeşidi.

“... cedîd tûrde vukû‘1 mişâl yeni yapıştırılan [soya] ma‘halline koğuş otu ta‘bîr olınan sâz mişâl nem-nâk ma‘hallerde nâbit *Ûudret égesi*yle silinüp cilâ vèrilür... [T. 6891, vr. 115b/8].”

→ *Ège*; *Cereb égesi*; *Gez égesi*

Gez égesi **گز اگه سی** [< Tr. *gez*; *ège* + *si*]: Bıçak gibi ağzı ince sırtı kalın, balık sırtı şekli kadar köşeli olmayıp her iki yüzü de dişli, okta hem gez yuvası açıp hem de bu sırada oluşan pürüzleri giderici ege çeşidi.

“... *gez égesi* resminde ‘aynı bıçak mişâl ağzı incerek arkası kalın olup ancak bıçak şırtı mişâl küşeli olmayup balık şırtı ‘aynen tûrleri gez yerleri resminde yuvarlakı olup şırtı ve ağzı cemî‘an dişli olur müsta‘mel olanı ma‘bûl olur ki hem derün-1 gez açup ve hem perdağ eder müsta‘mel bulunmayup yeni yapıdırılınca her ne kadar dişli olsa bile ibtidâ‘ torba ve

²⁷²*Telhîs*’de *cereb*? (2010, s. 305). Eğer buradaki soru işareti sevhen yazılıp baskı sırasında fark edilmediyse söyleyecek pek bir şeyimiz yok ama muhtemel bir okuyuş önerisi olarak bilinçli bir tercihsiz bu okuyuşu biz de kabul ediyoruz. Bunun yanısıra, terimin anlamı için de *Lexicon* tanıklığında, bir öneri olarak herhangi bir işleme tâbi tutulmayan şeyler üzerinde kullanılan bir *ege* değil de *bir işlem sonrası oluşan kalıntıları, kusurları giderici özel işçilik egesi* olarak değelendiriyoruz.

hevā geziler baş-pārelerinde isti‘māl olunup ba‘dehū tīr ve pīşrev ve bakçamlarında müste‘māldür... [T. 6891, vr. 165a].”

→ Ėge; Cereb ėgesi; Kudret ėgesi

Tencek **تنجک** [< ?]: Kızılıcık ve şimşir ağacı karışımından yapılan, yaklaşık 25 cm uzunluğunda olup parmakları kesilmiş çolak insan eline benzeyen, yaya boynuz yapıştırılma işleminde boynuzu, yayın ahşabına iple olması gereken sıkılıkta sabitlemeyebilmek için kullanılan alet.

“... ma‘lūm ola ki bu [yaya] kemik şarmağ ġāyet kavī şarılmağ lāzımdur ki ta‘rīf olınan şikāflar bir biri içine ġerūp ber-vech-i lāyık yek-vücūd mişāl ola bu şūretde yalnız dest ile olamadığından buna bir ālet-i maḥşūşa ġcād²⁷³ ėtmişler ki ismine **tencek** dērler kızılıcık ve çimşirden yapılır parmaqsız çolağ destine beñzer ki ġūyā dirsege kadar tūlda olup ipi aña tolaşdırup yumruğa şebīh maḥalli ile sıkışdırarak şarılır ve temām şarıldıġda bir kerre bakup bu **tencek** dēnilen āletin zori ile kavsa inḥirāf gelmiş ise henüz ḥār iken yay dest-ġāhına urup... [T. 6891, vr. 99b/3-6] ... bir tarafı ziyāde ısınsa ol tarafı yayuñ da‘imā çöker ba‘dehū bir ġayrı usta kuyu ipiyle ve **tencek** nām bir ālātle kemigi terkībe şarar ve şöyle sıkı şarılır ki ėmcede sürülen tutkal cümle taşra çıkup maşşakadan sürülen tutkal kalur... [TSMK 626, vr. 8a/15].”

Kuyu ipi **قيو ايبى** [< Tr. *kuduğ* > *kuyuğ* > *kuyu*; *yıp* > *yip* > *ip*]: Yayın aşırı ısınmadan kaynaklı çöken yamulan yerlerini düzeltmek için tencek sararken kullanılan malzeme.

“... bir tarafı ziyāde ısınsa ol tarafı yayuñ da‘imā çöker ba‘dehū bir ġayrı usta **kuyu ipi**yle ve **tencek** nām bir ālātle kemigi terkībe şarar ve şöyle sıkı şarılır ki ėmcede sürülen tutkal cümle taşra çıkup maşşakadan²⁷⁴ sürülen tutkal kalur... [TSMK 626, vr. 8a/15].”

Mert-i kalem **مرت قلم** [< Ar. *mert*; Yun. *kálamos*]: Yaya sinir yapıştırma işlemi sırasında, yayın ahşabındaki yivlere tutkala bulanmış hâlde kabaca yerleştirilen sinirlerin, yivlere uygun şekilde yerleştirildikten sonra pürüzsüz bir şekile getirilmesinde düzleyici görevinde kullanılan kıvrımlı dişlere sahip pirinçten alet.

“... ve üstādı ibtidā’ ta‘rīf olınan siñiri yedine aldıġda bir boy siñir-i mezkūrın vasaṭını vasaṭ-ı kabzaya važ’ ėdüp ucların şāl-ı kavsa ya‘nī kabza boğazına tīr geçimi dēnilen maḥalle vāşıl ėdüp kabza-yı kavsuñ cānib-i şelāşesine yayarak imtizāc ėdirerek döşeyüp ve kabza boğazların **mert ü kalem**²⁷⁵ ta‘bīr olınan pirincden maşnū’ ālet ki öñünde çanağ ile tūran şuya tūrup ġcābında şudan alup bu āletle ve enmile-yi destin ile kemāliyle düzeldüp imtizāc ėdirerek kāġıd mişāl incelüp ta‘şīn ta‘bīr olınan şeş-

²⁷³A.g.e.’de *ġcāb* (2010, s. 328).

²⁷⁴Karasu’da *musakka* (2022, s. 91).

²⁷⁵*Telhīs*’de *mest ve kalem* (2010, s. 329)

hanelerin içine sine ve bu *mert-i kalem*²⁷⁶ denilen âletin icâbına göre dişleri kıvrım yerinin ucu ve arkalari kullanılır ber-vech-i ta'rif-i kabza siğiri yerleşdikde dest-i şakirdinde olan[ı] alıcak tutğal içinde ber-ta'rif-i sâbık alışduğı siğir dahı kararın bulmuş ise anı da ustası alup şakird [d]iğer boyu oğuşturmağa başlar... [T. 6891, vr. 100a/12, 16].”

“*Mert*, bir nesneyi akçe tahtası²⁷⁷ gibi düz ve emles²⁷⁸ eylemek ma'nâsınadır (Kâmûs); *Kalem*, yontma işlerinde kullanılan ucu sivri, keskin çelik âlet (Kubbealtı, II, 1547^a).”

→ *Kıl kalem*

Kıl kalem قیل قلم [*Tr. kıl; Ar. kalem < Yun. kálamos*]: Okun yeleşti tutkallanırken kullanılan kıl fırça.

“... ne nev' tîr ise yeleşti boyunca dehân-ı gezin nişfindan aşağıdan belki boyunca lâyıklı kaynamış beyâz balık tutğalı şuluca olarak *kıl kalemle* bir kaç def'a kûrudup sürerek mesekkasın ederler... [T. 6891, vr. 163a/13].”

“Eskiden ressam ve tezhipçilerin ince çizgi çekmek ve resim yapmak için kullandıkları tek kıldan ibâret fırça (Kubbealtı, II, 1691^b).”

→ *Mert-i kalem*

Törpü ترپو [*Tr. törpi - g > törpü*]: Yay, ok ve diğer gerekli şeylerin yapımı sırasında malzemeleri yontup düzleştirmek için kullanılan alet.

“... [zih-gîr için] envâ'-ı karn-ı mezkûrdan kağısı murâd olunır ise arkası düz önü münharif ma'lûm olduğı şüretle kesilüp... *törpü* ile endâmlanup... [T. 6891, vr. 77b/18]... [sipere] *törpü* ile dikkat olunmaz ise ekşer tarafından derûni tarlanur destere ile yoqlanup eger cânibeynde yâ derûnında ziyâdelik varsa bir kaç def'a çeküp ba'dehû *törpü* ile nizâm verile... [T. 6891, vr. 80b/3-4]... der-ta'rif-i yay ağacı i'mâli... ta'rif-i evvelden ma'lûm olduğı vechle akça ağacı eki şakq' edüp ba'dehû keser ve *törpü* ta'bîr olınan âletler ile taşlayup... [T.

²⁷⁶A.g.e.'de *mest-i kalem* (2010, s. 329). *Telhis*'ten tanıkladığımız bu terim, nâşirlerce ilk geçtiğı yerde Arapça tamlayıcı bağlacına dikkat edilmeyerek *mest* ve *kalem* şeklinde iki ayrı kelime gibi değerlendirilirken aynı sayfanın 4 satır aşağısında geçtiğı yerdeyse Farsça kaidelere uygun bir tamamlama olarak *mest-i kalem* şeklinde değerlendirilmiştir. Açıkçası bağlamdan çıkartabildiğimiz anlama göre terimin uygun olan söz dizimi *kalem-i mert* olarak ya da doğrudan Türkçe söz dizimine uygun *mert kalem[i]* olarak değerlendirilip düzeltme de yapılabilirdi belki ama buradaki öncelikli sorunun Canatar tarafından *mest* okunan kelimedede olduğı kanaatindeyiz. Çünkü bu okuyuş terimin bağlamdan çıkartılan anlamına uymadığı gibi yazmanın aslından dikkatli bir gözle kontrol edildiğinde el yazısının stilinden ötürü, re (ر) harfinin kuyruğı kendisinden sonra gelen te (ت) harfine neredeyse bitiştiğı için ilk yol sîn (س) harfiyle karıştırıldığı için *mest* okunmuş olmalı. Metindeki anlamı itibarıyla *bir çeşit düzeltici kalem, özel bir düzeltme aleti çeşidinden bahsedildiğı aşikâr*. Bizce *mest* olarak değerlendirdiğimizde bu anlamı elde etmek imkânsızdır. Bunun yerine, yazmanın el yazı stilini daha iyi çözümleyerek kelimeyi, *mert* okuyup *Kâmûs* tanıklığında verilen, ...*bir nesneyi akçe tahtası gibi düz ve emles eylemek*... anlamı ışığında terimi yorumlamak daha tutarlı bir yol görünüyor. Böylece *mest-i kalem* okuyuşunu *düzeltilici alet* anlamında *mert-i kalem* ile değiştirmek daha tutarlı bir okuma olacaktır.

²⁷⁷*Akçe tahtası*, eskiden üzerinde mâdenî para sayılan tahta, piştahta [Bâzıları sedef ve bağa işlemeli, süslü olur, sayılan ve sayılmayan paralar için ayrı ayrı yerleri bulunurdu] (Kubbealtı, I, 68^b).

²⁷⁸Ar. < melâset “düz ve yumuşak olmak”tan emles: düz, düzgün, pürüzsüz (Kubbealtı, I, 862^a).

6891, vr. 96b/9]... kavş yapılmamasının tarîhi... pek de kepâde mişâl kurulmuş gibi tûrmaz yay resmine... **törpü** [ile] başlarını dağı taşlayup... [T. 6891, vr. 98b/9].”

“Yumuşak mâdenleri ve ağaç işlerini eğelemek için kullanılan, üzeri seyrek ve kaba dişli çelikten el âleti (Kubbealtı, III, 3232^a).”

→ *Törpü-yi İslâmbolî; Yay törpüsü; Boğaz törpüsü; Ağac törpüsü*

Törpü-yi İslâmbolî **تربوء اسلامبولی** [< Tr. *törpi-* g > *törpü* Ar. *İslâm*; Tr. +*bol*; Far. +*ī* ‘*İstanbul*’]: Yaklaşık 44 cm uzunluğunda, bir yüzü düz diğere yüzü siper oluşu gibi yuvarlakça tutacıyla ucu aynı ende olan, ihtimâl İstanbul’a özgü ya da diğere standart törpülere göre ölçüleri daha büyük olduğu için mecâzen bu adla anılan törpü çeşidi.

“... bir de **törpü-yi İslâmbolî** [var] êki karış tûl[da] bir tarafı düz ve bir tarafı siper derûnı mişâl yuvarlak ve şap tarafıyla ucunun êni berâber olup bir birinden farklı olmaya... [T. 6891, vr. 79a/12].”

→ *Törpü; Yay törpüsü; Boğaz törpüsü; Ağac törpüsü*

Yay törpüsü **یای تورپوسی** [< Tr. *yay; törpü* + *si*]: Balıksırtı gibi bombeli, bir yüzünde kalın diğere yüzünde ince bir düzine dişleri olan yay ustalarınca yayın ahşap iskeletinin düzeltilmesinde kullanıldığı için bu adı alan törpü çeşidi.

“... [tîmârın alan kavş]... zeylde resmi muharrer *kavşiler yay* ve tîriler boğaz **törpüsü** dedikleri kalın ve ince dişli törpüler ile düzeldüp ve perdâh êdüp... [T. 6891, vr. 102a/12]... ta‘rîf-i sebkat êden *boğaz törpüsü* resmidür ki tarafeyni hafî balık sırtı dişleri bir düzine²⁷⁹ ve bir tarafı kalınca ve bir tarafı ince dişli olup *kavşiler yay törpüsü* tîriler boğaz törpüsü dèrler... [T. 6891, vr. 164a].”

→ *Törpü; Törpü-yi İslâmbolî; Boğaz törpüsü; Ağac törpüsü*

Boğaz törpüsü **بوغاز تورپوسی** [< Tr. *boğ-u-z* > *boğaz; törpü* + *si*]: Balıksırtı gibi bombeli, bir yüzünde kalın diğere yüzünde ince bir düzine dişleri olan ok ustalarınca okun özellikle boğaz kısmının şekillendirilmesinde tercih edildiğinden bu adla anılan törpü çeşidi.

“... [tîmârın alan kavş]... zeylde resmi muharrer *kavşiler yay* ve tîriler **boğaz törpüsü** dedikleri kalın ve ince dişli törpüler ile düzeldüp ve perdâh êdüp... [T. 6891, vr. 102a/12]... ta‘rîf-i sebkat êden *boğaz törpüsü* resmidür ki tarafeyni hafî balık sırtı dişleri bir düzine²⁸⁰ ve bir tarafı kalınca ve bir tarafı ince dişli olup *kavşiler yay törpüsü tîriler boğaz törpüsü* dèrler... [T. 6891, vr. 164a].”

→ *Törpü; Törpü-yi İslâmbolî; Yay törpüsü; Ağac törpüsü*

²⁷⁹ *Telhis*’de düziye (2010, s. 405).

²⁸⁰ A.g.e.’de düziye (2010, s. 405).

Ağac törpüsü **اغاج توربوسی** [**< Tr. ı - gaç > ağaç; törpü + si**]: Siperin kertenkele tarzı bir hayvanın derisinin kaplandığı yüzünü kaplamaya uygun şekilde getirirken kullanılan kalın dişli törpü çeşidi.

“... [siperin] kelere gelecek tarafını *kalın dişli ağac törpüsü* ile şikâflandırıp nişâbında kaynamış balık tutğalı ile yapışdırup... [T. 6891, vr. 127b/6].”

→ *Törpü; Törpü-yi İslâmbolî; Yay törpüsü; Boğaz törpüsü*

Mermer taş **مرمر طاش** [**< Yun. mάρmaros; Tr. taş**]: Sinir döğerken kullanılan dayanak görevinde kullanılan yüzeyi pürüzsüz sert mermerden taş.

“... yay için alınan sinirleri güneşde yâhūd ta‘rîf olunan yay tîmârî şandūkı derûnında kurudurlar şöyle ki êki ucundan tutup bükme murâd olındıkda kuru degnek mişâl kavî durup egilmeye ba‘dehū *mermer taşda çimşîr büyük tokmak* ile kuru kuru dögerek yumşayup tel tel oldıkda... [T. 6891, vr. 97b/9].”

“Renkli, damarlı ve beyaz çeşitleri olan, perdah ve cilâya alverişli, billûrlaşmış bir kireç taşı (Kubbealtı, II, 2044^b).”

Tokmak **طوقماق** [**< Tr. tokı-mak > tokmak**]: Kompozit yayların dışına kullanılan sinirleri hazırlarken kuruyken döverek yumuşatmaya yarayan alet.

“... yay için alınan sinirleri güneşde yâhūd ta‘rîf olunan yay tîmârî şandūkı derûnında kurudurlar şöyle ki êki ucundan tutup bükme murâd olındıkda kuru degnek mişâl kavî durup egilmeye ba‘dehū *mermer taşda çimşîr büyük tokmak* ile kuru kuru dögerek yumşayup tel tel oldıkda... [T. 6891, vr. 97b/9].”

“Ağaçtan yapılmış iri çekiç (Kubbealtı, III, 3218^a).”

Têmür tarak **تیمور طراق** [**< Tr. demir; tar - ak**]: Bir kütüğe sağlamca çakılı, 5-6 dişli olan insan pençesine benzeyen ve sinirleri tarayıp ayrıştırmaya yarayan demir alet, tarak.

“... yay için alınan sinirleri... mermer taşda çimşîr büyük tokmak ile kuru kuru dögerek yumşayup tel tel oldıkda üzerinde kir ve pü[r]tüklerini bıçak ile kazıyup tahtîr oldıkda beş altı dişli *têmür tarak* vardır pençe-yi insâna şebîh kütükde kavîce mihli bir kuvvetlice âdem uclarından başlayup ol tarakda tarayarak üskülü mişâl olunca dest ile didüp boy boy hıfz ederler... [T. 6891, vr. 97b/11].”

Bıçak **بچاق** [**< Tr. bıç - gaç > bıçak**]: Özellikle oku yontma, kesme, düzeltme işlemleri sırasında kullanılan kesici alet.

“... [siperin] taşrası *bıçak* ile kazınup... [T. 6891, vr. 79b/11]... [sinir pāçalarını] çimşîr büyük tokmak ile kuru kuru dögerek yumşayup tel tel oldıkda üzerindeki kiri pü[r]tüklerini *bıçak* ile kazıyup... [T. 6891, vr. 97b/10].”

“Bir sap ve kesici bir mâdenî kısımdan meydana gelen kesme âleti (Kubbealtı, I, 361^b).”

→ *Müdevver burunlu bıçak; Kâtibî burunlu kalem-tırâş bıçak; Kazığı bıçağı*

Müdevver burunlu bıçak **مدور بورونلى بچاق** [< Ar. *mudevver* < *tedvîr*; Tr. *burun* + *lı*; *bıç - ak*]: Siperin ok geçim yuvası gibi oluk tarzı yuvaları yontmaya yarayan ucu yuvarlakça bıçak çeşidi.

“...[siperin]... derünü dahı oluğa münāsib **müdevver burunlu bıçak** ile [kazinup]... [T. 6891, vr. 79b/11].”

“*Müdevver*, yuvarlak (Kubbealtı, II, 2213^a); *burun*, bir şeyin ön ve sivri kısmı, ucu (Kubbealtı, I, 437^b).”

→ *Bıçak*; *Kâtibî burunlu kalem-tırâş bıçak*; *Qazığı bıçağı*

Kâtibî burunlu kalem-tırâş bıçak **كاتیبى برونلى قلمتراش بچاق** [< Ar. *kâtib*; Far. + *tî*; Tr. *burun* + *lı*; Ar. *kalem* < Yun. *kalamos*; Far. *tirâş*; Tr. *bıç - ak*]: Yaklaşık 25 cm uzunluğunda, çelikten son derece keskin, ucu aşağı dönük olup kırılan okları sağlam yerlerinden meyillice kesmek için kullanılan bıçak çeşidi.

“... **kâtibî burunlu kalem-tırâş** mişâl şap tarafıyla ucuna kadar ağzı düz boyu bir karış ve ucu sırtıyla burnına yakın yerinden sivrilmiş ve sırtı pek kalın olmayup çelikden maşnū[‘] tîz-keskin bir **bıçak** ile kırılan tîriñ kırık yeriniñ üstinden ya[‘]nî rencîde olmamiş şağ yerinden kalem açar mişâl boyuna kesüp... [T. 6891, vr. 114b/18]... şandaloz bir kaç nev[‘] olup... kangı nev[‘]den ise alup çimşîr şaplı *ucu önine egri bıçak* ile üstünüñ turâb mişüllü kirlerin kazıyup tahtîr êdüp... [T. 6891, vr. 127a/18].”

“*Kâtibî kalemtraş*, kalemtraş nevelerinden birinin adıdır. Kalemtraşların keskin kısmı çakı gibi düz olduğı halde kâtibî kalemtraşın ucu dönüktü (Pakalın, II, 231^{a-b}); *burun*, bir şeyin ön ve sivri kısmı, ucu (Kubbealtı, I, 437^b).”

→ *Bıçak*; *Müdevver burunlu bıçak*; *Qazığı bıçağı*

Qazığı²⁸¹ bıçağı **قازغى بچاغى** [< Tr. *kazı - ğı*; *bıç - ak*]: İki yüzü de iyice bilenmiş eski usturaya sap takılıp oku yontarak temizleme işleminde kullanılan bıçak çeşidi.

“... **qazığı bıçağı** dênilen **bıçak** ki a[‘]lāsı eski usturaya şap geçirüp ve ağzın her tarafından bileyüp [olur] ve ol **bıçağı** şol destîñ êki parmağı beynine ağzın taşra arkası aya-yı deste gelerek alup ve tîri önündeki meşîniñ üstine şağ dizine važ[‘] êdüp ve soyayı **bıçak** tutulan enmiletayn beynine alup şağ diz ile yufka açar mişâl tîri yuvarladıkça dönerek çıkırıkdan çevrilir gibi şoya devr êderek temîzlenüp matlûb olınan qarâra getirilür... [T. 6891, vr. 162b/15, 17, 19].”

“*kazı-*, egelemek, perdâhten, tiraşîden, resîd etmek → elimare; yonmak, tiraş etmek, rendelemek → *asciare* ... (Tulum, 1119^b).”

²⁸¹ *Telhîs*'de *kızağı* (2010, s. 402). Bizce terim, hatalı yazılmış. Yazmada elif (l) harfi, ze (z)'den sonra *قزاغى* şeklinde yazılı. Bu yazım da eser üzerinde çalışanları yanıltmış olmalı. Yoksa *kızak+1 / kıza-ğı* gibi şekillerde terimi yorumlamak bizce doğru bir değerlendirme olamaz. Terimi, doğru kabul ettiğimiz imla ile madde başı olarak değerlendirmemizin bağlamda verilen anlama uygun olduğu kanaatindeyiz. *Kazı-fiili*, Meninski'de “egelemek, tiraş etmek, rendelemek” gibi anlamlarla geçiyor, bu fiile gelen -GX eylemden ad yapan ekle terimin özel bir “kazıyıcı bıçak” olarak değerlendirilmesi daha doğru olacaktır.

→ *Bıçak; Müdevver burunlu bıçak; Kâtibî burunlu kalem-tırâş bıçak*

Ta'şîn **تعشین** [< Ar. *ta'şîn*]: Yayın iç tarafına boynuzun, dışınaysa sinirlerin daha sağlam yapışması için ve yine iç kısmına yapıştırılan boynuzun kendisine de tutkalın daha iyi nüfûz edip emilimini kolaylaştırmak için yivler, çizigesel yarıklar açmakta kullanılan pençeye benzer altı dişli demir tarak.

“... *ta'şîn* nâm bir âlâtıla [yayun] ağacun ve kemigin bir birine gelüp imtizâc edecek maħallerine rahne rahne²⁸² edüp çizerler²⁸³ ... [TSMK 626, vr. 8a/6] ... yay şekline girer ba'dehû sinire düzüp *ta'şîn* çeküp sinirlerler... [TSMK 626, vr. 8b/3] ... yayun sinir važ' olunacak *ta'şîn* çekilmiş maħalle maşşaka²⁸⁴ edüp... [TSMK 626, vr. 8b/6] ... *ta'şîn*ün açtığı rahneler bir birine geçüp cism-i vâhid gibi olur... [TSMK 626, vr. 8a/17] ... kabzanun üstinden kulakların ucına kadar êkişer tarafından *ta'şîn* ta'bîr olunan tèmür tarak çekilüp ve yarıkların içine dahı kezâ çekilüp... [T. 6891, vr. 98b/8]... [kavsın] kemik urulacak maħalline *ta'şîn* ta'bîr olunan tèmür pençe mişâl tarak ile tunc düğümü maħallinden dîger tunc düğümü maħalline kadar boydan boya çekerek şeş-hâne mişâl şikâflar açılup ve muqaddem ta'rîf terbiye olunan boynuzlardan kangısı urulacak ise eşile anın da ağaca gelecek maħallerine boydan boya *ta'şîn* çekilüp... *ta'şîn* yivleri bir biri içine geçerek vasať-ı kabzadan tunc düğümü maħalline kadar imtizâclı yatırıp... [T. 6891, vr. 99a/5, 8, 11]... kemik ve karn-ı kavse urulan mişâl başdan başa *ta'şîn* çeküp... [T. 6891, vr. 99b/14]... *ta'şîn* ta'bîr oluna şeş-hânelerin içine sine... [T. 6891, vr. 100a/14].”

Hadde **حده** [< Ar. *hadde*]: Okun kısımlarının istenilen standartlarda olup olmadığını kontrol etmek amacıyla çeşitli çaplarda yuvaları olan alet.

“... resm olunan derece i'tibârıyla ihdâş olunacak *hadde*dür ki tîrin dirhemine göre tanzîm olunur... [T. 6891, vr. 166a] ... [oğun kısımlarınun] hâletler[i] hadde ile ma'lûm olur... [TSMK 626, vr. 6b/14]... ve gez [oğı] dahı cümlesi *hadde*de ve dirhemde musâvî olup yaya uymak lâzımdur... [TSMK 626, vr. 6b/14].”

“Ezilerek şekillendirilebilen mâdenlerin kütük, levha, çubuk şeklindeki parçalarını, aralarındaki mesâfeler gittikçe daralan bir dizi silindir veya makara arasından geçirmek sûretiyle saç, tel, ray vb. duruma getiren makine (Kubbealtı, II, 1154^a).”

Şığama **صیغام** [< Tr. *sığa - ma*]: Şimşir ağacında yapılan kullanım kısımlarına göre çeşitleri olan ok yontguçu.

“... *şığama* ta'bîr olunan âlet ki çimşirden olup ve altı tğında gösterildiği gibi oluklu olur... [T. 6891, vr. 165a]... 'Abdu'llâh Efendi merhûm [oğun] i'mâlini ta'rîf eder şöyle ki ol nev'-i Hindî kâmiş olup bu diyârlar kâmişları gibi derûnı boş olmayup tolu ve sırcası kalın ve ba'dehû ve boğumları tîr

²⁸²Yazmada ha (ح) *rahne* .

²⁸³Karasu'da *çizdiler* (2022, s. 90).

²⁸⁴A.g.e.'de *musakka* (2022, s. 91).

boyndan uzun olup cüşse-yi tîre kıyâsen altı on êki on sekiz pârça ol kâmişî boydan boya şakķ êdûp endâmın şavır-ı tîre münâsib be-her parçasını düzeldüp her kaç pârçadan olacak ise bir yere getirildikde maṭlûb olınan endâm tîre uydurınca imtizâc êtdirüp ve ba‘dehû bir incerek teliş üstine be-her eklerin boydan boya tûtgallayup imtizâc êtdirildiği vechle bir yere cem‘ êdûp üstün şarup kıridukda çözüp **şığama** ta‘bîr olınan ḥâtimedede resmî muḥarrer âlet ile maḥall-i eklerin üstün cilâ-yı teli içinden çıkarup temren ve gez-i baḳḳamın taḳup isti‘mâl ederler imiş... [T. 6891, vr. 104a/10].”

“Okşamak, sıvazlamak (Kubbealtı, III, 2822^b).”

→ *Boğaz şığaması; Beden şığaması; İnce şığama*

Boğaz şığaması **بوغاز صيغامه سى** [< Tr. *boğ - uz* > *boğaz; şığa - ma + sı*]: Okun yeleşiyile boyun kısmı arasında kalan yani 24 derece ile 4 derece arasındaki kısmı yonattırma kullanılan şığama.

“... **boğaz şığaması** ile tekrâr [tûriş] boğazın silüp... [T. 6891, vr. 162b/15-16].”

“Boğaz, okun yeleş takılan baş ve boynu arasındaki kısmı (Kubbealtı, I, 400^b).”

→ *Şığama; Beden şığaması; İnce şığama*

Beden şığaması **زىن صيغامه سى** [< Ar. *beden*; Tr. *sığa - ma + sı*]: Okun boğazından sonrasında ayağı arasında kalan yerleri (?) yontup şekillendirmek için kullanılan altı yuvarlak şığama.

“... **beden şığaması** resmidür altı yuvarlak olur... [T. 6891, vr. 164b].”

→ *Şığama; Boğaz şığaması; İnce şığama*

İnce şığama **اينجه صيغامه** [< Tr. *ince*; *şığa - ma*]: Olabildiğince ince katman çıkartacak denli oku baştan ayağa yontarken kullanılan ince oluklu şığama.

“... **ince şığama** ile devir devir cümle vücûd-ı tîri ḥaddesine uydurınca sile lâkin şığamanın çıkardığı şalâşda hiç vücûd olmaya... [T. 6891, vr. 162b/16].”

→ *Şığama; Boğaz şığaması; Beden şığaması*

Dâğlak tîmûri **داغلق تيمورى** [< Far. *dâğ*; Tr. + *la- k*; *demir + i*]: Okun yeleşini ütölemek için kullanılan kızgın demir parça.

“... ve **dâğlak tîmûri** ta‘bîr ederler ki ucu mâşa mişâl yaşşı ve mücellâ olup âteşde yeleş yakmayacak kadar ışdup yeleşin cânibeyni ve üstü ütülenür ibtidâ‘ cedîd iken lâzım olup ba‘de‘isti‘mâlde rîşler büzüldükce ütülenür bu **dâğlak** maḥşûs bulunmadığı şüretde *miyâne tîğiyi* da olur... [T. 6891, vr. 113a/15, 18].”

“*Dâğ*, insânın ve ḥayvânın cesedine âteş veyâḥud kızmış demirle yaktıkları dâğ. ‘Arabîde **كى** keyy derler. Ol vâşita ile nişâna da **داغ** dâğ derler; Çağatayda “tögen” derler (Şu‘ürî, II, 1745^{a-b}); Yakı manasınadır ki davara ve bazı cesed-i insana vururlar. Nişan ve alamet manasına gelir (Kati, 150^a).”

Miyâne **ميانه** [< Far. *miyāne*]: Altı oluklu, ortasına doğru kısmı oyuklu, tığ aparatı da olan oklar daha taslak aşamasındayken oku yontmak, düzeltmek daha ince şekle sokmak için kullanılan alet.

“... *miyāne* ta‘bīr olınan ālet ki altı oluk olup tığı gösterilen mişillü münharifdür tīr çubuğı taşlak iken ista‘meldür... [T. 6891, vr. 164a]... tīr çubuğın [pīş-tahtanın] üzerine yatırıp ve şol dest ile münharif çubuğ başından tutup sağ destinde olan *miyāne* ta‘bīr olınan... ālet ile şığayarak ve miyāne sürildikce şol eliyle çubuğı çevirerek... tīr endāmına fi‘l-cümle beşzederek taşlanup... [T. 6891, vr. 162a/21-22]... [tīri] *miyāne* dēnilen ālet ile düzeldüp... [T. 6891, vr. 115a/22].”

“Bir şeyin ortası, orta, vasat (Kubbealtı, II, 2078^b).”

→ *İnce miyāne; Boğaz miyānesi*

İnce miyāne **اینجه میانه** [< Tr. *ince*; Far. *miyāne*]: Ortasındaki ok yuvası daha ince olan ve taslama sonrası ince işçiliği başlayan okları yontarken kullanılan miyane.

“... [tīr] ber-mūcib-i derecāt *ince miyāne* ile bu endāmda ve devir devir göbekden aşağı silerek āzmāyış kararında birağup... şoyalı tīr envā‘ından ise kemik tağup kurudıkda törpü ile endāmına getirüp *ince miyāne* ile pāy-ı tīr ile berāber düzeldüp... [T. 6891, vr. 162b/1, 4].”

→ *Miyāne; Boğaz miyānesi*

Boğaz miyānesi **بوغاز میانه سی** [< Tr. *boğ - uz > boğaz*; Far. *miyāne*; Tr. + *si*]: Sığama çeşitleri gibi alt kısmı oluklu, tığının ucu hilal şeklinde olan okun boğaz kısmını yontup şekillendirmede kullanılan miyane.

“... *boğaz miyānesi* dēnilen āletin resmidür ki bunun dağı şığama-yı sâ‘ire mişillü altı oluk ve tığı ay mişāl ağızlıdır... [T. 6891, vr. 165b].”

→ *Miyāne; İnce miyāne*

Tığ **تیغ** [< Far. *tīg*]: Ucu hilâl şeklinde kesilmiş, marangoz keseri gibi bilenmiş sığama ve miyāne aletlerindeki yuvalara yerleştirilerek kullanıldığı gibi müstakil olarak da kullanılan ok yontma aleti.

“... *tīg* budur ve ağız keser ağız ta‘bīr olınan ālet-i dülger mişāl bir tarafından bilenür... [T. 6891, vr. 165a].”

“*Tīg*, doğrama āletlerinin sivri ve keskin olan demir ve çelik kısımları (Kubbealtı, III, 3200^a).”

→ *Miyāne tığı*

Miyāne tığı **میانه تیغی** [< Far. *miyāne*; *tīg*; Tr. + *ı*]: İhtiyaç hâlinde kızdırılıp okun yeleklerini ütölemek için de kullanılan ok yontma aletlerinden miyanenin yardımcı aleti.

“... *miyâne fiği* ağzı ‘aynen böyle olur... [T. 6891, vr. 164a]²⁸⁵... *dāğlak tēmūri* ta‘bīr ederler ki ucu māşa mişāl yaşsı ve mücellā olup āteşde yelegi yakmayacak kadar ışıdup yelegin cānibeyni ve üsti ütülenür ibtidā’ cedīd iken lāzım olup ba‘de’isti‘māle rīşler büzüldükce ütülenür bu *dāğlak* maḥşūs bulunmadığı şüretde *miyâne fiği*yla da olur... [T. 6891, vr. 113a/18].”

“*Tiğ*, doğrama âletlerinin sivri ve keskin olan demir ve çelik kısımları (Kubbealtı, III, 3200^a).”

→ *Tiğ*

Maṭḫāb **ماتقاب** [< Ar. *miṣkab*]: Yay, ok ve diğer gerekli şeylerin yapımı sırasında kullanılan delgeç.

“... [zih-gīr] parmak cirminde kebīr *maṭḫāb* ile delinüp... [T. 6891, vr. 77b/19]... [hevā gezi] alt ucu temren mişāl sivrisiniñ vasaṭından kesilüp ince *maṭḫāb* ile delinüp... [T. 6891, vr. 107a/18]... şoya deligine vaż’ için sivrildüp ve dört kūşe balık ve fīl dişi ne ise şoya boyu kesilmiş olup vasaṭından ince maṭḫāb ile yuva açılmış... [T. 6891, vr. 115a/19]... şirāze örilmek için igne geçecek kadar ince *maṭḫāb* ile şıyıra... [T. 6891, vr. 127a/9].”

“Delik delecek âlete denir ki burgu ve tahrīfle matkab ta‘bīr ederler (Kāmūs).”

Destere **دستره** [< Far. *dest* + *erre*]: Okun yeleşini tutkallama öncesi temizlerken kullanılan keskin dişli âlet, testere.

“... rīşler aya-yı dest-i yesāra gelerek baş ve şalavāt parmakları ile kavīce tutup *destere* ile rīşler bozılmayarak temizleyüp balık tutğalı ile messakḫalayup... [T. 6891, vr. 110a/20].”

“Dest ‘el’ ve erre ‘bıçkı’ ile sert şeyleri biçmeye yarayan, biçilecek şeye göre değişik şekillerde olan, keskin dişli çelil âlet (Kubbealtı, I, 3180^a).”

Köştere **کوشتره** [< Far. *kūştere*]: Ok yapmak için kesilen ağaç parçasını taslak için düzeltirken kullanılan alet.

“... köhne bahār āḫirinde ağaçlarıñ şuları çekildikde zemīnden bir zirā’ yoḫarusından kaṭ’ édüp kesdiği yerinde bir buçuḫ zirā’ kadar maḥallini budaksız tarafından kesüp ol ayrılan maḥalli bıçkı balta keser icābıyla pāreleyüp ekişer parmak cüşşede ayırıp ve *köştere* ta‘bīr olunan âletle düzeldüp eki māh kadar terk olunup... [T. 6891, vr. 104b/3].”

“Bir tür yivli uzun marangoz rendesi (Kubbealtı, II, 1855^b).”

Bıçkı **بجقی** [< Tr. *bıç* - *ğu* > *bıçku* > *bıçkı*]: Ok yapmak için ağacı keserken kullanılan alet.

“... köhne bahār āḫirinde ağaçlarıñ şuları çekildikde zemīnden bir zirā’ yoḫarusından kaṭ’ édüp kesdiği yerinde bir buçuḫ zirā’ kadar maḥallini

²⁸⁵ Yazmada bu sayfada ağzı maket bıçağı ağzı gibi olan bir alet resmi var.

budaksız tarafından kesüp ol ayrılan maḥalli **bıçkı** balta keser icābıyla pāreleyüp... [T. 6891, vr. 104b/2].”

“El veya makine ile kullanılan, ağaç ve tahta biçen büyük testere (Kubbealtı, I, 362^a).”

Balta **بالطه** [< Tr. *balto / baldu* > *balta*]: Ok yapmak için kesilen ağacı parçalarken kullanılan âlet.

“... köhne bahār āḥirinde ağaçların şuları çekildikde zemīnden bir zirā‘ yoḡarusından **kaṭ**‘ édüp kesdiği yerinde bir buçuḡ zirā‘ kadar maḥallini budaksız tarafından kesüp ol ayrılan maḥalli bıçkı **balta** keser icābıyla pāreleyüp... [T. 6891, vr. 104b/2].”

“Odun yarmaya, ağaç kesmeye ve yontmaya yarayan, ağaç saplı, demirden kesici âlet, nacak (Kubbealtı, I, 280^b).”

Dest-gāh **دستگاه** [< Far. *dest + gāh*]: Ok ustasının oku yontarken kendi boyuna uygun uzunlukta kullandığı pīş-tahtasına destek olması için pīş-tahtanın ucuna diklemesine çakılan yaklaşık 25.5 cm’lik ıhlamur kütüğüyle ustanın rahatı için minderiyle de birlikte kullanılan özel ok yontma tezgahı.

“... ḥafī olmaya ki tīr çubuḡları... **kuṭ**uyup ve taşlanup ne nev‘ tīre mūnāsib telde bulunırsa ol bundan fazlası **kaṭ**‘ olunup ve tellerinin ḡarışık bulınan maḥalli boḡaz-ı tīre gelmek üzere şāni‘in öñünde durmak lāzım olan resm-i müressem mişāl **dest-gāh** ta‘bīr olınan ḡadd-i tīr-gere göre sekiz parmak ıhlamūr kütüḡinin altında mıḡlı olan taḡta üstine ufaḡ minder vaḡ‘ıyla ku‘ūd... [T. 6891, vr. 162a/14].” -

“A chief seat; a seat of precedence; a seat; hence, one's rank or station; vulg. tez-gāh; A place of work (Lexicon, 902^b).”

Pīş-taḡta **پیش‌تخته** [< Far. *pīş + taḡta*]: Yaklaşık 3.5 cm kalınlığında, 7 cm eninde, 90 cm uzunluḡunda, ok yontma tezgāhının kütüḡüne doḡru gelen ucunda, kütükteki çiviye geçirilmesi için deliḡi olan, ok ustaları arasında peştaḡta diye adlandırılan, şimşir ya da kızılıcık ağacından yapılmış, üzerinde ok yontulan aparat.

“... ḥafī olmaya ki tīr çubuḡları... **kuṭ**uyup ve taşlanup ne nev‘ tīre mūnāsib telde bulunırsa ol bundan fazlası **kaṭ**‘ olunup ve tellerinin ḡarışık bulınan maḥalli boḡaz-ı tīre gelmek üzere şāni‘in öñünde durmak lāzım olan resm-i müressem mişāl **dest-gāh** ta‘bīr olınan ḡadd-i tīr-gere göre sekiz parmak ıhlamūr kütük[i]... üstinde parmak ḡalınlıḡından çimşirden yā kızılıcıkdan bir çibuḡ vaḡ‘ olunup ve tīri üstinde yonmak için resmi gösterilen eki parmak vaḡ‘ı ve bir parmak zirā‘ dört parmak tūlda bir tarafı kütük üstinde ta‘rīf olınan çiviye geçmek için delikli beyne’t-tīr-gerān **pīş-taḡta** dedikleri ağacı deste alup ucunu kütük üstindeki çiviye geçirüp diḡer ucun saḡ ḡoltuḡ altına bel ḡizāsına alup tīr çubuḡını üzerine yatırıp ve şol dest ile mūnḡarif çibuḡ başında tūtup saḡ destinde olan miyāne ta‘bīr olınan... âlet ile şıḡayarak ve miyāne sürildikce şol el ile çubuḡı çevirerek... tīr endāmına fi’l-cümle benzederek taşlanup... [T. 6891, vr. 162a/19].”

“Piş ‘ön’ ve tahta ile “ön tahtası” (Kubbealtı, III, 2529b).”

Қалыб قالب [*< Ar. kalib*]: 60-70 cm arası uzunluğu olan, kızılıçık veya şimşir ağacından dört köşeli olacak şekilde yapılan, siper ve boynuz yapımını sırasında kullanılan malzeme.

“... bir de **қалыб** ta‘bīr ederler ki kızılıçık ve yā çimşir ağacından üç qarış tūlda dört kūşe düzlenüp bir tarafı siper taşlağıның şığacağı miqdār derūn-ı siper sırtı gibi olup ve boyundan oyulan maḥallīñ zemīnine qadar bir başından şap için kesüp altından ve kūşelerinden kesüp müdevver şap yapup diğēr başınıñ vasaṭından tarafına birer delik delüp ve siper oluğının taşlağına mūnāsib **қалыб-ı mezkūr** tūlde bir müdevver çimşir yā kızılıçıqdan bir ‘amūd çevrilüp şol qalınlıqda ola ki mezkūr oluğa yatırıldıqda tarafeynden siper taşlağı şığacaq qadar açık olup ve derūn-ı siperde törpülendikde maṭlūb üzere olan vūs‘atde qala... [T. 6891, vr. 79a/14, 20]... ve tahtadan kemik şığacağı qadar dar **қалыб**ları vardır ol **қалыб**lara yatırıp şıqışdurup şoğuyunca şabr olunup ba‘dehū çıkarup baqup maṭlūb vechle düzelmemiş ise qanğı maṭlūba muḥālīf maḥallī var ise gēne ‘aleve tutup **қалыба** başarlar... [T. 6891, vr. 97a/14, 16].”

“Kuyumcuların cevher-i zā‘ib ifrāğ eyledikleri **مثال** mişāl tarzında zarfa denir; Türkīde dahi **қалыб** ta‘bīr olunur. Ba‘dehū papuççu ve sa‘ir gūne **қалыб**larda dahi şāyi‘ olmuştur. Şihāb’ın tahrīrine göre kaleb-i Fārisī mu‘arrebdir. vāki‘ā Burhān’da dahi öylece mersūmdur, lākin mādennin muktezāsı üzere mu‘arreb itlākına hācet olmadığı kalb-i selīm erbābına pūşide değıldir (Қāmūs).”

Қоғуш оту **قوغوش اوتو** [*< Tr. koğuş; ot + u*]: Sazların büyümesine uygun seviyede nemli, rutubetli yerlerde yetişen okların cilasası için kullanılan bir çeşit ot.²⁸⁶

“... [sipere] **қоғуш оту** ta‘bīr olinan oқcılar[ıñ] қullandıғı ot ile cilā vērilür... [T. 6891, vr. 79b/12]... cedīd tīrde vuқū‘ı mişāl yeñi yapıştırılan [soya] maḥalline **қоғуш оту** ta‘bīr olinan sāz mişāl nem-nāk maḥallerde nābit **қудрет egesiy**le silinüp cilā vērilür... [T. 6891, vr. 115b/7]... ve dest derli ve kirli olmaya ki tūr kirlenmeye ba‘dehū **қоғуш оту** ile perdāḥ olinup... [T. 6891, vr. 162b/23].”

“*Koğuş*, okları perdaht için kullanılan âletin adıdır. Buna “koğuş ağacı” da denir; *Koğuş ağacı*, okları perdaht için kullanılan âletin adıdır. Buna sadece “koğuş” da denir (Pakalın, II, 286b).”

Şandaloz rüğanı²⁸⁷ **صنده لوز روغنی** [*< Far. senderūs; rüğan / revğan*]: Yay ustalarınca yaklaşık 963 gr taze sıkılıp temizlenmiş keten tohumu yağıyla aynı gramajda kehribara benzeyen sandaloz yapıştırıcısına imbikle petrol yağı damlatılıp harmanlanarak elde edilen, nakış işlemleri yapılan yay kabzalarına hem koruyucu görevinde hem de estetik

²⁸⁶Şimdilik ne başka okçuluk yazmalarında ne de lügatlerde, ok cilâlamak için kullanılan bir *ot* çeşidini tanımlayamadık. Elbet özgün niteliklerinden ötürü özellikle tercih edilen bir ot çeşidiydi ama kaynaklarda cilâlama sırasında kullanılan aletin adıyla karşılamakla yetinildiğinden -en azından şimdilik- biz de bu kadarıyla yetinmek zorundayız.

²⁸⁷*Telhis*’de metin boyunca *revğan* (2010).

kaygıyla yayların albesini artırmak için kullanıldığı gibi ihtiyaca binaen oklara ve ok yeleğine de sürülen, üretim tarzına ve kullanılan malzemelerin oranlarına göre beyaz, sarı, alev rengi ve karamsı renklere olabilen cilâ.

“... der-ta‘rîf-i *rûġan-ı şandaloz*... *rûġan-ı şandaloz* dèyü kavsiilerin isti‘mâl ètdikleri *rûġan* şureti budur ki yeni şıkılmış bezr yağının evvel çıkanından üç yüz dirhem temîz ayıtlanup yıkanmış *şandaloz* yüz dirhem inbîkden tahtîr olunmuş neft yağı evvelâ rûġan-ı bezri toprak tanceri ile kaynadalar temâm pişdiğinin tecrîbesi ince çerçive kâğıdını pâre kadar kıparup tancerenin kapağını yavaş yavaş üstinden sıyırarak açup kâğıd pâresini yağın içine atınca der-ân kızarırsa ve rengi penbelenürse lâyıklı kaynamış gec kızarsa daġı kaynamak ister penbelenmeyüp kararısâ... [T. 6891, vr. 126a/16-17, 19]... yanmışdur işe yaramaz tancerenin kapağı açulurken birden kaldırılır ise def‘aten hevâ dokunmakla yağ parlar anın için yavaş yavaş sıyırarak açılır ve üsti kapalı binâ altında kaynatmayala zîrâ parlar ise ‘alevi pek boylandığından sakfa şarar tehlikedür kaynaması kemâlin bulduġda âteşden èndirüp âz âz meshûk *şandaloz*ı ekerek ve karışdırarak temâm olunca nerm âteşe yène tenceriye vaz‘ èdüp *şandaloz* temâm mahv olunca karışdırarak kaynadıla ve yanmayarak *şandaloz* ziyâdece erimegi murâd olunursa tenceriye âteşe vaz‘ ètmeyüp ol tancerenin şıgacağı kadar bir kebîr tenceriye şu taldırup kaynamaġa başladıkda yağ tencerisini ol şuyun içine oturdup karışdırarak èrdilür *şandaloz* şamġ olmak münâsebetiyle böyle olunca daġı latîf olup ve ziyâde èrir ba‘dehû şogudukda bir kebîr şîşeye konup üstine èki vukiyye şu koyup rûġan-ı zeyt yıkanmak mişillü çalkıyup biraġılur yağ şudan ayrıldıkda şîşenin aġzın kapayup aġz aşıġı turlduġda poşa ile kiri aġz tarafına şu ile berâber cem‘ olur aġzın açup şu ile poşa ve kiri akup yağ gelmege ibtidâ’ ètdikde şîşeyi çevirüp ber-vechle üç def‘a yıkayınca şuyunu lâyıkiyle alup ba‘dehû neft-i muqattar-ı mezkûr zamm olunup temîz şîşeye vaz‘ olunup şemse ta‘lîk olına aġzı muhkem şedd olunmak lâzımdur ki neft firâr ètmeye şemsde turlduġca beyâzlık gelüp letâfet rikkat kesb èder ve neft tahtîr olunmadan da konur ammâ muqattar olursa aba ilkâ olınsa daġı bozulmaz demişler lâkin nefti tahtîrde diġkat lâzımdur şîşeyi inbîk ile şulu kuma oturdup nermce âteşle ve muqâbelesi ve inbîki ziyâde mesdûd lâzımdur ki parlamayup ve firâr daġı ètmeye... [T. 6891, vr. 126b/5-7, 10]... bundan akdem ta‘rîf olınan *şandaloz rûġanı*na izâfe olınacak *şandaloz* ma‘lûm ola ki *şandaloz* bir kaç nev‘ olup beyâz ve şarı ve âteşî ki ġâyet şeffâf ve bir de karamtırak kirli olur *rûġan* pek şeffâf olmak murâd ise şeffâf ve beyâz âteşî cinsinden ola vefâ èdecek kadar bulunmaz ise beyâzıyla karışık ola temîz şarıda mâni‘ olmayup kirli siyâhından ictinâb olına kanġı nev‘inden ise alınup çimşîr şaplı ucu öġine egri bıçak ile üstüne turâb mişillü kirlerin kazınup ve ba‘zısının derûnında taş ve siġek²⁸⁸ mişillü bulınan şeyleri de kırup tahtîr èdüp ba‘dehû sıcak şu ve şâbûn ile yıkayup temîz astâr ile kurulayup ba‘dehû saġk olına... [T. 6891, vr. 127a/12-14]... Tozķoparan bir ġün meydânda tozlu ta‘bîr olınan *şandaloz rûġanlı* kavsi- cedidî ġabzasını şevkle şıķup ġabza üstinde bulınan rûġan-ı

²⁸⁸Telhis’de seng (2010, s. 359).

cedid parmaklarına yapışıp... [T. 6891, vr. 134b/5]... ve hiç tîre urulacak yelek bulunmasa cānfes ve ince şık patıstayı şulu balık tütğalına batırıp kurduğda üstine **şandaloz rûğanı** sürülüp... [T. 6891, vr. 113a/8-9]... puṭa nev'î sağrılı [kavs] ise kemigi kazınup cilālanup sağrısına nakş ve üstine zeylde ta'rif olunacak **şandaloz rûğanı** sürülüp ba'de'n-naşş ve'r-ruğān tekrār nemi izāle olunca güneşde doğunmayarak harāret-i şems te'sîr eder... [T. 6891, vr. 102a/15].”

“*Senderūs*, bir nev' şamğdır müşābih-i keh-rubā, lākin keh-rubādan nermdir ve tu'munda nev'an merāret vardır. Ṭabī'atı hārr u yābistir. Yubūsette keh-rubāyla bir derecededir ammā harārette ondan dündür. Ba'zı terkîbde eṭibbā birbirine nakkâşlar nuḳûş, tahta ve muḳavvā boyalarına izāfe ederler. Zîrā nuḳûşa cilā verir. Va dahi yay yapanlar yayın tozunu onunla ederler (Şu'ūrî, III, 2162^{a-b}); Oldur ki 'amme taḥrîf edüp *şandalos* dērler. Ba'zılar eydür: Bir püsdür ki keh-rubā gibi, ammā yumşaktır (LN, 313^b); Kehribara şebih bir zamk ismidir. Avam, *sandarūs* ve *sandaluz* derler (Kati, 661^a); *Rûğan*, muṭlaḳan yağdır. 'Arabîde **سمن** semn ve **دهن** duhn ma'nāsına, gerek süttten çıkan yağ gerekse ḥubūbāttan ḥāşıl olan yağ. Maḥsūlun 'anh ma'an zîkr olunmak kâ'idedir rûğan-ı sāde, rûğan-ı zeyt, rûğan-ı kincid ve emşālî gibi. Ammā 'Arabîde rûğan-ı sādeye **سمن** semn ve rûğan-ı bādāma **دهن** duhn-i lüz derler. Fārsîde cümlesine rûğan derler (Şu'ūrî, III, 1994^b); *Revgen*, yağ ve semen manasınadır koyun ve keçi yağı olsun gerek sığır yağı olsun gerek hububat yağı olsun simsim ve kerçek yağı gibi. Arabîde bu nevine duhn **دهن** denir. Lûgat-i mezbûre *rev* ile *gen*'den mürekkeptir. *Gen* yağ çıkaracak taşa denir (Kati, 627^b).”

→ *Şandalos*; *Şandarūs*

*Şandalos*²⁸⁹ **صندلوس** [*< Far. senderūs*]: Yay ve oka vurulan koruyucu cila.

“... yay temām olduğda atış yayları için tozlu olmak ma'ḳıldür nem almamak için eger siñirse kalur ise **şandalos** vurmağ éyüdü nemden kurtarur 'Arabistān'da daḥı **şandalos** sürerler... [Emirî 914, vr. 5a/19-20; TSMK 1417, vr. 7a/16-17]... farzā bir yerde hiç yün bulunmasa ince bûğāsîye tutḳal urup daḥı üzerine **şandalos** sürseler bayağı éyü yün kadar ḥükm eder fakîr tecrîbe eyledüm... [Emirî 914, vr. 16a/15; TSMK 1417, vr. 23a/17].”

→ *Şandaloz rûğanı*; *Şandarūs*

*Şandarūs*²⁹⁰ **صندروس** [*< Far. senderūs*]: Yay ve oka vurulan koruyucu cila.

“... ve ol siñire ki demrene yakın yerde yapışdururlar aşāf dērler ve gerekdür kim ol yere **şandarūs** dürteler ve yünlerün kökine daḥı **şandarūs** dürteler... [R. 1932, vr. 33a/3-4]... [yayı] oda inen taḳım daḥı dutmaya tā kim tozı ve **şandarūs**ı varisa yétmeye... [R. 1932, vr. 52a/13].”

→ *Şandalos*; *Şandaloz rûğanı*

Rûğan-ı zeyt **روغن زيت** [*< Far. rûğan / revğAn; Ar. zeyt*]: Boynuz, siper gibi malzemeleri cilalamak için ihtiyaç hâlinde de ok atışının kalitesini düşürecek denli olan tırnak yarasını iyileştirmek kullanılan zeytin yağı.

“... [siper] ... ḳoğuş oṭu ta'bîr olınan oḳcıların ḳullandığı ot ile cilā vērılır ba'dehū ṭebāşîr yā tîrbolı dēnilen eczā'yı bir saḥtiyān tersine ḳazıyup

²⁸⁹Uçar'da *şandalus* (2013, s. 32, 47)

²⁹⁰Kesimli'de *şandarūs* (2017, s. 95, 114).

miqdār-ı kifāye **rūġan-ı zeyt** damladılıp oġuşdurmaġla cilālanur... [T. 6891, vr. 79b/14]... manda boynuzuna tebāşire bedel ince meshūk kömür **rūġan-ı zeyt** ile de cilā vērılır... [T. 6891, vr. 80a/4]... küşād-ı tīre sebep-i māni' olup ve lezzet-i meşke dahı māni' dür dēmişler bu keyfiyyet ta'rif olınan sebebleriñ kañgısından ise izāle-yi sebep olunup zāt-ı tırnağdan ise... **rūġan-ı zeyt** tılā olınmak ... ile izāle olına... [T. 6891, vr. 118a/6].”

“**Rūġan**, muţlakān yaġdır. ‘Arabīde **سمن** semn ve **دھن** duhn ma'nāsına, gerek süttēn çıkan yaġ gerekse ġubūbāttan ġāşıl olan yaġ. Maġsūlun ‘anh ma'an zıkr olunmak kā'idedir rūġan-ı sādē, rūġan-ı zeyt, rūġan-ı kincid ve emşāli gibi. Ammā ‘Arabīde rūġan-ı sādēye **سمن** semn ve rūġan-ı bādāma **لوز دھن** duhn-i lūz derler. Fārsīde cümlesine rūġan derler (Şu'ūrī, III, 1994^b); *Revgen*, yaġ ve semen manasınadır koyun ve keçi yaġı olsun gerek sığır yaġı olsun gerek ġububat yaġı olsun simsim ve kerçek yaġı gibi. Arabīde bu nevine duhn **دھن** denir. Lūġat-i mezbūre *rev* ile *gen*'den mürekkeptir. *Gen* yaġ çıkaracak taşa denir (Katı, 627^b); *Zeyt*, bir nev' yaġ ismidir ki zeytūn yaġı dediġimizdir (Kāmūs); Zeytūnun yaġıdır (Vankulu).”

Ķomalak **قوماتق** [**Fr. gomme-laque**]: Ok, yay ve çeşitli malzemelerde kullanılabilen, zamk tutkalına benzeyen Hindistan'a özgü renksiz cila.

“... **ġomalak** ta'bīr olınan şamġ tutġalı mişāl bir şey' olup alınıp saġk olunup bir şīşeye vaż' olunup üstine bir ġarış çıkınca şarab rūġı ġonup aġzı mesdūd şemse ta'līk olına temām eriyince ba'zan çalkıyarak eridikde süzüp eşcār-ı maġūlesine tılā olunur şöyle ki temīz yapaġı astāra şarup şıķıca toġ yapup āz āz bu rūġa baturup şıķı sürerek ġızdıķca parlar zāt-ı rūġanda reng olmayup sürilen şey'iñ rengi gösterir reng murād olunursa maţlūb olınan boydan maţlūb ġadar ince saġk olunup ġatıla mişāl la'lī reng murād olunursa bir miqdār la'l toz olarak izāfe olunur... [T. 6891, vr. 127a/1].”

“Hindistan ve Hindiġini'deki bāzı aġaçlardan akan, cilā işlerinde ve sanāyide kullanılan bir nevi reçine (Kubbealtı, I, 1079^b).”

Dūhn-i ġantaryon **دھن قنطريون** [**Ar. duhn**; **Yun. kentāvriōn**]: Atış anında oluşān bir yaralanmaya ġarşı kullanılan kantaron yaġı.

“... **dūhn-i ġantaryon** nebāt-ı mezġūrīñ yalnız şarı çiçekleri ayıtlanup kifāyet miqdār bir şīşeye vaż' olunup üstine üç parmak çıkacak ġadar a'lā şāfi rūġan-ı zeyt toldurup şemse aġzı mesdūd vaż' olına... ġīn-i küşādda tīr toġunup cerġ vāķı' olursa... şoġumadan tīz tīri çeküp tīre baġup yārada ġıymık ġalmamış ise bir miqdār emilüp şıcaġ bu dūhn ile ġaşlanup baġlanur... [T. 6891, vr. 128a/22].”

“*Duhn*, sürünecek yaġa denir (Kāmūs); [At gövdeli mitolojik bir varlık olan Kentauros'un adından] İki çenekliler sınıfının birleşikgiller familyasından, ılık bölgelerde yetişen, bāzı türleri iştah açıcı ve yara iyileştirici olarak hekimlikte kullanılan, kırmızı, sarı, bāzan da beyaz çiçekli, ġok veya bir yıllık küçük bitki. *Centaurea* (Kubbealtı, II, 1574^b).”

Tebāşir **طباشير** [**Far. tebāşir**]: Zeytinyaġıyla ġarıştırılıp siperin çatlaklarını, kusurlarını gidermek için kullanılan madde.

“... [siper] ... **tebāşir** yā *tīrbolī* dēnilen eczāyı bir saġtiyān tersine ġazıyup miqdār-ı kifāye revġan-ı zeyt damladılıp oġuşdurmaġla cilālanur... [T. 6891, vr. 79b/13].”

“Yanmış kemik gibi bir nesnedir. Köhne hint kumaşının cevfinden mütekevvin olur. Şiddet-i riyahla birbirine tesadümünden kamışlar muhterik oldukta içinden tefrik ederler ki o kamışın bentleri olacaktır, edviyeye dahi ithal ederler. İztırap ve ilhab-ı ‘atşa nafi hararaten olan za’f-ı a’zayı dafidir. Tebâşir muarrebidir (Kati, 753^b).”

Tırbolı **تیربولی** [**? <**]: Zeytin yağıyla karıştırılıp siperin çatlaklarını, kusurlarını gidermek için cilalanmasında kullanılan özel malzeme.

“... [siper] ... *tebâşir yâ tırbolı* denilen eczâyı bir sahtiyân tersine kazıyup miqdâr-ı kifâye revğan-ı zeyt damladılup oğuşdurmaqla cilâlanur... [T. 6891, vr. 79b/13].”

Tegeltü keçesi **تکلتو کیچه سی** [**<** Moğ. *degeltü < degeley < degedü*; Tr. *kêçe + si*]: Tımarlama işlemi sırasında kullanılan sandığın içine sıcaklığı muhafaza edip tımarın kalitesini artırmak için ve eğitimde hedef olarak kullanılan torbanın içine atılan oklardan zarar görmesini engellemek için döşenen keçe.

“... tîmâra konacak kavsları muhâfaza edecek kadar boyda ve ênde ve derinlikde tahtadan kapağı vesâ’irâñ yerleri imtizâclı bir şandîk yapıdırılup derûnına kapağıyla berâber cevânib-i erbâ’asına *tegeltü keçesi* kaplanup... [T. 6891, vr. 84b/11]... [ve torbanı]... nihâyetine vaz’ için *tegeltü keçesinden* şıķı ve cedîdinden on kat torba derûnında düz turmak üzere müdevver kesilüp ve bir birine dikilüp ve nihâyet torbaya poş turmamak için bir miqdâr penbe üstine bu *kêçe-yi mezkûr* vaz’ ... ammâ tavır-ı torba duruşunda dehânından verâ’sını altı zirâ’-ı mimârî mürtefi’ olmalıdır ki tîrine muhâzî olup toğrı *tegeltü* ta’bîr olunan *kêçe-yi ma’rûfa* vâşıl ola... [T. 6891, vr. 125a/3, 6, 12].”

“*Degedü* ‘yukarı, daha yüksek, üstteki (Lessing, 313^b); *Degeley* ‘yelek, deri ceket, kısa kürk’ (Lessing, 315^a); *Tegeltü < Degeltü*, binek hayvanlarının semeri altına konan kaba keçe, eyer keçesi, içlik (Kubbealtı, III, 3121^a); Eyrım, yaylak (Tulum, 1730^a); Teyelti, kurtâtır²⁹¹ ve kurtân kurtât gibidir... berda’a²⁹² teyeltidir (LL, 651^b); ‘at eyerinin altına konan keçe’ Anadolu ağızlarında teğelti ‘eyer altına konulan keçe’ biçimi yaygın olarak geçer. Bütün Anadolu ağızlarında kullanıldığı anlaşılıyor. Doerfer’e göre (TMEN, II, 531) Moğolcadan alındığı anlaşılıyor: Moğ. *degel* ‘Art Kleidung’+ -tü ‘versehen mit’. Türkeçeden Farsçaya da geçmiştir: *tagaltü*, *tagaltî* ‘felt cloth placed under a saddle to prevent the galling of the horse’s back’ (ETDES, 503^b).”

Ķahve cezvesi **قهوه جزوه سی** [**<** Ar. *ķahva; cezve*; Tr. + *si*]: Yayıtutkallama sırasında, tutkalın hızlıca ısıtılabilmesi için kullanılan alet.

“... [ķavsa şıñir urulurken]... ķabza boğazından başlayup temâm êtdikde zemîne bir zirâ’-i mi’ mârî yüksek dîvârda olan eñsere aşıilup ziyâde yüksek aşıılursa şıñir çatlayup fenâ oldu ğin tecrîbe êtmişler ķurudukda şulu tûtğal *ķahve cezvesi*yle ışıdıilup birer fîncân tarafeyne âz âz dökerek içiriler... [T. 6891, vr. 100b/11].”

²⁹¹ *Ķurtât / Ķurtân*, şol çula denir ki atın üzerinde eyerin altına korlar (Ķâmûs).

²⁹² *Berde* ‘at, teğeltiye denir ki pâlânın ve eyerin altına korlar, çuldan ve keçeden yaparlar (Ķâmûs).

“*Kahve*, bilinen ağaç, ağacın meyvesi, ve meyvesinden hazırlanan içki. Kahve içme âdeti, 15. asırda Yemen’den Osmanlıların Arap vilayetlerine, 16. asırda bütün Osmanlı ülkesine ve 17. asırda da Avrupa’ya ve bütün dünyaya yayıldı (TETTL, IV, 55); *Cezve*, çabuk kahve pişirecek ince teneke kap, ufak kahve ibriği... (LO, 89^a).”

Fincân **فنجان** [**< Ar. *fincān* < Far. *pingān*]: Yayıtutkallama işleminde, kahve cevzesinde ısıtılan tutkalin yaya dökülürken kullanılan küçük kupa, fincan.**

“... [kavsa siñir urulurken]... kabza boğazından başlayup temām êtdikde zemîne bir zirâ‘-i mi‘mārî yüksek dīvârda olan eñsere aşılıp ziyâde yüksek aşılırsa siñir çatlayup fenâ oldığın tecrîbe êtmîşler kuruduğda şulu tutğal kahve cezvesiyle ışıdılu birer ***fincān*** tarafeyne âz âz dökerek içiriler... [T. 6891, vr. 100b/11] ... her bir sinirlemek ‘aķabinde ġâyet şulu tutğalla şu vêrirler ya‘nî kuruduğca üzerine ***fincān*** ile şulu tutğal dökêrler... [TSMK 626, vr. 8b/16].”

“*Pingān*, a bowl, a cup; a clepsydra (Steingass, 258^b).”

Ķazan **قزان** [**< Tr. *kaz* - ġan > *kazan*]: Kompozit yayların bileşenlerinden boynuzları ve sinirleri yumuşatıp gerekli kıvama getirmek için sıcak su dolu kap.**

“... ekşer tîmât yaylarında temîz qarın [boynuzı] evlâdur dênmiş ki gevrek olmadıġından tîmâr kuruluġıyla şikest olmaz hûlâşa-yı kelâm kesüp taşlayup ***ķazan*** ile yumşayınca[ya ķadar] ķaynadup şudan çıkarup rende talâşı ve yâ çam tahtaları pârçası ‘alevinde ışıdılu... [T. 6891, vr. 97a/11].”

“İçinde çok miktarda yemek pişirilen veya bir şey kaynatılan büyük ve derin kap (Kubbealtı, II, 1644^b).”

Tencere / Tancere **تنجره / طنجره** [**< Lat. *tegula* ?]: Yay ve ok kısımlarının cilasında kullanılan sandaloz yağının pişirilmesinde kullanılan güveç.**

“...evvelâ rûġan-ı bezri ***toprak tancere*** ile ķaynadalar temām pişdiğiniñ tecrîbesi ince çerçîve kâġıdını päre ķadar ķoparup ***tancereniñ*** ķapaġını yavaş yavaş üstinden şıyrarak açup... [T. 6891, vr. 126a/20, 21]... ***tancereniñ*** ķapaġı açılırken birden ķaldırılır ise def‘aten hevâ doķunmaķla yağ parlar... meshûķ şandaloz ekerek ķarışdırarak temām olunca nerm âteşe yêne ***tencereyi*** vaż‘ êdüp... şandaloz zîyâdece erimeġi murâd olunursa ***tencereyi*** vaż‘ êtmeyüp ol ***tancereniñ*** şıġacaġı ķadar bir kebîr ***tencereye*** şu toldırup ķaynamaġa başladıkda yağ ***tanceresin*** ol şuyun içine oturdup ķarışdırarak zîyâde erir... [T. 6891, vr. 126b/1, 6-9].”

“Kaynaġı muġlak olan sözcük nihai olarak Latince *tegula* "1. kiremit, 2. pişirme kiremidi, güveç" ile ilgili olabilir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/tencere> erişim tarihi: 8.1.2023).”

Şîşe **شیشه** [**< Far. *şîşe*]: Yay ve ok kısımlarının cilasında kullanılan sandaloz yağının pişirildikten sonra demletilmesinde kullanılan kap.**

“... şandaloz şamġ olmaķ münâsebetiyle böyle olunca daġı laţîf olup ve ziyâde êrir ba‘dehû şoġuduğda bir kebîr ***şîşeye*** ķonup... yağ şudan ayrıldıķda ***şîşeniñ*** aġzın ķapayup... yağ gelmeġe ibtidâ‘ êtdikde ***şîşeyi*** çevirüp ber-vechle üç def‘a yıķayınca... nefî-i muķatţar-ı mezkûr zamm

olunup temîz *şîşeye* vaz‘ olunup şemse ta‘lîk olına ağzı muhkem şedd olunmak lâzımdur ki neft firâr êtmeye... *şîşeyi* *inbîk* ile şulu kuma oturdup... [T. 6891, vr. 126b/11, 13, 15, 17, 21].”

“İçine su ve her türlü sıvı madde konan, camdan çeşitli biçim ve büyüklükte, boyu enine göre çok daha uzun, ağız kısmı dar kap (Kubbealtı, III, 2998^a).”

İnbîk **انبیق** [< Ar. *inbîk*]: Yay ve ok kısımlarının cilasında kullanılan sandaloz yağının üretim aşamasında istenilen oranda ve olması gereken anlarda neft yağı eklenirken kullanılan alet.

“... yeñi şıķılmış bezr yağının evvel çıkanından üç yüz dirhem temîz ayıtlanup yıķanmış şandaloz yüz dirhem *inbîk*den taķtîr olunmuş neft yağı... [T. 6891, vr. 126a/19]... lâkin nefti taķtîrde diķķat lâzımdur şîşeyi *inbîk* ile şulu kuma oturdup nermce âteşle ve muķâbelesi ve *inbîki* zîyâde mesdûd lâzımdur ki parlamayup ve firâr daķı êtmeye... [T. 6891, vr. 126b/21-22].”

“Sıvıları damıtmakta kullanılan âlet, taktir âleti (Kubbealtı, II, 1416^b).”

4. BÖLÜM: OK ATIŞLARI

Osmanlı döneminde ok atışları, sabit bir hedefe yönelik veya uzak mesafeye olacak şekilde temelde iki farklı şekilde yapılmıştır.

Araştırmamızın dördüncü bölümünde ok atışlarıyla ilgili terimler ve deyimler iki ayrı alt başlık hâlinde incelenmiştir.

4.1. OK ATIŞLARIYLA İLGİLİ TERİMLER

Ḳavs-ı dūdānī²⁹³ قَوْس دُودَانِي [*< Ar. ḳavs; dūdān; Far. + ī*]: İrânlılar ve Türkler arasında bilinmeyen, Araplardan ihtimal ki Esed kabilesinin reisi Dūdān tarafından ilk kez uygulandığı için onun adıyla anılan, atış anında kiriş çarpmasından korunmak için atıcının boynunda metalden bir halkanın olduğu ve bu halkanın yardımıyla okun gezlenerek düşmana karşı yerde yan yatık vaziyette siper almışken atış yapmaya imkân veren atış tekniği.

“... beyān eder *ḳavs-ı dūdānī* üzerinden ok atmağı ve anı atan kişi boynına bir tavḳ eder altundan yā gümüşden yā bakırdan ve eline dahı halka geçüre tā kim yayı kirişi aña dokunmaya ve çün o yayı eline ala gezleye aña oḳı andan sonra sağ elinüñ baş barmağını boynındağı tavḳ altına şoḳa ve kirişi anıñ yanına ḳoya ve şehâdet barmağıla orta barmağını baş barmağı üzerine ‘aḳd ede ve oḳuñ demreni ḳabzanıñ taşra tarafına ola ve ‘aḳdden sonra şol elile yay çeke doldura ve ata ve bu yayı ve tavurda atmaḳ yerde yanın

²⁹³Kesimli’de *ḳavs dudanı* (2017, s. 155); Uçar’da *ḳavs duranı* (2013, s. 104). Bizim için sorunlu olan bu terime yönelik Dr. Ozan KOLBAŞ tarafından bir okuma önerisi *ḳavs-ı duvedānī* (Sosyal medya aracılığıyla yapılan görüşme tarihi: 17.4.2021). Özellikle metnin bağlamında Acem ve Türkler arasından bilinmez demesi, yazmanın aslının Arapça olması hasebiyle Arapların genel okçuluk âdetleri üzerine kurgulanan bir eser olması ve terimin kabul ettiğimiz okumasının lügat anlamlarını da dikkate alarak yorumladık.

Bu yorumumuzun yanı sıra Alptekin Yavaş, *Ortaçağ Temrenleri* yayımında K. Huuri’nin *Zur Geschichte Des Mittelalterlichen Geschützwesens Aus Orientalischen Quellen*, Studia Orientalia, Edidit Societas Orientalis Fennica, Helsingforsiae (1941) künye kayıtlı yayımına dayanarak şu bilgileri vermektedir:

“... 14. yy.dan El-Hull-Taurah bu aletlerde kullanılan oklardan bahseder. Bunların en kısa olanına *husbân* denildiğini ifade eder (Huuri, 1941:104) ... Taurah, husbân için iki farklı tür olduğunu *usfür* denilenin kısa, *dudānī*’nin ise orta boy oklar olduğunu belirtirken...” (Yavaş 2020, 82).

Yavaş’ın yayımından öğrenebildiğimize göre *dūdānī* olarak okumayı tercih ettiğimiz terimin tanımladığımız gibi özel bir apartla atılan küçük oklar içinde orta boylusu olduğunu da öğreniyoruz. Osmanlı dönemi okçuluk yazmalarında *ḳavs-ı dūdānī* şeklinde geçtiği bağlam itibarıyla bir atış tekniği olarak yorumlamanın haricinde aynı zamanda bu terimi, *dūdānī oklarının atışında kullanılan özel yay türü* olarak da değerlendirmek mümkün görünüyor.

yaturken olur kim anı ‘adüvv görmeye ve bu **ķavs-ı dūdānī** ‘Acem ve Türk’de meşhūr degüldür... [R. 1932, vr. 93a/6, 14] ... **ķavs-ı dūdānī** demişlerdür bir ādem yaturken haşma oķ atar zīrā yaturken sağ ķol māni‘ olmak ile böyle üstādlar bir yol bulmuşlardur gümüşden ve ğayrıdan gerdanı ekli bir taraķ yapdurursın ol taraķuķ bir halkası vardur ve ol halkaya parmaķların şoķarsın baş ve şalavāt ve orta parmaķ ile ķileyeye oķı gezlersin ve şol tarafından mu‘tād üzere ķabza dutup oķı ķabza taşrasından atarsın haşmı urursın ammā bunda yay çekmek şol el iledür seni haşm görmez selef étmişler... [Emiri 914, vr. 59a/6; TSMK 1417, vr. 82b/6].”

“Dūdān b. Esed bir kabīle pederidir (Ķāmūs); Bir kabīlenin babası ismidir, Esed kabīlesinden (Vankulu).”

Remy-i sedād **رمى سداد** [< Ar. *remy*; *sedād*]: Yerden ~183.5 cm yükseĝe gerilmiş ipin ~183.5 cm gerisindeki oturarak ~293.5 m ilerdeki hedefe karşı gerili ipin altından yapılan atış.

“... **remy-i sedād** ibtidā’ küşād-ı der-ĝāh-ı tūr-endāzīde puća atışı olup... **remy-i sedād** dört yüz zīrā‘a ķarīb maħallere muşīb ve naşb-i nişān... [T. 6891, vr. 27a/18, 20] ... ĥāzret-i Sa‘d... yüksek oķ atmayup **remy-i sedād** ta‘bir olunan pūta atışı yere yakın atarlar imiş... [T. 6891, vr. 25a/6] ... ‘aķd nişān urmaĝa olmayup ya‘nī **remy-i sedād** olmayup... [T. 6891, vr. 32b/1] ... **remy-i sedād** ki ip altından atış ki aşlı ĥāzret-i pīrde vāķi‘ olan şüretdür dērler yumruķ yumruĝa tīri hevālandurmayarak toĝrı yürime ki ekşer ĥarbde işābete muvāffıķdur şüreti ēki buçuķ zīrā‘-ı mi‘mārī yükselikde ip gerilüp ipüķ zemīnde ĥizāsından ēki buçuķ zīrā‘da ĝerūsine ķu‘ūd ēdüp atılır maħall-i ķu‘ūd ile hedef musāvātde bulunursa ya‘nī düz yerde olursa āsān olup maħall-i hedef yüksek olursa her-kes hedef[e] tūrini vāşıl ēdemez zīrā yumruķ ķaldırma tūr ip üstinden yürime lāzım ĝelür ip altından yürise yā yere isābetle maħall-i maķşūda varamaz sā‘ir etvārı ta‘rīfdēn ĥāric olmayup ‘aynıdır... [T. 6891, vr. 50a/2] ... **remy-i sedād** ki ip altıdır... ip altı **remy-i sedād**ı atmışuzdur... remy-i sedād ki ip altıdır selef atmışlardur ol atış egilmedükçe ammā çok degıldür çoĝı ‘aybdur... pūtada daĝı uzaĝa menzil olup aņa **remy-i sedād** dērler... [Emiri 914, vr. 4a/15, 20; 34a/10; 44a/16; TSMK 1417, vr. 5b/13-14; 6a/2; 48a/5; 62b/2].”

“Ancak çok usta kemankeşlerin başarabileceĝi, 2,5 zīrā yüksekliğe bir ip gerip 2,5 zīrā geride durarak 300 – 400 gez uzaktaki hedefi vurma şeklindeki ok atışı (Kubbealtı, III, 2604^a).”

Remy-i semā **رمى سما** [< Ar. *remy*; *semā*’]: Aslı yarışma amaçlı uzun mesafe / menzil atışları olan ama bu vesileyle bir muhasara idmanı yerine de geķen bazı kaynaklara ĝöre ~440 m civarı uzaklıktaki hedefleri vurabilmenin de amaçlandığı atış.

“... **remy-i semā** müsābaķat ve menzil atışına ta‘bir olunur... **remy-i semā** daĝı altı yüz zīrā‘a ķarīb maħallere vāşıl ibķā‘-yı ‘alāmet buyurdıķları rivāyet-i siyeriyyelerdür... [T. 6891, vr. 27a/18, 21] ... ‘aķd nişān urmaĝa olmayup ya‘nī **remy-i sedād** olmayup **remy-i semā** ya‘nī yolında müsābaķata olursa ĝazālarda ķal‘a vū ŧabura uzakdan atmaĝa meşķ niyyetiyle olunca mezāhib-i

şelâşede câ'iz olup... [T. 6891, vr. 32b/1] ... **remy-i semâda** nihâyet yokdur dëmişler ya'nî kâdir iseñ on biñ geze dek kimesne mâni' degildür hemân at dëmekdür ammâ **remy-i semâda** mümkün olanı biñ êki yüz elli dahı ziyâde biñ üç yüze dek imkân olup... [Emirî 914, vr. 54a/21; 54b/2; TSMK 1417, vr. 76b/15, 17].”

“*Semâ*, ma'lûmdur ki göge denir, Fârisîde âsmân derler; mü'enneslerdir ve müzekker olur (Kâmûs).”

→ *Remy-i 'ulvî*

Remy-i 'ulvî **رمى علوى** [< Ar. *remy*; 'uluvv; Far. + ī > 'ulvî]: Uzun mesafe, menzil atışı.

“... menzile durduğda rûzgâruñ muvâfaqatı lâzımdur ammâ mañlûñ olmaya şâf ola düz ola hattâ biraz düğül koyu vërirler rûzgâr ol düğülü hevâlanarak düz getürdükde atıcı hevâ 'ulvîdür dëyü **remy-i 'ulvîye** ya'nî menzile oğ atarlar... [Emirî 914, vr. 43a/14; TSMK 1417, vr. 61a/2].”

“Yüce, yüksek; gökle ilgili, semâvî (Kubbelatı, III, 3277^b).”

→ *Remy-i semâ*

Ḳuvvet-i bâzû **قوت بازو** [< Ar. *ḳuvvet*; Far. *bâzû*]: Bir kemankeşin menzil atışlarında, en uzak mesafeye bu da en fazla 1300 geze ~860 metreye kadar yapılan atışlarda kol, pazı gücünü kullanması.

“... remy-i semâda nihâyet yokdur dëmişler ya'nî kâdir iseñ on biñ geze dek kimesne mâni' degildür hemân at dëmekdür ammâ remy-i semâda mümkün olanı biñ êki yüz elli dahı ziyâde biñ üç yüz geze dek imkân olup bundan ziyâdeye **ḳuvvet-i bâzu** dënmeyüp **ḳuvvet-i ḳudsiyye** dënür... [Emirî 914, vr. 54b/4; TSMK 1417, vr. 76b/19].”

“*Ḳuvvet*, maddî güç, canlı bir organizmanın faâliyetini sağlayan güç (Kubbealtı, II, 1835b); *Bâzû*, kolun omuzla dirsek arasındaki kısmı, pazı (Kubbealtı, I, 317a).”

→ *Ḳuvvet-i ḳudsiyye*

Ḳuvvet-i ḳudsiyye **قوت قدسيه** [< Ar. *ḳuvvet*; *ḳudsî* > *ḳudsiyyet*]: Bir kemankeşin menzil atışlarında, en fazla mesafe kabul edilen 1300 gez ~860 metreden daha uzağa atabilecek güce sahip olması.

“... remy-i semâda nihâyet yokdur dëmişler ya'nî kâdir iseñ on biñ geze dek kimesne mâni' degildür hemân at dëmekdür ammâ remy-i semâda mümkün olanı biñ êki yüz elli dahı ziyâde biñ üç yüz geze dek imkân olup bundan ziyâdeye **ḳuvvet-i bâzu** dënmeyüp **ḳuvvet-i ḳudsiyye** dënür... [Emirî 914, vr. 54b/4; TSMK 1417, vr. 76b/19].”

“*Ḳuvvet*, maddî güç, canlı bir organizmanın faâliyetini sağlayan güç (Kubbealtı, II, 1835b); *Ḳudsiyyet*, kutsî olma durumu, mübâreklik, kutsallık, arınmışlık (Kubbealtı, II, 1833^b).”

→ *Ḳuvvet-i bâzû*

Ƙıyğacı²⁹⁴ قَبْغَاجِي [*< Osm. kıy + ğaç; Far. + ī*]: Atlı okçuluk müsabakalarında, gösterilerinde atlı okçunun yerdeki hedefi geçip bir anda arkasını dönerek soluna meyledip gerisinde bıraktığı o hedefe yaptığı ok atışı.

“... at üzerinde ok atmağın biri *kıyğacı* oldur kim yere ata ve biri *kabağı*dür... *kığacı* dër ve ol oldur kim yerde bir nişân qorlar ve ol nişâna segirdürler dahı atarlar kimi eyü segirdür ve atmağa eyü gërür ve eyü çıkar ve atarken imkân olduğınca şartlarını ve aşılılarını gözedür ve ol üstâddür... *kıyğacı* aşagaya atılır... *kıyğacı* atmağın yègreği arkasından yaña meyl èdüp ata ve ‘alâmet şol dizi üzerinden ata... *kıyğacı* tûmârıla atmaya... [R. 1932, vr. 70a/7, 11;70b/1; 80a/1, 5].”

“Krumm, geschlängelt (Radloff, II, 692b).”

Ƙabağı قَبْغِي [*< Tr. kabak(ğ); Far. + ī*]: Türklere özgülü olan, atlı okçuların gösteri amaçlı düğün derneklerde, şölenlerde uzunca bir sırığın ucuna takılıp meydana dikilen kabağa ~1.5 metre kala, hafif olmasından dolayı genelde *tûmâr* oklarıyla yaptığı ok atışı.

“... at üzerinde ok atmağın biri *kıyğacı*... ve biri *kabağı*dür bu adı aña Türklere ve Tatar qomışlar ve ‘Arab dilinde nece dërler ma ‘lûm degüldür zîrâ kim Türk begleri ağac dikerler ve başına *kabağ* geçürürler ve anı düğünlerinde ve ferağ vaqtinde atarlar... *kabağı* yokaruya atılır... *kabağ* atmaqda ya ‘nî segirtmezden öndin yeldüre ve okı gezleye ve andan segirde okı atmaq gerek... *kabağ* atan gerekdür kim ağacdan bir kulac ırakdan ata ve dahı kabağa erişdüğini ve geçdüğini ve yere düşdüğini göre... *kabağ* tûmârıla atalar ne ne qadar kim yeyni ola yègdür... [R. 1932, vr. 70a/8;70b/1].”

“Direk üstündeki kabağa at sırtında iken ok atmaq sûretiyle yapılan atış, remy-i kabak (Kubbealtı, II, 1513b).”

Ƙara²⁹⁵ قَرَع [*< Ar. qara* ‘]: Puta atışlarında hangi tarz ok atışıyla yapılırsa yapılısın hedefin direkt vurulup galip gelinmesi.

“... ne tarîk ile olursa olsun hemân nişâni ura bu aşl urışa *qara* ‘ dërler... [TSMK 1417, vr. 91a/11; Emiri 914, vr. 65b/2] ... ne vechle olursa olsun hemân bir ziyâde urmağdır ki bu nev ‘ine *qara* ‘ dërler... [T. 6891, vr. 31a/1].”

²⁹⁴Kesimli’de *kıyğacı* (2017, s. 132). Korpusu oluşturan başka herhangi bir yazmadan tanımlayamadığımız bu terim için Latham & Paterson *Saracen Archery* yayımlarında hem kökeni hem de nasıl bir atış olduğu üzerine ayrı başlık açarak ayrıntılı görüş bildirmişlerdir:

“Terimin Arapça bir yana eğilmek, meyletmek anlamına gelen *mâil* kelimesinin Türkçesi olduğunu belirtip *kığac* olarak okuyarak Radloff’ta geçen *kığaç* maddesiyle ilişkilendirmişler; ayrıca *kayğac* veya *kığac* gibi farklı okunuşları olabileceğini de bildirmişlerdir (1970, s. 172). Nasıl bir atış olduğu üzerineyse atlı okçunun atın arkasına aniden dönüp soluna meylederek yaptığı atış egzersizi olduğunu (1970, s. 78) bu egzersizlerinse muharebe anında atlı okçunun her türlü şartlara süratle uyum sağlayıp öldürücü atışlar yapmasına yardımcı olmak amacıyla yapıldığını bildirmişlerdir (1970, 79).”

²⁹⁵*Telhis*’de (2010, s. 248) ve Uçar’da (2013, s. 112) *fer* ‘. Bizce kaf (ق) ‘in bir noktası unutulmuş. Doğru kabul ettiğimiz imla ile değerlendirdik.

“Ok yarışında gâlib olmak ma‘nâsına (Kâmûs).”

Oğcı **اوقجی** [< Tr. *oğ* + *cı*]: Ok imâl ettiği gibi atıcı da olan kimse.

“... Bahtiyârda dağı hem atıcı hem **oğcı** idi ve anuñ bir hem-kirişi var idi kağı Molla husrev’uñ kulu idi... [S. 846-1, vr. 2a/3] ... zîrâ pehlevânlar bir yerde karar étmezler tâ ki yaycılar ve **oğcılar** dükkânında dururlar ve şehâdet éderler... [L. İ. 559, vr. 24b/4].”

Yaycı **یایجی** [< Tr. *yay* + *cı*]: Yay ustası olduğı kadar ok da atan kimse.

“... bir nâm-dâr üstâddan görüp **yaycı** oğcı üstâdları yanında kabzayı hayır du‘â ile alasin zîrâ pehlevânlar bir yerde karar étmezler tâ ki **yaycılar** ve oğcılar dükkânında dururlar ve şehâdet éderler... [L. İ. 559, vr. 24b/3-4].”

Tîr-endâz **تیرانداز** [< Far. *tîr* + *endâz*]: Hafif olması itibarıyla normal şartlarda basit, kısa mesafe hedef atışlarında ya da muharebelerde kullanılması gereken yayla bile son derece tahrip gücü yüksek ve uzağa atışlar yapabilen kabiliyetli kemankeş, oğcu.

“... üstâdlar arasında bu dirhem hesâbı vardır zîrâ **tîr-endâz** ve üstâd olduğı az yaydan ve yay hükminden biri on hisâbından ziyâdesi üstâdiyyet ‘add olunup bu bâbda deka‘ik-ı remy budur ehl olanlar bilüp ‘azîm i‘tibâr olunur bir ‘ömr-i ma‘nevîdür ve böyle az yay işe hikmetden ziyâde oğ atana yalnız atıcı demeyüp **tîr-endâz**... dağı dêrler... [Emirî 914, vr. 15b/17, 21; TSMK 1417, vr. 22b/9, 14] ... meşğ yerin bulup atdıgın urup toğuz yüze tîrin konduran **tîr-endâz** olduğda... [T. 6891, vr. 62a/15] ... ‘Uğbetü bin ‘Âmir el-Cühenî ... dağı hazret-i Sa‘d yolunda **tîr-endâz** ve e‘imme-yi rumât-ı aşhâb-ı kirâmdan édiler... [T. 6891, vr. 25a/8] ... **tîr-endâz** vücûdın ve bâ-ğuşuş ketfeyn ve dest ve baş ve parmağın eldivân geyme ve arğaya dülbend ve havlu vaz‘ étme gibi te‘şîr-i bürüdetden muhâfazaya diğkat lâzımdur... ve idmânı bir gün terk étmeyüp devâm lâzımdur zîrâ ki bir gün terk édeni bu fenn on gün terk éder demişler ve bir müddet bu fenne lâyıkıyla şarf-ı mağderet édüp mülk éden **tîr-endâz** ‘avârız-ı kevnîyye ile zarûrî bir müddetle de terkde bulunur ve tekrâr başlasa ednâ sa‘yıla bırağdığı yere vâşıl olur demişler... [T. 6891, vr. 55b/8, 16].”

“Ok atan, oğçulukta mahâret sâhibi olan (kimse), oğcu, kemankeş (Kubbealtı, III, 3213^a).”

→ Üstâd; Üstâz; Hâzîk

Tîr-endâzân **تیراندازان** [< Far. *tîr* + *endâz* + *ân*]: Ok atanlar, oğçular.

“... **tîr-endâzâna** hediye édüp... [T. 6891, vr. 28a/11].”

Tîr-endâzlık **تیراندازلق** [< Far. *tîr* + *endâz*; Tr. +*lık*]: Bir ustanın elinden öğrenilen oğçuluğı icra etmek.

“... bir kimesne **tîr-endâzlık** öğrenüp terk étse Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhu ve’s-sellem efendimize ‘işyân étmiş olup... [T. 6891, vr. 25a/11] ... **tîr-endâzlık** ğam u hemmi vü hüznü izâle étدیğü mufaşşalan muharrer olup... [T. 6891, vr. 29b/1] ... temâmında yayına ve çilesine ve tîrlerimüñ temrenlerine bağup âferîn **tîr-endâzlık** zarafet ü ‘irfanla olur deyü du‘a édüp... [T. 6891, vr. 29b/1].”

48b/16] ... ammā **tīr-endāzlığı** az yaydan vuḳū‘ bula fi nefsi’l-emr menziller atup zemānede nām u nişānı ḳalup yād olanlar bu maḳūle pehlevānlardur... [TKK Y/546, vr. 425a/22] ... **tīr-endāzlık** ne güne ḳala ki atıcınun hizmet-kāri pāyesinde olan kimselerün ḥükmi ile ṭaş dikeler... [T.R. MÜ vr. 4a/12].”

Üstād **استاد** [< Far. *ustād*]: Ok atıcılığının hem teorik hem de pratik bilgi ve becerisine vākıf olup hafif olması itibarıyla normal şartlarda kolay, kısa mesafe hedef atışlarında ya da muharebelerde kullanılması gereken yayla bile son derece tahrip gücü yüksek ve uzağa atışlar yapabilen kabiliyetli kemankeş, okçu.

“... **üstād** olmayan için aña **üstād** demek gücdür **üstād** oldur ki bu kitāb üzere ‘ilmiyyesin bilüp ‘ameliyyesin daḥı bile ‘ameliyyesin bilüp ‘ilmiyyesin bilmese yēne noḳşāndur ‘ilmiyyesin bilüp ‘ameliyyesin bilmese yēne [noḳşāndur] ēkisünḡ bilmek ile kāmīl olur... **üstād**lar arasında bu dirhem ḥesābı vardır zīrā tīr-endāz ve **üstād** olduḡı az yaydan ve yay ḥükminden biri on ḥisābından ziyādesi **üstād**iyet ‘add olunup bu bābda deḳa’iḳ-ı remy budur ehl olanlar bilüp ‘azīm i‘tibār olunur... [Emirî 914, vr. 58a/14-15; 15b/17,18; TSMK 1417, vr. 81b/6-7; 22b/9, 11] ... pes **ḥāzīk**²⁹⁶ ve **üstād**²⁹⁷ olan atıcı ol engüştüvāneyi sever cāhil sevmez... [R. 1932, vr. 33b/2].”

“Herhangi bir ilimde veya sanat alanında bilgi ve söz sâhibi olan, üstün bir yeri, tam vukūfu bulunan kimse (Kubbealtı, III, 3319^a).”

→ *Tīr-endāz; Üstāz; Ḥāzīk*

Üstāz **استاذ** [< Far. *ustād*]: Hafif olması itibarıyla normal şartlarda basit kısa mesafe hedef atışlarında ya da muharebelerde kullanılması gereken yayla bile son derece tahrip gücü yüksek ve uzağa atışlar yapabilen kabiliyetli kemankeş, okçu.

“... üstādlar arasında bu dirhem ḥesābı vardır zīrā tīr-endāz ve üstād olduḡı az yaydan ve yay ḥükminden biri on ḥisābından ziyādesi üstādıyyet ‘add olunup bu bābda deḳa’iḳ-ı remy budur ehl olanlar bilüp ‘azīm i‘tibār olunur bir ‘ömr-i ma‘nevīdür ve böyle az yay işe ḥikmetden ziyāde oḳ atana yalḡuz atıcı demeyüp... **üstāz** daḥı dērler... ve ‘Arab **üstāz** ... dērler fehmi olına... [Emirî 914, vr. 15b/21; TSMK 1417, vr. 22b/14] ... evvelā bu fenni öğrenmek için bir **üstāz**dan lāzım u mühimdür ol **üstāza** ta‘zīm ētmek gerekdür... [Emirî 914, vr. 20b/18-19].”

→ *Tīr-endāz; Üstād; Ḥāzīk*

Ḥāzīk **حاذق** [< Ar. *ḥāzīk*]: Hafif olması itibarıyla normal şartlarda basit kısa mesafe hedef atışlarında ya da muharebelerde kullanılması gereken yayla bile son derece tahrip gücü yüksek ve uzağa atışlar yapabilen kabiliyetli kemankeş, okçu.

²⁹⁶Kesimli’de *ḥāzīk* (2017, s. 95).

²⁹⁷A.g.e’de *üstād* (2017, s. 95).

“... üstâdlar arasında bu dirhem hesâbı vardır zîrâ tîr-endâz ve üstâd olduğı az yaydan ve yay hükminden biri on hisâbından ziyâdesi üstâdiyyet ‘add olunup bu bâbda deka’iç-ı remy budur ehl olanlar bilüp ‘azîm i‘tibâr olunur bir ‘ömr-i ma‘nevîdür ve böyle az yay işe hikmetden ziyâde oğ atana yalnız atıcı demeyüp... ‘Arab **hâzîk** dërler fehmi olına... [Emîrî 914, vr. 15b/21; TSMK 1417, vr. 22b/15] ... pes **hâzîk**²⁹⁸ ve üstâd olan atıcı ol engüştüvâneyi sever câhil sevmez... [R. 1932, vr. 33b/2].”

“San‘atında üstâd olan kimse (Vankulu).”

→ *Tîr-endâz; Üstâd; Hâzîk*

Kemân-keş **کمانکش** [< Far. *kemân* + *keş*]: Gerek hedef atışları gerekse uzun mesafeye atışlar yapabilmek için eğitimden geçip ustasından icazet almış okçu.

“... degnek tutar mişillü kavrayup şalâvat parmağı kabza ardından tolaşdırup ve baş parmağı şalâvat parmak üstine vaż‘ ve orta parmak muşamma‘ üstinden ve sâ‘iri geldiği gibi kavrayup atan **kemân-keş** de meşhûdımız oldu dëyü ‘Abdullâh Efendi tahtîr eder... [T. 6891, vr. 41b/13].”

“Kemân ‘yay’ ve keş ‘çeken’; okçu, okçulukta mahâret sâhibi olan kimse, tîrendaz (Kubbealtı,).”

Kemân-keşân **کمانکشان** [< Far. *kemân* + *keş* + *ân*]: Gerek hedef atışları gerekse uzun mesafeye atışlar yapabilmek için eğitimden geçip ustasından icazet almış okçular.

“... **kemân-keşândan** imân ile sebkat êtmîş... [T. 6891, vr. 28a/11] ... devlet-i İslâmiyye gelince kadar **kemân-keşân** Behrâm’ı imâm eyleyüp eyyâmına yetişemeyüp göremeyenler taşvîrin yapıdurup taqlîd ederlermiş... [T. 6891, vr. 29a/5].”

Ednâ²⁹⁹ kemân-keş **ادنا کمانکش** [< Ar. *denâ* ‘et > *ednâ*; Far. *kemân* + *keş*]: Her ne kadar bir ustadan icazet alıp heveskâr ve kabiliyetli olsa da hırsından, agrasifliğinden ötürü kendisine zarar veren kötü okçu.

“... bu hırşlanmak hezâr keskin pehlevânı **ednâ kemân-keşe** geçürdür zîrâ hırşından vücûdı ra‘şe-dâr olup gözi görmez... [TSMK 626, vr. 37b/10].”

“*Ednâ*, çok (daha, en, pek) aşağı, âdî (Kubbealtı, I, 817^a).”

Kemân-keşlik(g) **کمانکشلیک** [< Far. *kemân* + *keş*; Tr. + *lik(g)*]: Bir ustanın gözetiminde eğitimini tamamlayıp ustadan icazet aldıktan sonra ok atışları yapmak.

“... haşmdan hafv êdüp kendüden nâ-ümîd olmak **kemân-keşliğe** gâyet mâni‘dür... [TSMK 626, vr. 37b/5] ... ibtidâ’ kepâde ta‘bîr olunan gâyet hafif kavsdan bed’ olına vücûdı alışdırarak bâlâ **kemân-keşliğe** vâsıl olındığı müsellemler olup... [T. 6891, vr. 51b/11].”

²⁹⁸ A.g.e’de *hâzîk* (2017, s. 95).

²⁹⁹ Karasu’da *adına* (2022, s. 144).

→ *Şan‘at-ı mübāreke*

Şan‘at-ı mübāreke **صنعت مبارکه** [< Ar. *şan‘at; mubāreket*]: Bir ustanın gözetiminde eğitimleri tamamlayıp ustadan icazet aldıktan sonra ok atışları yapmak, kemankeşlik.

“... evvelā üstād olan bu *şan‘at-ı mübāreke*yi müselmāna öğredüp kāfire ve mecūsiye ve münāfıka öğretmeyeler... ve qādrin bilür ādemlere öğredeler... [Emirî 914, vr. 57a/21; TSMK 1417, vr. 80b/6].”

“*Şan‘at*, bir şeyi gerektiği gibi tam ve güzel yapmak için sâhip olunması gereken bilgi ve ustalık (Kubbealtı, III, 2700a); *Mübāreke*, çok saygı değer, hürmete lâyık, muhterem (Kubbealtı, II, 2200a).”

→ *Kemān-keşlik(g)*

Kepāze-keşlik **کپازه کشلک** [< Far. *kebāde + keş*; Tr. + *lik*]: İster hedefe atışlar için ister uzun mesafe atışları için olsun öncesinde *kepaze* adındaki eğitim yayıyla yeterince süre, her fırsatta boş atışlar yaparak çalışmak.

“... taḥammül-i vücūdı oldıqca terkinden ictināb edüp qūdreti qādar *kepāze-keşlik* olsun... [T. 6891, vr. 25b/3] ... *kepāze-keşlik* ile idmānı boşlamamak mütemmim-i rumātdandır... [M. 918, vr. 21a/8].”

+ *keş*, sonuna geldiği kelimelere “çeken, çekici” anlamı katarak Farsça usûlüyle birleşik sıfatlar yapar (Kubbealtı, II, 1682^b); + *lik*, isimden isim yapma eki (Kubbealtı, II, 1892^a).”

→ *Kepāde-keşlik*

Kepāde-keşlik **کپاده کشلک** [< Far. *kebāde + keş*; Tr. + *lik*]: İster hedefe atışlar için ister uzun mesafe atışları için olsun öncesinde *kepaze* adındaki eğitim yayıyla yeterince süre, her fırsatta boş atışlar yaparak çalışmak.

“... *kepāde-keşlik* ba‘dehū az yay ile ṭorbaya bed’ olunup yay az geldükce değışerek ṭorbayı daḥı temām etmek ve ba‘dehū hevā gezine daḥı yay āz geldükce arturaraq ba‘dehū tīrler meşkinde daḥı yay değışerek sene-yi evvelde olmazsa ekinci üçünci sene olsun merkūz-ı ṭab‘ı olan çekiş ṭab‘atıyla ṭavranup ḥaddince oq atmaq eshel ve bī-lā gā ile ṭarīk-i memdūḥdur... [T. 6891, vr. 55a/16] ... *kepāde-keşlik* yevmiyye bir miqdār terk olunmamaq şer‘an ve ḥükmen lâzımdur demişler... [T. 6891, vr. 52A/20].”

→ *Kepāze-keşlik*

Hem-pā **همپا** [< Far. *hem + pā*]: Yarış amaçlı yapılan atışlarda okçunun sâkin kalmasını sağlayıp dışarıdan bir gözle de eksiklerinin farkına varıp anlık ihtiyaçlarını gideren yardımcı, yoldaş.

“... erācif-i ḥalkā i‘timād etmeyüp kendüni bir ‘āqil mudekkik ādeme teslim eyleye ve her ne qādar kendü vāqıf ise gene bir *hem-pāya* muhtācdur zīrā insān kendü ḥālını göremez ḥuşuşan ḥaşm ile atış olurken telāş eder nihāyet ḥīn-i atışda bir ta‘līm ve ihtār u teselliyet eder... [TSMK 626, vr. 39a/2].”

“Arkadaş, ayakdaş (Kubbealtı, II, 1261^a).”

→ *Hem-pālīk; Bādaṣān; Qabzadaṣ; Qabza yoldaṣı; Hem-kiriṣ; Kiriṣdeṣ*

Hem-pālīk همپالک [< Far. *hem* + *pā*; Tr. + *lık*]: Atışlarda yardımcısı, yoldaşı tarafından okçunun eksikliklerini giderme uğraşı, yoldaşlık etmek.

“... her pehlevāna bir ādem lāzımdur ki deḡāyık-ı fennden ḡabīr olup atış vaktinde **hem-pālīk** ēde gerek gez yērine ve gerek yayuḡ nizāmına ve atışına ve hevāda oḡuḡ seyrine diḡḡat ēdūp muḡteḡāsınca tedbīr eyleye ve pehlevān daḡı ol ādemūḡ ḡavline i‘timād ēdūp ‘amel eyleye ve her ne gūnā mūnāsib görürse hīḡ muḡālefet ētmeye... [TSMK 626, vr. 38b/5].”

→ *Hem-pā; Bādaṣān; Qabzadaṣ; Qabza yoldaṣı; Hem-kiriṣ; Kiriṣdeṣ*

Yoldaṣ يولداش [< Tr. *yol* + *daṣ*]: Okçuluk arkadaşı, müsabaka arkadaşı.

“... **yoldaṣ**lar bir birine mu‘āvenet ve ‘aḡd-ı müsābaḡa ve mūnāzala vekāletinde zūlm ētmeyeler... [M. 918, vr. 17b/17] ... her bölük üstine bir kimse ze‘īm olup **yoldaṣ**larına mu‘āvenet ēdūp... [Emirī 914, vr. 66a/14; TSMK 1417, vr. 91b/11].”

“Yol arkadaşı, dost (Kubbealtı, III, 3480^b).”

→ *Hem-pā; Hem-pālīk; Bādaṣān; Qabzadaṣ; Qabza yoldaṣı; Hem-kiriṣ; Kiriṣdeṣ*

Bādaṣ باداش [< Far. *pā*; Tr. + *daṣ*]: Aynı kıdemde olup aynı seviyelerde atışlara katılan okçuların birbirlerine göre durumu.

“... ma‘lūm olduḡı veche ile tīr-endāzān mevcūdlar bir birile **bā-daṣup** şınıfeyn olup ba‘de’l-ḡur‘a ḡaḡıṣı şınıf-ı evvel atmaḡ lāzım gelürse pūtaya ḡarṣu ta‘yīn olınan maḡalde diz çöküp oturup... [T. 6891, vr. 31a/10].”

“Okçuluk arkadaşı, kabzadaṣ, hemkiriṣ (Kubbealtı, III, 2477^a).”

→ *Hem-pā; Hem-pālīk; Yoldaṣ; Bādaṣān; Qabzadaṣ; Qabza yoldaṣı; Hem-kiriṣ; Kiriṣdeṣ*

Bādaṣān باداشان [< Far. *pā*; Tr. + *daṣ*; Far. + *ān*]: Aynı kıdemde ve seviyelerde atışlara katılan okçular.

“... puḡa civārında olanlar da tekbīr ile bunları ḡarṣulayup muḡaddem **bā-daṣān**ların be-heri refīḡıyla muṣāfaḡa ēdūp puḡaya ḡaç tīr iṣābet ētmīṣ ise cūmlesin şeyḡū’l-meydān bulunan zātūḡ öḡine ḡoyup... [T. 6891, vr. 31a/16].”

“+ ān, Farsça ve Arapça kelimelerin sonuna gelen çoḡul eki (Kubbealtı, I, 136^b).”

→ *Hem-pā; Hem-pālīk; Yoldaṣ; Bādaṣ; Qabzadaṣ; Qabza yoldaṣı; Hem-kiriṣ; Kiriṣdeṣ*

Qabzadaṣ قابضه داش [< Ar. *qabḡat*; Tr. + *daṣ*]: Aynı ustadan ya da aynı devrede eğitim alarak okçuluk icazeti almış olanların birbirlerine göre durumu.

“... fi’l-cümle ṣest yumruḡı aṣaḡı baḡmaḡ memdūḡdur ol daḡı bir ṣūretde ola ki destūḡ üstine āb ile memlū fiḡcān vaḡ’ olınsa hīn-i kūṣādda daḡı dūṣmeyūp ve ābı daḡı dökilmeye dēyū mūbālaḡa ētmīṣler ḡatta eslāf-ı tīr-endāzān ṣest yumruḡını cevānibe meyl ētdirene **qabzadaṣ** fiḡcān dūṣürsün ziyāde meyl ētdirürse fiḡcān dūṣürdūḡ dēyū laḡīfe ēdermīṣ... [T. 6891, vr. 44b/12]

... *ḳabzadaş*ların ḳahırların çekmeyüp ok atmağdan fāriğ olup günāh-kār olursın... [L. İ. 559, vr. 9b/16-17] ... Mısr diyārında benüm *ḳabzadaşum* var idi Ḥocā Gāzī dērlērdi... [L. İ. 559, vr. 17a/6].”

“Aynı tōrenle kabza alan kemankeşlerden her biri (Kubbealtı, II, 1519^b).”

→ *Hem-pā; Hem-pālīk; Yoldaş; Bādaş; Bādaşān; Ḳabza yoldaş; Hem-kiriş; Kirişdeş*

Ḳabza yoldaşı *قبضه يولداشی* [*< Ar. ḳabdat; Tr. yol + daş + ı*]: Aynı ustadan ya da aynı devrede eğitim alarak okçuluk icazeti almış olanların birbirlerine göre durumu.

“... tīr-endāzlık üzerine gāvğā ederler ammā gārībdür yēne atıcı tā’ifesi gibi bir birin sever daḫı yoḳdur *ḳabza yoldaş*mdur dēyü gāyet muḫabbet ederler ‘adāvetleri mā-beynlerinde olup taşraya tecāvüz eylemez bir atıcının bir atıcıya ‘adāveti daḫı olsa bir meclisde buluşsalar ol meclisde anuḫ ile ülfet eyleyüp āḫer ile mukālemeden zevk eylemez ammā meydānda yēne ‘adāveti bāḳīdūr... [Emirī 914, vr. 43b/19; TSMK 1417, vr. 61b/16].”

→ *Hem-pā; Hem-pālīk; Yoldaş; Bādaş; Bādaşān; Ḳabzadaş; Hem-kiriş; Kirişdeş*

Hem-kiriş *هم كرش* [*< Far. hem; Tr. giriş*]: Aynı ustadan ya da aynı devrede eğitim alarak okçuluk icazeti almış olanların birbirlerine göre durumu.

“... Baḫtiyārda daḫı hem atıcı hem oḳcı idi ve anuḫ bir *hem-kiriş*i var idi ḳadı Molla ḫusrev’uḫ ḳulı idi... [S. 846-1, vr. 2a/4] ... *hem-kiriş*leri olan dūrer şāḫibi Monla Hüsrev’uḫ ḳullarından idi... [T.R. MÜ vr. 15b/13].”

“*Hem*, başına geldiği Arapça ve Farsça kelimelere Türkçe’deki “-daş” eki gibi birliktelik ve ortaklık anlamı katarak birleşik sıfatlar yapan ön ek (Kubbealtı, II, 1258^b).”

→ *Hem-pā; Hem-pālīk; Yoldaş; Bādaş; Bādaşān; Ḳabzadaş; Ḳabza yoldaş; Kirişdeş*

Kirişdeş *كرشدهش* [*< Tr. giriş + deş*]: Aynı ustadan ya da aynı devrede eğitim alarak okçuluk icazeti almış olanların birbirlerine göre durumu.

“... Bāyezid oḫlı ile Sulṫān Bāyezid şeh-zāde iken oḳ atup *kirişdeş* demiş... [T.R. MÜ vr. 25a/Derkenar 6] ... Bostancı Ocağından köşk bekciligine gelme Ferīdūn Baḫçesi ustası Muştafa Usta merḫūm Kethüdā ile *kirişdeş* olup... [T.R. MÜ vr. 76a/11].”

→ *Hem-pā; Hem-pālīk; Yoldaş; Bādaş; Bādaşān; Ḳabzadaş; Ḳabza yoldaş; Hem-kiriş*

Nāvek-endāz *ناوك انداز* [*< Far. nāvek + endāz*]: Düşmana atıldığında düşmanın oku alıp karşı silah olarak kullanmasını önlemek için özel olarak üretilen küçük oklarla atış yapan oḳçu.

“... āb-destsiz mess-i kemān ve remy-i siḫām étmedüm buyurdıklarımı İmām-ı Sellemī... *nāvek-endāz*-ı rivāyāt oldığın... [T. 6891, vr. 34b/4].”

“Nāvek, *küçük oluk* manasıdır. Sair manası buna kıyastır. Bir babet küçük oka denir. Türkîde *koḫuş oku*, *çegre oku* dahi derler. Bir kavilde ağaçtan oluk gibi mücevvef bir nesnedir. İçinde tir-i nāvek atılır. Koḫuş ve çegre dedikleri budur. Bir rivayette o nesne demirden olur. Türkîde buna zemberek muḫarrifi *zemberek* derler. Ondan atılan oka ki mahsus o miktar üzere yapılır, *zemberek oku* derler (Katı, 544^a); *-endāz*, sonuna geldiği

kelimelere “atan, atıcı” anlamı katarak Farsça usûlüyle birleşik sıfatlar yapar (Kubbealtı, I, 868^a).”

Pūta-endāzī **پوته اندازی** [**< Far. būte + endāz + ī**]: Hedef olarak putaya atış yapan okçu.

“... meşğ ve ta‘lîmden hālî olmayup **pūta-endāzī**de tabla-zen olduğu elsineyi pehlevānānda mezkūr olmağla kendilerinden maqtūlen şebt olındı... [T.R. MÜ vr. 76b/11].”

“*Pūta*, ok nişanesi (Şu‘ūrī, I, 966^a); Ok nişanesine denir. Türkîde tabla ve būte muharrefi pota derler (Kati, 104a); a butt for shooting at (Steingass, 205^b); + *endāz*, sonuna geldiği kelimelere “atan, atıcı” anlamı katarak Farsça usûlüyle birleşik sıfatlar yapar (Kubbealtı, I, 868^a); + *ī*, sonuna geldiği kelimelere “âit olan, ilgili, mensup, ... niteliğinde olan” vb. anlamlar katan ek, nispet eki (Kubbealtı, II, 1351^a).”

Tabla-zen **طبله زن** [**< Lat. tabula > Yun. tabla; Far. zeden > zen**]: Hedef olarak tablaya atış yapan okçu.

“... meşğ ve ta‘lîmden hālî olmayup pūta-endāzīde **tabla-zen** olduğu elsineyi pehlevānānda mezkūr olmağla kendilerinden maqtūlen şebt olındı... [T.R. MÜ vr. 76b/11].”

“*Tabla*, nişan levhası (Kubbealtı, III, 3023^b); + *zen*, sonuna geldiği kelimelere “vuran, vurucu, atan” anlamı katarak Farsça usûlüyle birleşik sıfatlar yapar (Kubbealtı, III, 3533^b).”

Ser-āmed-i ser-meydān **سرامد سر میدان** [**< Far. ser + āmed; ser; Ar. meydān**]: Uzun mesafelere ok atıp kendi zamanının ve o atışın yapıldığı menzilin en iyi okçusu.

“... bir dağı lodos menzildir ki Burusalı Şücā‘ ol menzil ile **ser-āmed-i ser-meydān** olmuştur Tozqoparan andıqca āh anı atabilsem dēyü hārāreti ‘arza kılmışdur... [H. P. 816, vr. 29a/6].”

“*Ser-āmed*, başta bulunan, başta gelen, ileri gelen kimse (Kubbealtı, III, 2772^a); *ser*, başkan, önder (Kubbealtı, III, 2770^a); *meydān*, üzerinde binâ vb. şeyler bulunmayan düz, açık ve geniş yer, açıklık, alan, sâha (Kubbealtı, III, 2079^a)”

Pehlevān **پهلوان** [**< Far. pehlevān**]: Okçu, kemânkeş.

“... Büyük Tācir demekle ma‘rūf Seyyid İbrāhīm nām **pehlevān** ana taşınuğ otuz dört buçuğ gez şaşt cānibinden... [T. 6891, vr. 135b/10] ... her tālîbe ma‘lūm u sālîk-i rāğibe mefhūm ola ki bir **pehlevān** menzil atmağ tārîkında pūyān... olsa... [TKK Y/546, vr. 424b/28] ... **pehlevān** dā‘imā vücūdını terbiye ve muhāfaza eyleyüp şovukdan gāyet ihtirāz eyleye gēceler açuğ yatmaya temmūzda dağı pencere açmayup yorğanla yata vücūda za‘f irāş eyler işlerden hıfz u ictināb şartdur... [TSMK 626, vr. 39b/18].”

“Usta kemankeş (Kubbealtı, III, 2510^a).”

→ *Defterli pehlevān; Keskin pehlevān; Müntehā pehlevān; Defterli kemān-keş*

Defterli pehlevān **دفترلی پهلوان** [**< Yun. diphtheri > Ar.-Far. defter; Tr. + li; Far. pehlevān**]: 900 gez yani ~595 metre ve üzeri atışlar yapıp sicil defterine kaydı yapılan okçu.

“... Aḥmed Muhtār demekle ma‘rūf olup İzmir mollāsı olduğdan sonra bilād-ı erba‘a olacaḡ idi rahmet-i Haḡka revān oldu toḡuz yüz atmış **defterli pehlevān** idi... [SÖ 18775, vr. 15b/10].”

“*Defterli*, kayıtlı, kaydı yapılmış, bir teşkilāta kaydedilmiş (Kubbealtı, I, 658^a).”

→ *Pehlevān; Keskin pehlevān; Müntehā pehlevān; Defterli kemān-keş*

Keskin pehlevān **كسكين پهلوان** [< Tr. *kes - kin*; Far. *pehlevān*]: Kabiliyetli okçu.

“... bu hırşlanmaḡ hezār **keskin pehlevānı** ednā kemān-keşe geçürdür zīrā hırşından vücūdı ra‘şe-dār olup gözi görmez... [TSMK 626, vr. 37b/9-10].”

“*Keskin*, işini hakkıyla yapan, en iyi şekilde yapan (Kubbealtı, II, 1679^b).”

→ *Pehlevān; Defterli pehlevān; Müntehā pehlevān; Defterli kemān-keş*

Müntehā pehlevān **منتها پهلوان** [< Ar. *intihā* > *muntehā*; Far. *pehlevān*]: Seçkin, kabiliyetli okçu.

“... āz zemānda isbāt-ı vücūd eylemiş atışı gözel pehlevāndur eger felek müsā‘ade édüp devām eyler ise **müntehā pehlevān** olacaḡı me‘müldür... [TSMK 626, vr. 39b/15-16].”

“*Müntehā*, bir şeyin varabileceḡi son nokta, son, nihāyet (Kubbealtı, II, 2246^b).”

→ *Pehlevān; Defterli pehlevān; Keskin pehlevān; Defterli kemān-keş*

Defterli kemān-keş **دفترلی کمانکش** [< Yun. *diphtheri* > Ar.- Far. *defter*; Tr. + li; Far. *kemān + keş*]: 900 gez yani ~595 metre ve üzeri atışlar yapıp sicil defterine kaydı yapılan okçu.

“... **defterli kemān-keş**ler ok yarışında yükseklerinden dört nefer kimse bī-ğaraḡ ḡanḡısı sâbıḡ ḡanḡısı mebsūk şehādetleriyle yol erkān icrā olına... [M. 918, vr. 23a/10].”

→ *Pehlevān; Defterli pehlevān; Keskin pehlevān; Müntehā pehlevān*

Atıcılık **اتجیلیق** [< Tr. *at - ıcı + lık*]: Ok atışlarıyla uğraşmak.

“... bilgil kim öḡ bağlamaḡa **atıcılık** bābında niḡāl dērler... [R. 1932, vr. 103a/13] ... dirsekleri daḡı muḡkem éde sağ dirseḡi daḡı muḡkem ola zīrā kim ol **atıcılık**da aşldur... [Emirî 914, vr. 34b/12; TSMK 1417, vr. 48b/5].”

“Nişancılık, iyi atış yapabilme yeteneḡi (Kubbealtı, I, 208^b).”

→ *Atıcı; Atıcı başı; Daḡıḡ atıcı; Ḳıḡ atıcı; Ḳabaḡ atıcı; Mümtāz atıcı; Uzaḡ atıcı; Çekdüḡi mertebe remye ḡādir atıcı*

Atıcı **اتجی** [< Tr. *at - ıcı*]: Ok meydanı kurallarına riayet edip ok atışları yapan kimse.

“... atıḡ gemine beḡzer at gemden ḡazḡ eyledüḡi gibi **atıcı** daḡı zihḡirden ḡazḡ étmek gerekdür... evvelā **atıcı**ya lâyıḡ olan ādāb-ı remy bilüp icrā eyleyeler ol **atıcı** her ne olursa olsun edebe ri‘āyet eylesün zīrā bu fenn bir ‘azimü’ş-şān bir fenn-i mübārekdür... [Emirî 914, vr. 20b/1, 9-10] ... Baḡtiyārda daḡı

hem **atıcı** hem okçu idi ve anuñ bir hem-kirişi var idi kağı Molla Husrev'ün kulu idi... [S. 846-1, vr. 2a/3].”

“İyi nişan alan, attığını vuran kimse, nişancı Kubbealtı, I, 208^b).”

→ *Atıcılık; Atıcı başı; Dakîk atıcı; Kîk atıcı; Kabak atıcı; Mümtâz atıcı; Uzak atıcı; Çekdügi mertebe remye kâdir atıcı*

Atıcı başı **أتجى باشى** [< Tr. *at - ıcı; baş + ı*]: Ekâbir'den birinin himâyesinde olmakla birlikte kemankeşlik kurallarına riayet edip ok atışları yapan kimselerin reyisi.

“... ‘Acem şâhı huzûrında idüm bir âdem ‘arz-ı hâl vèrüp şâhuñ **atıcı başısın** meydâna okıdı şâh dañı fermân eyledügi **atıcı başı** ile imtiñân olalar **atıcı başı** şâhum huzûrınızda bir maqlûben kabza alsun görelüm bilür ise imtiñân olurum dedükde yay ok getürdiler ve meydâna maqlûben kodılar almağa harîfe teklîf olındı harîfe yay huzûrında diz çöküp kabza öpüp oka yapışmakda şalavât parmağın ağızına getürüp ucını dükürügi ile ıslatdı atıcı başı dur kişi dèyüp almakdan men‘ eyledi ve sen dürzîsin ve şan‘atunı gör dedükde harîf dürzî olduğın ikrâr eyleyüp... [Emirî 914, vr. 17b/7].”

→ *Atıcılık; Atıcı; Dakîk atıcı; Kîk atıcı; Kabak atıcı; Mümtâz atıcı; Uzak atıcı; Çekdügi mertebe remye kâdir atıcı*

Dakîk atıcı **دقيق أتجى** [< Ar. *dikkat* > *dakîk*; Tr. *at - ıcı*]: Eğitimine özen gösteren özenli okçu.

“... Muhammed Çelebi nâm kemân-keş ana taşınuñ otuz üç buçuk gez şaşt tarafına êkinci sengi on üç buçuk gez geçüp tokuz yüz toksan bir gez menzile naşb-ı nişân êtmîş mezbûr nahîf âdem olup lâkin **dakîk atıcı** olmağla miqdârından ziyâde tîr-endâz olduğına menzili şâhiddür... [T. 6891, vr. 138a/3].”

“Zaman husûsunda çok ölçülü olan, dakîkası dakîkasına hareket eden (kimse) (Kubbealtı, I, 627^a).”

→ *Atıcılık; Atıcı; Atıcı başı; Kîk atıcı; Kabak atıcı; Mümtâz atıcı; Uzak atıcı; Çekdügi mertebe remye kâdir atıcı*

Kîk³⁰⁰ atıcı **فريق أتجى** [< Ar. *kîk*; *at - ıcı*]: Genel kabul gereği en iyi atış noktası kabul edilen, okun atıcının kabzayı tutan sol elinin baş parmağının ilk boğumunun çıkkın noktası olan *kürsüden* de geriye kadar ya da başka bir değışle ok atışlarında okun bileğe çarpıp zarar vermesini önlemek için takılan kolçağın ağızına kadar oku çekip atan maharetli olduğı kadar kibirli mağrur okçu.

“... gâyet üstâd tîr-endâz olmak gerekdür ki kürsiden [okı] êki parmak [aşağıya] yâñud yeñ ağızına endere ammâ... böyle kürsiden bir êki parmak aşağı atmak olur [ise] tîr-endâz gerekdür buña atıcı ða' ifesi **kîk atıcı** derler... [Emirî 914, vr. 36b/2; TSMK 1417, vr. 51a/10-11].”

³⁰⁰Uçar'da *kıyak* (2013, s. 75).

“Silly, conceited (Lexicon, 1508b).”

→ *Atıcılık; Atıcı; Atıcı başı; Daķık atıcı; Ķabak atıcı; Mümtāz atıcı; Uzak atıcı; Ćekdügi merteye ķādir atıcı*

Ķabak atıcı **قبق اتجى** [< Tr. *ķabak; at - ıcı*]: Özelliķ at meydanlarında atlı okçuluk gösterilerinde at üstüneyken dikili bir sıırđın ucundaki kabağı vuracak kadar kabiliyetli atıcı.

“... ta‘līm-hāneci başı Naķķāş Meĥemmed Ćelebi... ĥurdece ādem idi lākin **ķabak atıcı** idi... [T.R. MÜ vr. 39a/5].”

→ *Atıcılık; Atıcı; Atıcı başı; Daķık atıcı; Ķık atıcı; Mümtāz atıcı; Uzak atıcı; Ćekdügi merteye ķādir atıcı*

Mümtāz atıcı **ممتاز اتجى** [< Ar. *imtiyāz > mumtāz; Tr. at - ıcı*]: Seĥkin, işinin ehli okçu.

“... Keserci Usta Meĥemmed meydān eskilerinden olup Ćekdügi yayuđ ĥükmüđ vērür **mümtāz atıcı**dur... [T.R. MÜ vr. 78a/13].”

“Mümtāz, seĥilmiş, seĥkin (Kubbealtı, II, 2235a).”

→ *Atıcılık; Atıcı; Atıcı başı; Daķık atıcı; Ķık atıcı; Ķabak atıcı; Uzak atıcı; Ćekdügi merteye ķādir atıcı*

Uzak atıcı **اؤزاق اتجى** [< Tr. *uza - k; at - ıcı*]: Menzil okçusu.

“... andan şonra küşād vère ĥāyet tīz tavurda ıtlāķdan ok ĥarblu ve kuvvetli doķunur ve **uzak atıcı**ya ēyüdüdür... [R. 1932, vr. 47a/14].”

→ *Atıcılık; Atıcı; Atıcı başı; Daķık atıcı; Ķık atıcı; Ķabak atıcı; Mümtāz atıcı; Ćekdügi merteye ķādir atıcı*

Ćekdügi merteye ķādir atıcı **چكدوكى مرتبه رميه قادراتجى** [< Tr. *ĥek - dük(g) + i; Ar. rutüb > merteye; remy; Tr. + e; Ar. ķudret > ķādir; Tr. atı - cı*]: Öncelikle en az 900 geze ~595 metreye atabildiği için icazet aldığı gibi yayın ĥekiş gücü açısından, hakkını verip darp gücü yüksek ya da daha uzağa etkili atışlar yapan okçu.

“... Bađdādlı Meĥemmed tābi‘-i ‘Ömer Efendi meydān mülāzımlarından olup **ĥekdügi merteye remye ķādir atıcı**dur... [T.R. MÜ vr. 78b/17; 79a/1] ... Ķırķ Ćeşmeli ‘Abdu‘lĥalīm Ćelebi‘nüđ şākirdleri Muştafa **ĥekdügi merteye remye ķādir atıcı**dur... [T.R. MÜ vr. 79a/3-4] ... Yeñibađce İsmā‘il ĥalīfe-zāde tarafeyni ma‘mür tūr-endāzlardan olup **ĥekdügi merteye remye ķādir atıcı** idi... [T.R. MÜ vr. 85a/1].”

→ *Atıcılık; Atıcı; Atıcı başı; Daķık atıcı; Ķık atıcı; Ķabak atıcı; Mümtāz atıcı; Uzak atıcı*

Pütacı **پوته جى** [< Far. *būte; Tr. + cı*]: Sadece pütaya, hedefe atışlar yapan, menzil atışlarına dahil olmayan atıcı.

“... ēki yüz gezden öte beş yüz geze varınca nişāna ok atayım deyen kimesne menzil atmamış olsa yalnız **pütacı** olsa... [Emirî 914, vr. 43b/3; TSMK 1417, vr. 61a/14].”

Cūdat جُودَتْ [< Ar. *cūdat*]: Genel kurallara riayet etmeden ivedi ve özensiz hızlıca atış yapan okçu.

“... her kişi tîz atsa aña **cūdat** dërler anu daħı atıcılar kabûl êtmeyeler... [UM. F. vr. 40b/4; M. 20b/1; H. P. 816i vr. 16a/8].”

“Fleetness (Johnson, 443^b).”

Rāmī رامي [< Ar. *remy* > *rāmī*]: Ok atan, atıcı, okçu.

“...ol ziyāfet **rāmīnūñ** şānına göre bezl-i ni‘metdür... [TKK Y/546, vr. 425a/8] ... üstād-ı kāmīl İbn Nühās nām **rāmī** sertce kavş ile beş yüz gez menzilden tabur cem‘iyyetine atılır dēmiş... [T. 6891, vr. 47a/21] ... hīn-i küşādda **rāmī** kalben cem‘ eyleyüp iftitaħ tekbirinde mā-sivādan ‘ārī olduğı gibi küşādda daħı öyle gerekdür... [Emirī 914, vr. 51a/9; TSMK 1417, vr. 72a/8].”

“(Ok, mermi vb.) Atan kimse, atıcı (Kubbealtı, III, 2586^b).”

Cündī جُنْدِي [< Ar. *cund*; Far. + *ī*]: Özel olarak tahsis edilmiş meydanda at üstünde çeşitli akrabasik hareketlerle atışlar yapan atlı okçu.

“... meydān düzöldükde **cündī**ler meydāna gelüp dizilüp alay bağlayalar üstādları karşıya geçüp... [H. P. 816, vr. 34b/5].”

“Māhīr binici, usta süvāri (Kubbealtı, I, 516^a).”

Cevlānī³⁰¹ جَوْلَانِي [< Ar. *cevlān*; Far. + *ī*]: Atlı okçunun atış öncesinde ve sonrasında atıyla sağlı sollu ani hareketler yapması.

“... **cevlānī** şağlı ve şollu segirtmege ve yélmege dërler... [R. 1932, vr. 70b/4].”

“Dolaşma, gidip gelme, deveran; hareket, canlılık (Kubbealtı, I, 489^a).”

Tālib-i kabza طالب قبضة [< Ar. *ṭaleb* > *ṭālib*; *kaḅd*]: Kemankeş olabilmek için bir ustadan eğitim almak isteyen acemi, okçuluk sevdalısı.

“... meydān oṭasında ba‘de‘ṭ-ṭa‘ām fazīletlü efendi ḥazretlerinūñ öñinde kavānīn-i ṭarīḳ üzere cümle tīr-endāzān mevcūd olarak **ṭālib-i kabzayı** vekīl-ḥarc meydān oṭasında küşe-yi şeyḥe karīb eylemiş... şeyḥ ḥazretleri su‘āl êderek sen **ṭālib-i kabzasın** ol da temennā êder... [T. 6891, vr. 62b/3].”

“İsteyen, talep eden, istekli olan kimse; öğrenci (Kubbealtı, I, 3055^b).”

Mübtedī مَبْتَدِي [< Ar. *ibtidā* ‘ > *mubtedī*]: Okçuluk eğitimine yeni başlamış kişi, acemi.

“... evvelā tālīm-i remy olan kimesneye kepāde çekmek ehemm ü elzemdür zīrā kepāde ümmü‘r-remydür³⁰² ‘aşāba kuvvet vērüp çekişi çoğaldur ve ‘acizden aḳviyā êder ümīd-i keremiyet çok kerreden kemānda ḥuḳūḳī kepādenūñ maẓmūnla keşret-i ülfetle saħt yayları çekmege meleke gelür ve tālīb olan maḥşūş degüldür **mübtedī** müntehīye fā‘idesi vardur... [TSMK 626, vr.

³⁰¹Kesimli’de *cevlān* (2017, s. 132).

³⁰²Karasu’da *ümmü‘r-rahim* (2022, s. 125).

26a/8] ... evvelā **mübtedī** için ne egri ve ne doğır mutavassıf dura demişler... [Emiri 914, vr. 55b/17; TSMK 1417, vr. 78b/9].”

“Bir işe, bir okula yeni başlayan (kimse) (Kubbealtı, II, 2248^a).”

→ *Kesilmedük kamış*

Kesilmedük kamış **كسلمدك قامش** [< Tr. *kes - (i)l - me - dük; kamış*]: Eğitimini yeni tamamlamış henüz müsabakalara katılmamış, acemi seviyede olan kemankeş.

“... şimdi sizler henüz idmāndan çıkdınız henüz sizler **kesilmedük kamış**SIZ... [TY. 6923, vr. 10b/7].”

→ *Mübtedī*

Müntehī **منتھی** [< *intihā* > *muntehī*]: Gerekli eğitim safahatını tamamlamış tecrübeli okçu.

“... evvelā t̄alim-i remy olan kimesneye kepāde çekmek ehemm ü elzemdür z̄irā kepāde ümmü’r-remydür³⁰³ ‘aşāba kuvvet v̄erüp çekişi çoğaldur ve ‘ācizden akviyā eder ümīd-i keremiyet çok kerreden kemānda h̄ukūkī kepādenüñ maẓmūnla keşret-i ülfetle saht yayları çekmege meleke gelür ve t̄alib olan maḥşūş degüldür mübtedī **müntehī**ye fā’idesi vardır... [TSMK 626, vr. 26a/8].”

“Son dereceye ulaşan, zirveye erişen (kimse) (Kubbealtı, II, 2246^b).”

Ḳabza ‘āşığı **قبضه عاشقی** [< Ar. *ḳabdat*; *işq* > ‘*āşiq*; Tr. + *ı*]: Okçuluk sevdalısı kimse, kemankeş.

“... benüm ḳarındaşum **ḳabza ‘āşığı** ḥaḳḳ sūbhāne ve te‘ālā bizi ve seni tarīk-i müstekīme irşād eyleye... [L. İ. 559, vr. 3a/12] ... imdi ey **ḳabza ‘āşığı** ḳarındaş sen daḥı üstāddan görüp... ‘amel ederseñ az zemānda taḥşil edersün... [L. İ. 559, vr. 5a/10] ... ‘Arabī ḳavs-nāmelerden lāzım olan umūri intihāb edüp Türkīye tercüme edem ki **ḳabza ‘āşıklarına** kolay yüzden bir hişşe ‘ā’id olup... [L. İ. 559, vr. 2a/13] ... dört yüz tārīhinde Mısr’da istimā’ olındı ki İşfahān’da bir üstād zuḥūr eyleyüp z̄ikr-i sebḳ eden pīşrevi atarlar imiş **ḳabza ‘āşıklarından**³⁰⁴ biri bir ata binüp Mısr’dan İşfahān’a varup ol mevcūd olan ādemden remy atmasın ve pīşrevi alup Mısr’a gelüp Mısr’da pīşrev ile daḥı menziller açılıp rağbet eylediler... bir ok için İşfahān’a vardılar şimdiki ḥālde ok meydānına varmazlar mülāḥaza olına... [Emiri 914, vr. 44b/14; TSMK 1417, vr. 63a/8] ... ol meclisde bir ādem var idi kim pīr eski **ḳabza ‘āşıklarından** idi ve merḥūmuñ Gedik Aḥmed Paşa ile bile pūta atduğı vāḳi’dür... [TY. 6923, vr. 26b/2].”

Ṭomruk **طمروق** [< Tr. *tomur - uk*]: Yaşının verdiği tecrübelerle kemankeşlik ritüellerine hâkim, yeni gelen okçuluk sevdalısı genç kuşağa yol erkan gösteren ihtiyar okçu.

³⁰³ A.g.e.’de *ümmü’r-rahim* (2022, s. 125).

³⁰⁴ Uçar’da *ḳabza ma’şūklarından* (2013, s. 86).

“... rūzgār-dīde bir ihtiyār ‘ale’l-ḥuṣūṣ tīr-endāzlık ‘ilminde haberdār ola ḥüsn-i ihtiyārılar ile anı şeyḥ edinüp ta’zīm ü tekrīm eyleyeler tā ki ol daḥı kabzayı sâ’ir tāliblere erkān ile ve ḥayır du‘ā ile ellerine vērüp kıā’ide üzere ok atmak ve yay tutmanın göstere ve tālib ü rāgīb olan atıcıya pend ü naṣīhat edüp bu ‘ilmde lāzım olan yerlerüñ göstere sâbık pehlevānlar buña **ṭomruḳ** dērlermiş... [L. İ. 559, vr. 33a/2].”

Eksikci³⁰⁵ **اكسكجى** [< Tr. *egsü* - *k* > *egsük* > *eksik* + *çi*]: Ok 24’e taksim edilmiştir, ok gezlenip çekildiğinde okun temreni, *kürsüye* yani atcının kabzayı tutan sol elinin baş parmağının ilk boğumundaki çıkkın kemiğe kadar geldikten sonra atılması makul kabul edilmiş bu noktaya gelmeden yapılan atışlar kusurlu eksik sayılmıştır. Atışlarda gücü olmasına rağmen oku kürsüye kadar çekip iç kabzaya kadar getirmeden atış yapan kemankeş.

“... sekiz dirhemi otuz demiş idük ya’nī sekiz dirhem ok ola üç şülüş ola ‘aşrāt ḥisābı ile otuz olur ya’nī üçü üç kerre sekiz yigirmi dört olur şan‘at bu ki ok otuz eki kırāt olup dört kerre sekiz otuz eki sekizi kiriş ile kabza arasındur ki çekmeyüp ḥisāba girmez bākī kalan yigirmi dört kırāt ḥisāb olinup sekiz dirhem vasaṭ-ı tīr-keş okın üstādlar böyle ḥisāb ederler ve demren kürsīye doğunınca çekmek gerekdür dērler yumruğa gelmeyen oḳa dört kırāt demişler kürsīye gelene yigirmi dört demişler yēñ ağızına kırk sekiz demişlerdür ammā ok bulanmamaḳ³⁰⁶ şartıyla daḥı oynatmaya³⁰⁷ demren kürsīye dedüğüümüz pütada ve tīr-keş okında yumruğa zarar vermeyecek qadardur muṭlak üstādlar beyninde bir atıcı oḳı denildiği üzere atmayup yumruḳdan kabza ortasından daḥı atar ise noḳşān olup aña **eksikci** dērler yumruḳdan evveli bi’ṭ-ṭarīḳ **eksikciyi** mā-beynlerinden iḥrāc ederler var tekmīl ile andan şonra üstādlar ile ok at dērler... [Emirī 914, vr. 31a/6, ; TSMK 1417, vr. 43b/15-16] ... lākin her bir atıcınun bir ṭavrı vardur me’lūf olmuşdur kimi **eksikci**dür ve kimi ayırıcıdur aña göre yay uydurup atış eder ve cemī‘ ḥāle ayırıcı **eksikciye** gālībdür **eksikcinün** beş dirhem yayı ziyāde olsa ayırıcı ziyāde ayırma sebebiyle geçer ammā temīz küşād étme müşkildür... atıcı gerek **eksikci** olsun ve gerek ayırıcı olsun maḥall-i küşādından bir miḳdār daḥı çekmege ḳudreti ola ya’nī küşād eylediği maḥall nihāyet çekişi olmayup şırf maḳdūr eylese bir parmaḳ daḥı çeke zīrā nihāyet çekişi olan maḥalle gelince çekdükdün şonra icrā-yı atış olmaz elbette yay kemān-keşe gālīb olur... [TSMK 626, vr. 18b/2, 4, 9] ... oḳcunun üstādiyyeti gezde ma‘lūmdur... fī zemānına gezler derin ve lebleri ḳalındur bu bābda selefün ḳavli rāciḥdür zīrā şıḡ gez çilleden asanlıḡla çıkar lākin selef atışı sipersüz[dür] **eksik[ci]**³⁰⁸

³⁰⁵Uçar’da *eksükci / eksükçi* (2013, s. 68).

³⁰⁶A.g.e.’de *bulunmamaḳ* (2013, s. 68).

³⁰⁷A.g.e.’de *o uyutmaya* (2013, s. 68).

³⁰⁸Karasu’da *eskiler* (2020, s. 84). Yazmada istinsah hatası mevcut. Karasu da bunun farkında olarak dipnotla “Metnin orijinalinde “eksikden” olarak yazılan kelime cümle akşına uymadığı için yanlış yazıldığı düşünölmektedir” diye belirterek kelimeyi *eskiler* olarak düzeltmiştir. Bağlama uygun olan düzeltme *eksikci* şeklinde olmalıydı.

bu zemāna küllī muhālīfdür ayrıcı pehlevānlar şığ gezi ber-vechle atamayup gezden çıkarurlar... [TSMK 626, vr. 5b/6] ... ekşer kemān-keş ma'lūm ki *e[k]sikci* ve ayrıcı dērler ēki şınıfdur siper başından atış yērine varınca münāza'a ēderler *e[k]sikci* arkaçı olanlar atış yērinden aşığı çekilenlere ayrıcı ıtlak olunur böyle olmağla *e[k]sikciler* yüzine yay alduğda ayrıcıların oğları *e[k]sikcinün* atduğı oğdan bir miqdār ziyāde ētmek cā'izdür... [M. 918, vr. 21a/18, 20-21; 21b/1].”

Ayrıcı **ایریجی** [**< Tr. *adır-* > *ayır - ıcı* >**]: Atışlarda eksikciye nazaran oku siperdeki son noktaya kadar, iç kabzaya getiresiye çekip atan kemankeş.

“...lākin her bir atıcının bir tavrı vardır me'lūf olmışdur kimi eksikcidür ve kimi *ayırıcı*dur aña göre yay uydurup atış ēder ve cemī' hālde *ayırıcı* eksikciye gālibdür eksikcinün beş dirhem yayı ziyāde olsa *ayırıcı* ziyāde ayırma sebebiyle geçer ammā temīz küşād ētme müşkildür... atıcı gerek eksikci olsun ve gerek *ayırıcı* olsun maḥall-i küşādından bir miqdār daḥı çekmege kudreti ola ya'nī küşād eylediği maḥall nihāyet çekişi olmayup şırf maḥdūr eylese bir parmak daḥı çeke zirā nihāyet çekişi olan maḥalle gelince çekdükdən şonra icrā-yı atış olmaz elbette yay kemān-keşe gālib olur... [TSMK 626, vr. 18b/3-4, 10] ... ekşer kemān-keş ma'lūm ki *e[k]sikci* ve *ayırıcı* dērler ēki şınıfdur siper başından atış yērine varınca münāza'a ēderler *e[k]sikci* arkaçı olanlar atış yērinden aşığı çekilenlere *ayırıcı* ıtlak olunur böyle olmağla *e[k]sikciler* yüzine yay alduğda *ayırıcıların* oğları *e[k]sikcinün* atduğı oğdan bir miqdār ziyāde ētmek cā'izdür... [M. 918, vr. 21a/18, 20-21] ... *ayırıcı*³⁰⁹ pehlevānlar şığ gez ber-vechle atamayup [oğı] gezden çıkarurlar... [TSMK 626, vr. 5b/6].”

Noqşān **نقصان** [**< Ar. *nuqşān* >**]: Ustasından gördüğü şekilde yerdeki yayı ritüellere uyarak *maklūben* yani kabzasından sağ eliyle alıp gezleyemeyen atıcı.

“... üstādlar yayı ve oğı meydāna koyup maklūben kabzasından alup üç tarīk ki her bir tarīkde kabza tarafından tutmağı ve sağ el ile tutmağı ve gezlemegi şākirdlerine göstereler ve zıkr olunan maklūben yayı kaldırıp gezlemeyen atıcı için *noqşān* dēnür... [Emirī 914, vr. 32b/17; TSMK 1417, vr. 46a/12].”

“Menkūstan eksilen mikdāra denir ki eksik ta'bīr olunur (Kāmūs); Eksik, kusurlu (Kubbealtı, II, 2390^b).”

Re'īs-i zih-keşān **رئیس زه کشان** [**< Ar. *ri'āset* > *re'īs*; Far. *zih* + *keş* + *ān* >**]: Kiriş çekenlerin başı, kemankeşlerin piri.

“... ḥazret-i Sa'd ibn Vaḥkāş *re'īs-i zih-keşān* söyleyüp 'arz u semāda medḥ-i kūfī küll-i ān... [M. 918, vr. 11b/9].”

E'imme-yi rumāt **ائمء رماة** [**< Ar. *imām* > *e'imme*; *rāmī* > *rumāt* >**]: Kendilerine özgü atış ve eğitim teknikleriyle kemankeşleri yetiştirip öncü konumunda olan Türk asıllı

³⁰⁹ A.g.e.'de *İrici* (2022, s. 84).

Ebū Hāşim-i Māverdī, Tāhir-i Belhī ve İshāk er-Refā adlı kemankeşlerin lakabıyken sonraları genel olarak okçuların önde gelenleri, öncüleri.

“... *e'imme-yi rumāt* ki... üç nefer kimesne olup cümle nās-ı şehrlerde ve ğayrıda bunlara iktidā ve bunları imām bilüp uşüllerinden hārice i'tibār olunmamış idi biri Ebū Hāşim-i Māverdī...ki Buḫārā'ya qarīb Māverd nām yere mensüb olup ol diyārda eyü gül şuyı olmak ile Māverdī dērler yā ya' -i nisbīdür ve bir daḫı Tāhir-i Belhī... Özbek tā'ifesinden olup Belḫ'e mensūbdur biri daḫı İshāk er-Raḫī... ol daḫı Buḫārā'ya qarīb yerdendür bu zıkr olunan *e'imme-yi rumāt* 'aşırlarında çok üstād olup bunlardan ilerü ve bunlar taḫaḫasına kimesneler vāsıl olmayup... [Emirī 914, vr. 23a/15; 23b/1] ...'Uḫbetü bin 'Āmir el-Cühenī ... daḫı ḫazret-i Sa'd yolında tır-endāz ve *e'imme-yi rumāt*-ı aşḫāb-ı kirāmdan idiler... [T. 6891, vr. 25a/8].”

“İmām, önde bulunan kimse, lider, önder, başkan (Kubbealtı, II, 1414^b); Rāmī < remy, (Ok, mermi vb.) Atan kimse, atıcı (Kubbealtı, III, 2586^b).”

Refīḫ رفقی [< Ar. *refīḫ*]: Gerek pūta gerekse menzil atışlarında kemankeşin yardımcılığını yapan yoldaşı, arkadaşı.

“... bā-daşānlaruḫ be-heri *refīḫ*ıyla muşāfaha édüp puḫaya kaç tır işābet étmiş ise cümlesin şeyhü'l-meydān bulunan zātuḫ öḫine ḫoyup... [T. 6891, vr. 31a/17] ... hevā yolında maḫall-i küşāda vāḫıf olmak murād eden... bir *refīḫ*üḫ yanında oḫ atılıp... [T. 6891, vr. 48b/3] ... şart bu ki naşb olunan za'ım ve *refīḫ*ı şaflarını berāber etmeleri lāzımdur ortada tıran ile başda tıran ḫizāda müsāvī ola... [M. 918, vr. 18a/3].”

“Arkadaş, yol arkadaşı, yoldaş (Kubbealtı, III, 2598^a).”

Yārdaḫ يارداخ [< Far. *yārī* - *dih*]: Atışlarda kemankeşin yanında bulunup anlık ihtiyaçlarını karşılayan yardımcı, yamak.

“... üstād işi demrenlerin ve tucdan ve demirden āyinler her ne lāzım ise cümle ālāt ḫāzır olup üstādlar ile meşveret édüp bir kaç *yārdaḫ*lar tedārik édüp zīrā bu kār yalnız olmaz... [L. İ. 559, vr. 19b/2] ... andan şonra du'ā-gūyı olan kimesnelerüḫ meydān ortasında el ḫaldurup *yārdaḫ* ile pehlevānlar āmīn demek için du'ācinuḫ qarşusunda duralar... [L. İ. 559, vr. 20a/4].”

“Yardımcı, yamak (Kubbealtı, III, 3417^a).”

Ḥaḫḫ-ı dest³¹⁰ خط دست [< Ar. *ḫaḫḫ*; Far. *dest*]: Bir ustanın gözetiminde gerekli okçuluk eğitimini tamamlayan acemiye verilen atışlara katılma belgesi, sertifika.

“... üstād şākirdi ba'de'l-tekmīl ḫıḫardukda neçe taḫrīr olunmuş ise öylece... felān imām ḫabzası üzere izin vērdüm dēyü ma'ḫūl olan *ḫaḫḫ-ı dest* daḫı ya nī *icāzet-nāme* daḫı vēre zīrā selef *icāzet-nāme* taḫrīr étduklerini... taḫrīr étmişduk... [Emirī 914, vr. 58a/5; TSMK 1417, vr. 81a/16].”

³¹⁰Uçar'da *dest-i ḫaḫḫ* (2013, s. 103). KR'den tanıkladığımız bu terim, yazmanın her iki nüshasında bizce söz dizimsel hatayla خط دست şeklinde kayıtlı.

“El yazısı (Kubbealtı, II, 1221^a).”

→ *İcāzet-nāme*

İcāzet-nāme **اجازت نامه** [*< Ar. cevāz > icāzet; Far. nāme*]: Bir ustanın gözetiminde gerekli okçuluk eğitimini tamamlayan acemiye verilen atışlara katılma belgesi, sertifika.

“... üstād şākirdi ba‘de‘l-tekmīl çıkardukda neçe taḥrīr olunmış ise öylece... felān imām ḳabzası üzere izin vërdüm dëyü ma‘ḳül olan *ḥaṭṭ-ı dest* daḥı ya‘nī *icāzet-nāme* daḥı vëre zīrā selef *icāzet-nāme* taḥrīr ëtdüklerini... taḥrīr ëtmişdük... [Emirī 914, vr. 58a/6; TSMK 1417, vr. 81a/16-17].”

“Bir kimseye icāzet verildiğini gösteren belge, diploma, şahādetnāme, icāzet (Kubbealtı, II, 1357^b).”

→ *Ḥaṭṭ-ı dest*

Ta‘līm-ḥāne **تعليم خانه** [*< Ar. ‘ilm > ta‘līm; Far. ḥāne*]: Özellikle hava muhalefeti olduğu zamanlarda eğitimden geri kalmamak için gerek öğrencilerin gerekse ustaların atış talimi yaptıkları özel mekan.

“... ve *ta‘līm-ḥāne*de oḳ ta‘līm eden üstādların pīri ‘Abdu‘l-ḡaffār’dur... [L. İ. 559, vr. 5a/2-3].”

Okmeydāni tekyesi **اوق ميدانی تكيه سی** [*< Tr. oḳ; Ar. meydān; Tr. + ı; Ar. vekā > tek’e > tekye; Tr. + si*]: *Ok meydanı*’nda gerekli icazetleri almış kemankeşlerin istirahat ettikleri, kabza alma törenlerinin yapıldığı meydan şeyhiyle birlikte kıdemine göre kemankeşlerin buluştuğu bina.

“... oḳçılara ve yayçılara mīrī cānibinden ‘ulūfeler ta‘yīn ëdüp ve *Okmeydāni tekyesi*’ne getirüp anda ta‘līm eden üstādlar için pehlevānlara günde ëki ḳoyun... [L. İ. 559, vr. 10b/7].”

→ *Atıcılar tekyesi; Der-gāh; Der-gāh-ı tīr-endāzī; Ḥānḳāh-ı rumāt*

Atıcılar tekyesi **اتيجتيلر تكيه سی** [*< Tr. at - cı + lar; Ar. vekā > tek’e > tekye; Tr. + si*]: Okçular tekkesi.

“... andan ḳıbleye ṭoḒrı Ca‘fer-ābād nām baḒçenüḒ ḥandaḳına ba‘dehū incīrbıḩarı ayaḒına ba‘dehū *atıcılar tekyesi* ḳurbında burunda vāḳi‘ ṭarīḳ-i ‘āmda nihāyet bulur bu cümle... [TKK Y/546, vr. 424a/28].”

→ *Okmeydāni tekyesi; Der-gāh; Der-gāh-ı tīr-endāzī; Ḥānḳāh-ı rumāt*

Der-gāh **درگاه** [*< Far. der + gāh*]: Okçular tekkesi.

“... her atıcı kim *der-gāh* münkir ola üstāzsızdur... iş bu nev‘ ile gerekdür ki der-gāh olduğu yere vara... *der-gāh* öḒüne varınca her bir adımına üç şalavāt getüre... [UM. F. vr. 43b/6; 44a/1, 3 M. 22a/2, 4].”

→ *Okmeydāni tekyesi; Atıcılar tekyesi; Der-gāh-ı tīr-endāzī; Ḥānḳāh-ı rumāt*

Der-gāh-ı tīr-endāzī **درگاه تير اندازی** [*< Far. der + gāh; tīr + endāz + ī*]: Okçular tekkesi.

“... Āsitāne’ye gelüp sū’āl ederek *der-gāh-ı tîr-endāzî*yi bulup mevcūdına merhāba edüp ben de kemān-keşüm dēyü ifade eylediğümde... [T. 6891, vr. 52B/11].”

→ *Okmeydāni tekyesi; Atıcılar tekyesi; Der-gāh; Hānķāh-ı rumāt*

Hānķāh-ı rumāt **خانقاه رما** [< Far. *hāngāh* > Ar. *hankāh*]: Okçular tekkesi.

“...*hānķāh-ı rumāt*uñ atış günleri ṭabh[1] mu’tād-ı dîrîne yedi nev’ ve yedi sofrā ṭa’āmuñ ilā-māṣā’ allāh... [M. 918, vr. 24b/14].”

→ *Okmeydāni tekyesi; Atıcılar tekyesi; Der-gāh; Der-gāh-ı tîr-endāzî*

Meydān **میدان** [< Ar. *meydān*]: Hedefe yahut uzun mesafeye ok atışlarının yapıldığı tanzim edilmiş açık alan.

“... bir pehlevān ki *meydāna* çıka menzil oğın atmak irāde kıla... [H. P. 816, vr. 23a/15].”

→ *Okmeydāni; Meydān-ı tîr; Kabza meydāni; Meydān-ı tîr-endāz; Meydān-ı mübāreke; Meydān-ı muhāṣame; Meydān-ı hüner*

Okmeydāni **اوق میدانی** [< Tr. *ok*; Ar. *meydān*; Tr. + ı]: Zamanla sınırları değışse de bugün için net olarak tayin etmek güç olsa da İstanbul’un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet’in iradesiyle Galata Kulesi yakınlarındaki bağ ve bahçelerin sahiplerinden satın alınarak ok atışları için tanzim edilen özel saha.

“... konstantiniyye fethinde *ok meydāni* ne maķūle hudūd-ı mu’ayyene ile taḥķīķ olınmış naķīr u kıṭmīr risālesinde yazup bildürmüşdür... [TKK Y/546, vr. 423b/12] ... Sultān Meḥemmed Hān-ı muḥterem ki İstanbul’ı aldı Ğalaṭa cānibindeki ṣaḥrāyı *ok meydāni* ta’yīn kıldı tā ki murūr-ı zemānla ba’zı eṣīrrā’ yēr yērden ṭama’ edüp almayalar ya’nī ki mevtālarını defn etmeyeler ve bāğ u bāğce dikmeyeler bā’iṣ budur ki mezbūr İbn Baḥṭiyār risālesinden sınırını yazmışdur aña binā’en bu ḥaķīr daḥı bu maḥallde taṣṭīrini münāsib görmüşdür bu vechle ki ibtidā’-ı sūrī ceviz çar-ṭaķı yērinden ṣimāl ṭarafına toğru böyük böğürtlene ve andan incīre ve bozlıkdan Yeñiçeri Ağası Karagöz Ağa’yla Ğalaṭa Kādısı olan Mevlānā dikdüğü ṭaṣlara kim anda bir böyük yērlü ṭaṣ vardur oldur andan ṣoñra beglik böyük karlıķdan geçüp Çakıllu Depe’ye ve andan ṣarķa toğru ḥelvācı karlığına ve andan kıbleye toğru Ca’fer-ābād nām bağçenüñ ḥandaķına ba’dehū incīrbıñarı ayağına ba’dehū Atıcılar Tekyesi kurbında burunda vāķi’ ṭarīķ-i ‘āmda nihāyet bulur bu cümle... [TKK Y/546, vr. 424a/28] ... bāğ u bāğce Sultān Meḥemmed emri ile Fā’iķ Paṣa vezīr ve İstanbul subaṣısı Midillü Dāvūd Beg nām ehl-i tedbīr aṣḥābınuñ ḥüsn-i rızālarıyla ṣatun aldılar ol ḥadā’iķ ü besātīni bozup *ok meydāni* nāmın koyup tîr-endāzlaruñ ellerine ḥükm-i ṣerīf ve temessük vērdiler ve içinde hudūd-ı erba’asını mufaṣṣal u meṣrūḥ kıldılar... [TKK Y/546, vr. 424b/3] ... bir gün aṣḥāb-ı kirāmdan ba’zıları ‘Uķbetü bin ‘Āmir ḥazretlerine yā ‘Uķbe pīr ve iḥṭiyār oldıñuz ṣimden gerü *ok meydāni* niṣānlarınuñ beyninde neçün ta’b çeküp geṣt ü güzār buyurırsıñuz... [T. 6891,

vr. 25a/15] ... *ḳabza* ‘aşıklarından³¹¹ biri bir ata binüp Mısr’dan İşfahān’a varup ol mevcūd olan ādemden remy atmasın ve pīşrevi alup Mısr’a gelüp Mısr’da pīşrev ile daḫı menziller açılıp raġbet eylediler... bir oḳ için İşfahān’a vardılar şimdiki ḫālde *oḳ meydānı*na varmazlar mülāḫaza olına... [Emiri 914, vr. 44b/19; TSMK 1417, vr. 63a/14-15].”

→ *Meydān*; *Meydān-ı tīr*; *Ḳabza meydānı*; *Meydān-ı tīr-endāz*; *Meydān-ı mübāreke*; *Meydān-ı muḫāşame*; *Meydān-ı hüner*

Meydān-ı tīr **میدان تیر** [< Ar. *meydān*; Far. *tīr*]: Ok atışları için özel olarak tahisis edilen saha.

“... beyān-ı aḫvāl-i *meydān-ı tīr* der-Ḳonstantiniyye... [T.R. MÜ vr. 2a/1].”

→ *Meydān*; *Oḳmeydānı*; *Ḳabza meydānı*; *Meydān-ı tīr-endāz*; *Meydān-ı mübāreke*; *Meydān-ı muḫāşame*; *Meydān-ı hüner*

Ḳabza meydānı **قبضه میدانی** [< Ar. *ḳabdat*; *meydān*]: Ok atışları için özel olarak tayin edilen saha.

“... ‘Acem’den bir pehlevān geldi adına Pehlevān Bāyezid dērler idi anı ziyāfete maşlahat görüp anı cem‘iyyet ehli ile *ḳabza meydānı*na çıkardılar... [TY. 6923, vr. 21a/19].”

→ *Meydān*; *Oḳmeydānı*; *Meydān-ı tīr*; *Meydān-ı tīr-endāz*; *Meydān-ı mübāreke*; *Meydān-ı muḫāşame*; *Meydān-ı hüner*

Meydān-ı tīr-endāz **میدان تیرانداز** [< Ar. *meydān*; Far. *tīr* + *endāz*]: İstanbul’un fethi sonrası rivayete göre Fatih’in Ayasofya’daki büyük putları getirtip ok atışına tuturduğu yer, akabinde ok meydanı adıyla tahsis edilen saha.

“... Fātiḫ Sultān Meḫemmed Ḥān ḫāzretleri Edirne’den ibtidā’ ḫālā *meydān-ı tīr-endāz* olan maḫalle nüzül ve ol maḫallden nā’il-i fütūḫāt müyesser-i Rabbü’l-‘ibād olup Ayaşofya-yı Kebīr’de mevcūd olan Vedd³¹² Suvā³¹³ Yaġūs³¹⁴ Ye’ūḳ³¹⁵ Nesr mişillü on ēki nām-dār butlar naḳl ü cevānib-i erba‘a-yı *meydāna* vaż‘ ētdirüp ġuzāt-ı İslāma üç ġün hedef-i ta’n u düşnām ve icrā-yı sünnet-i ḫāzret-i seyyidü’l-enām için remy-i siḫām ētdirdüklerin... [T. 6891, vr. 30a/11, 14] ... eslāfda *meydān-ı tīr-endāz*ide Çeşme-yi Zenān nām maḫalle oturup ḳarşu bayıra ēki yüz elli ġez maḫalde vaż‘ olınan sepede pūta atup meşḳ ēderlermiş... [T. 6891, vr. 50a/10].”

→ *Meydān*; *Oḳmeydānı*; *Meydān-ı tīr*; *Ḳabza meydānı*; *Meydān-ı mübāreke*; *Meydān-ı muḫāşame*; *Meydān-ı hüner*

³¹¹Uçar’da *ḳabza ma’şūḳlarından* (2013, s. 86).

³¹²Telhīs’te *Ved* (2010, s. 247).

³¹³A.g.e.’de *Sevā’* (2010, s. 247).

³¹⁴A.g.e.’de *Yaġos* (2010, s. 247).

³¹⁵A.g.e.’de *Ya’ok* (2010, s. 247).

Meydān-ı mübāreke **ميدان مبارکه** [< Ar. *meydān*; *mubāreket* > *mubārek*]: Kemankeşliğin dinî hüviyetinin de etkisiyle ok meydanına verilen ad, ok meydanı.

“... ok yay nesak-ı vāhıde üzerine olsun için t̄ac-ı velāyet-i mükerrerem olan **meydān-ı mübākerenūj** şeyhi tarafından bir zā'im ve yā bir başbuğı naşb olına... [M. 918, vr. 17b/15-16].”

→ *Meydān*; *Oḡmeydānı*; *Meydān-ı t̄ir*; *Ḳabza meydānı*; *Meydān-ı t̄ir-endāz*; *Meydān-ı muḡāşame*; *Meydān-ı hüner*

Meydān-ı muḡāşame **ميدان محاصمه** [< Ar. *meydān*; *ḡuşūmet* > *muḡāsemet*]: Çetin, çekişmeli ok yarışmalarına ev sahipliği yapması itibarıyla ok meydanı.

“... bu iltizām olunan ādem erbāb-ı tecrube olmak ve nēce zemān **meydān-ı muḡāşamede** pūşt ü pā urmaḡ şartdur... [TSMK 626, vr. 39a/11].”

→ *Meydān*; *Oḡmeydānı*; *Meydān-ı t̄ir*; *Ḳabza meydānı*; *Meydān-ı t̄ir-endāz*; *Meydān-ı mübāreke*; *Meydān-ı hüner*

Meydān-ı hüner **ميدان هنر** [< Ar. *meydān*; Far. *huner*]: Çeşitli seviye ve kademelerde kemankeşlerin atışlar yaptığı özel alan, ok meydanı.

“... evliyā-yı ni'ām-ı 'ālem olan pādişāhlar ve vūzerā-yı s̄ā'ir kibār-ı devlet s̄āyelerinde atup t̄utarlar ve izhār-ı hüner êtdükce mukerrem olarak şevke gelüp ḡaddlerinde ziyāde menziller atup nişānları **meydān-ı hünerde** ve cerīde-yi kemān-keşānda meşṡūr ve erbābı beyninde meşḡūrlardur... [TSMK 626, vr. 40b/6-7].”

→ *Meydān*; *Oḡmeydānı*; *Meydān-ı t̄ir*; *Ḳabza meydānı*; *Meydān-ı t̄ir-endāz*; *Meydān-ı mübāreke*; *Meydān-ı muḡāşame*

Meydān başı **ميدان باشی** [< Ar. *meydān*; Tr. *baş* + *ı*]: Özellikle atlı okçuluk müsabakları, gösterileri için tahsis edilmiş alanın girişi.

“... ve **meydān başına** varduḡda beg yāḡūz paşa ne cānibde durursa anuḡ ḡarşusına alay baḡlayalar cümle temām olucaḡ tekrār bir biri ardınca dizilüp geldikleri yoldan yēne aşıḡa **meydān başına** varalar... [H. P. 816, vr. 35b/9, 13] ... nereden nereye ḡoşulur ta'yīn êtmek gerekdür şöyle ki **meydān başı** ma'lūm olmaya ve öḡdül ḡoyalar cā'iz degildür... [Emiri 914, vr. 60b/6; TSMK 1417, vr. 84b/5].”

Meydān oḡası **ميدان اوطهسى** [< Ar. *meydān*; Tr. *ota* > *oda* + *sı*]: Kemankeş olmak arzusunda olan heveslilerin ilkin sınındığı sonrasında da gerekli eğitim safhatını tamamlayanların kabza alma töreninin ritüellerinin icra edildiği ok meydanı tekkesindeki oda.

“... Āsitāne'ye gelüp sū'āl êdereḡ der-gāh-ı t̄ir-endāzīyi bulup mevcūdına merḡāba êdüp ben de kemān-keşūm dēyü ifāde eyledigümde **meydān oḡasında** destime bir saḡt yay vērüp kepāde gibi ya'nī küllāblama çek dēdiler alup ḡayret êdüp çekemedigümde mevcūdına bā'ış-i ḡande olup pek

maḥcūb oldum... [T. 6891, vr. 52B/12] ... *meydān oḡasında* ba‘de’t-ṭa‘ām fazīletlü efendi ḡazretlerinüḡ öñinde ḡavānīn-i ṭarīḡ üzere cümle tīr-endāzān mevcūd olarak ṭalīb-i ḡabzayı vekīl-ḡarc *meydān oḡasında* küşe-yi şeyḡe ḡarīb eylemiş... [T. 6891, vr. 62b/1, 3].”

Vekīl-ḡarc **ويخرج** [< Ar. *vekīl*; *ḡarc*]: Ok meydanında rütbe ve kıdemce meydan şeyhinden sona gelen ve kabza alma törenlerinde bizzat görev alan kişi.

“... meydān oḡasında ba‘de’t-ṭa‘ām fazīletlü efendi ḡazretlerinüḡ öñinde ḡavānīn-i ṭarīḡ üzere cümle tīr-endāzān mevcūd olarak ṭalīb-i ḡabzayı *vekīl-ḡarc* meydān oḡasında küşe-yi şeyḡe ḡarīb eylemiş... [T. 6891, vr. 62b/3] ... şeyḡ de götürün³¹⁶ üstādına ḡabza vērşün dēyü izin vērir ḡıyāmen mevcūd bulunan *vekīl-ḡarc* ile rekīki alup üstādı öñüne getiriler... [T. 6891, vr. 63b/3] ... şeyḡ ḡazretleri su‘āl ederek... ayak şāhidī var mı dēdükde *vekīl-ḡarc* ayak şāhidleri dēr ēki kemān-keş meydāna gelüp şeyḡüñ öñinde durur... [T. 6891, vr. 62b/8].”

Ze‘īm **زعيم** [< Ar. *ze‘īm*]: Ok atışları sırasında meydan şeyhi tarafından sürecin kurallara uygun, belirlenen sıraya göre icra edilmesini gözetmesi için ok meydanı şeyhini temsilen görevlendirilen kişi.

“... atan kimseler kim idüḡi ma‘lūm ola ve ēki bölük ve üç bölük daḡı ziyāde olursa nöbet nöbet atışmak cā‘izdür ve her bölük ‘aded-i āḡir bölüğe berāber olmak gerekdür ve nöbetleri daḡı berāber olmak gerekdür ve her bölük üstüne bir *ze‘īm*³¹⁷ olup yoldaşlarına mu‘āvenet edüp ‘aḡd-i müsābaḡada anlaruḡ vekīli olmak gerekdür ve her *ze‘īm* kendü bölüḡinden bir atıcı çıkarup ol atduḡdan şonra ol *ze‘īm* kendü bölüḡinden bir ‘ādem daḡı çıkarmak gerekdür böyle ederken atmak ḡūbdur... [Emirī 914, vr. 66a/14-16; TSMK 1417, vr. 91b/10, 12-13] ... oḡ yay nesāḡ-ı vāḡide üzerine olsun için tāc-ı velāyet-i mükerrrem olan meydān-ı mübākerenüḡ şeyḡi tarafından bir *ze‘īm*³¹⁸ ve yā bir başbuḡı naşb olına... [M. 918, vr. 17b/16].”

Başbuḡ **باشبوغ** [< Tr. *baş* + *buḡ*]: Ok yarışlarında düzeni intizamı sağlaması için bizzat ok meydanı şeyhi tarafından görevlendirilen atış amiri.

“... oḡ yay nesāḡ-ı vāḡide üzerine olsun için tāc-ı velāyet-i mükerrrem olan meydān-ı mübākerenüḡ şeyḡi tarafından bir zā‘īm ve yā bir *başbuḡı* naşb olına... [M. 918, vr. 17b/16] ... şart bu ki naşb olınan za‘īm ve refīki şaflarını berāber etmeleri lāzımdur ortada ṭuran ile başda ṭuran ḡızāda müsāvī ola *başbuḡa* itā‘at edeler bir ayak ilerü ve gērü ṭurmak zarar vērmez... [M. 918, vr. 18a/4].”

³¹⁶A.g.e.’de *getürün* (2010, s. 290).

³¹⁷Uçar’da *za‘īm* (2013, s. 113).

³¹⁸Doḡru’da *zā‘īm* (2021, 102). Yazmada زاعم şeklinde istinsah hatası ile kayıtlı.

Şāhid شاهد [< Ar. *šāhid*]: Menzil atışlarında atışın kurallara uygun yapılıp yapılmadığını, rekor kırıldıysa tanık olup olmadıkları yönünde sözüne itimat edilen gözlemci.

“... başka menzil olmak üzere *şāhid*leri dinleyüp ziyāfetler olunup... [T.R. MÜ vr. 28b/1].”

Ayak şahidi اياق شاهدى [< Tr. *ayak*; Ar. *šāhid*; Tr. + *i*]: Menzil atışlarında kemankeşin ayak hizasının sağında ve solunda durup atışı gözleyen kişi.

“... şeyh hazretleri su’āl ederek... *ayak şahidi* var mı dedükde vekil-harc *ayak şahidleri* dēr ēki kemān-keş meydāna gelüp şeyhūñ öñinde durur... [T. 6891, vr. 62b/8].”

Hevācı هواجى [< Ar. *hevā*; Tr. + *cı*]: Menzil atışlarında okun düşdüğü yeri gözleyen, atış öncesinde ve sonrasında verdikleri talimatlarla kemankeşi yönlendiren, yaşanabilecek bir dikkatsizlikle atılan oklarla yaralanma hatta ölme ihtimalleri olduğu için son derece dikkatli ve özenli olmayı gerektiren görevi icra eden kişi.

“... menzil atılduğda ki yēne bu zümreden neçe kimseler oğun düşdüğü yēri gözetmege giderler tīr-endāzlar anlara *hevācı* ta‘birin ēderler ki ilerüye varırlar okın gözleyüp gelmesin bilmek için yēre kulağ ururlar... [TKK Y/546, vr. 425a/14; H. P. 816, vr. 23b/10] ... eger meşğ için bir kaç nev‘ tīr atılacak ise ol *hevācıya* envā‘ını ve ‘adedini ifāde lāzımdur ki aña göre tūrup bir *każā* olmaya ba‘de‘l-ifāde *każā*‘ bile olsa töhmet olmaz *hevācılar* dülbendlerin hevāya atduğda küşād-ı tīre bed‘ olunup *hevācılaruñ* üstine toğrı atılır tīr-endāz küşād vērüp Yā Hāğğ yāhūd meşğ oğı ise Vardı nidāsın ētdükde *hevācılar* dest-i yemīnūñ rükū‘-i šalāt mişāl fağat sağ dizine tayayup kulağın zemīne toğrı tūrup tīrūñ konmasını ve yā geçer sesini dinler... [T. 6891, vr. 130b/14-16, 18] ... şeyh hazretleri su’āl ederek... kādēmūñ sağ kādēmūñ düz başdı mı dēr anlar başdı *hevācılaruñ* destār bozdıgūñ gördüğüz mi dēr anlar da gördük dērler... [T. 6891, vr. 62b/10] ... ve hatta yalnız *hevācılar* ta‘bir olınan zümreye i‘timād ētmeyüp sār iħtiyār u bī-ğaraž-ı mu‘teberān-ı bende-gāndan bu mādde de olınsa bile bir ferde mazarratı melhūz degül iken dağı müdāhaneden zāt-ı humāyūnların muhāfaza için hevā yerine me‘mūr buyururlar... [T. 6891, vr. 66b/9] ... sağ dirsek şestliginden hāşıl olan şadānuñ ‘alāmātı tīr konduğı yērde tīr tīr ditrer *hevācı* haber vērme lāzımdur *hevācılaruñ* atışa fā‘ide-yi küllisi vardur dedükleri ve kemān-keş olmak lāzımdur dedükleri bu mişillüdür... [T. 6891, vr. 116b/5-6] ... *hevācı* nışf-ı meşğ mişāldür zīrā işārātıyla tīr-endāzı āğāh ēdüp fā‘ide hāşıl ēder bu dağka için hevācısız tīr-endāzlıgūñ lezzeti olmaz... [T. 6891, vr. 131b/5] ... oğ düşecek yērde olan *hevācıları* arasında üstādlardan gāyet bir *hevācı* dostuğ gerekdür ki sen oğ atup yā Allāh çağırduğuz zemānda oğ nereye düşer muğayyed olup ve atduğuz hevāsın bulup hevā eyleye... [L. İ. 559, vr. 28a/15] ... ve dağı atıcı pehlevānlar *hevācılara* iħsān eylemek lāzımdur her atandan bir cüz‘ī şey ile hatırların hoş eylemek lāzımdur zīrā ki anlaruñ nēcesine oğ urup helāk eylemişdür ol eçden ‘ādet kalmışdur... [L. İ. 559, vr. 33a/9].”

→ *Hevāciyān; Hevācıbaşı; Hevāyī; Hevādār; Hevā şahidi*

Hevāciyān **هواجیان** [*< Ar. hevā; Tr. + cı (y); Far. + ān*]: Menzil atışlarında okun düştüğü yeri gözetleyenler.

“... der-ta‘rīf-i **hevāciyān** ibtidā‘ tīr-endāzān cāy-ı kadem ve **hevāciyān** maḥall-i hevāya cem‘ olunup kavslar kurulup küşāda ibtidā‘olunacak vakit tīr-endāzāndan biri hevā eyle dēyü āgāz edüp **hevāciyān** daḥı yêrlerinde olan avcunda seng [ile] bend olunmuş dülbendlerin hevāya atarlar... [T. 6891, vr. 130b/8-10].”

→ *Hevācı; Hevācıbaşı; Hevāyī; Hevādār; Hevā şahidi*

Hevācıbaşı **هواجی باشی** [*< Ar. hevā; Tr. + cı; baş + ı*]: Menzil atışlarında okun düştüğü yeri gözetleyenlerin en kıdemlisi.

“... Ḥaffāf Meḥemmed Çelebi biñci olup aşağı koşuda vāfir eyyām atdı **hevācıbaşı** idi... [SÖ 18775, vr. 4a/12].”

→ *Hevācı; Hevāciyān; Hevāyī; Hevādār; Hevā şahidi*

Hevāyī **هوايي** [*< Ar. hevā; Far. + (y)ī*]: → *Hevācı*

“... şöyle ki atılan oğ... kaçan ki cümleyi geçe kaç-ı menāzil kılup imtiyāzını **hevāyī**ler seçe ol zemānda dülbend buralar... [TKK Y/546, vr. 425a/21].”

→ *Hevācı; Hevāciyān; Hevācıbaşı; Hevādār; Hevā şahidi*

Hevādār **هوادار** [*< Ar. hevā; Far. + dār*]: → *Hevācı*

“... Şemsü‘d-dīn Ḥalīfe... Aḥmed Ağa‘nuñ **hevādārı** idi... ben senüñ ḥālīş kullarunđan ve **hevādār** du‘ā-güylarunđan degül miyüm... [TY. 6923, vr. 6a/14, 18].”

→ *Hevācı; Hevāciyān; Hevācıbaşı; Hevāyī; Hevā şahidi*

Hevā şahidi **هوا شاهدهی** [*< Ar. hevā; şahid; Tr. + i*]: → *Hevācı*

“... şeyḫ efendi **hevā şahidleri** dēr gene vekīl-ḥarc **hevā şahidleri** dēyü çağırır éki kemān-keş ve yā hevācılar gelirler... [T. 6891, vr. 62b/12-13].”

→ *Hevācı; Hevāciyān; Hevācıbaşı; Hevāyī; Hevādār*

Hevācılık **هواجیلق** [*< Ar. hevā; Tr. + cı + lık*]: Menzil atışlarında oku gözetleme işi.

“... ol tā‘ifeyi **hevācılık** ḥidmetine şāyān görmeyüp kemān-keşāndan ‘ālī māḥīyeler ile kifāyet miqdār hevācı ve қorucı taḥşīş buyurmaları ile sünnet-i seyyidü‘l-mürselīni ve cümle tīr-endāzān kullarını şād u ihyā buyurdılar... [T. 6891, vr. 116b/11].”

→ *Hevādārılık*

Hevādārılık **هوادارلىق** [*< Ar. hevā; Far. + dār; Tr. + lık*]: Menzil atışlarında oku gözetlemek işi, havacılık.

“... nêtekim etmeciler Tozķoparan’a hevādār oldukları gibi pādīšāhuġ iç ağaları gibi daġı her birisi pehlevān cānibine **hevādārlik** eylerlerdi... [TY. 6923, vr. 46a/6].”

→ *Hevācılık*

Ķorucu **قوروجی** [< Tr. *ķori-* > *koru - cı*]: Ok meydanı, tarihi boyunca çok kez sınırlı olacak şekilde tecavüzlere maruz kaldığı gibi atışlar özelinde de kemankeşlerin atışlarını sudan bahanelerle geçersiz sayma münakaşaları yaşanabilmekteydi bunları olabildiğince engellemek için ok meydanı şeyhi tarafından görevlendiren kimse.

“...kifāyet miķdār hevācı ve **ķorucu** taġşış buyurmaları ile sūnnet-i seyyidü’l-mürselīni ve cümle tīr-endāzān ħullarını šād u ihyā buyurdılar... [T. 6891, vr. 116b/12].”

Ayak yeri **ایاق یری** [< Tr. *ayak; yer + i*]: Menzıl atışı öncesinde kemankeşin atış için durduğu nokta.

“... ħafī olmaya ki iştīlāġāt-ı tīr-endāzīde tūrup oġ atılacak maġalle *cāy-ı kadem* ya’ nī **ayak yeri**... dēnilüp... [T. 6891, vr. 132b/17] ... pehlevān ana taşını sağ ve şol meydāna ħarşu atarak **ayak yerinden** gezini tecāvüz ederek oġını dūşürse i’ tībār olunmamaktadır... [M. 918, vr.22a/14].”

→ *Cāy-ı kadem*

Cāy-ı kadem **جای قدم** [< Far. *cāy*; Ar. *ķadem*]: Menzıl atışı öncesinde kemankeşin atış için durduğu nokta.

“... ħafī olmaya ki iştīlāġāt-ı tīr-endāzīde tūrup oġ atılacak maġalle *cāy-ı kadem* ya’ nī **ayak yeri**... dēnilüp... [T. 6891, vr. 132b/17] ... mā-beyne’l-hedef ve’r-remy atılan *cāy-ı kademden* tīrūġ muşīb olduğı mesāfeye ħadar cennet baġcelerine müşābih olup... [T. 6891, vr. 27a/6].”

“*Cāy* > *cā*, yer, mahal, mevki (Kubbealtı, I, 467^a); *Ķadem*, ayak (Kubbealtı, II, 1524^b).”

→ *Ayak yeri*

Ayak taşı **ایاق طاشی** [< Tr. *ayak; taş + ı*]: Kemankeşin menzıl atışını yaparken durduğu yere, noktaya atış sonrası dikilen işaret taşı.

“... her tālibe ma’lūm u sālīk-i rāġibe mefhūm ola ki bir pehlevān menzıl atmak tārīķında pūyān ve zemānında nām u nişānum ħalsun dēyü raġbet-kūnān olsa evvel tūrduğı maġalle bir taş diker ol senge **ayak taşı** ta’bīr ederler anuġ yanında tūrup nāvekin atar... [TKK Y/546, vr. 424b/29-30] ... ola ki bir pehlevān menzıl atmak tārīķinde pūyān u zemāne ve nām u nişānum ħalsun dēyü ra’iyyet-kūnān olsa evvelā tūrduğı maġalle bir taş diker ol senge **ayak taşı** dērler... [H. P. 816, vr. 24a/3] ... ħafī olmaya ki iştīlāġāt-ı tīr-endāzīde tūrup oġ atılacak maġalle *cāy-ı kadem* ya’ nī **ayak yeri** ve menzillerde ol maġalle dikilen senge **ayak taşı** dēnilüp... [T. 6891, vr. 132b/18] ... bir nice üstādlar bile **ayak taşı** yanında pehlevān birle cem’ olup oturdılar... [TY. 6923, vr. 13a/15].”

Yā Hakk̄ **يا حق** [**< Ar. yā; hakk̄**]: Kemankeşlerin menzil atışını icra ederken gerekli manevî gücü toparlayıp rekor kırabilecek atışı yapmak hevesiyle atışın hemen öncesi haykırdıkları söz.

“... kalben ism-i zāt ile çeküp ba‘de’l-küşād **yā Hakk̄** ism-i ilāhī ile daḥī taleb istimdād etmek esrārdandır... [T. 6891, vr. 27b/4] ... küşād darbıyla bir kaç kadem ilerü per-tāb édüp **yā Hakk̄** (!) nidāsıyla Cenāb-ı Hakk̄’dan [istimdād] olunarak murād ḥāşıl ve tīr maḥall-i maḫşūda vāşıl olur dēyü tavır ile yay suhūletli çekilüp... [T. 6891, vr. 62a/3] ... hevācılar dülbendlerin hevāya atduḫda küşād-ı tīre bed’ olunup hevācılarının üstine ṭoḡrı [tīr] atılır tīr-endāz küşād vērüp **yā Hakk̄** (!)... nidāsın êtdükde... [T. 6891, vr. 130b/17].”

→ *Vardı*

Vardı **واردی** [**< Tr. var - dı**]: Atılan okun menzil müsabakaları öncesinde kemankeşlerin ısınmak için yaptığı atış olduğunu yani yarışmaya dahil olmayan bir atış yapıldığını bildiren haykırış.

“... hevācılar dülbendlerin hevāya atduḫda küşād-ı tīre bed’ olunup hevācılarının üstine ṭoḡrı [tīr] atılır tīr-endāz küşād vērüp... meşḫ oḫu ise **vardı** (!) nidāsın êtdükde... [T. 6891, vr. 130b/18].”

→ *Yā Hakk̄*

Ta‘līm-i remy **تعلیم رمی** [**< Ar. ta ‘līm; remy**]: Ok atışı eğitimi.

“... Ebū Hāşim Māverdī tābī‘inden olup Sa‘d... ḥāzretlerinden **ta ‘līm-i remy** ve aḫz-ı ḳabza édüp zemān-ı sa‘ādetden soḡra ḥāzret-i Sa‘d ile ekşer ḡazālarda berāber bulunmuşlar... [T. 6891, vr. 27b/16].”

“*Ta ‘līm*, öğretme, belletme (Kubbealtı, III, 3055^a); *Remy*, atma, fırlatma (Kubbealtı, III, 2604^a).”

Atışmaḫ **اتشمنق** [**< Tr. at - ıḫ + maḫ(ḡ)**]: Ya bedelsiz ya da ortaya bir ödül koyarak bir grup kemankeşin ok atışları yapmaları.

“... bir bölük cemā‘at **atışmaḫa** gelseler oḫ ile **atışmaḫ** dileseler... [H. P. 816, vr. 7a/2].”

Niḡāl **نضال** [**< Ar. niḡāl**]: Kemankeşlerin hedefe isabet ya da menzil atışı şeklinde ok yarışmaları yapması.

“... atıcılar arasında olan oḫlerüḡ ḳımārını ve ḫelālını beyān eyler bilgil kim oḫ bağlamaḡa atıcılık bābında **niḡāl** dērler... [R. 1932, vr. 103a/13] ... oḫ yaraşdurmaḡa... **niḡāl** dērler... [A. E. 2229, vr. 25a/3] ... ‘Arab dilinde oḫ yarışmaḡa **niḡāl** dērler... [Emirī 914, vr. 60a/16; TSMK 1417, vr. 84a/11].”

“Tīr-endāzlar ok yarışmak ma‘nāsınadır (Ḳāmūs).”

→ *Münāḡdi(e)le*

Münādi(e)le³¹⁹ **مُنَادِيَةٌ** [< Ar. *munāḍalet* < *niḍāl*]: Kemankeşlerin hedefe isabet ya da menzil atışı şeklinde ok yarışmaları yapması.

“... atıcılar arasında olan öçlerüñ kıymārını ve helālını beyān eyler bilgil kim öç bağlamağa atıcılık bābında... *münāḍile* dērler ok atışmağa ve *münāḍile* dēdiler... [R. 1932, vr. 103a/13-14] ... ok yaraşdurmağa *münāḍele* dērler... [A. E. 2229, vr. 25a/3].”

→ *Niḍāl*

Naḍul³²⁰ **نَضْلٌ** [< Ar. *naḍl*]: ¹Atışlarında galip olmak, yenmek. ²Yelegi ve temreniyle standart bir ok.

“... zīrā kim ok temām yünlū ve demrenlū ola aña *naḍul* dērler noḳtalu dādıla ve remyi luḡatde *kaşddur*... [R. 1932, vr. 103a/15].”

“Ok yarışmakta hasmı geçmek ma‘nāsınadır (Kāmūs).”

¹Koşu **قَوْشُو** [< Tr. *koş* - *u*]: Ok atışlarında belirlenen, atışın galibine verilecek olan ödül.

“... *koşu* ne oldığı ve aqça ise ne miḳdār oldığı ve ibtidā’ kim atacağı ma‘lūm olmaḳ... [T. 6891, vr. 30b/21] ... be-her-kesüñ tırlerin ayırup kaḡsınuñ tīri ziyāde bulunursa *koşuyı* aña i‘tā ēderler ber-ā-beri bulunursa taḳsīm olunur... [T. 6891, vr. 31a/22].”

→ *Öñdül; Öç; Sebaḳ*

Öñdül **اَوْكُول** [< Tr. *öñdül*]: Ok atışlarında belirlenen, atışın galibine verilecek olan ödül.

“... *öñdül* ortanuñ degüldür gālīb olanuñdur ortaya alup yerler ise ḡarāmdur ve daḡı bir kimesne meydānda *öñdül* koysa her kim gālīb olursa anuñdur dēse herkes kādīr olmaduğı yaydan aṭup hemān okı ilerüde bulunsun zīrā gālībe şalādur māni‘ yokdur sen berk yay ile atduñ dēnilmez nihāyet maḡalline *öñdül*den bir ḡişşe vērmeḳ lāzımdur... [L. İ. 559, vr. 35b/14-15; 36a/1] ... şol māl ki *öñdül* ḳorlar... [A. E. 2229, vr. 25a/4].”

→ ¹*Koşu; Öç; Sebaḳ*

Öç **اَوْجٌ** [< Tr. *öç*]: Bahse girilerek yapılan ok atışlarında atışın galibine verilecek olan ödül, karşılık.

“... bir bölük cemā‘at atışmağa gelseler *öç* ile atışmaḳ dileseler... pes bir cemā‘at daḡı *öç* birle ok atmaḳ dileseler... elbette kim bir bölük yeḡse gerekdür bir bölügi yeḡilse gerekdür anlar kim yeḡilürler *öci* anlar vērürler... [H. P. 816, vr. 7a/2, 4, 8].”

“Bahis, kumar için bahis; kumar ve bahis parası (YTS, 178^a).”

→ ¹*Koşu; Öñdül; Sebaḳ*

³¹⁹Kesimli’de *munāḍala* (2017, s. 165).

³²⁰A.g.e.’de *naḍül* (2017, s. 165).

Sebak³²¹ سَبَقَ [< Ar. *sebak*]: Gerek hedefe gerekse menzile yapılan ok atışı yarışmalarında gâlib olana verilen ödül.

“...ve eger biri on ata beş nevbet ura ve ol birisi tokuz [urmış] ola ve dört urmuş ola *sebak* yokdur... [R. 1932, vr. 108b/10] ... eger bu okla urasin saña *sebak* ola cā'iz degüldür... [R. 1932, vr. 113b/1] ... şol māl ki öndül qorlar aña *sebak* dërler... [A. E. 2229, vr. 25a/4] ... ortada şart olunan mālā ‘Arab dilinde aña *sebak* dërler atıcılaruñ yanında hâzır olmaq gerekdür... [Emirî 914, vr. 68a/6; TSMK 1417, vr. 93b/18].”

“Ödüle denir ki yarış ve koşu edenler miyāneye korlar (Kāmūs).”

→ Öndül; Öç; Cu'l

Cu'l جَعَلَ [< Ar. *cu'l*]: Gerek hedefe gerekse menzile yapılan ok atışı yarışmalarında gâlibe verilen ödül.

“... şol māl ki öndül qorlar aña... *cu'l* dërler... [A. E. 2229, vr. 25a/5].”

“Bir iş mukābelesinde şart olunan ‘ıvaz ve ücrete denir, ayak teri ve el kirası gibi (Kāmūs); Bir kimseye bir iş mukābelesinde ta'yîn olunan ‘ıvaz (Vankulu); Ayak kirası ve padişah reâyâdan aldığı mal (Ahterî, 253^a).”

→ Öndül; Öç; Cu'ul; ¹Koşu

Cu'ul جَعَلَ [< Ar. *cu'ul* < *cu'l*]: Ok atışlarında gâlibe verilmesi için anlaşmaya varılan ödül.

“... eger *cu'ul*de ya'nî öç bağlandıqda arada olan metā'da sonra ziyāde édeler yā eksildeler atıcıla ‘ağdinde eger ‘ağd cā'iz ola cā'izdür... [R. 1932, vr. 108a/13].”

“Ve bir kimse ile bir husüsü bir vech üzere şartlaşmak ma'nāsınadır (Kāmūs).”

→ ¹Koşu; Öndül; Sebak; Cu'l

Koşmak قوشمق [< Tr. *koş* - *mak*]: Ok atışı yarışları yapmak.

“... öndül koyup *koş*dukları nesne gazāda lāzım olur nesne gerekdür at deve *koşmak* bi'l-ittifāk cā'izdür ve fil³²² ve himār³²³ ve katır *koşmak* dağı böyledür ve yayan *koşmak*... [Emirî 914, vr. 60a/20-21; TSMK 1417, vr. 84a/14-16].”

→ Remyyü's-sebak; Şalmaq

Remyyü's-sebak رَمَى السَّبَقَ [< Ar. *remy*; *sebak*]: Menzile, hedefe ya da isabet sayısına göre çeşitli kıstaslarda düzenlenen ödüllü ok yarışları.

³²¹Kesimli'de *sabak* (2017, s. 170, 175); Uçar'da *sebk* (2013, s. 115).

³²²Uçar'da *nabl* (2013, s. 106).

³²³A.g.e'de *himār* (2013, s. 106). Yazmanın her iki nüshasında da söz başı hı (ح) ile kayıtlı, söz başı ha (ح) olacak şekilde düzelttik.

“... *remyyü's-sebak* ... ya'nī oğ yarışdurmak dürlü dürlüdür biri oldur kim uzağa atarlar biri oldur kim kankısı çok oğ atarsa ol gālīb ola ve biri dağı oldur kim kankısı çok urursa *sebak* anuğ ola... [R. 1932, vr. 54a/11].”

“*Remy*, atmak ma'nāsınadır (Kāmūs); *Sebak*, ödüle denir ki yarış ve koşu edenler miyāneye korlar (Kāmūs).”

→ *Koşmak; Şalmak*

Şalmak **صالمق** [< Tr. *şal* - *mak*]: Ok atışı yarışına başlamak.

“... birisi birinden muqaddem *şala* yā birisi ilerüde yā birisi gerüde iken *şalmak* şart è deler cā'iz degildir... [Emirî 914, vr. 60b/7-8; TSMK 1417, vr. 84b/7].”

→ *Koşmak; Remyü's-sebak*

²Koşu **قوشو** [< Tr. *koş* - *u*]: Ok atış yarışması.

“... *koşuda* oğ atarak biğ atılıp biñci olındukda... [SÖ 18775, vr. 1b/13] ... nereden nereye degin *koşulur* ta'yīn ètmek gerekür... [Emirî 914, vr. 60b/5; TSMK 1417, vr. 84b/4].”

→ *Aşağı koşu; Şalā koşusu; Pūta koşusu; Beşer ğuruş koşusu; Biğ yüzci koşusu*

Aşağı koşu **اشاغی قوشو** [< Tr. *aşak* + *a* > *aşağı*; *koş* - *u*]: 900 gez yani ~595 metreden uzağa ok atamayan ihtiyarlar arasında yapılan ok yarışı.

“... Haffaf Mehemmed Çelebi biñci olup *aşağı koşuda* vāfir eyyām atdı hevācıbaşı idi meydānda bir de Kemānsuz Aħmed Efendi dèrler ihtiyarlar ile *aşağı koşuda* oğ atar... [SÖ 18775, vr. 4a/12, 14].”

→ ²*Koşu; Şalā koşusu; Pūta koşusu; Beşer ğuruş koşusu; Biğ yüzci koşusu*

Şalā koşusu **صلا قوشوسی** [< Ar. *şalā*; Tr. *koş* - *u* + *sı*]: 900 gez yani ~ 595 metreden uzağa ok atmayan ihtiyarlar arasında yapılan ok yarışı.

“... öñdül tarīkıyla oğ atıldukda atanlaruğ cümlesinüñ yayları ve tīrleri müsāvātda olmağ yāhūd cümlesi bir yaydan atmağ lāzımdur buyurmuşlar ve hālen meydān-ı *şalā koşusu* bu kavle muvāfiğdur ibkā-yı menzil rızā-yı rüfeğā ile bāzūya münāsib yay ve yaya münāsib tīr ile uzağa oğ atmağa sa'y ètmekte olan fevā'id-i ḥasene... beyān olınmış... [T. 6891, vr. 32b/10] ... ve *şalā koşusu* ta'bīr olınan koşuda sā'ir koşular mişāl toğuz yüzci biñde biñci biğ yüzde atış edemediği gibi olmayup kangı koşu aşhābından olursa olsun lihye-dār olınca şalāda şalā şurūtıyla ve tīr ile atmasına māni' olınmaz şurūtı cümlesinüñ yayı olup cümlesinden çekişi āz olanuğ anuğ çekmesine uydurup üstün yazup der-gāha birağırlar... [T. 6891, vr. 129a/19].”

→ ²*Koşu; Aşağı koşu; Pūta koşusu; Beşer ğuruş koşusu; Biğ yüzci koşusu*

Pūta koşusu **بوتہ قوشوسی** [< Far. *būte*; Tr. *koş* - *u* + *sı*]: Çeşitli uzaklıklarda yerleştirilen hedefleri vurmaya yönelik ok yarışı.

“... ḥaymeye nüzül buyurup bir miğdār teneffüs èdüp fermānları olup *pūta koşusu* tertīb olınsun dèyü... [SÖ 18775, vr. 9b/8].”

→ ²*Koşu; Aşağı koşu; Şalā koşusu; Beşer ğuruş koşusu; Biñ yüzci koşusu*

Beşer ğuruş koşusu **بشر ğروش قوشسى** [< Tr. *beş* + *er*; Lat. *denarius grossus* > Alm. *Groschen* > *ġuruş*; Tr. *koş* - *u* + *sı*]: Ödül olarak adi yün kumaş verilen ok yarışı (?)

“... başka başka **beşer ğuruş koşusu** başka çuğa vèrildi... [SÖ 18775, vr. 9b/15].”

→ ²*Koşu; Aşağı koşu; Şalā koşusu; Pūta koşusu; Biñ yüzci koşusu*

Biñ yüzci koşusu **بيك يوزجى قوشوسى** [< Tr. *biñ*; *yüz* + *ci*; *koş* - *u* + *sı*]: 1100 gez yani ~726 metre ve üstü uzaklığa atışlar yapan kemankeşler arasında düzenlenen ok yarışları.

“... şevvāl-i şerīfūñ yigirmi sekizinci pāzār ertesi ğünü **biñ yüzci koşusına** atışa ibtidā’ ve ĩcāb-ı hevā ile Lenduhā kademinden müsābakata mūbāşeret olunup biñ on beş gezde hevā Hāfız kullarıyla bedelde bulunup... [T. 6891, vr. 66a/13].”

→ ²*Koşu; Aşağı koşu; Şalā koşusu; Pūta koşusu; Beşer ğuruş koşusu*

Şeyhü’l-meydān **شيخ الميدان** [< Ar. *şeyh*; *meydān*]: Yaşı ve tecrübesi itibarıyla ok meydanını idare eden kişi.

“... puṭaya kaç tūr işābet étmiş ise cümlesin **şeyhü’l-meydān** bulınan zātuñ öñine koyup... [T. 6891, vr. 31a/18] ... merhūm **şeyhü’l-meydān** Üskūdārī biñ yüzci Hāfız Efendi bizüm sırrımız yalnız ifādede olmayup be-her etvārda hatta belki çileye düğül şarmaqda... [T. 6891, vr. 106b/6].”

→ *Şeyh-i meydān; Şeyhü’r-rāmīyān; Şeyh-i tūr-endāz*

Şeyh-i meydān **شيخ ميدان** [< Ar. *şeyh*; *meydān*]: Yaşı ve tecrübesi itibarıyla ok meydanını idare eden kişi.

“... merhūm **şeyh-i meydān** Hāfız Efendi şu ṭavr[1] pek ‘aqla mülāyimdür... [T. 6891, vr. 55b/5].”

→ *Şeyhü’l-meydān; Şeyhü’r-rāmīyān; Şeyh-i tūr-endāz*

Şeyhü’r-rāmīyān **شيخ الراميان** [< Ar. *şeyh*; *remy* > *rāmī*; Far. + *ān*]: Yaşı ve tecrübesi itibarıyla ok meydanında bulunan okçuların en kıdemlisi.

“... ve cümle-yi bende-ġān **şeyhü’r-rāmīyān** daħı mevcūd maħall-i hevā olarak nişān-ı sālēfü’l-beyānların yigirmi üç gez sebkat... [T. 6891, vr. 69a/23].”

→ *Şeyhü’l-meydān; Şeyh-i meydān; Şeyh-i tūr-endāz*

Şeyh-i tūr-endāz **شيخ تيرانداز** [< Ar. *şeyh*; Far. *tūr* + *endāz*]: Yaşı ve tecrübesi itibarıyla ok meydanında bulunan okçuların en kıdemlisi.

“... Kaddī İbrāhīm Efendi cümle ihtiyārıyla **şeyh-i tūr-endāz** olup... [T. 6891, vr. 146a/4].”

→ *Şeyhü’l-meydān; Şeyh-i meydān; Şeyhü’r-rāmīyān*

Ser-müdür **سرمدیر** [< Far. *ser*; Ar. *mudīr*]: Menzil atışlarında ya da ihtiyarlar arası yapılan yarışmalarda yarışmaya katılanlar içinde en kıdemli olan kişi.

“... ve meydānda yevm-i meydān hevāya muvāfiq cāy-ı kademden küşāda bed’ olunup o koşuya maḥşūş olınan tīr-i ma’dūddan nişfını *ser-müdür* bulunan küşād êtdükden sonra... şalā koşusına maḥşūş olınan beş ‘aded tīrūñ üçüncisini *ser-müdür*leri atdukdā... [T. 6891, vr. 130a/6, 12].”

Pīş-ka-dem **پیش قدم** [< Far. *pīş*; Ar. *ka-dem*]: Ok meydanın rütbesiyle kabiliyetiyle önde olup süreci idare eden kişi.

“... Muştafa Çelebi Usta Kemāl[ün] oğlu Çizmecei menzili şimdi daḥı anuñdur şan’atında Dāvūd-ı Şānī idi ol daḥı ḥāzır idi kim Edirne meydānınuñ *pīş-ka-dem*i idi... [TY. 6923, vr. 14b/3-4].”

Müdür **مدیر** [< Ar. *mudīr*]: Gruplar hâlinde yapılan menzil atışlarının sırayla ve kurallara uygun icra edilmesiyle görevli kişi.

“... ve her bölükde bir *müdür* bulunmak lâzımdur ki yaylarını cāy-ı kademden ilerüye başdurmayup nevbetleriyle küşādlarına nezāret êdüp nişāndan yāḥūd maḥall-i menzilden ba’id ü ḥāric düşen tīrūñ küşādında olınan feşāddan ise ‘aded-i ma’dūde-yi tīre maḥşūb olunmayup... [T. 6891, vr. 31b/18].”

Üstād yaycı **استاد یایچی** [< Far. *ustād*; Tr. *yay* + *cı*]: Kendi vücuduna uygun yayı seçebilecek tecrübeye sahip kişi.

“... evvel ta’rīf olınan kuran-ı şelāşeden kemān-keşūñ şaşt u kabzayı vücūdına ve tavrına ve atışına ta’rīf olınan kuran-ı şelāşeden kañgısı münāsib gelecegin döşekli yā tār çile kañgısı uyacağın ve kaşanları düzce yā ziyāde kıvrık kañgı nev’ ile tīri ziyāde yörüdügine diğğat êdüp uydurana *üstād yaycı* denür... [T. 6891, vr. 94a/21].”

Şākird **شاکرد** [< Far. *şāgird*]: Kemankeş olma heveskârı, öğrenci.

“... merḥūm şeyḥ-i meydān Ḥāfız Efendi şu tavr[1] pek ‘aqla mülāyimdür ve risāleler de göreliden berü heves-kārum lâkin münāsib *şākirde* şūret-i tecribede ta’līme cesāret êdemedüm... [T. 6891, vr. 55b/7].”

→ *Ṭālib*

Ṭālib **طالب** [< Ar. *ṭaleb* > *ṭālib*]: Kemankeş olma heveskârı, öğrenci.

“... meşğ olunmayınca bilinmez lâkin be-her *ṭālib* de bu fennden ḥaddince maḥrūm olmayup taḥşīline gayret êderek... [T. 6891, vr. 56a/13].”

→ *Şākird*

Hevā yeri **هوایری** [< Ar. *hevā*; Tr. *yēr* + *i*]: Menzil atışlarında okun düştüğü, saplandığı yer.

“... ve menzillerde ol maħalle... evvel oğ atup tiri dūşdigi yer ki *hevā yèridür*... [T. 6891, vr. 132b/18] ... *hevā yèri* ya'nī tırlerüñ ğondığı maħall... [T. 6891, vr. 58b/4] ... lāğin *hevā yèrinde* oğ evvel atılan tırüñ gezine işābet êtse bedel şayıur... [T. 6891, vr. 32a/5] ... bir ferde mażarratı melhūz degül iken dağı müdāhaneden zāt-ı humāyūnların muħāfaza için *hevā yèrine* me'mür buyururlar... [T. 6891, vr. 66b/12].”

→ *Maħall-i hevā; Oğ altı*

Maħall-i hevā **محل هوا** [< Ar. *maħall*; Tr. *yèr* + *i*]: Menzil atışlarında okun dūştüğü, saplandığı yer.

“... ve bu taħrİR ve ta'rİflerinden tefhİm olınan taṽİLÜ'l-ĳāme olanlar nişāna ve *maħall-i hevā*ya Hāşimāne... oturup turmağ vüçü-d-ı taṽra naşıl uydırursa diĳĳat êtmek lāzımdur... [T. 6891, vr. 46a/8].”

→ *Hevā yèri; Oğ altı*

Oğ altı **اوق آلتی** [< Tr. *oĳ*; *alt* + *ı*]: Menzil atışlarında atış istikametinin altı, okun dūşmesi beklenen bölge.

“... hevāda üstādlar var idi *oĳ altında* ehil kimseler var idi... [TY. 6923, vr. 13b/16] ... hevācılarını ilerüye *oĳ altına* gönderüp... [TY. 6923, vr. 24b/19].”

→ *Maħall-i hevā; Hevā yèri*

Ana taş **انا طاشی** [< Tr. *ana*; *taş* + *ı*]: Menzil atışlarında kemankeşin attığı ilk okun dūştüğü yere dikilen taş, ilk ok göstergesi taş.

“...ve menzillerde ol maħalle... ibtidā' dikilen senge *ana taş* ta'bİR olınup... [T. 6891, vr. 132b/19] ... bir taş dağı oĳı dūşdüğü maħalle naşb êder tİR-endāzlar aña *ana taş* eydürler... [TKK Y/546, vr. 424b/31] ... Sinān nām tİR-endāz *ana taş*munıñ elli üç bucuĳ gez şest cānibinden yetmiş êki gez sebĳat êdüp... [T. 6891, vr. 134a/2] ... evvelā [pehlevānuñ] turduğı maħalle bir taş diker ol senge ayak taş *dêrler* anuñ zemānında turup navekin atar bir taş dağı oĳı[ñ] dūşdigi maħalle naşb êder tİR-endāzlar aña [*ana*] taş³²⁴ itlak eyler andan şonra menzil atanlar şol ki *ana taşına* doĳrı atalar... [H. P. 816, vr. 23a/4-5].”

Baş taş **باش طاشی** [< Tr. *baş*; *taş* + *ı*]: Bir menzilin rekor kıran mesafesini göstermek için dikilen taş, menzildeki en uzak nokta.

“... el-hāc Bekr Aĳa... Çullu Ferruĳ mezilinüñ şaşt tarafında Kāĳıd-hāne yolına ĳarİb maħallde yedi yüz gez menzile *baş taşını* dikmiş uzunca mermerdür... [T. 6891, vr. 135a/8] ... menzil-i EmİN be-hevā-yı baṽı lodosı bu menzilüñ ayak yèri Hācı Süleymān menzilinüñ ana taş *olup baş taş* Piyāle Paşa deresi'nden aşurı İncİrli Baĳçe'ye toĳrı atılır... [T. 6891, vr. 135a/18] ... 'Alİ Bālİ şimdiki ĳâlde re'is-i deryādur Sulṫān Süleymān zemānında Ferhād

³²⁴Yılmaz'da *iki taş* (2020, s. 137). Burada iki diye okunan kelime, o, zamirinin yönelme eki almış hâli olacak şekilde *aña* ile düzeltilmeli. Bir diĳer sorunsuz yazmada *ana* kelimesinin unutulmuş olmasıdır. Unutulduğu hemen alt satırda geçen *ana taş*ı ibaresinden anlaşılıyor.

Paşa'ya hizmet ederek mezkûr yeri aşırı atmışdur menzilde **baş taş** anuñdur gaflet olmaya... [TY. 6923, vr. 31b/9].”

Sınor taşı **سنورطاشی** [< Yun. *sinor* > *synoron*; Tr. *taş* + *ı*]: Birçok menzil birbiriyle çok yakın olduğundan bunları ayırmaya koyulan taşlar.

“... Çoban Çeşmesi'nden yoķaru düzde olan **sınor taş**ınun yanında olan... [T. 6891, vr. 154b/14].”

Şaşt **شصت** [< Far. *şast* ~ *şest*]: Menzil atışları sırasında, kemankeşin sağ tarafında kalan bölgeye verilen ad.

“... cāy-ı kademden hevā yerine karşı tırılduķda sağ cānibe **şast**... ta'bir olunup tır-endāzide hevā icābıyla yāhūd ḥatā'en yolundan ḥāric **şast** cānibine atılır ise ba'de'l-yā Ḥakķ (!) **şasta** bak... nidāsı da olunur... [T. 6891, vr. 132b/20, 22] ... kaçan ki sağına atup oķı taşrasına nāzil olursa **şast** atdı ta'bir olunur... [H. P. 816, vr. 23a/7].”

²Kabza **قبضة** [< Ar. *kabdat*]: Menzil atışları sırasında, kemankeşin sol tarafında kalan bölgeye verilen ad.

“... cāy-ı kademden hevā yerine karşı tırılduķda... şol cānibe **kabza** ta'bir olunup tır-endāzide hevā icābıyla yāhūd ḥatā'en yolundan ḥāric... **kabza** cānibine atılırsa kabzaya bak nidāsı da olunur... [T. 6891, vr. 132b/20, 22] ... nēteki şolından tarafa taşra atılan oķa **kabzadan** atdı dēyü taķrīr ederler... [H. P. 816, vr. 23a/8].”

Hāşimī **هاشمی** [< Ar. *ḥāşim* + Far. *ī*]: Atıcı hedefi sol omzu hizasında ayarlayıp sağ gözünün de yardımıyla şaşı bakar gibi sol gözüyle kabzanın dışından hedefe nişan alarak kaşı ve yay kabzası bir hizaya geldiğinde sağ eliyle yayı çekip, sağ kol dirseğini aşağı düşürmeden yapılan kemankeşliğin pîrllerinden biri olup kendi ekolünü oluşturan Ebû Hāşim'e özgü atış şekli.

“... üstād-ı sālifü'z-zemāndan Behrām-ı Gūr ma'rūf ku'ūd u kıyām u rükūbda teveccūhi **Hāşimī** olup ya'nī nişānı şol omuzu hizāsına alup ve sağ gözünun nūrını şol gözine zammıla ya'nī şaşılık mişāl şol göziyle kabza ḥāricinde şayd u nişānı gözleyüp sağ kaşı üstinden şest dirsegi qarār bulınca ya'nī kabzateyn bir birine muḥāzī ve dirsek aşağı düşmeyerek şıkılınca küşād vērir imiş... [T. 6891, vr. 46a/8].”

→ *Hāşimāne*

Hāşimāne **هاشمانه** [< Ar. *hāşim*; Far. + *āne*]: → *Hāşimī*

Küllāblama **كلاّبلمه** [< Ar. *kullāb*; Tr. + *la* - *ma*]: Çekişi kolay eğitim yayı olan *kepaze yayını* çeker gibi çok özenmeden sağ el üç parmağını çengelle gibi yapıp yayı çekmek (?)

“... *küllāblama* çekişe ülfet édüp... destime bir saht yay vèrüp kepāde gibi ya‘nī *küllāblama* çek dèdiler alup ğayret édüp çekemedigümde mevcūdına bā iş-hānde olup pek maħcūb oldum... [T. 6891, vr. 52B/4, 14] ... [kavısı] kepāde mişāl *küllablama* bir qarış kadar çeküp... [T. 6891, vr. 86a/10].”

Şāhlanmak **شاهلنمق** [< Far. *šāh*; Tr. + *lan - maḵ*]: Atış sırasında kemankeşin kabzayı tutan sol yumruğunun okun istikametini bozacak denli bir anda yukarı kalması.

“... ve muşamma‘ ufaḵ olunca daḥı ḵabza destinūn ayasında baş barmağūn kökine binmeyüp yumruk dikilmege musta‘idd olur *şāhlanmak* ta‘bīr olınan ‘illeti ihdāša sebep olur... [T. 6891, vr. 39a/19] ... yumruk ser-i ceng mişāl olup *şāhlanmak* ta‘bīri ki yumruk ḵalḵarsa tīrūn ucı ḵalḵdığı meretebe ilerū varup... [T. 6891, vr. 53b/11].”

Ḵabza-yı evvel **قبضه اول** [< Ar. *ḵabdat*; evvel]: Kemankeşin sol eliyle yayın kabzasını adeta su sızmayacak denli sıkı ve sağlam bir çekilde tutup, orta parmağının ucuyla baş parmak ucu arasına hafiften kabzayı alıp baş parmağı da biraz daha içeriye girerek okun ele, parmaklara zarar vermeden çıkmasını sağlayan atış tekniği.

“... ve şöyle ta‘rīf ètmişler ki avcunun vasaṭına baş parmakla şalavāt parmağūn beyninde olan boş yèrūn gevşekce olan dersini avcu tarafına toplayup yayūn ḵabzası vasaṭına ḵavī ṭayayup ve orta parmağı ḵabza ardından muşamma‘ üstinden yayūn ḵabzasıyla baş parmağūn èkinci boğumı arasına şıḵışdırup ve baş parmağūn tırnağıyla evvelki boğumını muşamma‘ üstine ḵavīce basup dördinci parmakla orta parmak beynine muşamma‘ yı ḵabza zāhrından alup dördinci parmağı ḵabzaya èndirüp küçük parmakla berāber ‘alā ḵadirū‘ṭ-ṭāḵat muşamma‘ altından anlarla daḥı ḵabzayı ḵavīce tutup şalavāt parmağı da orta parmak üstinden çevirüp ḵavīce ṭutıla bir şūretde ḵavīce ṭutıla ki ḵabza üstinden şu döküp aya-yı deste sirāyet ètmeye ve orta parmağūn ucı bir şūretde ḵabza ile baş parmağūn beynine vaḵ‘ olına ki tīr gūzār èderken avucuna işābet ètmeye ḵabz-ı ḵabzaya evvel ta‘rīf olınan vaḵ‘ bu daḵīḵaya mebnī olup ve ziyāde ṭavīlū‘l-yed [ve] enmile olanlar yalnız muşamma‘ ve ḵabz ile uyamayup yayūn ḵabzası da kebīr olmaḵ lāzımdur dèmişler ve bu vechle ḵabzaya şūret vèrildükde yumruğı şol ṭarafa bilegūn şaḡa meyillū olarak bilekden mümkün oldığı kadar zemīne meyl édüp ve bilek tīre meyillūce olarak yumruğūn ṭavr-ı mecmū‘asına nazar olındukda çeng dènilen sāz-ı Frengīnūn başı mişāl görüp tīr temām siperden ḵurtulınca bu ṭavr bozulmaya ve bu ḵabzaya *ḵabza-yı evvel* ve *murabba-yı Hāşimī* ta‘bīr olınup İmām Taberī’nūn ihtiyār édüp *ṭoksan ṭokuz* ‘aḵd ta‘bīr ètmiş... [T. 6891, vr. 40b/17].”

→ *Murabba-yı Hāşimī*;

Murabba-yı Hāşimī **مربع هاشمی** [< Ar. *terbī* > *murabba*; *hāşim*; Far. + *ī*]: → *Ḵabza-yı evvel*

Ṭoksan ṭokuz ‘aḵd **طقسان طقوز عقد** [< Tr. *ṭokuz on* > *ṭoksan*; *ṭokuz*; Ar. ‘aḵd]: → *Ḵabza-yı evvel*; *Murabba-yı Hāşimī*

Ṭoksan tokuz kabzası طقسان طقوز قبضه سی [*< Tr. tokuz on > toksan; tokuz; Ar. kabdat; Tr. + sı*]: Kendisine özgü atış teknikleri geliştirerek bir ekol oluşturduğu için kemankeşliğin pîrlerinden sayılan Tahir-i Belhî'nin öncülük ettiği, atış anında yayın kabzasını kavrayan sol elin baş parmağı, eğer pūta atışı içinse orta parmağın ilk boğumunun dibine gelecek şekilde, menzil atışlarındaysa okun süratini artırabilmek için orta parmak üzerine gelecek şekilde yayın kavranması tekniği.

“... baş parmağı vasat parmağı yolundan aşağı dibi[ne] kor³²⁵ baş parmak ölü gibi dura eger menzil yolunda olup menzil atar ise baş parmağı vasatî parmağı üzerine muhkem koyup şiddet vèrmek okı ziyāde sürmek üzere tahrîr eylemişler dèyü zıkr olınan kabza Ṭāhir-i Belhî kabzası olup buña **toksan tokuz kabzası** dèrler... [Emirî 914, vr. 29a/8] ... kabzanuñ ortasından dutıla tā kim yoqarudan ne qadar kabzadan artarsa aşığadan dañı ol qadar arta ve eger yoqarusından bir pāre ziyāde arta gāyet az ola dūrüstdür ve eger bir tarafındaki ziyāde bir tarafından artuq yā eksük olursa ‘aybdur ya’nî kabzayı üç barmağıla bağıladuğundan sonra gerekdür kim şehādet barmağına qalan barmaqları bigi kabzaya qoya ve muhkem dutmaya zīrā kim eger şehādet barmağına dañı kabzaya muhkem qoya qalan barmaqları boş olur şehādet barmağına ucını kabzanuñ arqasınuñ kenārında qoya ya’nî baş barmağına qoya şehādet barmağına üzerine qoya fānī gibi ya’nî ölü bigi tura ne deprene ve ne muhkem ola zīrā kim oq yoludur eger muhkem dutıla şāyed kim aña oq doqına yara eyleye ve dañı eger baş³²⁶ barmaq muhkem dutıla kabza fesāda gelür ve dèmişlerdür kim eger şehādet barmağı dañı muhkem dutalar oq ırağa gide ve eger nişān atalar nişāndan yoqaru gide ve bu tavur kabza kamu kabzalarından yègrekdür ve Ṭāhir-i Belhî anı ihtiyār ètmışdür ve aña **toksan tokuz kabzası** dèrler... [R. 1932, vr. 36b/7].”

→ *Kabza-yı tis‘at ü tis‘ün*

Kabza-yı tis‘at ü tis‘ün³²⁷ قَبْضَةُ تِسْعَةَ وَ تِسْعُونَ [*< Ar. kabdat; tis‘at; tis‘+ ün > tis‘ün*]: Kendisine özgü atış teknikleri geliştirerek bir ekol oluşturduğu için kemankeşliğin pîrlerinden sayılan Tahir-i Belhî'nin öncülük ettiği, atış anında yayın kabzasını kavrayan sol elin baş parmağı, eğer pūta atışı içinse orta parmağın ilk boğumunun dibine gelecek şekilde, menzil atışlarındaysa okun süratini artırabilmek için orta parmak üzerine gelecek şekilde yayın kavranması tekniği. → *Ṭoksan tokuz kabzası*

“... kabzanuñ ortasından dutıla tā kim yoqarudan ne qadar kabzadan artarsa aşığadan dañı ol qadar arta ve eger yoqarusından bir pāre ziyāde arta gāyet az ola dūrüstdür ve eger bir tarafındaki ziyāde bir tarafından artuq yā eksük olursa ‘aybdur ya’nî kabzayı üç barmağıla bağıladuğundan sonra gerekdür

³²⁵Uçar'da *kavs* (2013, s. 65).

³²⁶Kesimli'de *pes* (2017, s. 98).

³²⁷A.g.e.'de *kabze-i tis‘at ve tis‘ün* (2017, s. 98).

kim şehâdet barmağını kalan barmaqları bigi kabzaya qoya ve muhkem dutmaya zîrâ kim eger şehâdet barmağını dahı kabzaya muhkem qoya kalan barmaqları boş olur şehâdet barmağınuñ ucını kabzanuñ arkasınuñ kenârında qoya ya ‘nî baş barmağını qoya şehâdet barmağınuñ üzerine qoya fânî gibi ya ‘nî ölü bigi tura ne deprene ve ne muhkem ola zîrâ kim oq yoludur eger muhkem dutıla şâyed kim aña oq doqına yara eyleye ve dahı eger baş barmaq muhkem dutıla kabza fesâda gelür ve demişlerdür kim eger şehâdet barmağı dahı muhkem dutalar oq ırağa gide ve eger nişân atalar nişândan yoqaru gide ve bu tavur kabza kamu kabzalardan yegrekdür ve Tâhir-i Belhî anı ihtiyâr etmişdür ve aña... **kabza-yı tis ‘at ü tis ‘ün** dërler... [R. 1932, vr. 36b/7].”

“Tis‘at, dokuz ‘adede denir. Kâ‘ide üzere ‘aded müzekkerdir, mü’ennesinde تِسْعٌ denir (Kāmūs); Tis‘ün, doksan, doksanıncı (Kubbealtı, III,).

→ *Toksan tokuz kabzası*

Seksen üç ‘ağd **سَكْسَانُ أَوْجٍ عَقْد** [< Tr. *sekiz + on > seksen; üç*]: Atıcının makas gibi yaptığı sol el parmakları arasına temrenine yakın yerden oku alıp sağ eliyle de okun herhangi bir yerinde bir pürüz, çatlak vs. olup olmadığı kontrolünü yapmak için oku gez yerine kadar sildikten sonra sağ elle yapılan gezleme tekniklerinden biri.

“... eger murâd edersen ki böyle kabzada devr êtdüğün zemân kabzayı açmayasın şol elin devr için hareket êtdüğün zemân şalavât parmağı ile orta parmağı miqrâş gibi edersin devr ü hareket ederken oqı ol miqrâş³²⁸ olan parmakların arasına alup yene oqı bir qarış demrene qalur zıkr olınan miqrâş parmakları ve baş parmaq ile durdurursın netekim **seksen üç ‘ağd** gibi sonra oqı sağ elüñ ile silerek gez yerine götürürsin... [Emirî 914, vr. 32a/10; TSMK 1417, vr. 45a/16] ... şol ‘ağdeler ki üstâdlar aña ittifâk kılmışlardır... **seksen üçdür**... ammâ **seksen üç** kıyruğdur (?) çekmekde yetmiş üçden... [A. E. 2229, vr. 65a/6-7; 65b/1].”

Yetmiş üç [‘ağd] **يَتْمِشْ أَوْجٍ** [< Tr. *yeti + miş > yetmiş; üç*]: Atış için oku yaya gezleme tekniklerinden biri.

“... şol ‘ağdeler ki üstâdlar aña ittifâk kılmışlardır... **yetmiş üçdür**... ammâ **seksen üç** kıyruğdur (?) çekmekde **yetmiş üçden**... [A. E. 2229, vr. 65a/6; 65b/1-2].”

Yetmiş ‘ağd **يَتْمِشْ عَقْد** [< Tr. *yeti + miş > yetmiş; Ar. ‘ağd*]: Atış anında yayın kabzasının sol elin orta, yüzük ve sırça parmaklarının gücüyle tutulması tekniği.

“... Behrâm Şâh mezhebi culûsda gâyet münharif oturup nişâna oturması Ebû Hâşim gibi idi ve kabzayı tutması dahı orta parmaq ve dahı şânîsi ve sırça parmaq kabzayı aña **yetmiş ‘ağd** dërler ve sonra baş parmağın dahı şalavât parmağın üzerine bağlardı ya ‘nî şalavât parmağın kabza ardına qomazdı ve oqı gezlerdi... [Emirî 914, vr. 51a/1; TSMK 1417, vr. 71b/17].”

³²⁸ A.g.e.’de *mi‘râz* (2013, s. 69).

Altmış toköz [‘aḳd] **أَلْتَمِشْ طَنْفُوزْ** [< Tr. *altı* + *muş* > *altmış*; *toköz*]: Atış için oku yaya gezleme tekniklerinden biri.

“... şol ‘aḳdeler ki üstādlar aña ittifāḳ ḳılmıřlardur... *altmış toköz*dur... [A. E. 2229, vr. 65a/5-6].”

Otuz toköz ‘aḳd **اوتوز طَنْفُوزْ عَقْدْ** [< Tr. *otuz*; *toköz*; Ar. ‘aḳd]: Sağ el baş parmağını işaret parmağı üzerine koyarak oku yaya gezleme tekniği.

“... sağ elüñüñ baş barmağını baę³²⁹ parmaęuñ üstinde ḳoyasın *otuz toköz* ‘aḳd eder gibi... [A. E. 2229, vr. 48a/7-8].”

Otuz ‘aḳd **اوتوز عَقْدْ** [< Tr. *otuz*; Ar. ‘aḳd]: Üstad Taberî öncülüğünde birçoğ kemankeşin tercih ettiği, yayın kabzası tutulurken sol el baş parmağı kabzaya sarılı muşammanın üstüne değil de orta parmağın üstüne getirilirken işaret parmağının ortadaki boğumu da kabzaya belli belirsiz dokunacak seviyedeyken son derece sıkı vaziyette kabzanın tutulması tekniği.

“... baş parmaḳ muşamma ‘üstine vaż‘ olınmayup orta parmaęuñ üzerine ḳoyarak ve enmile-yi sâ`ire ta`rif-i sâbıḳ vechle olup cümlesi ḳavıce tutilarak tıtmağa *otuz* ‘aḳd ta`bır etmişler... [T. 6891, vr. 41b/9] ... oḳuñ ḳabza tarafından yürüdüği yerler dört maḳaldür dört mezheb üzeredür budur ki... baş parmağ tırnağı üzere murūr eyleye buña otuz ‘aḳd derler dağı ḳabzaya ḳarīb yumruğı bütün yumsuğ řalavāt parmağı boğumu ortasından murūr eyleye... ba`zılar baş parmağ řalavāt parmağı üzerine ḳoyup oḳ atmışlardır buña *otuz* ‘aḳd derler... oḳuñ ḳabza tarafından yürüdüği yerler *dört* maḳaldür dört mezheb üzeredür... az yay ile oḳı maḳalline vař etmeyüp ḫabla dibine düşer demişlerdür ammā ki ḳabzaya ḳarīb řalavāt parmağı ḳabzada yumulu olsa řalavāt parmağı orta boğumunda murūr eyleye ya`nī ḳabzaya bıçaḳ arḳası ḳadar ḳabzaya cidden doḳınmaya *dördünci* olup buña *otuz* ‘aḳd ta`bır olınmışdur bu cümleden aḳsendür cümle-i rumāt bunun üzerindedür *murūr-ı vesat* buña derler ḳabzaya ḳarīb olduğı için imām ‘allāme-yi ḫaberī zıḳr olınan murūrı terciḫ buyurdılar... [Emirî 914, vr. 38b/5-6, 18; 29a/20; TSMK 1417, vr. 54a/9; 54b/7] ... ba`zı[sı] oldur kim řehādet barmağıla baş barmaęınuñ arasında [oḳı] yürüdür ve ol vaḳtde *otuz* ‘adedi ‘aḳdini tıtmiş bigi dutar... [R. 1932, vr. 37a/11].”

→ *Ḳabza-yı sâni*; *Ḳabza-yı Ṭāhir-i Belḫi*; *Behrāmī*; *Ḥusrevi*; *Murūr-ı vesat*

Murūr-ı vesat³³⁰ **مرور وسط** [< Ar. *murūr*; *vesat*]: *Otuz* ‘aḳd de denilen Üstad Taberî öncülüęünde birçoę kemankeřce tercih edilen kabzanın tam orta yerinden tutup ok kabzaya son derece yakinken yapılan ok atış teknięi.

³²⁹Yazmada *baş* şeklinde yazılı bu bir istinsah hatası olmalı. Bağlam gereği “işaret parmağı” anlamında *bağ* ile değiştirip aldık. Zamanında bu yazma üzerine YL tezimizi hazırlarken bu tamiri yapmamıştık. Akabinde yaptığımız yayımımızdaki verinin de *bağ* şeklinde düzeltilmesi doğru olandır (Azbay, 2020, s. 220).

“... buña *otuz* ‘*aqd* ta‘bîr olınmışdur bu cümleden ahsendür cümle-i rumât bunun üzerindedür *murûr-ı vesat* buña dèrler kabzaya qarîb olduğı için imâm ‘allâme-yi Taberî zîkr olınan murûrı tercih buyurdılar zîkr-i sebķ eyleyüp hattâ demişlerdür ki mümkün olsa kabza delük olup içinden bir yere tōkınmadan mürûr eylese cümleden a‘lâ idi... [Emirî 914, vr. 38b/19; TSMK 1417, vr. 54b/8].”

“*Murûr*, geçip gitmek ma‘nâsınadır (Kâmûs); *Vesat*, bir nesnenin iki tarafının mâ-beynine denir ki Fâriside miyân ve Türkide orta ta‘bîr olunur (Kâmûs).”

→ *Kabza-yı sâni*; *Kabza-yı Tâhir-i Belhî*; *Behrâmî*; *Husrevî*; *Otuz ‘aqd*

Yigirmi üç ‘aqd **اوج عقد** *yikrmi* [*< Tr. yigirmi > yirmi; üç; Ar. ‘aqd*]: Baş parmağı orta parmak üzerine getirerek yayı tutma tekniğı.

“... ve ba‘zılar dahı baş parmağı orta üzerine koyup şalavât parmağı üzerine oķ atmışlardır buña *yigirmi üç ‘aqd* dèrler... [Emirî 914, vr. 29a/21].”

On üç ‘aqd **اون اوج عقد** [*< Tr on; üç; Ar. ‘aqd*]: Üstad Ebû Hâşim öncülüğünde Horasan yöresi atıcılarının tercih ettiğı, hedefe yan dönük, meyilli şekilde oturup baş parmağı, işaret parmağının tırnağının üzerine uzunlamasına koyarak yayı tutup oku da baş parmağın ya ilk boğumunun üstüne yani *kürsüye* kadar ya da tırnağı üstüne getirip atma tekniğı.

“... oķuñ kabza tarafından yürüdüğü yerler dört maħalldür dört mezheb üzeredür budur ki baş parmağın boğumu üzerinden murûr eyleye dahı andan kabza tarafına baş parmağı dibinden murûr eyleye buña *on üç ‘aqd* dèrler... ve ba‘zılar dahı baş parmağı şehâdet parmağı üzerine tūlen koyup tırnağı üzerine oķı atmışlardır buña *on üç* ta‘bîr ederler... baş parmağı tırnağından murûr eyleyüp buña *on üç ‘aqd* dèrler bu mezheb gâyet münħarif oturan ibn-i Hâşim mezhebidür bu dahı *on üç ‘aqd*dür münħarif oturan için murûr olup ehl-i Ħorāsân i‘tibâr eylediler ve ehl-i inħirāfa tahşîş dèdiler... [Emirî 914, vr. 38b/4-5, 11-13; 29b/2; TSMK 1417, vr. 54a/8, 17, 19] ... ba‘zı[sı] oldur kim baş parmağın şehâdet parmağının üstünde koya ve oķı tırnağı üzerinden yürüde ve *on üç ‘adedi [‘akdini]*³³¹ tutar bigi parmağın duta... [R. 1932, vr. 37a/9].”

Kabza-yı sâni **قبضه ثانی** [*< Ar. kabdat; sâni*]: Baş parmağı, işaret parmağının üzerine getirip yayın kabzasını tutmak.

“... ve bir de *kabza-yı sâni* dèyü... baş parmak muşamma‘ üstüne vaż‘ olunmayup orta parmağın üzerine koyarak ve enmile-yi sâ‘ire ta‘rîf-i sâbık vechle olup cümlesi kavıce tūtilarak tūtmağa *otuz ‘aqd* ta‘bîr etmişler semînü‘l-yed [ve] kesîrü‘l-enmile olanlar ba‘zısı böyle tutup *kabza-yı Tâhir-i Belhî* demişler bir sebeble yâhūd üstâdsız meşķ ile teķarrure mebnî degnek

³³⁰Uçar‘da *mürûr-ı vasať* (2013, s. 78).

³³¹Yazma ‘*aqd* kelimesi sehven yazılmamış. Hemen alt satırında geçen “otuz ‘adedi ‘akdini...” kullanımından eksik yazımı tespit edebiliyoruz.

tutar mişillü kavrayup şalāvāt parmağı kabza ardından tolaşdırup ve baş parmağı şalāvāt parmak üstine važ' ve orta parmak muşamma' üstinden ve sā'iri geldiği gibi kavrayup atan kemān-keş de meşhūdımız oldu dēyü 'Abdullāh Efendi taḥrīr eder ve bu tavra *Behrāmī* ve *Husrevī* dērlermiş kebīr kabzalı tīr-keş kavslarında olursa da şimdi musta'mel olan muşamma'lu kavslara münāsib degüldür... [T. 6891, vr. 41b/5] ... eger sen murād edersen **kabza-yı s̄anī**³³² baş parmak tarafın üzerine ko şalāvāt parmağın kabza ardına ko bu kabza êkinci kabzadur üstādlar katında mu'teberdür demekdür uzağa ya'nī menzil atar iseñ baş parmağı orta parmak üzerine şıkmak okı dahı ilerü atar demişler... [Emirñ 914, vr. 29a/10].”

→ Otuz 'aḳd; *Kabza-yı Tāhir-i Belhī*; *Behrāmī*; *Husrevī*; *Murūr-ı vesat*

Kabza-yı Tāhir-i Belhī قبضهء طاهر بلجی [*< Ar. kabdat; Ar. tāhir; Cog. belh; Far. + ī*]: → *Kabza-yı s̄anī*; *Behrāmī*; *Husrevī*; *Otuz 'aḳd*

“... ve bir de kabza-yı s̄anī dēyü... baş parmak muşamma' üstine važ' olinmayup orta parmağın üzerine koyarak ve enmile-yi sā'ire ta'rīf-i s̄abīk vechle olup cümlesi kavīce tutilarak tutmağa otuz 'aḳd ta'bīr êtmışler semīnū'l-yed [ve] kesīrū'l-enmile olanlar ba'zısı böyle tutup **kabza-yı Tāhir-i Belhī** demişler bir sebeble yāḥūd üstādsız meşḳ ile teḳarrure mebnī degnek tutar mişillü kavrayup şalāvāt parmağı kabza ardından tolaşdırup ve baş parmağı şalāvāt parmak üstine važ' ve orta parmak muşamma' üstinden ve sā'iri geldiği gibi kavrayup atan kemān-keş de meşhūdımız oldu dēyü 'Abdullāh Efendi taḥrīr eder... [T. 6891, vr. 41b/10].”

Behrāmī بهرامی [*< Far. behrām + ī*]: → *Kabza-yı s̄anī*; *Husrevī*; *Behrām*

“... **behrāmī** ki zarbuñdur... [L. İ. 559, vr. 31a/4].”

Behrām بهرام [*< Far. behrām*]: → *Kabza-yı s̄anī*; *Husrevī*; *Behrāmī*; *Girift / Girifte*

“... anlaruñ kavli kim kabzanuñ aşlı dört dērler... êkincisi **behrāmdur**... girifte dēdükleri **behrāmdur**... [UM. F. vr. 26a/1, 6-7; M. 13a/10, 1-2; H. P. 816, vr. 10b/10-11] ... kışa boyılı kişi **behrām** kabzadan ata... [UM. F. vr. 30b/4; M. 15b/2; H. P. 816, vr. 12a/4].”

Husrevī خسروی [*< Far. husrev + ī*]: → *Kabza-yı s̄anī*; *Behrāmī*; *Behrām*

Kabza-yı Behrāmī قبضهء بهرامی [*< Ar. kabdat; Far. behrām + ī*]: Uzun, geniş ya da kısa parmaklı elleri olan her türlü atıcının yayın kabzasını ellerine uyduracak şekilde muşamma ile sardıktan sonra yayın herhangi bir yere dönmesini önleyecek denli son derece sıkı ve dümdüz olacak şekilde tutulması tekneği.

“... ammā **kabza-yı behrāmī** naşıldur dēyü izāle-yi şübhe için taḥrīr olındı mā-ḥaşal kabza tafsīl ü ta'rīfden ğaraž kavī tutilup yay cevānib-i erba'aya meyl göstermeyüp şākūl-i mi'mārī ile bakılsa çile müsteḳīm olup ve hīn-i

³³²A.g.e.'de *kabz-ı ānī* (2013, s. 65).

küşâda kadar bozılmamağa eslâf ta'rif olınan kabzayı *murabba'*-ı Hâşimî bulmuşlar tavîl vasat kaşîrû'l-enmile olanlar kabza-yı yayı ve muşamma'ı destine uydurup kabza-yı murabba'ı isti'mâle gayret olunmak lâzımdur demişler... [T. 6891, vr. 41b/16].”

Dördil kabza **دُرْدِيلُ قَبْضَهُ** [< Tr. *dörtgöl* > *dördil*; Ar. *kaḫḫ*]: Uzun boylu, boynu dik ve geniş kulaçlı kemankeşin tercih etmesi gereken tutuş tekniği.

“... vaqtâ ki bir kişi uzun boylu olsa boynı kâyim ola kulacı temâm ola ve barmakları uzun ola ol kişiye *murabba' kabza* ta'lim gerek ya'nî **dördil kabza**... [A. E. 2229, vr. 62b/4-5].”

“Dört köşe (ETDES, 150^a).”

→ *Murabba' kabza*; *Kabza-yı murabba'*

Murabba' kabza **مُرَبَّعٌ قَبْضَهُ** [< Ar. *terbî* > *murabba'*; *kaḫḫat*]: Ebû Hâşim tarafından da uygulanıp ekol hâlini alan sol elin orta parmağının ortaki boğumu üzerine gelecek şekilde avuç içinden baş ve işaret parmağına doğru yayı meylettirerek yayın kabzasını kavrama tekniği.

“... vaqtâ ki bir kişi uzun boylu olsa boynı kâyim ola kulacı temâm ola ve barmakları uzun ola ol kişiye *murabba' kabza* ta'lim gerek ya'nî **dördil kabza**... [A. E. 2229, vr. 62b/4] ... *murabba' [kabza]* oldur ki Ebû Hâşim gibi aya tarafından evvel boğum ortasına kabza arkası geldükde yene şırça parmağa varınca ol sıra üzere yürüyüp ok yürüdüğü yumruk tarafına baş parmak dibinden eki parmağa dek fazla olan etleri içerüye alup yayı yönün ol dedüğümüz yere vürüp aşağısı daḫı düz gidüp avcuḫ şırça parmak yokarusına avuç nihâyeti bilek tarafına tayanup fi'l-cümle ol maḫall yay kabzasına yardım etmek ile olup bu ki yumruk düz gelüp üstâdlar buḫa *kabza-yı murabba'* demişlerdür... bâ-ḫuşûs menzil oklarına atıcı murâd eder ise yeḫ ağzından *murabba kabza* ile menzil ve kürsiden eki üç parmak aşağı pûta atar... *murabba' [kabza]* düz ok vürür tîr-endâzlığa *murabba' [kabza]* ufaḫdur³³³... [Emirî 914, vr. 48b/4, 13-14, 17-18; TSMK 1417, vr. 68b/3, 15; 69a/1].”

“Dört unsur veya dört parçadan meydana gelen, dörtlü (Kubbealtı, II, 2172^a).”

→ *Dördil kabza*; *Kabza-yı murabba'*

Kabza-yı murabba' **قَبْضُهُ مُرَبَّعٌ** [< Ar. *kaḫḫat*; *terbî'* > *murabba'*]: Ebû Hâşim tarafından da uygulanıp ekol hâlini alan sol elin orta parmağının ortaki boğumu üzerine gelecek şekilde avuç içinden baş ve işaret parmağına doğru yayı meylettirerek yayın kabzasını kavrama tekniği.

“... eger sen... *kabza-yı terbî'* üzerine murâd ederseḫ... eger meşḫûr olan *kabza-yı murabba'* yı bilüp tutmak murâd ederseḫ muḫaddemâ denildiği üzere orta parmaḫın ortaki boğumuna ḫorsın ya'nî kesüḫine ḫorsın kabzanıḫ

³³³Uçar'da *ok kadar* (2013, s. 91).

ortasın ve dağı elin ayası başlandığı yerden içerüye ola ya'nî baş parmak ile şalavât parmağı içerüsinden bir buçuk parmak kadar yayuñ büken vèrüp şiddet ile ol maħalle gele ve ol maħallde olan etleri içerüye kabza içine düşiresin... Ebü Hâşim... ħazretlerinüñ kabzası *murabba'* idi ***kabza-yı murabba'*** demek şol elde orta parmağda dördüncü parmak ve küçük parmakların êkinci boğumına ħordı kabzanuñ ortasın ve kabza ortasından yayuñ yoğaru başına bir parmak kadar ilerü ħordı ve oğun gezin dağı şalavât parmağınuñ aħir boğumına ħordı ya'nî gezledüğü zemân ammâ gezlemede şöyle ki baş parmağı ile şalavât parmağı aħir boğumına oğı gezinden tutup şol kabzada dağı şalavât parmağı ve baş parmak ile ħışup çileyi sağ el ile çekerek ve şol el ile itivèrerek gezlerdi... *murabba'* [***kabza***] oldur ki Ebü Hâşim gibi aya tarafından evvel boğum ortasına kabza arkası geldükde yene sırça parmağa varınca ol sıra üzere yürüyüp oğ yürüdüğü yumruk tarafına baş parmak dibinden êki parmağa dek fazla olan etleri içerüye alup yayuñ yöñin ol dedüğümüz yere vèrüp aşağısı dağı düz gidüp avcuñ sırça parmak yoğarusına avuç nihâyeti bilek tarafına tayanup fi'l-cümle ol maħall yay kabzasına yardım ètmek ile olup bu ki yumruk düz gelüp üstâdlar buña ***kabza-yı murabba'*** demişlerdür ve cümle beyninde ***kabza-yı murabba'*** münħarife ġâlib olup oğı düz şâf çıkarur pütaya ve tır-keşe bā-ħuşūs menzil oğlarına atıcı murād èder ise yeñ ağızından *murabba kabza* ile menzil ve kürsiden êki üç parmak aşağı pūta atar... [Emiri 914, vr. 29b/7; 47b/16; 48b/4, 11-14; TSMK 1417, vr. 68b/3, 12, 15].”

“Dört unsur veya dört parçadan meydana gelen, dörtlü (Kubbealtı, II, 2172^a).”

→ *Dördil kabza; Murabba' kabza; Kabza-yı terbi'*

Kabza-yı terbi' **قَبْضَةُ تَرْبِيعٍ** [**< Ar. kabdat; erba'a > terbi'**]: Parmakları uzun, avuç içi geniş kemankeşlere uygun olup yayın kabzasını baş parmağı hâriç diğèr dört parmağın orta boğumlarına gelecek şekilde tutma tekniğı.

“... ve eger ***kabza-yı terbi'*** dedüklerini dutsan kim anı atıcılar ve evvelki üstâdlar medħ ètmışlerdür ve ol oldur kim kabzanuñ arkasını orta boğunuñ bükümüne koyalar ve bu kabza barmağı uzun olana ve ayası gèñ olana olur ve aşıl anda oldur kim kabzanuñ yüzi bir buçuk parmak elüñ ayası eti başlandığı yerden içerü ola ol Ebü Hâşim mezhebidür ve eger kabza yüzi bir parmak deñlü içerü ola ol İşhâk-ı Reffâ mezhebidür yâ el boğunından aşağı aya anı başlandığı yerde ol Tâhir-i Belhî mezhebidür... [R. 1932, vr. 37b/3].”

“Bir nesneyi dört köşeli eylemek ma'nâsınadır (Kâmūs).”

→ *Dördil kabza; Murabba' kabza; Kabza-yı terbi'*

Münħarif kabza **منحرف قبضه** [**< Ar. inħirāf > munħarif; kabdat**]: Üstat Tâhir'in tercih ettiğı atıcının sol bileğini meyilli, yattık vaziyete getirerek yüzük parmağı yayın çelik takılan ortadaki kesik yerine gelecek şekilde avucunun tamamıyla yayı kavrayıp kürsü ucundan atışlarda tercih edilen atış tekniğı.

“... kabzayı *münharifen* ya‘nī bilege yatık tutup *münharif [kabza]* olur ki orta parmağın en aşağı avuc tarafı boğumu kesik ortasına kabzanın arkasını koyup ortadan aşağı olan parmağa dağı ol kesik yolundan konmak gerek iken ol parmağı boğum ortasına koyup sırça parmak avuc tarafına koyup bu hesaba kabzanın ahiri el ayasının ahirine dek varur bütün el ayasıyla kabza dutmuş olur buña *kabza-yı münharif* derler Tahir yoludur... ammā *münharif kabza* ki Tahirdür elbette kürsi başından bir dakika aşağı eger menzil eger pūta enmez endürür ise yumruğun urmağ emr-i muqarrerdür *münharif [kabza]* dedüğümüz kabzanın hāşşası çok yay çekdürür... ba‘zı yumruk dağı vardur ki lā-ilāc-ı münharif Tahir kabzası olmaduğça olmaz hilkāt-ı ašliyyesi üzere... [Emiri 914, vr. 48a/19-20; 48b/15, 17; TSMK 1417, vr. 68a/15; 68b/16, 19].”

“Bir tarafa doğru eğilip meyl ve ‘udül eylemek ma‘nāsındır (Kāmūs).”

→ *Kabza-yı münharif*

Kabza-yı münharif **قبضة منحرف** [< Ar. *kabdat*; *inhirāf* > *münharif*]: Üstat Tahir’in tercih ettiği atıcının sol bileğini meyilli, yattık vaziyete getirerek yüzük parmağı yayın çelik takılan ortadaki kesik yerine gelecek şekilde avucunun tamamıyla yayı kavrayıp kürsü ucundan atışlarda tercih edilen atış tekniği.

“... kabzayı *münharifen* ya‘nī bilege yatık tutup *münharif [kabza]* olur ki orta parmağın en aşağı avuc tarafı boğumu kesik ortasına kabzanın arkasını koyup ortadan aşağı olan parmağa dağı ol kesik yolundan konmak gerek iken ol parmağı boğum ortasına koyup sırça parmak avuc tarafına koyup bu hesaba kabzanın ahiri el ayasının ahirine dek varur bütün el ayasıyla kabza dutmuş olur buña *kabza-yı münharif* derler Tahir yoludur... [Emiri 914, vr. 48b/4; TSMK 1417, vr. 68b/2].”

“Bir tarafa doğru eğilip meyl ve ‘udül eylemek ma‘nāsındır (Kāmūs).”

→ *Münharif kabza*

Çengāl kabza **چنگال قبضه** [< Far. *çengāl*; Ar. *kabdat*]: Behrām-gür’un da tercih ettiği kabzayı sol el orta, yüzü ve serçe parmaklarıyla son derece sıkı tutup baş parmağı bu üç parmak üzerine getirip işaret parmağının ucunu da kuş pençesi gibi bükerek yapılan kabza tutuş tekniği

“... anın [Behrām-gür’un] mezhebi oldur kim nişāndan gāyetde egri otura ya‘nī çığını nişāna berāber ola İmām Ebū Hāşim mezhebi bigi ve kabzayı üç parmağıla duta... andan sonra baş parmağını ol üç parmak üzerine koya ve şehādet parmağının ucını büke kim anā ‘Acem *çengāl kabza* der... [R. 1932, vr. 64b/13].”

“Çengāl, cīm-i ‘Acemile yırtıcı çār-pā dirnağı ve çengel yırtıcı kuş dirnağıdır (LN, 158b).”

Ceng-bāz kabza **چنگ باز قبضه** [< Far. *ceng* + *bāz*; Ar. *kabdat*]: Yay kabzası sol elle son derece sıkı tutulurken atış anında kabzayı sıkın yumruğun aşağı meyletmesi şeklinde

tutuş tekniği, bu teknikte ok gerilirken sağ elle kaşın üzerinden olacak şekilde yukarıdan getirilip kaş ve kulak arasına gelince atış yapılır.

“... şol elin kabza[yı] muhkem tutup yumruğ aşığıya bağa aña **ceng-bāz kabza** dەرler şol kól ve yumruğ aşığıya durınca hemān ‘ayni ile çaldıkları cenge döner şöyle doğrı turmak gerekdür ve sağ elin küşadı yoğarudan çekilüp kaş üzerinden kulak yumşadından küşād vērile ammā sağ elin dirseği aşığa yıkılmaya ok atıldığda cehd édüp dirsek yoğaru hareket eyleye ğāyet ēyüdüdür ve ardına ve öjine bakılmaya mermer direk gibi doğrı turup hemān sağ elünden ğayrı bir berk hareket eylemeye bu minvāl üzere idi... [L. İ. 559, vr. 22a/5] ... ma‘lüm ola ki kabza dördüdür **ceng-bāz** menzilüdüdür... [L. İ. 559, vr. 31a/4] kabzanuğ dört āşikāre işlenür biri gizlüdüdür ammā ol beş dēyenler kavli budur ki bir kabza **ceng-bāz**dur... kabzanuğ aşlı dört dەرler birisi **ceng-bāz**... [UM. F. vr. 26a/1, 6; M. 13a/9; 13b/1].”

Girift / Girifte **كرفته / كرفت** [< Far. *girift* / *girifte*]: At üzerinde dizgini bırakıp sağa ve sola ok atışlarına imkan veren atlı okçuluk tekniği.

“... **girift** ki at üzerinden ardına ve sağına ve solına atılır... [L. İ. 559, vr. 31a/5] ... kabzanuğ dört āşikāre işlenür biri gizlüdüdür ammā ol beş dēyenler kavli budur ki üçüncü **girift**dür... **girifte** dēdükleri *behrāmdur*... [UM. F. vr. 26a/1, 7; M. 13a/10; 13b/2; H. P. 816, vr. 10b/10].”

“Ta’ne manasınadır ki mızrak ve harbe sançmak... (Katı, 290^b).”

→ *Behrām*

Güş-keş **كوش كَش** [< Far. *güş* + *keş*]: Yayın bıyıkla kulak arası hizasına çekilerek atışın gerçekleştirilmesi tekniği.

“... ve dağı ādem vardur kim **güş-keş**dür... [UM. F. vr. 17a/3; M. 9a/8] ... ve dağı kişi vardur kim **güş-keş**dür ya ‘nī bıyığına çekicidür... [H. P. 816, vr. 7b/1].”

“Güş, kulak (Kubbealtı, I, 1119^b); + *keş*, çeken çekici anlamı katan son ek (Kubbealtı, II, 1682^b).”

Ƙadem **قَدَم** [< Ar. *Ƙadem*]: Genelde sol ayağın bir ayak uzunluğu kadar ileriye atılmasıyla yapılan atış tekniği (?)

“... bir tür atmak vardur ki aña **Ƙadem** dەرler... [UM. F. vr. 41a/4; M. 20b/6; H. P. 816, vr. 16a/14].”

Dü-Ƙadem **دُو قَدَم** [< Far. *dü*; Ar. *Ƙadem*]: İki ayakta yan yana hizalıyken yapılan atış tekniği ya da aniden koşup iki adım sonrasında birden dururak yapılan güç kazandırma ok atışlarında kullanılan teknik (?)

“... bir tür atmak vardur ki aña **dü-Ƙadem** dەرler... [UM. F. vr. 41a/4; M. 20b/6; H. P. 816, vr. 16a/15].”

“*Dü*, iki (Kubbealtı, I, 785^b); *Ƙadem*, ayak (Kubbealtı, II, 1524^b).”

Nüh-kağem **نُه فَدَم** [< Far. *nuh*; Ar. *kağem*]: Dokuz adım koşup aniden durarak yapılan g¼ç kazandırma atış tekniği (?)

“... bir t¼r atmak vardur ki aña **n¼h-kağem** d¼rler... [UM. F. vr. 41a/5; M. 20b/7; H. P. 816, vr. 16a/15].”

“*N¼h*, tokuz (Kubbealtı, II, 2399^b); *Kağem*, ayak (Kubbealtı, II, 1524^b).”

N¼m-bağş **نِيم بَخْشَن** [< Far. *n¼m*; *bağş*]: Yayın yarım çekilerek atış yapılması.

“... bir t¼r atmak vardur ki aña **n¼m-bađř** d¼rler... [UM. F. vr. 41a/3; M. 20b/6; H. P. 816, vr. 16a/14].”

“*N¼m*, yarım, nisf manasınadır (Katı, 562b); *Bağş*, sonuna geldiği kelimelere “ihsan eden, veren” anlamı katarak Farsça us¼l¼yle birleşik sıfatlar yapar (Kubbealtı, I, 268^a).”

N¼m-keş **نِيم كَشَن** [< Far. *n¼m* + *keş*]: Olması gereken nizami atış okun iç kabzaya kadar çekilerek yayın çekiş g¼c¼, oka iyice yedirildikten sonra yapılan atıştır; bunu yapmayıp yayın yarım çekilerek okun temreni kabza içine gelmeden atılmasıyla hoş karşılanmayan kabul g¼rmeyen bir atış tekniği.

“... bir kimesne demreni iç kabzaya get¼rmese aña **n¼m-keş** d¼rler... [L. İ. 559, vr. 31a/11] ... ve kiriř¼n tunci yayuğ başına doğına yarı yola dek kıvırup **n¼m-keş** olmayasın... [L. İ. 559, vr. 14b/17] ... z¼r¼ ki oğ iç iç kabzadan çekilmeyince olmaz p¼ta oğı d¼’im¼ iç kabza içer¼ye çek¼p atmak gerekd¼r bir atıcı oğı iç iç kabzadan getir¼p atmasa aña atıcılar **n¼m-keş** d¼rler z¼r¼ oğ yigirmi d¼rt bağşdur d¼rd¼n çek¼p yigirmisin olur çekmemişler... [L. İ. 559, vr. 15a/13] ... bir oğ yigirmi d¼rt kır¼td¼r t¼ludan demren ucına değin yigirmi kır¼td¼r her kişi t¼luya getirse ve atsa aña **n¼m-keş** d¼rler kimesne anuğ atıcılığın kab¼l etmeye... [UM. M. vr. 20b/4; H. P. 816, vr. 16a/7].”

“*N¼m*, yarım, nisf manasınadır (Katı, 562b); + *keş*, çeken çekici anlamı katan son ek (Kubbealtı, II, 1682^b).”

Ser-i çember **سَرَجَنْبَر** [< Ar. *serr*; Far. *çember*]: Atıcılar zorlu durumlarda bir çember yardımıyla yay çekerler bu çemberin ortasına açtıkları delikten geçirerek yapılan atış.

“... bir d¼rl¼ atmak vardur ki aña **ser-i çember** d¼rler... [UM. M. vr. 20b/6; H. P. 816, vr. 16a/12].”

“*Serr*, bedev¼ ‘Arabların مَرْح merh ve عَفَارُ ‘af¼r n¼m şecer tahtalarından d¼zd¼kleri çakmağın boş olan deliğine birbirine s¼r¼p āteř çıkarmak için çivi sokmak ma’n¼sınadır (K¼m¼s); *Çember*, sert bir cisimden d¼ire biçiminde yapılmış halka (Kubbealtı, I, 562b-563a).”

Ser-i ser k¼l¼b³³⁴ **سَرَسَرِ كُؤَاب** [< Far. *ser*; Ar. *serr*; *k¼l¼b*]: Çileye takılan ortası delik çengel tarzı bir parça ile yapılan atış (?)

³³⁴Yılmaz’da *sir-ser k¼l¼b* (2020, s. 59, 129).

“... bir atmak vardır ki aña *ser-i ser kulāb* dërler... [UM. F. vr. 41a/3; M. 20b/5; H. P. 816, vr. 16a/13].”

“*Ser*, uç (Kubbealtı, III, 2770^a); *Serr*, bedevî ‘Arabların مَرْحُ merh ve عَفَارُ ‘afār nâm seçer tahtalarından düzdükleri çakmağın boş olan deliğine birbirine sürüp âteş çıkarmak için çivi sokmak ma’ nâsınadır (Kāmūs); *Kullāb*, Çengel, kanca (Kubbealtı, II, 1808^b).”

Zîr-i siperî³³⁵ زير سپري [< Far. *zîr*; *siper*; + *î*]: Atıcının sol el bileğini korumak için taktığı siperin aşağı ucuna kadar okun çekilerek atış yapılması.

“... bir atmak vardır ki aña *zîr-i siperî* dërler... [UM. F. vr. 41a/2; M. 20b/5; H. P. 816, vr. 16a/12].”

“*Zîr*, alt, alt taraf, aşağı taraf (Kubbealtı, III, 3553^a); *Siper*, ... darbelere karşı engel veya koruyucu olan şey (Kubbealtı, III, 2843^a).”

Remy-i muṭemāṭir [atışı] رمى مطماظر [<Ar. *remy*; *muṭemāṭir*]: İki gezli, dört dudaklı seri gezlenip atışa imkân veren özel yapım oklarla önce 300 geze ~200 metreye, akabinde 200 geze ~135 metreye hedefler yerleştirip 3 oku parmaklar arasına alıp sırayla atmaya başladığında ilk atılan ok, hedefe ulaşmaya ramak kala hemen diğer okları atmaya devam ederek savaş anında olması muhtemel çok kısa sürede aralıksız oklar atmaya yarayan atış tekniği.

“... *remy-i muṭemāṭir* ki üstâdlar aña *yağmur okı* demişlerdür... bu atış ‘askeriyye lâzımdur ḥattâ merḥûm Sultân Murād-ı ‘atîk ‘askeri bu *remy-i muṭemāṭiri* bilüp dünyâde mişl-i sebḳ êtmeyen şânî Kosoşa cenginde on êki biñ tîr-endâz ile üç yüz biñ küffârî oḳa yêdüdüğü hikâyesi daḥî tafşîl üzere aşağıda beyân olınmışdur zîkr olınan *remy-i muṭemāṭir* iledür bunıñ *tarîki budur ki* evvelâ oḳuñ êki gezi ve dört dudağı olup êki gez sebebiyle tîz yene gezlenür meşki budur ki evvelâ üç yüz geze nişân qorlar ve üç oḳı gezine qarîb yêrde parmakları arasına qorlar ve atmağa meşq êderler kemâl-i meşq budur ki ibtidâ’ atduğın oḳ yêre düşüp toz atmadan êki oḳı daḥî atarsın daḥî kemâl-i üç yüze böyle atarken nişânı êki yüz geze qoyasın ve tahrîr olındığı üzere evvelki oḳ yêre qonmadan êki daḥî atarsın bôyük hizzdür³³⁶ bu ḥesâba bir âdem çâr-yek³³⁷ sâ’atde biñ oḳ atar on êki biñ âdem çâr-yek sâ’atde on êki geze biñ oḳ atar şaff-ı cenginde³³⁸ ṭabura ne qadar lâzımdur fehm olına... [Emirî 914, vr. 58a/18; 58b/1, 4; TSMK 1417, vr. 81b/10, 13, 15].”

³³⁵A.g.e.’de, *zîr seyri* (2020, s. 129).

³³⁶Uçar’da *ḥazẓdur* (2013, s. 104). Yazmanın her iki nüshasında da söz başı güzel he söz sonu ze ile بـ ز şeklinde kayıtdır. Bu imla ve “hizz” okunuşuyla *Vankulu*’da “sürür ve neşâta derler” anlamıyla pasajdaki bağlam uygun düştüğü için düzeltildi. *Sürür*, sevinç (Kubbealtı, III, 2921^b); *Neşât*, sevinç, neşe, sürür (Kubbealtı, II, 2363^b).

³³⁷A.g.e.’de *çekerek* (2013, s. 104). Uçar, Emirî 914 nüshasını esas aldığından istinsah hatasını fark edememiş. Hem TSMK 1417 nüshasındaki imladan hem de bağlamsal anlamdan pek âlâ yanlış olduğu anlaşılan kelime “çâr-yek” ile düzeltildi.

³³⁸A.g.e.’de *şaf cenginde* (2013, s. 104).

“*Remy*, atmak (Kāmūs); *Mutemāṭir*, yaz yağmuru gibi bir sâ‘at yağıp bir sâ‘at kesilir olan yağmura denir (Kāmūs).”

Sīne-keş **سینه کش** [*< Far. sīne + keş*]: Yaylı göğse çekerek yapılan atış.

“... bir kimesne... eger göğsüne çekip atsa aña *sīne-keş* dërler atcılar bu şekil kimseleri ašlā aralarına qarışdırmazlar... [L. İ. 559, vr. 31a/11; MK A.8699, vr. 39b/15] ... ve kişi vardur kim *sīne-keş*dür ya‘nī göğsine çekicidür... [UM. M. vr. 9a/8; H. P. 816, vr. 7b/1-2].”

“*Sīne*, göğüs, bağır, sadr (Kubbealtı, III, 2838^a); + *keş*, çeken çekici anlamı katan son ek (Kubbealtı, II, 1682^b).”

Ḥoyrat **خویرات** [*< Yun. khoriates*]: Atış nizâmına dikkat etmeden ivedilikle atış yapan kemankeş.

“... bir kimesne... eger tîz atsa aña *ḥoyrat* dërler... [MK A.8699, vr. 39b/14].”

“Hareketleri ve hâli sert, haşin ve hırpalayıcı olan, kullandığı şeyin veya karşısındaki kimsenin kırılıp incineceğini hesâba katmadan hareket eden, kaba (Kubbealtı, II, 1309^b).”

Türkî **تُرکی** [*< Tr. Türk; Far. + ī*]: Orta boylu kemankeşlerin tercih ettiği Türklere özgü atış tekniği.

“...kabzanuñ dört āşikāre işlenür biri gizlüdür ammā ol beş dëyenler kavli budur ki... dördüncü kabza *Türkî* dür... [UM. F. vr. 26a/2; M. 13a/10; H. P. 816, vr. 10b/7] ... orta boylu kişi *Türkî* kabzadan ata... [UM. F. vr. 30b/3; M. 15b/2; H. P. 816, vr. 12a/13].”

Yalgüzük **يَلْغُزُك** [*< Tr. yalguz + rek ? > yalguzek*]: Atış teknikleri içinde inanışa göre Cebrail’e ait olduğu için gizli kabul edileni.

“... Resül Ḥazreti tırdı... éyitdi yā qarındaşum Cebrā’il ben daḥı baş barmağımı açuḡ mı tıtayum dëdi Cebrā’il éyitdi yoḡ yā Reşūlullāh siz mübārek barmağınuz yummaḡ gerekdür dëdi... Resül Ḥazreti éyitdi yā Cebrā’il sen barmağını nêçün açuḡ tıtduḡ yummadın dëdi Cebrā’il éyitdi yā Reşūlullāh feriştehlerün barmaḡları cemī’ yumulmaḡa destür yoḡdur zîrā şöyledür yêr yüzünün maḡlūḡatınun her birinün nişānı vardur ki anuḡla bulunur gök ehlinün daḥı anuḡ gibidür her bir gök feriştesinün bir dürlü nişānı vardur ki anuḡla bulunur dëdi ammā kabza-yı üstāz beş şıfatdur dördü ḡalk içinde işlenür biri gizlidür anı üstādlar bilürler bu ‘ilm içinde ḡādir dururlar ba’zı üstāzlar dëmişlerdür ki kabzanuñ dördü āşikāre işlenür ve biri gizlidür dërler... beşinci *yalguzek*dür ol kabza Cebrā’il tıtduḡı kabzadur üstāzlar içindeki gizlü kabza *yalguzek*dür... [H. P. 816, vr. 11b/7-8] ... kabzanuñ dört āşikāre işlenür biri gizlüdür ammā ol beş dëyenler kavli budur ki... *yalguzek*dür ol kabza Cebrā’il tıtduḡı kabzadur üstāzlar içinde gizlü kabza *yalguzek*dür... [UM. F. vr. 26a/2, 4, 7; M. 13a/10-11; 13b/2].”

Nihāyet çekiş **نهایت چکش** [*< Ar. nihāyet; Tr. çek - iş*]: Gerek mekan olarak gerekse koruyucu kol siperinde okun dayanacağı atışın yapılacağı son kerte, nokta olan yere

kadar yani atıcının oku, kabzayı tutun sol elinin baş parmağının ilk boğumunun çıkıkında noktasına kadar çekmesi.

“... üstādān-ı sâbık beyninde **nihāyet çekiş** ta‘bîr olunan atış yeridir... [T. 6891, vr. 57b/19] ... atıcı gerek eksikci olsun ve gerek ayırıcı olsun maḥall-i küşādından bir miqdār dahı çekmege kudreti ola ya‘nî küşād eylediği maḥall **nihāyet çekişi** olmayup şırf maqdūr eylese bir parmak dahı çeke zîrā **nihāyet çekişi** olan maḥalle gelince çekdükdən sonra icrā-yı atış olmaz elbette yay kemān-keşe gālîb olur... [TSMK 626, vr. 18b/11-12].”

“Son; sonunda, en sonunda (Kubbealtı, II, 2378^b).”

Bağlamak **بغلق** [< Tr. *ba - ğ + la - mağ]: Kemankeşin oku gezleyip sağ el parmaklarını okun geziyle çileye kilitlemesi, mandallaması.

“... êki parmağın çileye kilitlemek ya‘nî **bağlamak**... gez yerin êki parmak kilitlemek ya‘nî **bağlamak**... [Emirî 914, vr. 24b/10, 15].”

→ Mandalla-; Mandal; ¹Ağd; Kufle; Aşma mandal

¹Ağd **عقد** [< Ar. ‘ağd]: Oku yayın girişine takıp çeşitli parmak şekilleriyle okun gezini tutmak.

“... ‘ağd... mandallamak... [T. 6891, vr. 45a/21] ... ve **el-‘ağd** remy olmaz çile ‘ağd etmedükçe... [Emirî 914, vr. 26b/13] ... çile üzerine ok ile bağlamağı beyān eder ‘Arabîde aña ‘ağd dërler... [Emirî 914, vr. 32b/18; TSMK 1417, vr. 46a/14] ... ‘ağd barmağı giriş üzerine bağlamakdur... [R. 1932, vr. 34b/15].”

“Düğüm bağlamak ma‘nâsınadır ki düğmek ve düğümlemek ta‘bîr olunur (Kāmūs); Bağlamak (Vankulu).”

→ Mandalla-; Mandal; Bağlamak; Kufle; Aşma mandal

Mandalla- **مندال** [< Yun. mantal; Tr. + la-]: Oku gezlerken atıcının sağ el parmaklarına mandal şeklini verdirip çileye kilitlemesi.

“... ibtidā’ **mandallay**up şalavāt parmağı üçüncü boğumunu tîrûñ gezine kavîce vaşl édüp düz oynatmayarak küşād vèrmek memdühdur... [T. 6891, vr. 44a/5].”

“Kilitlemek, kilid urmak, tırkazalamak →obsrare, sera (Tulum, 1195^b).”

→ ¹Ağd ; Mandal; Bağlamak; Kufle; Aşma mandal

Mandal **مندال** [< Yun. mantal]: Kemankeşin oku gezlediği anda sağ el baş parmağının tırnağının ucunun yarısını işaret parmağıyla kapatacak duruma getirdiğinde parmakların aldığı şekil, çileye yapılan kilit, bu şeklin intizamlı olması okun istikametini tayin etmede son derece önemlidir.

“... **mandalı** bu vechle ta‘rîf édüp faқаt baş parmağın tırnağı ucundan nışfi örtilecek kadar şalavāt parmağını vaz‘ édüp nışf-ı tırnağ parmak tarafından açık qala dêmîş ki ta‘rîf-i evvelden ziyādece açılacak göstermiş... [T. 6891, vr.

43a/3] ... tîr-endâzî meşkinde daħı ba‘zan ibriş ta‘bîr olınan tîr atılarak **mandala** nizâm vèrerek sa‘y lâzımdur zîrâ ibrişüñ ĩcâdı fesâd-ı **mandal** temyîz içündür dèmişler bir ucı ta‘rîf-i evvel mandalda bu fennüñ cüz’-i a‘zamıdur... [T. 6891, vr. 56b/14-15].”

“... kilid, tutuğ... (Tulum, 1195^b).”

→ ¹‘Akd ; Mandalla-; Bağlamak; Kufle; Aşma mandal

Aşma mandal **اصمه مندال** [< Tr. *aş - ma*; Yun. *mantal*]: Çekişi kolay, yumuşak yaylardaki atışlara uygunken sert ve ağır yaylardaysa atışı bozan kemankeşin sağ el baş parmağıyla işaret parmağını birbirine fazla yaklaştırmadan ok yeleğini ezmeden yaptığı mandallama şekli.

“... bir de **aşma mandal** ta‘bîr olunur ki şest parmağından şalavât parmağı ziyâde açık tutulup rîş-i tîr selâmetde bulunur hafîf yaylarda uyar ammâ çok yayların çekilmesine mâni’ olur dèyü beyân olunan aqvâl-i mandal... [T. 6891, vr. 44b/14].”

→ Bağlamak; Mandalla-; Mandal; ¹‘Akd; Kufle

Kufle **كُفْلَه** [< Ar. *kufle*]: Yaya hâkimiyet esâslarından olup atıcının oku yaya gezledikten sonra sağ el baş, işaret ve orta parmaklarını kendi atış tarzına göre okun gezinde mandallaması, kilitlemesi.

“... ok atmak aşlı yedidür nihâyeti üçdür ol ki yedidür... **kufle**... **kufle** kilitlemek... [A. E. 2229, vr. 36a/2, 4] ... çile üzerine ok ile bağlamağı beyân eder ‘Arabîde aña ... **kufle**³³⁹ daħı dèrler... [Emirî 914, vr. 32b/18; TSMK 1417, vr. 46a/14].”

“Ve demir kilide denir (Kâmûs); Kiliddir ki ma‘rûftur (Vankulu).”

→ Bağlamak; Mandalla-; Mandal; ¹‘Akd; Aşma mandal

‘Akd-i behrâmî **عقد بهرامی** [< Ar. ‘*akd*; Far. *behrâm + î*]: Baş parmağı kısa ve kalın olan kemankeşlerin orta ve işaret parmaklarını baş parmağı üzerine belli belirsiz getirerek yaptıkları eğitim atışlarında sıkıntı çıkarmasa da menzil atışlarında tercih edilmeyen mandallamala şekli.

“... bir de ‘**akd-i behrâmî** ve *husrevî* dènilür ki baş parmağı kısa ve kalın olanlar *Tâhir* mişâl hiç kıvırmayarak orta parmağa başup ve şalavât parmağı daħı baş parmak üstine hafifce vaz’ eder zârürî olunca ne çâre ammâ meşķde pek mâni’ degül ise de hevâ yolında mu‘teber olmayup hiffet-i şesti mücib olur mümķîn mertebe kıvırmak lâzımdur... [T. 6891, vr. 43a/9] ... ve biri daħı ‘**akd-i behrâmî** dèrler ol ‘akde baş parmağı uzadur ve şehâdet parmağın kışa eder bu hisâba şehâdet parmağı ucına ‘akd eder ve mezhebi daħı budur ki uzunı kışa ede kışayı uzun ede ve ‘**akd-i husrevânî** dèdikleri daħı ‘**akd-i behrâmî**dür... [Emirî 914, vr. 34a/16, 19; TSMK 1417, vr. 48a/12, 16] ... ve ‘**akd-i behrâmî**”

³³⁹ A.g.e.’de *kıfla* (2013, s. 70).

dérler ol ‘ağde kim andan baş barmağı uzunraq ve şehadet barmağı kışırak dutalar... [R. 1932, vr. 40b/15].”

→ ‘Ağd-i ħusrevī; ‘Ağd-i ħusrevānī

‘Ağd-i ħusrevī **عقد خسروی** [< Ar. ‘ağd; Far. ħusrev + ī]: → ‘Ağd-i behrāmī; ‘Ağd-i ħusrevānī

‘Ağd-i ħusrevānī **عقد خسروانی** [< Ar. ‘ağd; Far. ħusrev + ān + ī]: ‘Ağd-i behrāmī de denen, menzil atışı dışında kalan hedefe atışlarda tercih edilip sağ elin baş parmağı üzerine işaret parmağının getirilmesiyle yapılan ok gezleme tekniği.

“... ve ‘ağd-i ħusrevānī dedikleri dağı ‘ağd-i behrāmīdür bu ‘ağdde baş parmağı üzere şehadet parmağın kendü ħāline ya‘nī bağır şiddet kıoya ammā menzil yolında mümkün degildür yay çokdur ğayrıda mümkündür... [Emirī 914, vr. 34a/19; TSMK 1417, vr. 48a/16] ... ve ‘ağd-i ħusrevānī dedükleri dağı ‘ağd-i behrāmīdür ve ‘ağd-i ħusrevānī ve anı ba‘zı dérler kim oldur kim anda baş barmağı uzada ve şehadet barmağı kendü ħāline kıoya ve gezi barmağları arasına kışmaya kim ol ħağādur... [R. 1932, vr. 41a/1].”

→ ‘Ağd-i behrāmī; ‘Ağd-i ħusrevī

Altmış üç ‘ağd **عقد التمش اوج** [< Tr. altı + mış³⁴⁰ > altmış; Tr. üç; Ar. ‘ağd]: Ok gezlerken çileyi sağ el baş parmağın birinci boğumuna getirip sağ el serçe, yüzük ve orta parmaklarının tırnaklarını avuç içine gömecek denli sımsıkı yumup baş parmağa kuvvet akışı sağladıktan sonra orta parmağı hafiften baş parmağın tırnak ucuna, işaret parmağı da tırnağın üstüne getirerek yayı çekip atış olasıya hareket ettirmeden beklenen mandallama şekli.

“...parmaklarını çile üzerine bağla şöyle ki **altmış üç ‘ağd** üzerine ol sağ elin sırça parmağı ve dağı ardında olanı dağı orta parmağı yumasın şöyle ki tırnakların gömüle ħattā demişlerdür ki şöyle şıka ki avcında finduk olsa ħurd ola bundan murād bākī şaşt parmağına kıuvvet gelmek içündür sonra şalavāt parmağın çileye dolandırup baş parmak tarafınuğ ucu orta parmağınuğ ortasına kıoyasın temām **altmış üç ‘ağd** dedikleri budur cümle üstādlar beyninde memdūh olan ‘ağd-i şaħīh budur... [Emirī 914, vr. 32b/21, 33a/5; TSMK 1417, vr. 46a/17; 46b/4] ... parmakların çile üstüne **altmış üç ‘ağd** ile bağlaya şöyle ki sağ elüğ serçe parmağı ve yanındaki parmak ve orta parmağı şöyle

³⁴⁰ *Altmış*, sayı adındaki *mış* hakkında *ETDES*’de yapılan açıklama: “... *altmış* (ve *yetmiş*) adının *-miş* (ve *-miş*) ekiyle yapılmış bir türev olmadığı, *altı* (ve *yeti*) ve *mış* (*miş*) sözlerinin birleşmesi sonunda oluştuğu anlaşılıyor. Bu birleşik adın ikinci bölümünde geçen *mış* (*miş*) sözünün *seksen* (< *sekiz on*) *doksan* (< *tokuz on*) sayı adlarında kullanılan *on* gibi ‘10’ değerini bildirdiği açıktır. Ancak *altmış* (ve *yetmiş*) adından geçen *mış* (*miş*) sözüne eski ve yeni diyaleklerde rastlanmadığına tanık oluyoruz. Buna karşılık Ural dillerinin bir kolunda ‘on’ olarak kullanılan *mıs* sözü göz önünde tutulabilir. Bu söz Macarca *harminc* (< *xarm-misz*) ‘otuz’ adında saklanmıştır (Mac *harm*, *három* ‘üç’+ *mis* ‘on’). Türkçede yalnız *altmış* ve *yetmiş* sayı adlarında kalan ve Ural dillerinin ancak bir kolunda kullanılan *mış* (*mıs*) ‘on’ sözünün üçüncü bir dilden alındığı anlaşılıyor (2020, s. 15^a).

şiddetle yum ki tırnaklar avcına gömüle bu şüretten şest parmağına kuvvet ziyāde gelür ve çile baş parmağın evvelki boğumına koyup hīn-i küşāda kadar ol maħallden ayırmayup ve baş parmağın tırnağın ucını orta parmak ortasına kavī koyup ve şalavāt parmağın baş parmak tırnağı üstine bir şüretle vaż' eyle ki tırnak ucu örtülüp boğumı tarafından bir miqdār tırnak görine ammā zinhār yay çekilürken parmak arasından baş parmağın tırnağı görünmeye ve şalavāt parmağı baş parmak tırnağı üstine çok dolaştırmaya... [T. 6891, vr. 43b/10] ... şol 'aḳdeler ki üstādlar aña ittifaḳ kılmışlardır... ol **altmış üç**dür... kadīmden 'aḳde ki Pārs pādīşāhları atarlar idi Bābek oğlu Erdeşīr³⁴¹ zemānından berü **altmış üç**dür çekmege muḳkem ve şeşmege dūrüstdür... [A. E. 2229, vr. 65a/5, 9].”

→ 'Aḳd-i şahīḥ

'Aḳd-i şahīḥ **عقد صحيح** [< Ar. 'aḳd; ṣiḥḥat > şahīḥ]: Ok atışı için en iyi, en kusuruz ok gezleme tarzı kabul edilen **altmış üç** 'aḳd yöntemiyle oku yaya gezleme yöntemi.

“... parmaklarını çile üzerine bağla şöyle ki **altmış üç** 'aḳd üzerine ol sağ elin şırça parmağı ve dahı ardında olanı dahı orta parmağı yumasın şöyle ki tırnakların gömüle hattā demişlerdür ki şöyle şıḳa ki avcında finduḳ olsa ḥurd ola bundan murād bāḳī şaşt parmağına kuvvet gelmek içündür sonra şalavāt parmağın çileye dolandırup baş parmak tarafınun ucı orta parmağınun ortasına koyasın temām **altmış üç** 'aḳd dedikleri budur cümle üstādlar beyninde memdūḥ olan '**aḳd-i şahīḥ**' budur... [Emirī 914, vr. 32b/21, 33a/5; TSMK 1417, vr. 46a/17; 46b/4] ... 'aḳd ederken üç barmağın yuma ya'nī şırça barmağ ve anun yanındağı barmağı ve orta barmağı ile muḳkem yuma kim tırnakları görünmez ola andan sonra baş parmağın ucunu orta parmağın orta boğunu ardınca koya ve şehādet barmağı tolaşdura baş parmağınun tırnağı üzerine pes ol vaḳtde **altmış üç** 'aḳdını dutmuş kişinun eline beşzer ve bu 'aḳd '**aḳd-i şahīḥ**'dür ve ḳā'ide dūrüstdür ḳamu üstādlar i'tibār etmişdür... [R. 1932, vr. 39a/12].”

“*Şahīḥ*, asıl, öz, hakiki; tam, kusursuz, hâlis (Kubbealtı, III, 2671^b).”

→ **Altmış üç** 'aḳd

'Aḳd-i redīf **عقد رديف** [< Ar. 'aḳd; redf > redīf]: Genel itibarıyla **altmış üç** 'aḳd'e benzer şekilde olan, atış anında okun süratini kırsa da sert ve darp gücü yüksek yayları çekerken tercih edilen, sağ el orta ve işaret parmaklarını birbiri ardı sıra berkitip tek bir şekilde baş parmağın tırnağın ortasına getirerek yapılan gezleme tekniği.

“... '**aḳd-i redīf**'dür ya'nī çok yay çekdirür demek... 'Arab ta'ifesi buña '**aḳd-i redīf**' derler çok yay çekdirür demişler ammā küşād süst olup ol sebeb ile 'uyūbī zāhir olur demişler '**aḳd-i redīf**' budur ki yene evvelki gibi³⁴² 'aḳd etdikden sonra orta parmağı şalavāt parmağı ile muttaşilen berāber eder ve baş parmağın tırnağın ortaya yetişdirür ya'nī üç parmak ile 'aḳd eder çok

³⁴¹Sāsānī Devleti'nin kurucusu ve destan kahramanı hükümdar (226-240).

³⁴²Yani, **Altmış üç** 'aḳd / 'Aḳd-i şahīḥ

yay çekdirür ‘*aqd-i redif*’ budur... [Emirî 914, vr. 33b/8-10, 13; TSMK 1417, vr. 47a/15, 17; 47b/2] ... ‘*aqdü’r-redif*’ ya’nî ‘aқdün bir nev’ine dağı ‘*aqdü’r-redif*’ dەرler ve bu ‘aқd dağı eýüdür қatı yaylu kişiye ammā küşād şüst olur andan ‘ayblar zāhir ve anuđ şıfatı oldur kim evvelki ‘aқd bigi ‘aқd eде andan soңra baş barmağını orta barmağuğ yanındağı barmaқ üstine duta ve orta barmağıla şehādet barmağını orta barmağıla baş barmağınuğ üzerine қoya... [R. 1932, vr. 40a/11-12].”

“*Redf*, birbirinin ardınca zuhūr eylemek ma’nāsınadır (Kāmūs).”

‘Aқd-i şaқālibe **عقد صقالیبه** [*< Ar. ‘aқd; şaқālibet*]: İskitler (?) öncülüğünde Kuzey kavimlerine özgü olup buradan diğer halklara yayılan atıcının sağ el işaret, orta ve yüzük parmaklarına okçu yüzüğü takıp oku işaret ve orta parmağı arasına alarak yaptığı gezleme tekniği.

“... bir nev’ dağı ‘aқd olup aңa ‘Arab ‘*aqd-i şaқālibe*’ dەرler таріki budur ki sırça parmaқ ile baş parmağı boş қалup bākī қалан üç parmaқlarına küştevānlar eyleyüp oқı şalavāt parmağıyla orta parmaқ arasına қor böylece bağlar *şaқālibe* ‘aқd budur... [Emirî 914, vr. 33b/14, 16; TSMK 1417, vr. 47b/3, 6] ... ‘*aqd-i şaқālibe*’ ve ol oldur kim üç barmağını kirişe қor ve çeker ve şehādet barmağı ve baş barmağı meded eтmez boş тұrurlar ve ol üç barmağa engüştüvāneler eдерler baқırdan ve altundan ve gümüşden... [R. 1932, vr. 40b/2].”

“Bir kavm-i mahsūs adıdır, diyārları Bulğar memleketi ile Қоstantiniyye beyninde bilād-ı Hazer ile hem-sınırlardır. Kütüb-i cogrāfiyyede *Şaқālibe*, Leh ve Çeh ve Üngürüs bilādıyla mübeyyendir ki hālen Eflaқ ve Bođdan dahi o ülke dāhilindedir. Ve ba’zı kütüb-i cogrāfiyyede Bulğar tā’ifesi olmak üzere mübeyyen ve Şefalya-yı Yünānī mu’arrebī olduğu meşrūhtur (Kāmūs); Northern nations, Sclavonians, Russians, Scythians (Johnson, 789^a).”

‘Aқd-i zemān-ı cehālet³⁴³ **عقد زمان جهالت** [*< Ar. ‘aқd; zemān; cehālet*]: İslāmiyet öncesi Araplarına özgü, atıcının sağ el baş parmağı haricinde diğer dört parmağına okçu yüzüğü takıp oku orta ve yüzük parmağı arasından gezleme tekniği.

“... bir ‘*aқd*’ dağı [vardur] ki *zemān-ı cehālet*de ‘Arab tā’ifesi böyle ‘aқd eдерler imiş таріki budur ki baş parmağı boş қалup bākī қалан dört parmağıyla küştevānlar ile ‘aқd eyleyüp oқı orta parmaқ ile ardındaki parmaқ arasında қoyup bu zıkr olınan parmaқlaruđ kiriş parmaқlaruđ ucında olan evvel boğum ile ‘aқd olunur... [Emirî 914, vr. 33b/17; TSMK 1417, vr. 47b/6-7] ... Ve bir ‘*aқdi*’ dağı evvelki ‘Arablaruңdur kim anlar *cāhiliyye zemān*ında bu ‘aқd ile atarlardı ve ol oldur kim dört barmağıla çekeler ve oқı orta barmağuğ ve anuğ yanındağı barmaқ arasında dutalar ve yayı gögse çekerler... [R. 1932, vr. 40b/4-5].”

“*Zemān-ı cehālet* ~ *cāhiliyyet*, Araplar’ın İslāmiyet’ten önceki dönemine verilen isim (Kubbealtı, I, 453^a).”

³⁴³Dođrudan bir tamlama hālinde geçmese de bağlama istināden olabileceği varsayımıyla madde başına alarak değerlendirdik.

Cilsetü'l-mülük³⁴⁴ **جلسة الملوك** [*< Ar. cilset; melik > mülük*]: Çekişi kolay, yumuşak ve hafif bir yayla yere yakın, ip altı atışlarına uygun bağdaş kurup oturarak atma tekniği.

“... bağdaş kurup oturmak dağı éyü olup oğı yèrden yürümege ve ip altına ya'nî remy-i sedāda gāyet éyüdüdür ve bağdaş kurup oturmağa 'Arab *cilsetü'l-mülük* demişlerdür mülāyim yaya münāsibdür *cilsetü'l-mülük* pādīşāh oturmasıdır... [Emirî 914, vr. 38a/7-8; TSMK 1417, vr. 53b/3] ... ve ba'zı[sı] dağı oldur kim bağdaş kırar ve dikrek otura ve aña *celestü'l-mülük* dèrler ya'nî pādīşāhlar oturuşı ve ol yumşak yaya münāsibdür... [R. 1932, vr. 46a/5].”

“Binā-i nev' ve hālettir ki ondan lafz-ı fī'l üzere zā'id bir ma'nā münfehîm olur, lisanımızda ondan oturuş ile ta'bîr olunur (Kāmūs); **ملك** *melik*in cem'i, memleket sāhibleri ma'nāsına (Vankulu).”

Celsetü'l-herreb **جئسة الهرب** [*< Ar. cilset; ?*]: Üstad Ebû Hāşim ekolünü tercih edenlerin övgüyle bahsettiği kemankeşin sağ dizini kırıp sol dizini de yere uzatarak gerçekleştirilen oturarak atış tekniği.

“... oturmak sağ dizünü bükesin ve yer üzerine kıyasın ve şol dizini yere döşeyesin ve aña i'timād éde oturasın ve bu Ebû Hāşim mezhebidür ve üstādlar aña tahsîn ve aña *celsetü'l-herreb* dèrler ya'nî kaçan kişinüñ oturmağı gāh olur şimdi dèdügümüzüñ 'aksince oturmağı gāh olur şimdi... [R. 1932, s. 12-15].”

Gögüs küşadı **كوكس كشادی** [*< Tr. kögüz > gögüs; Far. guşāden > guşād; Tr. + ı*]: Atış öncesi yapılan nefes egzersizi.

“... üstādlar beyninde *gögüs küşadı* dağı olup hîn-i küşādda nefes işe gögüs açarlar sırr-ı hafıyyedür³⁴⁵... [Emirî 914, vr. 42b/19; TSMK 1417, vr. 60b/1].”

Kezzār **كزاز** [*< ?*]: Oku gezlerken atıcının sağ el işaret parmağının tırnak kısmının gereğinden fazla baş parmağın üstüne dolanıp atışın istenilen düzeyde olmasının engellediği gibi baş parmağın da yaralanmasına sebep olabilecek atıcılık kusuru.

“... bilgil kim şehādet barmağı tırnak üzerine inen dağı çok tolaşdırmaya zîrā kim eger temām tolaşa ve devr éde baş barmağ üzerine ol küşād étdüğünde zahmet vèrür ve küşād gönli diledügi gibi olmaz ol gāyetde 'aybdur pes vācibdür kim inen dağı tolaşdırmaya barmağını tā kim 'ayb olmaya ol 'ayba *kezzār* dèrler ve gāh olur kim andan barmağa zahmet érişür ve cerāhat éder ve kiriş buñalur oğ süst ve egri gider... [R. 1932, vr. 40a/9].”

Meşq **مشق** [*< Ar. meşq*]: Gerek menzil atışları gerekse hedef atışları öncesinde yapılan eğitim, ısınma atışları.

³⁴⁴Uçar'da *celsetü'l-mülük* (2013, s. 77).

³⁴⁵A.g.e.'de *serahsîdür* (2013, s. 83).

“... Tāhir mişāl hīç kıvırmayarak orta parmağa başup ve şalavāt parmağı dağı baş parmak üstine hafıfçe vaż´ eder zārūrī olınca ne çāre ammā **meşq**de pek mānī´ degül... [T. 6891, vr. 43a/12] ... oğ atmağa gāyet menfa´atlı **meşq** atışdan soñra olundur... [TSMK 626, vr. 30a/7].”

“Ta´līm ma´nāsına; ya´nī “Filān nesneyi öğrendiñ mi?” maħallinde meşq eylediñ mi ta´bīri beğāyet şāyi´dir. (Āşir, 536).”

Menzil yolu **منزل يولى** [< Ar. *menzil*; Tr. *yol + ı*]: Uzak mesafe atış sahası, okun seyir güzergahı.

“... eger **menzil yol**ında olup menzil atar ise baş parmağı vasaṭī parmağı üzerine ya´nī muħkem koyup şiddet vèrmek oğı ziyāde sürmek üzere taħrīr eylemişler... [Emirī 914, vr. 29a/3] ... **menzil yol**ında tīri maħalline vusūli mū cibdūr dèyü naşīhat buyurdılar... [T. 6891, vr. 48b/19].”

→ *Hevā yolu*

Hevā yolu **هوا يولى** [< Ar. *hevā*; Tr. *yol + ı*]: Menzil atış güzergāhı.

“...Tāhir mişāl hīç kıvırmayarak orta parmağa başup ve şalavāt parmağı dağı baş parmak üstine hafıfçe vaż´ eder zārūrī olınca ne çāre ammā meşqde pek mānī´ degül ise de **hevā yol**ında mu´teber olmayup... [T. 6891, vr. 43a/12] ... **hevā yol**ında beş yüz gez nişān dikerlermiş... T. 6891, vr. 47a/23].”

→ *Menzil yolu*

İntişāb **انتصاب** [< Ar. *intişāb*]: Yaya hākimiyyet esāslarından olup atış anında atıcının ayakta pozisyon alması.

“... oğ atmak aşlı yedidür nihāyeti üçdür ol ki yedidür... **intişāb... intişāb** kāyim durmak... [A. E. 2229, vr. 36a/1, 3].”

“Bir nesne yükseğe kaldırmak ve dikilip durmak ma´nāsındır (Kāmūs); Dikilmek ve ayak üstüne durmak (Ahterī, 105^a).”

Kirişlemek(g) **كِرِشْلَمَك** [< Tr. *kiriş + le - mek(g)*]: Kirişi takılı olmadığı için atışa hazır hâlde olmayan yaya kiriş takıp atışa uygun hâlde getirmek.

“... ba´zı[sı] yay **kirişlemegi** aña [gezlemege] ziyāde édüp ve uşūlden tutmuşdur ve uşūli yèdidür dèmişler duruse³⁴⁶ budur kim **kirişlemek** yaycılıkdandır zīrā kim **kirişlemek** yayı ıslāh eder ve egriligini anuñıla düzerler ve eger bu altı uşūlden biri eksük ola atmak olmaz... bir aşıl dağı **kirişlemek**dür ve ol şartdır ve ekşer ‘ulemā aña atıcılık aşlındandır dèr ve kamu dèdiler kim eger kişi yayuñ **kirişlemesini** èyü bilmese ol kişi atıcı degüldür ve ‘ācizdür ve yay **kirişlemek** çok nev´dür... [R. 1932, vr. 34b/11, 13; 50a/1-3] ... rüz-ı gāzāda küffāra işābet eden bir oğun yümn ü bereketiyle ol hadengi işleyen ve ol yayı düzüp **kirişleyen** huşūşan ol oğı atup cihāda sa´y

³⁴⁶*Durset*, riyāzet ma´nāsındır ki ‘acemī dabbeye baş öğretmekten, kezālik taklīl-i ekl ü şürble nefsi zebūn ve terbiye kılmaktan ‘ibārettir (Kāmūs).

eyleyen cennete dāhīl olacağdur dēyü müzdini ve şevābını ümmete tıyurdılar... [TKK Y/546, vr. 424a/9].”

“(Yayın) Kirişini germek, okun gezini çiledeki yerine takmak (Kubbealtı, II, 1735^b).”

→ *Ītār; Çilelemek*

Ītār **ايتار** [< Ar. *ītār*]: Yaya kiriş bağlamak, çilelemek.

“... *ītār* ya‘nī yayı çilelemektür zīrā remy olmaz illā çilelenme[me]miş yaydan... [Emirî 914, vr. 26b/11].”

“Ve yaya kiriş geçirmek ma‘nāsındır (Kāmūs); Ve yaya kiriş vurmağa da derler (Vankulu).”

→ *Kirişlemek(g); Çilelemek*

Çilelemek **چله له مک** [< Far. *çihil* > *çihile* > *çille* > *çile*; Tr. + *le - mek*]: Kirişi takılı olmadığı için atışa hazır hâlde olmayan yaya kiriş takıp atışa uygun hâle getirmek.

“... *ītār* ya‘nī yayı çilelemektür zīrā remy olmaz illā çilelenme[me]miş yaydan... [Emirî 914, vr. 26b/11].”

→ *Kirişlemek(g); Ītār*

²Harbī **حَرْبِي** [< Ar. *ḥarb*; Far. + *ī*]: Savaşlarda, muharebe anında seri şekilde yayı kurmaya yarayan kirişleme çeşidi.

“... ve yay kirişlemek çok nev‘dür ve anuñ ēyüsi oldur kim meşhürdür halk arasında ve bu kirişlemek *ḥarbī*dür ya‘nī savaşlarda tīz olur oldur kim şol el ile yayuñ kabzasını duta şöyle barmaqları yayuñ kabzasınıñ yüzinde ola ve sağ elinüñ bileginüñ bendi yayuñ arkası üzerine gerek ya‘nī baş barmağınüñ dibi yayuñ arkasında ola ve kirişüñ düğini ardında ol netekim ta‘līm-hānecileri [eyle] eyler... [R. 1932, vr. 50a/5].”

“*Ḥarb*, ma‘rūftur ki cenk ve kītāl ve kārzār ma‘nāsındır (Kāmūs); + *ī*, nispet eki.”

Gezlemek **كَزْلَمَك** [< Tr. *kez* > *gez* + *le - mek*]: Atışa uygun hâlde kirişlenmiş yayın kirişine ok yerleştirerek doldurmak.

“... *tefvīk* okı *gezlemektür* ve uşūli altı eylemişdür ve Tay Boğa-yi Yonānī dēr kim bizüm i‘timādumuz aña ve ekşer üstādlar mezhebi kabūl étdiler zīrā kim eger ok ēyü *gezlenmeye* ēyü varamaz ve ok *gezlemek* yaycılığa mu‘teallik degüldür pes ma‘lūm oldı kim atıcılıkdandır zīrā aşıl dēdügümüz maqşūd oldur kim atmak ansuz mümkün olmaya... [R. 1932, vr. 34b/6, 9] ... çilede gez yerine diğkat lāzımdur... ber-tahmīn gez yerine tīr *gezlenüp* kabza üstinden tīr geçimine yatırıp bakılır... [T. 6891, vr. 51a/12] ... üstād olan kimse evvelā yayına bir dāne ok *gezleyüp*... [H. P. 816, vr. 35b/1].”

“(Oku) Yayın kirişine takarak kurmak (Kubbealtı, I, 1062^a).”

→ *Tefvīk*

Tefvīk **تَفْوِيْق** [< Ar. *tefvīk*]: Yaya hākimiyyet esāslarından olup atıcının yaya oku yerleştirip çekişe hazır hâle getirmesi.

“... ok atmak aşı yedidür nihāyeti ücdür ol ki yedidür... *tefvik*... *tefvik* gezmek... [A. E. 2229, vr. 36a/2, 4] ... *et-tefvik* gezmek... [Emirî 914, vr. 26a/11] ... Ve *et-tefvik* okı gezmekçe ok atılmaz... [Emirî 914, vr. 26a/13] ... *tefvik*³⁴⁷ okı gezmekdür... *tefvik* gezmekdür... ‘Arab okı gezmeye *tefvik* dër... [R. 1932, vr. 34b/6, 15; 38b/7].”

“Oka gez yapmak ma‘nâsıdır (Kāmūs); Oka gez etmek (Vankulu).”

→ *Gezmek*

Türk gezi [‘aḳdi] **ترك كزی** [< Tr. *Türk*; *gez* + *i*]: Türklere özgü olan özellikle düşmanı atla kovalarken ya da ricat ederken dizgini bırakıp oku seri şekilde gezmeye atışlar yapmaya imkân veren atlı okçunun sağ eliyle okun yeğinin aşağısından oku avuçlayıp okun temrenini de sol elinin baş ve işaret parmakları arasından tırnak ucuna kadar getirip sağ elinin baş ve işaret parmakları arasına okun gezini aldıktan sonra parmaklarını hiç açmadan oku sürüp gezmek tekniği.

“... eger sen ok gezmegi murād edersen şöyle gezmek ki ‘irfān kaşdıyla ya‘nī ok gezmekde çok şan‘at olup gāyet ‘irfāna muhtācdur sen tūt okı sağ avcuğ üzerine ve daḳı okı tūt sol elin parmaklarıyla... ki vaḳtā ki ok gezmeye okı sağ elünle yelesinden aşağı tūtup ve okuñ gezi dirsegine baḳa ve avcuğ okuñ üzerinde ola ve sol elin daḳı şehādet parmağıyla baş parmağı boğumu arasından okuñ demreni tırnağın ile dutasın daḳı sağ elin baş ve şalavāt parmağı arasında gez ḳalup parmağını açmadan gezmeye böyle gezmek *Türk gezi* dërler düşmen ardınca segirdürken ḳolaydur... [Emirî 914, vr. 30b/5; TSMK 1417, vr. 43a/6].”

→ ‘Aḳdü’l-lüzüm; *Türk tavrı* [‘aḳd]

Türk tavrı [‘aḳd] **ترك طوری** [< Tr. *Türk*; Ar. *tavır*; Tr. + *ı* > *tavrı*]: Türklere özgü olan özellikle düşmanı atla kovalarken ya da ricat ederken dizgini bırakıp oku seri şekilde gezmeye atışlar yapmaya imkân veren atlı okçunun sağ eliyle okun yeğinin aşağısından oku avuçlayıp okun temrenini de sol elinin baş ve işaret parmakları arasından tırnak ucuna kadar getirip sağ elinin baş ve işaret parmakları arasına okun gezini aldıktan sonra parmaklarını hiç açmadan oku sürüp gezmek tekniği.

“... ve ol oldur kim alalar okı sağ el ile ve okuñ gezi dirsekden yaña ola ve ḳabza dutan elinüñ şehādet barmağıyla baş barmağıyla okı duta ve sağ el ile okı gezmeye ve bu tavrda gezmeye ok atmak *Türkün tavrı*dur geyik ardınca segirdürken ḳolaydur ve āsāndur yā ḡarīm ardınca segirdürken tiz alınur... [R. 1932, vr. 38a/6-7].”

→ ‘Aḳdü’l-lüzüm; *Türk gezi* [‘aḳdi]

³⁴⁷Kesimli’de *taḳvīk* (2017, s. 96). Yazmada söz işi ḳâf (ق) ile تڤویق şeklinde istinsah hatası yapılmış. Hem diğr yazmalara hem lugat anlamına istinaden düzelttik.

‘Akdü’l-lüzüm **عقد الزوم** [< Ar. ‘akd; luzüm]: Aslında Türklere özgü olan özellikle düşmanı atla kovalarken ya da ricat ederken dizgini bırakıp seri atışlar yapmayı sağlayan gezleme tekniği.

“... vaktā ki oğ gezelesin oğı sağ elünle yelesinden aşağı tutup ve oğun gezi dirsegine bağa ve avcuğ oğun üzerinde ola ve şol elin dağı şehadet parmağıyla baş parmağı boğumu arasından oğun demreni ırnağın ile dutasın dağı sağ elin baş ve şalavāt parmağı arasında gez ıalup parmağını açmadan gezelesin böyle gezlemek *Türk gezi* dërler düşmen ardınca segirdürken kolaydur ‘Arab **‘akdü’l-lüzüm** dërler budur... [Emirî 914, vr. 30b/6; TSMK 1417, vr. 43a/7] ... ve ol oldur kim alalar oğı sağ el ile ve oğun gezi dirsekden yağa ola ve kabza dutan elinün şehadet barmağıla baş barmağıla oğı duta ve sağ el ile oğı gezele ve bu tavurda gezlemege oğ atmak Türkün tavrıdur gëyik ardınca segirdürken kolaydur ve āsāndur yağı ardınca ardınca segirdürken tiz alınur ve bu tavra ‘Arab **‘akdü’l-lüzüm** dër... [R. 1932, vr. 38a/8].”

“‘Akd, düğüm bağlamak ma’nāsınadır ki düğmek ve düğümlemek ta’bir olunur (Kāmūs); *Lüzüm*, gerekme, lâzım olma, gereklilik, gerek (Kubbealtı, II, 1905^b).”

→ *Türk gezi; Türk tavrı* [‘akd]

‘Akdü’ş-šanī³⁴⁸ **عقد الصنيع** [< Ar. ‘akd; şanī’]: Usta kemankeşlere özgü, atış öncesinde tıpkı kâtibin kalemi tutması gibi okçunun da oku tutup herhangi bir yerinde kırığı, çatlağı, yarığı olup olmadığını parmaklarını okun üzerinde gezdirerek kontrol ettikten sonra sağ el baş, işaret ve orta parmaklarıyla okun gezini sıkıca tutarak ustalıkla yapılan gezleme tekniği.

“... sağ elünün baş parmağı ve şalavāt parmağı ve orta parmağı ile [oğı] ala ve demren tarafı yene şol elün baş ve orta boğumında ola ve iki şülüş-i sehmden sağ el ile şöyle ala ki kâtib kalemi dutduğı gibi el oğun üzerinde ola ve kabza taşrasından oğ şülüş kıala yene oğun gez tarafı dirseğine doğru ola şöyle ki kâtib sekiz dirhemi otuza darb eder gibi kabza oğı darb eder ki kırığı var ise ma’lüm ola mahşül parmakların şıka ki sağ parmağı ile demrene dek çeküp ol tarafun dağı şınuğı var ise ma’lüm ola dağı kuşür kıalan yeri sağ parmakları ile şıka berk-i gez nihāyetine geldükde parmakları şıkmaq ile gezeleler ‘Arab buğa **‘akdü’s-šanī’** dërler memdühdur... [Emirî 914, vr. 30b/15; TSMK 1417, vr. 43a/19].”

‘Akd, düğüm bağlamak ma’nāsınadır ki düğmek ve düğümlemek ta’bir olunur (Kāmūs); *Şanī’*, üstād-ı hāzık ma’nāsına (Vankulu); Well and skilfully made (Lexicon, 1188^a).”

³⁴⁸Uçar’da ‘akdü’l-kānī’ (2013, s. 67). Uçar’ın *kānī’* okuyuşunu kabul etmememizle birlikte yazmanın her iki nüshasında terimin imlasının bizim için de zorlayıcı olduğunu söylemek istiyoruz. Nüshalarda söz başında dād (ض) olduğu için ve akabinde bir elif (ل) de gelmediğinden Uçar gibi *kānī’* şeklinde değerlendirmek yanlış bir tercihtir. Bağlamdan *bir okun seri ve ayrıntılı bir şekilde elle muayenesi sonrasında atış için gezlenmesi* yönünde bilgi edinebildiğimizden, en yakın okumanın bir noktanın fazladan atıldığını varsayıp dād (ض) yerine sād (ص) ile *Vankulu* tanıklığında *šanī’* “üstād-ı hāzık” şeklinde okuyup *ustaların ustası, usta işi bir atış tekniği* şeklinde yorumlamanın daha tutarlı olduğu kanaatindeyiz.

→ *Ahzu's-şani'*

*Ahzu's-şani'*³⁴⁹ أَخَذُ الصَّيِّغ [< Ar. *ahz*; *şani'*]: Usta kemankeşlere özgü, atış öncesinde tıpkı kâtibin kalemi tutması gibi okçunun da oku tutup herhangi bir yerinde kırığı, çatlağı, yarığı olup olmadığını parmaklarını okun üzerinde gezdirerek kontrol ettikten sonra sağ el baş, işaret ve orta parmaklarıyla okun gezini sıkıca tutarak ustalıkla yapılan gezleme tekniği.

“... ve bir tavur *ahzu's-şani'*dür ve oldur kim okı baş barmağıla ve şehâdet barmağıla ve orta barmağıla ala ve demren barmağı ucundan yaña ola ve okuñ demrenine yakın olan yerden duta nêtekim kâtib kalemi dutar ve dutduğı vaqtde okuñ êki kısmı dirseginden yaña ola ve bir kısmı barmaq ucundan yaña ola ve okı yayuñ kabzasına ura ve şol elinüñ şehâdet barmağıla ve orta barmağıla okı duta ve sağ el ile okı gezine degi şıyura andan ma'lûm olur okuñ şınığ ve her şınığı ve çatlamış yeri varisa tâ kim andan atarken barmağa zarar erişmeye ve gezine eli erişdüğinden sonra êki barmağı arasına gezi kıoya ve orta barmağıla şehâdet barmağınuñ arasına ve dağı baş barmağınuñ iç yanına [alup gezleye]... [R. 1932, vr. 38a/9].”

“*Ahz*, Fâriside giriftin ve Türkide tutmak ile ta'bir olunur (Kâmüs); *Şani'*, üstâd-ı hâzık ma'nâsına (Vankulu); Well and skilfully made (Lexicon, 1188^a).”

→ *Akdü's-şani'*

³*Qabza* قَبْضَةٌ [< Ar. *qabdat*]: Yaya hâkimiyet esâslarından olup atıcının sol elinin orta parmağının avuçla birleşen boğumuyla yayın kabzasını kavraması.

“... ok atmak aşlı yedidür nihâyeti üçdür ol ki yedidür... *qabza*... *qabza* dutmak... [A. E. 2229, vr. 36a/2, 4] ... biri dağı *qabzadur* ok atılmaz *qabza* tutulmaduğça... [Emirî 914, vr. 26a/12] ... *qabza* dedükleri şol elin orta parmağın evvel boğımın [yayuñ] *qabza*[sı]nuñ ardı ortasına kıomağdur ya'nî atıcınuñ şol elinüñ orta parmağınuñ muttaşıl olan boğumına aña 'Arab 'akid derler ol 'akid ortasına yayuñ kabzasınun ortası üzerine kıomağ güyâ baş parmaq ile 'amel etmiş gibi olup... [Emirî 914, vr. 28a/2].”

“Almak, *ahz* ma'nâsına (Vankulu).”

Şedîdü'l-*qabzateyn* شَدِيدُ الْقَبْضَتَيْنِ [< Ar. *şiddet* > *şedîd*; *qabdat*; + *eyn*]: Yayın kabzasını sol elin sırça, yüzük ve orta parmaklarıyla sıkıca tutarken sağ elin sırça, yüzük ve orta parmaklarıyla da gezlenen oku sıkıca tutup hedefe, menzil yoluna odaklanıp atış gerçekleştirildiği anda, baş ve işaret parmaklarını senkronize ve son derece seri şekilde açarak ok atma tekniği.

³⁴⁹Kesimli'de *ahzü's-şani'* (2017, s. 100). Ayrıca *şani'*'nin okunuşunun yanı sıra dizinde verilen “ikinci” (2017, s. 373^b) anlamı da kabul edilmez. *Üstâd-ı hâzık*, ustaların ustası şeklinde tercüme edilebilecek anlamıyla *şani'* şeklinde düzeltilmeli.

“... bir ‘avret İmām Şāfi’ī... h zretlerine oğlan getürüp y  İm m bu oğlana oğ atmağı  ğret... ‘avret d di ki y  İm m *şed d ’l-ķabzateyn* olsun ya’n  ķabza t td ği  ç parmaķ ve sağ elinde dağı  ç parmaķ Şed d olsun b l da tafŐil olunduğı  zere³⁵⁰ ser ’-i³⁵¹ noķtateyn ola ya’n   ki ‘aybdan h l  ola eger kirişi egri t tup boğunu boğmaya ve ‘aķd-i ķ ’ideden taşra olmaya ve k Ő di  ki barmağı ile t z koyu v re... [Emir  914, vr. 34b/16; TSMK 1417, vr. 48b/17-18] ... bir ‘avret İm m Ş fi’ ... ķatına geldi ve bir oğlan anuğla ve d di kim y  İm m bu oğlana oğ atmaķ  ğretgil d di İm m aņa d di kim olsun ve ol ‘avret d di *şed d ’l-ķabzateyn* olsun ya’n  ķabza dutduğı  ç barmağı muĥkem olsun ve dağı kiriş dutarken yumduğı barmağı muĥkem ser ’ n³⁵²-noķtateyn ya’n  k Ő dda  ki barmağı t z koyuv re ve  ki ‘aybdan h l  ol ya’n  kirişi egri dutup boğunu boğmaya ve ‘aķdini ķ ’ideden taşra olmaya... [R. 1932, vr. 41a/15].”

“*Şed d*, kav  ve muĥkem Şey’e denir (K m s); Berk nesne, muĥkem ma’n sına (Vankulu); *Ķabza*, (Kılıç, tabanca, ok vb.nin) Tutulacak yeri (Kubbealti, II, 1519^a); +*eyn*, Arapça tekil kelimelerin sonuna gelerek onları tesniye (ikili çoğul) h line getiren bir çeşit son ek (Kubbealti, I,).”

İ’tim d **اعتماد** [< Ar. ‘*amd* > *i’tim d*]: Yaya h kimiyyet es slarının tekmili olup atıcının sol ayağını yere sağlam basması, oku gezleyen sağ el baş, işaret ve orta parmaklarını okun gezinde sıkıca yumup berkitmesi, dirseklerini tercih ettiği atış tekniğine uygun aıda tutması ve oka yayın gücünü yedirip gönlünden de düşman/rakip korkusunu gidererek atışını gerçekleştirmesi.

“... oğ atmaķ aşlı yedidür nih yeti  d r ol ki yedidür... *i’tim d*... *i’tim d* dirinmek... [A. E. 2229, vr. 36a/2, 5] ... ve atarken *i’tim d* ya’n  g vdesin ğ tayanması Şol ayağı üzerine ola ve ķabzayı muĥkem duta ve sağ elin ğ  ç barmağını muĥkem yuma ve  y  ‘aķd  de ve dirseklerini  y  duta ve  y  k Ş d v re ve gönli muĥkem ola z r  kim evvel aşl-ı cengde gönli  ork mamakdur... [R. 1932, vr. 46b/1].”

“Dayanmak, isnat gibi (Ahter , 80^b); Güvenme, emniyyet etme, güven, emniyyet (Kubbealti, II, 1494^b).”

Mekş **مكث** [< Ar. *mekş*]: Oku yaya gezleyip nişan aldıktan sonra bir süre beklemek.

“... t r-keŐ oķı demren ğ ađaĥ t rafına olan maĥall yumruk üzerine gelmek ya’n  k rs  üzerine gelmek nih yett r orada bir nefes y h d  ki nefes *mekŐ*  tmek  ç nefese dek iĥtil f olup V siťiyye ķavmi ki ‘Acemd r on nefese dek d miŐlerd r eger t r-keŐ oķı eger p tadur bir nefes olsun bekledüp *mekŐ*  tmegi cümle-yi rum t ittifaķ üzere düzdür *mekŐ* uŐ ldend r d miŐlerd r... atıŐ oķlarında hiĥ *mekŐ* ya’n  *bekletmek* yoķdur n tekim g ayrıda *mekŐ* var ise bu aķv l ki taĥr r olındı... [Emir  914, vr. 36a/10, 12; 36b/6; TSMK 1417, vr. 50b/12, 15].”

³⁵⁰→ *Yay çekmek* maddesine bakınız.

³⁵¹A.g.e.’de *sari’i* (2013, s. 73).

³⁵²Kesimli’de *sari’ * (2017, s. 103).

“Bir yerde eğlenip durmak ma'nâsınadır (Kâmûs); Eğlenmek ve intizâr çekmek (Vankulu).”

İflât **إِفْلَات** [< Ar. *iflât*]: Yaya hâkimiyet esâslarından olup atıcının gezlediği oku atması, okun yaydan çıkması.

“... ok atmak aşlı yedidür nihâyeti üçdür ol ki yedidür... *iflât.. iflât* şeşmek... [A. E. 2229, vr. 36a/2, 5].”

“Kurtulmak ve kurtarmak (Vankulu); Halas olmak ve halas etmek (Ahterî, 80^a).”

Şeşmek(g) **شَشْمَك** [< Tr. *şeş - mek(g)*]: Gezlenen oku atmak, atışı icra etmek.

“... iflât *şeşmek*... *şeşmek* bilgil ki küşād kılmak atıcılar ortasında gizlü nesnedür beyân edelüm fâ'idelüsin bilgil ki *şeşmek* sağ dirsek ile şol kabza ortasındadır murād bundan oldur ki sağ elünün baş barmağını baş³⁵³ parmağın üstinde koyasın otuz toköz 'ağd eder gibi... *şeşmek* gevez olup lâtif olmakda... *şeşmege* dökler olur... *şeşmege* kavî olur... [A. E. 2229, vr. 36a/5; 48a/1, 4; 65a/4; 66b/4].”

“Çözmek (YTS, 210^a).”

Fetha bi'ş-şimāl **فَتْحَهُ بِالشِّمَالِ** [< Ar. *fetha; şimāl*]: Yaya hâkimiyet esâslarından olup atış anında yayın kabzasını kavrayan sol elin atışı yapılan okun istikâmetine yön vermek için zamanında açılması, yayın kabzasını tutan sol elin gevşetilmesi.

“... ok atmak aşlı yedidür nihâyeti üçdür ol ki yedidür... *fethā bi'ş-şimāl*... *fetha bi'ş-şimāl* şol eliyle açmak... [A. E. 2229, vr. 36a/3, 6].”

“*Fetha*, kapalı nesneyi açmak ma'nâsınadır (Kâmûs); *Şimāl*, sola denir ki sağ mukâbilidür, sol ele ve sol yana ve sol cihete şâmildür (Kâmûs).”

Sür'at-i bi's-sidād **سُرْعَهُ بِالسِّدَادِ** [< Ar. *sur'at; sedād*]: Atışta yerine göre ivedi tavrınmak.

“... ok atmak aşlı yedidür nihâyeti üçdür ol... ol ki üçdür *sür'at-i bi's-sedād*dur ya'nî tizlikdür... [A. E. 2229, vr. 36a/7].”

“*Sur'at*, çabukluğa derler (Kâmûs); Bir nesne tiz etmek (Vankulu).”

Rāstlık **رَاسْتَلِقْ** [< Far. *rāst*; Tr. + *lık*]: Ok atışında hedefe sakince, bilinçli bir şekilde düzgün nişan almak.

“... ok atmak aşlı yedidür nihâyeti üçdür ol... ol ki üçdür... *rāstlık*... ya'nî... dürüstlük birle nazār kılmakdur rāst fikirle... [A. E. 2229, vr. 36a/8].”

“Doğru, düz, eğri olmayan, müstakim (Kubbealtı, III, 2589^b).”

³⁵³Yazmada *baş* şeklinde yazılı, bu bir istinsah hatası olmalı. Bağlam gereği “işaret parmağı” anlamında *baş* ile değiştirip aldık. Zamanında bu yazma üzerine YL tezimizi hazırlarken bu tamiri yapmamıştık. Akabinde yaptığımız yayımlarımızdaki verinin de *baş* şeklinde düzeltilmesi doğru olandır (Azbay, 2020, s. 220).

Ahvel³⁵⁴ nazarı **احول نظری** [< Ar. *aḥvel*; *nazar*; Tr. + ı]: Hedefi sol omzuna alacak derecede eğrilikle oturup, belirli bir eğitim sonucunda kaliteli ve kabiliyetli atıcıların uygulayabildiği Acem idarecilere özgü hedefe karşı şaşı bir şekilde bakarak nişan almak.

“... gözünü döndürmek bir nesneye nazar éde ki gözlerin döndürerek ya‘nī şaşı adem gibi baқа ol vechle éki gözün nūri bir olup anuñ ile ‘alāmete baқа tarīki budur ki gözini şaşı gözi gibi eyleye ve gözünñ nūruñ döndüre şol gözünñ қarasın şol қулағına ve sağ gözünñ қarasın dañı şol gözinden yaña döndüre ve ékisiyle nazar éde ve bir göz ile nazar éder gibi nazar éde buña **aḥvel nazarı** dەرler gāyet de éyü atıcı nazarıdır ammā müşkil olup idmāna muhtācdur ve gāyet egri şol omuzı nişāna baқar oturmaқ gerekdür bu nazar Fars pādişāhlarınuñ nazarıdır ya‘nī kisrā қavminüñ demekdür... [Emiri 914, vr. 36b/17; TSMK 1417, vr. 51b/11] ... gözünü döndürmek şöyle kim ékisinüñ bir yaña ola... oldur kim gözünü şaşı gözi bigi eyleye ve gözünñ nūrını döndere pes şol gözünñ қarası şol қулағından yaña gele ve sağ gözünñ қarası şol gözinden yaña gele ékisiyle nazar éde ve bir göz ile nazar éder bigi nazar éde ve bu nazara **aḥvel nazarı**³⁵⁵ dەرler ve ol gāyet éyü atıcı ḥaққına ammā müşkildür ve éyü idmān étmeyen édemez ve bu nazar Furs pādişāhlarınuñ tavırudur ya‘nī Kisrānuñ ve Kisrā қavminüñ... [R. 1932, vr. 43a/13].”

“*Aḥvel*, şaşı ma‘nāsına da gelir (Vankulu); *Nazar*, bakış, bakma, göz atma (Kubbealtı, II, 2339a).”

Tahrif **تَحْرِيف** [< Ar. *ḥarf* > *tahrif*]: Puta atışlarında özellikle uzun boylu kemankeşlerin hedefi sol omuzları hizasından nişanlamaları.

“... her kişi nece berāber nişāna ṭurmaқ gerek.. **tahrif** éde ve **tahrif** ‘alāmeti şol çeginine berāber étmekdür ve bu uzun boylu kişiyе münāsib... [R. 1932, vr. 45a/9].”

“Ve bir nesneyi bir tarafa mā‘il kılmak ma‘nāsınadır (Kāmūs).”

İstifā bi‘l-istivām **اِسْتِيفَا بِالِاسْتِوَامِ** [< Ar. *istifā*; *istivā(m)*]: Okun uygunca kemankeşin herhangi bir yerine zarar vermeden son noktasına yani *kürsüye* kadar çekilip atışa hazır hāle getirilmesi.

“... ok atmaқ aşlı yedidür nihāyeti üçdür ol... ol ki üçdür... **istifā bi‘l-istivām**ur ya‘nī temām çekmekdür... [A. E. 2229, vr. 36a/8].”

³⁵⁴Uçar’da *aḥval* (2013, s. 75). Bağlamdan kısaca *şaşı bakışla nişan almayı* karşıladığı anlaşılan terimde “şaşı” anlamına gelen *aḥvel*’i Uçar, çalışmasının dizininde *hāl*’in gramerce çoğulu *aḥvāl* olarak madde başı alıp “durumlar, hāller, vaziyetler” anlamını vererek yanılmıştır (2013, s. 123^b).

³⁵⁵Kesimli’de *aḥvāl-i nazar* (2017, s. 105). Kesimli de Uçar gibi “şaşı” anlamına gelen *aḥvel*’i “haller” anlamıyla *aḥvāl* şeklinde değerlendirmiştir (2017, s. 188^b). Yazmanın aslında söz işi elif (l) olmadığı aşikâr. Ancak gerek hareketlerine göre gerekse söz dizimine göre *aḥvel-i nazar* olarak okumak da mümkün. Biz burada bağlamsal anlam itibarıyla terimi, Türkçe söz dizimi esaslarına göre değerlendirmeyi uygun görüyoruz.

“*İstifā*, kurtulmak ve kurtarmak (Vankulu); *İstivā*, doğruluk ve kasetmek (Ahterī, 66^a); Düz olmak; Eğrilik gidip doğru olmağa dahi derler (Vankulu).”

→ *Vefā*'

Hayr-ı *istivā*' **خير استوا** [< Ar. *hayr*; *sivā* > *istivā*']: Üstadlar içinden Tahir-i Belhî ile İshâk er-Rakî'nin de tercih ettiği okun bıyık ya da iki dudak üstünden çekilerek atışa hazır hâle getirilmesi.

“... ve biri dahi bıyık üzerinden çeküp yâhūd eki dudaklar üstünden çekmekdür muḳaddemā zıkr olınan mîzāna bu münāsib olup buḡa ‘Arab **hayr-ı *istivā***’ dèrler maḳbūldur üstādlar içinde Ṭāhir-i Belhî ve İshāḳ er-Rakî bu yollardadır... [Emirî 914, vr. 36a/1; TSMK 1417, vr. 50b/1].”

“*Hayr*, şartlarına, istek ve menfaatlerine göre bir kimseye uygun gelen iş veya durum (Kubbealtı, II, 1241^b); *İstivā*', ortada ve tam yerinde, tam derecesinde bulunma, itidal (Kubbealtı, II, 1478^a).”

Vefā'³⁵⁶ **وفا** [< Ar. *vufiyy* > *vefā*]: Okun uygunca kemankeşin herhangi bir yerine zarar vermeden son noktası kabul edilen *kürsüye* yani atıcının kabzayı tutan sol elinin baş parmağının ilk boğumunun çıkkın yerine kadar okun çekilip atışa hazır hâle getirilmesi.

“... okı ḏarb ile urmaḳ ondur ṭoḳuzı temām çekmedür ve biri atmaḳdur ve **vefā**' ya'nî temām çekmek... [Emirî 914, vr. 35a/21; TSMK 1417, vr. 49b/10; R. 1932, vr. 42a/13].”

“*Vufiyy*, bir nesne firāvān ve tām ve vāfir olmak ma'nāsınadır (Ḳāmūs); Bir nesne tamām olmak ve çoğalmak ma'nāsına dahi derler (Vankulu); *Vefā*, ve bir nesne uzun olmak ma'nāsınadır (Ḳāmūs).”

→ *İstifā bi'l-istivām*

Bidāyet **بدايت** [< Ar. *bedā'et* > *bidāyet*]: Kısa boylu kişilerin oku *kürsüye*, kabzayı tutan sol elinin baş parmağının ilk boğumunun çıkkın kemiğine kadar çekmesi.

“... okı ḏarb ile urmaḳ ondur ṭoḳuzı temām çekmedür ve biri atmaḳdur ve **vefā**' ya'nî temām çekmek üç kısımdur biri **bidāyet**dür ol kıṣa boylu kişilerün[dür]... [Emirî 914, vr. 35a/21; TSMK 1417, vr. 49b/10; R. 1932, vr. 42a/14].”

“Başlangıç, başlama (Kubbealtı, II, 369^a).”

Kifāyet **كفايت** [< Ar. *kifāyet*]: Orta boylu kişilerin oku *kürsüye*, kabzayı tutan sol elinin baş parmağının ilk boğumunun çıkkın kemiğine kadar çekmesi.

“... okı ḏarb ile urmaḳ ondur ṭoḳuzı temām çekmedür ve biri atmaḳdur ve **vefā**' ya'nî temām çekmek üç kısımdur... ve biri **kifāyet**dür ol orta boylu kişilerün[dür]... [Emirî 914, vr. 35b/1; TSMK 1417, vr. 49b/11; R. 1932, vr. 42a/15].”

“Bir nesneyi bir kimseye yetiştirmek ve yetişir eylemek ma'nāsınadır ki onunla gayrdan müstagnî eylemekten 'ibârettir, Fāriside beside kerdan denir (Ḳāmūs).”

³⁵⁶Uçar'da *vadfā* (2013, s. 73).

Nihāyet **نهایت** [< Ar. *nihāyet*]: Uzun boylu kişilerin oku kürsüye, kabzayı tutan sol elin baş parmağının ilk boğumunun çıkkın kemiğine kadar çekmesi.

“... okı darb ile urmak ondur toközü temām çekmedür ve biri atmağdur ve *vefā*’ ya’nī temām çekmek üç kısımdur... ve biri dağı *nihāyet*dür ol uzun kişilerün[dür]... [Emirî 914, vr. 35b/2; TSMK 1417, vr. 49b/12; R. 1932, vr. 42b/1].”

“Son; sonunda, en sonunda (Kubbealtı, II, 2378^b).”

Ƙadīm çekiş **قديم چکش** [< Ar. *ķidem* > *ķadīm*; Tr. *çek* - *iş*]: Behrām Gūr’a³⁵⁷ kadar geriye giden, atıcılar arasında en muteberi kabul edilen oku kulak memesine kadar çekme tekniğı.

“... ve biri dağı kulağ yumuşağına çekmekdür bu *ķadīm çekiş*dür Behrām-gūr mezhebidür bu çekiş çok işābet ētdürür dēmişlerdür ve mağbūl ƙarīkdür üstādlar arasında bundan muşīb u aħsen çekiş yokdur dēmişler... [Emirî 914, vr. 35b/16; TSMK 1417, vr. 50a/13].”

“Geçmişü uzun zamāna dayanan, eski (Kubbealtı, II, 1527^a).”

Küşād **كشاد** [< Far. *guşād*]: Yayın çekilerek okun atılması.

“... der-ta’rīf-i *ķüşād* ve ıtlāğ ya’nī *ķüşād* üç nev’ üzeredür dēyü ta’rīfe şurū’ edüp birine *iħtilāş* birine *sākin* birine *mefrūk* dēmişler... [T. 6891, vr. 44b/18] ... *ķüşād* ya’nī okı koyuvermek... [R. 1932, vr. 47a/2].”

“Yayın çekilerek okun atılması (Kubbealtı, II, 1856^b).”

→ *ıtlāğ*; *Ƥalk*

ıtlāğ **اطلاق** [< Ar. *Ƥalāğ* > *ıtlāğ*]: Çekili yayı salıvermek, ok atmak.

“... der-ta’rīf-i *ķüşād* ve *ıtlāğ* ya’nī *ķüşād* üç nev’ üzeredür dēyü ta’rīfe şurū’ edüp birine *iħtilāş* birine *sākin* birine *mefrūk* dēmişler... [T. 6891, vr. 44b/18] ... *ıtlāğ*... *ķüşād* vèrmek... [T. 6891, vr. 45a/21] ... *el-ıtlāğ* *ķüşād* vèrmek... [Emirî 914, vr. 26a/17] ... *el-ıtlāğ* ya’nī *ķüşād* dèmekdür ‘Arab *ıtlāğ* dèrler... [Emirî 914, vr. 39a/5; TSMK 1417, vr. 54b/18] ... *ıtlāğ* *ķüşād*dur... [R. 1932, vr. 35a/1].”

“Salıverme, bırakma, koyuverme (Kubbealtı, II, 1348^b).”

→ *ķüşād*; *Ƥalk*

Ƥalk **طلق** [< Ar. *Ƥalk*]: Çekili yayı salıvermek, ok atmak.

“... *Ƥalk* *ķüşād*a dèrler... [Emirî 914, vr. 39a/7; TSMK 1417, vr. 55a/1] ... *Ƥalk* *ķüşād*a dèrler... [R. 1932, vr. 47a/2].”

“Ve iraklaşmak ma’nāsınadır (Ķāmūs).”

→ *ķüşād*; *ıtlāğ*

³⁵⁷Behrām-ı Gūr b. Yezdicerd b. Behrām b. Şâpūr (ö. 438), Sâsânî hükümdarı (420-438).

İhtilās اختلاس [< Ar. *hals* > *ihtilās*]: Tıpkı düelloya çıkan rakiplerin atış için davranması gibi yayı bir anda çekip ok gezleyerek oku atmak.

“... *ihtilās* ol tavra dèrler ki kavısı hafıyyeten sür‘atle çeküp yay toplup şest küşād maḥalline gelince küşād vèrmek bi-lā tevaḳḳuf... [T. 6891, vr. 44b/19].”

“Bu dahi kapmak ma‘nāsınadır, خَلَسَ *hals* gibi, ‘alā-kavlin bunun mefhūmunda sür‘at mu‘teberdir ki çabuk kapmak olur (Kāmūs).”

Muhtelis³⁵⁸ مختلس [< Ar. *hals* > *ihtilās* > *muhtelis*]: Ok atış çeşitlerinden, hırsızın bir mâlı çalarkenki hızı ve tetikliği gibi bir anda, izleyenlerin göremeyeceği hızda atışı gerçekleştirmek.

“... küşādı bildürür küşād üç kısımdu birine *muhtelis* dèrler anuḡ aşlı kapmaḡdur uğrı bir nesneyi tîz-gerlik ile kapduḡı gibi teşbîh-i mecâz ile ‘Arab teşbîh èder zîrâ görünmez bu dedüğümüz şöyle küşāddur ki görünmez... [Emirî 914, vr. 39a/8; TSMK 1417, vr. 55a/1] ... küşād ya‘nî oḡı koyuvèrmek èki nev‘dür birine *muhtelis*³⁵⁹ dèrler ve anuḡ aşıl ma‘nîsi kapmaḡdur ve uğrı nesne kapduḡına beḡzer zîrâ kim degme kerret görünmez ḡāyet tîz kapduḡından... ba‘zî[sı] daḡı oldur kim ıtlāk ya‘nî küşād üç kısımdu biri *muhtelis*[dür]... [R. 1932, vr. 47a/3, 7].”

“Bu dahi kapmak ma‘nāsınadır, خَلَسَ *hals* gibi, ‘alā-kavlin bunun mefhūmunda sür‘at mu‘teberdir ki çabuk kapmak olur (Kāmūs).”

Muḡkemü’l-itḡānî مُحْكَمُ الْإِتْقَانِ [< Ar. *ihkām* > *muḡkem*; *itḡān*; Far. + *ī*]: Yay son derece çabuk, hızlıca çekerken göḡsü öne çıkarıp kulaçları da açarak kemankeşin fizikî gücüyle yayın çekiş gücünü olabildiḡince oka yedirerek etkili atışların yapılmasına imkân veren atış tekniḡi.

“... bilgil kim ne ḡadar kim yay èyü çekile oḡ ol ḡadar ilerü yürür ve *muḡkemü’l-itḡānî* dèrler aḡa kim oḡa èyü küşād vère ve muhtelis ola ya‘nî tîz ve tetiklü koyuvère ve çekdüḡinde göḡsini ilerü vère ve ḡulacını açā... [R. 1932, vr. 55b/8-9].”

“*Muḡkem*, dayanıklı, güçlü duruma getirilmiş, saḡlamlaştırılmış, saḡlam, kuvvetli, metin (Kubbealtı, II, 2153^a); *İtḡān*, saḡlam kılma, saḡlamlaştırma (Kubbealtı, II, 1496^a).”

Sukūn سكون [< Ar. *sukūn*]: Acemi kemankeşe ve duruma göre hem hedefe hem de menzile atışlara uygun olan, oku kürsüye kadar yani atıcının kabzayı tutan sol elinin baş parmaḡının ilk boḡumunun çikkın yerine kadar çekip hemen atmak yerine birkaç nefeslik, nabzını hissedecek denli bir an durduktan sonra atışı gerçekleştirmek.

“... ve’s-*sukūn* oḡı bekletmek... *sukūn* ya‘nî maḥalline geldükde bekledüp küşād dènmiş idi tarîfi budur ki oḡı temām maḥalline dek çeke bir nefes

³⁵⁸Uçar’da *muḡhalles* (2013, s. 78).

³⁵⁹Kesimli’de *muhtelis* (2017, s. 109).

kadar yāhūd ēki nefes kadar dura sonra andan sonra küşād vère bu küşād nişāna gāyet ēyüdüdür ve mübtedīye daḥı [ēyüdüdür] eger nişān ve eger menzil[e daḥı] ēyüdüdür... [Emirî 914, vr. 26a/16; 39a/2; TSMK 1417, vr. 55b/4].”

“*Sukūn*, karār ve ārām eylemek ma’nāsınadır ki Türkīde dinmek ta’bīr olunur ki ba’de’l-hareke olur (Kāmūs).”

→ *Sākin; Sākin ü s̄ābit*

Sākin ساکن [< Ar. *sukūn* > *sākin*]: Kemankeş olmak hevesiyle atıcılık eğitimine yeni başlayan öğrenciye öğretilen ilk atış tekniği olup, yakın mesafe pūta atışlarında etkili olan, okun aheste bir tavırla yayın gücünü oka yedirecek şekilde, atıcının kabzayı tutan sol el baş parmağının ilk boğumunun üst çıkıntısı olan *kürsüye* kadar çekilip atış anı öncesinde 4-5 saniye kadar bekledikten sonra oku atmak.

“... ve *sākin* şol tavra dēmişler ki kavısı te’ennī ile çekerek küşād maḥalline gelince sukūnetle ya’nī bi-lā hareke düz küşād vèrmek... [T. 6891, vr. 44b/21] ... küşādı bildürür küşād üç kısımdu... [Emirî 914, vr. 39a/10; TSMK 1417, vr. 55a/5] ... ba’zı[sı] daḥı oldur kim ıtlāk ya’nī küşād üç kısımdu biri *sākin*dür... ēkinci ıtlākun kim aḡa *sākin* dèrler ve ol muḡaddemdür ıtlāk-ı *muhtelis* üzerine ve tīz erişür ok nişāneye ve toḡru gider ve bu ıtlākı mübtedīye evvel öğredürler ve anuḡ şıfatı oldur kim okı çeke temām ve tōlduḡından sonra tuta dura bir lafzını dēyinceye deḡin ve yā ēki dēninceye deḡin tā üçe deḡin şayıncaya deḡin andan sonra oka küşād [vère] ve bu küşād gāyet ēyüdüdür nişān atmaḡa ve mübtedīlere fāyidelü[dür]... [R. 1932, vr. 47a/7; 47b/2].”

“*Sākin*, yerinde duran, hareketsiz (Kubbealtı, III, 2682^b).”

→ *Sukūn; Sākin ü s̄ābit*

Sākin ü s̄ābit سَكِينٌ وَ ثَابِتٌ [< Ar. *sukūn* > *sākin*; ve / U; *ṣebāt* / *ṣubūt* > *s̄ābit*]: Aheste bir tavırla yayı çekip atış anı öncesinde bir müddet durup sonra yavaşça oku atmak.

“... bir nev’i daḥı *sākin ü s̄ābit*³⁶⁰ olup aḡa ‘Arab *sākin* dèr Türkçesi maḥalline geldükde bekletmekdür... [Emirî 914, vr. 39a/11; TSMK 1417, vr. 55a/6] ... küşād ya’nī okı koyuvèrmek ēki nev’dür... bir nev’i daḥı *sākin ü s̄ābit*[dür]... [R. 1932, vr. 47a/5-6].”

“*Sākin*, yerinde duran, hareketsiz (Kubbealtı, III, 2682^b); *S̄ābit*, yerinde duran, yer deḡiştirmeyen, duraḡan (Kubbealtı, III, 2651^a).”

→ *Sukūn; Sākin*

Ḳamçı قمچی [< Tr. *ḡam - çı*]: Ok gezlenip yay çekildiḡinde atışın hemen öncesi kemankeşin okun gezini tutan sağ el baş parmağının aniden titremesiyle okun ucunun siper içinden aniden sıçraması.

“... firke-yi şest ile hareke-yi siperiyye-yi tīre sebeb olan mu’āmele ki beyne’l-kemān-keşān *ḡamçı* ta’bīr ēderler... [T. 6891, vr. 60a/7].”

³⁶⁰ A.g.e.’de *veşāyēt* (2013, s. 78).

“*kam-*, to strike down (EDPT, 625^b); *kamçı*, a whip (EDPT, 626^a).”

→ *Yumruk kamçısı; Kabza kamçısı; Şest kamçısı; Haţir; Haţara; Ferke; Mefrük; Hareke*

Yumruk kamçısı **يمروق قمچيسى** [*< Tr. yudruk > yumruk; kamçı + sı*]: Oku son noktası olan kürsüye kadar çekip, gezi tutan sağ el parmaklarını çözüp ok, kirişten kurtulur kurtulmaz okun süratini ve tahrip gücünü artırmak için kabzayı tutan sol eli de ileri doğru hareket ettirmek.

“... *haţara* aña dەرler ki çekiş temāmında sağ el ile küşād vèrdüğün maħall şol eli dahı ilerü süresin ve bu haţarayı rumāt-ı mute’ aħħirîn bulmuşlardur ħulāşā budur ki Türkçe **yumruk kamçısı** dەرler... *haţara* ki **yumruk kamçısı**dur okuñ ġāyet kuvvet ile yürümesin ziyāde eder... [Emirî 914, vr. 40b/12-13, 21; TSMK 1417, vr. 57a/15; 57b/7].”

→ *Kamçı; Kabza kamçısı; Şest kamçısı; Haţir; Haţara; Ferke; Mefrük; Hareke*

Kabza kamçısı **قبضه قمچيسى** [*< Ar. kabdat; Tr. kamçı + sı*]: Atış anında yayın kabzasını da son derece sıkı ve sağlam tutan atıcının okun yaydan çıkmasıyla senkronize bir şekilde yaya vücut gücünü yansıtır atışın süratini ve tahrip gücünü artırmak için belini ileriye ve en aşağıya doğru hareket ettirmesi.

“... belini hîn-i küşādda hem ilerü ve hem aşağırek kabzañ şedîd olduğı ħâlde edersin ammā zıkr olınan **kabza kamçısı** küşād ile berāber olduğı zemān fā’ide olur sonra olan yāħūd evve olan zararadan ġayrıya fā’ide vèrmez ba’zılar katında aşldur ġāyet mu’teberdür okı ġāyet darblı ve şedîd eder demişlerdür... [Emirî 914, vr. 40b/14; TSMK 1417, vr. 57a/17-18].”

→ *Kamçı; Yumruk kamçısı; Şest kamçısı; Haţir; Haţara; Ferke; Mefrük; Hareke*

Şest kamçısı **شست قمچيسى** [*< Far. şast ~ şest; Tr. kamçı + sı*]: Kemankeşin oku çeken sağ elini yaya güç akışı sağlamak için atış sırasında ânî şekilde hareket ettirmesi.

“... kamçı sağ iledür haţara şol iledür ħulāşā êki elde dahı kamçıdur birine **şest kamçısı** dەرler birine yumruk... [Emirî 914, vr. 40b/19; TSMK 1417, vr. 57b/4].”

→ *Kamçı; Yumruk kamçısı; Kabza kamçısı; Haţir; Haţara; Ferke; Mefrük; Hareke*

Haţir **حَطِر** [*< Ar. haţir ?*]: Atıştan sonra atıcının kabzayı tutan sol elini kabzayı bırakacak denli gevşetmesi,

“... **haţir** şol eli yayıla atduğundan sonra koyuvèrmege dەرler ve ol ba’zı[sı] katında aşldur atıcılığuş aşıllarından be ol mu’teberdür müteaħħir üstādlar katında ve anuñ menfa’atini bilmişlerdür... [R. 1932, vr.48b/9] ... **haţir**³⁶¹ aña dەرler ki küşād ile yumruk êkisi dahı **kamçı** ède... [Emirî 914, vr. 40b/8; TSMK 1417, vr. 57a/10].”

“Helāke müşrif olmak ma’nāsınadır (Kāmūs; Vankulu).” (?)

³⁶¹ A.g.e.’de *haţar* (2013, s. 80).

→ *Ķamçı; Yumruk Ķamçısı; Ķabza Ķamçısı; Őest Ķamçısı; ĦaĶara; Ferke; Mefrūk; Ħareke*
 ĦaĶara **خطرہ** [*< Ar. ĦaĶara ?*]: Oku son noktası olan kürsüye kadar çekip, gezi tutan sağ el parmaklarını çözüp ok, kirişten kurtulur kurtulmaz okun süratini ve tahrip gücünü artırmak için kabzayı tutan sol eli de ileri doğru hareket ettirmek.

“... *ĦaĶara* aña dërler ki çekiş temāmında sağ el ile küşād vërdügin maĥall şol eli dahı ilerü süresin ve bu *ĦaĶarayı* rumāt-ı mute’ahĥirîn bulmuşlardur ĥulâsâ budur ki Türkçe *yumruk Ķamçısı* dërler... *ĦaĶara* şol iledür... *ĦaĶara* ki *yumruk Ķamçısı*dur oĶuĶ ġāyet Ķuvvet ile yürümesin ziyāde eder [Emirî 914, vr. 40b/10, 12, 18, 21; TSMK 1417, vr. 57a/12, 14; 57b/3, 7] ... şol el ile kirişine sürmege *ĦaĶara* dërler... tecrîbe delâlet eder kim oĶı kirişle sürmekte fāyide çoĶdur ol aña beşzer yügrük ata Ķamçı ururlar ve ol yügürmegini artırur ve oĶuĶ dahı yügürmegini *ĦaĶar[a]* artırur... [R. 1932, vr. 48b/14; 49a/4].”

→ *Ķamçı; Yumruk Ķamçısı; Ķabza Ķamçısı; Őest Ķamçısı; ĦaĶir; Ferke; Mefrūk; Ħareke*
 Ferke **فرك** [*< ?*]: Atışlarda okun gücünü artırmak için yayın kabzasını tutan sol elin ânî hareketiyle sağlanan ekstra güç.

“... oĶa küşādda Ķuvvet vërmege *ferke* dërler... [R. 1932, vr. 48b/13].”

→ *Ķamçı; Yumruk Ķamçısı; Ķabza Ķamçısı; Őest Ķamçısı; ĦaĶir; ĦaĶara; Ferke; Mefrūk; Ħareke*

Ferke **فرکه** [*< ?*]: Menzil atışlarına uygunken hedefe atışlarda ve muharebe sahasında kullanılması uygun olmayan ayrıca acemi kemankeş ile azmayış, hâkî ve pîşrev tarzı okların atışında da kemankeşin yayın kabzasını tutan sol yumruğunu yaraladığından uygun görülmeyen, yayı çekerken bir an durup akabinde hızlıca okun geri kalanını da kürsüye kadar çekerek yapılan atış.

“...küşādı bildürür küşād üç kısımdur... biri dahı sükûnetden şonra yene *Ķamçı* ile küşāddur bu zıkr eyledüġimiz talĶ êkisi bir olup biri dahı sükûn olup... yayı çeke andan bir tutam oĶdan nihāyete Ķala bir nefes yāĥūd êki nefes meĶş eyleye şonra bir *ferke* ki ya’nî *Ķamçı* eyleyüp demrenleyle ibtidā’-yı kürsüye gelüp küşād vëre şöyle *Ķamçı* êde ki kimesne ol bâĶî Ķalan oĶı göremeyüp zann edeler ki ol yerden ya’nî maĥallinden bir Ķabza ĶalduĶda atmış ola ĥâl bu ki temām kürsiden atmış ola bu zıkr olınan *ferke* ya’nî *Ķamçı* ile atılan oĶ ġāyet Ķarbî olup menzil yolına êyüdüdür pütaya ve tîr-keşe ol Ķadar êyü degildür mübtedîye dahı êyü degildür cā’iz ki ĥaĶā eyleyüp faĶîr dër ki âzmāyış için ve ĥākî için êyüdüdür pîşreve ol Ķadar êyü degildür yumruġın mecrūĥ eyleye... [Emirî 914, vr. 39a/15, 19; TSMK 1417, vr. 55a/12, 17] ... [*ferke*]³⁶² ya’nî yayı çeke ve andan demrene yarım tutam ĶalduĶında ya andan eksük ĶalduĶında Ķura çekmeye bir kelime söz söyleyinceye degin ve

³⁶²Yazmada bu atış tekniğinin adı doğrudan geçmiyor. İstinsah hatası olarak unutulmuş olabilir. Ancak alıntıladığımız pasaj, başka yazmalardakilerle örtüştüğü için bu yazmada da bahsedilen atış tekniğinin *ferke* olduğu kanaatindeyiz.

andan sonra okı çeke tizcek şöyle kim gözeden kişi dahı göremeye ve eyle şana kim ok tolmadı ve andan sonra küşād vere ğāyet tiz tavurda ıtlākdan ok darblu ve kuvvetlü doğunur ve uzak atıcıya eyüdüdür ve nişān atmağa eyü degüldür zīrā kim okı bulanu çıkar ve mübtedīye münāsib degüldür zīrā kim haṭārludur... [R. 1932, 47a/9-15].”

→ *Ḳamçı; Yumruk ḳamçısı; Ḳabza ḳamçısı; Şest ḳamçısı; Haṭir; Haṭara; Ferk; Mefrūk; Hareke*

Mefrūk مفروك [< ferke > mefrūk ?]: Hoş karşılanmayan atış tekniklerinden olan yayı sakince çekerken ok siperde atış yerine gelmesine ramak kala bir an durup okun geri kalanını son derece süratli çekip oku atmak.

“... ve *mefrūk* şol tavr-ı memdūha dērler ki ḳavısı sukūnetle çeküp tīr siperde maḥall-i küşāda teḳḳarub êtdükde ba‘de‘t-tevaḳḳuf baḳiyye ḳalan tīri sür‘atle çeküp küşād vërmege ve beyne‘l-kemān-keş bu tavra *hareke* dērler... [T. 6891, vr. 44b/22] ... ba‘zī[sı] dahı oldur kim ıtlāk ya‘nī küşād üç kısımdu bir *mefrūk*dur... [R. 1932, vr. 47a/7].”

→ *Ḳamçı; Yumruk ḳamçısı; Ḳabza ḳamçısı; Şest ḳamçısı; Haṭir; Haṭara; Ferk; Ferke; Hareke*

Hareke حركه [< Ar. mefrūk > hareket]: Hoş karşılanmayan atış tekniklerinden olan ilkin yayı yavaşça çekerken ok siperdeki atış yerine yaklaştığında göz açıp kapayasıya yıldırım misali çekişi tamamlayıp atışın yapılması öyle ki, atışı izleyenlerde yanlış yerden, zamansızca atış yaptı algısı oluşturan, savaşta ya da menzil yarışmalarında kullanılması hoş karşılanmayan bir atış şekli.

“... ve *mefrūk* şol tavr-ı memdūha dērler ki ḳavısı sukūnetle çeküp tīr siperde maḥall-i küşāda teḳḳarub êtdükde ba‘de‘t-tevaḳḳuf baḳiyye ḳalan tīri sür‘atle çeküp küşād vërmege ve beyne‘l-kemān-keş bu tavra *hareke* dērler... tīr[üj] bākī ḳalan fazlasını sukūn şeklinde iken berḳun hāṭif³⁶³ gibi ḳapmaḳdur şöyle ki etrāfdan nāzırdan *harekeyi* fark edemeyüp eksikden küşād vëridi zann ederler ve bu tavr cemī‘ üstād beyninde müsellemdür lâkin ḳavsa ğālib olup hīn-i tevaḳḳufda ilerü şalivërmek şartıyla şavaş ve menzil-i müsābaḳatda etvār-ı memdūhadandur... [T. 6891, vr. 45a/2, 5].”

→ *Ḳamçı; Yumruk ḳamçısı; Ḳabza ḳamçısı; Şest ḳamçısı; Haṭir; Haṭara; Ferk; Ferke; Mefrūk*

‘Iyān عِيَان [< Ar. ‘iyān]: Atış öncesi hedefe kitlenip net bir şekilde nişan almak.

“... ‘*iyān* nişāneyi ‘ayān görmekdür... [R. 1932, vr. 35a/1].”

“Bir kimseyi yā bir nesneyi şübhesiz açıktan görmek ma‘nāsındır (Ḳāmūs).”

³⁶³Telhis’de bark-ı hâtuf (2010, s. 265).

¹Dōlāb **دولاب** [< Far. *dōlāb*]: Atış anında kemankeşin okun gezini tutan sağ el baş parmağı hızlıca açılırken işaret parmağının baş parmak üzerinden yavaşça kalkması, baş parmağın da hızını kesip çilenin baş parmağa takılı olan zihgire sürtünerek okun istikâmetinin bozularak çıkmasına neden olduğundan istenmeyen mandal bırakma tekniğidir; eğer işaret ve baş parmak beraber açılırsa bu sefer de çileden istenmeyen seslerin çıkmasına neden olmasının yanısıra baş parmak tırnağıyla işaret parmağın ucu da zarar görüp okun süratli gidişine de engel olunur bu yüzden baş parmağın süratli açılışına engel olmayacak hızda işaret parmağının da açılması gerekmektedir.

“... *dōlāb* ta‘bīr ederler ki mezmūmdur ve şehādet parmak baş parmağdan muḳaddem açılıp baş parmağda şiddetle tūz açıla ki çile zih-gīr ḳaşına sürinüp mānī‘-i menzil-i tīr olmaya zīrā ēki parmak berāber açılırsa çileden şadā-yı mezmūm peydāsından mā‘adā baş parmak tırnağına ve şalavāt parmak ucına mażarrat ve seyr-i şiddet-i tūre mānī‘dür demişler... [T. 6891, vr. 45a/14].”

²Dōlāb **دولاب** [< Far. *dōlāb*]: Kemankeşin, yayın çilesine takılan okun gezini tutarken sol elinin aldığı şekil.

“... *dōlāb* ta‘bīr olınan yumruğı ziyāde kıvrılırsa gez-i tīr aşığı meyillü ve bu etvār-ı mezkūr ziyāde ayrılınca sipere çarpmağla da olur... [T. 6891, vr. 111a/18].”

Ḳabz **قبض** [< Ar. *ḳabḏ*]: Yayın kabzasını kavramak.

“... *ḳabz*... ya‘nī ḳabza tutmağ ... [T. 6891, vr. 45a/21] ... *ḳabz* ḳabzayı dutmağdur... [R. 1932, vr. 34b/15].”

²Aḳd **عقد** [< Ar. ‘*aḳd*]: Menzil atışları öncesinde galibe verilecek olan ödül üzerine anlaşmaya varmak, bahse girmek.

“... ‘*aḳd* ya‘nī öç bağlamak... [R. 1932, vr. 108a/6-7].”

→ Öç bağlamak(ğ)

Medd **مد** [< Ar. *medd*]: Okı gezledikten sonra sağ elle yayın kirişini çekerek atışa hazır hâle getirmek.

“... *medd*... çekmek... [T. 6891, vr. 45a/21] ... *el-medd* çekmek... ve *el-medd* yayı çekmedükçe oḳ atılmaz... [Emirî 914, vr. 26a/16; 26b/15] ... *medd* çekmedür... yay çekmege ‘Arab *medd* dēr... ‘Arab yayı çekmege *medd* dēr... [R. 1932, vr. 35a/1; 47a/9].”

“Çekmek (Vankulu); Ok atarken sağ elle kiriş çekme (Kubbealtı, II, 2063^b).”

Nazar³⁶⁴ نظر [< Ar. *nazar*]: Atışa hazır olan yayla hedefe odaklanmak, nişan almak.

“... ve’n-*nazar* nişāna bakmak... biri daḥı *nazar* varacak yeri görmedükçe ok atılmaz... [Emirî 914, vr. 26a/17; 26b/14].”

Sur‘at³⁶⁵ سرع [< Ar. *sur‘at*]: Ok atışı esaslarından özellikle muharebe sahasında seri ok gezleyip atışın yapılması, hatta bu yöntemin lâıyıkıyla icra edilebilmesi için bazı atıcılar tarafından çift gezli oklar kullanılmaktaydı.

“... remyüñ erkān-ı erba‘asın beyān eder... biri *sur‘at*dur ki mevzi‘-i ma‘reke de atıcı buṭıyyi‘l-ḥareket³⁶⁶ eylese ‘adū aña vāşıl olur kendüsi atup varmazdan evvel ol varır anuñ için ba‘zı atıcılar okı ēki gezli eylemişlerdür ki tīz yēne³⁶⁷ gezlemek için... [Emirî 914, vr. 25b/21] ... biri daḥı *sur‘at* ya‘nī çevik ok atmaḥdur... [Emirî 914, vr. 26a/12].”

“Çabukluğa denir (Ḳāmūs); Bir nesneyi tīz etmek (Vankulu).”

Şiddetü‘r-remy شدة الرمي [< Ar. *şiddet; remy*]: Ok atışı esaslarından özellikle muharebe sahasında düşmanı yaklaştırmadan etkisiz hâle getirmek için tahrip gücü yüksek atışlar yapmak.

“... remyüñ erkān-ı erba‘asın beyān eder... biri daḥı *şiddetü‘r-remy*dür eger atıcıyı çarblı ok atmaz ise ḥaşm okı silāḥ ile def‘ eyleyüp yā geçmeyüp yā hüçüm eder ve atıcı ḥelāke қаşd eder... [Emirî 914, vr. 26a/2].”

“*Şiddet*, katılık ve sertlik hâletine denir (Ḳāmūs); *Remy*, Atmak ma‘nāsınadır; Zīrā bā‘ remy olunacak nesneye dāhil olur, pes elden yayı remy ederse o vakte remy denir (رَمَى بِالْقَوْسِ denir (Ḳāmūs).”

Remyü‘l-mu‘allaḳ رَمَى الْمُتَلَقُ [< Ar. *remy; ta‘līḳ > mu‘allaḳ*]: Kemankeşin sağ kol dirseğinin atış anında fazlaca öne gitmesiyle okun kabzaya dokunup rahatsız edici ses çıkarmasının yanı sıra okun istikametini de bozan atış tarzı.

“... ba‘zı[sı] oldur kim anuñ okı қаşına berāber yerden gider anuñ okı eksük ola ya‘nī nişāna erişemez ve nişānuñ öñünde düşer ve ol kim okını koyuvėrdüğünde dirseğini öñine çıkara anuñ okı ‘alāmetüñ şol yanına düşer ve ol kişi vehim eder ḥatā şolındadır dēyü ve aña *remyü‘l-mu‘allaḳ* dərler ve bu atışı atan kişi nişānuñ sağ yanını gözede ve ol kim dirseğini koltuğundan yaña ala ol gāḥ olur kim atduğı vaktde āvāz gelür ve bilmez kim ol āvāz ok қаbzaya doḳunduğundan gelür... [R. 1932, vr. 42b/11].”

“*Remy*, atmak ma‘nāsınadır (Ḳāmūs); *Mu‘allaḳ*, that by which (a bow) is suspended (Johnson, 1215^a).”

³⁶⁴Uçar‘da *nazr* (2013, s. 61).

³⁶⁵A.g.e.’de *ser‘ā* (2013, s. 61). Çalışmasının dizininde yer vermemiştir.

³⁶⁶A.g.e.’de *baṭ‘tü‘l-ḥareket* (2013, s. 61).

³⁶⁷A.g.e.’de *puta* (2013, s. 61).

İşābet **اصابت** [< Ar. *şavb* > *işābet*]: Ok atışı esaslarından olup özellikle muharebe sahasında düşmanı / rakibi etkisiz hâle getirecek şekilde atışı gerçekleştirmek.

“... remyüñ erkān-ı erba‘asın beyān eder... biri dağı **işābet**dür eger atıcı urıcı³⁶⁸ olmayup oğı yabana gider ise haşmı gelüp atıcıyı helāk eder... [Emirî 914, vr. 26a/4].”

“*Şavb*, ok hedefi vurmak’tan *işābet*, değme, ulaşma (Kubbealtı, II, 1453^a).”

İhtirās **احتراس** [< Ar. *ihtirās*]: Ok atışı esaslarından özellikle muharebe sahasında, okçunun düşmanından korunması.

“... remyüñ erkān-ı erba‘asın beyān eder... biri dağı **ihtirās**dur ya‘nī atıcı haşmından korunmağdur kalkan ve zırh ve cebe gibi demekdür... [Emirî 914, vr. 26a/5].”

“Ve bir nesneden kendisini muhāfaza edip sakınmak ma‘nāsındır (Kāmūs).”

Tahte’t-turs³⁶⁹ **تحت الترس** [< Ar. *taht; turs*]: Muharebe anında kalkan ya da bir siper altından ok atmak.

“... biri dağı **tahte’t-turs** kalkan altında ve silāh ile ok atmak... [Emirî 914, vr. 26a/11].”

“*Taht*, alt demektir ki فَوْق fevķ ma‘nāsı olan üst mukābilidir (Kāmūs); Fāriside zīr denir *Turs*, ma‘lūmdur ki kalkana denir (Kāmūs); Kalkan, siper ma‘nāsına (Vankulu).”

Şemme’ş-şabr³⁷⁰ **ثَمَّ الصَّبْر** [< Ar. *şemm; şabr*]: Allah korusu haricinde başka bir korkuya kapılmadan muharebe yerinde sabit kalarak düşmanı karşılamak.

“... biri dağı **şemm’ş-şabr** ‘alā taķva’llāh ya‘nī Haķķ te‘ālādan korpup yerinde şābit olup düşmenden yüz çevirmemek... [Emirî 914, vr. 26a/13].”

“*Şemm*, ve biriktirmek ma‘nāsındır (Kāmūs); Bir nesneyi cem‘ etmeğe dahi derler (Vankulu); *Şabr* جَزَع ceza‘ mukābilidir ki bir adaama bir musībet ve beliyeye hudūsuna telāş ve feryād ve ıztırāb eylemeyip zevāline müterakkīb olarak sükün ve tahammül ile katlanmaktan ibārettir (Kāmūs).”

Mübādire **مُبَادِرَة** [< Ar. *mubāderet* < *budūr*]: Hedef atışı yarışlarında atılacak ok sayısı belirlenip anlaşıldıktan sonra ya hedefi neresinden vurursa vursun en çok vuran ya da on atışta 5’te 5 yapanın ödülü hak etmesi.

“... ve ol ma‘lūm oldu kim ‘akd üç nev’dür biri **mübādire**dür ve ol oldur kim ‘akd edeler ve deyeler kim eger yegirmi oğda ben gezi ne her nece olursa ursam baņa bu kadar nesne vēr eger urmayam saņa anuğ mişlini vèrem deye ve eger atalar ve ol beş nevbet ursa *cu’ul* anuğdur zīrā kim sābıkdur ve egerçi ol biri on oğda dört kerret urmuş olursa dağı ve eger ekisi

³⁶⁸ A.g.e.’de *varıcı* (2013, s. 61).

³⁶⁹ A.g.e.’de *tahtü’t-ters* (2013, s. 61).

³⁷⁰ A.g.e.’de *şümme’ş-şabr* (2013, s. 61).

dağı on okda beş ura berāber olurlar ve eger biri on ata beş nevbet ura ve ol birisi tokuz [urmuş] ola ve dört urmuş ola *sebak*³⁷¹ yokdur ve eger tokuz kerret atduğunda üçden ziyāde urmuş ola beş uran sābıkdur ve andan sonra onuncu atmağa ihtiyāt olmaz... [R. 1932, vr. 108b/3].”

“Bir nesne bir tarafına gayrıyı sebk için sür‘at ve şitāb eylemek ma‘nāsınadır (Kāmūs); Kezālik sür‘at etmek (Vankulu).”

Müfādale **مُفَادَلَةٌ** [< Ar. *mufādālet*]: Hedef atışı yarışlarında atılacak ok sayısı belirlenip anlaşıldıktan sonra en erken sürede, en az tekrar atışıyla anlaşılan sayıya ulaşmanın ödülü hak etmesi.

“... ve ol ma‘lūm oldu kim ‘*akd* üç nev‘dür biri... ve êkinci nev‘ oldur kim *müfādale* dērler ve ol oldur kim dēyeler kim on atmağda kağı birimiz çok atarsa cu‘ul anuñ olsun dēye eger yegirmi okda on urmağ kavlı edeler ve birisi ata on ok ve her atduğunda ura aña temām etmek lāzım degüldür hemān cu‘ul anuñ olur ve eger êkisi nişāna berāber êrişürseler ve berāber hatā etseler okları temām edeler ve eger biri hatā ede ve birisi nişānı ura anda dağı itmām lāzım degüldür ve itmām ekşer evlādur zīrā kim nizā‘ mürtefi‘ olur ve eger bākī kala ‘adedden kim ol bākī kalanına yoldaşından geçürmek ola temām eylerler ve eger yegirmi okda üç kerret urmağa kaşd edeler ve on sekiz atalar ve birisi êki üç urmuş ola ol birisi hatā etmiş ola itmām lāzım degüldür... [R. 1932, vr. 109a/2].”

“Fazālet çekişmek (Vankulu).”

Muḥāṭṭa **مُحَاظَّة** [< Ar. ?]: Hedef atışı yarışlarında her ne kadar en iyi usulün münakaşa çıkmaması için atılacak ok sayısı ile diğerk şartların belli olması kabul edilse de atılacak ok sayısının netleştirilmediği ve en uzaktaki hedefe en çok atışı yapanın ödülü hak ettiği anlaşma şekli.

“... ve ol ma‘lūm oldu kim ‘*akd* üç nev‘dür biri... ve êkinci... ve üçüncü nev‘ *muḥāṭṭa*dur oldur kim kağısı artuğ atarsa cu‘ul anuñ ola ‘aded mu‘ayyen olduğundan sonra ve bu dağı *müfādale* bigidür ammā fark oldur kim *müfādale*de ‘aded mu‘ayyen olur velī bunda ‘aded mu‘ayyen olursa olmazsa dağı dürüstdür ve kağısınınuñ kim işābeti çok ola ya‘nī nişāna çok êrişdüre ol kişi cu‘ul alır ve eger ‘aded mu‘ayyen ola yegrekdür zīrā kim nizā‘ getüreler ve eger şart edeler kim kağısı iraqda urursa cu‘ulı ol ala ve birisi ziyāde gele sābık oldur... [R. 1932, vr. 109a/12].”

Torba meşki **طوربه مشقى** [< Far. *tūbre*; Ar. *meşk*; Tr. + *i*]: Hava muhalefetinin olduğu günlerde talimhanedeki bir duvara asılan ya da belli bir yüksekliğe yerleştirilen torbanın hedef alınarak yapılan eğitim atışları.

“... *torba meşki*nde tūruş dağı pūtaya teveccüh mişāl kāmēt-i vücūda göredür dēmişler... [T. 6891, vr. 51a/9].”

³⁷¹Kesimli’de *sabak* (2017, s. 170).

Kepāde meşki **کیاده مشقی** [< Far. *kebāde*; Ar. *meşq*; Tr. + *i*]: Çekişi kolay yumuşak yay çeşidi olan *kepaze yayı*yla çekiş ve darp gücünü artırmak için yapılan eğitim atışları.

“... ve ba‘zı üstād **kepāde meşki** ile berāber çekişde tavransun için fi‘l-cümle ülfet-i vücūd peydā olunca kepāde gibi çokca yay ile de arada onar on beşer çekerek çekişi tavrandırmağda... [T. 6891, vr. 52a/21-22].”

Kepādelen- **کیاده لن** [< Far. *kebāde*; Tr. + *len-*]: Belli bir seviyeye kadar çekişi kolay yumuşak yay çeşidi olan *kepaze yayı*yla yeterince eğitim yapıp bir üst seviye yayla atış yapmaya geçecek düzeye gelinmesi.

“... ve bir az diñlenüp dahı ziyādecesiyle elli çekerek yāhūd ibtidā’ āz ile ellişer çekerek ol dahı **kepādelenince** andan çokcasıyla çekerek anlar āz gelince dahı çokcasıyla... [T. 6891, vr. 52A/7].”

Örselen- **اورسلن** [< *örse* + *le - n-*]: Kemankeş kışın eğitim yayıla vücudunu ısıtıp atışa hazır hāle geldiğini düşünse de sert bir yayla atış yaptığında ortaya çıkan sakatlık.

“... ve bir tarīk dahı çekiş eyyām-ı şitāda kepāde eşnāsında yāhūd temāmında hevālar şitā-yı eyyāmında bulunduğı hālde vücūd her ne kadar kepāde ile ülfet etmiş olsa bile saht yay ile **örselenür**... [T. 6891, vr. 52A/12].”

Yevm-i meydān **یوم میدان** [< Ar. *yevm*; *meydān*]: Ok meydanında yarış amaçlı ok atışlarının yapıldığı pazartesi ve perşembe günleri.

“... ma‘lūmdur ki ibtidā’ meşq netīce vērüp ba‘de’l-kaḅza tīr-endāzlığa devām eānāsında bāzār ertesı ve penc-şenbe günleri **yevm-i meydān** pīşrevden muḅaddem vücūdına göre bir birer gez atılıp ba‘dehū müsābaḳat olinup her-kes aḳrānıyla meşq oḳları ve gez atılıp yevm-i bāzār ile cehār-şenbe diñlenüp... [T. 6891, vr. 56b/2].”

“Meydan günü, ok meydanında atışların yapıldığı pazartesi ve perşembe günleri (Kubbealtı, III, 3464^a).”

→ *Meydān günleri; Atış günleri*

Meydān günleri **میدان کونلری** [< Ar. *meydān*; Tr. *kün* > *gün* + *ler* + *i*]: Ok meydanında yarış amaçlı ok atışlarının yapıldığı pazartesi ve perşembe günleri.

“... meydān açıldıḳda peşrev atmağa başlayup ba‘dehū meşki muvaḳḳat ēde **meydān günleri** atışdan evvel ḳol kızdurmağa her kaç gez atarsa anı meşḳden ‘aded [‘]add etmeyüp ba‘de’l-atış aḳşāma ḳarīb meşq eyleye... [TSMK 626, vr. 30a/5].”

→ *Yevm-i meydān; Atış günleri*

Atış günleri **اتش کونلری** [< Tr. *at - ı*; *gün* + *ler* + *i*]: Ok meydanında yarış amaçlı ok atışlarının yapıldığı pazartesi ve perşembe günleri.

“... hānķāh-ı rumātuñ **atış günleri** taḥ[ı] mu‘tād-ı dīrīne yedi nev‘ ve yedi sofrā ta‘āmuñ ilā-māşā‘ allāh... [M. 918, vr. 24b/14] ... ve temām atış vaķtı gelüp defterleri terk êtdükde **atış günleri** seḥeri kendüni yormak memnū‘âtdandır... [TSMK 626, vr. 32b/9].”

→ *Yevm-i meydān; Meydān günleri*

Meydān arası **میدان اره سی** [< Ar. *meydān*; Tr. *ar - a + sı]: Ok meydanında yarışların yapılmadığı, eğitim günleri olarak kabul edilen salı ve cumartesi günleri.

“... meydān ertesi şalı günü ve cum‘a ertesi günü ki pehlevānlar bu günlere **meydān arası** dediler meşķ günleridür bu günlerde oķ ve gez her ne olursa hemān atup meşķ eyleye ve atış vaķitleri meşķ eylemek bu êki güne maḥşūşdur... [TSMK 626, vr. 30a/10] ... **meydān arası** ki cum‘a ertesi ve şalıdır... [TSMK 626, vr. 32b/15].”

Temiz küşād **تمیز کشاد** [< Ar. *temyız* > *temız*; Far. *guşād*]: Şartlar zorlayıcı olsa da asgarî şartları sağlayarak atışın hakkını verecek denli kaliteli atış.

“...**temız küşāda** teşādūf êderse akrānın ekşer sebķat êder... [T. 6891, vr. 105a/6] ... ziyāde ayırma sebebiyle geçer ammā **temız küşād** êtme müşkildür... [TSMK 626, vr. 18b/5].”

Hareke-yi siperiyye **حرکهء سپریه** [< Ar. *hareket*; Far. *siper*]: Atış anında okun ucunun siperin içinden bir anda geriye sıçraması.

“... evvel şaşt ta‘bīrinde ta‘rīf olınan vechle fīncān düşmeyecek kadar şaşt zemīne meyillüce arķaya đarb olunur ki kısılıp **hareke-yi siperiyye** ta‘bīr olınan tīr ucı siper-i derūnından şiddetle gērüye sıçramak mu‘āmelesi... [T. 6891, vr. 53b/9].”

Boğazlama **بوغازلما** [< Tr. *boğuz* > *boğaz* + *la - ma*]: Yayın kabzasını tutan sol el yumruğunu sağ el baş parmağının yarısı kadar ileri öne doğru hareket ettirmek (?)

“... ve yumruğı **boğazlama** ta‘bīri ile de şestün nişfi kadar başa vērerek ve sürerek ŧavranup... [T. 6891, vr. 61b/23].”

Maķlūben **مقلوباً** [< Ar. *ķalb* > *maķlūb*]: Yayın çilesi yerde, kabzası yukarıya doğru gelecek şekilde durması.

“... şeyḥ efendi su‘āl êder maḥallinden aşırı şestle oķun ķondırdıñuz mı dēr anlar ķondırdıķ ve destār bozduķ dērler böyle şāhid misinüz dēr anlar da şāhidiz dērt dōrt şāhidle isbāt-ı cāy-ı ķademle maḥall-i hevā olıñduķdan soñra ḥuzūr-ı ḥazret-i şeyḥde **maķlūben** ya‘nī çilesi zemīnde ķabzası hevā cānibine toğrı turan ķavsa ķarşu diz çöküp sağ destün ķabza-yı yaya ķoyup ve der-ān ķaldırıp parmaķların iç ŧarafına vaż‘ olınmış êdi pūs êdersin... [T. 6891, vr. 62a/18].”

ŧoķuz yüzcü **طوفوزیوجی** [< Tr. *toķuz* > *dokuz*; *yüz* + *ci*]: Menzil atışlarına katılabilmenin alt limiti olan 900 gez yani ~595 metre uzağa ok atarak tescillenen kemanķeş.

“... biñ yüzci Halîl Ağa yakın vaqıtde ihtiyâr olup biñ yüzcilikden kat´-ı ümîd ile biñcilere ve **toğuz yüzçilere** tenezzül ve bir müddet anlar ile müsâbaqat ederek tekrâr biñcilere dâhil olup... [T. 6891, vr. 84a/16].”

Biñci **بيکجی** [< Tr. *biñ + ci*]: 1000 gez yani ~660 metre ve hemen üzeri mesafelere atış yapıp bu klasmana dahil olan kemankeş.

“... Top Taşından Cîn Deresine toğrı icâb-ı hevâ ile **biñci** kullarıyla atışa ibtidâ´-yı rağbet mülükâneleri vâki´ olup... [T. 6891, vr. 66a/1] ... biñ yüzci Halîl Ağa yakın vaqıtde ihtiyâr olup biñ yüzcilikden kat´-ı ümîd ile **biñcilere** ve toğuz yüzçilere tenezzül ve bir müddet anlar ile müsâbaqat ederek tekrâr **biñcilere** dâhil olup batı lodosıyla biñ altmış gez menzile sengini naşb êtdiginden... [T. 6891, vr. 84a/15-16].”

Aykurı biñcisi **ایقوری بیکجیسی** [< Tr. *arka - (g)Aru > arkurı > aykurı > aykırı; biñ + ci + si*]: Kemankeşlerin klasmanını belirlemek için yapılan menzil atışlarında çoğu zaman atılan mesafeyi yukarıya doğru yuvarlayıp normalde bir alt klasmanda yarışması gereken bir kemankeş, bir üste aldırılabilirdi bundan dolayı normalde bir alt klasmanda *dokuz yüzçü* olması gerekirken *binci* yapılan ama sonrasında gerçekten de usule uygun atışlar yaparak binci olan kişiye, önceki kayırmanın etkisiyle takılan alaycı ad.

“... atılan oğların ʻadedi maʻlûm olmamağla meyân-ı pehlevânânda medhûldür hatta keskince toğuz yüzci toğuz yüz seksen kadar atsa biñ şargı ederler muğâlâta êdüp biñe çıkarurlar sonra tâ ʻaded-i maʻlûm münthehâ maħallden biñ atup işbât êdince **aykurı biñcisi**... dëyü laṭife ederler ve biñciyi daħı biñ yüze böyle def´ ederler... [TSMK 626, vr. 24a/17].”

→ Üvegi biñci

Üvegi biñci³⁷² **اوکی بیکجی** [< Tr. *ög + ey (?) > üveyi ~ Mog. ügei; biñ + ci*]: → *Aykurı biñcisi*

“... atılan oğların ʻadedi maʻlûm olmamağla meyân-ı pehlevânânda medhûldür hatta keskince toğuz yüzci toğuz yüz seksen kadar atsa biñ şargı ederler muğâlâta êdüp biñe çıkarurlar sonra tâ ʻaded-i maʻlûm münthehâ maħallden biñ atup işbât êdince... **üvegi biñci** dëyü laṭife ederler ve biñciyi daħı biñ yüze böyle def´ ederler... [TSMK 626, vr. 24a/17].”

“Üveyi (Lexicon, 264^b; 274^b).”

Biñ yüzci **بیکی یوزجی** [< Tr. *biñ; yüz + ci*]: 1110 gez yani ~726 metre ve hemen üzeri atışlar yapıp bu klasmana dahil olmuş kemankeş.

“... **biñ yüzci** Halîl Ağa yakın vaqıtde ihtiyâr olup biñ yüzcilikden kat´-ı ümîd ile biñcilere ve toğuz yüzçilere tenezzül ve bir müddet anlar ile

³⁷²Karasu’da *okı binci* (2022, s. 122).

müsābaqat ederek tekrār biñcilere dāhīl olup baṭı lodosıyla biñ altmış gez menzile sengini naşb êdîğinden bir kaç sene murūrında devāmlı meşķ ile biñ yüz atup tekrār biñ yüzcilere dāhīl oldığı ‘aşrımızda mütevātirdür... [T. 6891, vr. 84a/14].”

Biñ yüzcilik **بيک يوزجلیک** [*< Tr. biñ; yüz + ci + lik*]: 1110 gez yani ~726 metre ve hemen üzeri atışlar yapabilecek kabiliyete sahip olmak.

“... biñ yüzci Halīl Ağa yakın vāḳitde ihtiyār olup **biñ yüzcilik**den kat‘-ı ümīd ile biñcilere ve toḳuz yüzcilere tenezzül ve bir müddet anlar ile müsābaqat ederek tekrār biñcilere dāhīl olup... [T. 6891, vr. 84a/15].”

Seng-i nişān **سنگ نشان** [*< Far. seng; nişān*]: Menzil atışlarında kırılan rekorların göstergesi olarak dikilen taşlar.

“... cāy-ı ḳademi mezkūrdan atış ve onıncı tīr-i mülūḳaneleri **seng-i nişāna** sābıḳaların on êki gez daḫı sebḳatle... [T. 6891, vr. 68b/20].”

Boylama **بويلم** [*< Tr. boy + la - ma*]: Siperin atıcıya bakan ucunun aşırı yüksek olması nedeniyle okun siper içinde boylu boyuca yatması.

“... siper ḳuyruğı pek yüksek olup tīr siperde **boylama** ta‘bīri ki siper boyınca yatarsa eşigin bilek ṭarafın alçaldup tīr dikilürse eşigin bilek ṭarafın yükseldüp isti‘māl olunur... [T. 6891, vr. 81b/15].”

Çavmaḳ **چاومق** [*< Tr. çav - maḳ*]: Menzil atışlarında okun aşırı gidip menzil ihlalı yapması.

“... küşādda şaşt ṭarafına çıkan tīr ekşer selāmetde bulunmağla maḳbūl ise de ziyādesi **çavmaḳla** mużırr-ı menzil olup... [T. 6891, vr. 82a/8].”

“Yönünü değıştirmek, (mermi) hedeften sapmak, (ok) hedefe meyilli çarptığı için sekip sıçramak, çıvmak, çıvmek (Kubbealtı, I, 548b).”

Boşan- **بوشان** [*< Tr. boş + a - n-*]: Yaya takılan çilenin fırtması, düğümünün çözülmesi.

“... ve desteyn ile de ḳavseyin êki başlarından yay toplanup çīle ṭakılacak raddeye gelince evvel düzeldüp hāzır olan çekerek çīleyi ṭakup ve tunc yerlerine oturduğına diḳḳat olına ki **boşan**ursa şikest olmaḳ ihtimāldür... [T. 6891, vr. 86a/5].”

Devşiril- **دوشریل** [*< Tr. dērşür- > devşir - (i)l-*]: Bir yayın alanı, amacı dışında başka bir amaç için kullanılması.

“... pūta yayı boyında yay ile pīşrev ve hākī atılsa meşķ için māni‘ degülse de menzil-i müsābaqata olmaz ki **devşiril**medîğinden menzil almaz zīrā tūrūḳ boyu ḳışa olunca bol yay **devşiril**mez dēmişler... [T. 6891, vr. 92a/11-12].”

Yaşıl- **ياصل** [*< Tr. yaş - (i)l-*]: Kurulu yayın kirişinin çözülmesi.

“... ve [kavs] **yaşıl**dukdā her ne kadar hālkāya dōnerse ol kadar oqlu olur... [T. 6891, vr. 93b/19].”

Demrenle- **دمرنلا** [< Tr. *temren* + *le-*]: Atış için yayı çekip birkaç nefeslik durduktan sonra bir anda okun temreni atıcının kabzayı tutan sol el baş parmağının ilk boğumuna yani kürsüye gelesiyeye kadar çekilip, çekişi tamamlayarak atışı gerçekleştirmek.

“... yayı çeke andan bir tutam oğdan nihāyete qala bir nefes yāhūd ēki nefes mekş eyleye şonra bir *ferke* ki ya'nī *kaṃçī* eyleyüp **demrenleye** ibtidā'-yı kürsüye gelüp küşād vère şöyle *kaṃçī* ede ki kimesne ol bākī qalan oğı göremeyüp zann edeler ki ol yerden ya'nī maḥallinden bir *qabza* qaldukdā atmış ola hāl bu ki temām kürsiden atmış ola... [Emiri 914, vr. 39a/16; TSMK 1417, vr. 55a/13].”

Apışma **آپشما** [< Tr. *apış* - *ma*]: Okun gez yuvalarının fazla bolluğundan ötürü atış öncesi okun gezden fırtması ya da atış sonrası okun yön değıştirmesidir.

“... tırde dağı gezlerken şikest olma ve bir kaç def'a atılmakda tül za'fına mebnī **apışma** ya'nī gevşeyüp hīn-i küşādā çavma ve gezden çıkma gibilere sebep olup... [T. 6891, vr. 108b/10] ... tırūñ gezinūñ ziyāde vūs'atinden ve ziyāde kullanılıp gevşemege **apışmış** ta'bīr ederler... [T. 6891, vr. 122a/2].”

Balıklamak **بالقلمق** [< Tr. *balık* + *la* - *mağ*]: Atılan okun seyir hālindeyken aniden sıçrayıp hızlıca yay çizip yalpalayarak yön değıştirmesi.

“... oğun tām-ı kötek yemiş ve gez yerinden gezlenmiş ve bir tarafa tōkınmadan kırtulmuşı yaydan çıkdığı gibi bir düziye gidüp gāyet sur'atinden hevāda küçülür şöyle ki bir qarış mīkdārı görünür ve gitdükce qabarup tız kemerleyüp uzar ve kemerden dōnecek maḥall bir def'a yāhūd ēki def'a yoğaru sıçrayup **balıklar** ki her sıçrayışında bir de ellışer gez mesāfe qa't' eder bu vaşf olınan hālet ancak atışun kā'ideye muṭābık olup ve meşq-i kemāle olmadan olur... [TSMK 626, vr. 23b/10] ... tız qavislenüp ve **balıklayamadığından**... [T. 6891, vr. 109b/5].”

Bilmeyerek **بلمپه رك** [< Tr. *bil* - *me* - (*y*) - *rek*]: Atış öncesinde sakinliğı korumak, gözünü oka odaklamak ve iyi bir nefesle usta bir kemankeşi de gözlemleyerek süreci öğrenmek olması gerekenlerken bunları yapmadan her ne kadar temiz, düzgün bir kemankeş olursa da gerekli ritüellere riayet edilmeden atışlara başlamak.

“... hīn-i küşādā... lāzım olan üç 'uzvdan biri qalb ya'nī efkār-ı sā'ireden tahliye olunmak ēkinci gözler tırden mā'adā bir şey'e nazar ētmeyüp tıre şarf-ı nazar ētmek üçüncü ciğer şöyle şiddet-i teneffüse hiddet ü şiklet getürmeyüp rahat-ı sükūnetde bulunmak bu mezkūrāt bilerek **bilmeyerek** icrā olunmayınca tır-endāzlık olmaz meşelā **bilmeyerek** ta'bīri ki üstādından şöyle dur böyle çek şöyle küşād vēr dēyü istimā' ederek ve begendığı kemān-keşūñ tavrına taqlīd ederek vücūdda bu keyfiyyetler peydā olup **bilmeyerek** icrā ederek temīz kemān-keş olur ammā bu etvārı bilerek eşnā-

yı meşķde be-herin icrā-yı sa‘y ederek vücūd edinürse ol vaķt tırinde vāķi‘ olan ‘uyübı kimse ihtār etmeksizin tefekkür-i mizān-ı ‘aķl ü idrākiyle tefehhüm edüp def‘ine muvaffaķ olur... [T. 6891, vr. 119a/19-22].”

Dümen **دومن** [< İtal. *timón* > *dümen*]: Ok atışı sırasında herhangi bir olumsuzluk yaşansa da süreci idare edip atışı ifa etmek.

“... şehādet parmağın ikinci boğumundan tā parmağın nihāyetine varınca kalem parmağın oku üzerinde olup küşād olunca ayrılmamak şartdır ve **dümen** dağı bundan ‘ibāretdür ve bu **dümen** rāst olduğundan tarīķ-i imtiħān oldur ki eger bir gezi şikest okı gezden çıkarmayup ayırup atabilürse ol **dümen** gāyet a‘lādur... [TSMK 626, vr. 17a/2-4].”

Dümenlemek **دومنمك** [< İtal. *timón* > *dümen*; Tr. + *le - mek*]: Yaşanan herhangi bir olumsuzluğa rağmen durumu tolere edip ok atışını kontrollüce yapabilmek.

“... atıcı pehlevān gezden çıkarmayup **dümenledükden** sonra ne kadar vāsi‘ ve kütāh olursa ol kadar yürümege imdādı olur lākin her bir atıcının ol maķüle gezi **dümenlemek** kārı degüldür... [TSMK 626, vr. 5b/10-11] ... lākin [okun yelegi] yürümege ne kadar şağır olsa ol kadar enfa‘dur hemān **dümenlemesünde** küçük olmasının zarararı yokdur... [TSMK 626, vr. 6a/12] ... Zīrā şol yelegi bozulmadan erkegin tahtına getirüp **dümenlemek** gücdür elbette yelek bozulup hevāda şadālanur... ziyāde aşma olursa **dümenlemek** müşkil olur... ziyāde oka karīb mandallanup³⁷³ şıķışdırursa güzel **dümenlenür**... [TSMK 626, vr. 16b/11, 16-17].”

Ayaqlamak **اياقلمق** [< Tr. *ayak* + *la - maķ*]: Kendisinden gezi olmayan oka bakkam ağacından yapılma gez takmak.

“... selefde bakkam ayaklı olan menzil okına pīşrev ayağı kendünden olana yek-süvār ta‘bır olunmuş sonra bakkam ayaklı yek-süvārı geçmeyüp şikest oldukça bakkamla **ayaqlamak** da ‘usret olmağla bakkama ayaklı külliye terk olunup pīşrev ismi ‘umüm üzre menzil okına ıtlaķ olunur oldı... [TSMK 626, vr. 1a/10] ... okını kendü **ayaqlayup** yayun ve yayun dağı kendü tenevvüre koyup... [TSMK 626, vr. 39a/8].”

Tarķ **طرق** [< Ar. *tarķ*]: Ok atışlarında çilenin atıcının eline, pazusuna veya göğsüne çarpmasıyla çıkan rahatsız edici sesle birlikte oluşan atıcılık kusuru.

“... hīn-i tır-endāzīde ihtirāzı lāzım olan ‘uyüb-ı ‘illet beşdür **tarķ** ‘aķı³⁷⁴ **şakķ zurķa**³⁷⁵ **irti ‘aş**³⁷⁶ **tarķ** dēyü çile vesilesiyle ve yā sebab-i āhır ile hīn-i tır-endāzīde vāķi‘ olan sadā-yı nā-maķbül nā-maţlūbe ta‘bır ederler... [T. 6891,

³⁷³Karasu’da *menzillenüb* (2022, s. 107).

³⁷⁴*Telhīs*’de ‘Uķr (2010, s. 351).

³⁷⁵A.g.e.’de *Zerka* (2010, s. 351).

³⁷⁶A.g.e.’de *İrti ‘aş* (2010, s. 351). Yazmada söz sonu şın (ش) ile yazılı. Anlamına göre söz sonu sad (ص) olacak şekilde düzelterek değerdirdik.

vr. 120a/21-22] ... ve **ṭark** kiriş çarpmağa dèrler... **ṭark** oldur kim kirişden olur...
[R. 1932, vr. 122a/12; 57b/5]... **ṭark** oldur ki kirişden olur... [Emirî 914, vr. 45a/6; TSMK 1417,
vr. 63b/5].”

“Vurmak (Kāmūs).”

→ *Ṭarkü'l-bāzū*; *Ṭarkü'l-‘aḍud / ‘uḍud*; *Ṭarkü'l-[menkib]*; *Ṭarkü'l-ketef*; *Ṭarkü'l-ḥadd*; *Ṭark-ı rüy-ı yemîn*; *Ṭarkü'l-zekân*; *Ṭarkü'l-bezz*; *Ṭarkü'ş-şehâdet*; *Ṭark-ı ibhâm*; *Ṭark-i şaşt parmağı*; *Ṭark-ı yumruğ-ı kabza*; *Ṭark-ı taref-i ibhâm*

Ṭarkü'l-bāzū **طرق البازو** [< Ar. *ṭark*; Far. *bāzū*]: Atış anında kemankeşin kabzayı eğri tutmasından, kirişin yanlış düğümlemesinden, omuz başlarını kiriş çarpacak denli oynatmaktan kaynaklanan ve çileye yerleştirilen okun gez yerinden oynayıp ya hedefe isabetini engellemesine ya da tahrip gücünü kırmasına sebep olan atıcılık kusuru.

“... **ṭarkü'l-bāzū** ya‘nī bāzūdan şadā peydā olmağ dört sebebden ḥāşıl olur evvelki kolun mevzi‘-i faşdı mustakīm ü kâ‘im ṭurmayup dönme[den] olur êkinci kavısı münḥarif çekmek[den] üçünci ‘ağd-i kabza münḥarif olmağ[dan] ya‘nī kabzayı kavānīne muṭābık tutmayup eğri tutmağ[dan] dördüncü omuz başların yerinden oynamak[dan] ve bu mezkūrâtdan daḥı dört ‘ayb ḥādiş olur tūr çilede maḥall-i gezden oynamak ve nişāna az işâbet etmek ve menzilinden gerü kalmağ ve hedefe az te’sir etmek... [T. 6891, vr. 120b/13].”

“Kolun omuzla dirsek arasındaki kısmı, pazı (Kubbealtı, I, 317^a).”

→ *Ṭark*; *Ṭarkü'l-‘aḍud / ‘uḍud*; *Ṭarkü'l-[menkib]*; *Ṭarkü'l-ketef*; *Ṭarkü'l-ḥadd*; *Ṭark-ı rüy-ı yemîn*; *Ṭarkü'l-zekân*; *Ṭarkü'l-bezz*; *Ṭarkü'ş-şehâdet*; *Ṭark-ı ibhâm*; *Ṭark-i şaşt parmağı*; *Ṭark-ı yumruğ-ı kabza*; *Ṭark-ı taref-i ibhâm*

*Ṭarkü'l-‘aḍud / ‘uḍud*³⁷⁷ **طرق العضد** [< Ar. *ṭark*; *‘aḍud / ‘uḍud*]: Atış anında dirsek ucunun oynamasından, kirişin atıcının göğsüne fazla yakın olmasından, eğri oturmaktan ya da göğüs kafesini fazlaca öne çıkarmaktan dolayı kirişin kola, pazuya çarpması şeklinde gerçekleşen atış kusurlarından olup düşmanı uyaracak denli oktan ses çıkmasına ya da okun hızını düşürüp yalpalamasına ve tahrip gücünün kırılmasına neden olan atıcılık kusuru.

“... **ṭarkü'l-‘aḍud / ‘uḍud** beş nesneden ḥāşıl olur dirsek ucu oynamadan ve kiriş içerüye göğse çekmekden ve eğri oturmağdan ve atarken bağırını kalğmadan dört ‘ayıb daḥı zıkr olınanlardan zāhir olur biri oldur kim oğ şadā vèrür ol ‘adūya ḥaber vèrür ‘aybdur demişlerdür oğ mu ‘avvec gıder ve oğ az yürür ve darbla doğınmaz... [Emirî 914, vr. 45b/4; TSMK 1417, vr. 64a/8] ... **ṭarkü'l-‘aḍud** ve beş nesneden ḥāşıl olur dirsek ucu oynamakdan ve kiriş içerü³⁷⁸ göğsine çekmekden olur ve eğri³⁷⁹ oturmağdan ve atarken bağırını

³⁷⁷Uçar’da *ṭarkü'l-‘aḍud* (2013, s. 87). Çalışmanın dizininde verilen karşılık “Beş nesneden oluşan atıcı kusuru” (2013, s. 421^a).

³⁷⁸Kesimli’de *açar ve* (2017, s. 120).

çalkımağdan olur ve dört ‘ayb dağı anlardan hâşıl olur biri oldur kim ok ün ile³⁸⁰ gider ve ‘adūya haber vērūr ve çok yazar nişānı ve okı az yürūr ve darblu doğunmaz... [R. 1932, vr. 58a/9].”

“Kol ki dirsekten omuz başına varınca (Vankulu); Dirsekten omuz başında küreğe varınca olan ‘uzva denir ki kol ta‘bır olunur. Fārisīde bāzū denir (Qāmūs).”

→ *Ṭarḳ; Ṭarḳū‘l-bāzū; Ṭarḳū‘l-[menkib]; Ṭarḳū‘l-ketef; Ṭarḳū‘l-ḥadd; Ṭarḳ-ı rüy-ı yemīn; Ṭarḳū‘l-zekān; Ṭarḳū‘l-bezz; Ṭarḳū‘ş-şehādet; Ṭarḳ-ı ibhām; Ṭarḳ-i şaşt parmağı; Ṭarḳ-ı yumruğ-ı kabza; Ṭarḳ-ı taref-i ibhām*

*Ṭarḳū‘l-[menkib]*³⁸¹ **طرق المنكب** [< Ar. *ṭarḳ; menkib*]: Atış anında kemankeşin yayı gereğinden fazla çekmesinden, omuzlarını fazla yükseltip alçaltmasından, hedefe ya da menzil yoluna meyilli, çarpık durmasından veya yayın atıcıya nazaran çok sert, kuvvetli olmasından kaynaklanıp kirişin kemankeşin omuz başına çarpmasıyla kirişteki okun gez yerinden çıkmasına, okun kırılmasına veya atıldıktan sonra yalpalayarak gitmesine sebep olan atıcılık kusuru.

“... *ṭarḳū‘l-[menkib]* ya‘nī şadā omuz başından peydā olursa dört hāletden hāşıl olur evvelki kavısı ḥaddinden ziyāde çekmekden êkinci omuzları fenā muḥālif yükseltmek[den] ve yā alçaḳ ṭurdurup ḥulḳ-i lehnedden (?) ḥurūcından üçüncü nişāna ve yā menzile ziyāde münḥarif oturup ṭurmakdan dördüncü yayuḡ çoḳluğundan vāḳi‘ olup mezkūrā-ı erba‘adan beş ‘ayb zuhūr êder çilede tīrūḡ gezi gez yerinden oynamak ve çile pek çarpmak ve şiddet-i seyr-i siperiyye bī-fā‘ide ve şikest-i sehm ve tīr giderken oynamak... [T. 6891, vr. 120b/19].”

“Kol kemiğinin omuzla birleştiği yer, omuz başı, omuz (Kubbealtı, II, 2031^a).”

→ *Ṭarḳ; Ṭarḳū‘l-bāzū; Ṭarḳū‘l-‘aḍud / ‘uḍud; Ṭarḳū‘l-ketef; Ṭarḳū‘l-ḥadd; Ṭarḳ-ı rüy-ı yemīn; Ṭarḳū‘l-zekān; Ṭarḳū‘l-bezz; Ṭarḳū‘ş-şehādet; Ṭarḳ-ı ibhām; Ṭarḳ-i şaşt parmağı; Ṭarḳ-ı yumruğ-ı kabza; Ṭarḳ-ı taref-i ibhām*

*Ṭarḳū‘l-ketef*³⁸² **طرق الكتف** [< Ar. *ṭarḳ; ketef*]: Atış anında yayın gereğinden fazla çekilmesinden, atıcının göğüs kafesini fazlaca öne çıkarmasından, okun atıcının çekiş gücüne göre çok sert ve kuvvetli olması gibi sebeplerle kirişin atıcının omuz başına, kürek kemikleri ucuna çarpması şeklinde gerçekleşen atıcılık kusurlarından olup okun rahatsız edici bir sesle yaydan yalpalayarak çıkmasına ve hatta okun ya da yay başlarındaki kiriş yuvalarının kırılmasına sebep olan atıcılık kusuru.

³⁷⁹A.g.e.’de *geri* (2017, s. 120).

³⁸⁰A.g.e.’de *onla* (2017, s. 120).

³⁸¹Yazmanın orijinalinde bir istinsah hatası gereği unutulduğunu düşündüğümüz kelimeyi, yazmayı yayıma hazırlayan Yavuz ve Canatar’ın yaptıkları eklemeyi kabul edip olduğu gibi aldık.

³⁸²Uçar’da *ṭarḳū‘l-kenef* (2013, s. 87).

“... *ṭarḳü’l-ketef ṭarīḳ-i ketef* oldur ki şol omuzına dokına bu daḫı yayı ḫaddinden³⁸³ ziyāde çekmekden olur biri daḫı bağına ḳalkmaḳdan olur oḳı ḫesābından çıkarur ve kiriş çarpar ve daḫı egri oturmaḳdan olur ve yayuḡ pekligidinden olur ve oḳı atarken āvāz getirür ve ṭuncı keser ve gāḫ olur ki oḳı kırar ve oḳ bulanıḳ çıkar... [Emirî 914, vr. 45b/9; TSMK 1417, vr. 64a/14] ... ve daḫı biri *ṭarḳü’l-ketif*dür ve ol çok çekmekden olur ve ol ‘ayb bağından olur kim çekdügi demde yağırını ḳalkar ve oḳı endāzeden çıkar ve kiriş çarpar ve daḫı inen egri oturmaḳdan olur ve yay ḳatı olmaḳdan ve andan atduğında āvāz gelür ve ṭonuḡ yağırını keser ve gāḫ olur kim oḳ şınar oḳ bulanu çıkar... [R. 1932, vr. 58a/14].”

“Omuz başlarının ardında olan yassı kemiğe denir ki kürek ta‘bîr olunur, Fārisîde şāne denir, müştēmil olduḡu ‘uzva yağırını ta‘bîr olunur (Ḳāmūs).”

→ *Ṭarḳ; Ṭarḳü’l-bāzū; Ṭarḳü’l-‘aḍud / ‘uḍud; Ṭarḳü’l-[menkib]; Ṭarḳü’l-ḫadd; Ṭarḳ-ı rüy-ı yemîn; Ṭarḳü’l-zekān; Ṭarḳü’l-bezz; Ṭarḳü’ş-şehādet; Ṭarḳ-ı ibhām; Ṭarḳ-i şaşt parmağı; Ṭarḳ-ı yumruḡ-ı ḳabza; Ṭarḳ-ı ṭaref-i ibhām*

*Ṭarḳü’l-ḫadd*³⁸⁴ **طرق الحد** [< Ar. *ṭarḳ; ḫadd*]: Atış anında atıcının başını sağa sol gereksiz oynatmasından, yayı gereksizce fazla çekip eğri oturmak gibi nedenlerden kirişin atıcının yanağına çarpması şeklinde gerçekleşen atıcılık kusurlarından biri.

“... *ṭarḳü’l-ḫadd* ya‘nî kiriş yanağa ṭoḳınmaḳdan olur ki atıcı başını depredür ve eger ve çok çekmekden daḫı olur ve egri oturmaḳdan daḫı olur eger atıcının boynı kısa boyunlu kişi egri oturmaya nişāna doḡrı otura demişlerdür... [Emirî 914, vr. 45b/13; TSMK 1417, vr. 64b/1] ... ve *ṭarḳü’l-ḫadd* ya‘nî kiriş yanağa çarpmaḳ andan olur atıcı başını depredür yā kirişden yana başını eger ve çok çekmekden daḫı olur ve egri oturmaḳdan olur eger atan kişinün boynı kısa ola pes kısa boyunlu kişi egri oturmaya nişāna ṭoḡru otura... [R. 1932, vr. 58b/4].”

“Yüzde gözlerin kuyruklarından avurdun nihāyetine kadar yerlere denir yāḫūd burnu sağ ve soldan muḫîṭ ve müktenif olan yerlere yāḫūd gözün ḫānesinden çene kemiğine kadar yere denir, Türkîde yanak ve Fārisîde ruhsār denir (Ḳāmūs).”

→ *Ṭarḳ; Ṭarḳü’l-bāzū; Ṭarḳü’l-‘aḍud / ‘uḍud; Ṭarḳü’l-[menkib]; Ṭarḳü’l-ketef; Ṭarḳ-ı rüy-ı yemîn; Ṭarḳü’l-zekān; Ṭarḳü’l-bezz; Ṭarḳü’ş-şehādet; Ṭarḳ-ı ibhām; Ṭarḳ-i şaşt parmağı; Ṭarḳ-ı yumruḡ-ı ḳabza; Ṭarḳ-ı ṭaref-i ibhām*

Ṭarḳ-ı rüy-ı yemîn **طرق روى يمين** [< Ar. *ṭarḳ; Far. rū / rüy; Ar. yemîn*]: Atış anında özellikle kısa boylu ve kilolu kemankeşin boynunu omuzları arasında kısarak aşağı çekmesinden, atışta kullandığı ok uzunsa gereğinden fazla çekmekten, hedefe veya menzil yoluna meyilli, çarpık oturmaktan ve çekiş anında başını yayla kiriş arasına sokmasından kaynaklanıp kirişin sağ yanağına çarpmasına sebep olan atıcılık kusuru.

³⁸³ A.g.e.’de *ḫiddedinden* (2013, s. 87).

³⁸⁴ A.g.e.’de *ṭarḳü’l-ḫadd* (2013, s. 87). KR’den tanıkladığımız bu terim yazmanın her iki nüshasında da ḫa (ح) ile yazılmış doḡru yazım olan ḫı (خ) ile düzelterek değerlendirdik.

“... *ṭarḳ-ı rūy-ı yemīn* ya‘nī çile sağ yañağa dokunup şadā vèrmek üç māddeden hūdüş èder biri gerdānki içerü ya‘nī aşağı cesedine çeküp omuzların kışarak yoḳaru ḳaldurmakdan ki uşul-ı omuzlar düz tūarak yoḳaru uzunılma ile gerden düzelüp uzanmak lāzım idi èkinci yolu gevşekce olup boylu tūr ü siper ile haddinden ziyāde çekmekden üçüncü ‘aḳdlerin münharif bağlamakdan vāḳi‘ olur ve bu hālet ekşer ḳaşır ü semīn olanlara ziyāde vāḳi‘ olur ki bu mişillü kimselerün ekşer gerdeni de ḳaşır olur ve bu endām ādem nişāna ve hedefe münharif oturursa yayı çekerken elbetde başı bir miḳdār öñüne inḫirāf peydā ètmekle çile yañağa ṭoḳunur ṭavīlü‘l-ḳāmet [vü] gerden olan tūlı miḳdārınca tecrube ile münharif tūrup oturması lāzım oldığı mişāl ḳaşır ü ḳāmet ü gerden de tecrube ile ol miḳdār ṭoḳrı tūrup oturması icāb èder... [T. 6891, vr. 121a/3-4].”

“*Rū / Rūy*, yüz, çehre (Kubbealtı, III, 2639^a); *Yemīn*, sağ (taraf), sağ (Kubbealtı, III, 3448^a).”

→ *Ṭarḳ*; *Ṭarḳü‘l-bāzū*; *Ṭarḳü‘l-‘aḳud / ‘uḳud*; *Ṭarḳü‘l-[menkib]*; *Ṭarḳü‘l-ketef*; *Ṭarḳü‘l-hadd*; *Ṭarḳü‘l-zekān*; *Ṭarḳü‘l-bezz*; *Ṭarḳü‘ş-şehādet*; *Ṭarḳ-ı ibhām*; *Ṭarḳ-i şaşt parmaḳı*; *Ṭarḳ-ı yumruḳ-ı ḳabza*; *Ṭarḳ-ı ṭaref-i ibhām*

Ṭarḳü‘l-zekān **طرق الذقن** [< Ar. *ṭarḳ*; *zekān*]: Atış anında atıcının fizikî yapısına ters şekilde nişan alması veya yayı çektiğinde kabzayla kiriş arasında göğsünün kalmasından, okun veya siperin uzun olmasıyla oku siper ucuna kadar getirmeye çalışırken göğsün ve omuzların fazlaca açılarak çenenin öne çıkmasından, yayın çekiş gücünün fazla olmasıyla dirsek açısının ve duruşun bozulmasından dolayı kirişin çene çukuruna ya da çenedeki sakallara çarpması şeklinde gerçekleşen atıcılık kusurlarından biri.

“... *ṭarḳü‘l-zekān* ya‘nī şakala çile urmaḳ yāḫūd çile eñege³⁸⁵ urmaḳdur bu daḫı vüçüdına muḫālif nişāna egri oturmaḳdan olur ve daḫı kirişi gögsine çekmekden olur... [Emiri 914, vr. 45b/17; TSMK 1417, vr. 64b/5] ... ve biri daḫı *ṭarḳü‘l-zekān* ya‘nī kiriş ādemün eñegine çarpmak ve ol ‘ayb nişāna egri oturmaḳdan gelür boyun kışalığından be kirişi gögsine çekmekden gelür... [R. 1932, vr. 58b/8] ... *ṭarḳ-ı zekān* ya‘nī çile çeñeye dokunup şadā vèrmesi altı sebebden ḫādiş olur ḳaşīrū‘l-‘unuḳ olup ve ‘aḳdeleri münharif tūtmakdan yayı münharif çekmekden tūl-ı sehm ü siperden tūr ḳuyruḳı ènme ḡayretiyle göḳs ve omuzlar ziyāde açılıp çeñe omuzdan ayrılıp öñine gelmekden dördüncü boynu ḳatılanmakdan ve şol bögrü ḳuvvetli tūtmakdan altıncı şiddet-i ḳavsdan dirsek aşağı düşüp endām bozılmaqdan icāb èder... [T. 6891, vr. 121a/17].”

“Aḡzın aşağı tarafından iki çene kemiklerinin kavuştuḳu yere denir ki enek ta‘bīr olunur (Ḳāmūs); Enek ki iki çenenin kavuştuḳu yerdir (Vankulu).”

→ *Ṭarḳ*; *Ṭarḳü‘l-bāzū*; *Ṭarḳü‘l-‘aḳud / ‘uḳud*; *Ṭarḳü‘l-[menkib]*; *Ṭarḳü‘l-ketef*; *Ṭarḳü‘l-hadd*; *Ṭarḳ-ı rūy-ı yemīn*; *Ṭarḳü‘l-bezz*; *Ṭarḳü‘ş-şehādet*; *Ṭarḳ-ı ibhām*; *Ṭarḳ-i şaşt parmaḳı*; *Ṭarḳ-ı yumruḳ-ı ḳabza*; *Ṭarḳ-ı ṭaref-i ibhām*

³⁸⁵ A.g.e.’de *öñüne* (2013, s. 87). Eñek + e > eñege ‘çeneye’ şeklinde düzeltilmeli.

Ṭarkü'l-bezz **طرق البرز** [< Ar. *ṭark*; *bezz*]: Atış anında atıcının kirişle kabza arasına girmesiyle göğüs hizasından elbisesine kirişin çarpması şeklinde gerçekleşen atıcılık kusurlarından biri.

“... **ṭarkü'l-bezz** gögsine kiriş tokınmak kiriş içerü çekmekden ve çileyi gögsi üzerine çekmekden olur ve sağ dirsek aşağı çok endüğinden olur demişlerdür... [Emirî 914, vr. 45b/19; TSMK 1417, vr. 64b/8] ... **ṭarkü'l-bezz** gögsine [kiriş] çarpmaq ol 'ayb içerü çekmekden gelür ve kirişi göğüsün üzerine çekmekden gelür ve dirsek aşağı çok endüğinden olur... [R. 1932, vr. 58b/11].”

“Mutlak siyāba ya'nī libās māddeesine denir ki lisānımızda dahi bez ta'bīr olunur (Ḳāmūs).”

→ *Ṭark*; *Ṭarkü'l-bāzū*; *Ṭarkü'l-'aḍud / 'uḍud*; *Ṭarkü'l-[menkib]*; *Ṭarkü'l-ketef*; *Ṭarkü'l-ḥadd*; *Ṭark-ı rüy-ı yemīn*; *Ṭarkü'l-zekān*; *Ṭarkü'ş-şehādet*; *Ṭark-ı ibhām*; *Ṭark-i şaşt parmağı*; *Ṭark-ı yumruğ-ı kabza*; *Ṭark-ı taref-i ibhām*

Ṭarkü'ş-şehādet **طرق الشهادة** [< Ar. *ṭark*; *şehādet*]: Atış anında çileyi sağ el baş parmağına fazla getirmekten, işaret parmağını gereğinden fazla baş parmak üzerine getirmekten, gezlenen oku çok sıkı tutmaktan ve atış gerçekleştiği anda sağ elin avuçta yumulu orta, yüzük ve serçe parmaklarını zamanında açmamaktan kaynaklanan atıcılık kusurlarında biri.

“... **ṭarkü'ş-şehādet** çileyi baş parmağına çok vèrmekden olur küşād mahallinde muḥkem tutmağdan olur vācidür ki parmağı uzun olan ādemler parmak ucın kirişden alarga dutalar ve *şehādet parmağı* alt boğumuna çile çarpmaq küşād vèrdükden sonra eki yāḥūd üç parmağın açmamağdan olur açmaq gerekdür... [Emirî 914, vr. 45b/21; TSMK 1417, vr. 64b/11] ... ver biri daḥı **ṭarkü'ş-şehādet** ya'nī kiriş baş parmağına çok ṭayanmağdan şehādet parmak baş olur kim best vaḳtinde muḥkem tutar ve küşād vèrmege yakın olduğınca süst olur ve andan kiriş şehādet parmağına tokunır vācibdür her parmağı uzun olan kişi şehādet parmağını kirişden ṭaşra ve ırakrak ḳoya... [R. 1932, vr. 58b/13-14] ... **ṭark-ı şehādet**³⁸⁶ parmağdan vāki' olursa ya'nī çile şehādet parmağına çarparsa eki sebebden olur evvelki şehādet parmağı baş parmak üstine şiddetle vāz'dan ikinci ḥīn-i küşādda sur'atle açılamayup tevaḳḳufdan mutevassitü'l-enmile olanlar ziyāde kıvırmayup ve ok yatımına inḥirāf getürmeyüp gevşek vāz'ı mişāl tavīlü'l-eşābi' olanlar daḥı i'tidālden 'udül ètmeyüp 'ādetince kıvırup ḥafif vāz' edeler ki ḥīn-i küşādda çile enmile-yi şalāta işābet ètmeye... [T. 6891, vr. 121a/23].”

“*Şahādet parmağı*, bir şey gösterir veya işaret ederken kullanılan başparmağın yanındaki parmak, işaret parmağı (Kubbealtı, III, 2933^b).”

→ *Ṭark*; *Ṭarkü'l-bāzū*; *Ṭarkü'l-'aḍud / 'uḍud*; *Ṭarkü'l-[menkib]*; *Ṭarkü'l-ketef*; *Ṭarkü'l-ḥadd*; *Ṭark-ı rüy-ı yemīn*; *Ṭarkü'l-zekān*; *Ṭarkü'l-bezz*; *Ṭark-ı ibhām*; *Ṭark-i şaşt parmağı*; *Ṭark-ı yumruğ-ı kabza*; *Ṭark-ı taref-i ibhām*

³⁸⁶Telhis'de *tark şehādet* (2010, s. 352).

Ṭarḳ-ı *ibhām*³⁸⁷ **طرق ابهام** [*< Ar. ṭarḳ; ibhām >*]: Atış anında atıcının sağ el baş parmağına taktığı okçu yüzüğünün bol olmasından dolayı çile olması gerektiği düzeyde çekilemediğinden atışın kötü yapılp çilenin atıcının sol el baş parmağına çarpması sorunu.

“... **ṭarḳ-ı ibhām** baş parmağa çile urmak éki şeyden hâşıl olur zih-gîr bol olmadan ve éyü küşād vèrmemeden olur dèmişlerdür... [Emiri 914, vr. 46a/4; TSMK 1417, vr. 64b/16].”

“A Thumb (Lexicon, 15^b); The thumb (Johnson, 16^a).”

→ *Ṭarḳ; Ṭarḳü'l-bāzū; Ṭarḳü'l-'aḍud / 'uḍud; Ṭarḳü'l-[menkib]; Ṭarḳü'l-ketef; Ṭarḳü'l-hadd; Ṭarḳ-ı rüy-ı yemîn; Ṭarḳü'l-zekān; Ṭarḳü'l-bezz; Ṭarḳü'ş-şehādet; Ṭarḳ-i şaşt parmağı; Ṭarḳ-ı yumruğ-ı kabza; Ṭarḳ-ı ṭaref-i ibhām*

Ṭarḳ-ı şaşt parmağı **طرق شصت پرمنی** [*< Ar. ṭarḳ; Far. şest / şaşt; Tr. parmak(ğ) + ı >*]: Atış anında kemankeşin sağ el baş parmağının ucunu orta parmağın ikinci boğumuna gevşek koymasından, oku gevşekçe atıp bu sırada endamını da aşırı rahat bırakmasından dolayı kirişin sağ el baş parmağına çarpmasına sebep olan atıcılık kusuru.

“... **ṭarḳ-ı şaşt parmağı** ya'nî baş parmağa tokınmak daḥı éki sebeble olup biri [baş parmağın] ucını orta parmağın orta 'uḳdesine merḥi ya'nî gevşek vaz'ından ékinci tire gevşek ḥalās vèrmekden küşād[ın] gevşek vèrilmesi mecmū'a-yı vüçüdün rehāvetinden gevşek bulunmasından olmağıla enmileyi şaşt daḥı gevşek davranır... [T. 6891, vr. 121b/7].”

“Başparmağın yay çekilen yeri (Kubbealtı, III, 2951^b).”

→ *Ṭarḳ; Ṭarḳü'l-bāzū; Ṭarḳü'l-'aḍud / 'uḍud; Ṭarḳü'l-[menkib]; Ṭarḳü'l-ketef; Ṭarḳü'l-hadd; Ṭarḳ-ı rüy-ı yemîn; Ṭarḳü'l-zekān; Ṭarḳü'l-bezz; Ṭarḳü'ş-şehādet; Ṭarḳ-ı ibhām; Ṭarḳ-ı yumruğ-ı kabza; Ṭarḳ-ı ṭaref-i ibhām*

Ṭarḳ-ı yumruğ-ı kabza **طرق يمروغ قبضه** [*< Ar. ṭarḳ; Tr. yudruk > yumruk(ğ); Ar. kabḍat >*]: Atış anında kemankeşin sol elinin avucunu acıtacak denli yayın kabzası ince olduğunda acıyı ve yaralanmayı en aza indirmek için kabzayı gevşek tutmak zorunda kaldığı atışlarda, kabzanın avuçta dönüp, okun yumruğa çarpıp yara bere ederek çıkmasının yanı sıra isabet oranının ve tahrip gücünün de azalmasına sebep olan atıcılık kusuru.

“... **ṭarḳ-ı yumruğ-ı kabza** dört şeyden ḥudūş éder biri kabzayı gevşek tutmağdan ékinci kabza müdevver olmağıla her ne kadar muşamma' ile deste uydurılsa bile ḥîn-i küşādda avcından dönemsinden üçüncü kabzayı aḳdem kabza bahşinde ta'rîf olınana muḥālîf tutmağdan dördüncü kabzanın nārîn olmasıyla avcun eti yayın metninin altına cem' olmağıla veca'[s]ına sebep ve veca' daḥı gevşek tutmağa mücib olup bu sebep-i mezkûrlardan tîr yumruğa işābetle mecrūḥ étme ve kabza urma ve siper ve kabza sürünmekle

³⁸⁷ A.g.e.'de *ṭarḳ-ı ebhām* (2013, s. 88).

killet-i işābet-i nişāna ve kılllet-i te'sīr ü kılllet-i menzil-i sehme sebep olur dēmişler... [T. 6891, vr. 121b/11].”

→ *Ṭarḳ*; *Ṭarḳü'l-bāzū*; *Ṭarḳü'l-'aḍud / 'uḍud*; *Ṭarḳü'l-[menkib]*; *Ṭarḳü'l-ketef*; *Ṭarḳü'l-ḥadd*; *Ṭarḳ-ı rüy-ı yemīn*; *Ṭarḳü'l-zeḳan*; *Ṭarḳü'l-bezz*; *Ṭarḳü's-şehādet*; *Ṭarḳ-ı ibhām*; *Ṭarḳ-i şaşt parmağı*; *Ṭarḳ-ı ṭaref-i ibhām*

*Ṭarḳ-ı ṭaref-i ibhām*³⁸⁸ **طَرْقِي طَرْفِ إِبْهَامٍ** [< Ar. *ṭarḳ*; *ṭaref*; *ibhām*]: Atış anında atıcının sağ el baş parmağına taktığı okçu yüzüğünün bol olmasından dolayı çile olması gerektiği düzeyde çekilemediğinden atışın kötü yapılıp çilenin atıcının sol el baş parmağının ucuna çarpması sorunu.

“... *ṭarḳ-ı ṭaref-i ibhām* ya'nī baş barmasını kiriş urmaḳ çekdüğü vakitte olur ve zih-gīr gēḡ olmaḳdan olur ve ēyü küşād vėrmemekden... [R. 1932, vr. 59a/3].”

“*Ṭaref*, bir nesnenin ucuna ve gāyet ve müntehāsına denir (Kāmūs); *İbhām*, a Thumb (Lexicon, 15^b); The thumb (Johnson, 16^a).”

→ *Ṭarḳ*; *Ṭarḳü'l-bāzū*; *Ṭarḳü'l-'aḍud / 'uḍud*; *Ṭarḳü'l-[menkib]*; *Ṭarḳü'l-ketef*; *Ṭarḳü'l-ḥadd*; *Ṭarḳ-ı rüy-ı yemīn*; *Ṭarḳü'l-zeḳan*; *Ṭarḳü'l-bezz*; *Ṭarḳü's-şehādet*; *Ṭarḳ-ı ibhām*; *Ṭarḳ-i şaşt parmağı*; *Ṭarḳ-ı yumruğ-ı ḳabza*

‘Aḳr **عَقْر** [< Ar. ‘*aḳr*]: Yayın kabzasının ve atıcının sol el avucunun ince ve yumuşak olmasıyla tutuş tekniğinin yanlışlığından avuç içinde, yayın sertliğinden ve sağ el baş parmağına takılan okçu yüzüğünün darlığından dolayı kemankeşin el parmaklarında meydana gelen yaralanmalar.

“... ḥīn-i tīr-endāzīde ihtirāzı lāzım olan ‘uyüb-ı ‘illet beşdür *ṭarḳ* ‘*aḳr* *şakḳ zurḳa irtı āş* ... [T. 6891, vr. 120a/21] ... ammā ‘*aḳr*³⁸⁹ mecrā-yı ḳabza yumruğınun tīr geçimi mecrā-yı sehm mecrūḡ olmaḳ ya'nī pārelenmek işābet-i tīr ile... [T. 6891, vr. 121b/20] ... ‘*aḳr* ya'nī yağır ētmek... ‘*aḳr* oldur kim oḳdan ve yaydan ola... [R. 1932, vr. 122b/1; 57b/5] ... ‘*aḳr*³⁹⁰ oldur kim oḳdan ve yaydan olur... ‘*aḳr* dēmek *yağır* dēmekdür ‘*aḳr* hāḡ olur ki avuc içinde olur yayun ḳabzası ince olmaḳdan olur ve avuc nāzük olmaḳdan olur... ‘*aḳr* ḳabza tutan elün içinde olması taşra gērüsü etlerin avca almaḳdan olur bu ‘ayb-ı laṭif atıcı üstād olduğundan olur bu ‘*aḳr* bir lāzımlı ‘*aḳr*dur ki ehl olanlarun ve üstād-ı kāmillerun yağrı olup yağrıdan üstādlar ḳocunmayup safā-yı ḡatırları ve ser-verleridür... daḡı şol ḳolda baş parmaḳda ‘*aḳr* olur ol yay pekliginden olur... yāḡūd gez yerin aşağıdan gezlemekden ve yāḡūd aşağısı yoḳaru olmaḳdan ‘*aḳr* olur... [Emirī 914, vr. 45a/6; 46a/6-7, 12-13, 16, 19; TSMK 1417, vr. 63b/5; 65a/1, 8, 10, 15, 19] ... ‘*aḳr* dēmek yağır dēmek olur ve ‘*aḳr* gāḡ olur kim avuc içinde olur ve yayun ḳabzası ince olmaḳdan yā avuc içi nāzük olmaḳdan olur... ‘*aḳr* ḳabza dutan elün içinde olur aya eti içi içerde cem’

³⁸⁸ Kesimli’de *ṭarḳ-ı ṭarīf ibhām* (2017, s. 121).

³⁸⁹ *Telhis*’te ‘*ukr-ı mecrā* (2010, s. 353).

³⁹⁰ *KR*’de ‘*ukr* (2013, s. 86).

olmağdan ya'nī bu 'ayb atıcı rimāyet 'ilmini bilmemekden gelür kim ol 'ilm ğāyetde nāzük 'ilmdür degme kişi anı bilmez... 'akr sol koluñ baş barmağında olur ve ol yay kıtı olmağdan gelür... 'akr sol elüñ baş barmağında olmağ gez yerinden aşığaya oynamağdan ve çok itmekden yāhūd bir ayağı dā'imā yüksek yerde olmağdan olur... yā küştebān ya'nī engüştüvāne ıar olmağdan 'akr hāsıl olur... [R. 1932, vr. 59a/7, 11, 15; 59b/2, 11].”

“Yaralamak, cerh ma'nāsınadır (Kāmūs); Yaralamak, cerh ma'nāsına (Vankulu).”

Şakḳ **شق** [< Ar. *şakḳ*]: Ok atışları anında kaçınılması gereken ayıplardan ok veya kiriş çarpması sebebiyle baş parmağın tırnağının yarılması.

“... hīn-i tīr-endāzīde ihtirāzī lāzım olan 'uyüb-ı 'illet beşdür *ıarḳ* 'akr **şakḳ zurḳa irti āş** ... [T. 6891, vr. 120a/21] ... **şakḳ** yarılmağdur... **şakḳ** oldur kim kiriş yā yaydan el yarıla... [R. 1932, vr. 122b/7; 57b/7] ... **şakḳ** oldur kim kirişden yāhūd yaydan el yarıla... [Emirī 914, vr. 45a/7; TSMK 1417, vr. 63b/7].”

“Yarmak ma'nāsınadır (Kāmūs); Yarık ma'nāsına (Vankulu).”

→ *Şukūk; Şakḳu'z-zufr; Şakḳu'z-zufr bi'l-'arż; Şakḳu'z-zufr bi't-tūl*

Şukūk **شُكُوك** [< Ar. *şakḳ* > *şukūk*]: Kabza tutuşundan, kirişin bağlanma şeklinden, okun gezlenme tekniğinden vs. atıcının el parmaklarında meydana gelen yaralanmalar.

“... **şukūk** dördür baş parmağ arasında ve şehādet arasında kabzadan ve biri dahı olur mufaşşıl 'ukdeden sağ elüñ baş barmağından ve bir dahı tırnağ yarılmağdur gāh uzununca ve gāh éninca... [R. 1932, vr. 122b/4].”

“Yarıklar, çatlaklar (Kubbealtı, III, 3004^a).”

→ *Şakḳ; Şakḳu'z-zufr; Şakḳu'z-zufr bi'l-'arż; Şakḳu'z-zufr bi't-tūl*

Şakḳu'z-zufr **شق الظفر** [< Ar. *şakḳ; zufr*]: Atış anında yapılan hatalı tutuşlardan dolayı kemankeşin oku çeken sağ el baş parmağının yaralanmasına sebep olan atıcılık kusuru.

“... ammā *şakḳ şakḳu'z-zufr* ya'nī baş parmağın tırnağı yarılmağ... [T. 6891, vr. 122a/9].”

“Zufr, tırnak (Kubbealtı, III, 3559^b).”

→ *Şakḳ; Şukūk; Şakḳu'z-zufr bi'l-'arż; Şakḳu'z-zufr bi't-tūl*

Şakḳu'z-zufr bi'l-'arż **شق الظفر باعرض** [< Ar. *şakḳ; zufr; bi-; arż*]: Atış anında kemankeşin kirişi çekerken gevşek tutmasından, işaret parmağını baş parmağı üzerine sertçe getirmesinden, tırnak ucunu orta parmağın ikinci boğumuna tam yerleştirmemesinden ve atışla eş güdümlü olarak işaret parmağının açılması gerekirken önce baş parmağını açmaya çalışmaktan dolayı kirişin veya okun çarpmasıyla baş parmak tırnağında enlemesine oluşan yara, bere.

“... ve bu *şakḳu'z-zufr* éki nev' olup bir nev'i ki tırnağ éninde yarılmağ buña *şakḳu'z-zufr bi'l-'arż* dërler yayı çekerken baş parmağı mulāyim tutmağdan ve şehādet parmağı baş parmak tırnağı üstine mulāyim važ'

[étmek] lâzım iken şiddetle [važ´] étmekden ve baş parmağın ucu orta parmak vasatına temām başılmayıp hemān bir tarafı kōnmağdan ve hīn-i hālāş-ı türde ya´nī küşādda şehādet parmağdan evvel baş parmağı açmağdan olup ve bu mezkūrātın izālesi aqdem tahrī olınan ‘aqd-i mandal ta´rīfine mandalı taṭbīken olur... [T. 6891, vr. 122a/10].”

“bi-, harf-i cer (Kubbealtı, I, 364^b); ‘Arż, en, genişlik (Kubbealtı, I, 178^b).”

→ Şakḳ; Şukūk; Şakḳu’z-zufr; Şakḳu’z-zufr bi’t-ṭūl

Şakḳu’z-zufr bi’t-ṭūl شق الظفر با طول [< Ar. şakḳ; zufr; bi-; ṭūl]: Atış anında kemankeşin kirişi çekerken sağ el serçe parmağının açık kalmasından, baş parmağını orta parmağı üzerine olması gerektiği gibi sıkıca yumamasından, çilenin hareketini kısımamaktan, işaret parmağın ucunu baş parmak üstüne sağlamca koymamaktan ve atışla eş güdümlü olarak öncelik işaret parmağında bir anda baş parmağın açılmasıyla okun veya kirişin çarpmasıyla baş parmak tırnağında boylamasına oluşan yara, bere.

“...ve bu şakḳu’z-zufr eki nev´ olup bir nev´i ki... şakḳu’z-zufr bi’t-ṭūl ya´nī baş parmak tırnağı boyuna ya´nī ucundan boğumına doğru yarılma bunun sebebi beşdür evvelki şaşt yumruğunun küçük parmağı yumılmayıp açmağdan ve gevşek yummağdan ve baş parmağı orta parmak üstüne bervech-i sâbık lâyıklı važ´ olunmayıp altı boş kalmağdan ve baş parmağın bir tarafı orta parmağa sıkı basılıp bir tarafı boşda kalmağdan ve çile baş parmağın derūn-ı ‘uğdesine götürülmek lâzım iken važ´ olunmayıp yoḳaru ve aşığı maḥallsız važ´ından her ne kadar zih-gīr varsa da ve şehādet parmağın ucunu ṭūl-ı tırnağın nişfina važ´ étmekden olur izālesi ya´nī olmaması uşūl-i fenne tahrīr-i sâbıka taṭbīken ya´nī dest-i şaşt enmilerinden küçük orta ve eki beyninde olan üç parmağı şiddetle yumup ba´dehū çileyi baş parmak boğumuna važ´ ve baş parmağın başını vasat parmak vasatına cānibeynini berāber muḥkem važ´ édüp ve şehādet parmağı baş parmak tırnağı ucu tarafından laḥme mulāşık olan maḥallinden biz cüz´i açık kalarak tırnak üstüne mulāyim bağlayup hīn-i küşādda yene ol şehādet parmağı açup ba´dehū baş parmağı açmağıla olur bu bir āndır ki meşḳde devām ile vücūd-ı ṭabī‘i icrā´ éde... [T. 6891, vr. 122a/17].”

“Ṭūl, bir nesnenin uzunluğunu ki eninin mukābilidir (Vankulu).”

→ Şakḳ; Şukūk; Şakḳu’z-zufr; Şakḳu’z-zufr bi’l-‘arż

Zurḳa زرقه [< Ar. zurḳat]: Ok atışlarında kaçınılması gereken ayıplardan ok veya kirişin el, parmak, kol gibi yerlere çarpıp, berelenip gögerip şişmesi.

“... hīn-i tūr-endāzīde ihtirāzı lâzım olan ‘uyūb-ı ‘illet beşdür tark ‘akr şakḳ zurḳa irtı‘āş ... [T. 6891, vr. 120a/21] ... ammā ki zurḳa ya´nī berelenme ve şişme gögerme vāki´ olma... [T. 6891, vr. 122a/9] ... zurḳa... gögermek... zurḳa olur kim barmak gögere yā ḳarara ve ḳan cem´ ola... zurḳa(t)ı³⁹¹ beyān éder ya´nī eger engüştüvāne ṭar ola ve baş barmak daḳı içerüye bükülür ve

³⁹¹Kesimli’nin *mavi, mavimtrak* (2017, s. 429^b) anlamlarını vermesi yanlıştır.

barmağ bükülür ve barmağın içi gögerür yâ kararur... *zurka* üçdür biri gögermek sağ elün baş barmağınun tırnağı altında ve biri dağı baş barmağınun boğazından olur ve ol küşâddan olur ve biri dağı barmağınun başında olur ol dağı küşâddan olur... [R. 1932, vr. 60a/14; 122b/7; 57b/8] ... *zurka*³⁹² oldur kim parmağ gögere yâhūd qarara ve kan cem' ola... [Emirî 914, vr. 45a/8; TSMK 1417, vr. 63b/8].”

“Gök ve mâ'î renge denir, Fâriside kebūd denir (Kāmūs).”

İrti'āş ارتعاش [< Ar. ra 'ş > irtî 'āş]: Ok atışlarında kaçınılması gereken ayıplardan olan atış anında atıcının dirseklerini gevşek tutmasından, boynunu kasıp çenesini omuz başına getirmesiyle gücünün orantılı dağılımının bozulmasıyla elinin titremesi.

“... hîn-i tîr-endâzide ihtirâzî lâzım olan 'uyüb-ı 'illet beşdür *tarğ 'akr şakğ zurka irtî 'āş* ... [T. 6891, vr. 120a/21] ... *irtî 'āş* kabzateynde ra 'şe ya 'nî ditreme üç sebebden peydâ olur dirseklerün gevşek bulunmasından ve kürekler mâ-beynine ya 'nî ketfeyn dênilen vasat-ı omuzlar gevşek bulunmağdan üçüncü boynu şiddetlendirüp çeneyi omuz başına gâyet kavî vaz' dan kuvvet-i vücūd ve zekân gerdene şarf olunmağla lâzımu'l-fenn olan â 'zânun kuvvetine noğşân gelmekden olur izâlesi sâbıku'z-zıkr vücūdda kavî bulunmağ lâzım gelen â 'zâlara kuvvet-i merđiyy bulunmağ lâzım gelenler rehâvete sa 'y ile olur... [T. 6891, vr. 123a/21] ... ve *irtî 'āş* aña dërler kim âdemün eli ditreye... [R. 1932, vr. 57b/6] ... *irtî 'āş* oldur kim atıcınun eli dıtrer... [Emirî 914, vr. 45a/7; TSMK 1417, vr. 63b/6].”

“Ve mızrak pek titremek ma 'nâsınadır (Kāmūs).”

→ İrti'ād; İrti'ādāt

İrti'ādāt ارتعادات [< Ar. ?]: Ok atışlarında kaçınılması gereken ayıplardan olan atış anında atıcının elinin titremesi.

“... *irtî 'ādāt* şarşılmaktadır... [R. 1932, vr. 122b].”

→ İrti'ād; İrti'āş

İrti'ād ارتعاد [< Ar. ?]: Ok atışlarında kaçınılması gereken ayıplardan olan atış anında atıcının elinin titremesi.

“... *irtî 'ād* şarşılmaktadır... [R. 1932, vr. 122b].”

→ İrti'ādāt; İrti'āş

Qur'a قرعہ [< Ar. qur 'at]: Menzil atışları öncesinde atılacak okların seçilmesi.

“... ve şüret-i meşğde... be-her nev' tîrden kaçır 'aded ise ol miğdâr tîrlerün başka başka demet edüp ve cümlesi zih-gîrlerin bir bilmez âdeme vërüp be-her demed üstüne birer dâne bıraktıdıp *qur 'a* ta 'bîr ederler ki be-heri zih-gîri konan demed tîri istişhâb edüp 'alâ-bahtek anları atarlar... [T. 6891, vr. 130a/2].”

³⁹²KR'de *zurka* (2013, s. 86).

Bas- **باص** [< Tr. *baş-*]: Menzil atışını icra eden bir kemankeşin kendisinden önce atılan mesafelerden daha uzağa ok atarak rekor kırması, öncekileri geçmesi

“... ol gün bu *zıkr* olınan pehlevānlara Şolağ Bālī galebe eyleyüp ve hem ol gün menzili olan taşları *başup* ve hem kendi yerin sürüp menzil attı... [TY. 6923, vr. 18a/6] ... Hevāndelen Şolağ Bālī ol gün cümleyi *başdı* néce *başdı* menzil bozdı... [T.R. MÜ vr. 25a/7].”

Başıl- **باصید** [< Tr. *bas - (i)l-*]: Menzil atışını icra eden bir kemankeşin kırdığı rekorun başka bir kemankeş tarafından kırılması.

“... hevā muvāfaqat édüp ekşerī vuğū‘ı mişillü üç dört koşu bir biri üstine atılır ise evvelki koşunun hevāsına i‘tibāren gèrū yakın bedel işārātı olup *başılur* ise hevā işāret olunur... [T. 6891, vr. 130a/2].”

Şalku / Şalkı **صلقى / صلقو** [< Tr. *şalku / şalkı*]: Menzil atışlarında atışın istikâmetini kontrol için kullanılan ana taşa göre okların çok fazla sağa veya sola düşmesinden dolayı atışın geçersiz sayılması.

“... bundan bir pāre *şalku*ya şaşıt cānibine idi... [TY. 6923, vr. 6b/8] ... Şücā‘ pādīşāhuñ qarlığı cānibine bir oğ atup aşığa gèdüp Tozqoparan’dan ziyāde ve lākin *şalku*ya idi... [TY. 6923, vr. 7b/2] ... ol vaktin lodos menzilin atduğda evvelki günde bir pāre şaşıt cānibine *şalkı*dur dēnildüğü vaktin... [TY. 6923, vr. 14b/14].”

Yabana **یبانه** [< Far. *bīyābān* > *yābān* > *yaban*; Tr. + *a*]: Menzil atışlarında okun menzil taşının sağına ya da soluna ~9 metreden fazla düşmesi hâlinde geçersiz sayılması.

“... kaçan ki menzil taşından taşra ıraklığı otuz adımdan eksük ola içlerinden fi‘l-cümle i‘tibār bula ol hisābdan ziyāde bīrūn olursa *yabanadur* dēyü iltifāt kılınmaya ve bu tā‘ifenūñ i‘tibārlarında her beş ayak yere eki adım dēnilür... [TKK Y/546, vr. 425a/1; H. P. 816, vr. 23a/11] ... Şücā‘ pādīşāhuñ qarlığı cānibine bir oğ atup aşığa gèdüp Tozqoparan’dan ziyāde ve lākin... *yabana* idi... [TY. 6923, vr. 7b/2] ...menzil atduğı ol gün oğ *yabana* gitmiş idi... [TY. 6923, vr. 28b/2].”

Dik **دیک** [< Tr. *dik*]: ¹İlkin atış öncesinde kemankeş yayını başından yukarıya kaldırıp oluşan gölgenin (?) dairesine göre menzile atacağı oku ölçtüğünde, okun daireyi geçmesi durumu; ²Atış sonrasında da atışı gözetleyen havacıların okun düştüğü yerdeki saplanma seviyesini ölçtüklerinde yere saplanan okun geri kalanı, havacıların diz kapaklarını geçecek kadarsa atışın başarılı, geçerli olduğunu belirtme ifadesi ve akabinde uzaktan kendilerine bakan kemankeşe atışın uygun olduğunu havaya sıçrayarak anlatmaları.

“... şol elüñi yayuñ ile semāya ref` eyle şöyle ki hafif üzere kabzañ semānuñ nişfi ortası ola ya`nī başuñdan semā` nişf olur yerden ortası dañı nişf nişf olur mişāli tahrīr olındığı dā`ire gibi ki zīrā oğ ol dā`ireden ilerü gider ise ya`nī yoğaru gider ise aña atıcılar **dik** ta`bīr eyleyüp menzile noğşān gelür nişf nişfdan aşağı olur ise dañı noğşān-ı muğarrerdür hattā hevācılar oğı bağarlar ve diz қаpağına ölçerler diz қаpağından yüksek ise yüksek ya`nī oğuş **dik**dür dēyü hevāya şıçrarlar... [Emirī 914, vr. 42a/21; 42b/3; TSMK 1417, vr.59b/14, 17].”

²Şoya صویه [*< Yun. sugias ?*]: Menzil atışlarında atışın gözcüleri olan havacılar, atışın kabul edilebilir olup olmadığını belirlemek için oku saplandığı yerde diz kapaklarının yüksekliğini esas alarak ölçtüklerinde diz kapakları hizasına gelmeyecek seviyede yeterince dik saplanmamışsa atışın geçersiz olduğunu belirtme ifadesi ve kendilerine bakan kemankeşe atışın uygun olmadığını yerde yuvarlanarak göstermeleri.

“... hevācılar oğı bağarlar ve diz қаpağına ölçerler diz қаpağından yüksek ise yüksek ya`nī oğuş **dik**dür dēyü hevāya şıçrarlar eger diz қаpağından aşağı ise aña **şoya** dērler ve yatup yuvarlanurlar... [Emirī 914, vr. 42b/4; TSMK 1417, vr. 59b/18].”

Ehl-i kabza اهل قبضه [*< Ar. ehl; kabḏ*]: Zamanında gerekli eğitim safahatını tamamlayıp bir ustadan icazet alarak kemankeş olmuş kimse.

“... erkān u uslūb üzere şerā`ti yerine getürüp... oğı çeküp silüp pehlevānuñ eline teslim eyleyüp ol meclisde hāzır olan **ehl-i kabzadan** olanlar ile merhabālaşup ve esenleşüp selāmlaşup müteferriğ oldılar... [TY. 6923, vr. 14b/11].”

Kürsī كرسی [*< Ar. kursī*]: Kemankeşin kabzayı kavrayan sol el yumruğunun baş parmağının ilk boğumunun üstündeki şişkince kısmı.

“... tīr-keş oğı demrenüñ ağaç tarafına olan mağall-i yumruğ üzerine gelmek ya`nī **kürsī** üzerine gelmek nihāyetdür... [Emirī 914, vr. 36a/9; TSMK 1417, vr. 50b/ 11] ... ol oğı hilmle çeküp şöyle ki iç kabzadan ayırup temām **kürsīye** bindükde şaştā küşād vērüp... [TY. 6923, vr. 22b/13] ... çeküp iç kabzadan ayırup temām kürsiye bindirüp bir oğ atdum... [TY. 6923, vr. 79a/1] ... oğı yumruğa alup andan **kürsīye** küşād vērüp... [T.R. MÜ vr. 27a/17] ... andan **kürsīye** çeküp şāf kalb ile şaştā küşād... [T.R. MÜ vr. 57b/8] ... eger bilek yatığ ve yumruğ dañı yatığ olup temām **kürsī** başından küşād vère... [Emirī 914, vr. 29b/17].”

Şāhib-i menzil صاحب منزل [*< Ar. şāhib; menzil*]: Menzil atışlarında rekor kırıp taş dikmiş kemankeş.

“... Çorbacı Mehemmed Ağa kudemā-yı atıcıyāndan olup hāzret-i Eyyüb`da **şāhib-i menzildür**... Mağmūd Efendi... neçe eyyām meydān aşmış Edirne`de Burnıpamuğlı`da **şāhib-i menzil** ā dem idi... [T.R. MÜ vr. 84b/6, 9] ...

ok meydânına şeyh olmuş *şâhib-i menzil* ve siper-i müciddür... [TSMK 626, vr. 6b/7].”

Şâhib-i menzil defteri **صاحب منزل دفتری** [< Ar. *şâhib*; *menzil*; Yun. *diphtheri* > Ar. - Far. *defter*]: Temel okçuluk eğitimini müteakip ilkin 900 gez ~595 metreye ok atıp ustasından icazet aldıktan sonra menzil yarışlarına katılarak rekor kırıp menzil sahibi olan kemankeşin kaydedildiği defter.

“... bu fenne gâyetle muhabbeti olup t̄alib olunup biñ yüz elli bir senesi toğuz yüz gez maħalle ok atup k̄ā‘idemüz üzere kabza alup ba‘dehū koşuda ok atarak biñ atilup biñci olınuğda Devātcı Menzili’ne t̄alib ve fetħi müyesser olup biñ yüz elli sekiz senesi *şâhib-i menzil defterine* geçüp... [SÖ 18775, vr. 2a/3].”

→ *Cerīde-yi kemān-keşān*

Cerīde-yi kemān-keşān **جريدة كمانكشان** [< Ar. *cerīde*; Far. *kemān* + *keş* + *ān*]: Menzil yarışlarına katılarak rekor kırıp menzil sahibi olan kemankeşin kaydedildiği defter.

“... evliyā-yı ni‘ām-ı ‘ālem olan pādīşāhlar ve vüzerā-yı s̄ā‘ir kibār-ı devlet s̄āyelerinde atup tutarlar ve izhār-ı hüner êtdükce mukerrem olarak şevke gelüp haddlerinde ziyāde menziller atup nişānları meydān-ı hünerde ve *cerīde-yi kemān-keşān*da meşūr ve erbābı beyninde meşhūrlardur... [TSMK 626, vr. 40b/7].”

→ *Şâhib-i menzil defteri*

Şâhib-i kabza **صاحب قبضه** [< Ar. *şâhib*; *kabza*]: Temel okçuluk eğitimini müteakip ilkin 900 gez ~595 metreye ok atıp ustasından icazet aldıktan sonra menzil yarışlarına katılma ve eğitici olup icazet verme yetkisi olan kemankeş.

“... ‘Abdu’llāf Efendi *şâhib-i kabza* pehlevān idi... [SÖ 18775, vr. 5a/13].”

Muħallil **محلل** [< Ar. *taħlīl* > *muħallil*]: Ödül konarak yapılan atışlarda, -günah keçisi misâli- durumu kumar olmaktan çıkarmak için kullanılan üçüncü kişi.

“... evvelā êki [kemān-keş] arasında bir *muħallil* lāzımdur *muħallil* oldur ki ğayrıları geçdüğü zemānda anlardan öñdül alup eger kendiye āħarları geçerse öñdül vèrmeye meşelā Zeyd ‘Amr’a dese ki eger sen beni geçersen on ‘aded altun vèreyüm eger ben seni geçersen sen baña vèresin dèrler ise bu kumār olur ħarāmdur bu ecluden *muħallil* bizüm üzerimize vācib oldı... [M. 918, vr. 17b/5, 9] ... kaçan māl êki cānibden şart olınsa meşelā Zeyd ‘Amr’a eger sen geçersen ben de saña on altun vèreyin eger ben geçersen sen de baña on altun vèr dese bu ħarāmdur zīrā kumār ammā kişiden ki êki ol māl çıkmak şol vaqt şaħīh olur ki aralarına bir kişi daħı gire ‘Arab dilinde araya giren üçüncü kimesneye *muħallil* dèrler... *muħallil* odur ki ğayrılar geçdüğü zemānda anlardan öñdül ala kendü geçildüğü vaqtüñ öñdül vèrmeye yāħūd bir kaç kimse gerek meşelā her biri bir altun çıkarsalar daħı şart eyleseler ki her kim geçerse cümle altun anuñ ol bu şüretde daħı bir *muħallil* gerekdür

şer‘ī ola ama öñdül bir cānibden olup yāhūd bir oğ atmayan kimesnenün olsa **muḥallil** lāzım degıldür... [Emirî 914, vr. 61a/10; 64b/12, 16-17; TSMK 1417, vr. 85a/16; 89b/14, 18-19].”

“Yarıştā iki bahs eden kimseye sālīs olana denir ki eğer onları sebk ederse ödülü alıp ve geri kalırsa garāmetten mu‘āf olur (Kāmūs).”

Nişān taşı **نشان طاشی** [< Ar. *nişān*; Tr. *taş* + *ı*]: Menzil atışlarında rekor kırıldığının göstergesi olarak dikilen işaret taşı.³⁹³

“...Ol Mercānoğlı ki anı atdum dēyüp hāricden nā-ehil ādemlerden getirüp yanında hoşca geçen ādemler işte bu araya bir oğ vardı dēmeleriyle **nişān taşı** dikedügi yērdür... [TY. 6923, vr. 62b/19].”

→ ‘*Alāmet taşı*; *Menzil taşı*; *Seng-i menzil*; *Çakıl*

‘*Alāmet taşı* **علامت طاشی** [< Ar. ‘*alāmet*; Tr. *taş* + *ı*]: Menzil atışları sonunda kırılan rekorlar için dikilen nişān taşı.

“... ekşerī dōrt rūzgārla atılıp ‘**alāmet taşları** dikilmişdür... [TKK Y/546, vr. 423b/9].”

“İşāret, belirti, nişān, emāre, alem, araz (Kubbealtı, I, 92^a).”

→ *Nişān taşı*; *Menzil taşı*; *Seng-i menzil*; *Çakıl*

Menzil taşı **منزل طاشی** [< Ar. *menzil*; Tr. *taş* + *ı*]: Menzil atışlarında kırılan rekor için dikilen işaret taşı.

“... kaçān ki **menzil taşından** taşra ırāqlığı otuz adımdan eksük ola içlerinden fi‘l-cümle i‘tibār bula... [TKK Y/546, vr. 424b/36].”

→ *Nişān taşı*; ‘*Alāmet taşı*; *Seng-i menzil*; *Çakıl*

Seng-i menzil **سنگ منزل** [< Far. *seng*; Ar. *menzil*]: Menzil atışlarında kırılan rekor için dikilen işaret taşı.

“... bundan mā‘adā bir pehlevān ki meydāna çıka menzil oğın atmak irāde kıla üstādān-ı hūner-pīşe ve tīr-endāzān-ı şalāh-endīşe bilā-garez **seng-i menzil** dikmege lāyık atarsa ziyāfetin ētdürüp ḥayr du‘āsımı edā kılıp ḥūsn-i ittifākla taş dikedürürler... [TKK Y/546, vr. 425a/6] ... evvelki menzilden otuz beş adum aşurı düşüp **seng-i menzil** dikdi... [H. P. 816, vr. 29a/5].”

→ *Nişān taşı*; ‘*Alāmet taşı*; *Menzil taşı*; *Çakıl*

³⁹³Yücel, bu terim için “... Bunu menzil taşı ile karıştırmamak gerekir. Sadece padişahların kırıdığı tüfek veya ok rekorları için nişān taşı dikildiğini görüyoruz.” (2015, s. 465) diye bir açıklama da getirmiştir. Ancak Türkçe ilk telif eser kabul edilen *Bahtiyarzāde Risālesi*’nden tanıkladığımız yukarıdaki alıntıya göre, bu tanımlı padişahla sınırlamak yerine belki ekābirden herhangi biri(leri) olarak değıştirmek daha doğru olacaktır.

Çakıl **چاقل** [< Tr. *çak* - *ıl*]: Menzil atışlarında rekor kıran kemankeşin maddi durumu kötüyse durumu kurtarmaya yönelik, geçici olacak şekilde çakıl taşı yığınlarından dikilin işaret taşları.

“... gāh olur ki bir pehlevān menzil atar nişān dikmek ziyāfetine ne kudreti olur ne gücü yēter hālā ki ba‘de zemān taş dikmege niyet eder anuñ gibiler maḥşūs ḥurde taşlar yığılur ol ‘alāmete **çakıl**³⁹⁴ ta‘biri münāsib görilür... [TKK Y/546, vr. 425a/13; H. P. 816, vr. 23b/8; Emiri 915, vr. 7a/6] ... bir daḥı kıble menzolidür ki evvel hevāndelen atmışdur şonra Zih-gīrci ardınca Başcı ‘aḫabince sadāret zümresinden Emīr ‘Alī dört gez boyı aşurmuşdur lākin qazan qaynatmağa iktidārı olmamağın **çakıl** ‘alāmetin etmişdür... [TKK Y/546, vr. 428a/7].”

→ Nişān taşı; ‘Alāmet taşı; Menzil taşı; Seng-i menzil

Nişān dikmek ziyāfeti **نِشَان دِكْمَكْ ضِيَاْفَتِي** [< Far. *nişān*; Tr. *dik* - *mek*; Ar. *ziyāfet*; Tr. + *i*]: Menzil atışlarında rekor kıran bir kemankeş, maddi durumu el veriyorsa kendisinin yoksa eşrāftan kimselerin rekortmen kemankeş adına bir kutlama yemeği vermesi.

“... gāh olur ki bir pehlevān menzil atar **nişān dikmek ziyāfetine** ne kudreti olur ne gücü yēter hālā ki ba‘dehū zemān taş dikmek niyyeti eder anuñ gibilere maḥşūs ḥurde taşlar yığılur ol ‘alāmete çakıl ta‘biri münāsib görilür... [H. P. 816, vr. 23b/6-7].”

Mıhlama **مِخْلَمَه** [< Far. *mıh*; Tr. + *la* - *ma*]: Oku kabzanın içinin sonuna yani çekilebilecek en son noktaya kadar çekerek atmak.

“... bu daḥı üstādlar taḥḳīkidür ki kemān çekmek yigirmi dört baḥş ola dört baḥşı qabza berāberine gelince yigirmisi qabzanuñ ic tarafına tā **mıhlama** ta‘birine varınca ta‘ayyün olına... [TKK Y/546, vr. 425a/30].”

Ayırtlama³⁹⁵ **ايرتلمه** [< Tr. *ayırt* - *la* - *ma*]: Oku normalden ~6.5 cm daha kabzanın içine doğru çektikten sonra atmak.

“... qabzadan eki parmağ içerüden atmağa **ayırtlama** ta‘biri olına... [TKK Y/546, vr. 425a/3 1].”

Aşlama **اشلمه** [< Tr. *aş* + *la* - *ma*]: Menzil atışlarında rekor kıran atışlar yapanlar eğer nüfuzu olmayan kemankeşlerse bu atışları bir bahane ile geçersiz kılmak.

“... şimdi bir faḳīr menzil atmağ murād eylese aşla kimse muḳayyed olmayup oḳı bir nece menzil taşlarından ilerü giderse yēne gērüdedür dēyü şehādet ederler ekābir ise mümkün olsa oḳını üfleyüp ilerü gitsün dēyü neyleyeceğın bilmezler ve bu arada necesin **aşlama** ederler... [L. İ. 559, vr. 11b/11].”

³⁹⁴Yılmaz'da *çil kıl* (2020, s. 137). *Hüsrev Paşa 816*'da bir istinsah hatası olmalı. Terimin ilk hecesindeki elif (l) yerine lām (l) yazıldığı için iki ayrı kelime gibi değerlendirilmiş.

³⁹⁵Çavuşoğlu'nda *urtılma* (2019, s. 845).

Çulla- **جوللا** [**< Tr. çul + la- >**]: Ok atışı müsabakasında rakibine ezici üstünlük kurarak yenmek.

“... ve vüzerānuñ her birinüñ birer atıcı pehlevānı var idi divān-ı hümāyūnda bizüm bir pehlevānumuz şerīkini dünki gün oğmeydānında **çullamış** dēyü vüzerā bir birine kināyeler ēderlermiş... [L. İ. 559, vr. 11a/7] ... Kāra Muştafa ġāyet lāġar olup kolların açduġda şoyulmuş koyun pāçası kemigine beñzer iken ġāh olurmuş ki cümle pevlivānları **çullar** imiş... [T.R. MÜ vr. 29a/4].”

Meydān eskisi **ميدان اسكسى** [**< Ar. meydān; Tr. eski + si >**]: Tecrübeli kemankeş.

“... Keserci Usta Meħemmed **meydān eskilerinden** olup çekdüġi yayuñ ġükmüñ vērür mümtāz atıcıdur... [T.R. MÜ vr. 78a/12].”

Fenn-i celīl **فن جليل** [**< Ar. fenn; celāl > celīl >**]: Kemankeşlik.

“... her kim ki iş bu **fenn-i celīli** tekmīl ēdüp mahāret-i tīr ü kemān ola elbetde ṭab‘ında şecā‘at tebeyyün ēdüp ġudretü’llāh yedinde cārī olur... [M. 918, vr. 7b/18].”

Ķavsleş- **قوسلش** [**< Ar. ĳavs; Tr. + le - ş- >**]: Sözleşmek, antlaşmak.

“... biz Muħammed **şallā’llāhu ‘aleyhi ve sellem** ile **ĳavsleşdik ev ednā** demek daħı ziyāde pek yaĳīn **ĳavleşdik** ki naĳza mümteni‘ olarak ümmet-i Muħammed’i bi’l-merre kāffeten ehl-i cennet ĳılsaĳ gerekdür demek oldı... [M. 918, vr. 4b/Derkenar].”

Ķu‘ūd-ı murabba‘a **قعود مربعة** [**< Ar. ĳu‘ūd; terbtī > murabba >**]: Öğrencinin fizikî özelliklerine uygun şeklide okçuluk eğitimi verilmesi.

“... der-beyān-ı ma‘rifet-i ĳabza ve ma‘ĳūd ve medd ve ıtlaĳ bi-yedd bu dört şurūṭ eşhāş beyinde muħtelifdür meşelā ĳişi uzun boylu yā ĳaşır yā ēki arası olur bu şüretde ĳolı ĳışa yā uzun olur eli semiz yā arıĳ ve yā şadı vāsi‘ yā dayyık ve yā barmaĳları ṭavīl yā ĳaşır olur bu taĳdırce a‘zāsında beyān olındıġı vech üzre ĳulĳında daħı ‘ācil yā baṭī olur iş bu ihtimālāt-ı ‘aĳliyyelerüñ vuĳū‘ın üstāz şaħşına ĳöre ta‘līm ēder bu şüretde her bir ṭālib-i remy zātında tenāsüb olsa **ĳu‘ūd-ı murabba‘a** ve ‘aksine muħarrefā dērler... [M. 918, vr. 7a/7].”

→ Muħarrefā

Muħarrefā **محرفا** [**< Ar. taħrīf > muħarref >**]: Öğrencinin fizikî özelliklerinin dikkate alınmadan okçuluk eğitimine girişilmesi.

“... der-beyān-ı ma‘rifet-i ĳabza ve ma‘ĳūd ve medd ve ıtlaĳ bi-yedd bu dört şurūṭ eşhāş beyinde muħtelifdür meşelā ĳişi uzun boylu yā ĳaşır yā ēki arası olur bu şüretde ĳolı ĳışa yā uzun olur eli semiz yā arıĳ ve yā şadı vāsi‘ yā dayyık ve yā barmaĳları ṭavīl yā ĳaşır olur bu taĳdırce a‘zāsında beyān olındıġı vech üzre ĳulĳında daħı ‘ācil yā baṭī olur iş bu ihtimālāt-ı ‘aĳliyyelerüñ vuĳū‘ın üstāz şaħşına ĳöre ta‘līm ēder bu şüretde her bir ṭālib-

i remy zātında tenāsüb olsa ku‘ūd-ı murabba‘a ve ‘aksine *muḥarrefā* dërler... [M. 918, vr. 7a/7].”

→ *Ku‘ūd-ı murabba‘a*

Burc-ı de‘āyim **برج دعایم** [< Ar. *burc*; *dā‘im* > *de‘āyim*]: Öğrenciye kabza tutma eğitmi verilirken özellikle parmaklarının ebatı olmak üzere genel fizikî durumu dikkate alınarak faaliyetin icra edilmesi.

“... pes imdi mutavassıtuḡ ḡālını üstāz ittiḡāz édüp şaḡşuḡ isti‘dādına göre *burc-ı de‘āyim* dërler ya‘nī barmaḡları ḡabzanuḡ isti‘mālinde ‘uyūbdan arı olması lāzımdur meşelā her ne ḡadar recfān taḡtında dāḡil-i ḡālib var ise üstāz-ı kāmīl andan gëçürür ve ıslāḡ éder şaḡ şol şadr baş ayak cesed uşul [ü] fūrū‘ bu bābda her ne ki şurūḡ-ı erba‘a üzre ‘arz ola üstāz ḡuvvetiyle gëçer ve bu fenn-i celīlden naşībini alup o daḡı bir pehlevān ve üstāz-ı mükerrrem olur anuḡ çün dëmişler ki e‘immet-i rumāt beyānı üzre her bir şaḡşuḡ kendüye münāsib bir maḡāmı vardur üstāz-ı mükerrrem anı ḡālibüḡ isti‘dādına göre ta‘līm éder ve müyesser olur... [M. 918, vr. 7a/8] ... *burc-ı de‘āyim* dëmek ya‘nī buḡa burc dëmekden ḡikmet budur ki burc-ı eflākin menzilinden infikāki mümteni‘ menzilinde dā‘im ḡükmine tevfiye eylediḡi gibi ḡālib-i fenn olan barmaḡlarında olan şan‘atı üstāzından gördüḡi gibi ḡutmaḡa devām ḡuvvet ü metānet vërmek a‘lā-i taḡşile mebnīdür bunun ‘aksine recfe dërler ‘ayb ve noḡşān usūlinden ḡaric dëmekdür ehline ma‘lūmdur... [M. 918, vr. 7a/Derkenar].”

→ *Recfe*

Recfe³⁹⁶ **رجفا** [< Ar. *recf* > *recfe*]: Öğrencinin parmaklarının boyutu başta olmak üzere genel fizikî özelliklerine dikkat etmeden verilen eğitim sonunda meydana gelen sorunlar.

“... burc-ı de‘āyim dëmek ya‘nī buḡa burc dëmekden ḡikmet budur ki burc-ı eflākin menzilinden infikāki mümteni‘ menzilinde dā‘im ḡükmine tevfiye eylediḡi gibi ḡālib-i fenn olan barmaḡlarında olan şan‘atı üstāzından gördüḡi gibi ḡutmaḡa devām ḡuvvet ü metānet vërmek a‘lā-i taḡşile mebnīdür bunun ‘aksine *recfe* dërler... [M. 918, vr. 7a/Derkenar].”

“Sarsıntı, sarılma (Kubbealtı, III, s. 2595^b).”

→ *Burc-ı de‘āyim*

Uyma **اويمة** [< Tr. *uy - ma*]: Atışların arzu edilen kalitede olması için yayın çekiş gücünün kemankeşin kol gücünden biraz eksik olması ya da en azından birbirlerine denk olması.

“... ḡaḡḡ-ı ḡaḡīḡ olan esrār-ı ḡafiyyesi oḡ yaya ve yay atıcı pehlevānuḡ ḡolına ve atışına muvāfīḡ gelmekdür bu muvāfaḡatı kemān-keşler *uyma* ile

³⁹⁶Doḡru’da *recef* (2021, s. 60).

ta‘bîr ederler fulānuñ qolına yay uydı dēdikleri bu ma‘nādur... [TSMK 626, vr. 15a/17].”

Tokınma طوقنمه [< Tr. *tokı - n - ma*]: Atışı son derece uygun intizamlı şekilde yapmak.

“... az yay ile ırak bozulup atmağdan kıla kıvası kıvası tîri uydırınca ta‘rîf olunan maħallden temîz küşād ile **tokınma** ta‘bîriyle ehyānen vāki‘ olacak sebkat dā‘imā zuhūra gelür demişler ve hîn-i küşādda baş parmakla şehādet parmak hilāl ta‘bîr olunan māh-ı nev mişāl baş parmak kılak yımşığına şehādet parmağı semāya toğrı küşād olınmağla hāşıl ola... [T. 6891, vr. 58a/19].”

→ Oğ tokındı

Taşra kesdürme طشره كسدومه [< Tr. *taş + ra; kes - dūr - me*]: Atışta çilenin büzülmesi ihtimali ve sonrasında sağ el baş parmağının yukarıda, serçe parmağının aşağı kalması.

“... eger bir gezi şikest oğı gezden çıkarmayup ayırup atabilürse ol dümen gāyet a‘lādur zîrā gezi kırık oğı gezden çıkarmayup atma şehādet parmağın kılmı oğın üzerinde olmadan nişān eder ve bu kılmı dā‘imā içerü başarak küşād eylemek gerek ba‘zıları çille burulur zannıyla içerü başup şaşt burmadur dēyü **taşra kesdürme** gibi ‘illet ‘add étdiler ve ne içerü ve ne taşra hemān düz kırtulmalıdur dēdiler lākin içerü başarak kırtulmadan çille burulmaz ve **taşra kesdürme** gibi ‘illet degül belki rāst kırtulmağā ‘azîm fā‘idesi vardır... [TSMK 626, vr. 17a/8, 10] ... ve **taşra kesdürmeyüp** içerü kesdüre şöyle ki ba‘de‘l-küşād şaştınun sıırça parmağı ‘ulyāda ve şaşt parmağı süflāda vāki‘ ola böyle olmağ içerü kesdürmeden olur ‘aksi **taşra kesdürmedür**... [TSMK 626, vr. 22a/4, 7].”

→ Açık kesdürme; Yakın kesdürme; İçerü kesdürme

Açık kesdürme اچيق كسدومه [< Tr. *aç - ık; kes - dūr - me*]: Atışlarda oku çeken sağ elin atışın kalitesini düşerecek denli yüzden, kulaktan daha uzakta kalması.

“... ve **açık kesdürme** ta‘bîri ki şest yüze sürünerek yörümeyüp yāhūd yörürse de hîn-i küşādda icrā-yı mezkūrāt gā‘ilesiyle yāhūd yay gālib olup çekmek gā‘ilesiyle şest yumruğı sağa meyl édüp küşād vēriline tîrün ucu kıbzaya urmağ ve sürünmek fesādına sebep olur ve baş ve çeçe şol omuza vaz‘ olunup mustakîm ve toğrı tutilup tarafeyne inhirāfi olmamağ lāzımdur zîrā şol tarafa baş eğri olursa şest kılak yumuşığına sürünmek arzūsıyla tîr derün-ı siperde gezinüp ve şest tarafına çavmağā sebep olur... [T. 6891, vr. 60a/15] ... şaşt parmağı kılak yumuşığına sürünmek lāzım iken **açık kesdürme** ta‘bîr olunan açıktan küşād vèrmekden icāb eder... [T. 6891, vr. 54a/9] ... **açık kesdürmekde** vukū‘ları mişāl tîr kıbzaya urma şıkışma fesādına sebep olur... ve ba‘zı kemān-keşān ba‘de‘l-küşād şest yumruğunu bāzūsıyla berāber açılabilirdiğ kadar arqaya atar her ne kıadar ba‘de‘l-küşād māni‘ degül ise de giderek **açık kesdürme** ‘illeti hūdūsına sebep olduğından hîn-i meşqde dā‘imā kılak dibine şaklamağā sa‘y olına... [T. 6891, vr. 60b/2, 7] ... bir dahı **açık kesdürmedür** ve aşağı çalmadır bunlar dahı oğ yörümeye ‘azîm māni‘lerdür **açık kesdürmeden** oğ yayun kıbzasına çarpar zedelenür... **açık**

kesdürür ise yüzüne muḳābil küṣād édüp şastını gèrüyeye rāst ata... [TSMK 626, vr. 22a/13-14, 18].”

→ *Taşra kesdürme; Yakın kesdürme; İçerü kesdürme*

Yakın kesdürme **ياقن كسدومه** [< Tr. *yak - ın; kes - dür - me*]: Atışların kalitesini ve darp gücünü artmak için oku çeken sağ elin atıcının yüzüne kulağına yakın olması.

“... dirsegi yoḳaru olan atıcınınuñ oḳı hevāda gitdükce ḳabarup ḳalḳar ve oḳuñ ucu yoḳaru gider lāḳin dirsegi yoḳaru pehlevān nādir bulunur zīrā kendüni çok yaya urup çekiş sevdāsına düşince dirsek aṣaḡı éner icrā étmek müşkildür bārī yoḳaru olmaz ise aṣaḡı daḡı olmayup düz ola ve şastuñ yüzüne sürünerek gelmek ki aḡa **yakın kesdürme** ta‘bīr olunur ḥilāfi ‘azīm ‘illetdür... **yakın kesdürmenüñ** fā‘idesi oḳ ḳabzaya yakın gelüp yayuñ darbı oḳa temām işābet éder ve oḳ yaydan zedelenmeden sālīm çıkar ve bir tarafa çarpmadan atılır... [TSMK 626, vr. 17b/15-16].”

→ *Taşra kesdürme; Açık kesdürme; İçerü kesdürme*

İçerü kesdürme **ايچرو كسدومه** [< Tr. *iç + erü; kes - dür - me*]: Atış sonrasında sağ el baş parmağının yukarıda, serçe parmağının aşağıda kalması.

“... ve taşra kesdürmeyüp **içerü kesdürme** şöyle ki ba‘de‘l-küṣād şastınınuñ sırça parmağı ‘ulyāda ve şast parmağı süflāda vāḳi‘ ola böyle olmak **içerü kesdürmeden** olur ‘aksi taşra kesdürmedür... [TSMK 626, vr. 22a/5-6].”

→ *Taşra kesdürme; Açık kesdürme; Yakın kesdürme*

Aşağı çalma **اشغى چالما** [< Tr. *aşak + a > aşığa > aşıḡı; çal - ma*]: Tıpkı modern nişancılıktaki gez-göz-arpacığın tek bir hatta olduğunda atışa uygun nişan alınıp hedefin vurulabilmesi gibi klasik okçulukta da atış öncesinde, kemankeşin yayın kabzasını tutan sol el yumruğu, kirişte takılı oku çeken sağ eli ve sağ kol dirseğinin ucunun nişana karşı tek bir hatta olması lazım ki atış istenilen kalitede olabilsin işte bu anda sağ elin hizayı bozup atışın başarısız olması durumudur.

“... istiḳāmet-i remyde bir ḳā‘ide-yi hendesī vaż‘ édüp hemān ḥīn-i küṣādda üç noḳta ḡatt-ı vāḡid müstaḳīm üzere olsun dediler ya‘nī yumruḡı bir noḳta ve şastı bir noḳta ve nihāyet dirsegi bir noḳta farz édüp ḥīn-i küṣādda yumruḡ noḳtasından dirsek nihāyetindeki noḳtaya bir ḡatt-ı müstaḳīm çekilse şast noḳtasını daḡı ol ḡatt-ı velī eyleyüp üç noḳta ḡatt-ı vāḡid üzerinde ola ḡaḳīḳatü‘l-ḡāl bu tarīḳ-i esrār-ı kemān-keşiyyeden olup diḡkat olıduḡda nēce menāfi‘ müstecmi‘dür zīrā nuḳtāt-ı şelāse ḡatt-ı vāḡid üzere olmayup meşelā vasaḡda vāḳi‘ olan şast noḳtası aṣaḡı olsa **aşıḡı çalma** ‘illeti ḡāşıl olur... [TSMK 626, vr. 18a/16] ... bir daḡı açık kesdürmedür ve **aşıḡı çalmadır** bunlar daḡı oḳ yörümeye ‘azīm māni‘lerdür... ve **aşıḡı çalmadan** oḳ sipere çarpar zedelenür... **aşıḡı çalar** ise başarak kesdürüp diḡkat ü ihtimām ile meşḳ éde... [TSMK 626, vr. 20a/13-14, 19].”

Ḳuram قرام [< Tr. *ḳuram*]: Kemankeşin atış tekniği ve fiziki yapısının ortak değerlendirilmesiyle ortaya çıkan sonuç ve bu sonuca göre yayla ok tercihinin yapılması.

“... her pehlevānuḡ bir ṭavri ve bir hey’et-i mecmū’ası vardır ki aña **ḳuram** ta’bīr ederler ve bu **ḳuram**ınuḡ bed her neyse tebdīl olmayup evvelā ne gūnā ḳoparsa ilā-nihāyet ol vechle gider ve **ḳuram**ınuḡ şūret-i hūsninde baḡş olunmayup hemān nazār-ı oḡ yōrūmege māni’ olan ‘illetlerdedür... [TSMK 626, vr. 20a/11, 13].”

İlerü şalıvèrmek ايله رو صالوييرمك [< Tr. *il + gerü > ilerü; şal -ı + vèr- mek*]: Bir yayın darp gücünü kırarak denli çekiş gücünü oka yedirmeden eksik çekip atış yapıldığı için okun süratini ve tahrip gücünü engeleyen kronik atış sorunlardan biri.

“...nazār-ı oḡ yōrūmege māni’ olan ‘illetlerdedür ve bu ‘illetlerüḡ ne’ūzu bi’llāh müzminesi **ilerü şalıvèrmek**dür ve bu bir ‘illetdür ki ṭoksan dirhem yay çeküp bir miḡdār ilerü ḳoyuvèrmek ile yayıḡ darbi noḡsan olup seksen dirhem hūkmine girer ve kemān-girih³⁹⁷ ile atılmış gibi olur...[TSMK 626, vr. 20a/15] ... ḳavsa ḡālīb olup hīn-i tevāḳḳufda **ilerü şalıvèrmek** şartıyla şavaş ve menzil-i müsābakatda eṭvār-ı memdūhadandır... [T. 6891, vr. 45a/5].”

→ *Ḳuşdurma; Yumruḡ ḳuşdurması; Yumruḡ cengi; Ḳoltuḡ ḳuşdurması*

Ḳuşdurma قوصدرمه [< Tr. *ḳus - dur - ma*]: Bir yayın darp gücünü kırarak denli çekiş gücünü oka yedirmeden eksik çekip yani ok siperin atış yerine yaklaşırken sanki istifraḡ eden biri gibi âniden geri çıkıp gitmesiyle atış yapıldığı için okun süratini ve tahrip gücünü engeleyen kronik atış sorunlardan biri.

“... nazār-ı oḡ yōrūmege māni’ olan ‘illetlerdedür ve bu ‘illetlerüḡ ne’ūzu bi’llāh müzminesi ilerü şalıvèrmek ve bu bir ‘illetdür ki ṭoksan dirhem yay çeküp bir miḡdār ilerü ḳoyuvèrmek ile yayıḡ darbi noḡsan olup seksen dirhem hūkmine girer ve kemān-girih³⁹⁸ ile atılmış gibi olur ve buña **ḳuşdurma** daḡı ta’bīr ederler siperüḡ içinde oḡ gelürken ilerü gidüp şonra küşād etmeden ‘ibāretdür ya’nī hareketüḡ ‘aksidür... [TSMK 626, vr. 20a/18] ... ṭablāya varduḡda dizgini şalı vèrüp yay ḳabzasın ḳapup şāhin ḳanadı yanına çeküp bir miḡdār gitdikde önüne getirüp orta ṭablāya varduḡda gèrisinden oḡın **ḳuşdurup** ve oḡın yaydan alup tīr-keşine ḳoya... [H. P. 816, vr. 35b/8].”

→ *İlerü şalıvèrmek; Yumruḡ ḳuşdurması; Yumruḡ cengi; Ḳoltuḡ ḳuşdurması*

Yumruḡ ḳuşdurması يومرق قوصدرمه سى [< Tr. *yudruk > yum - ruk³⁹⁹ (?)*; *ḳus - dur - ma + sı*]: *Ḳuşdurma* sorunlarından olup atış anında okun yeleğinin bozulmasıyla siperin başı

³⁹⁷Karasu’da *kemān, küre* (2022, s. 114).

³⁹⁸A.g.e.’de *kemān, küre* (2022, s. 114).

³⁹⁹Kökeni ve gelişimi hakkında muhtelif görüşler vardır: *ETDES*’deki uzun açıklamaya göre, Brockelmann, *-ruk* ekiyle yapılmış bir türev olarak açıklamış *yumru* ‘round’ biçimiyle karşılaştırmıştır.

fazlaca yukarıya, kuyruğu da aşağıya meylederek okun siper içinde ileri geri oynayıp atış intizamının bozulması.

“... bu ‘illetlerüñ ne‘uzu bi’llāh müzminesi ilerü şalıvèrmek ve bu bir ‘illetdür ki toksan dirhem yay çeküp bir miqdār ilerü koyuvèrmek ile yayuñ darbı noksan olup seksen dirhem hükmine girer ve kemān-girih⁴⁰⁰ ile atılmış gibi olur ve buña kuşdurma dañı ta‘bīr ederler siperüñ içinde oğ gelürken ilerü gidüp sonra küşād étmeden ‘ibāretdür ya‘nī hareketüñ ‘aksidür ve beş nev‘i vardır ki ekisi yumrukda vāki‘ olur ve ekisi şaşt tarafında olur ve birisi kol bükülmekten hāşıl olur yumrukda olanuñ biri ki oğ siperüñ içine geldükden sonra vaqt-i küşādda yelek dayanmayup yoğaru bükülür ve yelegin bükülmesi sebebiyle siperüñ başı yoğaru kuyruğı aşağı hareket édüp oğ siperüñ içinde ilerü gèrü ba‘de’l-küşād olunur ki buña **yumruk kuşdurması** ve **yumruk cengi** ta‘bīr ederler... [TSMK 626, vr. 20b/7].”

→ İlerü şalıvèrmek; Kuşdurma; Yumruk cengi; Koltuk kuşdurması

Yumruk cengi **يومرق جنكى** [*Tr. yudruk > yum - ruk (?)*; *Far. ceng*; *Tr. + i*]: → İlerü şalıvèrmek; Kuşdurma; Yumruk kuşdurması; Koltuk kuşdurması

Koltuk kuşdurması **قولتوق قوصدرمه سى** [*Tr. kol + tik > koltuk; kus - dur - ma + sı*]:

Kuşdurma sorunlarından olup atış anında kemankeşin sağ kol dirseğini olması gerektiği anda geriye atamayıp sağ eliyle birlikte ileri geri hareket ettirmesiyle atışın düzenin bozulması.

“... bu ‘illetlerüñ ne‘uzu bi’llāh müzminesi ilerü şalıvèrmek ve bu bir ‘illetdür ki... buña kuşdurma dañı ta‘bīr ederler siperüñ içinde oğ gelürken ilerü gidüp sonra küşād étmeden ‘ibāretdür ya‘nī hareketüñ ‘aksidür ve beş nev‘i vardır ki ekisi yumrukda vāki‘ olur ve ekisi şaşt tarafında olur ve birisi kol bükülmekten hāşıl olur... yumruk tarafında olanuñ biri dañı kabzayı ilerü süremeyüp yumruk öñine gelür bunda dañı gezlik ilerü koyuvèrmek hāşıl olur ammā şaşt ile olanlaruñ biri ‘ādetā şaştuñ kurtaramayup küşād edemez ilerü koyuvèrüp ba‘dehū küşād eder biri dañı dirsegin gèrü atamayup şaşt ve dirsek mecmū‘ını birden ilerü sürer ve buña **koltuk kuşdurması** ta‘bīr ederler... [TSMK 626, vr. 20b/12].”

Ramstedt, *yumruk* ve *yumru* ‘round’ biçimlerini *yumur-* ‘to close together’ fiilinden getirmiştir. Ligeti, *yum-* kökünün türevleri arasında saymıştır. Räsänen, **yumdur-uk* biçiminden yola çıkmış, *yudruk* biçimine de gönderme yapmıştır. Şçerbak, *yudruk* ve *yumruk* biçimlerini yer vermiştir. Munkácsi, Karacayca *cumduruk* ve Balkarca *zunduruk* biçimlerini göz önünde tutarak Türkçe *yumruk*’u *yudruk* biçimiyle birleştirmiştir. Ona göre *yum-* kökünden gelir. Gombocz, Türkçe *yudruk*’u Moğolca *nidurğa* ile birleştirir. Ligeti ve Räsänen de bu birleştirmeyi tekrarlarlar. Poppe, Moğolca *nidurğa*’nın *nidura-* ‘to strike’ fiilinden geldiğini bildirmiş Eski Türkçe *yudruk*, Yakutça *suturuk* ile birleştirmiştir. Sanjeev, Kırgızca *coduruk* biçimini Türkçe *yum-* kökünden gelen *yumruk* türeviyle değil Moğolca *nidurğa* ile birleştirir. Daha sonra Räsänen, Türkçe *yumruk*’un **yumduruk*’tan geldiğini dillendirmiştir. Doerfer de bunu kabul etmiş ancak Türkçe *yudruk* ~ Moğolca *nidurğa* birleşimini kabul etmemiştir. Clauson, Moğolca *nidurğa*’yı Türkçeden kalma eski bir alıntı olarak değerlendirmiştir. Ramstedt, Moğolca *nidurğa* yanında Yakutça *suturuk*, Kazakça *juduruk*, Altayca *yudruk* biçimlerini sayıp *yumak* (< *yumgak*), *yumruk*, *yumru* biçimlerini bir takım Korece sözlerler karşılaştırmıştır (2020, s. 580^{a-b}).

⁴⁰⁰Karasu’da *kemān*, *küre* (2022, s. 114).

→ İlerü şalivèrmek; Kuşdurma; Yumruğ kuşdurması; Yumruğ cengi

Şıçrama **صچرامه** [< Tr. *saç - ra - > sıçra - ma*]: Atış anında kemankeşin bedeniyle gereğinden fazlaca yayın üzerine abanmasından kaynaklanan sorun.

“... vaqt-i küşâdda **şıçramadur** yayuñ üzerine ziyâde varmadan hâşıl olur bu dañı muzırrdur böyle olan kemân-keş yayuñ üzerine varma sevdâsında olmaya belki çöker gibi yapa ve diğğat édüp sağ ayağuñ yerden kaldurmaya ve çekerken arğa üzerine yatma dañı ‘illetdür oğ yaydan râst ħurüc eylemez... [TSMK 626, vr. 22b/6].”

Bekletme **بكلتمه** [< Tr. *bekle - t - me*]: Atışta oluşan *şıçrama* sorununu önlemek için ok, atış yerine geldiği anda bir müddet durup sonra atmaktır ama bu da neredeyse *kuşdurmaya* yakın başka bir ayıp olarak değerlendirilir.

“... vaqt-i küşâdda şıçramadur yayuñ üzerine ziyâde varmadan hâşıl olur bu dañı muzırrdur... def’i için bir miğdâr öñine mâ’il gibi yapana ve çeküp oğ maħall-i küşâda geldükde te’ħır édüp ba’dehū küşâd eylemegi buña **bekletme** ta’bîr olunur kuşdurmaya qarîb bir ‘azrdur⁴⁰¹... [TSMK 626, vr. 22b/12].”

Silkme **سلکمه** [< Tr. *silk - me*]: Atış anında okun siper içinde gereğinden fazla ileri geri harekete maruz kaldığı için atış intizamının bozulması.

“... ve’l-hâşıl temâm-ı oğ maħall-i küşâde geldükde yayuñ üzerine mandallayup ve şastını râst ensesine atup küşâd vère ol vaķit siperüñ içinde oğuş ucu bir soya miğdârı ħareket éder lâķin bu ħareket yalnız şast ve yumruğ ile olmayup yumruğı ilerü ve şastı gèrū atup gögsini yayuñ içine şokmadan hâşıl olur zîrâ yalnız biriyle olan ħareket ħareket degüldür ve belki **silkme** hâşıl olur ki ‘azîm ‘illetdür ve çeküp bekletüp sonra ħareket étme bu dañı mağbûl degüldür **silkme** gibidür bunlardan gezden çıkarma peydâ olur... [TSMK 626, vr. 19a/8-9] ... çeküp bekledüp ve **silmeye** gelürken ata... [TSMK 626, vr. 22a/7] ... ol mağûle ħareket dañı memdūħ olmayup **silkme** ‘unvânıyla mażarrat-ı sâbıķda zıkr olındı def’ine imkân ilerü koyuvèrme de beyân olınan tarıķle ‘amel eyleye... [TSMK 626, vr. 23a/3].”

Varma ve gelme **وارمه وکلمه** [< Tr. *var - ma*; Ar. *ve*; Tr. *gel - me*]: Kalın pūta oklarından ya da pişrev benzeri oklardan oluşan bir demet okla sanki eğitim amaçlı atışlarda kullanılan gez oklarını atar gibi atışlar yapıp okların düştüğü yere gidip bu sefer ters istikâmette atarak sürekli gidiş gelişlerle yapılan bir tür idman.

“... râst geldüğü oğı gezleyüp atan pehlevānuñ atışından ve kolından cerâħat eksük olmaz ve ħalın pūta oğı ki **varma ve gelme** ta’bîr olunur bir dürlü atış vardur ki bir deste oğı alup yalnızca gez atar gibi atarlar ve düşdüğü maħallden bir kerre dañı bèrū cānibe atarlar bunuñ dañı fā’idesi var lâķin

⁴⁰¹Karasu’da ‘adeddir (2022, s. 118). Yazmadaki imla: عذر: ‘azrdur. ‘Azr: ‘Ayb çok olmağa dahi derler (Vankulu).

ziyāde enfa‘ olanı peşrev-müşābih olan okdur ve kâbil olsa pehlevān dā‘imā peşrev ile êtmelidür... [TSMK 626, vr. 28a/11-12].”

Yılğınlık **يلغلق** [< Tr. *yıl - ğın + lık*]: Ok atışı yarışmalarında kemankeşin rakibinden korkup kendine olan güvenini kaybetmesi.

“... haşmdan havf édüp kendüden nā-ümîd olmak kemān-keşlige ğāyet māni‘dür bu haşmdan havfa **yılğınlık**... ta‘bîr olunur... [TSMK 626, vr. 37b/5].”

→ *Gögüs kaçma*

Gögüs kaçma **كوكس قاجمه** [< Tr. *kögüz > gögüs; kaç - ma*]: Ok atışı yarışmalarında kemankeşin rakibinden korkup kendine olan güvenini kaybetmesi.

“... haşmdan havf édüp kendüden nā-ümîd olmak kemān-keşlige ğāyet māni‘dür bu haşmdan havfa... **gögüs kaçma** ta‘bîr olunur... [TSMK 626, vr. 37b/5].”

→ *Yılğınlık*

Şirînle- **شرينه** [< Far. *şirîn*; Tr. + *le -*]: Ok atışı yarışmalarında gâlip tarafın mağlup tarafla dalga geçip eğlenmesi.

“... bu hırşlanmak hezār keskin pehlevānı ednā kemān-keşe geçürdür zîrā hırşından vücūdı ra‘şe-dār olup gözi görmez haşm ise ferrūce bulup şevkîla atup tutar hūlāşa huşūmet keffe-yi mîzān gibidür biri ğālib olsa ol biri mağlūb olup taraf-ı ğālib **şirînler** ğālib **şirînledükce** mağlūbuñ gözi yılup gögsi kaçar hemān pehlevān hikmet-i binyete lāyık olan haşmı **şirînlet**meyüp kılavuzdan ihtimām eyleyüp haşma rûy-ı hevâyı göstermeye... [TSMK 626, vr. 37b/13-14].”

“*Şirnemek ~ şirînlemek, yaramazlık etmek, şımarmak; sataşmak (DerS, V, 3787^a).*”

Bend-i harbî sağ yağa **بند حربى صاغ يقه** [< Far. *bend*; Ar. *harb*; Far. + *î*; Tr. *şag; yağ - a*]: Atlı okçuluk gösterilerinde, müsabakalarında at üstündeki cündînin kol yakasında 8-10 kadar oku hazır edip atı dört nala kaldırdıktan sonra okları tek tek yukarıdan gezleyip atışlar yapması.

“... **bend-i harbî şag yağa** dizgin ve kalkan solda olup yedi sekiz dâne ve yā on dâne okı yağasına koyup uslūb-ı sâbık üzere bir okı gezleyüp hâzır tuta at kopardukda ata andan sonra yağasından birer birer depereden gezleyüp meydān başına varınca yetişdüdüğü miqdārı ata dizgini elden kōmaya... [H. P. 816, vr. 40b/5].”

Kiriş bendi **كيش بندي** [< Tr. *kiriş*; Ar. *bend*; Tr. + *i*]: Atlı okçuluk gösterilerinde, müsabakalarında cündînin sağ elinde dizgin, solunda kalkan varken atı dört nala kaldırıp bir anda yay ve oku alarak önüne bir ok attıktan sonra yayın kirişini çözüp akabinde tekrar kurup kabak atışı yapması.

“... **kiriş bendi** dizgini sağda ve kalkanı solda olup uslûb-ı sâbık üzere at kıpardukdâ önüne bir ok atıp sonra kirişini yaşup gerü yayın kıra yalın kılıç olup kelleyi çala andan kabağa bir ok ata ve ilerüde olan kelleyi dağı çala... [H. P. 816, vr. 37b/11].”

→ *Çap u rāst kiriş bendi*

Çap u rāst kiriş bendi **چپ راسٲ كرش بندي** [< Far. *çep ü rāst*; Tr. *kiriş*; Ar. *bend*; Tr. + i]: Atlı okçuluk gösterilerinde, müsabakalarında cündinin sağ elinde dizgin, solunda kalkanı varken bir de ok atıp yayını kirişini çözüp tekrar yayı kurduktan sonra kalkanla yayın yerini değıştirip özel olarak hazırlanmış atlı okçuluk meydanında yer alan tablaya bir ok atıp yayı bu sefer soluna alıp bir ok kabağa bir ok da meydanın en sonundaki hedef tablasına atması.

“... bir dürlü dağı **çap u rāst kiriş bendi** dizgin sağda kalkan solda olup evvelā bir ok atıp ve kirişin yaşup ve yana kırup kalkanı ve yayı sağını değışüp bir ok yan tablasına atıp ve yene kalkanı ve yayı şola değışüp ve kabağa bir ok atıp bir ok atıp andan ağırdeki tablaya bir ok dağı ata... [H. P. 816, vr. 38a/3-4].”

→ *Kiriş bendi*

Kol bendi **قول بندي** [< Tr. *kol*; Ar. *bend*; Tr. + i]: Atlı okçuluk gösterilerinde, müsabakalarında cündinin ilkin kılıcını çıkarıp sağ kolu üzerine yatırıp ardından üç tane oku çıkarıp birini yaya gezleyüp diğeri ikisi parmakları arasında kalacak şekilde atış yapıp hemen akabinde parmakları arasında olan okları sırayla gezleyip hedef tablasına ve kabağa atışlar yapması.

“... **kol bendi** kılıcı çıkarıp sağ kolu üzerine yaturup üç dāne okı çıkarıp birin gezleyüp ve ekisin parmakları arasına alıp şüret-i bendinde étdüğü gibi evvelā bir ok ata ékinci evvelki tablaya ve üçüncü kabağa ata andan sonra yalın kılıcı kalkan üzerine getürüp sonraki kelleyi ve kılıcı kına kıatıp sonraki tablaya yan başı bir ok ata... [H. P. 816, vr. 38a/9].”

Tir-keş bendi **تيركش بندي** [< Far. *tir + keş*; Ar. *bend*; Tr. + i]: Atlı okçuluk gösterilerinde, müsabakalarında cündinin at dört nala giderken yayını sağ koltuğuna kılıcını sol koltuğuna kısdırdıktan sonra sol eliyle yayı ve kalkanı sağla kılıcı tutup önce kılıçla bir kelleye vurup akabinde yayla kabağa bir ok atması.

“... **tir-keş bendi** dizgin sağda kalkan dağı sağda olup yalın kılıcı şol kolu üzerine yaturup eline bir ok alıp gezleyüp at kıpardukdâ andan yayı sağ koltuğuna ve kılıcı şol koltuğuna kısdırıp şol eliyle yayı ve kalkanı ve sağ eliyle kılıcı tutup kalkanı değışüp ve kılıçla evvelki kelleyi çala andan kına kıatıp kabağa ata andan tablaya bir ok ata... [H. P. 816, vr. 38b/3].”

Şağ yay bendi **صَاغُ يَأَى بُدَي** [< Tr. *şag*; *yay*; Ar. *bend*; Tr. + *i*]: Atlı okçuluk gösterilerinde, müsabakalarında cündînin kalkanı arkasında bağlayıp bir ok atıp yayı sol eliyle ensesinden sağına verip sonra atın boğazı altından soluna alup iyice eğilip yerde dikili duran oklardan ikisini alıp birini ileriye birini kabağa birini de son tablaya atması.

“... **şag yay bendi** kalkanı arkasına bağlayup dizgin şağda olup bir dâne ok gezleyüp uslûb-ı sâbık üzere ata ve yayı şol elinden eşsesinden şağ eline vère ve şağ el ile yayı atı boğazı altından şol eline vère ve muhkem egilüp kumda dikilen êki dâne okı alup birin ilerü ve birin kabağa ata ve şoş tablaya daşı bir ok ata... [H. P. 816, vr. 38b/10].”

Fenn-i şağ gez **فَنِّ صَاغُ كَزِّ** [< Ar. *fenn*; Tr. *şag*; Far. *gez*]: Atlı okçuluk gösterilerinde, müsabakalarında cündînin meydan başında şağ elinde dizgin sol omzunda kalkan varken at dört nala kalktığında yayı kılıfından alıp yukarıdan çeküp at kulağına yakın yerde yatan üzengi tablasına ve kuma ok atması.

“... **fenn-i şağ gez** meydân başına gelüp dizgini şağ eline vèrüp kalkanı şol omuzına vèrüp at kopardıkda yayın tîr-keşden alup ve yayı öşine diküp okın depereden getirüp dirsegin diküp ve at kulağına berâber çeküp yerde yatan üzengi tablasına ata üç kuma daşı bu uslûb üzere êde... [H. P. 816, vr. 36a/11].”

→ *Fenn-i şol gez*

Fenn-i şol gez **فَنِّ صَوْلُ كَزِّ** [< Ar. *fenn*; Tr. *şol*; Far. *gez*]: Atlı okçuluk gösterilerinde, müsabakalarında cündînin meydan başında dizgin sol elindeyken ok atması.

“... **fenn-i şol gez** meydân başına gelüp dizgini şola vèrüp ve kalkanı şağ omuzına getirüp evvelki gibi êde... [H. P. 816, vr. 36b/4].”

→ *Fenn-i şağ gez*

Fenn-i şağ şüret **فَنِّ صَاغُ صَوْرَتِّ** [< Ar. *fenn*; Tr. *şag*; Far. *gez*]: Atlı okçuluk gösterilerinde, müsabakalarında cündînin şağ eline dizgini ve üç adet oku alıp birini yaya gezleyip ikisini parmakları arasına koyup atı dört nala kaldırıp önüne atış yaptıktan sonra parmakları arasındaki oklardan birini hemen sonraki hedef tablasına, diğelerini de peşi sıra gelen tablaya atması ve bunları dizgin kontrolünü de bırakmadan yapması.

“... **fenn-i şağ şüret** dizgin şağ elde ola ve üç dâne ok alup birin gezleye ve êkisin parmakları arasına ala ve at kopardıkda yay şağ elde gezlenmiş iken öşine getirüp okın ata ve êkinci evvelki tablaya ura ve üçüncü okı êkinci tablaya atup ve tîr-keşden bir daşı kâpup üçüncü tablaya tablaya ata her bir okı atdukdâ dizgini eline ala... [H. P. 816, vr. 36b/6-7].”

→ *Fenn-i şol şüret*

Fenn-i şol şüret **فَنِّ صَوْلِ صُورَتُ** [< Ar. *fenn*; Tr. *şol*; Far. *gez*]: Atlı okçuluk gösterilerinde, müsabakalarında cündînin *fenn-i şağ şüret* atışlarının aksine dizgini sola, kalkanı da sağa alıp ok atması.

“... *fenn-i şol şüret* dizgini şola ve kalkanı sağa ala vërüp evvelki uslûb üzere ède... [H. P. 816, vr. 36b/13; KS, vr. 6b/5].”

→ *Fenn-i şağ şüret*

Fenn-i şağ yan başı **فَنِّ صَاغِ يَانِ بَاشِي** [< Ar. *fenn*; Tr. *şag; yan; baş + ı*]: Atlı okçuluk gösterilerinde, müsabakalarında cündînin dizgini sağına, kalkanı soluna alıp at dört nala giderken yaya bir ok gezleyip önündeki hedefe attıktan sonra okluğundan tekrar bir ok alıp hedef tablasını geçerkene o oku da gezleyip arkasına dönüp tablayı vurması.

“... *fenn-i şağ yan başı* dizgin sağ[a] ala ve kalkanı şola vërüp ve bir dâne ok gezleyüp at kopardıqda okı öjine atup ve tekrâr tîr-keşden bir ok kapup tablayı geçerken dönüp ardına tablayı ura üçine dağı böyle ède... [H. P. 816, vr. 37a/1-2; KS, vr. 6b/11].”

→ *Fenn-i şol yan başı*

Fenn-i şol yan başı **فَنِّ صَوْلِ يَانِ بَاشِي** [< Ar. *fenn*; Tr. *şol; yan; baş + ı*]: Atlı okçuluk gösterilerinde, müsabakalarında cündînin *fenn-i şağ yan başı* tarzı atışına benzeyen ama bu sefer hem dizgin hem kalkan sağındayken oku gezleyip at dört nala kalkınca bir anda kalkanı sol omzuna alıp atışı gerçekleştirip hemen peşi sıra okluktan yeni bir ok alıp atışa devam etmesi.

“... [*fenn-i şol yan başı*] bir dürlü dağı dizgin sağda kalkan dağı sağda ola ve bir dâne okı gezleyüp şol elinde tuta at kopardıqda atup fi'l-hâl kalkanı degüşüp şol omzuna ala ve şağ eliyle tîr-keşden bir ok alup uslûb-ı sâbık üzere atıla... [H. P. 816, vr. 37a/6; KS, vr. 7b/1].”

→ *Fenn-i şağ yan başı*

Fenn-i kalkan bendi **فَنِّ قَلْقَانِ بَنْدِي** [< Ar. *fenn*; Mog. *kalkan*; Ar. *bend*; Tr. + *i*]: Atlı okçuluk gösterilerinde, müsabakalarında cündînin meydan başında kalkan sol omzundayken at dört nala kalkınca önüne bir ok atıp kalkanı sol omzundan sağına alıp sol eliyle okluktan yeni bir ok alıp yanında kalan hedef tablasına attıktan sonra kalkanı ve yayı soluna alıp tekrar oku gezleyip kabağa atış yapması ve akabinde en sondaki tablaya da bir ok atması.

“... *fenn-i kalkan bendi* meydân başından uslûb-ı sâbık üzere at kopardıqda öjine bir ok atup kalkanı şol omzundan şağ omzuna vère dizgin sağda durur şol eliyle tîr-keşden bir ok alup yan tablasına ata ve yene kalkanı ve

yayı şol omuzına değışüp kabağa bir oğ ata andan sonra āhirde olan tablaya bir oğ ata... [H. P. 816, vr. 37a/11-12; KS, vr. 7b/4].”

Fenn-i tapu **فَنِّ طَابُو** [< Ar. *fenn*; Tr. *tap - u*]: Atlı okçuluk gösterilerinde, müsabakalarında cündinin meydan içinde at dört nala kalktığında yayına bir ok gezleyip önce atacak gibi yapıp geri çekerek okluğa koyup meydan başına varıp ekâbirden kim varsa önlerinde saf durup kendisini gösterdikten sonra meydanın diğer başına atı sürmesi.

“... *fenn-i tapu* üstād olan kimse evvelā yayına bir dāne oğ gezleyüp meydāndan at koparup kolın gērüye tutup at temām yolına düzelüp kelle kumına geldikde kolın öñine getürüp oğun ucı atun eki kulağı arasına berāber ola evvelki tablaya varduğda dizgini şalı vērüp yay kabzasın kapup şāhin kanadı yanına çeküp bir miğdār gitdikde öñine getürüp orta tablaya varduğda gērisinden oğın kuşdurup ve oğın yaydan alup tūr-keşine koya ve meydān başına varduğda beg ve yāhūz paşa ne cānibde durursa anuñ karşusına alay bağlayalar temām olıcağ tekrār bir biri ardınca dizilüp geldikleri yoldan yēne aşağa meydān başına varalar... [H. P. 816, vr. 35b/1] ... *fenn-i tapu* olan cümle ḫālīfe olan evvelā yayına bir oğ gezleyüp ve at bırağup kolın gērüye vère... [KS, vr. 4a/3].”

Na'l bendi **نَعْلُ بَنْدِي** [< Ar. *na'l*; Far. *bend*; Tr. + *i*]: Atlı okçuluk gösterilerinde, müsabakalarında cündinin dizgin sağda kalkan soldayken atı dört nala kaldırıp oku gezleyip yayı başından arkasına vererek atın kışına doğru nallarının izine ya da kuyruğuna bağlan küçük hedef tablasına atış yapması.

“... *na'l bendi* dizgin sağda ve kalkan solda olup at kopardıkda aşığadan gezleyüp şāhin kanadı çeküp ve yayı başında aşırup arkası üzerine yatup atun kıçı na'l başduğı yēre ata yāhūz atun kuyruğı üstinde küçük tabla bağlayup aña ata... [H. P. 816, vr. 39b/2].”

Sāde gönder bendi **سَادَه كُنْدَرُ بَنْدِي** [< Far. *sāde*; Yun. *kontari* > *gönder*; Far. *bend*; Tr. + *i*]: Atlı okçuluk gösterilerinde, müsabakalarında cündinin mızrağını sağa takıp, dizgini ve kalkanı soluna aldıktan sonra sol eline üç tane de ok alarak birini gezleyip ikisini parmaklarının arasına almak suretiyle atı dört nala kaldırıp peşi sıra iki oku atıp son oku da gerisinde kalan hedef tablasına atması ve sonra yayını kılıfına asıp atla bir tur dönüp mızrağıyla da atış yapması.

“... *sāde gönder bendi* gönderin sağ yanına tağup dizgini şol eline kalkanı dahı şol eline alup üç dāne oğ alup birin gezleyüp ve ekisin barmakların arasına alup şuret bendinde ētdüğü gibi at kopardıkda bir biri ardınca eki oğ atup üçüncü oğ evvelki tablaya urup fi'l-ḫāl yayın kılıca aşup ve yanından gönderin alup şıķı ēdüp tolab ēdereğ gönder tablasına geldikde gönder ile

taḫlayı urup andan gönderin kendüye çeküp ‘adet üstüne yanına [ala]... [H. P. 816, vr. 39b/8].”

Şağrı bendi **صَاغْرِي بَنْدِي** [< Tr. *şagrı*; Far. *bend*; Tr. + *i*]: Atlı okçuluk gösterilerinde, müsabakalarında cündînin dizgin sağda, kalkan soldayken atı dört nala kaldırıp, okluktan yayını ve okunu alıp yukarıdan bir ok gezleyerek, atın sağrısına, kuyruk sokumu hattına yatıp üzengi tablasına ve kum yığınlarındaki hedeflere atış yapması.

“... **şagrı bendi** dizgini şağa ve kalkanı şola vèrüp at kopardıḳda tîr-keşden yayın ve okın kapup depereden getirüp gezleye ve evvelki kumda olan üzengi tablasına dutup şağrı[dan] ata bu uslûb üzere üç kuma daḫı ata... [H. P. 816, vr. 39a/4].”

→ *Şol şağrı bendi*

Şol şağrı bendi **صَوْل صَاغْرِي بَنْدِي** [< Tr. *şol*; *şagrı*; Far. *bend*; Tr. + *i*]: Atlı okçuluk gösterilerinde, müsabakalarında cündînin *şagrı bendi atış* tekniklerini dizgin ve kalkan sağ tarafındayken uygulaması.

“... **şol şagrı bendi** dizgini şola ve kalkanı şağa vèrüp evvelki uslûb üzere ède... [H. P. 816, vr. 39a/8].”

→ *Şağrı bendi*

Şağ kömündürük bendi **صَاغ كَمَنْدَرُك بَنْدِي** [< Tr. *şag*; *kömüldürük* > *kömündürük*; Far. *bend*; Tr. + *i*]: Atlı okçuluk gösterilerinde, müsabakalarında cündînin dizgini şağa kalkanı sola alıp atı dört nala kaldırıp oku gezleyerek dolandırıp sağından, atın boynu altından yerdeki üzengi tablasına ve peşi sıra gelen diğèr üç kum yığınındaki hedeflere atışlar yapması.

“... şağ kömündürük bendi dizgini şağa ve kalkanı şola vèrüp at kopardıḳda aşığadan gezleyüp ve şāhin kanadı çeküp aylandırıp atı şağ yanından boynu altından yerde olan üzengi tablasına ata üç kumda daḫı böyle ède... [H. P. 816, vr. 39a/9-10].”

“*Kömündürük*, genellik hayvanlara takılan göğüs kemeri (Lat. pectorali, Far. sīnabad) (CC, 512).”⁴⁰²

→ *Şol kömündürük bendi*

Şol kömündürük bendi **صَوْل كَمَنْدَرُك بَنْدِي** [< Tr. *şol*; *kömüldürük* ~ *kömündürük*; Far. *bend*; Tr. + *i*]: Atlı okçuluk gösterilerinde, müsabakalarında cündînin *şag kömündürük bendi* atış tekniğini dizgin solda, kalkan sağdayken uygulaması.

⁴⁰²-[- ~ -n- denkliğinden dolayı kömündürük ~ kömüldürük olmalı.

“... *şol kömündürük bendi* dizgini şola ve alkanı şaa v r p usl b-1 s bı
 zere  de... [H. P. 816, vr. 39b/1].”

→ *Şağ kömündürük bendi*

4.2. OK ATIŞLARIYLA İLGİLİ DEYİMLER

Küşād vēr- **کشاد ویر** [< Far. *guşād*; Tr. *vēr-*]: Oku atmak.

“... on bir ‘adet tîr ‘adüvv şikârına *küşād vērüp*... [T. 6891, vr. 22b/16] ... niyyet-i ğazā Allāh kuvvet vère *küşād vērüp* kıble hevāsıyla ol demde durup ol yeri atdum... [TY. 6923, vr. 36a/15].”

“Yayın çekilerek ok atılması; ok atmak (Kubbealtı, II, 1856^b); İtlağ etmek → emittire, libertas (Tulum, 1066^a).”

→ *Küşād ét-*

Küşād ét(d)- **کشاد ایت** [< Far. *guşād*; Tr. *ét(d)-*]: Oku atmak.

“... meşke devām ve bālā tîrler *küşād éderek*... [T. 6891, vr. 67a/8].”

→ *Küşād vēr-*

Ķabza al- **قبضه ال** [< Ar. *ķabdat*; Tr. *al-*]: Usta bir kemankeşe tâbi olup onun gözetiminde gerekli eğitimi tamamlamayı müteakip gerek menzil gerekse puta atışlarına katılacak icazeti almak.

“... Ebū Hāşim-i Māverdī... ki tâbi‘inden olup Hāzret-i Sa‘d’dan *ķabza almışlar* idi biri daĥı Tāhir-i Belĥī... ki Sa‘d hāzretlerinüĥ kızlarından remy ve *ķabza almışlar* idi... [Emirî 914, vr. 21b/1, 2] ... bu fenne ğāyetle muĥabbeti olup tālîb olunup biĥ yüz elli bir senesi toĥuz yüz gez maĥalle oĥ atup kâ‘idemüz üzere *ķabza alup*... [SÖ 18775, vr. 1b/13] ... Aĥmed Efendi-zāde Ĥalîl Çelebi... Ĥüseyn Paşa’nuĥ kethüdāsı ‘Alî Aĥa faķîrden *ķabza alup* fenn-i pūta-endāzîde icrālari ĥuşûrdan müberrā mümtāz rāmîlerdür... [T.R. MÜ vr. 77b/6].”

→ *Aĥz-ı ķabza*

Aĥz-ı ķabza **اخذ قبضه** [< Ar. *aĥz*; *ķabdat*]: Usta bir kemankeşe tâbi olup onun gözetiminde gerekli eğitimi tamamlamayı müteakip gerek menzil gerekse puta atışlarına katılacak icâzeti almak.

“... Ebū Hāşim Māverdī tâbi‘inden olup Sa‘d... hāzretlerinden ta‘lîm-i remy ve *aĥz-ı ķabza* édüp zemān-ı sa‘âdetden soĥra hāzret-i Sa‘d ile ekşer ğazâlarda berāber bulunmuşlar... ve Tāhir-i Belĥī hāzretleri daĥı cenāb-ı Sa‘d... hāzretlerinden *aĥz-ı ķabza* ârzûsıyla ‘âzim ve ba‘de’l-vefât vāşıl-ı bilād-ı Sa‘d sa‘âdet-i nişān olup kerîme-yi muĥarreme-yi hāzret-i ibn Vaĥķaş’dan *aĥz-ı ķabza* buyurmuşlar ve İşĥâĥ er- Raķî Ebū Hāşim’den *aĥz-ı ķabza* édüp bu fende ictihād éderek risāleler terķîm buyurmuşlar... [T. 6891, vr. 27b/17, 19, 21].”

→ *Ķabza al-*

Aĥz eyle- **اخذ ایل** [< Ar. *aĥz*; Tr. *eyle-*]: Usta bir kemankeşe tâbi olup atış eğitimi almak.

“... Mıŝır ‘askerinden Ramāzan Ŗŭrbācı nām űstāddan **ahz eyledüm** dēyü űstādına du‘a eylediler... [Emirī 914, vr. 22b/10].”

→ *Remy al-*; *Ķabza vēr-*; *Meşk almak*; *Ķabzadan geĉ-*

Ķabza vēr- **قبضه وير** [< Ar. *ĳabdat*; Tr. *vēr-*]: Usta bir kemankeşin, eĝittiĝi kimseye atışlara katılabilmesi iĉin icāzet vermesi.

“... selefŭn ĳola geĉirmege bir meŝinden eldiveni var imiŝ ve űstād bir tālibe **ĳabza vĕrdükde** anı tālībŭn ĳolına geĉirŭr imiŝ gālibe fā’idesi yen ĕtmemek iĉündŭr lāĳin ŝimdi külliyyen ferāmŭŝ olunmiŝ... [TSMK 626, vr. 15a/2].”

→ *Remy al-*; *Ahz eyle-*; *Meşk almak*; *Ķabzadan geĉ-*

Remy al- **رمى آل** [< Ar. *remy*; Tr. *al-*]: Usta bir kemankeşe tābi olup atış eĝitimi almak.

“... Tāhir-i Belhī... ki Sa‘d ĳazretlerinŭn ĳızlarından **remy** ve ĳabza **almışlar** idi... İmām Muĳammed Cerīr-i Ťaberānī... Ebŭ Hāŝim oĝullarından **remy** ĳabza **almıŝlardur**... [Emirī 914, vr. 21b/2,8].”

→ *Ķabza vēr-*; *Ahz eyle-*; *Meşk almak*; *Ķabzadan geĉ-*

Meşk almak **مشق المق** [< Ar. *meşk*; Tr. *al - maĳ*]: Usta bir kemankeŝden yaya hākimiyet esasları doĝrultusunda atış eĝitimi almak.

“... gāyet ēyü űstāddan **meŝk almak** lāzımdur ve ŝākirde daĳı ĳābiliyet gerekdŭr... [L. İ. 559, vr. 16b/16].”

→ *Ķabza vēr-*; *Ahz eyle-*; *Remy al-*; *Ķabzadan geĉ-*

Ķabzadan geĉ- **قبضه دن چ** [< Ar. *ĳabdat*; Tr. + *dan geĉ-*]: Bir ustanın gōzeteminde atış eĝitimi safhalarını bitirmek.

“... cemī‘ mŭ’minler ile **ĳabzadan geĉen** mŭ’minlere daĳı āmīn... [TY. 6923, vr. 3b/19] ... pehlevān... taş yanına gelŭp şoyunup ĳāzır olup duranlardan ĳayır du‘ā icāzet alup daĳı şaşt u **ĳabzadan geĉenlere** ĳayır du‘ā eyleyŭp... [TY. 6923, vr. 13a/19] ... **ĳabzadan geĉen** pehlevānları yād ēdŭp... [TY. 6923, vr. 22b/2].”

→ *Ķabza vēr-*; *Ahz eyle-*; *Remy al-*; *Meşk almak*

Ķabza tŭtmaĳ **قبضه طومتق** [< Ar. *ĳabdat*; Tr. *tŭt - maĳ*]: Kemankeşin sol elinin orta parmaĝının ilk boĝumunu yayın kabzasının tam ortasına getirip su sızmayacak denli sıkı şekilde tutması.

“... **ĳabza tŭtmaĳ** yayuĳ ard vasat ĳabzasına orta barmaĝuĳ evvel boĝumunu ĳomaĳdur... **ĳabza tŭtmaĳ** dēdikleri yayuĳ arĳası ĳabzasın[nuĳ] ortasına şol elŭn orta barmaĝın ibtidā’boĝumunu ki avuc tarafından ol boĝumunu ĳoyup gāyet şiddet ile ol barmaĝı muĳkem ŝıĳmaĳdur... [Emirī 914, vr. 27a/7, 11].”

Dest urmaĳ **دست اورمق** [< Far. *dest*; Tr. *ur- maĳ*]: Yayı veya oku eline almak, onlara el sŭrmek, dokunmak.

“... her ne vechle tîr ü kemāna **dest urmak** lâzım geldikte münferid ise hafî müctemi’an olursa cehren bir Fātiha olınup mevcūdîn ba’de’ş-şalāvāt birer Fātiha ve üçer İhlâş-ı şerîf kırâ’at édüp... [T. 6891, vr. 28a/5] ... ilm-i remy dahı **dest urup** kemāle getürüp... [T.R. MÜ vr. 17a/3-4].”

Meddü’l-*qavs* **مد القوس** [< Ar. *medd*; *qavs*]: Yayı çekmek.

“... bu faşl yayı çekmegi beyān eder ‘Arabîsi **meddü’l-qavs**dur... [Emirî 914, vr. 34b/3; TSMK 1417, vr. 48b/3] ... **meddi’l-qavs**... yay çekmege... [R. 1932, vr. 41a/5]”

“*Medd*, bir nesneyi çekip sündürmek ma’nāsına mevzū’dur (Kāmūs); Çekmek (Vankulu); *Qavs*, ma’lūmdur ki yaya denir (Kāmūs); Yay, kemān ma’nāsına (Vankulu).”

→ *Yay çekmek*

Yay çekmek **یای چکمک** [< Tr. *yay*; *çek - mek*]: Yayın kabzasını -genellikle- sol elin serçe, yüzük ve orta parmağıyla parmaklara kan gelecek denli sımsıkı tutup sağ elin serçe, yüzük ve orta parmaklarını avucun içine fındık konsa kıracak denli yumup dirseklerini de sabitleyerek sağ elin dirseğinden de güç alarak kulak hizasına kadar yayı çekip atışa hazır hâle gelmek.

“... **yay çekmek** oldur ki kabzateyni muhkem tutmaqdur ya’nî şol elinüñ sırça parmağı ve yanında olan ve orta parmağı dahı ziyāde gāyet pek tutup şöyle ki parmaklara kan gele demişlerdür ve dahı sağ elinüñ sırça parmağı ve yanındaki parmak ve orta parmağı gāyet pek yummak gerekdür şöyle ki sağ parmaklara ya’nî avucuna fınduk kosañ kırasın ve tırnaqların görünmeyecek kadar şıkasın varur *şedd-i kabzateyn* olur ve dirsekleri dahı muhkem éde sağ dirseği dahı muhkem ola zîrā kim ol atıcılıkta aşldur... **yay çekmek** ‘an-aşl sağ elün dirseği iledür ve nihāyeti kulağın yumşağına dekdür atıcınun endāzesi kulağına dek çekmekdür... [Emirî 914, vr. 34b/5; 35a/13; TSMK 1417, vr. 48b/5; 49a/1].”

→ *Meddü’l-qavs*

Yeñ geymek **یک کیمک** [< Tr. *yēñ*; *gēy - mek*]: Özellikle sıcak memleketlerin mevsimsel giysilerinin bol olmasından dolayı elbisenin kolları ok atışına engel olmasın diye kemankeşin sol kolunun dirseğinden bileğine kadar geçirdiği ceylan derisinden üretileni makbul olan korumalığı bileğine geçirmek, takmak.

“... **yēñ gēymek** ta’bîri de bu zevāt-ı kirāme’r-ri’āyāt olan zevāta isnād olunur ve şöyle rivāyet-gerde-yi erbāb-ı tedkīkdür ki ol bilād-ı mübārekeler hār olmağ münāsebetiyle elbise-yi sa’ādetleri ekşer kamîş ya’nî bol yēñli gömlek olmağla bāzū-yı leṭāfet-ālūd ḥazret-i Hasaneyn... efendilerimiz[e] çille-yi kemān doğunup rencide étmesün için yed-i yesār sa’ādetlerinüñ bileğinden dirsegine kadar bir şıkıca şevb geçürmekden ‘ibāretdür ve ceylan derisinden ma’mūldür dēyü menkūldür... [T. 6891, vr. 28b/5].”

“*Yeñ*, giyecek şeylerin kol kısmı (Kubbealtı, III, 3449^a); giysi kolu (TETTL, IX, 318); *Gēymek*, (Örtünüp korunmak veya süslenmek için) Bir giyeceği bedenine veya herhangi bir organına geçirmek (Kubbealtı, I, 1077^a).”

Yèḡ étme **يك ايتمه** [< Tr. *yèḡ; ét- me*]: Kemankeşin koruma amaçlı kabza tuttuğu sol kolunun dirseğinden bileğine kadar giydiği kolçağı fazlaca sağa oka doğru meylettirmesi, kabzayı gevşek tutup atış anında kabzanın hareket etmesi veya kabza yumruğunun dönüvermesi gibi çeşitli kusurlardan ötürü okun çarpması sorunu.

“... ve ba‘zı t̄alibān **yèḡ étme** ta‘bīr olınan çile kola çarpmağa mu‘tād eder sebebi yumruğı şol tarafa meyl étdürmek lâzım iken sağ tarafa meyl étdürmekden yumruğı kırk dört dereceden cemre mişāl t̄ir yürütmek üzere cebheye muḥāzī kaldırdıḡda omuzdan dirsege kadar ḡoluḡ üsti muḥāzī olarak şol dirsegi şol tarafa meyl-i ḡafī ile yumruḡ inḡirāf kesb étmeyerek t̄utılmakdan ve kabza gevşek bulunup kabza-yı kavş dönmeḡden ve yumruḡ ta‘rīf olınan vechle ser-i çeng mişāl ve bilekden şola meyillü t̄urmaḡ lâzım iken t̄urmayup ḡīn-i küşādda sağa meyl étmekden olur diḡkat olınup ḡanḡı sebebden ise sebebin terk ü ḡā‘ideye taḡbīḡ ile ḡalāş olınur... [T. 6891, vr. 41a/17] ... eyyām-ı şayfda dest derli bulunup ḡīn-i küşādda kabza dönüp **yèḡ étme** ta‘bīr olınan çile kola çarpma ve ok kabzaya urma fesādlarına sebep olur... [T. 6891, vr. 40b/8] ... çile kola çarpma ki **yèḡ étme** ta‘bīr ederler... [T. 6891, vr. 116a/23] ... çile kola çarpar ki **yèḡ étme** ta‘bīr ederler... [T. 6891, vr. 120b/12].”

İmām eyle- **امام ایل** [< Ar. *imām*; Tr. *eyle-*]: Atış tekniğıyle kendisinden sonra gelenlerce öncü kabul edilmek.

“... devlet-i İslāmiyye gelince kadar kemān-keşān Behrām’ı **imām eyleyüp** eyyāmına yetişemeyüp göremeyenler taşvīrin yapıdırup taḡlīd ederlermiş... [T. 6891, vr. 29a/5].”

Öḡdül ḡoy- **اوكدول قويد** [< Tr. *öḡdül; ḡoy-*]: Ok atışı müsabaklarında kazanana verilmek şartıyla ortaya mükafat koymak.

“... der-zīkr-i müsā‘il-i müsābaḡat éki kimesne ok yarışmak murād étse ékisi birden **öḡdül ḡoyup** ḡanḡımız geçerse ol alsun demek ḡumār olur ḡaramdur... [T. 6891, vr. 30b/7].”

→ Ḳoşu ḡoy-; Öç ḡoy-

Ḳoşu ḡoy- **قوشو قويد** [< Tr. *ḡoş - u; ḡoy-*]: Ok atışı müsabaklarında kazanana verilmek şartıyla ortaya mükafat koymak.

“... biri **ḡoşu ḡoyup** biri ḡomasa **ḡoşu ḡoyan** geçerse vèrmez kendinde ḡalur ḡanḡısı geçerse almak cā‘iz olur ve üç kişi olup ékisi **ḡoşu ḡoyup** biri ḡomazsa ḡanḡısı geçerse almak cā‘iz olur éki üçde zīkr olınan mişillü éki bölük kimesneler ḡaḡkında daḡı cā‘iz olup onar on beşer bir azı **ḡoşu ḡoyup** bir azı ḡomazsa be-her ḡanḡısı geçerse ḡoyup ḡomayandan cümlesini almak cā‘izdür... [T. 6891, vr. 30b/8, 12].”

→ Öḡdül ḡoy-; Öç ḡoy-

Öç ḡoy- **اؤچ قويد** [< Tr. *öç; ḡoy-*]: Ok atışı müsabaklarında kazanana verilmek şartıyla ortaya mükafat koymak.

“... **öç koy**ıcağ atıcılar ayakları altında bir devr çekeler ya ‘nī terāzū birle bir ip bırakmağ gerekdür yā bir çizii çekimeğ gerekdür tā kim atmağa tūranlar kademlerini ol çizide koyalar berāber duralar... [H. P. 816, vr. 7b/6].”

→ *Koşu koy-*; *Öñdül koy-*;

Koşu ét(d)- قوشى ایت [*< Tr. koş - ı; ét(d)-*]: Ok atışı müsabakası yapmak.

“... merhūm Tozkoşaran ve aña göre neçe pehlevānlar meydānda **koşu édüp** oğ atarken... [L. İ. 559, vr. 17b/5].”

Uşūl-i meydān اصول میدان [*< Ar. aşl > uşūl; meydān*]: Ok meydanında kemankeşler arasında geçerli olan kıdeme kademeye, meydan şeyhinin direktiflerine riayet etmek.

“... ibtidā’ kim atacağı ma’lūm olmağ ki hālā **uşūl-i meydān** üzere eski eskiye atmağ bu şurūta evfağdur... [T. 6891, vr. 30b/22].”

Bedel sayıl- بدل صیل [*< Ar. bedel; Tr. şay - ıl-*]: Menzil atışı müsabaklarında atılan okların aynı değerde, seviyede kabul edilmesi.

“... lākın havā yerinde oğ evvel atılan tūrūñ gezine işābet étse **bedel şayılır**... [T. 6891, vr. 32a/5].”

→ *Bedel kal-*; *Bedel düş-*; *Bedel at-*

Bedel kal- بدل قالد [*< Ar. bedel; Tr. kal-*]: Menzil atışı müsabaklarında atılan okların hemen hemen aynı seviyede, mesafede olması.

“... hevā muvāfağat édüp ekşerī vuğū’ı mişillü üç dört koşu bir biri üstine atılır ise evvelki koşunun hevāsına i’tibāren gerü yakın bedel işārātı olınup başılır ise hevā işāret olınur **bedel kal**ursa ölçülüp uzun gelen koşu aşhābı hevāsını alur başılmayup yāhūd **bedelde kal**up ölçüldükde evvelki koşu aşhābının hevāsına i’tibār olunup ‘avā’ idi dağı evvelki hevā şāhibi alur... [T. 6891, vr. 130a/23; 130b/1].”

→ *Bedel şayıl-*; *Bedel düş-*; *Bedel at-*

Bedel düş- بدل دوش [*< Ar. bedel; Tr. düş-*]: Menzil atışı müsabaklarında atılan okların aynı mesafeye düşmesi.

“... êkinci oğı atduğda hevācılar kulağ urup diñlediler gördiler kim oğ gelüp pehlevān Deve Kemāl’e **bedel düş**di... [TY. 6923, vr. 20b/16].”

→ *Bedel kal-*; *Bedel şayıl-*; *Bedel at-*

Bedel at- بدل ات [*< Ar. bedel; Tr. at-*]: Menzil atışı müsabaklarında atılan okların aynı mesafelere atılması, ulaşması.

“... ammā Aħmed Ağa ağac oğıla **bedel atup**... [H. P. 816, vr. 31b/4] ... Emīr ‘Alī anuñıla **bedel atmış**dur... [H. P. 816, vr. 31b/4].”

→ *Bedel kal-*; *Bedel düş-*; *Bedel şayıl-*

Hevāsını al- **هوا سنی ال** [**< Ar. hevā; Tr. + sı + n + ı al- >**]: Menzil atışı müsabakasında galip olmak, yenmek.

“... [koşu] bedel çalursa ölçülüp uzun gelen koşu aşhâbı **hevāsını alır**... [T. 6891, vr. 130b/1].”

Hevāya git- **هوايه گیت** [**< Ar. hevā; Tr. + (y)a git- >**]: Menzil atışlarını gözlemek amacıyla okun havadaki seyir güzergâhına gitmek.

“... çün ki êkindi namāzın edā eyleyüp yayların kurulup bu halkuñ yarısı oğ altına **hevāya gidüp**... [TY. 6923, vr. 13a/15].”

Yayı düz- **یای دوز** [**< Tr. yay + ı düz- >**]: Yay imâl etmek, yapmak.

“... rüz-ı ğazāda küffāra işābet eden bir okuñ yümñ ü bereketiyle ol hadengi işleyen ve ol **yayı düzüp** kirişleyen huşūşan ol okı atup cihāda sa’y eyleyen cennete dāhil olacağdur dēyü müzdini ve şevābını ümmete tıyurdılar... [TKK Y/546, vr. 424a/9].”

Yayı yaş- **یای یاص** [**< Tr. yay; + ı yaş- >**]: Atış sonrası yayın kirişini çözmek.

“... ok temām olup terki eşnāsında **yayı yaşmazdan** muğaddem yine būs ederler... [T. 6891, vr. 37b/18] ... küşād vērüp okı atup der-‘ağab **yayın yaşdı**... [T.R. MÜ vr. 26a/9].”

Fincānı düşür- **فنجانی دوشور** [**< Far. pingān > fīncān; Tr. + ı; düşür-**]: Atış anında kemankeşin okı çeken sağ elini fazlaca aşağıya eğmesi, ok atışında kirişi çeken sağ el yumruğunun aşağı meyilli olması, okun süratini ve istikâmetini olumsuz etkilediği için kusur kabul edilmiş bunun önüne geçmek için de ilkin eğitim amaçlı atışlarda kemankeşin sağ yumruğuna su dolu fincan koyup fincanı düşürmeden yani sağ el yumruğunu aşağı eğmeden atış çalışmaları yaptırılmış akabinde bu eğitim yönteminden kalan bir alışkanlıkla atışlarda sağ yumruğunu atışın kalitesini düşürecek denli meylettiren kemankeşler *fincanı düşürdün* şeklinde uyarılmışlar.

“... fi’l-cümle şest yumruğı aşağı bakmak memdūğdur ol dağı bir şüretde ola ki destūğ üstine āb ile memlū fīncān vaz’ olınsa hīn-i küşādā dağı düşmeyüp ve ābı dağı dökilmeye dēyü mübālağa étmişler hatta eslāf-ı tīr-endāzān şest yumruğınını cevānibe meyl étdirene kabza-daş **fīncān[ı] düşürürsün** ziyāde meyl étdirürse **fīncānı düşürdünğ** dēyü laṭife edermiş... [T. 6891, vr. 44b/12-13].”

Eksikden küşād vēr- **اکسکدن کشاد ویر** [**< Tr. egsü-k > egsük > eksik + den; Far. guşād; Tr. vēr-**]: Okun siperdeki atış yerine gelmeden atışın gerçekleşmesi.

“... tîr[ün] bâkî kalan fazlasını sukûn şeklinde iken berķun hâtîf⁴⁰³ gibi kaçmakta şöyle ki etrâfdan nâzırdan harekeyi fark edemeyüp **eksikden küşâd vèrildi** zann ederler ve bu tavr cemî‘ üstâd beyninde müsellemdür lâkin kavsa gâlib olup hîn-i tevaķķufda ilerü şalıvèrmek şartıyla şavaş ve menzil-i müsâbakatda etvâr-ı memdühadandır... [T. 6891, vr. 45a/5] ... tîr küşâd maħalline teķarrubda bir ân tevaķķuf edüp andan kaççı vèrilüp yıldırım gibi gèrü çekilüp ħalâş ola ve hareke-yi tîri fark edemeyüp **eksikden küşâd vèrildi** zann edeler tarîķ-i müsâbakatda bu şüretle atılan tîr ġâyet ra‘nâ... [T. 6891, vr. 57b/1].”

→ *Eksikden küşâd èt-*; *Eksikden küşâd eyle-*

Eksikden küşâd èt- **اكسكدن كضاد ايد** [*< Tr. egsü-k > egsük > eksik + den*; Far. *guşâd*; Tr. *vèr-*]: Okun siperdeki atış yerine gelmeden atışın gerçekteşmesi.

“... yay kemân-keşe gâlib olur yâ ilerü koyuvèrür yâhüd bekledür yâ bir ġayrî ‘illet vâķi‘ olur zıķr olınan atışı icrâ ancak pehlevân maħall-i nihâyet çekişî olan maħallden bir miķdâr **eksikden küşâd ètmeli** ki dil-ĥvâh üzere atılsun yoĥsa çeküp vus‘-ı temâmına geldükde mümkün olmaz kemân-keş çekdiġi yaydan beş dirhem eksik yay ile atış ède dedükleri mażmündür ki yaya gâlib olsun nihâyet ġâyetine gelince çekmeyüp gelirken küşâd ède... [TSMK 626, vr. 18b/16].”

→ *Eksikden küşâd vèr-*; *Eksikden küşâd eyle-*

Eksikden küşâd eyle- **اكسكدن كضاد ايد** [*< Tr. egsü-k > egsük > eksik + den*; Far. *guşâd*; Tr. *eyle-*]: Okun siperdeki atış yerine gelmeden atışın gerçekteşmesi.

“... eger küşâd vaķti oķuġ gezi çilleden ayrılır ise bundan daĥı gezden çıkar ayırmamaġa sa‘y eyle ve mu‘tâdı olan maħallden bir miķdâr **eksikden küşâd eyleye** ‘illet def‘ olınca zîrâ hem ayırıp hem küşâddan evvel gezi çilleden ayırmamaķ ġâyet müşkildür... [TSMK 626, vr. 22a/3].”

→ *Eksikden küşâd vèr-*; *Eksikden küşâd èt-*

Mülâyemet ile çekmek **ملايمت ايله چكمك** [*< Ar. le‘m > mulâ‘emet > mülâyemet*; Tr. *birle > bile > ile*; *çek - mek*]: Atışa hazırlanan kemankeşin yayı çektiġinde kabzayı tutan sol el yumruġuyla kirişî çeken saġ el dirseġinin eş zamanlı hareket etmesi.

“... yayuġ ġâyet èki tarafı berâber **çekmekdür mülâyemet ile** ya‘nî şol yumruķ ile saġ dirseġi berâber çekmekdür... [Emirî 914, vr. 25a/19].”

“Yumuşak huyluluk, yumuşaklık, mülâyimlik (Kubbealtı, II, 2228^b).”

⁴⁰³Telhis‘de bark-ı hâtuf (2010, s. 265).

Berķun hāṭif gibi apmak⁴⁰⁴ **برق خاطف كى قىمق** [< Ar. *berķun hāṭif*; Tr. *gibi; kap - ma*]: Ok siperdeki atış yerine yaklaştığında bir an durup akabinde gz aıp kapayıncaaya kadar yıldırım gibi ekerek ekişi tamamlayıp atışi gerekleştirmek.

“... tūr[ūn] bāķī alan fazlasını sukūn řeklinde iken *berķun hāṭif gibi apmak*dur... [T. 6891, vr. 45a/4] ... ve [tīri] atıř yerinden *berķun hāṭif gibi apmak* a‘lādur... [T. 6891, vr. 57b/2-3].”

“*Berķun hāṭif*, gz nūrın kapan yıldırıma derler (Vankulu).”

→ *Hareke vēr-*

Hareke vēr- **حرکه وير** [< Ar. *hareket*; Tr. *vēr-*]: Ok siperdeki atış yerine yaklaştığında bir an durup akabinde gz aıp kapayıncaaya yıldırım gibi ekerek ekişi tamamlayıp atışi gerekleştirmek.

“... vūcūdına uyan ya‘nī ṭavīlū‘l-bāzū ve vāsi‘ū‘s-sīne olanlar bolca yay ile eřiķden de *hareke vērerek*... [T. 6891, vr. 46b/16] ... yayı uvvet-i vūcūdına gre uydurup ol maħallden kūřād vērilmekte eslāf ittifāķ ētmiřler siper bařından parmak zīrā‘-ı mi‘mārī ile bir parmak ekilūp *hareke vērerek* kūřād ekřer vūcūda muvāfiķdur dēmiřler... [T. 6891, vr. 48b/7].”

→ *Berķun hāṭif gibi apmak*

Temren gresiyeye ekmek **تمرن كورسيه چكمك** [< Tr. *temren*; gr- esi- (y)e; ek- mek]: Kabzayı tutan sol elin baş parmak dibine kadar yani olabilecek en son noktaya kadar oku ekip yle atmak.

“... ve tīri *temren gresiyeye* ya‘nī bař parmak deste mułāřıķ olan boęumunuę ūstine gelince *ekmek* lāzımdur... [T. 6891, vr. 47b/21-22].”

ekiř ıķarma **چكش چيقرمه** [< Tr. *ek- iř; ık- ar- ma*]: Kemankeřin ekiři kolay, yumuřak yaydan kademeli olarak daha sert, gclū yayların kullanımına giden eęitim sūrecinde ekiř gūcūnū artırması.

“... diķkat ēdereκ mu‘tād yevmiyyesin a nevbette temām ēdecekse nevbet-i evvelerde muķaddem *ekiř ıķarma* ta‘rīfinde beyān olınan vechle oķca yaylar ile daħı atarak oķ gelen yaylar āz gelmege bařladıķca daħı avīcesiyeye olup nevbet-i hātmede sert yay ile hīc urmayup me‘lūf olduęı az yay ile yevmiyyesini tekmīl ve orba yayı daħı pek āz gelmege bařlayınca ziyādesiyeye devām olunarak ve atıcınuę ser-māyesi olan ekiři vūcūdına ferāmūř ēdirmeyūp te‘ab vērmeyerek arturmaęa sa‘y ile devām be-her yevm-i hātımeysi az yay ile ēde zīrā ‘illetsiz temīz urulup bī-‘illet meřķ sabāħa adar vūcūda teķarrur ēde ve pūta atıřlarında ve kepāde-keřlikde ve ta‘rīf olınan vechle orba urulurken daħı yalnız icāb-ı vūcūdı olan ṭavr ūzere orbaya mūteveccih olmayup envā‘ıyla daħı aralıķda urılmaķ ve ba‘zan tūr

⁴⁰⁴ A.g.e.’de *bark-ı hātif* (2010, s. 265, 283).

atılır gibi çeküp kalkmak ile küşād verilmek de vücūda bu fenni lāyıkıyla icrāya sebep olur demişler... [T. 6891, vr. 54a/11] ... **çekiş çıkarma** gayretiyle çok yay ile uğraşmak vücūd-ı tavra fenālığı mūcib olup... [T. 6891, vr. 55a/12] ... Ve **çekiş çıkarur** dedükleri ibtidā' tālibe evvel taldurınca kolay çekilüp letāfet-i hareketden bī-ḥabere vākı'ā **çekiş çıkarmak** ya'nī çekişi arturmağa ibtidā' sebep olabilir... [T. 6891, vr. 94a/11-12].”

→ Çekiş artur-; Çekiş tavrınmak; Çekişi çoğalt-

Çekiş artur- **چکش آرتور** [< Tr. çek- iş; art- ur-]: Kemankeşin çekişi kolay, yumuşak yaydan kademeli olarak daha sert, güçlü yayların kullanımına giden eğitim sürecinde çekiş gücünü artırması.

“... ağızlığına gērüsü gālīb olan yay **çekiş arturur**... [T. 6891, vr. 48b/18] ... çekiş çıkarmak ya'nī **çekişi arturmağa** ibtidā' sebep olabilir... [T. 6891, vr. 94a/12].”

→ Çekiş çıkarma; Çekiş tavrınmak; Çekişi çoğalt-

Çekiş tavrınmak **چکش طورانمق** [< Tr. çek- iş; tavrın- mak]: Kemankeşin çekişi kolay, yumuşak yaydan kademeli olarak daha sert, güçlü yayların kullanımına giden eğitim sürecinde çekiş gücünü artırması.

“... ve ba'zı üstād kepāde meşki ile berāber **çekişde tavrınsun** için fi'l-cümle ülfet-i vücūd peydā olunca kepāde gibi çokca yay ile de arada onar on beşer çekerek **çekiş tavrındurmak**da... [T. 6891, vr. 52a/21-22].”

→ Çekiş artur-; Çekiş çıkarma; Çekişi çoğalt-

Çekişi çoğalt(d)- **چکشی چوغالت** [< Tr. çek- iş + i; çok(ğ) + al - t(d)-]: Kemankeşin çekişi kolay, yumuşak yaydan kademeli olarak daha sert, güçlü yayların kullanımına giden eğitim sürecinde çekiş gücünü artırması.

“... evvelā tālīm-i remy olan kimesneye kepāde çekmek ehemm ü elzemdür zīrā kepāde ümmü'r-remydür⁴⁰⁵ 'aşāba kuvvet vērüp **çekişi çoğaldur** ve 'ācizden akviyā eder... [TSMK 626, vr. 26a/6].”

→ Çekiş artur-; Çekiş tavrınmak; Çekiş aaçıkarma-

Meşq ét- **مشق یت** [< Ar. meşq; Tr. ét(d)-]: Eğitim atışları yapmak.

“... eslāfda meydān-ı tīr-endāzīde Çeşme-yi Zenān nām maḥalle oturup karşı bayıra eki yüz elli gez maḥalldē vaż' olunan sepede pūta atup **meşq eder**lermiş... [T. 6891, vr. 50a/12].”

→ Meşq atmak; İdmān etmek(g)

Meşq atmak **مشق اتمق** [< Ar. meşq; Tr. at - mak]: Eğitim atışları yapmak.

⁴⁰⁵Karasu'da ümmü'r-rahim (2020, s. 125).

“... evvelā her gün ve yā haftada ve yā üç günde ve yā eki günde **meşq atmaq**dan hālī olmaya... [M. 918, vr. 21a/7].”

→ *Meşq ét-*; *İdmān étmek(g)*

İdmān étmek(g) **إِدْمَانُ إِتْمَاكٌ** [< Ar. *demn* > *idmān*; Tr. *ét - mek(g)*]: Ok atışları öncesinde boş yay çekmek ya da gez okları atmak gibi eğitimlerle atışlara hazırlanmak.

“... kaçan kim kış faşlı ərişe gerekdür atıcılar çār dīvār içine gireler **idmān édeler**... [H. P. 816, vr. 9a/2] ... pes bilgil ki **idmān étmegüñ** fā’idesi var imiş... [H. P. 816, vr. 14b/11-12].”

→ *Meşq atmaq*; *Meşq ét-*

Çār dīvār içine gir- **چَار دِيوَار اِيچينه كِر** [< Far. *çehār* > *çār*; *dīvār*; Tr. *iç + i + n + e*; *gir-*]: Hava muhâlefeti olduğu günlerde, kemankeşlerin torbaya ya da sepete karşı atışlar yaparak eğitime devam etmek için kapalı bir mekana, bir odanın içine girmeleri.

“... kaçan kim kış faşlı ərişe gerekdür atıcılar **çār dīvār içine gireler** idmān édeler... [H. P. 816, vr. 9a/1-2].”

Çileye gir- **چَلِيه كِر** [< Far. *çihil* > *çihile* > *çille* > *çile*; Tr. + (y)e *gir-*]: Atış eğitimleri aşama aşama ilerlediğinden her bir aşama bazen gerçekten bazen de sembolik olarak kırk gün devam etmekteydi. Bu eğitimlerden herhangi birine başlanması.

“... pes bilgil ki idmān étmegüñ fā’idesi var imiş andan sonra ikinci **çileye gire** kaçan kim bu dañı er erligi kırk gün temām éde... [H. P. 816, vr. 9a/1-2].”

“Çihil “kırk” > çihile > çille “kırk günlük riyâzet” (Kubbealtı, I, 593^b).”

→ *Çileye başla-*

Çileye başla- **چَلِيه بَشَلَا** [< Far. *çihil* > *çihile* > *çille* > *çile*; Tr. + (y)e *baş + la-*]: Atış eğitimleri aşama aşama ilerlediğinden her bir aşama bazen gerçekten bazen de sembolik olarak kırk gün devam etmekteydi. Bu eğitimlerden herhangi birine başlanması.

“... ikinci çile dañı temām ola faşlun üçüncü **çileye başlaya**... [H. P. 816, vr. 15a/5].”

“Çihil “kırk” > çihile > çille “kırk günlük riyâzet” (Kubbealtı, I, 593^b).”

→ *Çileye gir-*

Ser-āmed ol- **سَرَامِد اولد** [< Far. *ser + āmed*; Tr. *ol-*]: Hayatı boyunca maddî manevî çok zahmetlere katlanarak sıkı ve sert bir eğitim sürecinden sonra hem ~132 ila 330 metreye kadar mesafelerdeki hedeflere isabetli atışlarda hem de menzil atışlarında ustalaşmak.

“... luzūm-ı emr-i muqarrerdür bāridlere ve qal’alara ve uzaq alaylar içine atmağa taburlara gāyet lâzım olup eki yüz gezden öte beş yüze geze varınca

nişāna oğ atayım dēyen kimesne menzil atmamış olsa yalnız pūtacı olsa atamaz bunun fā'idesi çokdur ehl olanlar bilürler luzūmı yokdur dēyenler cehllerindendür ve belkim ḥasedindendür ekisi daḥı bir birlerie mütelāzımlardur atıcı ol zemān bütün olur ki pūta ve menzilde temām-ı 'ayār olup tarīk-i tīr-endāzīde *ser-āmed ola* ḥarcı çok zahmeti çok olmak ile ḥalk rağbet etmediler ammā çün ki ḥüsñü çokdur zahmeti ve ḥarcı daḥı çok olur ola gelmiş... [Emiri 914, vr. 43b/6; TSMK 1417, vr. 61a/18].”

“Başta bulunan, başta gelen, ileri gelen kimse (Kubbealtı, III, 2772^a).”

Èki çekme bir sürme *ايكى چكمه برسورمه* [< Tr. *iki; çek - me; bir; sür - me*]: Atışa hazırlanırken okun siper içindeki hareketinin 3/2'sini kemankeşin sağ elinin, 3/1'ini de yay kabzasının desteğiyle sağlayıp göğüsünden de çekiş gücünü alarak atışı gerçekleştirmek.

“... *èki çekme bir sürme* ta'biri ki ḥīn-i küşāda elzem olan ḥareke-yi derūn-ı siperiyyenüñ eki baḥşı ḳabza-yı şaşt tarafından bir baḥşı ḳabza-yı ḳavs tarafından olup göğüsle daḥı imdād olunca cümle vücūd ile kuvvetli küşād verilmış olur ve eger bir baḥşı şaşt eki baḥşı yumruğdan olursa küşād lâyıḳlu ve ḍarblu olamayup fesād-ı tīri mūcib olur... [T. 6891, vr. 52A/4].”

Şaştı ilerü şal- *شصتى ايلرو صال* [< Far. *şaşt*; Tr. + *r; ilerü; şal-*]: Atış anında kemankeşin kabzayı tutan sol el yumruğunun atışın kalitesini ve okun istikâmetini bozacak denli havaya kalması yani *şahlanması* durumunda atıcının oluşan kusuru minimize etmek niyetiyle biraz ileri hareket ederek atışı gerçekleştirmesinin atışı gözleyenlerce oku çeken sağ elini okun darb gücünü kırarak denli boşladı, şeklinde yanlış yorumlanması.

“...yumruğ ser-i ceng mişāl olup şāhlanmak ta'biri ki yumruğ ḳalkarsa tūrūñ ucu ḳalkdığı merteye ilerü varup ve ba'zan görenler *şaştı ilerü şalı* verdi dēyü ḡalat edüp... [T. 6891, vr. 53b/12].”

Göğüsle yaya girme *كوكسله يايه كيرمه* [< Tr. *kögüz > göğüs; +le; yay + a; gir- me*]: Özellikle çökerek yapılan atışlarda, okun alacağı menzili artırmak niyetiyle kemankeşin yayın çilesiyle kabzası arasına girecek denli kendini öne verip göğsünden de güç alarak atışı icra etmesi.

“... çökerek şaşt ile ḳabza bir birine muḥāzī tayanup çekerek ḳarārın bulup ḳalkarken *gögüsle yaya girme* ta'biri gibi gūyā çille ile ḳavs beyninden gūzār olunur gibi tavr ile yumruğ tavrından bozulmayarak... [T. 6891, vr. 60a/9-10] ... vücūdı küşāda müteḥammil ise yayuñ aña uydurup maḥall-i küşād teḳarrub etdükte *gögüsle yaya girme* ta'biri ta'rifi icrā' olunarak dirsek şıḳılıp ḥareke-yi siperiyye ise bozulmayarak endām-ı yumruğ teḡayyür bulmıyarak küşād verilerek... [T. 6891, vr. 54b/19] ... çökerek çekerek [tīrūñ] şoya[sı] maḥall-i küşāda teḳarrubda tevāḳkuf olunma yāḥūd olunur mişāl görünmekte olan aḳvāl-i ma'rūfelerden ḳanḡısıyla mā'lūf olunmuş ise ol vechle sağ ḳabūrgalar ile de belden yoḳarıyla şeste imdād ve *gögüsle yaya*

*girme*⁴⁰⁶ mu‘āmele-yi ma‘rūfesiyle yumruğa imdād ve çökme kararūn buldıķda... [T. 6891, vr. 61b/20] ... h̄n-i küşādda *gögüsle yaya girilmeyüp* gögüs arķaya çekmekle öñüne in̄hinā peydāsına... [T. 6891, vr. 116a/18].”

Yay altından kalkma *ياى التندن قالمه* [< Tr. *yay; alt + ı + n + dan; kalk - ma*]: Atış gücünü artırmak için kemankeşin vücudunu kullanarak yayın üstüne varmayı bırakıp kendisini geri çekerek atışı gerçekleştirmesi (?)

“... beyne’t-tīr-endāz *yay altından kalkma* ta‘bīr[i] icrāsıyla dirsek şıkılıp arķa tarafda olan haşme darb olunur mu‘āmelesiyle cümle-yi vücūd ile ta‘rīfāt bir ānda h̄n-i küşādda derūn-ı siperde zīrā‘-ı mi‘mārī parmağıla bir parmak siper başından aşağı ola dēmişler... [T. 6891, vr. 60a/11].”

Boşa urma *بوشه اورمه* [< Tr. *boş + a; ur - ma*]: Atış anında okun gezi, çiledeki atış yerinden oynayıp sağa meylederken okun temren tarafının da sola kaymayasıyla atışın kusurlu gerçekleşmesi.

“... ve ege şaşt yumruğı sağ cānibe meyl éderse mandal gevşeyüp gezden çıkmaya ve *boşa urma* ta‘bīri ki çile gezün ağızına gelüp h̄n-i küşādda çile maħallinde bulunmadığından tīre muzīrr olup tīrūn başı ya‘nī gezi sağ cābine meyillü ve tīr kabza tarafına gider... [T. 6891, vr. 57a/2].”

Ķamçı vēr- *قمچى وير* [< Tr. *ķamçı; vēr-*]: Ok siperdeki atış yerine yaklaştığında kemankeşin bir soluk durup sonra âniden yıldırım gibi çekişi tamamlayıp atışı gerçekleştirmesi.

“... tīr küşād maħalline teķarrubda bir ān tevaķķuf édüp andan *ķamçı vēr*ilüp yıldırım gibi gērü çekilüp ħalāş ola... [T. 6891, vr. 57a/22].”

‘Acemilik gel- *عجميك ك-* [< Far. ‘*acem*; Tr. + *lik; gel-*]: Kemankeşin yeterince ısınıp atış kurallarını uygulamadan ilk kez atış yapar gibi ok atması.

“... zīrā gezi siper kıyruğından tīri atış yerinden atana elbette vücūd karar-ı me‘lūfesini bulmayınca ‘*acemlik gel*ür... [T. 6891, vr. 57b/19].”

Oķ tokındı *اوق طوقندى* [< Tr. *oķ; tokı - n - dı*]: Atışı son derece uygun intizamlı yapıp okun son derece hızlı şekilde yayan çıkması.

“... *oķ tokındı* ta‘bīri cümle vücūd ile berāber fenne muvāfık küşād vērilüp eki tuncı berāber yaya oturup tanīn-i latīf istimā‘ıyla tīr şāf u temīz ve yıldırım gibi tīz-per-tāb édüp der-ān gözden kıavislenmeden nihān olana dērler... [T. 6891, vr. 58a/13] ... ve atıcılar beyinde *oķ dokındı* dērler eki tunc

⁴⁰⁶Telhīs’te, *gögüsle pāya girme* (2010, s. 288). Sadece burada *yaya* değil de *pāya* şeklinde tanıklanıyoruz. Yazmanın aslında da söz başı yâ (ڤ) değil de pe (ڤ) okutacak şekilde çentikler belli. Tek bir tanık olması ve bu şekilde değerlendirildiğinde anlamın bağlama uymaması nedeniyle bir istinsah hatası olduğu düşüncesiyle doğru kabul ettiğimiz şekilde düzelterek değerlendirdik.

berāber cümle vücūd selāmet olup küşād vērildükde oğ bulanmadan⁴⁰⁷ şāf yıldırım çağmağa [*oğ*] *doğındı* dērler... [Emirī 914, vr. 39b/21; 40a/1; TSMK 1417, vr. 56a/9, 11].”

→ *Ŧoqınma*

Ŧola kavısı kavsa tīri uydır- *قوله قوسی قوسه تیری اويدر* [< Tr. *kol* + *a*; Ar. *kavs*; Tr. + *t*; Ar. *kavs*; Tr. + *a*; Far. *tūr*; Tr. + *i*; *uy* - *dir*-]: Atışın başarılı olabilmesi için kemankeşin kendi fizikî yapısı ve gücüyle kullanacağı yayın çekiş gücünü denkleştirmesi.

“... az yay ile ırak bozilup atmağdan *Ŧola kavısı kavsa tīri uydırınca* ta‘rīf olınan mağallden temīz küşād ile Ŧoqınma ta‘bīriyle ehyānen vāki‘ olacak sebkat-ı dā‘imā zuhūra gelür demişler ve hīn-i küşādda baş parmağla şehādet parmak hilāl ta‘bīr olınan māh-ı nev mişāl baş parmak kulak yımşığına şehādet parmağı semāya Ŧoğrı küşād olunmağla hāşıl ola ve ešnā-yı meşğde mu‘tād ēdilen mağallden ziyāde ve noğşān çekilmeyerek vücūd-ı ũlfet ētdiği mağalle atış yayın uydurup atmağ lāzımdur ki vücūd-ı me‘lūf oldığı mağalli bulmayınca icrā-yı hüner ēdmez demişler... [T. 6891, vr. 58a/18].”

Ayağa dur- *اياغه دور* [< Tr. *ayak* + *a*; *dur*-]: Taş dikmek, namını duyurmak niyetiyle kemankeşin menzil atışı yapması için öne çıkması.

“... meydān oğasında ba‘de‘Ŧ-Ŧa‘ām fazīletlü efendi hazretlerinūğ öğinde kavānīn-i Ŧarīğ üzere cümle tīr-endāzān mevcūd olarak Ŧalīb-i kabzayı vekīl-harc meydān oğasında küşe-yi şeyhe karīb eylemiş... şeyh hazretleri su‘āl ēderek sen Ŧalīb-i kabzasın ol da temennā ēder *ayağa durdun* ve mağallinden aşırı oğ atdum dēyü da‘vā ēdersin ol da temennā eder... [T. 6891, vr. 62b/6].”

Destār boz- *دستار بوز* [< Far. *destār*; Tr. *boz*-]: Menzil atışında, önceki atışları hükümsüz kılan bir atış yapıldığının atışı gözleyen havacılarca ilan edilme yöntemi.

“... şeyh efendi su‘āl ēder mağallinden aşırı şestle oğun ÷ondırdıñuz mı dēr anlar ÷ondırdıñ ve *destār bozduğ* dērler... [T. 6891, vr. 62b/15-16] ... şeyh hazretleri su‘āl ēderek... kademūğ sağ kademūğ düz başdı mı dēr anlar başdı hevācılarūğ *destār bozduğ* gördüñüz mi dēr anlar da gördüñ dērler... [T. 6891, vr. 62b/10] ... mağşūd hāşıl oldu cevābın vērüp gördiler ki hevācılar segirdüp hevālardan şoñra *destār bozdılar* menzil bozıldığı ma‘lūm olduğda... [T.R. MÜ vr. 26a/15] ... menzil bozduğın bilüp *destār bozdılar*... [T.R. MÜ vr. 57b/12].”

Hevā bul- *هوا بول* [< Ar. *hevā*; Tr. *bul*-]: Menzil atışına uygun hava koşullarını denk getirmek.

“... altı māh ešnāsında müsā‘de-yi eyyām ve *hevā bulduğ*ça on def‘a pīşrev endāhtına rağbet-i şāhāneleri vāki‘ olup... [T. 6891, vr. 65b/16-17].”

⁴⁰⁷Uçar‘da *bulunmadan* (2013, s. 80).

Hevā al- **al** **al** [**al** < Ar. *hevā*; Tr. *al*-]: Menzil yarışında gâlib olmak, en uzaa atan olmak.

“... Top Taşından Cîn Deresine doğru câb-ı hevā ile bici kullarıyla atıa ibtidâ’-yı rabet mülükâneleri vâi’ olup ve touz yüz seksen bir gezde **hev[ā]** zât-ı humâyûnlarında **alup**... [T. 6891, vr. 66a/2-3] ...velâkin ben bir yay ödül oyayum atsunlar **hevā** kimde **alur** ise anu olsun... [T.R. MÜ vr. 57a/10].”

Bedelde bulun- **bedel** **bedel** [**bedel** < Ar. *bedel*; Tr. + *de bul* - (u)n-]: Menzil yarışında rakiplerin birbirlerine denk atılar yapması.

“... evvâl-i erîfûn yigirmi sekizinci pâzâr ertesini günü bi yüzci oşusuna atıa ibtidâ’ ve câb-ı hevā ile Lenduhâ ademinden müsâbakata mübâşeret olunup bi on be gezde hevā Hâfız kullarıyla **bedelde bulunup**... [T. 6891, vr. 66a/15-16].”

Hevâcılık et- **et** **et** [**et** < Ar. *hevā*; Tr. + *ci* + *lık*]: Menzil atılarında, okun seyir güzergâhında gözetleme işini yapmak.

“... hevā yerinde **hevâcılık edüp** ve hevâcılar bulunmama üzere irâde buyurilup... [T. 6891, vr. 68b/18-19].”

Menzil al- **al** **al** [**al** < Ar. *menzil*; Tr. *al*-]: Bir menzilde daha önceki atılardan daha uzaa atarak oranın en itibarlı kemankeşi olmak.

“... ‘Arab içinde bir ‘Ube o atmaa geldi beni **menzilümden aldı**... [UM. F. vr. 8a/6-7; M. 4b/10].”

Menzil boz- **boz** **boz** [**boz** < Ar. *menzil*; Tr. *boz*-]: Daha önceki atılardan daha uzaa ok atarak menzil rekorunu kırmak.

“... Amed Aa erba‘îne on sekiz gün alarak **menzilin bozduı** mehürdür... [T. 6891, vr. 82b/1] ... Beli aragöz **menzilin bozup** aurı atmıdur... [TKK Y/546, vr. 426a/2] ... bu o **menzili bozdu** velâkin ondurulmadı dediler... [T.R. MÜ vr. 25a/2].”

Dest-mâl tut- **tut** **tut** [**tut** < Far. *dest* + *mâl*; Tr. *tut*-]: Menzil atıları öncesi, havanın atıa müsait olup olmadığını öğrenmek için bez parçasının rüzgara göre hareketlerinin gözlenmesinde uygulanan yöntem.

“... â‘ide-yi ma‘lûme üzere **dest-mâl tutulup** hevā yerine muâzî olunca eki ucu düz gelüp âf ve bir düzeye urursa hevā muvâfı-ı cây-ı ademdür bulutların da seyri dest-mâle muvâfı ise bâlâ hevā da zemîne muâbıdur... [T. 6891, vr. 82b/20-21].”

Tîr yörüdür hevā **etir** **etir** [**etir** < Far. *tîr*; Tr. *yörü* - *d* (t)- (ü)r; Ar. *hevā*]: Havanın ok atılarına uygun olması.

“... dest-māl tutulup... vasat-ı dest-māl tağalanursa ve hevā-yı zemīn hevā-yı āsmān muḥālif ise **tīr yörüdür hevā** degüldür... [T. 6891, vr. 83a/1].”

Bulutlar üstine alıyor **بلوطلر اوستنه اليور** [*< Tr. bulut > bulut + lar; üst + i + ne; al - (i) yor*]: Bulutların bir kısmı, yeryüzünde esen rüzgar doğrultusunda hareket ederken diğer bir kısmının tam tersi istikâmette hareket etmesinin menzil atışlarına uygun olmayan hava koşulların oluştuğunun göstergesi olarak yorumlanması.

“... ve ba‘zan **bulutlar üstine alıyor** ta‘bīri ki seyr-i bulut bir katı hevā-yı zemīne muvāfiḳ ve bir katı muḥālif olup cümlesi bir yerde ve hevā-yı zemīne muvāfiḳ seyr eder olmayınca muvāfiḳ hevā dēnmez... [T. 6891, vr. 83b/11].”

Menzil bozacak hevā **منزل بوزاجق هوا** [*< Ar. menzil; Tr. boz - acaba; Ar. hevā*]: Hava koşullarının, rüzgârın yönünün ve bulutların seyrinin rekor kırarak denli ok atışlarının yapılmasına uygun olması.

“... ve hevā-yı zemīn ü āsmān muvāfiḳ olup ve ta‘rīf olunan vechle sağanaklı olmayup ve mağmūm ve sisli olmayup şāf u temīz ve hīç ebr-i siyāh olmayan ve yağmur yağup açılıp şems münevver hevā berrāk ve şāf u şeffāf ve kıṭ‘a kıṭ‘a beyāz bulutlar hevā-yı zemīne muvāfiḳ şiddetle seyr ederse ki zemīne zilli düşmekle yörük esb gibi tay étđiği muvāfiḳ menzildür ki **menzil bozacak hevā**dır dēyü ittifaḳ étmişlerdür... [T. 6891, vr. 83b/18].”

Yörük esb gibi tay ét- **يورك اسب طى ايت** [*< Tr. yörü - k; Far. esb; Ar. tayy; Tr. ét-*]: Menzil atışları öncesinde hava kontrolü yapılırken parça parça olan bulutların gölgesinin yeryüzünde esen rüzgarın şiddetine uygun şekilde düşmesiyle menzil havasının ok atışlarına uygun olduğu şeklinde yorumlanması.

“... kıṭ‘a kıṭ‘a beyāz bulutlar hevā-yı zemīne muvāfiḳ şiddetle seyr ederse ki zemīne zilli düşmekle **yörük esb gibi tay étđiği** muvāfiḳ menzildür... [T. 6891, vr. 83b/17-18].”

Çekişine ve atışına noḳşān gelmek **چكشنه واتيشنه نقصان كلمك** [*< Tr. çek -(i)ş + i + ne; Ar. ve; Tr. at - (i)ş + ı + na; Ar. nuḳşān; Tr. gel - mek*]: Kemankeşin herhangi bir sakatlık dolayısıyla ya da doğal bir yaşlılık belirtisi olarak yay çekişinde ve atış mesafelerinde düşüş, gerileme olması.

“... ve Mīr-‘alem Aḫmed Ağa menzil-i ma‘rūfina muvāfiḳ olmadan inḫirāf-ı mizāc ile **çekişine ve atışına noḳşān gelmekle** ‘abeş ıztırāb çekmesün dēyü... [T. 6891, vr. 84a/10].”

Evvelki vaḳtūḡ şav- **اولكى وقتك صاو** [*< Ar. vaḳt; Tr. + (ü)ḡ sav-*]: Kemankeşin artık yaşlandığı için eski atış gücünü yitirmesi.

“... ve Mîr-‘alem Aḥmed Ağa menzil-i ma‘rûfına muvâfık olmadan inḥirâf-ı mizâc ile çekişine ve atışına noḡşân gelmekle ‘abeş ıztırâb çekmesün dëyü gūyâ dostâne **evvelki vaḡtün şavdı** kendüye nuşḡ êtdükleri gücine gelüp bir müddet müsâbaḡatı terk êdüp şurûta muvâfık meşḡe devâm ile çekiş ve atışuḡ düzeldüp... [T. 6891, vr. 84a/11].”

Gücine gel- **كوجنه كل** [< Tr. *kūç* > *güç*; *gel-*]: Yaşlılığından dolayı eskisi gibi iyi atışlar yapamayan kemankeşe etrafın *sözde* öğüt verici konuşmalarının kemankeşin ağrına gitmesi, onda kırgınlık oluşturması.

“... ve Mîr-‘alem Aḥmed Ağa menzil-i ma‘rûfına muvâfık olmadan inḥirâf-ı mizâc ile çekişine ve atışına noḡşân gelmekle ‘abeş ıztırâb çekmesün dëyü gūyâ dostâne evvelki vaḡtün şavdı kendüye nuşḡ êtdükleri **gücine gelüp** bir müddet müsâbaḡatı terk êdüp şurûta muvâfık meşḡe devâm ile çekiş ve atışuḡ düzeldüp... [T. 6891, vr. 84a/11-12].”

Oḡu ḡavsa uydurmalı **اوقوسه اويدرملی** [< Tr. *oḡ* + *u*; Ar. *ḡavs*; Tr. + *a uy - dur - malı*]: Yayın kabzasındaki *tir geçimi* denilen okun sürüldüğü yere oku yanlamasına yatırıp bakıldığında okun temreninin yayın ucundaki çile düğümünün atıldığı tunçlara denk olması hâlidir ki böylece o okun, o yayla atılmaya uygun olup olmadığı anlaşılır.

“... ya‘nî [ḡavsuḡ] nişân olınan maḡallinden tutup ḡabzanuḡ tîr geçimiyle tîrūḡ nişân olınan maḡallin birleştürüp temren ḡarafını ya‘nî ḡavsdan ḡâric ḡalan maḡallini şavına derūn-ı ḡavsdan çile düğümüne toḡrı yaturduḡda temren-i tîr çile düğümüne berâber gelürse temâm ol oḡ ol yaya uymış olur **oḡu ḡavsa uydurmalı** ta‘bîri de budur... [T. 6891, vr. 92a/6].”

Lâyıklı oḡ at- **لايقتلى اوق آت** [< Ar. *lâyık*; Tr. + *li oḡ at-*]: Ok ve yayın ebatları açısından birbirine göre uyumuyla atıcının fizikî gücünün de yaya uyumu sağlanması hâlinde yapılabilecek olan kaliteli, etkili ok atışı.

“...pek elzem daḡıkadur zîrâ oḡ yaya yay vücūda uymaduḡda **lâyıklı oḡ** atılmaz dëyü eslâf ittifaḡ êtmişler... [T. 6891, vr. 92a/13].”

→ *Lezzetli oḡ at-*

Lezzetli oḡ at- **لذتلى اوق آت** [< Ar. *lezzet*; Tr. + *li oḡ at-*]: Yayın çekiş gücüyle kemankeşin fizikî gücünün orantılı, uyumlu olmasıyla sağlanabilen kaliteli, zevkli ok atışı.

“... ve beyne‘n-nâs benüm fulân ḡavsum kırıldıḡdan sonra fulân hevâ yerine oḡum varmaz oldu ol yay ile atdıḡum gibi **lezzetli oḡ** atamaz oldum kırılmasa idi fulân ḡadar daḡı atardum dëdükleri ol yay bâzūsına uydıḡı gibi ta‘rîf olınan ölçü vechle tîre ve vücūdına teşâdüfen muvâfık olmuş ol yay kırıldıḡda bâzūsına uydurmuş ise de bu daḡıkadan ḡâfil yâḡūd kılllet-i ḡavs münâsebetiyle uydurulmadıḡından tîr menzil-i sâbıkına varmaz olmuş dënmiş... [T. 6891, vr. 92a/15].”

→ *Lâyıklı oḡ at-*

Çekişi yerinde ol- **چکشی یرنده اولد** [**< Tr. çek - (i)ş + i; yer + i + n + de; ol-**]: Kemankeşin etkili ve sağlam atışlar yapabilecek seviyede gücünün kuvvetinin yerinde olması.

“... **çekişi yerinde olan** zevât vücūdına münāsib yaya dikkat edüp uyar uymaz bol yay ziyāde menzile sebebdür... [T. 6891, vr. 92b/7].”

Sāz étme **ساز ایتمه** [**< Far. sāz; Tr. ét - me**]: Yay, kullanan kemankeşe göre ayarlama.

“... ve yayda **sāz étme** ta‘bīri düzen vèrmekden ‘ibāret bir iştilāh olup... [T. 6891, vr. 94a/16].”

→ *Sāz eyle-*

Sāz eyle- **ساز ایله** [**< Far. sāz; Tr. eyle-**]: Yay, kullanan kemankeşe göre ayarlama.

“... ol bir yayı kendüye **sāz eylediler** idi... [TY. 6923, vr. 11b/12].”

→ *Sāz étme*

Vaḳtiyle kesil- **وقتيله کسید** [**< Ar. vaḳt; Tr. + i (y)le kes - (i)l-**]: Yay ve okların imâlinde kullanılacak ağaçların her birinin kendi zamanına göre suyu çekildikleri mevsimlerde kesilmesi.

“... ve bu [kavs ve tīr yapılan] ağaclar **vaḳtiyle kesilürse** kurt yemez dèrler vaḳti bī-ḳudrete te‘ālā ağaclaruḡ şuyı çekildükde kesilmekdür... [T. 6891, vr. 96b/18].”

Atışa uydurmaḳ **اطیشه اويدرماق** [**< Tr. at - (i)ş + a; uy - dur- mak**]: Her yayın kabzasında ve çilesinde küçük farklarla da olsa atış yerleri farklı olduğundan buna dikkat edilip okun uygun olan yerlere getirildikten sonra atışların yapılması.

“... **atışa uydurmaḳ** dènilen ayırıcı ve meşhūr olan atış yerinden küşād vèrene dèmekdür... [T. 6891, vr. 107a/9].”

Yolından ḳal- **یولندن قل** [**< Tr. yol + ı + n + dan; ḳal-**]: Atılan okun gezinin gereğinden fazla uzun ve derin olmasından dolayı atışlarda çileden kurtulması zorlaştığından okun süratinin kesilip uzağa gidememesi.

“... tūlen ṭavīl ve dīḳ dehān olan gez çileden ḳurtulma gā’ilesiyle **yolundan ḳalur** dèmişler... [T. 6891, vr. 108b/1].”

Oḳ ayaklanmaḳ **اوق ایاقلنماق** [**< Tr. oḳ; ayak + la - n - maḳ**]: Atış sonrası temren tarafından kırılan oklara tekrar kullanılabilmeleri için yapılan ekleme işi.

“... **oḳ ayaklanmaḳ** ta‘bīri ki oḳuḡ ayaḡı ya‘nī temren ve şoyalı olan ucu zemīne ḍarbında şikest olur dört parmaḳ bir ḳarış daḡı ziyāde olursa da kırılan yerine münāsib cinsinden ya‘nī teli ve şıkılığı ve rengi uyan çibıḳdan eklemege dèrler... [T. 6891, vr. 114b/13].”

Yay gālib ol- **یای غالب اولد** [**< Tr. yay; Ar. gālebe > gālib; Tr. ol-**]: Kemankeşin çekiş gücüne göre yayın daha sert, daha güçlü olması.

“... ve hīn-i küşādda... **yay gālib olup** şaşt kulak yumuşağına ittişāl lāzım iken... [T. 6891, vr. 116a/19] ... ve **yay gālib olup** maḥalline kadar çekilemediğinden dirsek kışılamaz ise bundan kabza şadāsı ḥāşıl olur... [T. 6891, vr. 116b/2].”

Kepāde-keşlik etmek **کپاده کشلیک ایتمک** [**< Far. kebāde + keş; Tr. + lik ét - mek**]: Kemankeşin *kepade* adı verilen yumuşak ve çekişi kolay eğitim yayıyla her fırsat buldukça kaslarını diri tutup güçten düşmemek için eğitim yapması.

“... ihtiyārsız kabzateyn ve bāzūlara ra‘şe ya‘nī ditreme gelmenūñ sebebi bilekleri gevşek tutmak yāḥūd gerdān-ı kemān-keşe peklik gelmekden olur izālesi bileklere kuvvet-i metānet ve boynuna reḥāvet gelince kadar **kepāde-keşlik etmek** ihtimām üzere lāzım olur şaḥiṣ ḥāline göre kifāyet miqdār aḥşām şabāḥ kepāde çeküp ba‘dehū yine meşq-i uḥrā ne ise devāmda māni‘ yokdur dēmişler biñ yüzci Ḥāfız kepāde yatağımuñ yanında turur be-her yevm şayf u şitā bi-lā terk aḥşām u şabāḥ kifāyet miqdār kepāde çekmeyince yatup kalkmam dērdi... [T. 6891, vr. 117a/4].”

Kabzası eski ol- **قبضه سی اسکی اولد** [**< Ar. kabzat; Tr. + sı; eski ol-**]: Kemankeşler içinde eğitimini en erken tamamlayıp ustasından icazeti en en erken alan kıdemli kemankeş.

“... ve bir tīr-endāz bir maḥallden tīr-endāz olurken arḳasından biri daḥı anuñ hevāsı yolına atmamak ve cāy-ı kademleri muğāyir olup maḥall-i hevāları ber-maḥall olarak nüzūl eden tīrler birbirine qarışmamak ve қоşuda şūret-i āḥirle rüfekā ile berāber tīr-endāziyyet olunur ise bir birlerinūñ kıdemini ri‘āyet olur ya‘nī **kabzası eski olan** evvel atmak... [T. 6891, vr. 129a/19].”

Çilesini bağla- **چپله سنی بغلا** [**< Far. çille > çile; Tr. + si + n + i bağ - la-**]: Menzil atışlarında çilesi kopan ya da kopmaya yüz tutan yaya, o an için ya o menzildeki en iyi atışı yapan kemankeşin ya da eşraftan biri varsa onun yeni çileyi takması ritüeli.

“... ve çilesi şikest oldığı gün ve yā tellenüp kopacağı tebeyyün ētdiği gün hevā kimde қалursa **çilesini** ol **bağladur** ḥāli uygun kimseler olursa ba‘zan teberriken anlar da bağlardurlar... [T. 6891, vr. 129b/3].”

Hevā eyle **هوا ایله** [**< Ar. hevā; Tr. eyle**]: Menzil atışlarının başlayabilmesi için *havacı* adı verilen gözetleyicilerin atış mahalinin atışa uygun olduğunu kemankeşe bildirmek amacıyla ellerinde taş bağlı olan dülbentleri havaya atmaları.

“...ibtidā’ tīr-endāzān cāy-ı kade me ve hevāciyān maḥall-i hevāya cem‘ olunup kavslar qurılıp küşāda ibtidā’ olınacak vaḳit tīr-endāzāndan biri **hevā eyle** dēyü āğāz ēdüp hevāciyān daḥı yerlerinde olan avcunda seng [ile] bend olunmuş dülbentlerin hevāya atarlar... [T. 6891, vr. 130b/11].”

Menzile *tur-* منزل طور [< Ar. *menzil*; Tr. *tur-*]: Menzil atışı için gerekli hazırlıkları yapan kemankeşin atış yerinde *atış serbest* komutunu beklemesi.

“... ayak yerine varılıp t̄alib ğayr-ı t̄alib pehlevānlar huzūrında şurūtıyla **menzile turup**... [T.R. MÜ vr. 27a/10].”

Menzile sa’y *ét(d)-* منزله سعی ایت [< Ar. *menzil*; sa’y; Tr. *ét(d)-*]: Herhangi bir menzilde rekor kıracak atışlar yapabilmek için çalışmak, uğraşmak.

“... **menzile sa’y eden** atıcılara ok meydānında sebt olduğu gibi reb⁴⁰⁸ dā’ire ile bir yüksek yere nışf nışfi bulup nişāne koyup pūta atarlar... [Emirî 914, vr. 42b/8; TSMK 1417, vr. 60a/5].”

“Sa’y, iş işlemek ma’nāsınadır (Kāmūs).”

Menzil açmak منزل اچمق [< Ar. *menzil*; Tr. *aç - maq*]: Menzil atışı için belirlenen sahada geçerli ilk atışı yapıp ilk nişan taşını dikmek.

“... **menzil açmak** menzil bozma murād eden t̄ir-endāz hākī ile sekiz yüz ve p̄işrev ile tokuz yüz gez menzile t̄iri vāşıl olan t̄ir-endāza ibk̄ā-yı nişān için dört t̄ir-endāz ile cāy-ı kadem hevāsın işbāt şartıyla ruḥşat v̄erilür... [T. 6891, vr. 132b/1] ... hattā maḥşūs **menzil açup okuḥ** atup taşın diküp... [T.R. MÜ vr. 3a/10].”

Menzil bozma منزل بوزمق [< Ar. *menzil*; Tr. *boz - maq*]: Bir menzilde daha önce atılan okları geride bırakacak denli, rekor bir atış yapıp önceki dereceleri hükümsüz kılmak.

“... fetḥ-i menzil murād olup olmayarak ol menzilün seng-i nihāyeti daḥı güzer ederse hevācılardan cāy-ı kademe müjde d̄eyer ek̄i kimse gelüp maḥall-i hevāda bulunan hevācıyāndan başka bulunan kemān-keşān u hevācıyān civār-ı t̄ire cem’ olup **menzil bozan** ve s̄ā’ir kemān-keşān daḥı maḥall-i hevāya gelüp şeyḥü’l-meydān mevcūd ise ol mevcūd degül ise mu’teberān-ı t̄ir-endāzāndan biri fātiḥa edüp ba’de’ş-şalavāt bir sūre-yi fātiḥa üç ihlās-ı şerif cümle mevcūdın kırā’at edüp cenāb-ı ḥazret-i p̄irimüz Sa’d ibn Ebī Vaḳḳāş ve şā’ir e’imme-yi rumāt olan şāḥābe-yi güzīn... ḥazretleri ervāḥ-ı sa’ādetlerine ve meydāndan īmān ile güzer etmiş t̄ir-endāzānuḥ ervāḥlarına ba’de’l-hediyye mevcūdın yek-zebān-ı ceḥr ile tekb̄ir getürerek fātiḥa eden zāt u mevcūd-ı yedinde ba’zı zevāt dest-i yemīn ile t̄ire dest urup zemīnden çeküp tekb̄ir tekrār etmeyerek şāḥib-i t̄irün destine mübārek ola d̄eyü teslīm ederler... [T. 6891, vr. 131b/23] ... menzil açmak **menzil bozma** murād eden t̄ir-endāz hākī ile sekiz yüz ve p̄işrev ile tokuz yüz gez menzile t̄iri vāşıl olan t̄ir-endāza ibk̄ā-yı nişān için dört t̄ir-endāz ile cāy-ı kadem hevāsın işbāt şartıyla ruḥşat v̄erilür... [T. 6891, vr. 132b/1].”

⁴⁰⁸Uçar’da *rub’* (2013, s. 83). *Reb’*, cemā’at-i insāniye itlāk olunur (Kāmūs).

Ṭaşını sür- **طاشنى سور** [**< Tr. taş + ı + n + ı; sür-**]: Menzilde ilk attığı mesafeden daha ileriye, daha uzağa ok atıp nişan taşını yeniden dikmek, atış mesafesini ileriye doğru güncellemek.

“... tokuz yüzden ziyādece ve anca yoldan yigirmi gez aşurı ana taş dikiymişdir sonra **taşını sür**dükde yerine ana taş olmak üzere bir küçük taş dikmiş... [T. 6891, vr. 136b/2] ... ‘Abdu’llāh Efendi on sekiz buçuk gez şaş tarafına dört buçuk gez aşurı atup **taşın sür**üp tokuz yüz on beş buçuk gez menzile dikmişdir... [T. 6891, vr. 136b/10-11].”

→ *Yèrin sür-*

Yèrin sür- **يرين سور** [**< Tr. yèr + i + n; sür-**]: Menzilde daha önce attığı mesafeden daha uzağa daha ileriye ok atışı yapıp, rekorunu güncellemek.

“... geçmiş atıcılardan her kişi kim bir menzil atmışdur ol dahı degme kerre vāki’ olmaz atduğın tekrār gèrū atabile bu gāyet āz vāki’ olur olduğı vaktin bu gün filān kişi **yèrin sür**müş dèrler zīrā bu ok atmak ve menzil aşurı atup taş dikebilmek haylice büyük maşlahatdur... [TY. 6923, vr. 4b/8] ... ol gün bu zikr olunan pehlevānlara Şolağ Bālī galebe eyleyüp ve hem ol gün menzili olan taşları başup ve hem kendi **yèrin sür**üp menzil attı... [TY. 6923, vr. 18a/6] ... ahır pīrligi zemānında üç **yèrlerin sür**mişdir... Beñli Karagöz Sultān Mehmed’üñ zemānında ol yeri atmışdur sonra **yèrlerin** Sultān Bāyezid’üñ ahirinde **sür**müşdür... [TY. 6923, vr. 2a/4, 16-17].”

→ *Ṭaşını sür-*

Ṭaşdan aş- **طاشدن اش** [**< Tr. taş + dan; aş-**]: Menzilde önceki atışlardan dikilen taşları aşacak atışı yapmak.

“... anda nèce kimseler vardur ki kendü atmak kâdir degüldür görür ki senüñ okuñ **taşdan aş**dı bu kerre kalbden tamarları tepreşüp muşayyed olmayup gèrū düşdi dèyü hevā ederler... [L. İ. 559, vr. 28b/1].”

Ṭaş dik- **طاش ديك** [**< Tr. taş; dik-**]: Menzil atışlarında rekor kırarak atışı yaptıktan sonra onun bir göstergesi olarak nişan taşını dikmek.

“... bundan mā’adā bir pehlevān ki meydāna çıka menzil okın atmak irāde kıla üstādān-ı hüner-pīşe ve tīr-endāzān-ı şalāh-endīşe bilā-garez seng-i menzil dikmege lāyık atarsa ziyāfetin ètdürüp hayr du’āsını edā kıilup hüsni-ittifākla **taş dik**dürürler... [TKK Y/546, vr. 425a/7-8] ... bir dahı lodos menzildir ki Burusalı Şücā’ ol menzil ile ser-āmed-i ser-meydān olmuşdur Tozkoşaran anđıkca āh anı atabilsem dèyü harāreti ‘arza kılmışdur mezbūr Ahmed Ağa ol menzili aşurı atdı lākin sālifi yere olmağın **taş dik**ilmede nizā’ olup ertesini yene meydān geldi ve cemī’ pehlevānlar hāzır iken tekrār otuz beş adum aşurı [atdı] èki gün bir biri ardınca menziliñ hükmin icrā èdüp **taşın dik**di ammā Tozkoşaran menzilleri ki birisi poyraza atduğıdur evvelā **taş diken** Kazzāz Ahmed ba’dehū Atıcı Sinān nām pehlevān-ı mü’eyyeddir... [H. P. 816, vr. 29a/8, 10-11].”

→ ‘*Alāmet dikmek; Nişān dikmek; Menzil dik-; Bunyād ur-*

‘*Alāmet dikmek* علامت دكمك [*< Ar. ‘alāmet; Tr. dik - mek*]: Menzil atışlarında rekor kırarak atışı yaptıktan sonra onun bir göstergesi olarak nişan taşını dikmek.

“... Bahtiyār Deresi demekle meşhūr olan maħallde ‘*alāmet dikmek* tedārikinde iken fevt olmuştur... andan sonra yene yeñiçeri ocağından Beñli Ķaragöz peydā oldu lodos ve yıldız ve poyraz hevālarında menziller atup her birinüj ‘*alāmetin dikdi*... [TKK Y/546, vr. 4256/11, 24].”

→ *Taş dik-; Nişān dikmek; Menzil dik-; Bunyād ur-*

Nişān dikmek نشان دكمك [*< Ar. nişān; Tr. dik - mek*]: Menzil atışlarında rekor atışın bir işareti olarak taş dikmek.

“... Bahtiyār Usta Ħusām’dan artucağ atup bir yere *nişān dikmek* üzere iken... [S. 846-1, vr. 2a/14] ... oğ atmağı öğreniñüz zīrā ol sizüñ oyunuñuzuñ hayrlusudur ve ne miğdār uzağ atamağa kādır olursañuz gerekdür ki anda *nişān dikesin*... [L. İ. 559, vr. 6b/7] ... gāh olur ki bir pehlevān menzil atar *nişān dikmek* zīyāfetine ne kudreti olur ne güci yēter... [H. P. 816, vr. 23b/6].”

→ *Taş dik-; ‘Alāmet dikmek; Menzil dik-; Bunyād ur-*

Menzil dik- منزل دك [*< Ar. menzil; Tr. dik-*]: Ok atışı için belirlenen sınırları belli alanda ilk atışı yapıp o sahayı menzil atışlarına açıp işaret taşı dikmek.

“... Ok meydānuñda ok atup *menzil diken* Usta Bahtiyār’dur... [S. 846-1, vr. 2a/16].”

→ *Taş dik-; ‘Alāmet dikmek; Nişān dikmek; Bunyād ur-*

Bunyād ur- بنياد اور [*< Far. bunyād; Tr. ur-*]: Menzil atışı sonrası gerek ilk atış olmasıyla ana taşı olacak şekilde gerekse de rekor atış sebebiyle nişan taşı dikmek.

“... hiçbir menzile *bunyād ur*ılmadı idi... [S. 846-1, vr. 2a/12].”

→ *Taş dik-; ‘Alāmet dikmek; Nişān dikmek; Menzil dik-*

Artucağ at- ارتوجق ات [*< Tr. art - (u)cağ; at-*]: Menzilde yapılan önceki atışlardan daha ileriye daha uzağa ok atmak.

“... Bahtiyār Usta Ħusām’dan *artucağ atup* bir yere nişān dikmek üzere iken... [S. 846-1, vr. 2a/13].”

→ *Aşuri at-*

Urasıya at- اوره سيه آت [*< Tr. ur - ası + (y)a; at-*]: Menzilde dikilen ilk taş olan *ana taşı*, okun gidişatında doğru istikāmet olarak kabul edilmiştir. Yapılan atışın bu ana taşın doğrultusunda, istikāmetinde gerçekleşmesi.

“... bir taş dağı okı düşdüğü maħalle naşb ederler tūr-endāzlar aña ana taşı eydürler andan sonra menzil atanlar şöyle ki ana taşına toğru atarlar *urasıya*

atdı⁴⁰⁹ dëyü ta‘bîr ederler ve anuñ tîr-endâzlığını haylî taḥsîn eyleyeler kaçan ki sağına mā‘il atup oқи taşrasına nâzil ola şaşṭ atdı ta‘bîr eydürler nêteki şolından olan tarafına qabzadan atdı dëyü taqrîr eylerler cümleden maqbûli **urasiya atılmaқ**dur ol êkisi gÿyâ ki yoldan şapılmaқdur... [TKK Y/546, vr. 424b/32, 35] ... baş taş İmâm menziline **urasiya atılmaş**dur... [T. 6891, vr. 140b/11].”

Yoldan şapılmaқ **بولدن صاپلمق** [< Tr. *yol* + *dan*; *sap* - (i)l - *maқ*]: Menzil atışında okun ana taşın doğrultulsunda yani *urasiya* atılmayıp sağına ya da soluna meyilli olacak şekilde atılması.

“... kaçan ki [ana taşuñ] sağına mā‘il atup oқи taşrasına nâzil ola şaşṭ atdı ta‘bîr eydürler nêteki şolından olan tarafına qabzadan atdı dëyü taqrîr eylerler cümleden maqbûli urasiya atılmaқdur ol êkisi gÿyâ ki **yoldan şapılmaқ**dur... [TKK Y/546, vr. 424b/36].”

Çekişi atışına gâlib olmaқ **چكشى آتیشنه غالب اولمق** [< Tr. *çek* - *iş* + *i*; *at* - *iş* + *ı* + *n* + *a*; Ar. *galebe* > *gâlib*; Tr. *ol* - *maқ*]: Zamanında çok fazla eğitim yapıp çok fazla yay çekse de atışları dikkate alındığında çok düşük seviyelerde kalan kemankeşin yaptığı idmanların hakkını verememesi.

“... Memi Çelebi... merhûmuñ **çekişi atışına gâlib olmağ**la yay kuvvetiyle atup bir müddet metrûk qaldığından ol ‘aşırda Memi dënerek bu isimle ma‘rûf olmaş... [T. 6891, vr. 140b/17-18].”

Yay kuvvetiyle at- **یای قوتيله آتوب** [< Tr. *yay*; Ar. *kuvvet*; Tr. + *i* (y)le; *at* - *up*]: Kemankeşin kol gücünden ziyade kullandığı yayın darp gücüne dayalı atış yapması.

“... Memi Çelebi... merhûmuñ çekişi atışına gâlib olmağla **yay kuvvetiyle atup** bir müddet metrûk qaldığından ol ‘aşırda Memi dënerek bu isimle ma‘rûf olmaş... [T. 6891, vr. 140b/18].”

Hevâ al- **هوا ال** [< Ar. *hevâ*; Tr. *al*-]: Menzil atışında galip olmak, yenmek.

“... Yayıbaşı Küçük Hüseyin... çok yay çeker pehlevân tîr-endâzlıqda fâ‘ikü‘l-akrân yüz dirhem yay ile dört dirhem tîr atup **hevâ alır** tîr-endâz imiş... [T. 6891, vr. 153a/5] ... baş oқumda **hevâ alır**um dëyü pehlevân mütesellîdür... [TSMK 626, vr. 38a/7].”

Nişân ko- **نشان کو** [< Ar. *nişân*; Tr. *ko*-]: Hedef atışı için nişân yerleştirmek.

“... Cebrâ‘îl ol açduğı yerde bir **nişân kodı**... [UM. F. vr. 23a/1; M. 12a/3].”

Menzilin hükmin icrâ ét(d)- **منزلک حکمن اجرا ایت** [< Ar. *menzil*; Tr. + *iş*; Ar. *hukm*; Tr. + *i* + *n*; Ar. *cereyân* > *icrâ*; Tr. *ét(d)*-]: Atışın yapılacağı menzilin kurallarına riayet ederek ok atışı yapmak.

⁴⁰⁹Yılmaz‘da *orasi anda* (2020, s. 135). Deyimin anlaşılacağı bu zoraki okumadan anlaşılmaktadır.

“... Aḥmed Ağa ol menzili aşurı atdı lāḫin sālifı yere olmağın taş dikilmede nizā‘ olunup ertesı yene meydāna geldi ve cemī‘ pehlevānlar ḥāzır iken tekrār otuz beş adum aşurı [atdı] êki gün bir biri ardınca **menziliḡ ḥükmin icrā edüp** taşın dikdi... [H. P. 816, vr. 29a/8, 10].”

Āhı tütünü göklere çık- **أهی توتونی کوکلره چی** [< Tr. āh + ı; tüt- ün + i; gōk + ler + e; çık-]: Gerçekleştiremediği bir ok atışından dolayı kemankeşin ah çekip, feryat etmesi.

“... lodos menzili müyesser olmadı tā dünyādan gidince ammā lodos menzili dedükce Tozqoparan’uḡ **āhı tütünü göklere çıkardı**... [TY. 6923, vr. 3a/14].”

Batṭāl ƣal- **بطل قال** [< Ar. beṭālet > batṭāl; Tr. ƣal-]: Özellikle o bölgede esen rüzgārların kemankeşlerin hevesini kırıp gözlerini korkutacak denli sert ve ters olmalarından dolayı atış yapılmadan kalan menzil.

“... Sultān Süleymān Ḥān zemānı gelinceye dek bu menzil şöyle **batṭāl ƣaldı** kimse burasına uğrayamazdı... [TY. 6923, vr. 3a/17].”

Şaşt at- **شصت ات** [< Far. şaşt; Tr. at-]: Menzil atışlarında oku ana taşın sağına atmak.

“... ƣaçan ki [ana taşuḡ] şağına mā’il atup oƣı taşrasına nāzil ola **şaşt atdı** ta‘bīr eydürler... [TKK Y/546, vr. 424b/34].”

→ *Ƙabzadan at-*

Ƙabzadan at- **قبضه دن ات** [< Ar. ƣabdat; Tr. + dan at-]: Menzil atışlarında oku ana taşın soluna atmak

“... ana taş[uḡ]... şolından olan tarafına **ƣabzadan atdı** dēyü taƣrīr eylerler... [TKK Y/546, vr. 424b/35].”

→ *Şaşt at-*

Oƣ ƣaç- **اوق ƣچ** [< Tr. oƣ; ƣaç-]: Menzil atışlarında okun beklenenden fazla mesafeye gitmesi.

“... ve bir oƣ ki me‘mülünden ziyāde gitse **oƣ ƣaçdı** lāfin eydürler... [TKK Y/546, vr. 425a/4; H. P. 816, vr. 23a/15].”

Oƣ ƣaçurmak(ğ)⁴¹⁰ **اوق ƣچورمق** [< Tr. oƣ; ƣaç - (u)r- mak(ğ)]: Menzil atışlarında daha önceki atışları geçip rekor kıracak denli uzağa ok atmak.

“... Aḥmed Ağa... müddet-i medīd ƣalışup ‘ömrinde bir tūr-i nā-gehānī bir fırsat ile bir **oƣ ƣaçurup** menzil nişānların bozmışdur... [TY. 6923, vr. 8a/12] ... bir oƣ daḡı atacaƣ menzil boza zīrā āz ƣalmış hemān bir **oƣ ƣaçırmağ**a ƣalmış idi... [TY. 6923, vr. 50b/1].”

⁴¹⁰Yılmaz, *okçuluk terimi olarak yanında ok bulundurmak anlamında kullanılmaktadır* şeklinde bir açıklama yapmıştır (2020, s. 53). Verilen bu karşılık alaksızdır.

Oğ yörümek **اوق يورومك** [< Tr. *oğ*; *yörü - mek*]: Hava koşullarının da uygun olmasıyla birlikte yayın çekiş gücünün oka en iyi şekilde yansıtılıp atış yapılması.

“... zīrā **oğ yörümek** yay darbını tām yemeden ve bir tarafa çarpmadan yaydan kurtulmadan ‘ibâretdür... [TSMK 626, vr. 17b/18] ... Aḥmed Ağa pertâb êtdükde ol kılavuz kim Beḥli’ye çıkmasa bu gün **oğ yörümez** dêrdi... bu Aḥmed Ağa ol gün kılavuz atduğı oğ pehlevân Beḥli’ye çıkmasa bu gün **oğ yörümez** dêrdi... [TY. 6923, vr. 8b/1, 6].”

Oğ yörötmek **اوق يوروتمك** [< Tr. *oğ*; *yörü - t - mek*]: Menzil atışlarında okun uzak mesafelere gidecek denli atılması.

“... **oğ yörötmek** nêdügin kimesne bilmez bu ehil ortasında gizli ma’nîler budur okuyup yazmağla olmaz ekşer bunun aḥvâli uzun kayıddur... [TY. 6923, vr. 27b/3].”

Oğun yorgunluğu **اوقك يورغونلغى** [< Tr *oğ + uy*; *yor - ğun + lıĝ(k) + ı*]: Kemankeşin yeterli düzeye gelmeden idmanı yanlış zamanda kesmesiyle oluşan fizikî yorgunluğunun atışlarda okun katedeceğı mesafeyi kısaltacak denli kendisini göstermesi.

“... pehlevânun çoğı kış içinde meşķ eyleyüp bahârda gez atup atış arasında meşķi terk eyler ve oğ yörümüyor dëyü infî’âl eyler ve yâḥüd yorgunlık geldi dëyü meşķ êtmez bî-çâre bilmez ki **oğun yorgunluğu** terk ile def olmaz yorgunlık çıkınca idmân daḥı zâ’il olur ol yorgunlık bir hâletdür ki meşķ içinde gelüp gene meşķ içinde def olur... [TSMK 626, vr. 30a/14-15].”

Oğ sür- **اوق سور** [< Tr. *oğ*; *sür-*]: Oku sıkıntısızca atmak.

“... kışa kiriş **oğı sürmez** ve hem yay zulum eder... [TY. 6923, vr. 27b/1].”

Oğını üfle-⁴¹¹ **اوقىنى اوفد** [< Tr. *oğ + ı + n + ı*; *üf + le-*]: Menzil atışlarında kısa mesafeye düşen okların yerini usülsüzce ileriye doğru olacak şekilde değıştirmek.

“... şimdi bir faķîr menzil atmak murâd eylese aşla kimse muķayyed olmayup oğı bir nêce menzil taşlarından ilerü giderse yene gëruededür dëyü şehâdet ederler ekâbir ise mümkün olsa **oğını üfleyüp** ilerü gitsün dëyü neyleyegcin bilmezler... [L. İ. 559, vr. 11b/10].”

→ Açmazdan çıkar-; Şargı et-

Açmazdan çıkar- **آچمازدن چقار** [< Tr. *aç - maz + dan*; *çık - ar-*]: Her ne kadar kemankeşlik ritüelinde, adâlet ve hakkâniyet birinci planda tutulsa da her devirde olduğı gibi bunların *sözde* kaldığı zamanlar da olmuştur. Menzil atışlarında geçersiz bir

⁴¹¹Vural-Aksoy’da *üfleyüb* (2010, s. 46); *oklayup* (2020, s. 70).

atış yapan nüfûzlu birinin okunun düştüğü yerden usûlsüzce çıkartılıp sanki geçerli ve iyi bir derece elde etmişçesine başka bir yere sokularak sahte tanıklık edilmesi.

“... şimdi bir fakîr menzil atmak murâd eylese aşla kimse muqayyed olmayup okı bir nêce menzil taşlarından ilerü giderse yene gerüdedür dëyü şehâdet ederler ekâbir ise mümkün olsa okını üfleyüp ilerü gitsün dëyü neyleyecegin bilmezler ve bu arada nêcesin aşlama ederler el ile **açmazdan çıkarup** ğayrı yere şokarlar ve buraya düşdi dëyü şehâdet ederler... [L. İ. 559, vr. 11b/11].”

→ *Okını üfle-*; *Şargı et-*

Şargı et- **صارغى ایت** [*Tr. şar - ğı; ét (d)-*]: Menzil atışlarında okun düştüğü mesafeyi bir üst seviyeye yükseltip azı çok göstererek, kemankeşin aslında olmadığı klasmanda atış yapmış gibi değerlendirilmesini sağlamak.

“... fi zemânına atış olan ayak yerleri muhâlif olmağla ve ekşerî dere ve tepe olup diğkatlice mesâha olunmayup biñ ve biñ yüz çukurları müşevveşdür ve sıhhatini herkes bilmeyüp atılan okların ‘adedi ma’lûm olmamağla meyân-ı pehlevânânda medhûldür hatta keskince tokuz yüzci tokuz yüz seksen kadar atsa biñ **şargı ederler** muğâlağa édüp biñe çıkarurlar... [TSMK 626, vr. 24a/15].”

→ *Okını üfle-*; *Açmazdan çıkar-*

Ok şun- **اوق صوند** [*Tr. ok; şun-*]: Ok atışının başlaması için kemankeşe ok takdim etmek.

“... Cebrâ’îl eyitdi yok yâ Resûlullâhi siz tıruñ **okunızı** ben **şunı**vêreyim ki atan ile şunanuñ şevâbı birdür... [H. P. 816, vr. 10b/14-15].”

Ok koşmaçlık **اوق فشملىق** [*Tr. ok; koş - ma + lık*]: Gerek hedefe karşı gerekse uzun mesafeye olacak şekilde ok atışı yarışmaları yapmak.

“... ya’nî sözüñ hayırlısı oldur ki âz ola ve çok nesneye delîl ola kâle **ok koşmaçlık**⁴¹² üzerine gelen haberleri ve dahı şartların ve şüretlerin ve aĥvâlleri üzerine gelen haberler söylenür... [UM. F. vr. 13a/5; M. 7a/6; Hüstre Paşa 816, vr. 6a/2] ... ok atıcılar bir biriyle **ok koş**alar yâ nişâna atalar ğazâ niyyetine kâfiri vurmaç kaşdına... [UM. F. vr. 12b/3; M. 6b/10].”

Ok bırak(ğ)- **اوق برق** [*Tr. ok; bırak(ğ)-*]: Ok atışı öncesi atış sırasını tayin için kura çekmek kura çekmek.

“... bir bölük cemâ’at atışmağa gelseler öc⁴¹³ ile atışmak dileseler evvel kūr’a şalmaç gerek ya’nî **ok birağ**alar zîrâ kūr’a şalmaç Resûl ĥazretinden sünnetdür... [UM. F. vr. 16a/2-3; M. 8b/5; H. P. 816, vr. 7a/3].”

⁴¹²Yatsı’da *ok kuşanmaçlık* (2016, s. 54, 74).

⁴¹³A.g.e.’de *üc* (2016, s. 54).

“Ok atmak, kura çekmek (YTS, 172^b)”

→ *Ḳur‘a şalmak*; *Ḳur‘a bıraḳ(ğ)-*

Ḳur‘a şalmak **قُرْعَهُ صَالْمَقُ** [*< Ar. ḳur‘a; Tr. sal - maḳ*]: Ok atışı öncesi atış sırasını tayin için kura çekmek.

“... bir bölük cemā‘at atışmağa gelseler öc⁴¹⁴ ile atışmak dileseler evvel ***ḳur‘a şalmak*** gerek ya‘nī ok birağalar zīrā *ḳur‘a şalmak* Resūl ḥazretinden sünnetdür... [UM. F. vr. 16a/2-3; M. 8b/5; H. P. 816, vr. 7a/3].”

→ *Ok bıraḳ(ğ)-*; *Ḳur‘a bıraḳ(ğ)-*

Ḳur‘a bıraḳ(ğ)- **قُرْعَهُ بَرَقَ** [*< Ar. ḳur‘a; Tr. bıraḳ(ğ)-*]: Ok atışı öncesi atış sırasını tayin için kura çekmek.

“... biri oldur kim ***ḳur‘a birağ***alar ve *ḳur‘a*yla atar[lar]... [R. 1932, vr. 110a/8].”

→ *Ok bıraḳ(ğ)-*; *Ḳur‘a şalmak*

Dülbend boz- **دولبند بوز** [*< Far. *dulbend*; Tr. boz-*]: Menzil atışında önceki bütün atışları geride bırakıp yeni bir rekor kırıldığını, menzilin bozulduğunu işaret etmek için atışı gözleyen havacıların ellerinde taş bağlı şekilde tuttıkları tülbentlerin taşını çıkarıp havaya atmaları.

“... şöyle ki atılan ok kaçan ki cümleyi geçe *ḳaṭ-ı menāzil* kılup imtiyāzını hevāyiler seçe ol zemānda ***dülbend boz***alar⁴¹⁵ cümleyi geçdün tūr-i himmetünjī murād⁴¹⁶-ı nişānına ērgürdün demegi ıraḳdan işāret kılalar... [TKK Y/546, vr. 425a/19; H. P. 816, vr. 24a/1] ... ol gün ki muḥālif egri hevā ile pelivān Burusalı Şüca‘nuḥ merḥūm Sultān Bāyezid zemānından berü atılmayup ḳalan menzilin bozdı ***dülbend boz***dılar Ḥaḳḳ Te‘ālā ‘ināyetden yardımcı yetişüp ēki ok ile aşurı atıp menzil bozdı ***dülbend boz***dılar üstādlar ḳavlince her bir taş başına *dülbend* atup āhir taşına ***dülbend boz***dılar... [TY. 6923, vr. 12b/13-15].”

→ *Dülbend at-*; *Dülben eyle-*

Dülbend at- **دولبند آت** [*< Far. *dulbend*; Tr. at-*]: Menzil atışında atılan ok, daha önce dikilen nişan taşlarının herhangi birine denk ya da ondan rekor kırmayacak denli ileri gitmesi hâlinde, havacılarca her birinde taş bağlı tülbent havaya atılarak işaret verilmesi.

“... şöyle ki atılan ok... eger gerüdeki taşa dek ki vara yā ēkinci üçüncü taşa dek menzil ala hevācılar bu kerre ***dülbend at***alar oḳuḳ menāzil taşında yerine vardı mefhūmını işāret ēdeler... [TKK Y/546, vr. 425a/19] ... üstādlar ḳavlince her bir taş ***başına dülbend atup***... [TY. 6923, vr. 12b/15] ... [ok] eger

⁴¹⁴A.g.e.’de *ūc* (2016, s. 54).

⁴¹⁵Özkan’da *dülbend bur-* (İslambol Okçuları, s. 85); Yılmaz’da *dülbend büz-* (2020, s. 30, 137).

⁴¹⁶Özkan’da *merdān* (s, 85).

gerüdeki taşta dek ki vara yāhūd êkinci üçüncü taşta menzili ala hevâcılar bu kerre **dülbend** atalar oğuñ menâzil taşlarına yerine vardı mefhûmını işâret êdeler... [H. P. 816, vr. 23b/14].”

→ *Dülbend boz-*; *Dülben eyle-*

Dülben eyle- **دولبند ايد** [< Far. *dulbend*; Tr. *eyle-*]: Menzil atışında daha önceden dikilen nişan taşını geçip rekor kıran atış sonrası havacıların ellerindeki taş bağlı tülbendi 5 kez havaya atarak işâret vermeleri.

“... Tozkoşparan bir oğ attı Beñli qaragöz’den aşırı koşup hevâcılar kâ’idesi üzere beş **dülbend** eylediler... [T.R. MÜ vr. 26a/3].”

→ *Dülbend boz-*; *Dülbend at-*

Ƙolın düzle- **قولن دوزلا** [< Tr. *kol + ı + n; düz - le -*]: Menzil atışı öncesinde kemankeşin ısınmak amaçlı gez yayı denilen yumuşak yayla boş çekiş yaparak ısınması.

“... pehlevân dağı kalkup bir kaç gez atup **kolın düzleyüp** taş yanına gelüp şoyunup hâzır olup... [TY. 6923, vr. 13a/17].”

→ *Ƙolın kızdur-*

Ƙolın kızdur- **قولن قيزدور** [< Tr. *kol + lar + ı + n; kız - dur-*]: Asıl atışlar öncesinde kemankeşlerin kepaze ya da gez yayı denilen yumuşak eğitim yaylarıyla çekişler yaparak kol kaslarını ısıtmaları.

“... bir kepâze taleb eyleyüp **kolın kızdurmuş**... [TY. 6923, vr. 71b/11] ... bir kepâze taleb eyleyüp yapışup bir az **kolın kızdurdı**... [TY. 6923, vr. 72a/18] ... Tozkoşparan birle Şücâ’ êkisi atdılar kalkup bir kaç gez atup **kolların kızdurup** taş dibine gelüp üstâd kavli üzere du’â vü şenâ êdüp... [TY. 6923, vr. 22b/1].” ... az yay ile bir miqdâr gez oğ[1] atmış [olmak] mâni’ degüldür ve **kol kızdurmağ**a atılan gez ki taħammüline atılır gerek çok ve gerek âz... [TSMK 626, vr. 32b/11].”

→ *Ƙolın düzle-*

Ƙulağ ur- **قولاق اور** [< Tr. *kulak; ur-*]: Menzil atışlarında gözetleyici olan havacıların okun nerede olduğunu belirleyebilmek için yere yatıp atış sonrası oktan çıkan sesi dinlemeleri.

“... hevâcı ta’bîrin êderler ki ilerüye varırlar oğı gözleyüp gelmesini bilmek için yere **kulak urular**... [TKK Y/546, vr. 425a/15] ... küşâd vèrüp attı ve hevâda olanlar hâ (!) dèyüp **kulak urup** dinlediler... [TY. 6923, vr. 13b/11] ... êkinci oğı atduğda hevâcılar **kulak urup** dinlediler... [TY. 6923, vr. 20b/15].”

→ *Ƙulağ dut-*

Ḳulaḳ dut- **قولاق دوت** [< Tr. *ḳulaḳ*; *dut-*]: Menzil atışlarında gözetleyici olan havacıların okun nerede olduğunu belirleyebilmek için yere yatıp atış sonrası oktan çıkan sesi dinlemeleri.

“... bismillāh ile ol oḳı attı cānibden hevācılar çöküp **ḳulaḳ dutup** oḳı diḳlediler... [TY. 6923, vr. 43b/5-6].”

→ *Ḳulaḳ ur-*

Yay ḳur- **یای قور** [< Tr. *yay*; *ḳur-*]: Atış öncesinde çilesini takıp yayı atışa hazır hâle getirmek.

“... meydāna varduḳ atış vaḳti olup **yayları ḳurulduḳda**... [TY. 6923, vr. 22a/16-17].”

Yay baṣ- **یای باص** [< Tr. *yay*; *baṣ-*]: Atış sonrasında yayın çilesini sökmek.

“... faḳīr eyitdüm... gelinüz imdi **yay baṣmaḳuz** oḳ yerinde dursun... [TY. 6923, vr. 15a/17].”

Bir hevā ile at- **برهوايله آت** [< Tr. *bir*; Ar. *hevā*; Tr. *ile*; *at-*]: Menzil atışı müsabakalarında hak geçmemesi için aynı hava koşullarında yani aynı rüzgâr eserken atışlar yapmak.

“... ehli içinde bir günde şunuḡ gibi eki ‘ālī menzilleri **bir hevā ile atmış** idiler... [TY. 6923, vr. 15b/3].”

Bir oḳ ile at- **براووق ايله آت** [< Tr. *bir*; Tr. *oḳ*; Tr. *ile*; *at-*]: Menzil atışı müsabakalarında hak geçmemesi için aynı malzemedden ve aynı gramajda yapılmış okla atış yapmak.

“... Tozḳoparan İstanbul ve Bursa’yı bu ekisini bile **bir oḳ ile atmışdı**... [TY. 6923, vr. 47a/2].”

Yolu erkānı ol- **یولی ارکانی اولد** [< Tr. *yol + ı*; Ar. *rukḅ > erkān*; Tr. *+ ı ol-*]: Aldığı eğitim ve terbiyeyle kemankeşlik ritüellerine riayet etmek.

“... Seyyid Maḥmūd bu ṯā’ifenün içinde **yolu erkānı olup** atıcıların bir naḳıbleri gibi idi... [TY. 6923, vr. 17a/10].”

Ocaḡına şu ḳo- **اوجاغيکنه صو قو** [< Tr. *oḳaḳ > ocaḳ + ı + ḡa*; *şu ḳo-*]: Menzil atışı müsabakalarında attığı rekor atışla rakibinin hevesini kırıp, moralini bozarak bir daha o menzilde atış yapamayacak konuma getirmek.

“... Yeldürmeli Ḥasan Baba dērler idi ol meclisde pehlevān Şücā’ a şöyle kim dēmiş kim ne pehlevān Burusalı Şücā’ şol senün ‘aḳabince dikilüp duran oḳı görür misin ‘aḳibet senün **ocaḡına şu ḳoyan** bu oḳdur bu oḳuḡ şahibidür dēmiş... [TY. 6923, vr. 23b/7].”

Çuḳa at- **چوقه آت** [< Far. *ḳūḡa*; Tr. *at-*]: Menzil atışı müsabakalarında okun daha önceden dikilmiş iki nişan taşı arasına düşdüğüne işaret etmek.

“... besmele ile çeküp bir ok atup ok gelüp Benli Karagöz ile Deve Kemâl ortasına düşdi hevâcılar segirdüp üzerine varup beş dülbend ile bir **çuka atdılar**... [TY. 6923, vr. 25a/16].”

İçeriden çeküp at- **ایچری دن چکوب آت** [< Tr. iç + eri + den; çek - üp; at-]: Ok ya da çile çarpmasından kaynaklanan yaralanmalara neden olsa da oku gezlerken çileyle kabza arasına girecek denli davranıp atmak.

“... Dāvūd kul aşılandandır be-gāyet **içeriden çeküp atardı** rivāyet olunur ki elinüñ qanların şır şır aqardı gerü qorkusuz çeküp atardı... [TY. 6923, vr. 27b/16].”

Aşurı at- **آشوری آت** [< Tr. aş - ur - ı; at-]: Menzilde kendisinden önce atanlardan daha ileriye, daha uzağa atmak.

“... ‘Alī Bālī şimdiki hâlde re’is-i deryâdur Sultân Süleymân zemânında Ferhâd Paşa’ya hizmet ederek mezkûr yeri **aşuru atmışdır** menzilde baş taş anuğdur gâflet olmaya... [TY. 6923, vr. 31b/9] ... “... ‘Abdu’llâh Efendi on sekiz bucuğ gez şaşt tarafına dört bucuğ gez **aşurı atup** taşın sürüp toquz yüz on beş bucuğ gez menzile dikmişdür... [T. 6891, vr. 136b/10].”

→ *Artuğ at-*

Artuğ at- **آرتوق آت** [< Tr. art - uq; at-]: Menzilde kendisinden önce atanlardan daha ileri atmak.

“... nice zemândan bir nice pehlevân gelüp kimisi bedel kimsi **artuğ atup** ol menzili pākçe atup temizlememiş idi... [TY. 6923, vr. 32b/6].”

→ *Aşurı at-*

Pākçe at- **پاکجه آت** [< Far. pāk; Tr. + CA; at-]: Menzilde önceki atışların tamamını hükümsüz kılacak derece rekor atış yapmak.

“... nice zemândan bir nice pehlevân gelüp kimisi bedel kimsi artuğ atup ol menzili **pākçe atup** temizlememiş idi... [TY. 6923, vr. 32b/7].”

→ *Menzil temizle-*

Menzil temizle- **منزل تمیزل** [< Ar. menzil; temyz > temiz; Tr. + le-]: Menzilde önceki atışların tamamını hükümsüz kılacak derece rekor atış yapmak.

“... nice zemândan bir nice pehlevân gelüp kimisi bedel kimsi artuğ atup ol **menzili pākçe atup temizlememiş** idi... [TY. 6923, vr. 32b/6-7].”

→ *Pākçe at-*

Çok çeküp āz at- **چوق چکوب آز آت** [< Tr. çok; çek - üp; az; at-]: Çok fazla çekiş idmanı yapıp az ve öz müsabakadan müsabakaya atışlar yapmak.

“... atıcınuğ cümle kemâl üzere olan[1] **çok çeküp āz atardı** bu tarîkde murâda yetişenler anlardur bu bunca idmânlar eyleyüp emekler çeküp

‘ömrler harc eyleyenler bu ma‘nâyı idrāk eyleyenlerdür aşıl maqşūda vāşıl olalar bu bir hūlāşa-yı kelāmdur... [TY. 6923, vr. 32b/11] ... Haydar Beg **çoğ çeküp āzdan atar** imiş... [T.R. MÜ vr. 33a/13].”

Yolsuz menzil dik- **يولسز منزل ديك** [< Tr. *yol* + *sız*; Ar. *nuzūl* > *menzil*; Tr. *dik*-]: Menzil atışlarında gerçekten rekor atış yapılsa bile eğer şahitler, sözüne güvenilir ok meydanı ehli kimseler değilse onların şahitlikleri doğrultusunda dikilen nişan taşının hükümsüz sayılması.

“... ol Mercānoğlı ki anı atdum dēyüp hāricden nā-ehil ādemlerden getürüp yanında hoşca geçen ādemler işte bu araya bir oğ vardı dēmeleriyle nişān taşı dikedügi yērdür çıkarup taşını yabana atmışlardır gāyet ēyü atmışlardır **yolsuz menzil dikene** hem öyle gerekdür ol vech üzere dikilen menzilin ta‘āmını yemek yolsuzluğdur... [TY. 6923, vr. 63a/1].”

Yabana at- **بيانه ات** [< Far. *bīyābān* > *yābān* > *yaban*; Tr. + *a*; *at*-]: ¹Okun, belli standartlarla tanzim edilmiş meydan sınırının dışına atılması; ²ana taşının sağına ya da soluna ~9 m’den fazla atıldığı için atışın hükümsüz sayılması.

“... ol Mercānoğlı ki anı atdum dēyüp hāricden nā-ehil ādemlerden getürüp yanında hoşca geçen ādemler işte bu araya bir oğ vardı dēmeleriyle nişān taşı dikedügi yērdür çıkarup taşını **yabana atmışlardır** gāyet ēyü atmışlardır... [TY. 6923, vr. 62b/19].”

→ *Yabana git(d)*-; *Şalkı düş*-

Yabana git(d)- **بيانه كيد** [< Far. *bīyābān* > *yābān* > *yaban*; Tr. + *a*; *git(d)*-]: ¹Heba olmak, boşa gitmek; ²Ana taşının sağına ya da soluna ~9 m’den fazla atıldığı için atışın hükümsüz sayılması.

“... tīr ü kemān ‘ilminde bildügün şeyleri şaklama **yabana gider** oğ atanlara āsān olsun du‘ā-yı hayrda bulun saña dünyāda ve ahiretde menfa‘ati vardır... [L. İ. 559, vr. 16a/8].”

→ *Yabana at*-; *Şalkı düş*-

Şalkı düş- **صلقي دوش** [< Tr. *şalkı*; *düş*-]: Menzil atışı müsabakalarında, okun o menzilde dikilen ilk nişan taşı olan *ana taşı* doğrultusunda gitmesi atışın geçerli olması için yeterliydi, bu doğrultuda okun, ana taşının sağına veya soluna doğru fazlaca açığa düşmesiyle atışın geçersiz sayılması durumudur.

“... mezil atıkduğda **şalkı düşen** oğun hükmini beyān eder... [L. İ. 559, vr. 2b/16] ... ba‘dehū okları atan menzil atılup lākin baş taş doğrusına degüldür **şalkı düşmişdür** gelürler kimi ēyü dēr degülsün dēr kimi hūlāf yērdedür degülsün dēyü ‘azīm mücādeleler olmuşdur... [L. İ. 559, vr. 28b/6].”

→ *Yabana at*-; *Yabana git(d)*-

Edebe ri‘āyet ét- **ادبه رعایت ایت** [*< Ar. edeb; Tr. + e; Ar. ri‘āyet; Tr. et- >*]: Uzun yılların verdiği eğitimle kazanılan kemankeşlik ahlakına sadık kalıp ekâbirden biri olsa da kemankeş olmayanın aldığı kararları, icraatları önemsememek.

“... tā Sultān Bāyezid zemānına dek atıcılar Sivri Koz çar-taķı demekle ma‘rūf bir yer var idi tīr-endāzān pāy-ı taht anda edā-yı şalāt edüp eglenürler idi paşa-yı mezbūr Sivri Koz nām şahşuñ bāğına ħarīdār olduğda hevēledür dēyü ol çar-taķı yıkdurmuş idi pehlevānlar **edeb ri‘āyet edüp** tınmamışlar idi... [TKK Y/546, vr. 424b/13].”

Żiyāfetin eddür- **ضیافتن ایتدور** [*< Ar. żiyāfet; Tr. + i + n ét - dūr - >*]: Menzil atışında rekor kırıp taş diken kemankeşin bu başarısını kendi durumuna uygun düzeyde verdiği bir ziyafetle kutlaması eğer kemankeşin durumu yoksa kemankeş eşrafından kimselerce ikram verilmesi.

“... bundan mā‘adā bir pehlevān ki meydāna çıka menzil okın atmak irāde kıla üstādān-ı hüner-pīşe ve tīr-endāzān-ı şalāh-endīşe bilā-ğarez seng-i menzil dikmege lāyık atarsa **żiyāfetin eddür**üp ħayr du‘āsını edā kı lup ħüsn-i ittifāķla taş dikdürürler ve ol żiyāfet rāmīnūñ şānına göre bezl-i ni‘metdür her ne dürlü teng-i dest ise fī zemānına biñ aķça ħarcla ancak ħāşıl olur cem‘iyyetdür ve her taş dikdüke bu kâ‘ide içlerinde cārī ola gelmiş ‘ādetdür... [TKK Y/546, vr. 425a/7].”

Ferāce at- **فراجه ات** [*< Ar. ferecī > fereciyye > ferāce; Tr. at- >*]: Menzil atışlarında okun daha önceden atılan oklardan en yakınındakine bile yaklaşılamayıp çok yakına düdüğünü ve atışın son derece başarısız olduğunu göstermek için yapılan işaret.

“... hevēacı ta‘birin ederler ki ilerüye varırlar okı gözleyüp gelmesini bilmek için yere kulak ururlar şöyle ki atılan ok gērüdeki taşa varmayup geri kıla **ferāce atup** okuñ yörümedi mażmūnına işāret kılına... [TKK Y/546, vr. 425a/17; H. P. 816, vr. 23a/12].”

Açmazdan ok yarış- **اچمازدن اوق یاریش** [*< Tr. aç - maz + dan; ok; yarış- >*]: Tanzim edilmiş alanın son derece dar ve zor bir açısından menzil atışını yapmak (?)

“... Mīr-i ‘Alem Aĥmed Ağa... bir zemān Tozķoparan ile mu‘āşır olup atışurdı meydānda buluşup **açmazdan ok yarışurdı**... [TKK Y/546, vr. 426b/10-11].”

Ķazan kıaynatmağā iķtidārı olmamak **قزان قینتمغاقنداری اولماق** [*< Tr. kıaz - ġan > kıazan; kıayna - t - maķ + a; Ar. kıudret > iķtidār; Tr. + ı; ol - ma - maķ >*]: Menzil atışında rekor kırıp nişan taşı dikme hakkı elde eden kemankeş, ādet üzere bu başarısını diğerkemankeşlere yeme içme ikramında bulunarak kutlardı, kemankeşin başarı elde edip de maddi gücü olmadığından ikramda bulunamaması durumu.

“... bir dahı kıble menzidür ki evvel Hevândelen atmışdur şonra Zih-gırci ardınca Başcı ‘aķabince sadâret zümresinden Emîr ‘Alî dört gez boyı aşurmuşdur lâkin **ķazan ķaynatmaġa iķtidârı olmamaġın** ķaķıl ‘alâmetin êtmışdür... [TKK Y/546, vr. 428a/6].”

Darb urmak **ضرب اورمق** [< Ar. *đarb*; Tr. *ur-*]: Kemankeşler arasında çeşitli menzillerde oku en uzaġa atabilme müsabakalarının yanı sıra yan yana dizilmiş şişeleri, camları, tunçtan materyalleri vurup delmek üzerine de müsabaklar yapılmakta, yerine göre bu tahrip edici atışlar sonunda delinen hedefler, ok meydanındaki dergahta sergilenmekteydi. İşte bu tarz tahrip edici atışlar yapma işi.

“... ‘Arabî ķavs-nâmelerden lâzım olan umûrı intiġâb êdüp Türkîye tercüme êdem ki **ķabza** ‘aşıklarına kolay yüzden bir hisşe ‘â’id olup eger... **đarb urmak**... bâbında ve aġa beņzer neçe hünelerde herkes himmet göre... [L. i. 559, vr. 2a/15].”

→ *Āyîne ur-*; *Pûta dögme*; *Şandûķa dög-*

Āyîne ur- **آينه اور** [< Far. *āyîne* > *ayna*; Tr. *ur-*]: Menzil atışları kadar tahrip edici darp atışları üzerine müsabakalar yapmak da kemankeşler arasında yaygındı. Darp atışı çeşitlerinden hedef olarak aynalara atış yapılması.

“... Tozķoparan rivâyet êderler ol ‘aşrda ‘Acem’den Usta Baġtiyâr demekle ma‘rûf bir pehlevân gelüp pâdişâh-ı ‘âlem-penâh ġuzûrında neçe müntehâ yaylar çeküp ve neçe müntehâ **âyîneler urup** ‘azîm hüneler gösterdi... [L. i. 559, vr. 10a/6].”

→ *Đarb urmak*; *Pûta dögme*; *Şandûķa dög-*

Pûta dögme **پوته دوکم** [< Far. *bûte* > *pûta*; Tr. *dög - me*]: Putaya, hedefe ok atmak.

“... ‘Alî Efendi **pûta dögmede** lâ-nażîr tîr-endâzdur... [T.R. MÜ vr. 76a/2].”

→ *Āyîne ur-*; *Pûta dögme*; *Şandûķa dög-*

Şandûķa dög- **صندوقه دوک** [< Ar. *şandûķa*; Tr. *dög-*]: Özellikle hava muhalefeti olduġu zamanlar kapalı mekanlarda yüksekçe bir yere yerleştireilmiş sandukaya karşı özel eğitim oklarıyla atış eğitimi yapmak.

“... *zîzân* ile **şandûķa dögüp** meşķ ve ta‘lîmden ġâlî olmayup... [T.R. MÜ vr. 76b/10].”

→ *Āyîne ur-*; *Pûta dögme*; *Pûta dögme*

Meydân aş- **میدان اش** [< Ar. *meydân*; Tr. *aş-*]: Menzil atışı müsabakalarında derece elde etmek, rekor atışlar yapmak.

“... Bostancı Ocaġından köşķ bekciligine gelme Ferîdün Baġçesi ustası Muştafa Usta merġûm Kethüdâ ile kirişdeş olup ġaylî zemân **meydân aşmış**

pehlevānlardandır... Mehemmed Ağa neçe eyyām *meydān aşmış* tīr-endāz olup çekdüğinden ziyāde oğ atar ma'mūr rāmīlerdür... [T.R. MÜ vr. 76a/11, 14].”

Çekdüğinden ziyāde oğ at- **چکدوکندن زیاده اوق ات** [\langle Tr. *çek - dük(g) + i + n + den*; Ar. *ziyāde*; Tr. *oğ; at-*]: Bir kemankeşin eğitim amaçlı çekişlerinden çok müsabakalar için atış yapması veya çekiş gücüne nazaran beklenmeyecek derece iyi atışlar yapması.

“... Mehemmed Ağa neçe eyyām meydān aşmış tīr-endāz olup *çekdüğinden ziyāde oğ atar* ma'mūr rāmīlerdür... [T.R. MÜ vr. 76a/14] ... Na'lbūr Hācı Aḥmed meydān müdāvimlerinden olup *çekdüğinden ziyāde oğ atar* fā'ikū'l-aḳrān mümtāz atıcıdır... [T.R. MÜ vr. 78a/14].”

Çekdügi yayuğ ḥükmüñ vēr- **چکدوکی یایک حکمک ویر** [\langle Tr. *çek - dük(g) + i; yay + (u)ḡ*; Ar. *ḥukm*; Tr. *+(ü)ḡ vēr-*]: Kemankeşin kullandığı yayın gücünü oka iyice yedirip kaliteli atışlar yapması.

“... Kāsım Ağa tābi'-i Çalık Aḥmed Ağa nām gāzī-yi sipāh-zümresinden olup gāyet berk yay çeküp *çekdügi yayuğ ḥükmüñ vērse* biñden ziyāde remy kādīr olurdu... [T.R. MÜ vr. 76b/17] ... 'Alī Çavuş neçe eyyām meydān aşup 'ilm-i remyüñ tarīkında ḥabīr olup *çekdügi yayuğ ḥükmin vērür* atıcıdır... [T.R. MÜ vr. 77a/17; 77b/1] ... Keserci Usta Mehemmed meydān eskilerinden olup *çekdügi yayuğ ḥükmüñ vērür* mümtāz atıcıdır... [T.R. MÜ vr. 78a/12].”

Deftere geç- **دفتره کچ** [\langle Yun. *diphtheri* > Ar. - Far. *defter*; Tr. *+ e geç-*]: Gerekli eğitim safahatını tamamlasını müteakip 900 geze ~595 metreye atış yapıp ustasından icazet aldıktan sonra katıldığı menzil atışı müsabakalarında rekor kırıp taş diktiren kemankeşin sicil defterine kaydının yapılması.

“... bu fenne gāyetle muḥabbeti olup tālib olunup biñ yüz elli bir senesi toḳuz yüz gez maḥalle oğ atup kâ'idemüz üzere kabza alup ba'dehū hoşuda oğ atarak biñ atılıp biñci olınuḳda Devātcı Menzili'ne tālib ve fetḫi müyesser olup biñ yüz elli sekiz senesi şāḥib-i menzil *defterine geçüp*... [sö 18775, vr. 2a/3].”

→ *Dāḥil-i defter*

Dāḥil-i defter **داخل دفتر** [\langle Ar. *duḥūl* > *dāḥil*; Yun. *diphtheri* > Ar. - Far. *defter*]: Gerekli eğitim safahatını tamamlasını müteakip 900 geze ~595 metreye atış yapıp ustasından icazet aldıktan sonra katıldığı menzil atışı müsabakalarında rekor kırıp taş diktiren kemankeşin sicil defterine kaydının yapılması.

“... Kāsım Ağa tābi'-i Çalık Aḥmed Ağa nām gāzī-yi sipāh-zümresinden olup gāyet berk yay çeküp çekdügi yayuğ ḥükmüñ vērse biñden ziyāde remy kādīr olurdu toḳuz yüz gez pīşrev atmayup henüz *dāḥil-i defter* degüldür... [T.R. MÜ vr. 77a/2].”

→ *Deftere geç-*

Keskin ok at- **كسكين اوق ات** [< Tr. *kes - kin; ok; at-*]: Menzil atışı müsabakalarında rekor kırarak denli ok atmak.

“... ‘Oşmān Molla Efendi toköz yüz atup kabza almışdur lākin *keskin ok atup* meydānda nām-aver olmadı... [SÖ 18775, vr. 2b/12].”

Keskin ol- **كسكين اول** [< Tr. *kes - kin; ol-*]: Bir kemankeşin ok meydanındaki atışlarıyla adından söz ettirmesi.

“... Seyyid Yaḥyā pehlevān idi çok şākird yetiştürmişdür bizüm de üstādumuz idi şākirdlerinüñ ekşerī meydānda *keskin olup* uzun oğlar atup kām-yāb olmuşlardır... [SÖ 18775, vr. 5a/1].”

Keskin çık- **كسكين جيق** [< Tr. *kes - kin; ol-*]: Yay kabzasının sağlam tutulup kulak yumuşağı hizasına çekiş tekniğiyle yapılan etkili atış.

“... avcuñ [kabzaya] muḥkem şıkup baş barmağun orta barmağun üzerine dayanup dayadup muḥkem bend edesin şöyle ki yay çekildüğüñ zemānda ašlā açılıp tırnağ görünmeye yayun çilesi kulağ yumşığına geldükde küşād verecek maḥallde baş barmağ ašlā görünmeye... evvelā böylece bend olup yay çekmege kuvvet ḥāşıl olur ve sağ ve şola burılmağdan emīn olur ve küşād vėrdükde ok *keskin çıkar*... [L. İ. 559, vr. 15b/16].”

→ *Zorlı çık-*

Zorlı çık- **زورلي جيق** [< Far. *zūr*; Tr. + *lı; çık-*]: Yay kabzasının sağlam tutulup kulak yumuşağı hizasına çekiş tekniğiyle yapılan etkili atış.

“... avcuñ [kabzaya] muḥkem şıkup baş barmağun orta barmağun üzerine dayanup dayadup muḥkem bend edesin şöyle ki yay çekildüğüñ zemānda ašlā açılıp tırnağ görünmeye yayun çilesi kulağ yumşığına geldükde küşād verecek maḥallde baş barmağ ašlā görünmeye... evvelā böylece bend olup yay çekmege kuvvet ḥāşıl olur ve sağ ve şola burılmağdan emīn olur ve küşād vėrdükde ok... *zorlı çıkar*... [L. İ. 559, vr. 15b/16].”

→ *Keskin çık-*

Devr çek- **دور چك** [< Ar. *devr*; Tr. *çek-*]: Menzil atışı müsabakalarında hak geçmesin, adalet sağlansın diye kemankeşlerin ayak uçlarının bir hizada olması için atışta duracakları yere çizgi çekmek.

“... evvel bir def[a] ol cemā‘ati yalnız atdurmak gerekdür andan sonra hem-kiriş kılmak gerek daḥı öc⁴¹⁷ koyıcağ atıcılar ayakları altında *devr çek*keler ya‘nī terāzū birle bir ip birağmak gerekdür ‘alī yā bir cizi çekilmek gerekdür tā kim bu atmağā tūranlar qadēmlerini ol cizide qoyalar berāber tūrarlar ilerü gerü tūrmayalar... [UM. F. vr. 17b/3; M. 9b/3; H. P. 816, vr. 7b/7].”

⁴¹⁷Yatsı‘da *ūc* (2016, s. 77).

Gezin rāst koy- **كزن رآست قويد** [**< Tr. gez + i + n; Ar. rāst; Tr. koy-**]: Çilede gez yeri yani okun gez yuvasının takıldığı yer, atışta gerek okun istikametini kontrol edebilmek gerekse tahrip gücünü ayarlayabilmek için son derece önemlidir. Ayrıca, atış anında bu noktanın yanlış tercih edilmesi okun gezden çıkıp atıcıyı yaralamasına sebep olabilir. Bunun için asıl atışlar öncesinde, kemankeşler kendi atış tarzlarına, fiziki yapılarına uygun yayla *gez atışları* yani gezi yerini ayarlama atışlarını yaparlar. Bu atışlar, modern silahlarda uygulanan sıfırlama atışlarına benzer atışlardır. Bu uygulamadan sonra atıcıya uygun gez yerinin bulunup okun doğruca gezlenmesi işi.

“... dağı bir oğ atmağuğ yedi dürlü erkānı vardur... üçüncü erkānı oldur ki **gezin rāst koy**a... [UM. F. vr. 40a/4; M. 20a/6].”

Ok ta ‘līm ēt- **اوق تعليم ايت** [**< Tr. oğ; Ar. ‘ilm > ta ‘līm; Tr. ēt-**]: Ok atışı eğitimi yapmak.

“... ve ta ‘līm-ĥānede **oğ ta ‘līm ēden** üstādlaruđ pīri ‘Abdu’l-ġaffār’dur... [L. İ. 559, vr. 5a/3].”

Temām çekmek **تمام چككم** [**< Ar. temām; Tr. çek - mek**]: Atış anında oku son noktası olan *kürsüye* yani okun temreni atıcının sol el baş parmağının ilk boğumunun üst çıkıntısına gelecek kadar çekip yayın bütün darp gücünü oka yedirmek.

“...zīrā oğ yigirmi dört bağıdur dördin çeküp yigirmisin olur çekmemişler ve oğuğ kuvveti ucındadır anuğ için **temām çekmek** gerekdür ve dağı dā’imā oğı iç ħabza çekmeyince atmayasın çün ki oğı yaya münāsib eyledüğ... [L. İ. 559, vr. 15a/15].”

Dilcik göster- **ديلكك كوستر** [**< Tr. dil + cik; kör - se - t > görset- > göster-**]: Menzil atışı müsabakalarında yaya hakimiyet esaslarını uygulayıp atışa hazırlanan kemankeşin dikkatini dağıtıp atışının kalitesini düşürmek amacıyla diğer kemankeşlerin şaklabanlık yapması.

“... avcuğ [ħabzaya] muĥkem şıĥup bađ barmağuğ orta barmağuğ üzerine dayanup dayadup muĥkem bend edesin şöyle ki yay çekildüğü zemānda ašlā açılıp tırnağ görünmeye yayuğ çilesi ħulađ yumşadına geldükde küşād verecek maĥalde bađ barmağ ašlā görünmeye bu arada pehlevānlar biri birine kināyeler edüp **dilcik göster**dük pehlevāndurlar **dilcik göster**meden ġāyet ĥazer üzere olasin buña degme kimse muĥayyed degüldür... [L. İ. 559, vr. 15b/12-13].”

Ėayış at- **غيش ات** [**< Tr ħadış > ħayış; at-**]: Bir işin istenilen düzeyde olmaması, sorunlu olması, aksaması. Ok atışlarında da okun gez yerini bulmadan atılması hâlinde meydana gelen sorun.

“... oꞗuñ çileden gezleyecek yerin bulmak gerekdür yoꞗaru gezleyüp atasın bir gez aşıa gezleyüp atasın göresin ki yaydan oꞗ çıꞗduđı gibi bellidür maħall yerinde gözeli çıkar ğayış atmaz hemān oꞗ gibi çıꞗup gider... [L. İ. 559, vr. 24b/8].”

Oꞗ gibi çıꞗup git(d)- **اوق كبي جقوب كد** [*Tr. oꞗ; kīp + i > kibi > gibi; çıꞗ - up; git(d)-*]: Çilede gez yeri ayarı yapıldıktan sonra atışın sorunsuzca yapılması.

“... yerinde gözeli çıkar ğayış atmaz hemān **oꞗ gibi çıꞗup gider...** meydānlıktan yoꞗaru boş çile üzerine düğül şarup bir kez atdum **oꞗ gibi çıꞗup gıdı**... [L. İ. 559, vr. 24b/8, 13].”

Ꞗalbden tamarları tepreş- **قلبدن طمرلری طیره ش** [*Ar. ꞗalb; Tr. + den; tamar + lar + ı; tepre - ş-*]: Menzil atışı müsabakalarında rekor kıran atışı çekemeyip hasetlik etmek, günölemek.

“... anda nece kimseler vardur ki kendü atmak kādır degöldür görür ki senüñ oꞗuñ taşdan aşdı bu kerre **ꞗalbden tamarları tepreş**üp muꞗayyed olmayup gerü düşdi deýü hevā ederler senüñ anda muħabbet-i şādıꞗuñ olinca tā oꞗı hevā étdürmez haꞗꞗ yerüñ bulur şaņa ğadr olmaz bu ‘aşrda meydānda neler gördük imdi bir dostuñ hevācı gerekdür... [L. İ. 559, vr. 28b/2].”

Söz bağla- **سوزبغا** [*Tr. söz; bağ + la-*]: Menzil atışı öncesinde kemankeşler arasında yapılan sözlü anlaşma, sözleşme.

“... atıcılar ve yaycılar ve oꞗıcılar **söz bağladılar** ki şimden sonra her ꞗanı atıcınun oꞗı baş taşdam yigirmi gez şalkı düşerse taş dike yigirmiden bir gez ziyāde düşerse dikilmeye deýü hüccetler yazdılar ve risālelerde yazılıp ꞗānün oldı... [L. İ. 559, vr. 29a/2].”

Öç bağlamak(ğ) **اوج بغمق** [*Tr. öç; *ba - ğ + la - mağ(ğ)*]: Menzil atışları öncesinde galibe verilecek olan ödöl üzerine bahse girip anlaşmaya varmak,

“... atıcılar arasında olan öçlerün ꞗımārını ve helālini beyā eyler bilgil kim **öç bağlamağa** atıcılık bābında niđāl derler ve munādıle derler ... [R. 1932, vr. 103a/13].”

→² *Aꞗd*

Aħz-ı rehn **أخذ رهن** [*Ar. aħz; rehn*]: Menzil atışlarında galibe verilmek için üzerinde anlaşılan malın genellikle bir kefilce muhafaza edilmesi.

“... eger ‘aꞗd lāzım deýevüz zemānda éki ꞗavldür ya‘ni ekşer aşħāb derler kim eger bir öç arasında anılan metā‘ı telef olsa damān çeker ve ba‘zı demişler kim damān çekmez zīrā damān vācib ola **aħz-ı rehn** dürüst olur ve **aħz-ı rehn** ya‘nī öç bağlarken arada öçde anılan metā‘ını almaꞗda éki vech var kimisi demişler kim dürüst degöldür ve kimisi dürüstdür demişler... [R. 1932, vr. 107b/3-4].”

“*Ah̄z*, ve gāh olur ki kahr ve galebe cihetiyle olur ve ondan Fārisīde giriften ve Türkīde tutmak ile ta‘bīr olunur (Ḳāmūs); *Rehn*, bir kimseden istidāne yāhūd isti‘āre olunan nesnenin yerine vaz‘ olunan şey’e denir ki Fārisīde girev ve Türkīde tutu ta‘bīr olunur (Ḳāmūs).”

Hātırların hoş eylemek **خاطرلرين خوش ايلمك** [< Ar. *ḥuṭūr* > *ḥāṭir*; Tr. + *ları* + *n*; Far. *ḥōş*; Tr. *edle-* > *eyle - mek*]: Çeşitli ikram ve hediyelerle gönül almak, değer verildiğini hissettirmek.

“... ve dahı atıcı pehlevānlar hevācılara iḥsān eylemek lāzımdur her atandan bir cüz ī şey ile ***ḥatırların hoş eylemek*** lāzımdur zīrā ki anlaruñ neçesine oğ urup helāk eylemişlerdür ol eclden ‘ādetleri ḳalmışdur... [L. İ. 559, vr. 33a/10].”

Eli ḳarār bul- **إلى قرار بول** [< Tr. *el* + *i*; Ar. *ḳarār*; Tr. *bul-*]: Muharip kemankeşin savaş öncesi yaptığı eğitimlerle yayına uyum sağlayıp eksiklerini gidermesi.

“... ve oğ atışmağ kim ğazāya idmān için ola ve mü‘mīnler küffārıla kītāl etmek için ola ol meşrū‘dur tā kim düşmene bulışmazdan öñdin ***eli ḳarār bulup*** ḳusūrını temām ēde... [R. 1932, vr. 103b/3].”

Şaşt ile çek- **شصت ايله چك** [< Far. *şaşṭ*; Tr. *ile*; *çek-*]: Sağ el avucuyla komple çileyi tutup çekmek.

“... Ḳāsımpaşa‘da bir ḳuzuyu furuna vērüp Hacı Süleymān‘ı ve üstādlardan bir ḳaçı ile bir bāğçe kūşesine varup ol ḳuzu büryānını öñlerine getürüp ba‘de‘t-tenāvül elüme bir yay vērtiler çek dēdiler ***şaşṭ ile çekdüm*** yoğaruda yazduğum murād budur ḥayır *ḳolay ile çek* dēdiler ḳolayı nedür dēdüm sağ elüñ üç parmağı ile çileyi tūt ve çek dēdiler avucum ile çileyi tūtup çekdüm ***şaşṭ*** eyledüm gibi *küllāb ile çekmege* ḳādir olmadum andan baña gülüşdiler... [L. İ. 559, vr. 37a/2, 5].”

Ḳolay ile çek- **قولای ايله چك** [< Tr. *ḳol* + *ay* > *ḳolay*; *ile*; *çek-*]: Sağ elin baş, işaret ve orta parmaklarını çengelleyip çileyi çekmek.

“... Ḳāsımpaşa‘da bir ḳuzuyu furuna vērüp Hacı Süleymān‘ı ve üstādlardan bir ḳaçı ile bir bāğçe kūşesine varup ol ḳuzu büryānını öñlerine getürüp ba‘de‘t-tenāvül elüme bir yay vērtiler çek dēdiler ***şaşṭ ile çekdüm*** yoğaruda yazduğum murād budur ḥayır ***ḳolay ile çek*** dēdiler ***ḳolayı*** nedür dēdüm sağ elüñ üç parmağı çileyi tūt ve çek dēdiler... [L. İ. 559, vr. 37a/3].”

→ *Küllāb ile çek-*

Küllāb ile çek- **كولاب ايله چك** [< Ar. *küllāb*; Tr. *ile*; *çek-*]: Sağ elin baş, işaret ve orta parmaklarını çengelleyip çileyi çekmek.

“... Ḳāsımpaşa‘da bir ḳuzuyu furuna vērüp Hacı Süleymān‘ı ve üstādlardan bir ḳaçı ile bir bāğçe kūşesine varup ol ḳuzu büryānını öñlerine getürüp ba‘de‘t-tenāvül elüme bir yay vērtiler çek dēdiler ***şaşṭ ile çekdüm*** yoğaruda yazduğum murād budur ḥayır *ḳolay ile çek* dēdiler *ḳolayı* nedür dēdüm sağ

elün üç parmağı çileyi tut ve çek dediler avucum ile çileyi tutup çekdüm şaşt eyledüm gibi **küllāb ile çek**me kâdir olmadum andan başa gülüşdiler... [L. İ. 559, vr. 37a/5].”

→ *Kolay ile çek-*

Gezini tecāvüz ét- **كزینی تجاوز ایت** [< Far. gez; Tr. + i + n + i; Ar. cevāz > tecāvüz; Tr. ét(d)-]: Menzil atışında kemankeşin atış için durması gereken sınırı geçerek daha önden atış yaparak sınırı ihlali yapması.

“... pehlevān ana taşını sağ ve sol meydāna karşı atarak ayak yerinden **gezini tecāvüz ederek** okını düşürse i‘tibār olunmamağdur... [M. 918, vr.22a/14].”

Yol erkān icrā olun- **یول ارکان اجرا اولد** [< Tr. yol; Ar. rukn > erkān; cereyān > icrā; Tr. ol - in-]: Nişan taşı diktirip sicil defterine kaydı yapılan kemankeşler arasındaki menzil atışı müsabakalarında deftere kayıt sıralarına, kıdemlerine göre atış kurallarının işletilmesi.

“... defterli kemān-keşler ok yarışında yükseklerinden dört nefer kimse bī-garāz kaᅅıᅅı sâbıᅅ kaᅅıᅅı mesbūᅅ şehādetleriyle **yol erkān icrā oluna**... [M. 918, vr. 23a/12].”

Zıkrden daᅅı nem al- **ذکر دن دخی نم ال** [< Ar. zıkr; Tr. + den; tak - ı > taᅅı > daᅅı; Far. nem; Tr. al-]: Atış öncesinde yayın dozunda tımar edilmesi yani uygun bir süre nemsiz ortamda kurutulması gerekiyor ki kaliteli atışlar yapılabilsin. Nemli, rutubetli ortamların yayın çekiş gücünü kırdığı gözlemlendiği için de nem, yaşlık yayın en büyük düşmanı olarak görülmüştür. Öyle ki bu tutumun, atış için ok meydanına giderken nemin yaya verdiği zararı düşünmenin bile yayın atışını etkileyebileceği inancını oluşturması.

“... zīrā tīmārly yayı yumurtaya teşbīh eylemişler ve tīmārly yaya qarīb şu ve ruᅅūbet olmadan gāyet ihtirāz lazımdur ᅅatta meydāna geᅅerken **zıkrden daᅅı nem alur** dediler lāᅅin firununᅅ üstine şandūᅅa qarīb bir desti şu olmaᅅla bir geᅅce yaylar kepāde gibi olup atış mümkün olmadıᅅuᅅ tecribe eyledük ve pehlevānlar bir birine ᅅıle murād edüp ᅅafıyyeten firuna varup ᅅaşmınuᅅ yayına süngerle şu sürer bir daᅅı ol yayla atış olmaz anuᅅ ᅅün bu ᅅavfıyyla ekşerī tīmārly kilīdlerler... [TSMK 626, vr. 10a/1-2].”

Nizām vēr- **نظام ویر** [< Ar. nizām; Tr. vēr-]: Pazartesi ve Perşembe günleri ok meydanında müsabaka atışlarının yapıldığı günlerdir. Âdet üzere bu günlerde yapılan atışlardan sonra yayın ömrünü uzatmak, atışına helâl getirmemek için yay kurulu vaziyette bırakılmayıp çilesi çıkarılır akabinde devam eden Salı ve Cumartesi günleri de en azından bir defa olsun tekrar çilesi takılarak ayarı yapıp düzen verilirdi, böylece müsabaka günü geldiğinde yay hazır olurdu.

“... ba‘de’l-meydān bir def‘a atış yayuñ ĩurup *nizām vërme* lâzımdur ekşerī cum‘a ertesı ve şalı günleri ĩurup *nizām vërürler*... iktizāsına göre *nizām vërdükde* meydānda muvāfık ĩıkup āsān atış olur... [TSMK 626, vr. 10a/6-7, 10].”

Azğun ĩık- *ازغون چق* [*< Tr. az - gun; ĩık- >*]: Yayın ömrünü uzatmak, ĩekiş gücünü korumak için atışlar sonrasında yayın ĩilesi ĩözülerek gerekli tımarlama işlemleriyle bir süre muhafaza edilir akabinde asıl müsabaka atışının olduğı günü beklemeden tekrar ĩilesi takılıp kemankeşin kol gücüne, kullanılacak oklara göre vs. kurulumu yapılır ki atış anı geldiğinde sorun ĩıkarmasın. Tekrar yapılan bu kurulumun vaktinin geĩirilip hemen müsabaka atışı öncesinde yapılmasıyla kemankeşin yaya hâkim olamayıp atışı yapamaz duruma gelmesi.

“... ba‘de’l-meydān bir def‘a atış yayuñ ĩurup *nizām vërme* lâzımdur ekşerī cum‘a ertesı ve şalı günleri ĩurup *nizām vërürler zırā* atış olmağla ĩuramı şıkışır ve tımāruñ şiddetinden ziyāde kıvrılır sonra meydān ĩurduğda *azğun ĩık*ar pehlevān atış edemez... [TSMK 626, vr. 10a/9].”

→ *Muvāfık ĩık-*

Muvāfık ĩık- *موافق چق* [*< Ar. muvāfakat > muvāfık; Tr. ĩık- >*]: Yayın müsabaka günü *azğun ĩık*masının aksine, zamana riayet edilerek yayın olması gerektiğı şekilde atış önce ayarının yapılp düzeninin verilip müsabaka gününe hazır edilmesiyle atışın kolaylıkla ve etkili şekilde olması.

“... ba‘de’l-meydān bir def‘a atış yayuñ ĩurup *nizām vërme* lâzımdur ekşerī cum‘a ertesı ve şalı günleri ĩurup *nizām vërürler zırā* atış olmağla ĩuramı şıkışır ve tımāruñ şiddetinden ziyāde kıvrılır sonra meydān ĩurduğda *azğun ĩık*ar pehlevān atış edemez lâkin hefte arası ĩurup ĩuramını açup iktizāsına göre *nizām vërdükde* meydānda *muvāfık ĩık*up āsān atış olur... [TSMK 626, vr. 10a/6-7, 10].”

→ *Azğun ĩık-*

Đarbı tām yè- *ضربى تام ي* [*< Ar. ĩarb; Tr. + ı; Ar. temām > tamm; Tr. yè- >*]: Okun kabzaya ve sipere son derece yakın olacak şekilde sonuna kadar ĩekilip yayın ĩekiş gücüne iyice maruz kalarak atılması.

“... ok yayuñ depdiği maħallden gelüp gitmeli ki *đarbı tām yësün* ve illā siper ĩabzadan ba‘ıd olmağla ok daħı ĩabzadan ba‘ıd olur elbette *đarbı tām yëmez* şalkı ĩarb urur... [TSMK 626, vr. 13a/15-16] ... selef mübālağa edüp mümkün olsa yayuñ ĩabzasını delüp okı içinden geĩür ki *đarbı tām yësün* demişler... [TSMK 626, vr. 13b/2].”

Kendüni çok yaya ur- **کندونی چوق یایه اور** [*< Tr. kentü > kendü + ni; çok; yay + a; ur-*]: Son derece acemice davranıp gereğinden fazla çekiş idmanı yapan kemankeşin ustalaşmasının tam aksine atış sorunlarından çok fazla muzdarip olması.

“... dirseği yoķaru olan atıcınun oķı hevāda gitdükce ķabarup ķalkķar ve oķun ucı yoķaru gider lāķin dirseği yoķaru pehlevān nādir bulunur zīrā **kendüni çok yaya urup** çekiş sevdāsına düşince dirsek aŗađı ēner icrā ētmek müşkildür bārī yoķaru olmaz ise aŗađı dağı olmayup düz ola... [TSMK 626, vr. 17b/12] ... bu ‘illetlerün ne‘ūzu bi’llāh müzminesi ilerü řalıvērnek ve bu bir ‘illetdür ki... buņa ķuŗdurma dağı ta‘bīr ēderler siperün içinde oķ gelirken ilerü gidüp Őonra ķuŗād ētmeden ‘ibāretdür ‘ibāretdür ya‘nī hareketün ‘aksidür ve beŗ nev‘i vardur ki ēkisi yumruķda vāķi‘ olur ve ēkisi řaŗt tarafında olur ve birisi ķol bükölmekten hāŗıl olur... ħulāŗa cümlesi yumruğı ilerü ilerü sürüp řaŗtını gērü atamamadan hāŗıl olur ammā sebepleri ħaddinden ziyāde yay çekeyüm dēyü **kendüni çok yaya urmadan** ħuŗuŗan ki atıŗı oturmamıŗ nev-heves tālīb ola elbette bu ‘illet ‘ārīz olur... [TSMK 626, vr. 20b/17].”

Çekiş sevdāsına düş- **چکش سوداسنه دوش** [*< Tr. çek - (i)ŗ; Ar. sevdā; Tr. + sı + n + a; düş-*]: Kemankeşin son derece acemice davranıp gereğinden fazla, artık atıŗına zarar verecek denli çekiş idmanı yapması.

“... dirseği yoķaru olan atıcınun oķı hevāda gitdükce ķabarup ķalkķar ve oķun ucı yoķaru gider lāķin dirseği yoķaru pehlevān nādir bulunur zīrā kendüni çok yaya urup **çekiş sevdāsına düş**ince dirsek aŗađı ēner icrā ētmek müşkildür bārī yoķaru olmaz ise aŗađı dağı olmayup düz ola... [TSMK 626, vr. 17b/12].”

Oķ yemek **اوق يمك** [*< Tr. oķ; yē - mek*]: Atıŗlarda yayın çekiş gücünü oka olabildiğince yansıtıp okun sorunsuzca yaydan çıkıp etkili bir şekilde atıŗı icra etmek.

“... đarb-ı küllī dağı yayun çoğından hāŗıl olur zīrā çok yayı az yay atıcısı elinde bir vaķitde geçmez lāķin yayun đarbının mecmū‘ını **oķ yemek** gerek ve **oķ yēdükden** Őonra bir tarafa oķ çarpmadan yaydan selāmet [ile] ķurtulmak şartdur... atıŗun esrār-ı nihānı yayun đarbını **oķa yēdürüp** ve bir tarafa tōķındurmadan atmadan ‘ibāretdür... [TSMK 626, vr. 25b/8-9, 15].”

Dāne dāne çek- **دانه دانه چک** [*< Far. dāne; Tr. çek-*]: Kepaze yayıyla yapılan eğitim atıŗlarında kemankeşin kol kaslarının yayın çekiş gücünü hissedip gelişmesini sağlamak ve atıŗ tekniklerini layıkıyla uygulayıp eğitimin hakkını vermek için okun usul usul hissedilerek çekilmesi.

“... evvelā tālīm-i remy olan kimesneye kepāde çekmek ehemm ü elzemdür zīrā kepāde ümmü‘r-remydür ‘aŗāba ķuvvet vērüp çekiŗi çoğaldur ve ‘ācizden aķviyā ēder... tārīķ-i isti‘mālī gāyet az kepādeyi alup ve yumruğı

alnına muḳābil dutup şaşını diküp *dāne dāne çeke* ya'nī tunc yérin bulup ba'dehū bir birine daḫı çeke ve gez ile çekilse a'lādur... [TSMK 626, vr. 26a/10].”

Ḥavfindan el ayak tuṭmayup ra'şe-dār ol- **خوفندن ال اياق طوطميوب رعشه دار اول** [< Ar. *ḥavf*; Tr. + *dan*; *el*; *ayak*; *tut - ma - (y)up*; Ar. *ra'şe*; Far. + *dār*; Tr. *ol-*]: Menzil atışı müsabakalarında rakibinin kaliteli atışından etkilenip yenileceği hissiyle kemankeşin korkusundan elinin ayağının boşalıp gücünün çekilmesi.

“... ne'ūzu bi'llāh ne ḳadar keskin olsa bir kerre gözleyüp ḥaşmı ḡāyet 'add eyledükden sonra geçse daḫı iṭmīnān gelmeyüp ḳazāya ḥaml eyler ve *ḥavfindan el ayak tuṭmayup ra'şe-dār olur* ve çekişi kaçup 'envā 'illetler peydā olur ve ḡālib olayum dēyü hırş eylemek daḫı böyledür ve bu hırşlanmaḳ hezār keskin pehlevānı ednā kemān-keşe geçürdür zīrā hırşından vücūdu ra'şe-dār olup gözi görmez olup... [TSMK 626, vr. 37b/7-8].”

Çekiş kaç- **چکش قاچ** [< Tr. *çek - iş*; *kaç-*]: Menzil atışı müsabakalarında kemankeşin yayın çekiş gücünü oka veremeyip atışını hakkıyla yapamaması.

“... ne'ūzu bi'llāh ne ḳadar kesin olsa bir kerre gözleyüp ḥaşmı ḡāyet 'add eyledükden sonra geçse daḫı iṭmīnān gelmeyüp ḳazāya ḥaml eyler ve ḥavfindan el ayak tuṭmayup ra'şe-dār olur ve *çekişi kaçup* 'envā 'illetler peydā olur... [TSMK 626, vr. 37b/8].”

Gögüs kaçır- **کوکس قاجیر** [< Tr. *kögüz* > *gögüs*; *kaç - ır-*]: Çeşitli nedenlerle atışında başarısız olan kemankeşin hevesinin kaçıp rakibine karşı cesaretinin kırılması.

“... pehlevāna gezin çıkmaduḡı ziyāde telāş vērür ve gez a'lā çıkup okun işlemediḡi daḫı pehlevānuḡ *gögsünü kaçırur*... [TSMK 626, vr. 38a/17].”

→ *Gözi yilup gögsi kaç-*

Gözi yilup gögsi kaç- **کوزی ییلوب کوکسی قچ** [< Tr. *göz + i*; *yıl - (u)p*; *kögüz* > *gögüs + i*; *kaç-*]: Menzil atışı müsabakasını kaybeden kemankeşin, rakibi tarafından alaycı tavırlara maruz kalması sonrasında korkup, sinip cesaretinin kırılarak yeni bir atış için hevesinin kaçması, atış için gerekli mentalitesini kaybetmesi.

“... bu hırşlanmaḳ hezār keskin pehlevānı ednā kemān-keşe geçürdür zīrā hırşından vücūdu ra'şe-dār olup gözi görmez ḥaşm ise ferrūce bulup şevḳıla atup tutar ḥulāşa ḥuşūmet keffe-yi mīzān gibidür biri ḡālib olsa ol biri maḡlūb olup taraf-ı ḡālib şirīnler ḡālib şirīnledükce maḡlūbuḡ *gözi yilup gögsi kaçır*... [TSMK 626, vr. 37b/13].”

→ *Gögüs kaçır-*

Atdığı ḳadar bil- **اتدیغی قدر بیل** [< Tr. *at - dıḡ + ı*; Ar. *ḳadr* > *ḳadar*; Tr. *bil-*]: Kemankeşler arasında gerek tahrip gücünün sınıandığı darp atışlarında gerekse en uzaḡa atma

uğraşları olan menzil atışlarında kemankeşin elde ettiği dereceler kadar atıcılık bilgisine sahip olduğu inancı.

“... zīrā ekserī halk pehlevānuḡ ‘ilmīni oқuḡdan kıyās édüp herkes **atdığı kadar bilür** dērler bu ise bāıldur ‘ilmī başqa ve ‘ameli başkadur... [TSMK 626, vr. 39a/12-13].”

Püş ü pā urmak **پشت و پا اورمق** [< Far. *püšt*; Ar. *ve / U*; Far. *pāy* > *pā*; Tr. *ur - mak*]: İyi bir kemankeş olabilmek için ok meydanında çok zaman geçirmek, ömür tüketip emek harcamak.

“... ve bu iltizām olınan ādem erbāb-ı tecribeden olmak nece zemān meydān-ı muḡāşamede **püş ü pā urmak** şartdur... [TSMK 626, vr. 39a/11].”

Ūz at- **اؤز ات** [< Tr. *ūz*; *at-*]: Menzil atışı müsabakasında daha önceki yenilgilerden kazanılan tecrübeler ışığında bilinçli bir şekilde atış yapmak.

“... pes bir cemā‘at dağı öç birle oқ atmak dileseler qur‘a şalışalar ekişer olalar çün qur‘a bunları eki bölük kıla döneler atışalar elbette kim bir bölük yeḡse gerekdür bir bölügi yeḡilse gerekdür anlar kim yeḡilürler öci anlar vērürler tā kim yeḡilenler ḡāyetde raḡbet édüp heves édeler öḡreneler nece biz yeḡilüp öç vērİLüm dēyeler ve atdukların **ūz atalar**... [H. P. 816, vr. 7a/10].”

Hem-kiriş kılmak **هم كرش قلمق** [< Far. *hem*; Tr. *kiriş*; *kıl - mak*]: Usta bir kemankeş tarafından atış teknikleri ve fiziki özellikleri gözlemlenen atıcıların gruplara taksim edilerek atışlar yaptırılması.

“... zīrā ādem vardı kesik boylıdır ve dağı kişi vardır kim ḡüş-keşdür ya‘nī bıyığına çekicidür ve kişi vardır sine-keşdür ya‘nī göḡsine çekicidür ve kişi vardır omuzda küşād vērür ve kişi vardır qolda dirsek küşād[1] vērür bunları cem‘isini ol üstāz ḡörmek gerek evvel bir def‘a ol cemā‘at[i] yalıḡuz atdurmak gerek andan şoḡra **hem-kiriş kılmak** gerek... [H. P. 816, vr. 7b/5-6].”

Atmağa tur- **اتمغه تور** [< Tr. *at - mak(g)* + *a*; *tur-*]: Menzil atışını gerçekteşirmek için menzil başında atışa hazır hâlde olmak.

“... öç koyıcaқ atıcılar ayakları altında bir devr çekeler ya‘nī terāzū birle bir ip bıraқmak gerekdür yā bir çizi çekimek gerekdür tā kim **atmağa turanlar** qademlerini ol çizide koyalar berāber duralar... [H. P. 816, vr. 7b/8].”

Qavşuḡa tut- **قوشكه طوت** [< Tr. *qavış - u* > *qavşu* + *ḡa*; *tut-*]: Atış anında kemankeşin ayak parmaklarının içe, topuklarının dışa bakacak pozisyona gelmesi.

“... Resūl ḡazreti ēyitdi yā Cebrā‘il oқ ne resme atmak idmānın ne şıfatda étmek gerek baḡa öḡretḡil... Cebrā‘il... bir yay eline aldı... eki qademüḡ **qavşuḡa tutdı** şöyle kim ayaklarınınḡ barmaklarınınḡ iç yüze bir birine qarşu

tutdı ökçelerin tış yüzine kıldı dahı kâ'im oldı elîf gibi tırdı... [H. P. 816, vr. 9b/6].”

İdmāna bel bağla- **إِدْمَانَهُ بِلْ بَغْلَا** [< Ar. *demn* > *idmān*; Tr. + *a*; *bel*; **ba* - *ğ* + *la*-]: Müsabakalardaki muhtemel başarılar için yapıla gelen idmanlara güvenmek.

“... andan ol erenler kim *idmāna bel bağlamış*lardır... [H. P. 816, vr. 14a/5].”

Alay bağla- **الَائِ بَغْلَا** [< Yun. *alayi* > *alay*; Tr. **ba* - *ğ* + *la*-]: Atlı okçuluk gösterileri, müsabakaları başlamadan hemen önce meydana çıkan cündilerin bir ön gösteri yaparak meydanı turladıktan sonra hünerlerini göstermek için kendilerine sıranın gelmesini beklemek amacıyla orada bulunan en üst rütbeli ya da nüfuzlu kimselerin önünde sıralanmaları.

“... ve meydān düzüldükde cündiler meydāna gelüp dizilüp *alay bağlayalar*... [H. P. 816, vr. 34b/6] ... okın kuşdurup ve okın yaydan alup tırkeşine kıoya ve meydān başına vardukda beg ve yāhūz paşa ne cānibde durursa anuğ karşıısına *alay bağlayalar* temām olıcağ tekrār bir biri ardınca dizilüp geldikleri yoldan yēne aşığa meydān başına varalar... [H. P. 816, vr. 35b/11].”

Şāhin kanadı çek- **شَاهِن قَنَادِي چَك** [< Far. *şāhin*; Tr. *kana* + *t* > *kanat* + *t*; çek-]: Gezlemek amaçlı oku okluktan çekip hazır etmek (?)

“... at kıopardıkda aşığadan gezleyüp *şāhin kanadı çeküp* ve yayı başından aşırup... [H. P. 816, vr. 39b/4] ... dizgin şalıvērüp yay kıabzasın kıapup *şāhin kanadı* yanına *çeküp*... [H. P. 816, vr. 35b/6-7].”

Meydān düzül-⁴¹⁸ **مَيْدَانْ دُؤَزْد** [< Ar. *meydān*; Tr. *düz* - *ül*-]: Özellikle atlı okçuluk gösterileri, müsabakaları için özel bir alanın tanzim edilmesi.

“... ve *meydān düzüldükde* cündiler meydāna gelüp dizilüp alay bağlayalar... [H. P. 816, vr. 34b/6].”

Meydāna çık- **مَيْدَانْ چَق** [< Ar. *meydān*; Tr. *çık*-]: Yarışma niyetiyle hünerilerini göstermek amacıyla bir kemankeşin ok meydanında öne çıkması, atışa tâlip olması.

“... bundan mā‘adā bir pehlevān ki *meydāna çıka* menzil okın atmağ irāde kııla... [H. P. 816, vr. 23a/15].”

Şest dirseği kıarār bul- **شست دیرسکی قَرَار بُولد** [< Far. *şast* ~ *şest*; Tr. *tirsgek* > *dirsek*; Ar. *karār*; Tr. *bul*-]: Kemankeşin atış teknikleri içinden Hâşimî’yi uygularken hem yayının salllarını birbirlerine göre hem de oku çeken sağ el dirseğini yayın kabzasıyla aynı doğrultuda sabitlemesi.

⁴¹⁸Yılmaz *meydān düzel*- (2020, s. 147).

“... Hāşimī olup ya‘nī nişānı şol omuzı hizāsına alup ve sağ gözinüñ nürını şol gözine zammıla ya‘nī şaşılık mişāl şol göziyle kabza hāricinde şayd u nişānı gözleyüp sağ kaşu üstinden **şest dirsegi karār bulınca** ya‘nī kabzateyn bir birine muhāzī ve dirsek aşığı düşmeyerek şıklılınca küşād vèrir imiş... [T. 6891, vr. 46a/13-14].”

Meşķ yèrin bulup atdığın ur- **مشق یرین ببولوب اتدیغن اور** [< Ar. *meşķ*; Tr. *yèr* + *i* + *n*; *bul* - *up*; *at* - *dık(ğ)* + *ı* + *n*; *ur* - *mak*]: Yapıla gelen yay çekişi idmanlarının karşılığını alıp gerek hedefe atışlarda gerekse menzil atışlarında kemankeşin başarılı olması.

“... **meşķ yèrin bulup atduğın urup** tokuz yüze tîrin konduran tîr-endāz oldukda... [T. 6891, vr. 62a/15].”

Meydāna okı- **میدانه اوقی** [< Ar. *meydān*; Tr. + *a*; *okı*-]: Ok atışı yarışmasına davet etmek.

“... ‘Acem şāhı huzūrında idüm bir ādem ‘arz-ı hāl vèrüp şāhuñ atıcı başısın **meydāna okıdı** şāh dağı fermān eyledüğü atıcı başı ile imtiḥān olalar... [Emirî 914, vr. 22b/16].”

Bināya temel bırakmak gibi at- **بنایه تملم برامق کبی ات** [< Ar. *binā*’; Tr. + (y)*a*; Yun. *temelion* > *temel*; Tr. *birak*- *mak*; *kīp* + *i* > *kīpi* > *gibi*; *at*-]: Nasıl ki bir yapının en önemli yeri temelinin sağlam, sıkı olmasıysa atışın da en önemli etabı, işin temeli yayın kabzasını layıkıyla sıkı ve sağlam kavrayabilmektir, bu bilinçle atıcının sol elinin orta, yüzük ve serçe parmaklarını birbirlerine kenetleyip işaret parmağını da baş parmağının altında saklayacak şekilde yayın kabzasını son derece sağlam tutmasıyla atıcılığın temelinin, ilk adımının yerine getirildikten sonra atışın yapılması.

“... ol orta parmağı üç vech üzere... bağladuğdan şonra ortanuñ altında olan parmağı dağı ve dağı sırça parmağı biri biri ardı sıra muttaşilen şıkduğdan şonra şalavāt parmağın dağı şaklayasın demekdür böyle olunca **bināya temel bırakmak gibi atmış** olursun eger sen böyle kabza tutmayup binā temeli gibi koyı ètmeyesin⁴¹⁹ cā’iz ki kabza elünde döne döndüğü şüretde ok yaydan

⁴¹⁹Uçar’da *kol atmayasın* (2013, s. 64). Çalışmayı hazırlarken esas aldığı Emirî 914 nüshasındaki el yazısı sitili yanılmış olmalı. Diğer nüshası TSMK 1417’de *kol* değil قوی şeklindeki imlasiyle *koy(ı)* okumak gerektiği daha net anlaşılıyor. Akabinde gelen kelimeyi Uçar’ın *atmayasın* okuması da gerek ایتیمه سین şeklindeki imlasiyle gerekse *koyu* ile kurduğu yapısal ve anlamsal birliktelikle kabul edilemez. Doğru okunuşun *ètmeyesin* ile düzeltilmesi gerekiyor. Meninski’deki *koyu/koyu* için “sık, koyu, ırn, kesif, vesic, sitebr, hengüft (Tulum, 1142^a)” anlamları verilirken *koyu ètmek* içinse “koyulamak, sık etmek, teksif etmek, gäliz ètmek (Tulum, 1142^a)” anlamları verilmiş. Yazmadaki bağlama dikkat edildiğinde *kol atmayasın* yerine *koyu ètmeyesin* şeklinde değerlendirip okun istikametinde ve hızında bir aksaklık çıkmaması için kemankeşin atış anında yayın kabzasını sıkı ve sağlam bir şekilde tutması gerektiği şeklinde yorumlamak daha tutarlı olacaktır.

ëyü çıkmaz ammā temeli koyı⁴²⁰ ise kabza dönmeyüp ok yaydan şāf ve düz çıkup murād hāşıl olur... [Emirî 914, vr. 28b/9].”

Alarğa dut- **الارغه دوت** [< İta. *allarga* ~ *al largo*; Tr. *tut-*]: Herhangi bir zedelenmeye, yaralanmaya yol açmamak için atış sırasında sağ el parmak uçlarını kirişten uzakta tutmak.

“... parmağı uzun ādemler parmak ucın kirişden **alarğa dutalar**... [Emirî 914, 46a/2; TSMK 1417, vr. 64b/14].”

“*Allarga*, kıyıdan uzağa ve *al largo*, açık denizde enginde (TETTL, I, 331).”

Kabza eyitdi **قبضه ايتدی** [< Ar. *kaḇḇat*; Tr. *eyit - di*]: Menzil atışlarında okun gidişini ve düşeceği yeri gözetleyen havacıların okun seyrinden çıkan sestem atışın yapıldığını anlayıp kendi aralarında haberleşirken kullandıkları söz.

“... ok atılduğda bir şavt hāşıl olur ki biḡ adım yêrden hevācılar istimā‘ eyleyüp **kaḇḇa eyitdi** deyü ta ‘bîr ēderler... [Emirî 914, 46b/17; TSMK 1417, vr. 66a/6].”

“Dimek, demek, söylemek, ayıtmak, diyüvirmek, deyivermek, buyurmak, kıavl etmek, güften, →dicere; demek, →aio (Tulum, 694^b).”

Oka yêdür- **اوقه يدور** [< Tr. *ok + a; ye - dür -*]: Aynı anda peşi sıra yağmur yağarcasına sık ve sürekli atılan binlerce okla düşmanı bertaraf edip telef etmek.

“... remy-i muṭemātir ki üstādlar aña yağmur okı dēmişlerdür... bu atış ‘askeriyye lâzımdur ḥattā merḥūm Sultān Murād-ı ‘atîk ‘askeri bu remy-i muṭemātiri bilüp dünyāde mişl-i sebḳ ētmeyen şānî Ḳosova cenginde on ēki biḡ tîr-endāz ile üç yüz biḡ küffārî **oka yêdürdüğü** tafşîl üzere... beyān olınmışdur... [Emirî 914, vr. 58b/3; TSMK 1417, vr. 81b/17].”

Hākim güciyle alıvêr- **حاکم کوجيله آلیویر** [< Ar. *ḥikmet* > *ḥākim*; Tr. *kūç* > *güç + i + (y)le*; *al + İvêr-*]: Ok yarışları öncesinde gālibe verilmek üzere ortaya konan ödül üzerinde anlaşmaya vardıktan sonra bir bahane ile ödül galibe verilmezse kânun gücüyle adaleti sağlayıp anlaşmanın gereğini yerine getirmek.

“... eger öñdül ḳoduḳları nesne ‘ayn olup deyn⁴²¹ olmasa⁴²² ya ‘nî eger sen beni geçersen işte şu kılıcı yāḥūd şu ḳalkanı yāḥūd şu nakd altını saña vêreyin dēse dahı ḳoşsalar geçdükden şonra vêrmese **ḥākim güciyle alıvêre** ‘inād eyleser ḥabs eyleye eger yarış temām olduḳdan şonra öñdül ḳoyduğı nesne tele olsa meşelā uğrulansa yā āteşe yansa bahāsın alıvêreler ammā

⁴²⁰A.g.e.’de *kor* (2013, s. 64). Bir önceki dipnotta yapılan düzeltme ve yorumlara istinaden bu kelime de *ḳoyı* şeklinde düzetildi.

⁴²¹A.g.e.’de *dēyen* (2013, s. 110). *Deyn*, va‘deli yāḥūd va‘desiz ödünç vermek ve ödünç almak ma‘nalarına (Ḳāmūs) bu düzeltme ile “... ‘ayn olup deyn olmasa...” yapısı daha doğru anlaşılmakta. ‘*Ayn*, nakd olan altına ve akçeye dahi derler (Vankulu).

⁴²²A.g.e.’de *olsa* (2013, s. 110).

ķavl  d p dahı ķořmadan telef olsa  td kleri ķavl bozılır... [Emir  914, vr. 63b/10; TSMK 1417, vr. 88a/19].”

Arķurı tükün- ** rķur   uq ** [< Ar. *arkur* - *v*; *t k * - *n*-]: Puta atışlarında okun hedefe tam temreninden değil de eğri, yanlamasına ya da yeleği tarafından isabetiyle geķersiz sayılan vuruş.

“... niş na urmaķda i’tib r olunan oldur kim oķuņ demreni t k na yoğısa **arķurı t k na** y h d yelek t rafı t k na niş n urmaķdan  es b olunmaz... birisi bir oķ atsa varsa niş na **arķurı t k na** aņa niş n urmaķ d mezler... [Emir  914, vr. 66b/3-4, 8; TSMK 1417, vr. 92a/3-4, 8].”

“Yanlamasına,  apraz, eğri (Kubbealtı, I, 170^b).”

Oķı eksük ol- ** uqi  ks k  ld** [< Tr. *oķ* + *v*; *egs * - *k* > *eksik*; *ol*-]: Puta atışlarında okun hızının kesilip hedefe ulaşamadan düşmesi.

“... ba’zı[sı] oldur kim anuņ oķı kaşına ber ber yerden gider anuņ **oķı eksük ola** ya’n  niş na erişemez ve niř anuņ önünde düşer... [R. 1932, vr. 42b/8].”

Oķ t l- ** uq  t ld** [< Tr. *oķ*; *dol*-]: Oku *k rs * denilen yere yani kabzayı tutan sol elin baş barmağının ilk boğumunun  ikkın noktasına kadar çekmek, tam çekiş yapmak.

“... yayı çeke ve andan demrene yarım t tam ķalduęında ya andan eksük ķalduęında t ra çekmeye bir kelime söz söyleyinceye degin ve andan şonra oķı çeke t zcek şöyle kim gözeden kişi dahı göremeye ve eyle şana kim **oķ t l**madı ve andan şonra k ş d v re... [R. 1932, vr. 47a/12].”

Oķ boşan- ** uq  b ş nd** [< Tr. *oķ*; *boş* + *a* - *n*-]: Yayda gezlenmiş oku bırakmak, atışi gerçekleştirmek.

“... k ş d v r rken oķı kiriş ile süre... ya’n  tem m el ile kařd-ı iķtar ötmeye belkim ıtl k  td ęi demde ola ve ol dahı iņen bel rmeye ve ıtl k  nden ve andan şonra olmaya eger **oķ boşan**mazdan şonra  nden olur f ’ide olmaz belki fes d getürür ve **oķ boşan**urken gerek ve eger **oķ boşan**duğından şonra olur hiĉ f ’ide olmaz ve g h olur kim żarar  der... [R. 1932, vr. 49b/4, 6].”

“(Bağlı olduğu yerden) Ayrılmak, fırlayıp çıkmak (Kubbealtı, I, 411^a).”

Yayı t ldur- ** ayi t ld r** [< Tr. *yay* + *v*; *dol* - *dur*-]: Yay ok gezlemek.

“...Tayboğa-yı Yon n ... bir atıcıdan hik yet  tdi **yayı t ldur**dı ve oķunı anda ķodı gezledi oķ atıldığın demde döndi ve ol kiřin ņ gözine doķundı ve g  ile ķopardı andan şonra ol kit bında d mişd r nece avcı ava  ıķar ve yay anı öldürür... [R. 1932, vr. 49b/4, 6].”

Yay boşan- ** ayi b ş nd** [< Tr. *yay*; *boş* + *a* - *n*-]: Yayın kiriş bağlarının koparak kirişin tunĉ yuvalarından fırtması.

“... Tayboğa-yı Yonānī... dēr kim bir Mağribīnūñ kitābında gördüm kim hikāyet éder bir üstād atıcı durdı oğını atmağa ve çün kim kirişi cevzeye erişdi diledi kim éki ayağını çeke **yay boşandı** ve cabbāzı çekdi ve micrātun tarafı yay kuvvet ile urdı göbeline ve ol kişi düşdi ‘aklı gitdi ve biz yüzine şu urduğ kıbleden yaña dönderdük ve ağzından burnından kan geldi ve sekiz gün sonra öldi... [R. 1932, vr. 100a/9-10].”

“(Bağlı olduğu yerden) Ayrılmak, fırlayıp çıkmak (Kubbealtı, I, 411^a).”

Oğ yolu bul- **اوق يلى بولا** [< Tr. *ok; yol + ı; bul-*]: Modern silah atışlarında üç köşe teşkil olarak adlandırılan silahın sıfırlama ayarı sırasında, sıfırlamanın sağlıklı olabilmesi için atışların mümkün olduğunca birbirine yakın yerde bir üçgen gibi toplanması amaçlanır ki buna göre ayarlanan silahla sonraki atışların isabet oranı yüksek olabilsin. Bu uygulamaya benzer şekilde ok atışlarında da isabeti artırmak için atıcının fiziki yapısına, tercih ettiği tutuş şekline göre yayı ve okun kirişte duracağı noktayı ayarlamaya yönelik yapılan istikamet belirleme atışlarında istenilen seviyeye gelinip atış ayarının yapılması.

“... eger atıcı oğı cem‘ olur mı olmaz mı bilmek isteye bir ‘alāmet éde altmış yay boyı deñlü yere ve ol ‘alāmet dört qarış ola eger kamu atduğı oğ ol nişāna cem‘ ola ol mecmū‘dur ve **oğ yolu bulunmuşdur** ve eger cem‘ olmaya mecmū degüldür... [R. 1932, vr. 90b/3].”

5. BÖLÜM: DİZİNLER

Araştırmamızın son bölümünde, çalışmamız boyunca ok genel başlığı altında *ok türleri*, *okun bölümleri* ve *temren türleri*; yay genel başlığı altında *yay türleri*, *yayın bölümleri* ile *kiriş türleri* ve *parçaları*; okçuluk aksesuarları başlığı altında *okçuluğun yardımcı öğeleri* ve ok atışları genel başlığı altında *ok atışlarıyla ilgili terimler* ile *ok atışlarıyla ilgili deyimler* şeklinde kavram alanlarına ayırarak değerlendirdiğimiz toplam 1282 terime ve 226 deyime alfabetik sırayla geçtikleri sayfalara referanslar verecek şekilde, her bir kavram alanı özelinde hazırlanan dizinlerinde yer verildi. Türkçe verinin varsılığını daha net ortaya koyup pratik şekilde yararlanılabildiğini sağlamak amacıyla da alfabetik olarak bütün Türkçe terimler ayrı bir başlık altında sunuldu.

5. 1. OK TÜRLERİ DİZİNİ

A	Ayak yayı oķı, 51	Cebā´ / Cubbā´, 20
‘Ābir, 43	‘Ayir, 68	Cerād, 76
Afvūka, 60	‘Āyir, 37	Çuram / Cerm oķı, 69
Ağac oķ, 58	Az oķ, 65	Cihād tiri, 48
Ağac-ı peşrev, 31	Āzmāyiş, 24	Cummāh, 21
Ağac-ı pīşrev, 31	Āzmāyiş-i ‘ādī, 25	Ç
Ağzaf, 67	B	Çam oķ, 55
Akhāt, 77	Bahşer, 61	Çatal demrenlü oķ, 72
Akta´, 58	Bakķam ayaklı, 30	Çavuş oķu, 54
Alaca oķ, 35	Bālā tır, 66	Çoķ oķ, 66
‘Amūc, 40	Baş oķ, 27	D
Aşama´, 68	Boylu oķ, 66	Dābir, 38
Aşağı koşu āzmāyişi, 36	C	Dālif, 38
Atış oķları, 26	Cānış, 44	Demrenli oķ, 72

Doverānī, 76	Gezsiz sehm, 48	Hevāşır, 45
Dört kırāt, 61	H	Hezā', 53
E	Hābī, 38	Hicir, 38
Ebü'r-rīş, 23	Hābiz, 62	Husbān, 74
Ef'āş, 77	Hādde Pūtaşı, 46	Husbānet, 74
Ēg endām, 64	Hākī, 24	Huşrun, 28
Ehze', 53	Halenc, 76	Huţabāt, 75
E'ille, 71	Halī, 61	Huvāriķ, 41
Eķazzā, 66	Hārābī, 45	I
El-fālic, 40	Hārbelü tīr, 50	Işmā, 77
El-ķuţnata, 40	Hārbī oķ, 49	Işrā, 44
El-merrīh, 29	Hāşer, 27	İ
El-mu'ber, 68	Hāşīb, 62	İbrīş, 54
El-mürmāt, 22	Hatā, 75	İrād, 77
Emraţ, 67	Hatāvāt, 75	K
Enfāz, 77	Hatve, 75	Ķaba telli, 56
Es-serā', 70	Havārim, 45	Ķābız, 37
Esvā, 44	Havārim, 42	¹ Ķadaħ, 62
Eyük uluŋlu oķ, 33	Havāsıķ, 42	Ķālebü'ş-şem'a, 65
F	Havāşır, 42	Ķalem, 68
Fāyız, 40	Havāyī, 42	Ķālībü'ş-şa'ire, 65
G	Hāzıķ, 40	Ķamış oķ, 56
Ġareb, 44	Hevā gezi, 22	Ķara', 257
Gez [oķı], 23	Hevā oķları, 27	Ķar'a, 43
Gezsiz oķ, 47	Hevāsıķ, 44	Ķarabaţaķ [oķı], 25

Ḳāşır, 44	M	Muteşamma´, 68
Ḳata´, 58	Mağlağ, 63	Muṭlağa, 42
Ḳaṭā´, 58	Marāt, 69	Mücevvef oğ, 57
Ḳaṭī´, 58	¹ Me´bele, 51	Müfezza´, 68
Ḳaṭnata (?), 38	Mencūf, 70	Müfta´al, 62
Ḳavak oğ, 50	Merāğ, 51	Mürtedi´, 41
Ḳaval oğ, 41	Meremmāt oğ, 34	N
Ḳavuş oğ, 74	Meriş, 68	Naft oğı, 48
Ḳazā oğı, 60	Meşğ tiri, 22	Naḥīf, 71
Kemükli oğ, 35	Mevārık, 42	Nāveng oğ, 73
Keskin āhenīn oğ, 72	Meydānī oğ, 46	Neble, 53
Keskin demrenli sihām, 72	Mıkratıs, 44	Nekes, 61
Ḳılavuz oğı, 54	Mışda´, 71	Neşterli oğ, 45
Ḳırtase, 43	Micrī oğı, 75	Nevāfir, 41
Ḳızzāz, 67	Mincāb, 22	Nikāyetu´llāh, 53
Kiriş endām, 64	Minza´, 29	Nişān oğı, 37
Kiriş uluğlu oğ, 34	Mi´rād, 76	Nişter-asā tır, 72
Ḳoğaz, 56	Mişrād, 70	Nuḥuf, 71
Ḳuş oğı, 74	Miṭḥar, 29	Nuşşāb, 52
Ḳuṭū´, 58	Mu´akkaş, 71	Ö
Ḳuzz, 67	Mu´atṭaf, 43	Ördelenmiş oğ, 28
L	Muḥabberāt, 63	P
La´lī-zāde [oğı], 66	Muḥallağ, 70	Peleng, 56
Luğab, 69	Muḳāṭi, 58	Pertāb oğı, 34
	Muşakkaş, 76	Pertāvsız mirāt, 35

Pîşrev, 30	Sihâm, 52	Tîr-i ma' dūde, 47
Pūta okı, 46	Sirâdik, 44	Tîr-i ma' reke-gîr, 50
R	¹ Sirve, 70	Tîr-i nâ-gehânî, 60
Râkmiyyât, 62	Şovuk ok, 27	Tîr-i pîşrev, 31
Redî', 71	Şoyalı tîr, 73	¹ Tîr-keş, 47
Re' ez, 70	Şülüş (?), 61	Tîz-pervâz [ok], 36
Reheb, 51	Ş	Ṭorba gezi, 25
Remy-i muṭemâtir, 49	Şâhîş, 39	Ṭümâr okı, 21
Rışâk, 53	Şâraf, 36	U
S	Şârim, 39	Uçkun ok, 33
Şâdır, 43	Şârûf, 39	'Ufur, 29
Şalâ âzmâyişi, 36	Şâtif, 77	'Urûb, 60
Şalâ tîri, 36	Şem' endâm, 63	'Uşfürî, 76
Şanduka okı, 26	Şevḫat [okı], 59	Usturalı ok, 45
Şanî', 62	T	'Uşul, 61
Şarâk, 42	Ta' lîm-hâne okı, 23	V
Şârid, 40	Ṭarz-ı hâş, 64	Vaşlalı ok, 35
Sâz telli, 55	Ṭâyiş, 43	Vâvbık, 42
Sehm, 52	Tecrübesiz ok, 32	Y
Sehm-i himmet, 65	Tedkîk olunmuş ok, 28	Yağlık, 50
Sehm-i şârim, 47	Tîr, 52	Yağmur okı, 49
Sehm-i zer-peykân, 73	Tîrân, 52	Yek-süvâr, 31
Senederi, 59	Tîr-i âhenîn, 65	Yigirmi dört kırât, 61
Şınanmış ok, 32	Tîr-i bārân, 49	Yörük ok, 33
Sınuç ok, 32	Tîr-i ḫadîd, 72	Yügrük ok, 32

Yüyrücek oq, 33

Yüyrük oq, 33

Z

Zāhif, 39

Zāhiq, 43

Zālic, 37

Zemḥar, 37

Zemḥare, 37

Zenberek, 48

Zer-gerdān, 31

Zer-gerdān yek-süvār, 32

Zīzān, 26

5. 2. OKUN BÖLÜMLERİ DİZİNİ

A	H	Reşāfe, 85
‘Aķabet, 81	Ħaķav, 82	Riřāf, 85
Ařāf, 85	Ħaķm, 82	Rīř, 81
Aķruh, 79	I	S
¹ Ayaķ, 88	‘Itba, 82	şadar, 83
B	K	Sāķ, 88
Baķķam gez, 78	² ĶadaĦ, 86	řarīĦa, 82
Baldır, 87	Kulyetīn, 83	Sere‘ān, 85
Baş-pāre, 78	Ķuzuz, 81	Seylān, 86
Boġaz, 86	Ķuzze, 81	řıġ gez, 79
E	L	ř
El-keľitān, 86	Levvām, 82	řalvār, 87
Er‘āz, 84	Luġāb, 81	řeraĦ, 78
F	M	řerĦa, 80
Ferevān, 82	Meten, 82	řirĦān, 80
Fezaġ, 81	Midre, 83	T
¹ Fūķ, 78	Muķaddemü’s-sehim, 83	Ĥolu, 83
G	P	U
¹ Gez, 78	Perezvāne, 84	Uluġ, 83
Gez dudakları, 79	R	V
Gez düġmesi, 79	Raşaf, 85	Vasaķ-1 göbek, 87
Göbek, 87	Raşfa, 85	Y
Göġde, 88	Ra‘z, 84	Yele, 80
Gögüs, 87		Yelek, 80

Yük/Yüj, 80

Z

Zebe, 86

Zefre, 82

¹Zıvāna, 84

5. 3. TEMREN TÜRLERİ DİZİNİ

B	Müşelles, 90
Bezle, 93	Müdevver, 92
Ç	N
Çatal demren, 92	Naşl, 89
Çerkes demrenleri, 93	P
E	Peykân, 89
En-neğiyyü, 90	R
Er-rehîş, 94	Rehâb, 94
H	Rehüb, 93
Hayladî, 95	S
K	² Sirve, 95
Kaţba, 94	¹ Şoya, 92
Kaţı´, 94	Ş
Katre, 95	Şil, 95
Kıţba, 95	V
M	Vakî, 94
² Me´bele, 94	Y
Mermât, 94	Yaşşı temren, 91
Murabba´, 90	Z
Muşkaşâ, 95	Zeytünî, 91

5. 4. YAY TÜRLERİ DİZİNİ

A	Azca kavş, 134	E
‘Abher, 120	B	Edirne yayı, 149
‘Acem yayı, 143	Bağdādī, 151	Ednā gez yayı, 100
‘Acemī yayı, 145	Bandūḳ, 139	El yayı, 111
Ağzlı yay, 126	Bāniyet, 117	El-ḥaşv, 117
Aḳvās, 116	Bāyezīd yayı, 152	El-ḥaşv’, 135
‘Antāb yayı, 149	Berk yay, 129	F
‘Arab yayı, 140	Beyzā, 136	Fecā, 123
‘Arabī yay, 141	Birinci boy [yay], 102	Fecvā, 123
‘Aṭāfa, 121	Bol yay, 133	Fer’, 122
‘Atele, 145	Bolca yay, 133	Fer’a, 122
‘Aṭfi, 121	C	Ferrūce, 106
Atış yayı, 106	Calahık, 139	Filḳ, 143
‘Aṭīfa, 99	Ç	Furuc, 123
‘Ātik, 121	Çarḥ [yayı], 113	G
‘Ātiḳ, 121	Çeġa yayı, 149	Ġalfā, 122
Atlu yayı, 112	Çerkes kavş, 151	Gelibolı yayı, 148
‘Aṭūf, 121	Çok yay, 129	Gelişlü yay, 99
‘Aṭvā, 99	Çoḳca yay, 129	Gelişsiz [yay], 130
‘Avcā, 115	D	Gevşek yay, 134
Ayak yayı, 112	Ḍarb yayı, 125	Gez yayı, 100
‘Āyik, 120	Ḍarūḥ, 104	Ġuşn, 142
Az kepāde, 114	Düzensiz yay, 118	H
Az yay, 133		Ḥadlā, 119

- Hafif yay, 135
 Hākī kavısı, 101
 Hāmı alınmadık yay,
 127
 Hāmı alınmış yay, 127
 Hanbere, 118
 Haşüb, 118
 Hāşkiye, 104
 Hınā, 124
 Hınāne, 118
 Hicāz yayı, 145
 Hicāzī, 146
 Hilāl kuran [yayı], 108
 Horāsān [yayı], 148
I
 ‘Iḳār, 114
 İsfahānī, 151
İ
 ‘İşās, 122
 İkinci boy [yay], 102
 İstānbül yayı, 149
K
 Ḳabza kuran [yayı], 108
 Ḳadīb, 142
 Ḳadva, 120
 Ḳa‘is, 115
 Ḳaşanlı yay, 133
 Ḳatı yay, 128
 Ḳavs, 115
 Ḳavşe‘r-rikāb, 113
 Ḳavseyn, 115
 Ḳavs-ı hedef, 111
 Ḳavs-ı leyyin, 134
 Ḳavs-ı münāza‘a, 114
 Ḳavs-ı saht 131
 Ḳavs-i ‘Acemī, 145
 Ḳavs-ı ‘Arabī, 140
 Ḳavs-i hicāzī, 146
 Ḳavs-i kisrā, 144
 Ḳavsi‘l-mülīḥ, 135
 Ḳavsi‘s-sebaḳ, 103
 Ḳavsü‘l-liḳā, 124
 Kebāde, 98
 Kemān, 114
 Kemān-girih, 138
 Kemān-ı āhen, 131
 Kemān-ı keyānī, 144
 Kemān-ı saht, 131
 Kemān-ı tīmār-dār, 109
 Kemān-ı vesī‘ü‘l-
 bünyān, 105
 Kepāde, 97
 Kepāze, 97
 Kepede, 97
 Ketüm, 137
 Kezzet, 123
 Ḳıçlı [yay], 126
 Ḳışa yay, 128
 Ḳısī, 116
 Ḳıyās, 116
¹Ḳullāb, 105
 Ḳundaḳ yayı, 138
 Ḳuveyse, 115
 Ḳuvvetu‘llah, 143
 Kübbād, 98
L
 La‘lī-zāde boyı [yay],
 127
 Linkāşe, 114
M
 Māsihiyyāt, 153
 Mehül, 135
 Menzil yayı, 101
 Menzil-i müsābaḳat
 kavısı, 103

- Merūh, 123
- Messekalı yay, 126
- Meşq yayı, 99
- Metin kavı, 131
- Mısr yayı, 148
- Mu‘acere, 124
- Muḥabber, 152
- Muḥārebe yayı, 112
- Muḥdele, 123
- Muḥyi’d-dīn yayı, 152
- Munfaşıla, 147
- Muşhane, 124
- Muşamma‘lu kavı, 125
- Mutevassıte, 147
- Muṭ‘ime, 124
- Mülāyim kavı, 101
- Mürekkeb yay, 142
- Mürekkebī, 142
- N**
- Nābiyet, 117
- Nātire, 132
- Nefūh, 132
- Nerm yay, 135
- O**
- Oḳlu [yayı], 110
- Ö**
- Özbek yayı, 150
- P**
- Pek yay, 128
- Pertāb yayı, 104
- Pīşrev kavı[1], 106
- Pīşrev yayı, 105
- Pūta kavı, 110
- Pūta yayı, 110
- R**
- Rehīş, 119
- Revḥā, 136
- S**
- Saddād, 137
- Şafrā, 136
- Şağrılı yay, 125
- Şarī‘, 119
- Şarsaḳ yay, 119
- Seḫt yay, 130
- Sert yay, 130
- Sertce kavı, 130
- Silāh-ı mübārek, 116
- Şoḅlı yay, 126
- Şu kepādesi, 98
- Şu kepāzesi, 98
- Sultān-ı esliḥa, 116
- Süleymān [yayı], 153
- Ş**
- Şām yayı, 148
- Şesīb, 132
- T**
- Ta‘līm-ḥāne yayı, 100
- Ṭālī‘ü’l-keff, 120
- Tār yay, 128
- Ṭarūh, 105
- Tatar yayı, 150
- Tatārī, 150
- Tekne kuran [yayı], 107
- Ṭimārıḅ almış kavı, 109
- Ṭimārıḅ almış yay, 109
- Ṭimārılı yay, 108
- Ṭimārsız yay, 117
- Tır-keş yayı, 111
- Ṭorba yayı, 101
- Tozlu kavı, 106
- Türk [yayı], 151
- U**
- ‘Urāda, 120
- Ustād işi yay, 126
- ‘Uṭul, 118

Ü

Üçüncü boy [yay], 103

Ümmü'r-remy, 96

V

Vāsiṭ, 147

Vāsiṭiyye, 146

Y

Yay-ı 'Arabī, 141

Yumuşak yay, 134

Yügrük yay, 121

Z

Zefeyān, 119

Zenbūrek, 114

Zevrā, 137

5. 5. YAYIN BÖLÜMLERİ DİZİNİ

A	Boynuz, 181	² Gez, 165
Abrancağ, 180	Burancağ, 180	Ğifāre, 177
‘Acs, 169	Ç	Gön, 178
‘Acsü’l-ıqavs, 169	Çeğa tıtgalı, 175	H
‘Aqabe, 168	Çelik, 179	Hāric-i qavs, 170
‘Ankā, 163	¹ Çuqa, 177	Hāşsa, 163
Atış yeri, 179	D	Haz, 167
Atmak evi, 156	Derūn-ı qavs, 163	Hudūd, 179
Atra, 168	Dīmek, 158	İ
² Ayağ, 158	Distār, 170	İç kabza, 170
B	E	K
Babarek, 181	Ebrüncek, 179	Qāb, 179
Bağır, 163	El-ağara, 167	¹ Qabza, 168
Balık tıtgalı, 173	El-hazru, 181	Qabza boğazı, 157
Baş, 155	El-huzzāb, 172	Qalansuvel, 166
Beyt, 170	Ev, 169	Qapağ, 182
Beyt-i a‘lā, 155	F	Qara tıtgāl, 175
Beyt-i ekmel, 156	Farğ, 168	Qarın, 182
Beyt-i esfel, 159	Farz, 166	Qaşan, 160
Beytü’l-aqşar, 159	² Fūğ, 166	Qaşan başı, 162
Beytü’l-ğat, 160	G	Qaşan gözü, 162
Beytü’l-ısqāt, 159	Ğaşfūn, 167	Qayğan, 181
Beytü’l-qavs, 156	Gerden-i qavs, 161	Kebid-i qavs, 158
Beytü’r-remī, 156	Gerden-i yay, 161	Qıç, 158

Ƙısm-ı a'lä, 155	R	Tırşe, 178
Ƙısm-ı esfel, 159	Rekbe, 162	Toz, 178
Ƙuş dilli, 182	Rekbeteyn, 162	TutƘal, 173
Kuzr, 166	S	U
M	Şağrı, 178	'UƘâr, 165
Ma'cis, 169	Şâl, 161	'UƘbe, 168
MaşşâƘa/MesseƘa/	Ser, 157	'UnuƘ-ı Ƙavs, 155
MaşşâƘa, 174	Ser-i Ƙavs, 155	'Urf u feres, 172
Mazâyig, 172	Sinir, 171	'Uşfür, 164
Mehşâ, 172	Siyâh tutƘal, 176	'Utra, 168
Metin, 182	Siye, 165	Ü
Miğbağ/Mağbiğ/	Siyetân, 164	Ünsiyyü'l-Ƙavs, 164
Mağbağ, 169	Siye-yi 'alyâ, 160	V
Muşanna' Ƙabza, 171	Siye-yi süflâ, 162	Vağşiyü'l-Ƙavs, 164
Muşamma', 176	Şulu tutğal, 176	Vuşâ, 163
N	Ş	Y
Niyât, 158	Şey'-i 'alyâ, 161	Yelim, 173
O	Şey'-i süflâ, 161	Z
Oğ geçimi, 157	T	Zafer, 167
Oğ yolu, 157	Ʀâ'ifâ, 163	Zâğ, 165
P	Ʀış Ƙabza, 170	Zağır, 164
Pâça, 171	Tır geçimi, 156	² Zivâna, 182
Pâça şuyu tutğalı, 176		

5. 6. KİRİŞ TÜRLERİ VE PARÇALARI DİZİNİ

B	Haşîn çile, 183	R
Bol çile, 184	Ĥıṭāyī, 194	Reḳīḳ, 192
C	Ĥıṭāyī kiriş, 188	S
Ceyrān çile[si], 187	Ĥibecr, 190	Ser'ān, 191
Ç	Hicār, 183	Ş
Çile / Çile, 183	I	Şiddetu'llāh, 190
Çile-yi ḥamūl, 188	İtnābe, 194	Şir, 193
² Çuḳa, 197	İ	Şira', 192
Çulā, 189	İnce çile, 186	Şir'a, 191
D	K	T
Deve çilesi, 187	Ḳalın çile, 186	Ṭār çile, 184
Devşirmeli [çile], 185	Ḳayṭān [çile], 184	Ṭārca çile, 184
Döşekli çile, 185	Ḳıṣa kiriş, 184	Ṭuc / Ṭunc, 193
Dügül, 195	Kiriş, 183	Ṭuc / Ṭunc düğümü, 193
E	Kizāme, 195	U
Ebrişim çile, 186	Ḳulaḳ, 193	'Urve, 194
Evtār, 189	M	Uzın kiriş, 184
F	Maz', 190	V
Ferv, 192	Meydānlıḳ, 196	Veter, 189
G	Meydānlıḳ başı, 197	Veter-i müsedda, 189
Gül, 197	Mumedded, 192	Y
H	P	Yoğun kiriş, 186
Haşīb, 192	Pārsī kiriş, 188	Z
Haşībe, 192	Penbe, 197	Zincir çile, 188

5. 7. OKÇULUK AKSESUARLARI DİZİNİ

A	C	Eldivān, 208
Ağac törpüsü, 240	Ca'be, 198	Engüştüvāne, 210
'Alāmet, 213	Cānfes, 223	Eņser, 226
Amac, 213	Cerādī, 202	F
'Araz, 214	Cereb egesi, 236	Ferāce, 228
Aşa gez, 230	Cülbe, 204	Fincān, 252
Aşābi', 208	Ç	G
Astār, 227	Çile dest-gāhı, 234	Ġaraz, 216
Atış zih-gīri, 206	Çile yatımı, 207	Gedeleş, 200
B	Çirīş, 224	Gez egesi, 236
Bakara, 235	D	Gezī, 222
Balta, 246	Dāğlağ temūri, 243	¹ Ġılāf, 200
Bayram-şāh, 202	Damağ, 207	² Ġılāf, 210
Beden şıgaması, 243	Damağ derūnı, 207	H
Bıçak, 240	Damağ taşrası, 207	Ĥadde, 242
Bıçkı, 245	Dā're, 217	Ĥalka, 211
Boğasi, 223	Destere, 245	¹ Ĥarbī, 204
Boğaz miyānesi, 244	Dest-gāh, 246	Ĥātem, 217
Boğaz şıgaması, 243	Dest-māl, 227	Ĥavlu, 229
Boğaz törpüsü, 239	Dühn-i kıantaryon, 250	Hedef, 213
Boğşuk, 229	Dülbend, 227	Ĥita'a, 209
Börk, 213	E	İ
Buta / Pūta / Puța, 212	Ége, 236	İbik, 220

- İnbîk, 253
 İnce miyâne, 244
 İnce şığama, 243
 İspāhsālārī, 202
K
 Kabağ şırığı, 212
 Kabağ(ğ), 212
 Kāfūr, 200
 Kāfūrī, 234
 Kahve cezvesi, 251
 Kālīb, 247
 Kandīl, 199
 Kātībī burunlu kalem-
 tırāş bıçağ, 241
 Kaytān, 226
 Kazan, 252
 Kazığı bıçağı, 241
 Keler, 221
 Kelle, 215
 Kelle ağacı, 215
 Kelle kumu, 216
 Kemend, 232
 Keser, 235
 Kıl kalem, 238
 Kılıf, 200
 Kınnāb, 236
 Kīse, 232
 Koğuş otu, 247
 Kolçağ, 210
 Komalağ, 250
 Köştere, 245
 Kubūr, 199
 Kudret egesi, 236
 2Kullāb, 235
 Kum, 216
 Kūşe-gīr, 231
 Kuştabān, 209
 Kuyu ipi, 237
 Küştevān, 209
L
 Lüle, 228
M
 Maṭkāb, 245
 Mermer taş, 240
 Mert-i kalem, 237
 Mışğa, 221
 Mızrebe, 208
 Micrāt, 201
 Micrāt-i hātem-i
 Süleymān, 203
 Micrāti'd-dölāb, 203
 Micrāti'l-ḥarṭūm, 203
 Micrāti'l-kalem, 201
 Micrāti'r-rikāb, 202
 Micrātü'r-remil, 201
 Miyâne, 244
 Miyâne tığı, 244
 Müm şu'lesi, 233
 Muste'an, 225
 Müdevver burunlu
 bıçağ, 241
N
 Nāveng / Nāvek, 200
 Nişān, 211
O
 Oklık, 199
 Oluk, 221
P
 Patışta, 223
 Pīş-tahta, 246
 Pūta zih-gīri, 206
R
 Rūgan-ı zeyt, 249
 Ruḳ'a, 217

S	Şaşırma delikleri, 234	Tirbolı, 251
Şandalos, 249	Şedd, 211	² Tir-keş, 198
Şandaloz rûğanı, 247	Şem‘-i ‘asel, 233	Toğa, 225
Şandarūs, 249	Şerît, 225	Toğmaq, 240
Şandīk / Şandūk, 231	Şest, 207	¹ Torba, 214
¹ Şandūka, 218	Şiše, 252	² Torba, 217
² Şandūka, 232	Şu‘le-yi şem‘, 233	Törpü, 238
Şa-pā, 218	T	Törpü-yi İslāmbolı, 239
Seped, 214	¹ Tabla, 214	Ü
Ser-pūş, 228	² Tabla, 224	Ülgi, 211
Şıgama, 242	Tabla zīli, 215	Y
Siper, 219	Taşma, 224	Yan tabla, 214
Siper ağızı, 220	Ta‘şīn, 242	Yay aşğısı, 229
Siper başı, 220	Tebaşır, 250	Yay dest-gāhı, 229
Siper eşiği, 219	Tegeltü kēçesi, 251	Yay törpüsü, 239
Siper eşiği vasatı, 220	Témür tarağ, 240	Z
Siper kıyruğı, 220	Tencek, 237	Zānt, 212
Şulu sünger, 229	Tencere / Tancere, 252	Zih-gır, 205
Ş	Tepelik, 231	Zih-gır kaşı, 206
Şāh micrāt, 203	Tīg, 244	Zih-gır kulağı, 206

5. 8. OK ATIŞLARIYLA İLGİLİ TERİMLER DİZİNİ

A	Aşağı çalma, 351	Başbuğ, 277
Açık kesdürme, 350	Aşağı koşu, 284	Behrām, 294
Ahvel nazarı, 315	Aşlama, 347	Behrāmī, 294
Ahzu’s-šanī’, 312	Atıcı, 265	Bekletme, 354
¹ ‘Akd, 302	Atıcı başı, 266	Bend-i harbī sağ yağa, 355
² ‘Akd, 323	Atıcılar tekyesi, 273	Beşer gurusu koşusu, 285
‘Akd-i behrāmī, 303	Atıcılık, 265	Bidāyet, 316
‘Akd-i husrevānī, 304	Atış günleri, 327	Bilmeyerek, 331
‘Akd-i husrevī, 304	Atışmak, 281	Biñ yüzci, 329
‘Akd-i redif, 305	Ayak şahidi, 278	Biñ yüzci koşusu, 285
‘Akd-i şahīh, 305	Ayak taşı, 280	Biñ yüzcilik, 330
‘Akd-i şakālibe, 306	Ayak yeri, 280	Biñci, 329
‘Akd-i zemān-ı cehālet, 306	Ayaklamak, 332	Boğazlama, 328
‘Akdü’l-lüzüm, 311	Ayırıcı, 271	Boşan-, 330
‘Akdü’s-šanī’, 311	Ayırtlama, 347	Boylama, 330
‘Akr, 339	Aykurı biñcisi, 329	Burc-ı de’āyim, 349
‘Alāmet taşı, 346	B	C
Altmış tokuz [‘akd], 292	Bādaş, 262	Cāy-ı kadem, 280
Altmış üç ‘akd, 304	Bādaşān, 262	Celsetü’l-herreb, 307
Ana taşı, 287	Bağlamak, 302	Ceng-bāz kabza, 297
Arışma, 331	Balıklamak, 331	Cerīde-yi kemān-keşān, 345
Aşma mandal, 303	Bas-, 342	Cevlānī, 268
	Başıl-, 343	
	Baş taşı, 287	

- Cilsetü'l-mülük, 307
- Cūdat, 268
- Cu'1, 283
- Cu'ul, 283
- Cündī, 268
- Ç**
- Çaķıl, 346
- Çap u rāst kiriş bendi, 356
- Çavmak, 330
- Çekdügi meretebe remye ķādir atıcı, 267
- Çengāl ķabza, 297
- Çilelemek, 309
- Çulla-, 347
- D**
- Daķık atıcı, 266
- Defterli kemān-keş, 265
- Defterli pehlevān, 264
- Demrenle-, 331
- Der-gāh, 273
- Der-gāh-ı tīr-endāzī, 273
- Devşiril-, 330
- Dik, 343
- ¹Dōlāb, 323
- ²Dōlāb, 323
- Dōrdil ķabza, 295
- Dü-ķadem, 298
- Dümen, 331
- Dümenlemek, 332
- E**
- Ednā kemān-keş, 260
- Ehl-i ķabza, 344
- E'imme-yi rumāt, 271
- Eksikci, 270
- F**
- Fenn-i celīl, 348
- Fenn-i ķalkān bendi, 358
- Fenn-i şağ gez, 357
- Fenn-i şağ şüret, 357
- Fenn-i şağ yan başı, 358
- Fenn-i şol gez, 357
- Fenn-i şol şüret, 357
- Fenn-i şol yan başı, 358
- Fenn-i tapu, 358
- Ferk, 321
- Ferke, 321
- Fetha bi'ş-şimāl, 314
- G**
- Gezlemek, 309
- Girift / Girifte, 298
- Gögüs kaçma, 355
- Gögüs küşādı, 307
- Güş-keş, 298
- H**
- Hānķāh-ı rumāt, 274
- ²Hārbī, 309
- Hāreke, 322
- Hāreke-yi siperiyye, 328
- Hāşimāne, 288
- Hāşimī, 288
- Hāţara, 321
- Hāţir, 320
- Hāţı-ı dest, 272
- Hāyr-ı istivā', 316
- Hāzık, 259
- Hem-kiriş, 263
- Hem-pā, 261
- Hem-pālık, 262
- Hevā şāhidi, 279
- Hevā yeri, 286
- Hevā yolu, 308

- Hevācı, 278
- Hevācıbaşı, 279
- Hevācılık, 279
- Hevācıyān, 279
- Hevādār, 279
- Hevādārılık, 279
- Hevāyī, 279
- Hoırat, 301
- Hoırevī, 294
- I**
- İtlāk, 317
- ‘İyān, 322
- İ**
- İcāzet-nāme, 273
- İçerü kesdürme, 351
- İflāt, 314
- İhtilās, 318
- İhtirās, 325
- İlerü şalıvèrmek, 352
- İntişāb, 308
- İrti‘ād, 342
- İrti‘ādāt, 342
- İrti‘āş, 342
- İşābet, 325
- İstīfā bi’l-istivām, 315
- İtār, 309
- İ‘timād, 313
- Ķabāk atıcı, 267
- Ķabż, 323
- ²Ķabża, 288
- ³Ķabża, 312
- Ķabża ‘āşıkı, 269
- Ķabża kaçmısı, 320
- Ķabża meydānı, 275
- Ķabża yoldaşı, 263
- Ķabżadaş, 262
- Ķabża-yı şānī, 293
- Ķabża-yı evvel, 289
- Ķabża-yı murabba‘, 295
- Ķabża-yı münharif, 297
- Ķabża-yı Tāhir-i Belhī, 294
- Ķabża-yı terbi‘, 296
- Ķabża-yı tis‘at ü tis‘ün, 290
- Ķadem, 298
- Ķadīm çekiş, 317
- Ķamçı, 319
- Ķavs-ı dūdānī, 254
- Ķavsleş-, 348
- Kemān-keş, 260
- Kemān-keşlik, 260
- Kemān-keşlik(g), 260
- Kepāde meşki, 327
- Kepāde-keşlik, 261
- Kepādelen-, 327
- Kepāze-keşlik, 261
- Keskin pehlevān, 265
- Kezzār, 307
- Ķīķ atıcı, 266
- Ķıygacı, 257
- Kifāyet, 316
- Kiriş bendi, 355
- Kirişdeş, 265
- Kirişlemek(g), 308
- Ķol bendi, 356
- Ķoltuķ kuşdurması, 353
- Ķorucu, 280
- Ķoşmak, 283
- ¹Ķoşu, 282
- ²Ķoşu, 284
- Ķufle, 303
- Ķur‘a, 342
- Ķuram, 351
- Ķuşdurma, 352
- Ķu‘ūd-ı murabba‘a, 348

- uvvet-i b z , 256
 uvvet-i udsiyye, 256
 K ll blama, 288
 K rs , 344
 K ş d, 317
M
 Maall-i hev , 287
 Mal ben, 328
 Mandal, 302
 Mandalla-, 302
 Medd, 323
 Mefr k, 322
 Meks, 313
 Menzil taşı, 346
 Menzil yolu, 308
 Meş, 307
 Meyd n, 274
 Meyd n arası, 328
 Meyd n başı, 276
 Meyd n eskisi, 348
 Meyd n günleri, 327
 Meyd n oası, 276
 Meyd n-ı hüner, 276
 Meyd n-ı mu şame,
 276
 Meyd n-ı m b reke,
 276
 Meyd n-ı t r, 275
 Meyd n-ı t r-end z, 275
 Mılama, 347
 Muallil, 345
 Muarref , 348
 Mu t ta, 326
 Mukem 'l-it n , 318
 Mutelis, 318
 Murabba' abza, 295
 Murabba-yı H şim ,
 276
 Mur r-ı vesat, 289
 M b dire, 325
 M bted , 268
 M dir, 286
 M f dale, 326
 M mt z atıcı, 267
 M n di(e)le, 282
 M n arif abza, 296
 M nteh  pehlev n, 265
 M nteh , 269
N
 Naul, 282
 Na'1 bendi, 359
 N vek-end z, 263
 Nazar, 323
 Ni l, 281
 Nih yet, 317
 Nih yet ekiş, 301
 N m-baş, 299
 N m-keş, 299
 Niş n dikmek ziy feti,
 347
 Niş n taşı, 346
 Nokş n, 271
 N h-adem, 299
O
 O altı, 287
 Ocı, 258
 Omeyd nı, 274
 Omeyd nı tekyesi, 274
 On  c 'ad, 293
 Otuz 'ad, 292
 Otuz touz 'ad, 292
 
  c, 282
  nd l, 282
  rselen-, 327

- P**
- Pehlevān, 264
- Pīş-ka-dem, 286
- Pūta koşusu, 284
- Pūtacı, 267
- Pūta-endāzī, 264
- R**
- Rāmī, 268
- Rāstlık, 314
- Recfe, 349
- Refīk, 272
- Re'īs-i zih-keşān, 271
- Remy-i muṭemāṭir [atışı], 300
- Remy-i sedād, 255
- Remy-i semā, 255
- Remy-i 'ulvī, 256
- Remyü'l-mu'allak, 324
- Remyyü's-sebak, 283
- S**
- Sāde gönder bendi, 359
- Şağ kömündürük bendi, 360
- Şağ yay bendi, 356
- Şağrı bendi, 359
- Şāhib-i kabza, 345
- Şāhib-i menzil, 344
- Şāhib-i menzil defteri, 344
- Sākin, 319
- Sākin ü şābit, 319
- Şalā koşusu, 284
- Şalku / Şalkı, 343
- Şalmaq, 284
- Şan'at-ı mübāreke, 261
- Sebak, 283
- Seksen üç 'ağd, 291
- Şemme's-şabr, 325
- Seng-i menzil, 346
- Seng-i nişān, 330
- Ser-āmed-i ser-meydān, 264
- Ser-i çenber, 299
- Ser-i ser kulāb, 299
- Ser-müdir, 286
- Şıçrama, 353
- Sınor taş, 288
- Silkme, 354
- Sīne-keş, 301
- Şol kömündürük bendi, 360
- Şol şağrı bendi, 360
- ²Şoya, 344
- Sukūn, 318
- Sur'at, 324
- Sür'at-i bi's-sidād, 314
- Ş**
- Şāhid, 278
- Şāhlanmaq, 289
- Şākird, 286
- Şakq, 340
- Şakku'z-zufr, 340
- Şakku'z-zufr bi'l-'arz, 340
- Şakku'z-zufr bi't-ṭül, 341
- Şaşt, 288
- Şedīdü'l-kabzateyn, 312
- Şest kamçısı, 320
- Şeşmek(g), 314
- Şeyh-i meydān, 285
- Şeyh-i tır-endāz, 285
- Şeyhü'l-meydān, 285
- Şeyhü'r-rāmīyān, 285
- Şiddetü'r-remy, 324
- Şirīnle-, 355
- Şukūq, 340

- T**
- Tabla-zen, 264
- Tahrîf, 315
- Tahte't-turs, 325
- Ṭālib, 286
- Ṭālib-i kabza, 268
- Ta'lim-ḥāne, 273
- Ta'lim-i remy, 281
- Ṭalk, 317
- Ṭarq, 332
- Ṭarq-ı ibhām, 337
- Ṭarq-ı rüy-ı yemîn, 335
- Ṭarq-ı taref-i ibhām, 339
- Ṭarq-ı yumruğ-ı kabza, 338
- Ṭarq-i şaşt parmağı, 338
- Ṭarqü'l-[menkib], 334
- Ṭarqü'l- 'adud / 'udud, 333
- Ṭarqü'l-bāzū, 333
- Ṭarqü'l-bezz, 336
- Ṭarqü'l-ḥadd, 335
- Ṭarqü'l-ketef, 334
- Ṭarqü'l-zekān, 336
- Ṭarqü'ş-şehādet, 337
- Ṭaşra kesdürme, 350
- Tefvîk, 309
- Temîz küşād, 328
- Tîr-endāz, 258
- Tîr-endāzān, 258
- Tîr-endāzlık, 258
- Tîr-keş bendi, 356
- Ṭoқınma, 349
- Ṭoқsan toқuz 'aқd, 289
- Ṭoқsan toқuz kabzası, 290
- Ṭoқuz yüzci, 328
- Ṭomruқ, 269
- Ṭorba meşki, 326
- Türk gezi ['aқdi], 310
- Türk tavrı ['aқd], 310
- Türki, 301
- U**
- Uyma, 349
- Uzaқ atıcı, 267
- Ü**
- Üstād, 259
- Üstād yaycı, 286
- Üstāz, 259
- Üvegi biңci, 329
- V**
- Vardı, 281
- Varma ve gelme, 354
- Vefā', 316
- Vekîl-ḥarc, 277
- Y**
- Yā Ḥaққ, 281
- Yabana, 343
- Yaқın kesdürme, 351
- Yalguzük, 301
- Yārdaḥ, 272
- Yaşıl-, 330
- Yaycı, 258
- Yetmiş 'aқd, 291
- Yetmiş üç ['aқd], 291
- Yevm-i meydān, 327
- Yılğınlık, 354
- Yigirmi üç 'aқd, 293
- Yoldaş, 262
- Yumruқ cengi, 353
- Yumruқ kamçıısı, 320
- Yumruқ kuşdurması, 352

Z

Ze'īm, 277

Zīr-i siperī, 300

Zurqa, 341

5. 9. OK ATIŞLARIYLA İLGİLİ DEYİMLER DİZİNİ

A

‘Acemîlik gel-, 372

Açmazdan çıkar-, 384

Açmazdan ok yarış-, 391

Āhı tütünü göklere çık-, 383

Ah̄z eyle-, 361

Ah̄z-ı kabza, 361

Ah̄z-ı rehn, 396

‘Alāmet dikmek, 381

Alarğa dut-, 404

Alay bağla- 403

Arķurı toķın-, 405

Artucaķ at-, 381

Artuķ at-, 389

Aşurı at-, 389

Atdığı kadar bil-, 401

Atışa uydurmaķ, 377

Atmaġa tur-, 402

Ayaġa dur-, 373

Āyîne ur-, 392

Azġun çık-, 399

B

Baṭṭāl ķal-, 383

Bedel at-, 365

Bedel düş-, 365

Bedel ķal-, 365

Bedel şayıl-, 365

Bedelde bulun-, 374

Berķun h̄āṭif gibi ķapmaķ, 368

Bināya temel bıraķmaķ gibi at-, 404

Bir hevā ile at-, 388

Bir ok ile at-, 388

Boşa urma, 372

Buluṭlar üstine alıyor, 375

Bunyād ur-, 381

Ç

Çār dīvār içine gir-, 370

Çekdüġi yayuṇ h̄ükmün̄ vèr-, 393

Çekdüġinden ziyāde ok at-, 393

Çekiş artur-, 369

Çekiş çıkarma, 368

Çekiş kaç-, 401

Çekiş sevdāsına düş-, 400

Çekiş tavranmaķ, 369

Çekişi atışına ġālib olmaķ, 382

Çekişi çoġalt(d)-, 369

Çekişi yerinde ol-, 377

Çekişine ve atışına noķşān gelmek, 375

Çilesini bağla -, 378

Çileye başla-, 370

Çileye gir-, 370

Çok çeküp āz at-, 389

Çuğa at-, 388

D

Dāhil-i defter, 393

Dāne dāne çek-, 400

Đarb urmak, 392

Đarbı tām yè-, 399

Deftere geç-, 393

Dest urmak, 362

Destār boz-, 373

Dest-māl tut-, 374

Devr çek-, 394

Dilcik göster-, 395

Dülben eyle-, 387

Dülbend at-, 386

Dülbend boz-, 386

E

Edebe ri'āyet èt-, 391

Èki çekme bir sürme, 371

Eksikden küşād èt-, 367

Eksikden küşād eyle-, 367

Eksikden küşād vèr-, 366

Eli karar bul-, 397

Evvelki vaktün şav-, 375

F

Ferāce at-, 391

Fincānı düşür-, 366

G

Ġayış at-, 395

Gezin rāst koy-, 394

Gezini tecāvüz èt-, 398

Gөгüs kaçır-, 401

Gөгüsle yaya girme, 371

Gözi yilup gögsi kaç-, 401

Gücine gel-, 376

H

Hākim güciyle alıvèr-, 405

Hāreke vèr -, 368

Hātırların hoş eylemek, 397

Hāvfindan el ayak tutmayup ra'şe-dār ol- 400

Hem-kiriş kılmak, 402

Hevā al-, 382

Hevā bul-, 373

Hevā eyle, 378

Hevā kal-, 374

Hevācılık èt-, 374

Hevāsını al-, 366

Hevāya git-, 366

İ

İçeriden çeküp at-, 389

İdmān etmek(g), 370

İdmāna bel bağla-, 402

İmām eyle-, 364

K

Ḳabza al-, 361

Ḳabza eyitdi, 405

Ḳabza tutmak, 362

Ḳabza vēr-, 362

Ḳabzadan at-, 383

Ḳabzadan geç-, 362

Ḳabzası eski ol-, 378

Ḳalbden tamarları tepreş-, 396

Ḳamçı vēr-, 372

Ḳavşuğa tut-, 402

Ḳazan kaynatmağa iktidārı olmamak,
391

Kendüni çok yaya ur-, 399

Kepāde-keşlik etmek, 378

Kesilmedük kamyş, 269

Keskin çık-, 394

Keskin oğ at-, 393

Keskin ol-, 394

Ḳola kavısı kavsa tiri uydır-, 373

Ḳolay ile çek-, 397

Ḳolın düzle-, 387

Ḳolın kızdur -, 387

Ḳoşu et-, 365

Ḳoşu koy-, 364

Ḳulağ dut-, 388

Ḳulağ ur-, 387

Ḳur‘a birağ(ğ)-, 386

Ḳur‘a şalmak, 386

Küllāb ile çek-, 397

Küşād et-, 361

Küşād vēr-, 361

L

Lāyıklı oğ at-, 377

Lezzetli oğ at-, 377

M

Meddü‘l-Ḳavs, 363

Menzil açmak, 379

Menzil al-, 374

Menzil boz-, 374

Menzil bozacak hevā, 375

Menzil bozmak, 379

Menzil dik-, 381

- Menzil temizle-, 389
- Menzile sa'y ét(d)-, 379
- Menzile tur-, 379
- Menziliñ hükmin icrā ét(d)-, 382
- Meşķ almak, 362
- Meşķ atmak, 369
- Meşķ ét-, 369
- Meşķ yerin bulup atdıgın ur-, 404
- Meydān aş-, 392
- Meydān düzül-, 403
- Meydāna çık-, 403
- Meydāna oķı-, 404
- Muvāfık çık-, 399
- Mülāyemet ile çekmek, 367
- N**
- Nişān dikmek, 347
- Nişān ko-, 382
- Nizām vēr- 398
- O**
- Ocağıña şu ko-, 388
- Oķ ayaklanmak, 377
- Oķ bırak(ğ)-, 385
- Oķ boşan-, 406
- Oķ gibi çıkup git-, 396
- Oķ kaç-, 383
- Oķ kaçurmak(ğ), 383
- Oķ koşmaķlık, 385
- Oķ şun-, 385
- Oķ sür-, 384
- Oķ ta'līm ét-, 395
- Oķ tokındı, 372
- Oķ tol-, 406
- Oķ yemek, 400
- Oķ yolu bul-, 406
- Oķ yürümek, 384
- Oķ yürütmek, 384
- Oķa yèdür-, 405
- Oķı eksük ol-, 406
- Oķımı üfle-, 384
- Oķu kavsa uydurmalı, 376
- Oķuñ yorgunlığı, 384
- Ö**
- Öç bağlamak(ğ), 396
- Öç koy-, 364
- Öñdül koy-, 364
- P**
- Pākçe at-, 389
- Pūta dögme, 392
- Püşt ü pā urmak, 402

R

Remy al-, 362

S

Şalkı düş-, 390

Şandūka dög-, 392

Şarğı ét-, 385

Sāz étme, 377

Sāz eyle-, 377

Ser-āmed ol-, 370

Söz bağla-, 396

Ş

Şāhin kanadı çek-, 403

Şaşt at-, 383

Şaşt ile çek-, 397

Şaştı ilerü şal-, 371

Şest dirsegi karar bul-, 403

T

Taş dik-, 380

Taşdan aş-, 380

Taşını sür-, 380

Temām çekmek, 395

Temren göresiye çekmek, 368

Tır yörüdür hevā, 374

U

Urasıya at-, 381

Uşül-i meydān, 365

Ūz at-, 402

V

Vaḳtiyle kesil-, 377

Y

Yabana at-, 390

Yabana git(d)-, 390

Yay altından kalkma, 372

Yay baş-, 388

Yay boşan- 406

Yay çekmek, 363

Yay gālib ol -, 378

Yay kur-, 388

Yay kuvvetiyle at-, 382

Yayı düz-, 366

Yayı tıdurdur-, 406

Yayı yaş-, 366

Yeñ étme, 364

Yeñ gèymek, 363

Yerin sür-, 380

Yol erkān icrā olın-, 398

Yoldan şapılmak, 382

Yolı erkāmı ol-, 388

Yolından kal-, 377

Yolsız menzil dik-, 390

Yörük esb gibi tay ét-, 375

Z

Zıkrden dağı nem al-, 398

Žiyāfetin ètdür-, 391

Zorlı çık-, 394

5.10. TÜRKÇE TERİMLER DİZİNİ

Çalışma boyunca farklı başlıklar altında madde başı olarak değerlendirilen toplam 1281 terimden Türkçe olanları aşağıda alfabetik sıraya göre toplu bir şekilde verilmiştir. Toplamı 315 olan bu terimlerin 238'i salt Türkçeyken 76'sı yabancı kökenli kelimelerle tamlama oluşturmuştur. Oluşturulan derlemeyi bozmamak adına bunlar için ayrı bir alt başlık açılmamış, tamlamayı oluşturan yabancı kökenli kelimeler daha küçük buntoyla yazılmakla yetinilmiştir.

A	Atıcılar <small>tekyeSi</small> , 273
Abrancağ, 180	Atıcılık, 265
Açık kesdürme, 350	Atış günleri, 327
Ağac oğ, 58	Atış oğları, 26
Ağac törpüsü, 240	Atış yayı, 106
Ağızlı yay, 126	Atış yeri, 179
Alaca oğ, 35	Atışmak, 281
Altmış <small>toğuz</small> [<small>'akd</small>], 292	Atlu yayı, 112
Altmış üç [<small>'akd</small>], 304	Atmak evi, 156
Ana taş, 287	¹ Ayak, 88
Apışma, 331	² Ayak, 158
Aşa gez, 230	Ayak şahidi, 278
Aşma <small>mandal</small> , 303	Ayak taş, 280
Aşağı çalma, 351	Ayak yayı oğı, 51
Aşağı koşu, 284	Ayak yayı, 112
Aşağı koşu <small>azmāyişi</small> , 36	Ayak yeri, 280
Aşlama, 347	Ayaklamak, 332
Atıcı baş, 266	Ayırıcı, 271
Atıcı, 265	Ayırtlama, 347

Aykurı biñcisi, 329

AZ *kepāde*, 114

Az oq, 65

Az yay, 133

Azca *kavs*, 134

B

Bağır, 163

Bağlamak, 302

Baldır, 87

Balık tutğalı, 173

Balıqlamak, 331

Balğa, 246

Bas-, 342

Başıl-, 343

Baş oq, 27

Baş taş, 287

Baş, 155

Baş-*pāre*, 78

Başbuğ, 277

Bayram-*şāh*, 202

Beden şığaması, 243

Bekletme, 354

Bend-i *hārbī* sağ yağa, 355

Berk yay, 129

Beşer *guruş* koşusu, 285

Bıçak, 240

Bıçkı, 245

Biñ yüzci koşusu, 285

Biñ yüzci, 329

Biñ yüzcilik, 330

Biñci, 329

Birinci boy [yay], 102

Boğasi, 223

Boğaz *miyāneSi*, 244

Boğaz şığaması, 243

Boğaz törpüsü, 239

Boğaz, 86

Boğazlama, 328

Boğuş, 229

Bol *çile*, 184

Bol yay, 133

Bolca yay, 133

Boşan-, 330

Boylama, 330

Boylu oq, 66

Boynuz, 181

Börk, 213

Burancak, 180

C

Cereb *ègesi*, 236

Ç

- Çakıl, 346
 Çatal demren, 92
 Çatal demrenlü ok, 72
 Çavuş oku, 53
 Çeğa tütğalı, 175
 Çelik, 179
 Çile yatımı, 207
 Çok ok, 66
 Çok yay, 129
 Çokca yay, 129
 Çuram / Cerm okı, 69

D

- Dâğlak tēmüri, 243
 Damağ derünl, 207
 Damağ taşrası, 207
 Damağ, 207
 Demrenle-, 331
 Demrenli ok, 72
 Deve çilesi, 187
 Devşiril-, 330
 Devşirmeli çile, 185
 Dik, 343
 Döşekli çile, 185
 Düzensiz yay, 118

E

- Ebrüncek, 179
 Êg endām, 64
 Êge, 236
 Eksikci, 270
 Eldivān, 208
 Ev, 169
 Eyük ulunlu ok, 33

F

- Fenn-i sağ gez, 357
 Fenn-i sağ yan başı, 358
 Fenn-i şol gez, 357
 Fenn-i şol yan başı, 358
 Fenn-i tapu, 358

G

- Gelişlü yay, 99
 Gelişsiz [yay], 130
 Gevşek yay, 134
¹Gez, 78
²Gez, 165
 Gez dudakları, 79
 Gez düğmesi, 79
 Gez egesi, 236
 Gezlemek, 309
 Gezsiz ok, 47

- Göbek, 87
- Gögde, 88
- Gögüs [küşäd]1, 307
- Gögüs kaçma, 355
- Gögüs, 87
- Gön, 178
- H**
- [Hevā] yeri, 286
- [Hevā] yolu, 308
- İ**
- İbik, 220
- İçerü kesdürme, 351
- İkinci boy [yay], 102
- İlerü şalıvèrmek, 352
- İnce çile, 186
- İnce miyâne, 244
- İnce şığama, 243
- K**
- Qaba telî, 56
- Qabaq atıcı, 267
- Qabaq şırığı, 212
- Qabaq(ğ), 212
- Qabza boğazı, 157
- Qabza kamçısı, 320
- Qabza yoldaşı, 263
- Qalın çile, 186
- Qamış oq, 56
- Qapak, 182
- Qara tutqal, 175
- Qarabaq [oqı], 25
- Qarın, 182
- Qaşan başı, 162
- Qaşan gözü, 162
- Qaşan, 160
- Qaşanlı yay, 133
- Qatı yay, 128
- Qavaq oq, 50
- Qavuş oq, 74
- Qaygan, 181
- Qazan, 252
- Qazığı bıçağı, 241
- Keler, 221
- Kemükli oq, 35
- Keser, 235
- Qıclı [yay], 126
- Qıç, 158
- Qıl kalem, 238
- Qılavuz oqu, 54
- Qısa kiriş, 184
- Qısa yay, 128

Kıygacı, 257
 Kiriş endām, 64
 Kiriş bendi, 355
 Kiriş uluñlu oq, 34
 Kiriş, 183
 Kirişdeş, 265
 Kirişlemek(g), 308
 Koğuş otu, 247
 Kol [bend]i, 356
 Kolçaq, 210
 Koltuq kuşdurması, 353
 Korucı, 280
 Koşmaq, 283
¹Koşu, 282
²Koşu, 284
 Kulak, 193
 Kuşdurma, 352
 Kuş dilli, 182
 Kuş oqı, 74
 Kuyu ipi, 237
M
 Menzil taş, 346
 Menzil yolu, 308
 Meydān arası, 328
 Meydān başı, 276

Meydān eskisi, 348
 Meydān günleri, 327
 Meydān otaşı, 276
O
 Oq altı, 287
 Oq geçimi, 157
 Oq yolu, 157
 Oqçı, 258
 Oqlık, 199
 Oqlu [yay], 110
 Oluq, 221
 On üç 'akd, 293
 Otuz 'akd, 292
 Otuz toquz 'akd, 292
Ö
 Öç, 282
 Öndül, 282
 Ördelenmiş oq, 28
 Örselen-, 327
 Özbek yayı, 150
P
 Pāça şuyu tutğalı, 176
 Pek yay, 128
S
 Şağ kömündürük bendi, 360

Şağ yay bendi, 356

Şağrı bendi, 359

Şağrı, 178

Şağrılı yay, 125

Şāl, 161

Şalā koşusu, 284

Şalku / Şalkı, 343

Şalmaq, 284

Şarşak yay, 119

Seksen üç 'akd, 291

Şıçrama, 353

Şığ gez, 79

Şıgama, 242

Şınanmış oq, 32

Sınor taşı, 288

Sınuq oq, 32

Silkme, 354

Sıjir, 171

Şol kömündürük bendi, 360

Şol şağrı bendi, 360

Şonlı yay, 126

Şovuk oq, 27

Şu kepādeSi, 98

Şu kepāzeSi, 98

Ş

Şaşırma delikleri, 234

Şest kamçısı, 320

Şeşmek(g), 314

T

Tār çile, 184

Tār yay, 128

Tārca çile, 184

Taşra kesdürme, 350

Tegeltü kēçesi, 251

Tekne kıuran [yayı], 107

Témür tarak, 240

Tepelik, 231

Tış kabza, 170

Tır geçimi, 156

Tıqa, 225

Tıqınma, 349

Tıqmaq, 240

Tıqsan toquz 'akd, 289

Tıqsan toquz kabzaSi, 290

Tıquz yüzci, 328

Tımruq, 269

Toz, 178

Törpü, 238

Tıuc / Tıunc düğümi, 193

Tıuc / Tıunc, 193

- Tutkal, 173
- Türk [yayı], 151
- Türk gezi ['akdi], 310
- Türk tavrı ['akd], 310
- Türki, 301
- U**
- Uçkun ok, 33
- Uluş, 83
- Uyma, 349
- Uzak atıcı, 267
- Uzun kiriş, 184
- Ü**
- Üçüncü boy [yay], 103
- Ülgi, 211
- Üstād yaycı, 286
- Üvegi biñci, 329
- V**
- Vardı, 281
- Varma ve gelme, 354
- Vasaı-ı göbek, 87
- Y**
- Yağlık, 50
- Yağmur okı, 49
- Yakın kesdürme, 351
- Yalguzük, 301
- Yaşıl-, 330
- Yaşşı temren, 91
- Yay aşğısı, 229
- Yay törpüsü, 239
- Yaycı, 258
- Yele, 80
- Yelek, 80
- Yelim, 173
- Yetmiş 'akd, 291
- Yetmiş üç ['akd], 291
- Yılğınlık, 354
- Yigirmi üç 'akd, 293
- Yoğun kiriş, 186
- Yoldaş, 262
- Yörük ok, 33
- Yumruk cengi, 353
- Yumruk kamçısı, 320
- Yumruk kuşdurması, 352
- Yumuşak yay, 134
- Yügrük ok, 32
- Yügrük yay, 121
- Yük/Yün, 80
- Yüyrücek ok, 33
- Yüyrük ok, 33

SONUÇ

Bütün insanlar doğal olarak bilmek isterler... [Aristoteles, Metafizik, I. Kitap]

Verba tene, res sequenter; rem tene, verba sequenter Latince özdeyişi genellikle *kelimeleri anla, konu peşinden gelir; konuyu anla, kelimeler peşinden gelir* şeklinde tercüme edilmekte. Yıllarca süren çalışmalarımızda bağlı kaldığımız temel prensibimizi en sade şekilde başka türlü izah edemezdik. Bütün amacımız, kelimeleri geçtikleri bağlama, zamana, yere ve ait oldukları kültürel değerlere göre *anlamak* ve *anlatabilmektir*. Bu anlayış doğrultusunda bitirdiğimiz doktora tezimizde elde ettiğimiz sonuçlarımıza aşağıda yer verdik.

Osmanlı Türkçesi sahasına giren nüshalarıyla birlikte toplam 33 el yazmasını doğrudan tarayarak elde ettiğimiz verileri, *Ok, Yay, Okçuluk Aksesuarları, Ok Atışları ve Dizinler* şeklinde beş ana bölümde tanzim ettiğimiz “Osmanlı Dönemi Okçuluk Terimleri ve Deyimleri” adlı çalışmamızda işledik. Çalışmamızın birinci ana bölümü olan “Ok” başlığı altında ‘Ok Türleri’, ‘Okun Bölümleri’, ‘Temren Türleri’; ikinci ana bölümü olan “Yay” başlığı altında ‘Yay Türleri’, ‘Yayın Bölümleri’, ‘Kiriş Türleri ve Parçaları’; üçüncü ana bölümü olan “Okçuluk Aksesuarları” başlığı altında aksesuarları; dördüncü ana bölümü olan “Ok Atışları” başlığı altında ‘Ok Atışlarıyla İlgili Terimler’ ve ‘Ok Atışlarıyla İlgili Deyimler’ ile ilgili söz varlığını oluşturan verileri, kaynaklar ve bilgi birikimimizin sağladığı imkan ve kabiliyetlerimiz doğrultusunda etimolojik, leksikolojik ve semantik açıdan inceleyip değerlendirdik. Çıkarımlarımız için şunları söyleyebiliriz:

Çalışmamız boyunca yazma eserlerin doğrudan kendilerine müracaat edilip tarama-fişleme yoluyla derlemesi yapılan terim ve deyimlerin, ulaşılabilindiği kadarının muhtemel de olsa kökenleriyle birlikte sözlük karşılıkları verilmiş, tanımlandıkları yazmalardan alıntılanan geniş pasajlardaki bağlamsal anlamları da dikkate alınarak anlaşılabilir, en net karşılıklar verilerek anlatılmaya çalışılmıştır. Yazmaların asıllarından yapılan bu geniş alıntılar, tanıklamalar sayesinde ola ki, verilen karşılığın uyuşmayıp, yetersiz kaldığı düşüncesinde olanlar çıkarsa doğrudan pasaja giderek kendi bilgi birikimleriyle bağlamsal anlamı yorumlayıp doğru olduğunu düşündükleri anlama

ulaşabilsinler istedik. Anlamın zemini yumuşaktır, yerine göre her okuma, her defasında yeni bir anlam vermektir.

Bizden önceki araştırmacılarla uyuşmayan görüşlerimiz olduğu anlarda da dipnotlarla gerek doğrudan madde başında gerekse de anlamı etkileyeceği düşünülen anlarda alıntılanan pasajlardaki ilgili yerlerde bunlara değindik. Bu noktada asıl amacın, odak noktasının terimi ya da deyimini anlaşılır kılmak olduğuna tekrar dikkat edilmelidir yoksa korpusu oluşturan yazmalar üzerine hangi seviyede olursa olsun temel bilimsel ölçütler çerçevesinde yapılan yayımlarda, kabul edilmeyen çok daha fazla okuma ve anlamlandırma görüşleri olduğunu, tamamına müdahale edilmesinin çalışmayı yolunda saptıracağından akıl kârı bir yol olmadığı aşikârdır. Bu anlayış doğrultusunda:

Ok türleri kavram alanında tespit edilen 252 terimin, yaklaşık oranlarla %18'i Türkçe, %60'ı Arapça, %14'ü Farsça, %2'si Yunanca olup %6 kadarının köken bilgisine ise şimdilik ulaşamamıştır. Spesifik Türkçe terimler için şu örnekler verilebilir: *Baş ok*, *sovuk ok*, *ördelenmiş ok*, *şinanmış ok*, *yügrük ok*, *uçkun ok*, *çatal temrenlü ok*, *sınuş ok*, *yağlık*, *kılavuz ok*, *kuş okı*, ve *çavuş oku*.

Ağırlıklı olarak kullanım işlevlerine göre adlandırıldığı açık olan bu oklardan özellikle tarihsel-kültürel devamlılık gözetildiğinde bizce en önemlisi *çavuş okudur*. Bu ok türünün tanıklanması, efsanevi kişiliğe de sahip Hun hakanı Mete'nin (Modu Chanyu) icat edip dünya askerî literatürüne kazandırdığı *ıslık çalan okun* varlığının Osmanlı zamanına kadar devam ettiğini ve hemen aynı maksatlarla da işlevsel olarak kullanımda olduğunu göstermesi, askerî kültürümüzdeki binlerce yıllık bağın sürekliliğine yönelik en önemli delillerdendir.

Ayrıca, icat edilen bu *çavuş oku* bizce tarihteki ilk *psikolojik savaş silahları* arasındadır. Yetişkin bir Türk okçusu, atı dörtnala kaldırdıktan sonra bile dengesini kaybetmeden isabetli bir şekilde dakikada 3 ila 5 arası ok atabilecek kabiliyete sahipti. Bu isabetli, tahrip gücü yüksek atış sayısı durağan vaziyetteyken sabit hedeflere karşı çok daha yüksekti. Bozkırın çetin yaşam koşulları gereği, çatışmalara her an hazır olan Türkler için bu yetenekleri, hayatlarını idame için elzemdi. Çatışma öncesi sessizliği, özellikle gece baskınları öncesindeki sessiz sedasız bozkırı yırtarcasına yüzlerce Türk okçusunun çok seri şekilde onlarca ıslık çalan *çavuş okunu* attıklarında çıkan uğultulu çığlık

seslerinin düşmanda oluşturacağı korku, panik hâlinin mental bir çöküşe sebep olup düşmanın yenilgisini hızlandırmış olacağını kolaylıkla tasavvur edebiliriz.

Haricen, ok türlerinin ve yine çalışmamızın diğer ana ve alt başlıklarında değerlendirdiğimiz madde başı verinin Arapça ağırlıklı olmakla birlikte yabancı dillerden olmalarının en büyük nedeni, okçuluk yazını oluşturduğu korpusun büyük bir kısmının Arapça eserlerden tercüme yoluyla oluşmasındandır.

Burada Türkçenin daha önceki dönemlerinde daha sık gördüğümüz, terimleri Türkçeleştirmeye pek başvurulmamasının nedenleri arasında korpusu oluşturan yazma eserlerin hemen tamamının Osmanlı Türkçesinin klasik ve klasik sonrası dönemlerinden kalmış olması, özellikle XVI. - XVII. yüzyıllardaki Osmanlı'nın siyasî-askerî bakımdan gücünün zirvesinde olması dolayısıyla bu gücün dil üzerindeki sahiplenici ve kapsayıcı etkisiyle açıklanabilir. Yani devletin kurumsallaşıp kozmopolitleşmesi, yazın dilinin de kozmopolit bir yapıya bürünüp yabancı unsurların sayısının artmasına sebep olmuştur. Yine de, özellikle Eski Uygur Türkçesi dönemindeki dinsel metinlerin çevirileri sırasında çok sık başvuru olan öğretici yöntem olan yabancı dildeki bir terimle Türkçesini yan yana kullanarak öğretme yöntemine yakın bir tarzı tanımlayabiliyoruz:

“... ھاﺷﻪﺭ ﻭﻩ ﺳﯩﮭﺎﻣﯩﻦ ﮬﯩﺸﺮﯗﻥ *tedkîk* ﺍﻟﯩﻨﻤﯩﺶ ﺍﻭﻕ ﻳﺎ‘ﻧﯩﻲ ﻳﯩﻴﯩﻮ ﺍﻟﻤﺎﻕ ﯞﯗﺯﻩ *ördelenmiş* ﺍﻭﻕﻻﺭﺩﯗﺭ... [TSMK 1417, vr. 25b/7-8 Emirî 914, vr. 17b/17].”

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi Arapça *tedkîk* karşılığı olarak Türkçe *ördelenmiş* açıklamasının yapılması terimlerin Türkçeleştirilmesi uğraşının az da olsa devam etmekte olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Okun bölümleri kavram alanında, 57 terim tespit edilmiştir. Bunların yaklaşık oranlarla %35'i Türkçe, %56'sı Arapça, %9'u ise Farsçadır. Türkçe olan terimlerin *gez dudakları, boğaz, gövde, göğüs, göbek, ayak, baş* gibi insan uzuvlarıyla karşılaşmıyor olması, Türklerin okla okçulukla ne denli içli dışlı bir toplum olduğunu göstermeleri açısından dikkate değer verilerdir.

Temren türleri kavram alanında 26 terim tespit edilmiştir. Madde başı olarak değerlendirdiğimiz Türkçe terimse *yassı temren* ve *çatal demren* şeklinde iki tanedir. 1'inin kökenine şimdilik ulaşamazken 1'i Yunanca, 2'si Farsça ve 20'si Arapça kökenli terimlerdir. Dönem yazmalarında, daha çok *ince temren, kalın temren, uzun*

temren gibi temren türlerinin üstünkörü açıklamaları sırasında Türkçe karşılıklar kullanılmıştır.

Yay türleri kavram alanında 204 terim tespit edilmiştir. Bunların yaklaşık oranlarla %15'i Türkçe, %55'i Arapça, %22'si Farsça, %3'ü Yunanca olmakla birlikte %5 kadarının da köken bilgisine şimdilik ulaşılammıştır. Türkçe terimler *berk*, *katı*, *pek*, *yumuşak*, *tar*, *bol*, *az ve çok yay* gibi daha çok zıtlık kombinasyonlarıyla kullanılmıştır. Yabancı kökenli olanlarınsa çoğu kere yazmalarda sadece adları anılmakla yetinilmiştir. Bunlarla birlikte doğrudan Türklere özgü olarak *Türk [yayı]*, *Özek yayı* adlarıyla haricen *atlu yayı*, *yügrük yay*, *şarşak yay* adlarıyla da temelinde Orta Asya tipi kompozit yay özelliklerine sahip yay çeşitlerinin varlığı tanıklanabilmektedir.

Yayın bölümleri kavram alanında 113 terim tespit edilmiştir. Bunların yaklaşık oranlarla % 30'u Türkçe, %52'si Arapça, %13'ü Farsça kökenliyen %5'inin de kökeni şimdilik tespit edilememiştir. Yine oku bölümlere ayırırken olduğu gibi yay söz konusu olduğunda da *baş*, *ayak*, *bağır*, *kulağ*, *kıç*, *karın* gibi insan uzuvlarının kullanılması Türklerin yayla kurduğu yakınlığı göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bunun yanısıra yabancı dildeki terimlerin Türkçe karşılıklarının metin içinde öğretici bir yöntemle işlenmekte olduğu bu bölüm özelinde de tespit edilebilmektedir. Örnek olarak yayın iki ucunda kirişin bağlandığı yuvalar anlamında Türkçe olan *gez*'in Arapça karşılıklarıyla sıralanması verilebilir:

“... yayun başı ki aña çile taqınur Türkîsi *gezdür* ‘Arabîsi el-*farz* el-*kuzr* ve el-*hazz* üç ismi olup hülâşa *gezdür*... [TSMK 1417, vr. 10b/17; Emirî 914, vr. 7b/13].”

Kiriş türleri ve parçaları kavram alanında 51 terim tespit edilmiştir. Bunların yaklaşık oranına bakıldığında % 25'i Türkçe, %52'si Arapça, %18'i Farsça iken *ceyrân* çilesi terimiyle bir örnekte Moğolca tanıkla birlikte yaklaşık %5'inin de köken bilgisine şimdilik ulaşılammıştır.

Okçuluk aksesuarları kavram alanına giren 177 terim tespit edilmiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bunların %28'i Türkçe, %32'si Arapça, %33'ü Farsça ağırlıkta olup geri kalanlarından 11 tanesi Yunanca, *tasma* ve *tegeltü* olacak şekilde 2'si Moğolca, *patista* ile tek bir örnekte İtalyanca ve *komalak* ile tek örnekte Fransızca olmakla birlikte *zānt*, *kaytān*, *kum*, *tencek* ve *türbolı* olacak şekilde 5'inin de köken bilgisine şimdilik ulaşılammıştır. Bu başlık altında spesifik bir örnek verecek olursak, 30'lu yıllarda devlet desteğiyle uygulanan arı dil politikası gereği soyut bir kavram

olarak ulaşılması güdülen *hedef*, *gâye* anlamı yerine tekrar canlandırılan *ülkü*'nün somut anlamıyla ok atışları için kullanılan nişan tahtası, puta olarak *ülgi* şeklinde tanıklanıyor olması verilebilir.

Ok atışları kavram alanına giren tespit edebildiğimiz 400 *terim* vardır. Bunların yaklaşık %30'u Türkçe, %45'i Arapça, %15'i Farsça ağırlıkta olmakla *hoyrat*, *mandal*, *sınor* taşı, *defterli* kemankeş terimlerinde doğrudan ya da öbek içindeki *sınor* ve *defter* ile 5'i Yunanca; yine beşer gurusu koşusı örneğinde öbek içindeki *gurusu* ile 1'i Almanca; *dümen*, *allarga* örnekleriyle 2'si İtalyanca olan terimler tespit edilmiştir. Haricen, *kezzâr*, *ferke*, *şoya* -eğer Yunanca kemikten uç anlamına gelen terimin yan anlam kazanmış hâli değilse- olacak şekilde 3 terimin de köken bilgilerine şimdilik ulaşılmamıştır.

Ok atışları kavram alanında 226 *deyim* tespit edilip madde başı olarak değerlendirilmiştir. Türkçenin kullanım gücüyle birlikte Türklerin yüz yıllar boyunca en çok meşgul olup ustalaştıkları uğraşlar arasında okçuluğun da olduğunu bu *deyimler* sayesinde çok daha iyi anlayabiliyoruz. Bazı örnekler verecek olursak:

Tasavvufi bir çağrışımı da olan *çileye girmek*, *çileye başlamak* deyimlerinin okçuluktaki 'yoğun, yıpratıcı eğitim safhaları' için kullanılıyor olması sürecin aynı zaman manevî boyutu olduğunu da göstermektedir. *Havasını almak* 'yenmek, galip olmak' *meşk etmek* 'idman yapmak, aslında ağır eğitimleri bir eğlence gibi görmek' deyimlerinin güncelliklerini koruyor olması tabiri caizse okçuluğun Türklerin genlerine işlediğinin en net tanıklarındır. *Oķ biraķmak*, *oķ şalmak*, *kur'a şalmak* deyimlerinin Dede Korkut'a kadar geriye gittiği gibi hâlen Anadolu'da bazı yörelerde bir âdet olarak devam edegelen ok ile ok atışlarıyla *kura çekme* ritüelini tanıklayabiliyor olmamız da kültürel devamlılığın izlerini sürmemize yardımcı olan tanıklardır. Bunların yanı sıra günümüzde de gerek kendimiz gerekse bir yakınımız iyi, sevinçli bir haber aldığında ya da bir başarı elde ettiğinde bunu nasıl kutluyorsak gerekli eğitim safahatını tamamlayıp ustasından kemankeşlik icazeti almasını kutlamak için veya kemankeşlerin rekor kırdıkları atışlarını kutlamak için ikramlarda bulunmalarının ritüelleştiğini *ziyâfetin etdürmek*, *ķazan ķaynatmak* gibi deyimler aracılığıyla öğrenebiliyoruz. Kemankeşliğin her ne kadar usta çırak ilişkisi içinde devam ettiği, keskin çizgilerle belirlenen ahlâk kuralları gözetilerek icra edildiği bilirse de toplumda belli zamanlarda meydana gelen

bozulmaların bir yansıması olarak *okını üflemek* ve *açmazdan çıkar-* deyimleriyle nüfûzlu kişilerin atış mesafelerinin olduğundan fazla gösterilerek bazı yolsuzlukların yapıldığını da yine satır aralarından derlediğimiz deyimler aracılığıyla tespit edebiliyoruz.

Terim ve deyimleriyle 1500'den fazla madde başı değerlendirmemizin yanı sıra 400'den fazla dipnottaki eleştirel görüşlerimizin tek ölküsü Türk okçuluğunu *anlamak* ve *anlaşılır kılmaktı*. Bizim için büyük, Osmanlı Türkçesinin kapsadığı dönem ve barındırdığı kaynaklar dikkate alındığıdaysa son derece küçük olmasına rağmen oluşturulan korpusun sahip olduğu zengin söz varlığı bu ölkü doğrultusunda işlendi.

Yukarıda değindiğimiz temel sayısal verilerle verdiğimiz örneklerin yanı sıra, gerek korpusu oluşturan yazma eserlere içkin noksanlıkların gerekse kıymetli zamanlarını harcayıp bu eserleri yayımlayan Türkçe sevdalıların çalışmalarındaki bâriz maddi hataların, eksikliklerin nelerden kaynaklamış olabileceği üzerineyse şunları söyleyebiliriz:

İlk ve belki de ana sebep, son derece basit kabul edilse de yazmalara nüfûz edemeden yapılan dikkatsizce ve bağlamdan kopuk okumalarıdır ki Arap harfli metinler, bunun için çok elverişlidir. Yayınlar hangi seviyede hazırlanırsa hazırlansın hataların var olmasının ilk nedeni bizce bu dikkatsizliktir. Akabinde, el yazısı stillerinin zorluğu ve zaten terim olarak değerlendirilen kelimelerin son derece az geçmesi, gerek yazım şekli olarak gerekse muhtemel anlamlarıyla ve yazmalardaki imlalarıyla kelimeyi tanı(ya)mamak, geçtiği bağlama dikkat etmeden ilk akla gelen şekliyle değerlendirip ihtimalleri göz ardı etmek ve eskilerin tabiriyle *lügate yiğitlik olmaz* özdeyişini göz ardı edip, ele aldıkları yazma eserlerin dönemlerine uygun kapsamlı dönem sözlüklerini kullanmadan yayım sürecine girişilmesi -hemen bütün yayımların en azından kaynakça kısımlarına bakıldığında sözlük kullanılmalarının çok az hatta hiç olmadığını, referanslar verilmediği görülmekte- birleştiğinde hatalar kaçınılmaz olmuştur.

Aslında Arap harfli metinlerin imla sorunlarının yarattığı anlam kargaşasından, yazıldıklarından yüzlerce yıl sonra bambaşka kültürel şartlarda yaşayan yalnızca bizler değil; zamanında doğrudan bu yazmaların kaleme alındığı kültüre mensup olanlar da yakınmışlardır. Meşhur şair Fuzûlî'nin kâtiplerin yazım yanlışlarını yermek için divanının girişinde yer verdiği şu kıt'a çalışmamız boyunca en çok üzerinde

durduğumuz nokta veya harf eksikliklerinden ya da fazlalıklarından kaynaklanan bambaşka anlam sorunlarının bir özeti gibidir:

Kalem olsun eli ol kâtib-i bed-tahrîrin

Ki fesâd-ı rakamı sûrumuz (سور) şûr (شور) eyler

Gâh bir harf sukûtiyle kılar nâdir'i (نادر) nâr (نار)

Gâh bir nokta kusûriyle göz'ü (كوز) kör (كور) eyler (Hak Dini Kur'an Dili 2021, I, s. 89)

“O yazısı kötü kâtibin eli kurusun ki yazısının bozukluğuyla şölenimizi eğlencemizi (sûr سور), kaosa kargaşaya (şûr شور) çevirir; kâh bir harfin eksiliğiyle az bulunan kıymetliyi, yakar yok eder kâh bir nokta eksiliğiyle gören gözünü (كوز) kör (كور) eder.”

Yazmaların kendisinde olan bu imla noksanlarıyla birlikte, bu yazmaları bilimsel ölçütlerde yayıma hazırlayanların da ilk etapta asıl odak noktaları ilgili terimler olmadığından ele aldıkları yazmalar temelinde hatta başka nüshaları olsa bile mukayeseli okumalarla *metin onarımına (emendation)* gitmemeleri de hatalı aktarımların devam etmesinde pay sahibidir.

Yazmalara içkin olan hatalı yazımlar içinse ilk neden müstensihlerin / mütercimlerin iyi birer eğitime sahip olmamaları söylenebilir. En azından okçuluk konulu geniş külliyat için Osmanlıca yazma becerisinin son derece özensiz olduğunu görebiliyoruz.

Bununla beraber, incelediğimiz terimler Arapça ağırlıklı olmakla birlikte farklı dillerden alıntı olduklarından, belki de o zaman için bile artık bu kelimeler, bir nevi *arkaik* kimlik kazanmışlardı ve son derece nadir kullanılmaktaydılar hatta yüksek ihtimalle o zamanlar için de müellif / mütercim ya da müstensihlerin asıl odak noktaları bu özel kelimeler hiç olmadı. Onlar daha çok, pratikte işe yarayacak konulara önem verdiler. Mesela, değişen ok ve yay yapım yöntemleri, değişen malzeme çeşitliliği, atış tekniklerindeki farklılıklar ve gelişmeler, değişen ölçüler, malzeme ağırlıkları vs. konuları pekâlâ kendilerinden öncekilerle mukayeseli olarak ele alıp değerlendirmeyi ihmal etmemişlerdir. Özellikle terimler söz konusu olduğundaysa belki biraz da *askerî terminolojiye* vâkıf olamamanın verdiği eksikliğin etkisiyle çoğu yazmada terimlerin bir diğerinden hatalı imlayla olduğu gibi aktarıldıkları görülmektedir. Yani, kopyaladıkları yazmalarda nasılsa ya da o an için bunları nasıl duyup telaffuz edebiliyorlarsa o şekilde yazmışlardır. Özetle bugünün tabiriyle diyecek olursak kritik yapma gereği duymadan bir kopyala-yapıştır süreciyle hatalı yazımları devam ettirmişlerdir. Ya da belki biraz zorlayıcı da olsa tam tersi bir ihtimali düşünerek bizim için özel olan bu terim ve deyimler, zamanında o

kadar sık kullanılıp bilinmekteydi ki, çekimleyiciler, her türlü tasarruf için harflerin noktalamalarını vs. önemsemiyorlardı.

Araştırma korpusumuzu oluşturan yazma eserleri, gerek kendi nüshaları içinde gerekse temel bilimsel ölçütler çerçevesinde yapılan yayımlarıyla muyakeseli olarak değerlendirerek elde ettiğimiz verilerimizle tamamladığımız çalışmamızın ana ülküsüye Türkçenin tarihsel seyri içinde Osmanlı dönemi safhasının *thesaurusunu* oluşturma çalışmalarına elimizden geldiğince katkı sağlamaktır. Bununla birlikte hâlâ daha neşirleri yapılmayan Osmanlı sahası okçuluk yazmaları ve nüshaları üzerine veya korpusun genişliği ölçüsünde Osmanlı Türkçesi sahasına ait muhtevası başka yazmalar üzerine yapılacak metin yayımları için de çalışmamızın pratik bir başvuru kaynağı olacağı kanaatindeyiz.

Son söz olarak nasıl ki, atışında ıskalamayan bir kemankeş olamayacağı gibi bu uğraşımız sırasında şimdiye kadar yapılmamış metin onarımlarıyla ve yorumlarımızla hatasız, eksiksiz olmamız beklenmemelidir; Kaşgârlı'nın tabiriyle *yazmas atım bolmas, yañılmaz bilge bolmas* [DLT, vr. 235b/2-3] *ıskalamayan atıcı olmayacağı gibi yanılmayan âlim de ol[a]maz*. Bilimsel ilerlemenin ön koşulu, oluşan literatürün *yanlışlanabilir* olduğunu kabul edip bu yolda eleştiri kültürünün gereği olan farklı yöntem ve bakış açılarıyla çalışmalara devam etmektir. Çalışmamız boyunca öne sürdüğümüz görüşlerimize, yorumlarımıza yapılacak tamamlayıcı eleştirilerle ve bu geniş korpus üzerine yapılacak harici katkılarla Osmanlı dönemi okçuluğuna ait söz varlığında eksik görülen, eksik kalan, gözden kaçan noktaların tamamlanacağı inancındayız.

KAYNAKÇA

Yazma Eserler ve Nüshaları*

XV. Yüzyıl

H. P. 816 *Umdetü'l-Mütenâzilîn*. Süleymaniye Yazma Eserler Ktp. Hüsrev Paşa Nr. 816.

XVI. Yüzyıl

UM F *Umdetü'l-Mütenâzilîn*, Fransa Bibliotheque Nationale Nr. 164.

UM M *Umdetü'l-Mütenâzilîn*. İstanbul Millet Ktp. Ali Emiri Efendi Bölümü Nr. 911.

R. 1932 *Kavsnâme*. Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı Nr. 1932.

İÜ. 6923 *Bahtiyarzâde Okçuluk Risâlesi*. İÜ. Ktp. Nadir Eserler Bölümü Türkçe Yazmalar Kısmı Nr. 6923.

S. 846-1 *Bahtiyarzâde Okçuluk Risâlesi 'Ok Risâlesi'*. Süleymaniye Yazma Eserler Ktp. Nr. 846-1.

KS *Kitâb-ı Silâhşörân*. British Library Add MS 23595.

XVII. Yüzyıl

A. E. 2229 *Dervâzî Kavsnâme*. Atıf Efendi Ktp. Atıf Efendi Koleksiyonu Nr. 2229.

K. 495 *Dervâzî Kavsnâme*. Süleymaniye Yazma Eserler Ktp. Hacı Selim Ağa-Kemankeş Nr. 495.

R. E. 1027 *Kemânkeş Mustafa Efendi Kavsnâme*. Süleymaniye Yazma Eserler Ktp. Reşid Efendi Bölümü Nr. 1027.

* Korpusu oluşturan el yazmaları ve nüshaları ana metinde kullanılan kısaltmaları, literatürde kayıtlı adları ve künye kayıtlarıyla yüzyıllara göre kronolojik sırayla verilmiş; tarihi belirlenemeyen yazmalaraysa en sonda yer verilmiştir.

TTK Y/546 *Kühü'l-Ahbâr*. Türk Tarih Kurumu Türkçe Yazmalar Koleksiyonu Y/546.

XVIII. Yüzyıl

Emirî 915 *Risâle-i Kavsiyye Der-Beyân-ı Zümre-i Tîr-Endâzân*. Millet Ktp. Ali Emirî Koleksiyonu Nr. 915.

Hasîb *Tuhfetü'l-Hasîb 'Menzil-nâme-yi Kemân-keşân'*. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 8288.

L. İ. 559 *Kemânkeş Mustafa Efendi Kavsnâme*. Süleymaniye Yazma Eserler Ktp. Lala İsmail Bölümü Nr. 559

M. 913 *Kemânkeş Mustafa Efendi Kavsnâme*. Millet Ktp. Ali Emirî Koleksiyonu Nr. 913 .

S. 4427 *Risâletü'l-Kavsiyye*. Süleymaniye Yazma Eserler Ktp. Ayasofya Koleksiyonu Nr. 4427.

TSMK 626 *İrşâdü'r-Rumât*. Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Emânet Hazinesi Nr. 626.

XIX. Yüzyıl

Emirî 914 *Kavâidü'r-Remy*. Millet Ktp. Ali Emirî Koleksiyonu Nr. 914.

TSMK 1417 *Kavâidü'r-Remy*. Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Emânet Hazinesi Nr. 1417.

M. 918 *Kevserü'l-hayat ve Mücellâ'ü'r-rumât*. Millet Ktp. Ali Emirî Koleksiyonu Nr. 918

T. 6891 *Telhîs-i Risâilât-ı Rumât*. İstanbul Üniversitesi Ktp. Nadir Eserler Bölümü Türkçe Yazmalar Kısmı Nr. 6891

T. R. MÜ *Tezkire-i Rumât*. Michigan Üniversitesi Ktp. Nüshasını

V. E. 823 *Minhâc-ı Rumât*. Kütahya Vahid Paşa Kütüphanesi Nr. 823.

V. E. 1187 *Minhâc-ı Rumât*. Kütahya Vahid Paşa Kütüphanesi Nr. 1187.

Dönemi Bilinmeyenler

- [?] **İBB** *Bahtiyarzâde Okçuluk Risâlesi 'Ok Yay Risâlesi'*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı M. Cevdet Kütüphanesi 0.122.
- [?] **İÜ. 6685** *Kemânkeş Mustafa Kavsnâme*. İÜ. Ktp. Nadir Eserler Bölümü Türkçe Yazmalar Kısmı Nr. 6685
- [?] **M. 919** *Kemânkeş Mustafa Efendi Kavsnâme*. Millet Ktp. Ali Emiri Koleksiyonu Nr. 919.
- [?] **S. 1457** *Dervâzî Kavsnâme*. Süleymaniye Yazma Eserler Ktp Yazma Bağışlar Nr. 1457 vr. 43a-91b.
- [?] **Selimiye** *Dervâzî Kavsnâme*. Edirne Selimiye Ktp. El Yazmaları Bölümü Mecmuai Resâ'il Nr. 533/7 vr. 105a-141b.
- [?] **SÖ 18775** *Okçuluk Risâlesi*. Seyfettin Özege Koleksiyonu.
- [?] **TSMK 1408** *Kemânkeş Mustafa Kavsnâme*. Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Emânet Hazinesi Nr. 1408.
- [?] **TSMK 628** *Kemânkeş Mustafa Kavsnâme*. Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Emânet Hazinesi Nr. 628.
- [?] **TSMK 620** *Kemânkeş Mustafa Efendi Kavsnâme*. Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Emânet Hazinesi Nr. 620.

Başvuru Kaynakları

- Argunşah, M. & Güner, G. (2015). *Codex Cumanicus*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2020). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük I-III* (5. bs.). İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.
- Derleme Sözlüğü: Türkiye'de Halk Ağzından I-VI* (2009) (3. bs.). Ankara: TDK.

- Devellioğlu, F. (1982). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (5. bs.). Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dilçin, C. (2013). *Yeni Tarama Sözlüğü* (3. bs.). Ankara: TDK Yayınları.
- Doerfer, G. (1963-1975). *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen I-IV*. Wiesbaden.
- Dîvânu Lugâti't-Türk [1072-1074]* (2017). Millet Yazma Eser Kütüphanesi Ali Emîri Arabi, No. 4189 Tıpkıbasım. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu.
- Eren, H. (2020). *Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü (ETDES)* (Ş. H. Akalın, Haz.). Ankara: TDK Yayınları.
- Golden, P. (2000). *King's Dictionary*. Leiden-Boston-Köln: Brill.
- Houstma, M. TH. (1894). *Ein Türkisch-Arabisches Glossar*. Leiden: E. J. Brill.
- Johnson, F. (1852). *Dictionary Persian, Arabic, and English*. London: W. M. Watts.
- Kaçalın, M. S. (2011). *Nevâyi'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar*. Ankara: TDK.
- Kaçalın, M & Ölmez, M. (2019). *Dîvânu Lugâti't-Türk*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Kırkkılıç, H. A. (1999). *Lehçetü'l-Lûgat*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kırkkılıç, H. A. & Sancak, Y. (2017). *Ahterî-yi Kebir*. Ankara: TDK Yayınları.
- Koç, M. & Tanrıverdi, E. (2013). *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi I-VI*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları.
- Koç, M. & Tanrıverdi, E. (2014). *Vankulu Lûgati*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları.
- İnce, A. (2015). *Lûgat-i Ni'metu'llâh*. Ankara: TDK Yayınları.
- Lessing, F. D. (2017). *Moğolca-Türkçe Sözlük*. (G. Karaağaç, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.
- Nişanyan, S. (2018). *Nişanyan Sözlük*. İstanbul: Liber Plus Yayınları.
- Nişanyan, S. (2021a). *Türkiye Kişi Adları Sözlüğü*. İstanbul: Liberus Kitap.
- Öztürk, M. & Örs, D. (2009). *Burhân-ı Katı*. İstanbul: TDK Yayınları

- Pakalın, M. Z. (1971). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-III* (2. bs.). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Radloff, W. (1899). *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte II*. Petersburg.
- Redhouse, S. J. W. (1987). *A Turkish and English Lexicon* (2. bs.). Beyrut.
- Steingass, F. (1963). *A Comprehensive Persian-English Dictionary* (5. bs.). London: Routledge.
- Şukûn, Z. (1984). *Farsça-Türkçe Lûgat Gencinei Güftar Ferhengi Ziya I-III*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Tietze, A. (2016). *Tarihî Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati I-IV* (Semih Tezcan, Ed.). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Tietze, A. (2019). *Tarihî Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati VII, IX* (Nurettin Demir & Emine Yılmaz, Ed.). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Toparlı, R. (2000). *Lehce-i Osmânî*. Ankara: TDK Yayınları.
- Toparlı, R., Vural, H. & Karaatlı, R. (2019). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü* (4. bs.). Ankara: TDK Yayınları.
- Tulum, M. (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Uzun, A. (2013). *Lûgat-i Halîmî*. Ankara: TDK Yayınları.
- Yılmaz, O. (2019). *Ferheng-i Şu'ûrî I-IV*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları.
- Yılmaz, Y. (2018). *Âşirefendizâde Mehmed Hafîd Ed-Dürerü'l-Müntehabâti'l-Mensûre Fî Islâhi'l-Galatâtî'l-Meşhûre*. Ankara: TDK Yayınları.
- Zenker, J. T. (1862, 1876). *Türkisch-Arabisch-Persisches Handwörterbuch I-II*. Leipzig: Verlag von Wilhelm Engelmann.

Tezler

- Akyıldız, S. (2021). *Minhâc-ı Rumât (Okçuluğun Yolları) Mehmed Emin Vahîd Paşa (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Arık, S. (2016). *Kavisnâme-i Menzilât (1B-51A) İnceleme-Metin-Sözlük-Dizin*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul.
- Bzour, S. (2016). *Tezkire-i Rumât (Dil İncelemesi-Metin-Dizin)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Emire, H. (2021). *Compendiosvm Lexicon Latino-Tvrnico-Germanicvm adlı sözlüğün söz varlığının incelemesi (A-G)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi, Kırklareli.
- Erçin Z. Ş. (2019). *Ahmed bin Hüseyin El-Girdî'nin Risâletü'l-Kavsiye'si Transkripsiyon ve İnceleme*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- İnan, M. (1992). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Okçuluk Sporü ve Temel Teknikleri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Karasu, S. (2020). *Çukadâr-ı Şehriyârî Kemânkeş Ahmed'in İrşâdü'r-Rumât Adlı Eseri Transkripsiyon ve Değerlendirme*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- Kesimli, K. R. (2017). *Kavsnâme: İnceleme-Metin-Dizin*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Ölçücü, H. Ç. (2014). *Tuhfetü'l-Hasîb (İnceleme-Metin-Dizin)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Öztürk, G. (2016). *Kavisnâme-i Menzilât 51b-101b Varak (Hacı Hasan B. Hacı Bahtiyar'ın Eseri) İnceleme-Metin-Sözlük-Dizin*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul.
- Şenarslan, N. F. (2012). *Risâle-yi Kavsiyye Der-Beyân-ı Zümre-yi Tîr-endâzân İnceleme-Metin-Dizin*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

- Tunç, A. (2000). *Osmanlı Devletinde Spor (Okçuluk)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Niğde.
- Yıldırım, B. Ç. (2004). *Kemankeş Mustafa Kavsnâme (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Yılmaz, S. (2020). *Osmanlı Türkçesiyle Yazılmış Okçuluk ve Atıcılık Mecmuası (Hüsrev Paşa 816) Metin ve Gramer İncelemesi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul.

Diğer Kaynaklar

- Akça, İ. (2019). Osmanlı Okçuluğuna Dair Yazma Eser Kültürü. *Nişangâh-ı İstanbul*, (A. Uçar, Ed.), içinde (ss. 274-303). İstanbul: Gürsoy Grup Kültür Yayınları.
- Aksoyak, İ. H. (1995). Divan Şiirinde Okçuluk Terimleri. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, (1), 81-94.
- Anık, Ş. S. (2020). *Tezkire-i Rumât*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları.
- Anık, Ş. S. (2022). *Okçuluk Risâleleri*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları.
- Aristoteles, (2017). *Metafizik*. (Ahmet Arslan, Çev.). İstanbul: Divan Kitap.
- Azbay, E. (2019). XVII. Yüzyıldan Bir Okçuluk Kitabı: Hâzâ Kitâb-ı Kavsnâme ve Okçuluk Terimleri. *Hacettepe Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (30), 191-211.
- Azbay, E. (2020). *Kavsnâme Dervâzi'nin Okçuluk Kitabı*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları.
- Azbay, E. (2023). Osmanlı Türkçesi Okçuluk Terimlerine Bir Bakış Yeni Yaklaşımlar Yeni Yorumlar. *Türkbilig*, (45), 61-73.
- Bakırcı, F. (2018). Kadı Burhaneddin Divanı'nda Okçulukla İlgili Unsurlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (61), 41-55.
- Bzour, S. (2021). Abdullah el-Kâtib ve Tezkire-i Rumât Adlı Eseri. *Karadeniz Araştırmaları*, (XVIII/69), (185-208).
- Ciğâ, Ö. & Tuğluk, İ. H. (2021). *Tezkire-i Rumât Okçular Kitabı*. İstanbul: Ketebe.

- Çavuşoğlu, A. (2019). *Künhü'l-Ahbâr*. Ankara: TTK Yayınları.
- Doğru, R. S. (2020). *Fezâ'il-i Remy Okçuluğun Faziletleri*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Doğru, R. S. (2021). *Kevserü'l-Hayât Geyveli Hüseyin Efendi'nin Okçuluk Rehberi*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Egüz, E. (2011). Telhîs-i Resâilât-ı Rumât'ta Geçen Okçuluk Terimleri ve Adetleri Üzerine. *III. Genç Bilim Adamları Sempozyumu*. (389-412).
- Ergin, A. & Çetin, A. (2015). *İslambol Okçuları*. Ankara: Astana Yayınları.
- Kahraman, Â. (1995). *Osmanlı Devleti'nde Spor*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Köksal, M. F. (2001). "Divan şiirinde okçuluk terimleri"ne Ekler. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, (10), 235-253.
- Köksal, A. C. & Kaya, M. (2021). *Hak Dini Kur'an Dili I*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları.
- Latham, J. D & Paterson W. F. (1970). *Saracen Archery*. London: The Holland Press.
- Nişanyan, S. (2019). *Kelimebaz*. İstanbul: Liber Plus Yayınları.
- Ölçücü, H. Ç. (2020). Tuhfetü'l-Hasîb'de Geçen Okçuluk Terimleri Üzerine. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 73-80.
- Özkan, F. H. (2011). Künhü'l-Ahbâr'da Osmanlı Okçuluğu. *Türk Kültürü*, (4), 223-238.
- Şahintürk, H. (2022). *Okçuluk Risâlesi*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları.
- Şenarslan, N. F. (2016). Osmanlı Sahasında Tercüme Edilmiş İlk Okçuluk Risalesi: Umdetü'l-Mütenâsilîn. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi [TAED]*, (56), 1077-1104.
- Şentürk, A. A. (2015). Okçuluk Tarihine Yeni Bir Kaynak Olarak Osmanlı Şiiri 15 Mayıs 2023 tarihinde https://www.academia.edu/15060058/Ok%C3%A7uluk_Tarihine_Yeni_bir_Kaynak_Olarak_Osmanl%C4%B1_%C5%9Eiiri adresinden erişildi.
- Taş, İ. (2022). *Umdetü'l-Mütenâsilîn*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları.

- Tietze, A. & Tekin, T. (1994). Tarama Sözlüğü Üzerine Bazı Açıklamalar II. *Türk Dilleri Araştırmaları*, (4), 159-169.
- Uçar, İ. (2013). *Kavâidü'r-Remy*. Ankara: Mucize Yayınları.
- Uçar, İ. & Akyıldız, S. (2020). Mehmed Emin Vahîd Paşa'nın Minhâc-ı Rumât Adlı Eserinde Geçen Okçuluk Terimleri Üzerine. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, (80), 117-138.
- Uçar, İ. (2022). Osmanlı Döneminde Okçuluk Alanında Yapılan Çalışmalar ve Okçuluk Terimleri. *Universal Journal of History and Culture*, 4 (2), 130-141.
- Vural, H. & Aksoy, Y. M. (2021). *Kavsnâme Kemankeş Mustafa Efendi'nin Okçuluk Kitabı*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları.
- Vural, H. (2020). Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Yer Alan Okçuluk Terimleri. *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi Sonbahar Özel Sayısı*, s. 115-123.
- Yastı, M. (2016). *Okçuluğun İlkeleri Umdetü'l-Mütenâzilîn*. Konya: Palet Yayınları.
- Yavaş, A. (2020). *Ortaçağ Temrenleri*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Yavuz, K. & Canatar, M. (2010). *Okçuluk Kitabı Telhîs-i Resâilât-ı Rumât*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Yücel, Ü. (2015). *Türk Okçuluğu* (2. bs.). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Yüksel, İ. A. (2017). *Bahtiyarzâde Okçuluk Risâlesi*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Yüksel, İ. A. & Betin, A. T. (2019). *Tezkire-i Rumât (Atıcılar Tezkiresi)*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.

EKLER

Ek-1 Etik Kurul İzin Muafiyeti Formu

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 03/08/2023</p>
<p>Tez Başlığı / Konusu: Osmanlı Dönemi Okçuluk Terimleri ve Deyimleri</p> <p>Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. <p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">03/08/2023</p> <p>Adı Soyadı: Enes AZBAY</p> <p>Öğrenci No: N17145833</p> <p>Anabilim Dalı: Türkiyat Araştırmaları</p> <p>Programı: Türkiyat Araştırmaları</p> <p>Statüsü: ☐ Y.Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.</p>
<p><u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u></p> <p>_____</p> <p>(Unvan, Ad Soyad, İmza)</p> <p>Telefon: 0-312-2976771 Faks: 0-3122977171 E-posta: turkiyat@hacettepe.edu.tr</p>

Ek-2 Orijinallik Raporu

 HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU	
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA	
Tarih: 03/08/2023	
Tez Başlığı / Konusu: Osmanlı Dönemi Okçuluk Terimleri ve Deyimleri	
<p>Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 465 sayfalık kısmına ilişkin, 03/08/2023 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %1 'dir.</p>	
<p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, 2- Kaynakça hariç 3- Alıntılar hariç/dâhil 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç 	
<p>Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p>	
Gereğini saygılarımla arz ederim.	
03/08/2023	
<p>Adı Soyadı: Enes AZBAY</p> <p>Öğrenci No: N17145833</p> <p>Anabilim Dalı: Türkiyat Araştırmaları</p> <p>Programı: Türkiyat Araştırmaları</p> <p>Statüsü: ☐ Y.Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.</p>	
<p><u>DANIŞMAN ONAYI</u></p> <p>UYGUNDUR</p> <p>_____ (Unvan, Ad Soyad, İmza)</p>	

Ek-3 Turnitin Benzerlik İndeksi

OSMANLI DÖNEMİ OKÇULUK TERİMLERİ VE DEYİMLERİ

ORJİNALLİK RAPORU

% 1	% 1	% 0	% 0
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	archive.org İnternet Kaynağı	<% 1
2	acikbilim.yok.gov.tr İnternet Kaynağı	<% 1
3	dergipark.org.tr İnternet Kaynağı	<% 1
4	acikerisim.cumhuriyet.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
5	docs.neu.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
6	turkbibliography.com İnternet Kaynağı	<% 1
7	acikerisim.sakarya.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
8	aded.makaleyonetim.com İnternet Kaynağı	<% 1
9	azerbaycanbilgileri.tr.gg İnternet Kaynağı	<% 1

